

ISSN: 1302-2423
e-ISSN: 2564-6834

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences

YIL / YEAR: 21 CİLT / VOLUME: 20 SAYI / ISSUE: 37

2019/2

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 37 / 2019-2

DERGİ HAKKINDA

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (UÜFEFSBD); sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanı başta olmak üzere filoloji, eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme, güzel sanatlar, hukuk ve ilahiyat temel alanlarında yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanmaktadır. Yerelden evrensele doğru yayılan bir doğrultuda insan faktörünü temel unsur olarak kabul eden dergimiz, konusu çerçevesinde en geniş sınırlarda bilimsel araştırmaları yayımlamayı amaç edinmiştir.

Uluslararası hakemli bilimsel bir dergi olup yayın hayatına 1999 yılında başlamıştır.

Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan dergi;

CiteFactor, DRJI, Scilit, Index Copernicus, EBSCO, MLA (Modern Language Association) International Bibliography, Research Bible, Google Akademik, ULAKBİM TR DİZİN, Sosyal Bilimler Atf Dizini (SOBİAD) ve ASOS INDEX tarafından taranmaktadır.

Derginin Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi adına sahibi, Fakülte dekanıdır. Derginin yayın kurulu; baş editör, editörler ve Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinin ilgili sosyal bölümlerinin (Arkeoloji, Coğrafya, Felsefe, Psikoloji, Sanat Tarihi, Sosyoloji, Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı) başkanlarından oluşmaktadır.

Ocak 2017'den itibaren derginin tüm makale gönderme ve değerlendirme işlemleri çevrimiçi olarak DergiPark üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca, 2014 yılından sonra yayımlanan her bir makaleye DergiPark üzerinden DOI numarası verilmektedir.

Yazışma Adresi

Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi P.K.: 16059 Görükle / Nilüfer /
BURSA
0224 294 18 12
sbd@uludag.edu.tr
<http://dergipark.gov.tr/sosbilder>

Dizgi - Baskı

Bursa Uludağ Üniversitesi Basımevi
Müdürlüğü P.K.: 16059 Görükle / Nilüfer /
BURSA
0224 294 05 32
basimevi@uludag.edu.tr
<http://www.uludag.edu.tr/basimevi>

ISSN: 1302-2423
e-ISSN: 2564-6834

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 20 / Issue: 37 / 2019-2

ABOUT THE JOURNAL

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences (UUFASJSS) publishes original research articles in the fields of philology, educational science, teacher's training, fine arts, law and theology etc. with a priority given to social sciences, humanities, administrative sciences. Our journal accepts the human factor in a direction from the local to the universal and aims to publish scientific researches in the broadest boundary within its subjects.

This journal is an international, peer-reviewed journal that began its publication in 1999.

Two issues, one in January and one in July is published each year. The journal is currently indexed by *CiteFactor*, *DRJI*, *Scilit*, *Index Copernicus*, *EBSCO*, *MLA (Modern Language Association)* *International Bibliography*, *Research Bible*, *Google Scholar*, *ULAKBİM TR DİZİN*, *SOBİAD* and *ASOS INDEX*.

The owner of the journal in the name of the Bursa Uludağ University, the Faculty of Arts and Sciences is the dean of the faculty. The editorial board consists of the editor-in-chief, editors, and chiefs of the departments of Archeology, Geography, Philosophy, Psychology, Art History, Sociology, History, Turkish Language and Literature.

From 2017 on, all the submission and review works of the papers that are sending to our journal are processed online via DergiPark. Also, every paper published by the journal has received a DOI number by DergiPark since 2014.

Correspondence Address

Bursa Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences 16059
Görükle / Nilüfer / BURSA
0224 294 18 12
sbd@uludag.edu.tr
<http://dergipark.gov.tr/sosbilder>

Typesetting - Printing

Bursa Uludağ University
Printing House Directorate 16059 Görükle /
Nilüfer / BURSA
0224 294 05 32
basimevi@uludag.edu.tr
<http://www.uludag.edu.tr/basimevi>

ISSN: 1302-2423

e-ISSN: 2564-6834

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 37 / 2019-2

Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ (Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı)

Baş Editör

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Editörler

Doç. Dr. Özlem ERCAN (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Arş. Gör. İbrahim KARAHANCI (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Arş. Gör. Fırat Ender KOÇYİĞİT (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Yayın Kurulu Üyeleri

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Işık ÖZGÜNDOĞDU EREN (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Tefik ALICI (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat ZAMAN (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim KESKİN (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 20 / Issue: 37 / 2019-2

Owner on behalf of Bursa Uludağ University Faculty of Arts and Science

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ (Bursa Uludağ University Faculty of Science and Letters Dean)

Editor-in-Chief

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Bursa Uludağ University)

Editors

Assoc. Prof. Dr. Özlem ERCAN (Bursa Uludağ University)

Res. Assist. İbrahim KARAHANCI (Bursa Uludağ University)

Res. Assist. Firat Ender KOÇYİĞİT (Bursa Uludağ University)

Editorial Board Members

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU (Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Işık ÖZGÜNDOĞDU EREN (Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ (Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Tevfik ALICI (Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Serhat ZAMAN (Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT (Bursa Uludağ University)

Assoc. Prof. Dr. İbrahim KESKİN (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 37 / 2019-2

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR (K. Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ÇÜÇEN (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Ankara Y. Beyazıt Üniv.)
Prof. Dr. Alev SİNAR UĞURLU (B. Uludağ Üniv.)
Prof. Dr. Ali AKAR (M. Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN (M. S. Koçman Üniv.)
Prof. Dr. Ali TİLBE (Tekirdağ Namık Kemal Üniv.)
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA (B. Uludağ Üniv.)
Prof. Dr. Birol CAN (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Bozkurt ERSOY (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan ALKAYA (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ (E. Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin KUŞDİL (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Hacer HARLAK (A. Adnan Menderes Üniv.)
Prof. Dr. Hakkı YAZICI (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun TEPE (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Gürkan TEKMAN (B. Uludağ Üniv.)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Hıdır İlyas GÖZ (Acıbadem M.A.A. Üniv.)
Prof. Dr. Işık ÖZGÜNDOĞDU EREN (B. Uludağ Üniv.)
Prof. Dr. İbrahim GÜNER (M. Sıtkı Koçman Üniv.)
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (A. Hacı Bayram Veli Üniv.)
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ESKİN (Koç Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsin YILMAZ (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nesrin KARACA (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurcan ABACI (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK (A. Hacı Bayram Veli Üniv.)
Prof. Dr. Oğün ÜREK (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Rahim TARIM (Mimar Sinan G. S. Üniv.)
Prof. Dr. Saime YÜCEER (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniv.)
Prof. Dr. Sedat YAZICI (Ç. Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Semra ALYILMAZ (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat ZAMAN (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Tevfik ALICI (B. Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (A. Hacı Bayram Veli Üniv.)
Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY (Maltepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Bayram ÇETİN (B. Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim KESKİN (B. Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Leman Pınar TOSUN (B. Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman DOĞANAY (Aksaray Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BİLİR (Düzce Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oktay DUMANKAYA (K. Sütçü İmam Üniv.)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 20 / Issue: 37 / 2019-2

ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR (K. Teknik University)
Prof. Dr. Abdülkadir ÇÜÇEN (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Ankara Y. Beyazıt Univ.)
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU (B. Uludağ Univ.)
Prof. Dr. Ali AKAR (M. Sıtkı Koçman University)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir University)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN (M. S. Koçman Univ.)
Prof. Dr. Ali TİLBE (Tekirdağ Namık Kemal Univ.)
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA (Erciyes University)
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA (B. Uludağ Univ.)
Prof. Dr. Birol CAN (Uşak University)
Prof. Dr. Bozkurt ERSOY (Ege University)
Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Ercan ALKAYA (Fırat University)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ (E. Osmangazi University)
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Ersin KUŞDİL (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN (Ege University)
Prof. Dr. Hacer HARLAK (A. Adnan Menderes Univ.)
Prof. Dr. Hakkı YAZICI (Afyon Kocatepe University)
Prof. Dr. Harun TEPE (Hacettepe University)
Prof. Dr. Hasan Gürkan TEKMAN (B. Uludağ Univ.)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Hıdır İlyas GÖZ (Acıbadem M.A.A. Univ.)
Prof. Dr. Işık ÖZGÜNDOĞDU EREN (B. Uludağ Univ.)
Prof. Dr. İbrahim GÜNER (M. Sıtkı Koçman Univ.)
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT (B. Uludağ University)
Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY (Ege University)
Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (A. Hacı Bayram Veli Univ.)
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ (Balıkesir University)
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Mehmet ESKİN (Koç University)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Muhsin YILMAZ (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Nurcan ABACI (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK (A. Hacı Bayram Veli Univ.)
Prof. Dr. Ogün ÜREK (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Rahim TARIM (Mimar Sinan G. S. Univ.)
Prof. Dr. Saime YÜCEER (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniv.)
Prof. Dr. Sedat YAZICI (Ç. Karatekin University)
Prof. Dr. Semra ALYILMAZ (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Serhat ZAMAN (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Tevfik ALICI (B. Uludağ University)
Prof. Dr. Veli URHAN (A. Hacı Bayram Veli Univ.)
Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY (Maltepe University)
Assoc. Prof. Dr. Bayram ÇETİN (B. Uludağ University)
Assoc. Prof. Dr. İbrahim KESKİN (B. Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Leman Pınar TOSUN (B. Uludağ Univ.)
Assoc. Prof. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ (Atatürk Univ.)
Assoc. Prof. Dr. Osman DOĞANAY (Aksaray University)
Assist. Prof. Dr. Ahmet BİLİR (Düzce University)
Assist. Prof. Dr. Oktay DUMANKAYA (K. Sütçü İmam Univ.)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 19 / Sayı: 37 / 2019-2

AMAÇ VE KAPSAM

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (UÜFEFSBD); sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanı başta olmak üzere filoloji, eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme, güzel sanatlar, hukuk ve ilahiyat temel alanlarında yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlamaktadır. Yerelden evrensele doğru yayılan bir doğrultuda insan faktörünü temel unsur olarak kabul eden dergimiz, konusu çerçevesinde en geniş sınırlarda bilimsel araştırmaları yayımlamayı amaç edinmiştir.

YAYIN ETİĞİ İLKELERİ

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinde uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Bu doğrultuda uygulanan süreçler, yazarların ve yazarları destekleyen kurumların çalışmalarının kalitesine doğrudan yansımaktadır. Hakemli çalışmalar bilimsel yöntemi somutlaştıran ve destekleyen çalışmalardır. Bu noktada sürecin bütün paydaşlarının (yazarlar, okuyucular ve araştırmacılar, yayıncı, hakemler ve editörler) etik ilkelere yönelik standartlara uyması önem taşımaktadır. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* yayın etiği kapsamında tüm paydaşların aşağıdaki etik sorumlulukları taşımalarını beklenmektedir.

Aşağıda yer alan etik görev ve sorumluluklar, açık erişim olarak [Committee on Publication Ethics](#) (COPE) tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır ([COPE Yönerge Türkçe](#)).

Hakemli dergide bir makalenin yayımlanması, uyumlu ve saygı duyulan bilgi ağının gelişmesinde gerekli bir temel yapı taşıdır. Bu, yazarların ve onları destekleyen kurumlarının çalışmalarının kalitesinin doğrudan yansımasıdır. Hakemli makaleler bilimsel metotları destekler ve şekillendirir. Bu yüzden beklenen etik davranışların standartlarında anlaşmaya varmak yayımlama ile ilgili tüm taraflar, yazar, dergi editörü, hakem ve yayımcı kuruluşlar için önemlidir.

1. Yazarlık

- Kaynakça listesi eksiksiz olmalıdır.
- İntihal ve sahte veriye yer verilmemelidir.
- Aynı araştırmanın birden fazla dergide yayımlanmasına teşebbüs edilmemeli, bilim araştırma ve yayın etiğine uymalıdır.

Bilim araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler şunlardır:

a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini sahiplerine bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak,

b) Sahtecilik: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek,

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler ve/veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek,

ç) Tekrar yayım: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri akademik yükselmelerde ayrı eserler olarak sunmak,

d) Dilimleme: Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak akademik yükselmelerde ayrı eserler olarak sunmak,

e) Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gereksiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek,

f) Diğer etik ihlali türleri: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak (*YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Madde 8*).

2. Yazarın Sorumlulukları

- Tüm yazarlar önemli oranda araştırmaya katkıda bulunmalıdır.
- Makaledeki tüm verilerin gerçek ve özgün olduğu beyanı gerekir.
- Tüm yazarlar geri çekmeyi ve hataların düzeltilmesini sağlamak zorundadır.

3. Hakemliklerin Sorumlulukları

- Değerlendirmeler tarafsız olmalıdır.
- Hakemler araştırmayla, yazarlarla ve/veya araştırma fon sağlayıcılar ile çıkar çatışması içerisinde olmamalıdır.
- Hakemler ilgili yayımlanmış ancak atıfta bulunulmamış eserleri belirtmelidirler.
- Kontrol edilmiş makaleler gizli tutulmalıdır.

4. Editöryal Sorumluluklar

- Editörler bir makaleyi kabul etmek ya da reddetmek için tüm sorumluluğa ve yetkiye sahiptir.
- Editörler kabul ettiği ya da reddettiği makaleler ile ilgili çıkar çatışması içerisinde olmamalıdır.
- Sadece alana katkı sağlayacak makaleler kabul edilmelidir.
- Hatalar bulunduğu zaman düzeltmenin yayımlanmasını ya da geri çekilmesini desteklemelidir.
- Hakemlerin ismini saklı tutmalıdır ve intihal/sahte veriye engel olmalıdır.

Hakemlik süreci bilimsel yayımlamanın başarısının merkezinde bulunmaktadır. Hakemlik sürecinin korunması ve iyileştirilmesi taahhüdümüzün bir parçasıdır ve *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinin* bilim camiasına yayıncılık etiği ile ilgili her durumda özellikle şüpheli, yinelenen yayınlar olması durumunda ya da intihal durumlarında yardım etme zorunluluğu vardır.

Okuyucu *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinde* yayınlanan bir makalede önemli bir hata ya da yanlışlık fark ettiğinde ya da editöryal içerik ile ilgili herhangi bir şikâyeti (intihal, yinelenen makaleler vb.) olduğu zaman sbd@uludag.edu.tr adresine e-posta göndererek şikâyetle bulunabilir. Şikâyetler gelişmemiz için fırsat sağlayacağından şikâyetleri memnuniyetle karşılız, hızlı ve yapıcı bir şekilde geri dönüş yapmayı amaçlarız.

İntihali Ortaya Çıkarma

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinde yayınlanmak üzere gönderilen makaleler, ez iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik değerlendirmesine tabi tutulur. Ayrıca intihal tespitinde kullanılan özel bir program (*Turnitin*) aracılığıyla makalelerin daha önce yayımlanmamış olduğu ve intihal içermediği teyit edilir.

MAKALE GÖNDERME, DEĞERLENDİRME VE YAYIMLANMA SÜRECİ

1. Ocak sayısı için gönderilen yazıların en geç bir önceki yılın Kasım ayında, Temmuz sayısı için gönderilen yazılarsa en geç aynı yılın Mayıs ayında hakem değerlendirme sürecini tamamlaması gerekmektedir. Yılın her dönemi makale kabul edilmekle birlikte yayım sürecinin sorunsuz bir biçimde tamamlanabilmesi için yazarlar ilgili tarihleri göz önünde bulundurmalıdır.
2. Yazar, araştırma ve yayın etiğine uymak zorundadır. Dergiye gönderilecek yazıların daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.
3. Yayın kuruluna ulaşan yazılar, önce *Turnitin* programı aracılığıyla orijinallik testine tabi tutulur. Kaynaklar, alıntılar ve 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutularak filtreler uygulanır ve sonucun % 20'nin üzerinde olmaması gerekir. Ardından yayım etiği ve makale yazım kurallarına uygunluk açısından incelenir. Bu ön değerlendirme sonucunda uygun görülmeyen yazılar, düzeltilmesi için yazara iade edilir ya da gerekçelendirilerek doğrudan reddedilir. **Dergimiz kör hakem uygulaması yapmaktadır. Değerlendirme için uygun bulunanlar, isimsiz olarak alanla ilgili iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur.** Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olursa, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını

inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar; hakemler ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Düzeltme istenen yazılar, yazar tarafından en geç bir hafta içinde Yayın Kuruluna ulaştırılmalıdır.

4. Makale yazım kurallarında belirtilen kurallara uygun olarak hazırlanan yazılar, <http://dergipark.gov.tr/> adresinden DergiPark sistemine üye olunduktan sonra gerekli yönlendirmeler doğrultusunda çevrim içi (online) olarak gönderilir. Makale yazım kurallarına uymayan yazılar değerlendirilmeye alınmazlar.

MAKALE YAZIM KURALLARI

1. Makaleler, Türkçe veya Batı dillerinde (İngilizce, Fransızca ve Almanca) yazılabilir. İçerikle uyumlu olması gereken makalenin başlığı; 12 punto, büyük ve koyu harflerle yazılıp ortalanmalıdır. Başlığın altında 100-150 kelimedenden oluşan, 10 punto, italik, tek satır aralığıyla yazılmış Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) ve bunların hemen altında beş anahtar kelime (key words) yer almalıdır. Anahtar kelimeler makale içeriğiyle uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. İngilizce özetin üzerinde mutlaka İngilizce başlığa yer verilmelidir. Ayrıca makalenin sonunda kısaca çalışmanın amacını, sorununu, yöntemini, bulgularını ve sonuçlarını içeren genişletilmiş İngilizce özet (Extended Abstract) bulunmalıdır. Bu bölüm, *Kaynaklar* sayfasından sonra yeni bir sayfadan başlayarak paragraflar halinde yapılandırılarak yazılmalı ve 500-750 kelimedenden oluşmalıdır.

2. Makalenin başlığının hemen altına sağa yaslı olarak yazarın adı ve soyadı yazılmalı; görev unvanı, kurumu (Üniversite-Fakülte-Bölüm), e-posta bilgileri ve ORCID numarası bir yıldızla soyadına ilintilendirilerek ilk sayfanın altında verilmelidir.

3. Makalenin adı hariç makaledeki tüm başlıklardaki kelimelerin sadece ilk harfleri büyük yazılmalıdır.

4. Makaleler, Microsoft Word programında yazılmalı, farklı bir yazı fontu kullanıldıysa font mutlaka ekte gönderilmelidir. Sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu: A4 Dikey
Tüm Kenarlardan Boşluk: 2,5 cm
Yazı Tipi: Times News Roman
Yazı Tipi Stili: Normal
Yazı Boyutu (normal metin): 12 punto
Yazı Boyutu (dipnot metni): 10 punto
Tablo-Grafikte Yazı Boyutu: 10 punto
Paragraf Hizalama: İki Yana Yasla
Paragraf Girintisi: İlk Satır (1,25)
Paragraf Aralığı: önce 6 nk, sonra 0 nk
Satır Aralığı: Tek (1)

5. Kaynaklara göndermeler metin içinde verilir, gerektiğinde kullanılacak dipnotlar sayfa altında 10 punto ile yazılır. Metin içinde sözü edilen kaynaklara başvurulurken yazar / yazarların soyadları, yayın tarihi ve sayfa numarası ilgili yerde belirtilir. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez. Metin içinde belirtilen yayınların tümü makalenin sonunda ayrı bir sayfadan başlayarak, "Kaynaklar" başlığı altında alfabetik sırayla ve eksiksiz olarak listelenir. Bu liste, yazarın yararlandığı kaynakların listesi olarak hazırlanır, metinde yazarın doğrudan kullanmadığı kaynakları içermez.

Metin içinde göndermeler, parantez içinde şu şekilde yazılmalıdır: (Şahin 2012: 6).

Birden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır: (Gülsevin vd. 2006: 23).

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi ve sayfa numarası yazılmalıdır: Korkmaz (2009: 419), bu konuda ...

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların soyadı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir: Köprülü (1926, Çelik 1998'den).

İnternet adreslerinde mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında bulunmalıdır: <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/> (Erişim: 10.02.2017)

6. Makale Sonundaki Kaynak Listesi

Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Yararlanılan kaynağın yazarı soyadı önce belirtilecek şekilde gösterilmelidir.

Örnekler:

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Yalçın, Alemdar (2006). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaynağın iki yazarı varsa öncelikle çalışmada ismi önce yazılmış yazarın soyadı bilgisi ile başlanır, künye bilgilerinin alfabetik sıralanmasında ilk yazardan sonrakilerin soyadlarının öne alınmasının işlevi yoktur.

Örnek:

Altun, Şafak ve Cenk Saroğlu (2006). *Türk Popüler Tarihinde İnkler*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Kaynağın üçten fazla yazarı varsa, ilkinin soyadı ve adı yazılmalı, sonra vd. ya da ve diğerleri kısaltması kullanılmalıdır.

Örnek:

Korkmaz, Ramazan vd. (2014). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Kitap ve dergi adları eğik yazılmalı; makale, kitap bölümü gibi kaynaklar tırnak içinde gösterilmelidir. Kitap künyesinde sayfa numarası bilgisi gerekmezken; dergi, ansiklopedi maddesi, kitap bölümü gibi kısa yapıtlarda yararlanılan bölüme ait sayfa aralığı bilgisi mutlaka yer almalıdır.

Örnek:

Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şahin, Hatice (2016). "Bursa'da Yazılmış Tıp Metinlerinde Ağız Özelliklerine Dair". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 31, s. 291-298.

Kitabı çeviren, derleyen, yayıma hazırlayan ya da editörlük yapan varsa ismine yazar ve eser bilgisinden sonra yer verilmelidir.

Örnek:

Barthes, Roland (2016). *Göstergebilimsel Serüven*. Çev: Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aynı yazara ait birden fazla yapıt kaynakçada gösterilecekse bu durumda, ilk esere yer verildikten sonra aynı yazarın diğer eserleri için ad ve soyadı düzenini yinelemek gerekmez, bunun yerine ad ve soyadı bilgisi yerine bir uzun çizgi konabilir. Aynı yazara ait birden fazla eserin kaynakçadaki sıralaması, soyadı alfabetik bir ayarlamaya müsait olmadığı için, eserlerin alfabetik sırasına göre yapılır.

Örnek:

Sınar Uğurlu, Alev (2007). “Edebî Eserlerin Sadeleştirilerek Yeniden Yayımları Üzerine Uygulamalı Bir Örnek Nesli-Ahîr”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 17, s. 83-104.

_____ (2009). “İdeolog Şair Ziya Gökalp’ın Kaleminden Masallar”. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 4, S. 1, s. 1026-1040.

Kaynaklar, bir yazarın birden fazla aynı tarihli yayını olması halinde, (a, b) şeklinde gösterilmelidir.

Örnek:

Üstünova, Kerime (2016a). “Geleneklerin Dilini Yorumlamak Üzerine: Helesa”. *Millî Folklor*, S. 111, s. 180-192.

_____ (2016b). “Dilbilgisel Olumsuzlayıcılar”. *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C. 5, S. 4, s. 1703-1715.

Ansiklopedi maddelerinde madde yazarının biliniyorsa soyadı ve adından sonra, sırasıyla maddenin yazılış tarihi, tırnak içinde maddenin başlığı, ansiklopedinin tam adı, cilt numarası, yayın yeri, yayınevi ve sayfa aralığı belirtilmelidir:

Örnek:

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1997). “Mehmed I”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, Eskişehir: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 496-506.

Tezler, kaynak gösterilirken sırasıyla tez yazarının soyadı ve adından sonra, tezin yazıldığı tarih, eğik karakterle tezin tam başlığı, tez tipi, tezin hazırlandığı üniversitenin bulunduğu şehir ve üniversitenin adı yer almalıdır:

Örnek:

Aydın, Hasene (2016). *Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Zaman-Oktay Akbal Öyküleri Örneği*. Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Yazmalar; Yazar, Eser Adı, Kütüphane, Koleksiyon, Katalog numarası, yaprağı şeklinde kaynak gösterilmelidir:

Örnek:

Âsım. *Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr*. Millet Kütüphanesi. A. Emirî Efendi. No. 1326. vr. 45a.

İnternette yer alan bir çalışmaya atıfta bulunmak için Yazarın soyadı, Yazarın adı, “İçeriğin başlığı”, İnternet adresi, (Erişim Tarihi) bilgilerini vermek yeterlidir.

Örnek:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. "Geçinme Endeksi (Ücretliler)" Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <http://evds.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04.02.2009).

Henüz yayımlanmamış ama yayımlanmak üzere kabul edilmiş makalenin kaynak bilgisi şu şekilde gösterilebilir:

Örnek:

Ercan, Özlem (2014). "Divan Şiirini Hukukî Bakış Açısı ile Değerlendirmek: Suç ve Ceza". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 26, Baskıda (doi: 10.21550/sosbilder.269535).

7. Yazım (imlâ) ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun gerektirdiği özel durumlar dışında, Türk Dil Kurumunun Yazım (İmlâ) Kılavuzu esas alınmalıdır.

TELİF HAKLARI POLİTİKASI

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, yayımladığı makaleler için herhangi bir yayın telif hakkı sözleşmesi istemez, yazarlardan herhangi bir telif ücreti almaz yahut yazarlara herhangi bir telif ücreti ödemez. Dergide yayımlanmış yazılar, derginin künyesi verildiği takdirde başka kaynaklarda da yayımlanabilir. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı** ile lisanslanmıştır.

AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI

Dergi; bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracak ilkesini benimseyerek, içeriğine **anında açık erişim** sağlamaktadır. Açık Erişim konusunda [Budapest Open - Access Girişimi \(BOAI\)](#) tarafından belirtilen ilkelere uyulmaktadır.

YAYIN ÜCRETİ

Hakem incelemeleri sonucunda kabul edilen ve yayımlanan makaleler için yazarlarından ya da okuyucularından hiçbir şekilde **ücret talep edilmez**.

YAYIN SIKLIĞI

Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır.

ARŞİVLEME

Dergimizin basılı hâli çeşitli kütüphanelerde, elektronik hâli ise indekslerde arşivlenmektedir. Derginin herhangi bir nedenle yayın hayatına veda etmesi durumunda geçmişte yayımlanan yazılara buralardan ulaşılabilir.

DÜZELTME NOTU

Dergimizin 31 Ocak 2019'da yayımlanan 36. sayısında yer alan "İkincil Travmatik Stresin Meslek Elemanları Üzerindeki Etkileri: Bir Derleme Çalışması" (s. 141-164) adlı makalede aşağıda künyesi verilen çalışmadan yararlanılmış, metin içinde atıf gösterilmesine karşın makalenin sonunda bulunan kaynaklar listesine konmamıştır.

Kahil, Ayla (2016). *Travmatik Yaşantıları Olan Bireylere Yardım Davranışında Bulunan Profesyonel ve Gönüllülerin İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ufuk Üniversitesi.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 20 / Issue: 37 / 2019-2

THE PURPOSE AND THE SCOPE

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences (UUFASJSS) publishes original research articles in the fields of philology, educational science, teacher's training, fine arts, law and theology etc. with a priority given to social sciences, humanities, administrative sciences. Our journal accepts the human factor in a direction from the local to the universal and aims to publish scientific researches in the broadest boundary within its subjects.

PUBLICATION ETHICS

The publication process at *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* is the basis of the improvement and dissemination of information objectively and respectfully. Therefore, the procedures in this process improve the quality of the studies. Peer-reviewed studies are the ones that support and materialize the scientific method. At this point, it is of utmost importance that all parties included in the publication process (authors, readers and researchers, publisher, reviewers and editors) comply with the standards of ethical considerations. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* expects all parties to hold the following ethical responsibilities. The following ethical duties and responsibilities are written in the light of the guide and policies made by [Committee on Publication Ethics](#) (COPE).

The publication of an article in a peer-reviewed journal is an essential building block in the development of a coherent and respected network of knowledge. It is a direct reflection of the quality of the work of the authors and the institutions that support them. Peer-reviewed articles support and embody the scientific method. It is therefore important to agree upon standards of expected ethical behavior for all parties involved in the act of publishing: the author, the journal editor, the peer reviewer, and the publisher.

1. Publication and authorship:

- List of references, financial support;
- No plagiarism, no fraudulent data;
- Forbidden to publish same research in more than one journal.

2. Author's responsibilities:

- Authors obliged to participate in peer review process;
- All authors have significantly contributed to the research;

- Statement that all data in article are real and authentic;
- All authors are obliged to provide retractions or corrections of mistakes.

3. Peer review / responsibility for the reviewers:

- Judgments should be objective;
- Reviewers should have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders;
- Reviewers should point out relevant published work which is not yet cited;
- Reviewed articles should be treated confidentially.

4. Editorial responsibilities:

- Editors have complete responsibility and authority to reject/accept an article;
- Editors should have no conflict of interest with respect to articles they reject/accept;
- Only accept a paper when reasonably certain;
- When errors are found, promote publication of correction or retraction;
- Preserve anonymity of reviewers.
- No plagiarism, no fraudulent data.

5. Publishing ethics issues

- Monitoring/safeguarding publishing ethics by editorial board;
- Guidelines for retracting articles;
- Maintain the integrity of the academic record;
- Preclude business needs from compromising intellectual and ethical standards;
- Always be willing to publish corrections, clarifications, retractions and apologies when needed.

Duties of the Publisher

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences is committed to ensuring that commercial revenue has no impact or influence on editorial decisions. In addition, UUFASJSS will assist in communications with other journals and/or publishers where this is useful to editors. Finally, we are working closely with other publishers and industry associations to set standards for best practices on ethical matters, errors and retractions—and are prepared to provide specialized legal review and counsel if necessary.

Plagiarism Detection

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. In addition, all articles are checked by means of a program (Turnitin) in order to confirm they are not published before and avoid plagiarism.

The peer review process is at the heart of the success of scientific publishing. As part of our commitment to the protection and enhancement of the peer review process, UUFASJSS has an obligation to assist the scientific community in all aspects of publishing ethics, especially in cases of (suspected) duplicate submission or plagiarism.

When a reader discovers a significant error or inaccuracy in a paper published in *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* or have any other complaint about editorial content (plagiarism, duplicate papers, etc.), he/she should make a complaint by e-mail to: sbd@uludag.edu.tr We welcome complaints as they provide an opportunity for improvement, and we aim to respond quickly and constructively.

THE PROCESS OF ARTICLE SUBMITTING, EVALUATION AND PUBLICATION

1. It is published twice a year in January and July. Peer review process must be completed in November for the articles to be published in the January issue and in May for the July issue at the latest. Although articles are accepted any period of year, the authors should take into consideration the deadlines for a smooth publication process.
2. The author has to comply with his research and publication. The articles must not have been published or accepted to be published elsewhere. Proceedings that were presented at scientific meetings but not yet published can be accepted as long as the author states this situation.
3. First, the papers submitted to the editorial board are subjected to the authenticity test via *Turnitin*. The text should have less than %20 similarities to the other texts excluding the references and sources, quotes and the sentences that have less than five words. Then, they are reviewed for their suitability to the article writing rules and publication ethics. Those considered unsuitable are returned to the author(s) for revision or rejected outright with a written justification. **Our journal uses double blind peer review process. The papers that are found suitable for further review are sent to peer reviewers of the respectable fields without the name(s) of the author(s). The names of the reviewers are also kept hidden.** If one of the reviews is positive whereas the other is negative, the paper may be sent to a third reviewer or the editorial board with considering the reviews can make the final decision. Authors should take the criticisms or the advices of the reviewers and the editorial board. Authors must edit and resend their articles in a week.
4. The articles that are written according to the rules must be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/> . Those that are not written according to our policies will be rejected.

ARTICLE WRITING RULES

1. Articles can be written in Turkish or Western Languages (English, French or German). The topic must be suited to the content, written with bold and capital letters in 12 font size and be centered. Under the topic, there must be an abstract written in both Turkish and English with 10 font size, italic and single row pitch, consisting of 100-150 words. Five key words must be placed right below the abstract. These key words must be inclusive and coherent with the content. An English title must be with the English abstract. In addition, an

extended abstract of the work that is 500 – 750 words long, written in English and covering the purpose, problem, method, findings and conclusion of the work must be written. This extended abstract must be structured with paragraphs and placed to the page after the source section.

2. The name and the surname of the author should be written as right aligned under the topic of the article. Title, affiliation (University, Faculty, and Department), e-mail address and ORCID number of the author should be written below the first page with a correlated asterisk near the surname.

3. Except the title of the article, only the first letters of the words should be written with capital letters in in-text topics.

4. Articles must be written by using Microsoft Office Word. Any extra font type must be sent with appendix. The specifications of the page setup must be the following:

Paper Size: A4, Vertical
Margins: 2,5 cm
Font Type: Times New Roman
Font Size (text): 12
Font Size (foot note): 10
Font Size (in tables and graphics): 10
Paragraph Alignment: justified alignment
Indent: first row
Paragraph Margins: first 6 nk, then 0 nk
Row Pitch: Single (1)

5. References to the sources must be given within the text, and footnotes, if necessary, must be put below the page with font size 10. References in the text must include the surname(s) of the author(s), publication date and page number. Page numbers are not necessary for paraphrasing. All the references given in the text must be listed in a separate page at the end of the article under the “References” topic. They should be listed precisely in alphabetical order. This list cannot include any work that the author does not use in the text.

In-text references should be written between parentheses: (Şahin 2012: 6).

While referencing works with multiple authors, only the name of the first author should be written: (Gülsevin et al 2006. 23).

If the author’s name is used within the text, only the publication date and page number should be provided in parenthesis: (2009: 419)

Works without a publication date or inscriptions should be listed with the name and surname of the author only. Works without author’s name (Encyclopedically works etc.) should be referenced with the name of the work.

References from secondary sources should be cited as well. Köprülü (1926, from Çelik 1998)

Online references must be cited with the link and the access date and listed under the “Bibliography” title. <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/> (Access: 10.02.2017)

6. Bibliography

References must be listed at the end of the work, according to alphabetical order of the surnames of their writers. Surnames must be written before the names.

Examples:

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Publishing House.

Yalçın, Alemdar (2006). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*. Ankara: Akçağ Publishing.

In the case that a work has two authors, the surname of the author whose name is written first should be written first. It is not necessary for the second author.

Examples:

Altun, Şafak and Cenk Sarioğlu (2006). *Türk Popüler Tarihinde İlkler*. İstanbul: Alfa Publishing.

If a work has three or more authors, it should be listed only with the surname and name of the first author followed by "et al".

Examples:

Korkmaz, Ramazan et al. (2014). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*. Ankara: Grafiker Publishing.

The name of the books and journals must be written in italics, articles and book chapters must be enclosed in quotation marks. Page number is unnecessary whereas articles, book chapters, encyclopedia entries etc. should be shown with the page range.

Examples:

Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Publishing.

Şahin, Hatice (2016). "Bursa'da Yazılmış Tıp Metinlerinde Ağız Özelliklerine Dair". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No. 31, p. 291-298.

The names of the translators, compilers or editors should be given after the author's name and work's title.

Example:

Barthes, Roland (2016). *Göstergebilimsel Serüven*. Transl: Mehmet Rifat and Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Publishing.

In the case that two or more works belong to the same author would be listed, author's surname and name should be only written in the first work. "_____" should be used in other ones. Also, these works should be in alphabetic order according to the title of the work.

Example:

Sınar Uğurlu, Alev (2007). "Edebî Eserlerin Sadeleştirilerek Yeniden Yayımları Üzerine Uygulamalı Bir Örnek Nesli-i Ahîr". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, No. 17, p. 83-104.

_____. (2009). "İdeolog Şair Ziya Gökalp'ın Kaleminden Masallar". *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, V. 4, No. 1, p. 1026-1040.

If more than one work of an author with the same publication date used, they should be referenced in the work with (a, b, ...).

Example:

Üstünova, Kerime (2016a). "Geleneklerin Dilini Yorumlamak Üzerine: Helesa". *Milli Folklor*, No. 111, p. 180-192.

_____ (2016b). "Dilbilgisel Olumsuzlayıcılar". *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, V. 5, No. 4, p. 1703-1715.

Encyclopedic entries would be written in that order if their authors are known: Surname, name, date, the title of the article in quotes, full name of the encyclopedia, volume number, publication place, publisher, page range.

Example:

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1997). "Mehmed I", *İslâm Ansiklopedisi*, V. 7, Eskişehir: Millî Eğitim Bakanlığı Publishing, p. 496-506.

Theses should be given in that order: Surname, name, date, the full title of the thesis in quotes, thesis/dissertation, the city of the university, the name of the university.

Example:

Aydın, Hasene (2016). *Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Zaman-Oktay Akbal Öyküleri Örneği*. Doctoral Thesis. Bursa: Uludağ University.

Manuscripts should be shown in that order: Author's name, library, collection, catalogue number, pages.

Example:

Âsım. *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*. Millet Kütüphanesi. A. Emiri Efendi. No. 1326. f. 45a.

Online works should be shown in that order: Surname, name, "Title", Web link, Access date

Example:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. "Geçinme Endeksi (Ücretliler)" Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <http://evds.tcmb.gov.tr/> (Access date: 04.02.2009).

The works accepted for publication but not yet published should be shown as follows:

Ercan, Özlem (2014). "Divan Şiirini Hukukî Bakış Açısı ile Değerlendirmek: Suç ve Ceza". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V. 26, in press (doi: 10.21550/sosbilder.269535).

7. Unless the article or the subject requires special circumstances, articles written in Turkish must be dictated according to *Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu*.

COPYRIGHT POLICY

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences does not demand any kind of copyright contract from its authors. The journal neither demands nor pays any kind of copyright fees. The articles published in the journal can be published in any other medium, as long as the main source is fully stated. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* is licensed under **Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)**.

OPEN ACCESS POLICY

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences publishes original research articles, review papers, and technical notes without any fee or charge.

All articles accepted and published by UUFESBD are freely available, openly accessible. We follow the guidelines presented by [Budapest Open - Access Initiative \(BOAI\)](#) regarding the Open-Access.

PUBLICATION FEES

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences does not request, expect or charge any fee or processing charges (APCs) at any time whatsoever from the authors or readers.

PUBLISHING SCHEDULE

Two issues, one in January and one in July is published each year.

ARCHIVING

Our journal has been archived in several national libraries, such as the library of Turkish Grand National Assembly, library of Bursa Uludağ University and in indexes such as MLA and ResearchBib in electronic format. In the case that the journal ceases to its activities; previous articles can be obtained from these places.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 37 / 2019-2

BU SAYININ HAKEMLERİ

- Prof. Dr. Ayşe UZMAY (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Bozkurt ERSOY (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ (E. Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan KOÇ (B. Onyedii Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. F. Gül CİRHİNLİOĞLU (S. Cumhuriyet Üniv.)
Prof. Dr. Gülpınar KELEMCI (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Günay ERPUL (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil EKŞİ (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya SAVRAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mediha SARI (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Erol ALTINSAPAN (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat AKIN (N. Ö. Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ERBAŞ (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Necat ÖREN (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (A.H.B.V. Üniversitesi)
Prof. Dr. Nesrin KARACA (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nesrin SİS (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Ruziye COP (B. A. İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÇINAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Sibel ÇOBAN (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. S. Cem ŞAKTANLI (V. Yüzcüncü Yıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Şaban DOĞAN (İ. Katip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN (A. Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Celil Hakan ÇUHADAR (Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Ekber GÜLERSOY (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bahar DEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Derya HASTA (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdoğan ASLAN (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdoğan KARTAL (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Füsün SARAÇ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Gözde AKOĞLU (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim Emem ÇAKIR (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet KALAYCI (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat ERCAN (B. Şeyh Edebalı Üniversitesi)
Doç. Dr. Şebnem YILDIRIM ORHAN (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Tarık TOTAN (A. Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Ümit KILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdolvahid SOOFIZADEH (Aksaray Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Başak KARATEKE (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi C. Müjde ATABEY (İstinye Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ebru TURHAN (Türk-Alman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan BOZ (Uşak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hatice KAFADAR (B. A. İzzet Baysal Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ŞİNGİR (Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İrem METİN ORTA (Atılım Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALKAN (K. Mehmetbey Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Nagihan TAŞDEMİR (Anadolu Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Recep BOZYİĞİT (N. Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÇİFTÇİ (A. Adnan Menderes Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Soner İŞİMTEKİN (V. Yüzcüncü Yıl Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Suzan ULUOĞLU (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zulfıya ŞAHİN (Ankara Üniversitesi)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 20 / Issue: 37 / 2019-2

REFEREES of THIS ISSUE

- Prof. Dr. Ayşe UZMAY (Ege University)
Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT (Pamukkale University)
Prof. Dr. Bozkurt ERSOY (Ege University)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ (E. Osmangazi University)
Prof. Dr. Erdoğan KOÇ (B. Onyedü Eylül University)
Prof. Dr. F. Gül CİRHİNLİOĞLU (S. Cumhuriyet Univ.)
Prof. Dr. Gülpınar KELEMCİ (Marmara University)
Prof. Dr. Günay ERPUL (Ankara University)
Prof. Dr. Halil EKŞİ (Marmara University)
Prof. Dr. Hülya SAVRAN (Balıkesir University)
Prof. Dr. Mediha SARI (Çukurova University)
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL (Pamukkale University)
Prof. Dr. M. Erol ALTINSAPAN (Anadolu University)
Prof. Dr. Murat AKIN (N. Ö. Halisdemir University)
Prof. Dr. Mustafa ERBAŞ (Akdeniz University)
Prof. Dr. Mustafa Necat ÖREN (Çukurova University)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (A.H.B.V. University)
Prof. Dr. Nesrin KARACA (Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Nesrin SİS (İnönü University)
Prof. Dr. Ruziye COP (B. A. İzzet Baysal University)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir University)
Prof. Dr. Sevtap CİNAN (İstanbul University)
Prof. Dr. Sibel ÇOBAN (Marmara University)
Prof. Dr. S. Cem ŞAKTANLI (V. Yüzüncü Yıl University)
Prof. Dr. Şaban DOĞAN (İ. Katip Çelebi University)
Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN (A. Kocatepe University)
Prof. Celil Hakan ÇUHADAR (Çukurova University)
Doç. Dr. Ali Ekber GÜLERSOY (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr. Bahar DEMİR (Atatürk University)
Doç. Dr. Derya HASTA (Ankara University)
Doç. Dr. Erdoğan ASLAN (Selçuk University)
Doç. Dr. Erdoğan KARTAL (Bursa Uludağ University)
Doç. Dr. Füsün SARAÇ (Marmara University)
Doç. Dr. Gözde AKOĞLU (Kırıkkale University)
Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR (Atatürk University)
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ (Marmara University)
Doç. Dr. Mehmet KALAYCI (Ankara University)
Doç. Dr. Murat ERCAN (B. Şeyh Edebalı University)
Doç. Dr. Şebnem YILDIRIM ORHAN (Gazi University)
Doç. Dr. Tarık TÖTAN (A. Adnan Menderes University)
Doç. Dr. Ümit KILIÇ (Atatürk University)
Dr. Öğr. Üyesi Abdolvahid SOOFIZADEH (Aksaray Univ.)
Dr. Öğr. Üyesi Başak KARATEKE (Ufuk University)
Dr. Öğr. Üyesi C. Müjde ATABEY (İstinye University)
Dr. Öğr. Üyesi Ebru TURHAN (Türk-Alman University)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan BOZ (Uşak University)
Dr. Öğr. Üyesi Hatice KAFADAR (B. A. İzzet Baysal Univ.)
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ŞİNGİR (Gazi University)
Dr. Öğr. Üyesi İrem METİN ORTA (Atılım University)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALKAN (K. Mehmetbey Univ.)
Dr. Öğr. Üyesi Nagihan TAŞDEMİR (Anadolu Univ.)
Dr. Öğr. Üyesi Recep BOZYİĞİT (N. Erbakan University)
Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÇİFTÇİ (A. Adnan Menderes Univ.)
Dr. Öğr. Üyesi Soner İŞİMTEKİN (V. Yüzüncü Yıl Univ.)
Dr. Öğr. Üyesi Suzan ULUOĞLU (Selçuk University)
Dr. Öğr. Üyesi Zulfıya ŞAHİN (Ankara University)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 37 / 2019-2

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

AB'nin Normatif Güç Kimliği ve Suriye Mülteci Krizi Arasındaki İlişki Üzerine Ian Manners'in Teorik Yaklaşımı Çerçevesinde Politik Bir Analiz / A Political Analysis on the Relationship between the EU's Normative Power Identity and the Syrian Refugee Crisis within the Framework of Ian Manner's Theoretical Perspective

Yavuz Selim ALKAN

s. 545-581

B-188 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre 18. Yüzyıl Başlarında Bursa Şehrinde Kadınların Giyim Kuşam Kültürü / According to B-188 Numbered Şer'iyye Register Clothing Culture of Women in Bursa in the Early 18th Century

Muazzez GÜNDÜZ

s. 583-608

Balıkesirli Râsîh ve Bülğatü'l-Ahbâb Adlı Eseri / Râsîh of Balıkesir and His Bülğatü'l-Ahbâb Work

Selim ÖNLER

s. 609-622

Bursa Merkez Belediyeleri Bünyesinde Gerçekleştirilen Müzik ve Çalgı Eğitimine İlişkin Öğretmen Görüşleri / Teachers' Opinion on Music and Instrument Training in the Central Municipalities of Bursa

Murat COŞKUN - İsmail M. GÖĞÜŞ

s. 623-658

Bursa'nın Tahıl Pazarı ve Galle Hanı / Bursa's Grain Market and Galle Khan

Fikret ALKAN - Doğan YAVAŞ

s. 659-687

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 37 / 2019-2

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının “Yazı Makinesi” Murat Sertoğlu’nun Popüler Edebiyattaki Yeri / Murat Sertoğlu’s Contribution to Popular Literature as a “Writing Machine” of Turkish Literature in the Republican Period
Alev SİNAR UĞURLU - Zuhâl EROĞLU KOŞAN
s. 689-709

Düşük Statülü Grupların Yüksek Statülü Gruplara Yönelik Olumlu Tutumu / Positive Attitudes of Low-Status Groups towards High-Status Groups
Nuri AKDOĞAN
s. 711-737

İklim Değişikliği İnkârının Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Ekolojik Adil Dünya İnancı İle İlişkisi / The Associations of Social Dominance Orientation and Ecological Belief in a Just World with Climate Change Denial
Gözde KIRAL UÇAR - Meral GEZİCİ YALÇIN - Gamze ÖZDEMİR
s. 739-764

İklim Parametreleri Çerçevesinde Kuşadası Körfezi Çevresinde Ziraat Hayatı / Agricultural Life around the Gulf of Kuşadası in the Light of Climate Parameters
Cengiz KAHRAMAN
s. 765-801

İran Romanının Şekillenmesinde Siyasi ve Sosyal Düzenin Rolü (Kaçar ve Pehlevi Dönemi) / The Role of the Political and Social Order in the Shaping of Iranian Novel (Qajar’s and Pahlavi Era)
Ata MOHAMED TABRİZ
s. 803-834

Kargo Hizmetlerinde Şikâyet Etme Niyeti ve Öncülleri Arasındaki İlişkilerin PLS-Sem İle Araştırılması / Investigating the Relationships among Complaining Intention and Its Antecedents in Cargo Industry by Means of PLS-Sem
Çağatan TAŞKIN - Selin RAÇLI
s. 835-864

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 37 / 2019-2

L'enseignement / Apprentissage Interculturel Precoce Des Langues Etrangères :
Pourquoi ? Quand ? Comment ? / Erken Yaşta Kültürlerarası Yabancı Dil Öğretimi
/ Öğrenimi: Niçin? Ne Zaman? Nasıl?

Çiğdem KURT

s. 865-887

Nehcü'l-Ferâdis'te Al- Fıli Üzerine / On the Verb Al- in Nehcü'l-Ferâdis

Özgül ÖZBEK

s. 889-927

Oyun Döneminden Ön Ergenliğe Görsel Arama Süreçlerinin Gelişimi /
Development of Visual Search Processes from Game Period to Preadolescence

Filiz GÜRDİL - Tefrik ALICI

s. 929-958

Pablo Casals'ın 20. Yüzyıl Müzik Dünyasına Etkileri / Pablo Casals' Effect on the
20th Century Music World

Serdar MAMAÇ

s. 959-973

Roma Döneminde Lykaonia Bölgesi Su Tanrısı Kültleri / Water God Cults of
Lykaonia Region in Roman Period

Nizam ABAY

s. 975-994

Rus Dilinde Meslek İsimlerinin Kelime Yapım Açısından İncelenmesi (Son Ekli
Örneklerde) / Examination of the Profession Nouns in Russian Language in terms
of Word Formation (In the Examples of Suffixes)

Reşat ŞAKAR

s. 995-1026

Sosyolojik Bakış Açısından Gıda Güvencesi Kavramı / 'Food Security Concept from
a Sociological Perspective

Esra KARAKUŞ UMAR

s. 1027-1046

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 20 / Sayı: 37 / 2019-2

Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Edirne / Edirne in Turkish Poetry after Tanzimat
Period

Salih Koralp GÜREŞİR
s. 1047-1073

The Relationship Between Media Multitasking, Working Memory And Sustained
Attention / Çoklu Medya Görevi ile Çalışma Belleği ve Sürekli Dikkati İlişkisi

Mine İMREN - Hasan Gürkan TEKMAN
s. 1075-1100

Alkan, Yavuz Selim (2019). "AB'nin Normatif Güç Kimliği ve Suriye Mülteci Krizi Arasındaki İlişki Üzerine Ian Manners'ın Teorik Yaklaşımı Çerçevesinde Politik Bir Analiz". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 545-581.

DOI: 10.21550/sosbilder.502634

Araştırma Makalesi

AB'NİN NORMATİF GÜÇ KİMLİĞİ VE SURİYE MÜLTECİ KRİZİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE IAN MANNERS'IN TEORİK YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE POLİTİK BİR ANALİZ*

Yavuz Selim ALKAN**

Gönderim Tarihi: Aralık 2018

Kabul Tarihi: Mayıs 2019

ÖZET

Avrupa Birliği'nin (AB) Suriye mülteci krizinin yönetimi noktasında izlediği politika uluslararası siyasette ve akademik literatürde eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin önemli bir kısmı, AB'nin krize yönelik izlediği göç politikasının onun normatif güç kimliği ile uyumlu olup olmadığına odaklanır. AB, Ian Manners'ın teorik çerçevesine referansla sıklıkla normatif bir politik güç şeklinde tanımlanır. Normatif güç olan AB'nin mülteci krizine yönelik izlemesi gereken politikanın özetle şöyle bir

* Yazarın, AB'nin normatif güç kimliğinin etkililiğini; Türkiye örneğine odaklanarak, AB'nin insan hakları koşulluğu politikası üzerinden değerlendirmeye çalıştığı ve ODTÜ'de yazdığı bir yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Ancak bu makale, başlık ve içerikten de anlaşılacağı üzere, *bu tezden türemeyen*, yepyeni bir çalışmadır. Yazar, AB'nin normatif güç kimliği üzerine bu çalışmada sunmaya çalıştığı ilk kısımdaki teorik çerçevede bile, belirli zorunluluklar dışında, bahsedilen tezde yer verilen çalışma ve argümanların tekrarıdan kesinlikle uzak durmuş; aksine tezin yazıldığı 2008 yılından bugüne dek konuyla ilgili akademik literatürdeki yeni tartışmaları bu makaledeki teorik analiz düzeyine eklemeye çalışmıştır. Bk. Alkan 2008.

** Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yavuzselimalkan@akdeniz.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 37 / Volume: 20 Issue: 37

nitelik göstermesi beklenir: AB değerleri ve bilhassa insan hakları odaklı, ulüstü seviyede, kapsayıcı, proaktif ve uzun vadeli bir politika. Bu politika, başka bir deyişle, realist güç politikası eksenli, krizin özellikle güvenlik boyutuna odaklanan, dışsallayıcı, reaktif ve kısa vadeli bir göç politikası olmamalıdır. Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı, AB'nin Suriye mülteci krizine yönelik benimsediği göç politikasının AB'nin normatif güç kimliği ile uyumlu olup olmadığını incelemektir. Metodolojik olarak AB'nin göç politikası, teknik ve doktrinel yasal bir analizle detaylıca değil, AB'nin normatif kimliğine referansla teorik ve analitik olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, uluslararası siyaset, Ian Manners, normatif güç, Suriye mülteci krizi*

A Political Analysis on the Relationship between the EU's Normative Power Identity and the Syrian Refugee Crisis within the Framework of Ian Manner's Theoretical Perspective

ABSTRACT

European Union's (EU) Migration policy on the Syrian refugee crisis, which has been embraced by the Union with regard to the management of the crisis, has been subjected to criticisms in the international politics and scholarly literature. A significant portion of these criticisms focuses on whether the EU's policies on the Syrian refugee crisis are incompatible with its normative power identity. EU is described as a normative political power with reference to the theoretical framework provided by Ian Manners. Normative power EU's migration policy on the Syrian refugee crisis is therefore expected to have the following features: EU values, especially human rights, based; at the supranational level, inclusive, proactive and long-reaching. This policy, in other words, should not be a policy which focuses on the security dimension of the crisis, is realist power politics and externalization oriented, reactive and short-sighted. In this sense, this study aims to examine whether the EU's policy on the Syrian refugee crisis is compatible with its normative power identity. Methodologically, EU's migration policy is examined by adapting, not a detailed technical and doctrinal legal, but a theoretical and analytical method with reference to the EU's normative identity.

Key words: *European Union, international politics, Ian Manners, normative power, Syrian refugee crisis*

Giriş

Suriye mülteci krizi¹, sadece AB'nin karşı karşıya kaldığı değil belki de tarihte yaşanan en ciddi insani ve politik krizlerden biri olarak kabul edilebilir. Suriye iç savaşından kaçan veya kaçmaya zorlanan kişiler, kabul edilme ve fırsatlar yakalama umuduyla, hem AB'ye üye devletlere hem de AB'ye komşu çevre transit ülkelere akın etmişlerdir. Bu kişiler yoğun şekilde yasal veya yasa dışı yollarla mültecilik, sığınma ve uluslararası koruma taleplerinde bulunmuşlardır. Bu durum da özellikle 2015 yılı ve sonrası dönemde kaynakları ve sonuçları ekonomik, politik, sosyolojik vb. çok boyutlu olan bir krizi doğurmuştur. Zorlu göç rotasında yaşanan trajediler ve ölümler ise krizin insani ve insan hakları boyutunun çok daha ön plana çıkmasına yol açmıştır. AB'nin krizin yönetimi ve çözüm arayışları noktasında izlediği politika ise hem uluslararası siyasette hem de akademik literatürde ciddi şekilde eleştirilere maruz kalmıştır.

Kriz kadar eleştirilerin de çok boyutlu olduğu düşünüldüğünde, uluslararası ilişkiler ve siyaset teorileri perspektifinden, eleştirilere kaynaklık edebilecek şu şekilde bir soru formüle edilebilir: AB'nin mülteci krizinin yönetimi ve çözüm arayışları noktasında öngördüğü ve uyguladığı göç politikası ne ölçüde AB'nin normatif güç kimliği ile uyumludur? Özellikle II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sonrasında, uluslararası ilişkiler teorisinde sıklıkla normatif güç şeklinde nevi şahsına münhasır bir kimlikle tanımlanmaya başlanan AB'yi normatif güç yapan şey akademik literatürde sıklıkla şu şekilde açıklanır: AB'nin uluslararası ilişkilerin devlet odaklı realist varsayımlarına meydan

¹ Bu çalışmada mülteci, sığınmacı, uluslararası koruma ihtiyacındaki kişiler gibi kavramlar; hukuki nitelik ve tanımlarının farklı olduğu bilgisi saklı kalmak kaydıyla, tamamen teknik amaçla ve çoğu kez Suriye iç savaşından kaçıp AB ve transit ülkelere göç etmeyi amaçlayan herkes için kullanılmıştır. Krizin adının da akademik literatürde büyük çoğunlukla “mülteci” krizi olarak genelleştirilmesi de bu nedenlerdedir. Bu kişilerin hukuki statüleri ve adlandırmaları konusundaki farklılıklar için bk. UNHCR 2016a.

okuması, devlet-merkezlilikten uzak bir biçimde dünya siyasetinde normal ve standartları belirleyebilmesi ve insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel ilke / norm ve değerleri benimsemesi / onlara dayanması ve yayabilmesi (bk. Whitman 1998, 2011, 2013; Manners 2002; Hyde-Price 2006; Sjursen 2006; Forsberg 2011; Larsen 2014). Bu çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylıca değinilecek olan bu akademik literatür kapsamında ve kavramın yaratıcısı olan Ian Manners'a (2002) referansla AB'nin normatif güç kimliği ile ilgili kısaca şöyle bir tanımlama yapılabilir: AB'yi normatif güç yapan şey; AB'nin uluslararası sistemin ve siyasetin kurallarını ve standartlarını, realist ve devlet odaklı hâkim anlayıştan bağımsız ve ona zıt olacak şekilde, kendisinin belirleyebilmesi ve değiştirebilmesidir. Aynı zamanda AB'nin normatif güç kimliği onun; kendi sahip olduğu ve üye devletlerce de paylaşılan -özellikle insan hakları ve demokrasi temelinde tanımlanan- değerlerini, prensiplerini, inançlarını ve normlarını destekleyip, örnek olma yoluyla ve zorlayıcı geleneksel askeri güç araçlarına başvurmadan başta Birliğe aday ülkelere olmak üzere diğer uluslararası aktörlere yayabilme ve benimsetebilmesinde yatar.

Bu anlamda, genel olarak kendi göç politikasının oluşumunda ve özelde de Suriye mülteci krizinin yönetimi ve çözüm arayışları noktasında normatif bir güç olan AB'den beklenen: (i) üye devletlerin salt kendi ulusal çıkarları temelinde tanımlanan eski realist güç politikası eksenli reaktif politikalardan uzak ve ulusüstü bir seviyede; (ii) AB değerleri ve bilhassa insan hakları odaklı; (iii) kapsayıcı, proaktif ve uzun vadeli bir politika benimsemesi ve uygulamasıdır. Aksine, eğer AB mülteci krizine karşı; sınır güvenliği ve yönetimi, düzensiz ve yasal olmayan göçle sıkı mücadele ve geri gönderme ve geri kabul gibi krizinin özellikle güvenlik boyutuna odaklanan kısa vadeli, realist ve dışsallayıcı bir göç politikası izlerse, bu durum AB'nin kendi normatif güç kimliği ile çeliştiği sonucunu doğurabilir (benzer görüşler için bk. Ambrosetti 2015; Ambrosetti ve Papparuso 2015;

Larivé 2015; Mananashvili 2015; Park 2015; Del Sorto 2016; Elmas 2016; Greenhill 2016; Grigonis 2016; Helldorf 2015; Lehne 2016; Trauner 2016; Aldırmaz 2017; Bilgiç 2017; Haferlach ve Kurban 2017; Koenig 2017; Penev 2017; Vogel 2017).

Bu çerçevede, bu makalenin amacı, yukarıda formüle edilen soru ekseninde ve bu soruya cevap bulma amacıyla, Suriye mülteci krizinin yönetimi ve çözüm arayışları noktasında AB tarafından benimsenen göç politikasının, AB'nin normatif güç kimliği ile uyumlu olup olmadığını analiz etmektir. Bu politik analiz, çalışma konusunun ve özellikle AB'nin normatif güç kimliği üzerine gelişen akademik literatürün detaylı ve çok boyutlu olduğu gerçeğini göz önünde tutarak; kapsamlı ve sınırları belirli olan bir makalenin el verdiği ölçüde yapılmaya çalışılacaktır. Başka bir deyişle, AB'nin Suriye mülteci krizine yönelik benimsediği yaklaşımın, AB'nin normatif güç kimliği ile çelişip çelişmediğinin analizi yalnızca Ian Manners'ın konu üzerine geliştirdiği teorik çerçeveye referansla yapılmaya çalışılacaktır. Bu tercihin bir diğer nedeni de, bu çalışma boyunca odaklanılan diğer akademik çalışmalardan, AB'nin normatif güç kimliğinin sadece kendisinin ontolojik ve teorik bir analizine odaklananlar hariç, AB'nin normatif güç kimliğini Suriye mülteci krizi gibi belirli bir örnek üzerinden inceleyenlerin önemli bir çoğunluğunun da benzer gerekçelerle benzer bir yöntem seçmiş olmasıdır. Şüphesiz ki bu çalışmada akademik literatürde bulunan diğer yaklaşımların da ele alınmasıyla oluşturulacak, farklı gösterge ve kriterleri bünyesinde barındıran bir normatif güç tanımı üzerinden ve bu farklı kuram ve yaklaşımlardan elde edilecek daha kapsamlı bir göstergeler seti kullanılarak mülteci krizinin analizinin yapılmamış olması halen çalışmanın zayıf yönü olarak kabul edilebilir. Ancak bahsedilen kısıtlar ve gereklilikler göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiş olan bu çalışma mevcut yapısı ve analiz düzeyiyle de bahsedilen daha kapsamlı çalışmalar için kapı açabilir. Bu bağlamda, çalışmanın ilk kısmında, AB'nin normatif güç kimliği üzerine Ian Manners'a referansla kısa bir

teorik çerçeve sunulacaktır. İkinci bölümde, AB'nin krize yönelik benimsediği yaklaşım daha çok 2015 sonrası döneme odaklanarak incelenecektir. Son olarak da AB'nin Suriye mülteci krizine yönelik benimsediği yaklaşımın, AB'nin normatif güç kimliği ile çelişip çelişmediği üzerine kısa bir değerlendirme sunulacaktır.

AB'nin Kimliği: Normatif Güç

AB pek çok nedenle sui generis / kendine has / nevi şahsına münhasır bir uluslararası aktör olarak tanımlanır. Bu temel nedenlerden ilki, AB'nin bir barış projesinin ürünü olmasıdır. Sıfır toplamlı bir oyunun kuralları çerçevesinde tanımlanan ulusal çıkar mücadeleleri ve / veya faşist ve ırkçı rejimlerin doyumsuz emperyalist hedeflerinin sonucu iki dünya savaşı çıkmıştır. Bu savaşların onarılması güç, çok boyutlu ve kapsamlı olumsuz sonuçları olmuştur. Bu olumsuz sonuçlar da Avrupa'da savaşın tekrar çıkmaması için birtakım önlemlerin alınmasının yolunu açmıştır. Bu önlemlerin başında da, Avrupa'daki ulus devletlerin her birinin ayrı ve uzlaşmaz görünen çıkarlarının ötesini ve bir uzlaşsını temsil eden; bu devletlerin üzerinde ve ulusüstü yapıda ve de barış başta olmak üzere demokrasi, insan hakları gibi değerlerin tüm bu ulus devletlerce benimsenmesini öngören bir ekonomik ve politik Birliğin oluşturulması gelmiştir (bk. Dinan 2006; Gilbert 2012; Berend 2016).

Bu birlik kısaca, devleti uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak gören realist teorilerin varsayımlarına meydan okuyacak şekilde, kendine has bir örgütlenme yapısı arz eden bir ulusüstü aktör halini almıştır. AB, üye devletlerin (kimilerine göre kısmi ve göreceli de olsa) egemenlik devri esasıyla şekillenmiş organları ve kurumları vasıtasıyla, bünyesinde hükümetlerarası ve ulusüstü karar alma mekanizmaları barındıran özgün bir örgütlenme modeli sunar. Bu model, uluslararası ilişkilerini ve dış politikasını da, klasik devlet temelli realist yaklaşımların aksine; oyunun kurallarını yeniden tanımlayarak, belirli

değer ve normlar çerçevesinde, bu değer ve normlara dayanarak ve de bilhassa askeri olmayan araçlar üzerinden şekillendirmektedir.

Ancak belirtmek gerekir ki AB'yi nevi şahsına münhasır bir uluslararası aktör yapan şey onun, yukarıda bahsedildiği gibi sadece ulusötesi değil, aynı zamanda hükümetlerarası dinamikler de içermesidir. Başka bir deyişle, AB'nin aynı zamanda hükümetlerarası bir nitelik arz eden yapısı, üye ülkelerin çıkarlarının da AB'nin karar alma süreçlerine yansımaları sağlamaktadır (bk. Øhrgaard 1997; Buchan 2012). Bu bağlamda, yukarıda bahsedildiği üzere, AB'nin realist perspektiflerin devlet odaklı yaklaşımına bir tür zıtlık teşkil eden yapısı, yine de realist kuramların ön gördüğü çıkar odaklı bileşenleri AB'nin siyasi yapısından tamamen ayırştırmak anlamına gelmemektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da belirtileceği üzere, AB'nin kendine has yapısı, ya da normatif güç kimliği, AB'nin idari yapısında bulunan hükümetlerarası, yani ulusal çıkara dayalı unsurların göz ardı edilmesini ya da normatif bir gücün güç odaklı göç politikası araçlarını kullanamamasını gerektirmemektedir.

İşte bu nedenlerle AB, pek çok adlandırmanın yanı sıra (bk. Bellamy ve Castiglione 2003; Aggestam 2008), akademik literatürde özellikle ve en çok, “sivil” (Duchéne 1973) veya “normatif güç” (Manners 2002) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan en yaygın ve kabul görmüş olanlarından bir “normatif güç” kavramıdır. Young'a (2004) göre AB'nin dış politikası genelde normatif, değer odaklıdır ve bu düşünsel dinamiklerin üstünlüğü AB'nin uluslararası bir aktör olarak ayırt ediciliğinin anahtarıdır. Böyle bir normatif güç olan AB için, Arnold Wolfers'ın ünlü kavramına referansla açıklarsak, bu düşünsel elementler kendi hareket ettiği çevreyi yani uluslararası sistemi değiştirebilme amacıyla koyduğu çevresel hedeflerdir (bk. Wolfers 1962). Başka bir deyişle, Sjursen'in (2006: 2) tanımıyla AB, uluslararası sistemde kendi değer ve normlarını sunup desteklediği için sadece sivil bir güç değil, aynı zamanda medenileşen veya normatif bir güçtür.

AB'nin bu düşünsel odaklı dış politika davranışını; akademik literatürde normatif g konusunda en çok referans verilen ve de normatif g kavramının yaratıcısı Manners'a odaklanarak inceleyebiliriz. Ancak bundan önce çok kısaca uluslararası aktör ne demektir ve aktrlgn ana kriterleri nelerdir bahsetmekte yarar vardır. Bu konuda akademik literatürde önemli sayıda çalışma bulunmakla birlikte (bk. Krasner 1983; Risse ve Wiener 2001; Hettne ve Sderbaum 2002) aktörün ne demek olduğu Arı'ya (2006: 67) referansla Şu Şekilde açıklanabilir. Uluslararası ilişkilerde aktör; açıkça belirlenmiş, uluslararası alanda belirli bir karar verme kapasitesine sahip, az çok egemen / otonom ve belirli bir süre var olan ge olarak tanımlanabilir. AB'nin bu tür bir aktör tanımının özelliklerini taşıdığı açıktır. Bununla beraber, Bretherton ve Vogler'a (2003: 5) referansla, AB'nin bir aktör olabilmesi için Şu be kriteri de sağlaması gerektiği savunulabilir: ortak norm ve değerlere bağlılık, siyasa öncelikleri oluşturma ve tutarlı siyasalar üretme yeteneği, etkili bir arabulucu / müzakereci olma, siyasa uygulama yeteneğine sahip olma ve dış siyasaları için demokratik meşruiyet oluşturabilme. Bu erevede Ginsberg (2001: 9,48) AB'nin kısmı olarak bir aktör olarak kabul edilebileceğini söylese de, yine de onun belli dış politika alanlarında amaca yönelik eylemler gerçekleştirme yeteneği olduğunu kabul etmektedir. Knodt ve Princen (2003: 201) ise AB'nin en azından askeri unsurlar değil de sivil / yumuşak unsurlar söz konusu olduğunda ortak çıkar ve değerlerle desteklenmiş i uzlaıya dayanan tutarlı siyasalar oluşturma ve siyasa uygulama noktasında bir aktör olarak daha etkili / yetenekli olduğunu savunmaktadırlar.

Ancak Manners, AB'nin sivil g Şeklinde, özellikle onun "yeteneklerine" vurguyla tanımlanmasını, bu tanımın önemini göz ardı etmemekle beraber, eleştirir. Manners'a göre, AB'nin kimliği söz konusu olduğunda asıl odak noktanın, onun "ortak ilkeler" ve uluslararası ilişkilerin "Westphalian kabuller" erevesinde tanımlanmasının reddi üzerinden karakterize edilen, düşünsel doğasının

normatif güç unsuruna kaydırılması gerektiğini savunur. Daha açık bir ifadeyle, AB'nin uluslararası ilişkilerde “normali” şekillendirebilme yeteneğine daha çok dikkat çekilmelidir (Manners 2002: 238-239). Manners'a göre AB, nevi şahsına münhasır bir politik aktördür, çünkü mevcut tüm politik aktörlerden şekilsel olarak farklıdır (Manners 2002: 242) ve “AB'nin uluslararası rolünü şekillendiren en önemli faktör onun ne yaptığı veya söylediği değil, onun ne olduğudur” (Manners 2002: 252). Başka bir açıdan bakılacak olursa da, AB'yi farklı kılan şey onun “tarihsel kapsamı, hibrid politikası ve siyasal-yasal yapısıdır” (Manners 2002: 240).

Peki, Manners'ın AB'yi normatif bir güç olarak tanımlarken bahsettiği “değerler” ve “normlar” nelerdir? AB'nin üzerine inşa edildiği normlar / değerler ve Birliğin uluslararası alandaki eylemini dayandırdığı temel ilkeler, AB Anlaşmaları temelinde tanımlanmaktadır. Önceleri 1992 Avrupa Birliği (Maastricht) Antlaşması, 1997 Amsterdam Antlaşması ve 2001 Nice Antlaşması; Avrupa değerleri ve normlarının neler olduğu hususunda temel veri teşkil etmiştir. Ancak bilhassa 2007 Lizbon (Avrupa Birliği Antlaşmasına ve Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşmaya Düzenleme Getiren) Antlaşması'nın konsolide metninin Başlangıç kısmı, 2. ve 21. maddelerinde (Avrupa Birliği Antlaşması 2007); yine Lizbon Antlaşması ile beraber AB Antlaşmasının kalıcı bir parçası haline getirilen Avrupa Temel Haklar Şartı'nın özellikle başlangıç kısmında (Charter of Fundamental Rights 2000) ve Kopenhag Kriterleri (Accession Criteria 1993) arasında AB'nin dayandığı temel norm ve değerler sayılmıştır (ayrıca bk. Pernice 2008; Whitman 2011: 233; Bard vd. 2016). Bu belgelerde AB'nin dayandığı ve üzerine inşa edildiği değer ve normlar olarak özetle barış, özgürlük, eşitlik, demokrasi, insan onuru ve insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü ve dayanışma gibi temel değer ve ilkelere vurgu yapılmaktadır. Bu temel normları destekleyici nitelikteki diğer alt normlar ise toplumsal dayanışma, ırkçılık karşıtlığı, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişimdir (Manners

2002: 240). Manners'a göre AB, işte bu temel normlar veya başka bir deyişle, değerler üzerine kuruludur. Sadece bütün bir AB mekanizması ve kurumları değil, AB'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası da bu norm ve değerler üzerinden inşa edilir. AB ayrıca, bu norm ve değerleri tüm dünyaya yayma ve benimsetme niyetindeki bir uluslararası aktördür.

AB, bahsedilen bu norm ve değer yayma işlevini şu mekanizmalar aracılığıyla yapar: bulaşma, bilgi yayılması, süreçsel yayılma, aktarma, aleni yayılma ve kültürel filtre (Manners 2002: 244-245). Manners, AB'nin yukarıda bahsedilen mekanizmalar aracılığıyla yaydığı norm ve değerlere örnek olarak, AB tarafından idam cezasının uluslararası çapta kaldırılması yönündeki çabalarını verir (Manners 2002: 253). Bu anlamda, AB'nin Birliğe üye olmak isteyen aday ülkelere yönelik izlediği koşulluluk politikası da AB'nin kendi norm ve değerlerini yayma çabasına bir başka örnek olarak verilebilir.

Bu çerçevede Manners, normatif bir güç olan AB'nin pratikte dış politikada hangi ilkeleri desteklediğini, bu ilkeleri nasıl desteklediğini ve AB'nin uygulamalarının ve politikalarının ne tür etkilerinin olduğunu ampirik olarak ölçebileceğimizi savunur (Manners 2008: 45). Manners'a göre şu üç “süreçsel normatif etik” AB'nin normatif bir aktör olmaktan, normatif bir aktör olarak hareket etmeye doğru nasıl evrildiğini değerlendirmemizi sağlar: “örnek olarak yaşamak”, “makul olmak”, “en az zararı vermek” (Manners 2008: 46).

Bu kısa teorik açıklamadan sonra (ayrıca bk. Manners 2001), AB'nin normatif kimliği ile ne kastettiğimizi şöyle özetleyebiliriz. Daha evvel de bahsedildiği gibi, temelde barışın tesisi ve korunması amacıyla önceleri ekonomik sonra da politik bir birlik halini alan AB, devleti esas aktör olarak gören realist temelli uluslararası ilişkiler teorilerinin kabullerine meydan okuyan bir aktördür. AB bir devlet değil, aksine ulusüstü bir yapıdır. Bu yapı, üye devletlerin egemenlik devri esasına göre şekillenen özgün bir karar alma ve uygulama mekanizmasına

sahiptir. AB bu özgün yapı aracılığıyla uluslararası ilişkilerde “normali” kendine has araçlar yoluyla şekillendirir. Bu araçlar da, yukarıda sayıldığı üzere, askeri olmayan ve de belli değer ve normlar üzerinden tanımlanmış araçlardır. AB, hem kendi birliği içerisindeki ilişkilerini ve yapılanmasını hem de üçüncü ülkelerle olan dış politikasını bu değerler çerçevesinde ve bu değerleri üçüncü ülkelere askeri olmayan normatif araçlarla yayma hedefi doğrultusunda oluşturur. İşte bu özgün yapı, AB’yi diğer uluslararası aktörlerden farklı bir konuma koyar.

Bu teorik açıklamadan sonra, bu çalışmanın metodoloji boyutuyla ilgili olarak şunu da belirtmek gerekir ki bu çalışma, AB’nin normatif bir güç olarak kabul edildiği varsayımı üzerinden hareketle, bu normatif gücün Ian Manners’ın teorik çerçevesine referansla Suriye mülteci krizine yönelik politikasının analizine odaklanmıştır. Şüphesiz ki bu durum, AB’nin normatif bir güç olarak tanımlanamayacağı yönündeki görüşlerin ya da Manners’ın AB’yi normatif bir güç olarak tanımladığı yaklaşımının tartışmalı veya kusurlu yönleri olduğunun reddi anlamına gelmez. Örneğin, Diez (2005, 2012, 2013), Pace (2007), Diez ve Pace (2011), Forsberg (2011), Birchfield (2011), Scheipers ve Sicurelli (2007), Martin-Maze’in (2015) ve Youngs’ın (2004) AB’nin normatif doğası, norm ve değerlerin içeriği, boyutları, kriterleri, retorik ve aksiyon uyumu sorunu ve norm ve çıkar ilişkisi üzerine eleştirileri mevcuttur. Ayrıca Manners’ın (2006a; 2006b, 2008, 2011) bizzat kendisinin yaklaşımını revize ederken ve Diez’e yönelik verdiği cevapta, norm ve çıkar ayrımı ya da normların evrenselliği noktasındaki görüşlerindeki değişim dikkate değerdir. Manners özetle eleştirilere yanıt olarak özdönüşümsel ve eleştirel yaklaşım benimseme, normatifin anlamını çeşitlendirme, AB’yi hibrid ve polisentrik olarak tanımlama ve “AB nedir” değil “nasıl normatif bir güç olarak inşa edildi” sorusuna odaklanmayı önermiştir. Son olarak, realist temelli Westphalian yaklaşımların halen uluslararası ilişkiler ve siyasette hâkim olduğu, bu yüzden de AB’nin normatif değerlerden çok, dönemin ve uluslararası çevrenin mevcut koşullarına göre hareket eden bir aktöre dönüştüğü;

güç faktörünün bu nedenle normatif boyutun önüne geçtiği ve yine bu yüzden AB'nin artık "normatif" dışındaki farklı kavramlarla adlandırılması gerektiği üzerine tartışmalar da mevcuttur. Bu tartışmaların analizi bu makalenin kapsamını aşmakla birlikte, daha sonra konu üzerine yapılacak çalışmalar için kapı açabilir.

Peki, normatif güç kimliği üzerinden tanımlanan AB'nin, bilhassa olası bir göç krizi sırasında nasıl bir göç politikası benimsemesi ve uygulaması beklenir? Yukarıdaki kısa teorik çerçeve ışığında şu sonuca varılabilir ki AB, olası bir krizin çözümüne yönelik göç politikasını, üye devletlerin salt kendi ulusal çıkarları temelinde tanımlanan eski realist güç politikası eksenli reaktif politikalardan uzak yöntemlerle şekillendirmelidir. Bu politika "normali" şekillendirecek ve başka aktör ve uygulamalara "örnek" oluşturacak nitelikte olmalıdır. Bunu yaparken de politikaların ulusüstü bir seviyede oluşmasına dikkat etmeli; yani oluşturulan politika, üye devletlerin kimilerinin çıkarlarıyla çatıştığında da tercih edilir olmalıdır. Bu göç politikası ayrıca, AB değerleri ve bilhassa insan hakları odaklı olacak şekilde şekillendirilmelidir. Başka bir deyişle, realist yaklaşımın güvenlik odaklı uygulamaları, güvenlik dışı ve değerler temelli yaklaşım ve uygulamalar pahasına benimsenmemelidir. Son olarak da AB tarafından benimsenecek göç politikası; "makul", krizden etkilenen insanlara "en az zararı verecek" nitelikte, tutarlı, kapsayıcı, proaktif ve uzun vadeli bir politika olmalı; oluşturulan her türlü uygulama ve politikanın yasal dayanakları sağlam olmalı ve en önemlisi de AB Anlaşmaları temelinde de yer alan dayanışma ve sorumluluğun adil dağılımı ilkelerinin gözetildiği bir politika olmalıdır.

Bu çerçeveden bakıldığında, eğer AB yukarıda sayılanların aksi yönde bir göç politikası benimserse, AB'nin kendi normatif güç kimliğiyle çeliştiği sonucuna varılabilir. Başka bir deyişle, AB mülteci krizine yönelik olarak; ulusüstü düzeyde kimi üye devletlerin çıkarları karşısında yetersiz ve etkisiz kalan; sınır güvenliği ve yönetimi, düzensiz ve yasal olmayan göçle sıkı mücadele ve geri gönderme ve

geri kabul gibi krizin özellikle güvenlik boyutuna odaklanan ve de kısa vadeli, reaktif, dışsallayıcı, özellikle de sorumluluğun adil paylaşımı ilkesi noktasında sorunlu bir göç politikası izlerse, bu durum AB'nin kendi normatif güç kimliğini zedelediği sonucunu doğurabilir.

Sıradaki kısımda AB'nin Suriye mülteci krizine yönelik izlediği göç politikasının normatif bir güçten beklenen yaklaşımla ve yukarıda sayılan kriterlerle ne denli örtüşüp örtüşmediği incelenecektir.

Suriye Mülteci Krizi ve AB'nin Göç Politikası

Dünya 2015 yılından itibaren, Suriye'den Avrupa'ya veya Avrupa'ya komşu transit ülkelere yönelik yoğun bir mülteci akınına ve bu akının insani boyutları ağır basan bir krize dönüşmesine tanıklık etmektedir. Bu ani ve etkili krize yönelik olarak AB'nin izlediği politikanın, onun normatif kimliği ile uyumlu olup olmadığı ise tartışmalıdır. Yukarıda detaylıca sayılan, krize yönelik normatif bir güç olan AB'den beklenen göç politikası yaklaşımına ilişkin hususlar ve kriterler ve de aşağıda dikkat çekilecek göç politikası araçları göz önünde bulundurularak özetle şu söylenebilir: AB'nin 2015 yılından beri krizin çözümüne yönelik benimsediği yaklaşım; sorunun güvenlik yönüne, güvenlik dışı yönünden daha çok odaklıdır. Başka bir deyişle; sınır güvenliği ve yönetimi, geri gönderme ve geri kabul gibi güvenlik odaklı çözüm ve politikalar; insan haklarına saygı, üye devletler arasında dayanışma ve sorumluluğun adil paylaşım gibi olayın güvenlik boyutunun ötesini yansıtan çözüm ve politikaların önüne geçmiştir.

Krizin çözümüne yönelik olarak bu tür kısa vadeli ve güvenlik odaklı yaklaşımların, krizin bilhassa insani trajediye dönüşen sorunlarına acil çözümler üretme noktasında zaruri olduğu savunulabilir. Ancak AB'nin aşağıda bahsedilecek olan pratikteki politika uygulamalarının niteliği ve krizin üzerinden neredeyse dört yıl geçmesine rağmen reaktif ve kısa vadeli dışsallayıcı politikalarda bir değişiklik yaşanmamış olması şu yoruma yol açabilir: AB'nin normatif kimliğini zedeleme pahasına hem güvenlik odaklı yaklaşımları

benimsediği hem de üye devletlerin kendi çıkar çatışmalarına karşın zorlayıcı ve bütüncül çözümler üretemeyen bir aktör halini aldığı.

Bu çerçevede, AB'nin, krizin artan göç dalgaları ve yaşanan insani trajediler nedeniyle zirve yaptığı 2015 yılından beri pratikte izlediği güvenlik odaklı politikalarını (bu politikaların başarılı bir özeti için bk. Adorna vd. 2017) iki başlık altında inceleyebiliriz. Bu politikalar, bir kelime oyunuyla, *dayanış(ama)ma politikaları* ve *dışsallaştırma politikaları* olarak ikiye ayrılabilir. Bu çalışmada bu tür bir ikili ayrıma gidilmesinin ilk nedeni, AB'nin güvenlik odaklı politikalarının ilgili akademik literatürde ağırlıklı olarak benzer bir ayırım üzerinden incelenmesi ve / veya güvenlik odaklı yaklaşımın esasında bu iki unsur etrafında kümelenmesidir (bk. Larivé 2015; Elmas 2016; Greenhill 2016; Bauböck 2017; Penev 2017; D'Humieres 2018). Ayrıca AB'ye üye devletlerin mülteci krizinin çözümü noktasında üzerlerine düşen sorumluluğu önce diğer üye devletlerle adil bir biçimde paylaşmayı reddederek sorunu kendi ülke sınırlarından öteye, daha sonra da dışsallaştırma yöntemiyle sorunu daha da öteye, yani Avrupa sınırlarının dışında tutmaya çalışmasıdır. Başka bir deyişle, dayanışamama ve dışsallaştırma, mülteci sorununun çözümünün AB'ye üye devletler düzeyinde ötelenmesi için başvurulmuş güvenlik odaklı yaklaşımın birbirini tamamlayan iki aşaması gibidir. Şunu ayrıca belirtmek gerekir ki, AB'nin krize yönelik izlediği politika araçları ve bu araçların dayandığı hukuki statü, detaylı teknik ve doktrinel yasal metotla bir analiz gerektirir. Ancak bu makale temelde teorik ve analitik boyutu ağır basan bir çalışma olduğundan, bahsedilen bu politika araçları sıradaki kısımda normatif bir güç olarak tanımlanan AB'nin, bu normatif yanını oluşturan temel teorik noktalara vurguyla incelenmiş, politika araçları hakkında yoğun teknik detaylı bilgiden kaçınılmıştır.

Dayanış(ama)ma Politikaları

AB, Suriye mülteci krizinin henüz ilk dönemlerinden beri, çözüme yönelik politikaların çerçevesinin merkezine, AB'nin

Anlaşmaları temelinde de yer alan - özellikle de Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkındaki Antlaşmanın 80. Maddesinde (TFEU 2012) - *dayanışma ve sorumluluğun adil paylaşımı* ilkelerini koymaya çalışmaktadır. Burada amaç, krizin çözüm sürecinde tüm üye devletlerin dayanışma içerisinde hareket etmesi ve üzerlerine düşen sorumlulukların adil bir biçimde üstlenilmesini sağlamaktır.

Ancak, göç gibi hassas ve özellikle konjonktürel nedenlerle - ör. AB üyesi ülkelerde yükselişe geçen aşırı sağ söylem, göç karşıtlığı, Avrupa şüpheciliği, İslamofobi ve yabancı düşmanlığı gibi unsurlar - olumsuz reaksiyon almaya meyilli bir konu pratikte, hem AB kurumları hem de üye devletler nezdinde göç politikası ve araçları üzerinde ciddi uyuşmazlıklara yol açmıştır. Hatta yasal yapının ve Avrupa Ortak İltica Sisteminin varlığına rağmen (bk. Kostakopoulou vd. 2014); sistemin oluşum aşamasında teoride ve sonraları pratikte yaşanan uygulama, etkililik ve tutarlılık problemleri bulunmaktadır (bk. Lavenex 2018). Hatta bu nedenle Avrupa Parlamentosu Başkanı Schulz bile, AB'nin ortak bir sığınma ve göç politikasına sahip olmadığını, 28 adet ulusal politikası olduğunu ironik bir şekilde dile getirmiştir (Penev 2017: 39).

Dayanışma ve sorumluluğun adil paylaşımı noktasında ortaya çıkan en temel uyuşmazlık, göç dalgasına ilk olarak ve en fazla maruz kalan AB'nin doğu ve güney sınırlarındaki ülkelerin, özellikle İtalya ve Yunanistan'ın, her türlü yükünü azaltmak ve paylaşmak noktasında olmuştur. Bu anlamda, mültecilerin AB ülkelerine dağıtılması amacıyla hazırlanan *zorunlu kota önerisi* üye devletler tarafından reddedilmiştir (Aldırmaz 2017: 96). AB'nin Temmuz 2015'te başlattığı ve bugün halen devam eden, İtalya ve Yunanistan'daki uluslararası korumaya ihtiyacı olan kişilerin (burada tüm sığınmacıların kastedilmediğine dikkat çekmek gerekir) diğer AB üyesi ülkelere geçici yeniden yerleştirmesine yönelik sistem de (Council of the European Union 2015; European Commission t.y.) bekleneni vermemiştir. Başlangıçta Avrupa Komisyonu'nun Temmuz 2015'teki girişimi ile 40 bin, daha sonra ise Avrupa Konseyi'nin Eylül 2015'teki kararına istinaden iki yıl

içinde 120 bin olmak üzere toplam 160 bin mültecinin yeniden yerleştirilmesine yönelik karar Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya ve Polonya'nın red oylarına karşın oy çokluğu ile alınmasına rağmen (Council Decision 2015), Aralık 2015'te Macaristan ve Slovakya Konsey kararına karşın Avrupa Adalet Divanı'na dava açmıştır. Bu olay, AB üye ülkeleri arasında sorumluluğun adil paylaşımı noktasındaki derin uyuşmazlığın göstergesi olmuş ve de ileride gerçekleşecek yeniden yerleştirilecek mülteci sayıları noktasında da fikir vermiştir. Örneğin 6 Mart 2019 tarihi itibarıyla İtalya ve Yunanistan'dan uluslararası korumaya ihtiyacı olan kişilerden yeniden yerleştirilenlerin sayısı 34.710 kişide kalmıştır (bk. European Commission 2019).

Yeniden yerleştirme sistemi, öncelikle parçası olduğu Dublin Düzenlemesinin zayıf yönleri nedeniyle etkili olamamıştır. Avrupa Ortak İltica Sistemi'nin bir parçası olan, sığınmacı politikalarını çok taraflı biçimde harmonize etmek ve sorumluluğun paylaşımı ve yeniden yerleştirme mekanizmaları esasına dayanarak hayata geçirilen Dublin Düzenlemesi, üç kez yenilenmiş ve mevcut halini almıştır (ECRE 2016). Ancak sistem, özellikle Suriye mülteci krizinin etkisiyle çeşitli nedenlerle eleştirilere maruz kalmıştır. Kısaca özetlemek gerekirse, eleştiriler temelde sistemin mülteciler için uygunsuz alıkoyma, sığınma talebi fırsatlarının reddi, başvuruda bulunanın varmak istediği nihai ülke konusundaki isteklerinin dikkate alınmaması ve sorumluluğun giriş pozisyonunda olan ülkeye adaletsizce yüklenmesi (ki kriz döneminde İtalya ve Yunanistan'a geri göndermeler zamanla durdurulmuştur) gibi nedenlerle eleştirilmektedir (bk. Carrera ve Guild 2015; Fratzke 2015; Larivé 2015; Amnesty International 2015). Avrupa Komisyonu'nun 2016'da yaptığı "Dublin-öncesi prosedür" ve kota / yeniden dağıtım ile ilgili sisteme yönelik iyileştirici önerilerine rağmen (European Commission 2016a) düzenlemenin reforme edilmiş hali olan Dublin IV hayata geçirilememiştir.

Yeniden yerleştirmeye yönelik sistem ayrıca sorunun kaynağına odaklanmayan, kısa vadeli geçici çözümler üretmeye çalışan ve sığınma başvurularını üye devlet sorumluluğuna bırakan yapısı nedeniyle etkili olamamıştır. Ayrıca üye devletlerin her birinin aynı ve yeterli ölçüde karşılama koşullarını yerine getirmemesi, örn. sığınmacı prosedürlerine ulaşmada yaşanan sıkıntılar, keyfi redler gibi ciddi insan hakkı ihlallerinin yaşanmasına yol açmıştır. Benzer şekilde her türlü çabaya rağmen *hotspot* yaklaşımında personel yeterliliği ve yetkinliği konusunda ve de Avrupa Sığınma Destek Ofisi gibi yapıların kaynak ve personelinin genişletilmesi boyutunda (bk. European Commission 2016c), yine üye devletlerin sorumluluk paylaşımı noktasındaki isteksiz tutumları nedeniyle, sorunlar yaşanmaktadır (Carrera ve Guild 2015: 2-10; Bauböck 2017; Penev 2017: 37).

Dayanışma ve sorumluluğun adil paylaşımı noktasında özellikle politik boyutta göze çarpan en önemli gelişme, yukarıda bahsedilen yeniden yerleştirme uygulamasına olan itirazlarına paralel olacak şekilde, kimi üye devletlerin alenice ve agresif bir yolla yerleştirme politikasına katılmayacaklarını açıklamaları olmuştur. Özellikle krizin ilk dönemlerinde başta Viktor Orban'ın Macaristan'ı olmak üzere Danimarka ve Polonya gibi ülkeler, sınırlarına tel çekmek gibi yöntemlerle, tek bir sığınmacıyı bile topraklarına sokmayacaklarını belirtmişlerdir. Almanya'nın aksi yöndeki açık kapı politikası bile zamanla katılmış, üye devletler arasındaki bu çatışma AB'nin bilhassa ulusüstü seviyedeki karar alma etkililiğini ve aktör rolünü ciddi şekilde sorgulanır hale getirmiştir (Penev 36-37).

Avrupa Komisyonu, Avrupa Ortak İltica Sistemi'ni oluşturan tüm yasal yapının üye devletlerce uygulanması noktasındaki bu tür ihlallere veya hareketsiz kalma tutumlarına karşın, Eylül 2015'te 40 adet ihlal yasaları yayınlamıştır (European Commission 2015). Burada özellikle Macaristan'ın uygulamalarına dikkat çekmek gerekir. Macaristan, AB'nin sığınmacılar konusundaki yasalarını hem uygulamamış hem de sınır politikaları ve cezalandırma uygulamaları

nedeniyle başta Schengen kuralları olmak üzere tüm yasal yapıya aykırı uygulamalar gerçekleştirmiştir (bk. Carrera ve Guild 2015: 16). Ancak AB, ihlal prosedürüne rağmen, AB yasalarının ve prensiplerinin uygulanmasının korunması noktasında etkisiz kalmış, daha etkili önlemleri alamamış, Macaristan'ın tutumuna karşın ne Directive 2001/55/EC'i ne de AB yasa ve değerlerine aykırı davrandığı yönündeki işaretlere rağmen Avrupa Birliği Antlaşması'nın 7. Maddesini işletmek gibi bir yolu seçmiştir (Penev 2017: 39).

Genel çerçeveden verilen bu örnekler, Suriye mülteci krizine yönelik AB'nin göç politikası noktasında hem güvenlik odaklı yaklaşımın ne denli ön planda tutulduğunu hem de üye devletlerin dayanışma ve sorumluluğun adil paylaşımı hususlarında isteksiz olduklarını ortaya koymaktadır. Örnekler, üye devletlerin kendi çıkarları söz konusu olduğunda, özellikle göç gibi hassas bir konuda, AB kurumlarına ulusüstü seviyede güç ve yetki devretmeye karşı olduklarını göstermektedir. Bu da, realist teorinin halen AB dış politikasının oluşumunda ve karar alma mekanizmalarının işleyişinde önemli ölçüde etkili olduğunun göstergesi olabilir. İşte bizzat bu nedenlerle de AB'nin, normatif kimliğini muhafaza etme noktasında sorunlar yaşadığı sonucuna varılabilir.

Dışsallaştırma Politikaları

AB'nin Suriye mülteci krizine yönelik izlediği göç politikası yaklaşımında göze çarpan hususlardan bir diğeri, AB'nin krizi ciddi bir güvenlik tehdidi olarak görmesi ve bu nedenle de sorunu sığınmacıları olabildiğince kendi topraklarından uzak tutarak çözmeye çalışmasıdır. Özellikle AB'nin yasama ve karar organı olan Avrupa Konseyi ve Konsey'in Başkanı olan Donald Tusk, sınır güvenliğinin sağlanması ve yasa dışı göçle mücadeleyi kriz noktasında en önemli araç olarak görmüştür (Larivé 2015: 10-13; Penev 2017: 20-24). Bu nedenle krizin ilk zamanlarından beri AB; sınır güvenliği ve kontrolü, yaşadığı düzensiz göç / göç kaçakçılığını önleme ve en önemlisi de uluslararası

korunma kriterlerine uymayan kişilerin geri gönderilmesi / geri kabulü konularında önemli adımlar atmıştır (bk. Aldırmaz 2017: 93-99). Bu çerçevede, *hotspot* yaklaşımı benimsenmiş, Avrupa Ortak İltica Sistemi reforme edilmeye çalışılmış, Frontex aracılığıyla sınır güvenliği ve yönetimi üzerine odaklanılmış, yasal yapı gözden geçirilmiş; yasadışı göç, geri göndermeler ve geri kabuller konusunda düzenlemeler ve üçüncü ülkelerle gerekli anlaşmalar yapılmıştır (Adorna vd. 2017). Bir normatif gücün dahi özellikle sınır güvenliği noktasında önlemler alması sorun teşkil etmese de, buradaki asıl tartışmalı husus dışsallaştırma mekanizmasıdır.

Güvenikleştirme politikasının bir uzantısı olan dışsallaştırma, göç ile ilgili denetim ve kontrollerin Avrupa'nın sınırlarının ötesinde ve uzağında yapılması anlamına gelmektedir (Geddes 2003; Hyndman ve Mountz 2008: 250; D'Humieres 2018). AB ülkeleri uzun yıllardır zaten Schengen temelli vize politikaları, güvenli üçüncü ülke politikası ve AB'ye üyelik sürecindeki katı göç yönetimi kuralları vasıtasıyla bu yöntemi uyguluyordu (Güleç 2015). Ancak temelde AB'nin bahsedilen güvenlik odaklı yaklaşımının bir unsuru olarak dışsallaştırma, mülteci akınına kaynaklık eden veya transit ülkelerle, sorunun kaynağında ve AB topraklarından uzakta çözümü için (AB'ye düzensiz ve yasadışı göçün kaynak veya transit ülkece önlenmesi) çeşitli anlaşmalar ve işbirlikleri yapılmasını ifade eder (Lavenex 1999, 2006; Triandafyllidou 2014; Kıyıcı ve Kaygısız 2018; Niemann ve Zaun 2018). Bu çerçevede, Göç Ortaklık Çerçevesi kapsamında; özellikle geri göndermeler, yasadışı göçün önlenmesi ve göçün asıl nedenlerinin kaynağında çözümüne yönelik olarak Afrika ve Asya'daki kaynak ve transit ülkelerle ile yapılan anlaşmalar mevcuttur (Penev 2017: 40-47). Bu anlaşmalar özellikle, mali yardımlar karşılığında bu ülkelere yasadışı göçün önlenmesini ve bu ülkelere yönelik geri göndermeleri kapsamaktadır. Ancak AB'nin bu kapsamda yaptığı, en dikkat çeken ve bu çalışmada da ayrıca değinilmeye değer olan mutabakat ise Türkiye ile olanıdır. Not etmek gerekir ki, AB-Türkiye arasındaki mülteci

mutabakatına yönelik aşağıda dikkat çekilecek eleştiriler, diğer Asya ve Afrika ülkeleri ile yapılan benzer anlaşmalar için de dile getirilmektedir (bk. Collett 2017; Koenig 2017).

AB ve Türkiye arasında 18 Mart 2016’da imzalanan mutabakat temelinde, AB’ye düzensiz yasadışı göçü önlemeyi ve yaşanan insani trajediler nedeniyle kişileri zorlu göç rotasından uzak tutmayı amaçlamaktadır. Bu amaç çerçevesinde de AB, yasadışı yollarla Yunan adalarına ulaşan her bir yasadışı mültecinin Türkiye’ye gönderilmesi karşılığında, bir kişiyi yerleştireceğini taahhüt etmektedir. Ayrıca mutabakat, belirli kriterleri karşılaması koşuluyla, daha sonraları Türkiye tarafınca AB’nin taahhütlerini yerine getirmediği eleştirilerine yol açan, Türkiye’ye yönelik vize serbestisi ve mali yardımları da içermektedir (European Council 2016; Haferlach ve Kurban 2017).

Özellikle olayın insani boyutuna odaklanması noktasında dikkate değer bir amaca hizmet ediyor görülse ve mutabakatın bilhassa yasadışı geçiş sayılarını azaltmadaki olumlu etkisine sıklıkla dikkat çekiliyor olsa da (bk. European Commission 2016b; Deutsche Welle 2018; Walter-Franke 2018) mutabakat ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerden ilki mutabakatın göçmenler üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkindir. Örneğin Uluslararası Af Örgütü, 14 Şubat 2017 tarihli raporunda mutabakatın, insan hakları noktasında yüksek bedeller taşıdığını ve benzer bir anlaşmanın AB ile başka hiçbir kaynak / transit ülke arasında yapılmaması gerektiğine işaret etmektedir. Rapor mutabakatın temelinde; “binlerce insanın Yunanistan adalarında oldukça kötü ve güvenli olmayan şartlara maruz bırakılmasına neden” olduğuna, sığınmacıların “hukuka aykırı olarak Türkiye’ye geri gönderildiklerinin” belgelendiğine, insanların kamplarda oldukça “vahim şartlara katlanmaya zorlandıklarına” ve mültecilerin yer yer nefret saldırılarına maruz kalmalarına neden olduğunu savunmaktadır (Uluslararası Af Örgütü 2017). Benzer şekilde, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Türkiye’nin Suriye sınırının mutabakat sonrası yeni sığınmacılara fiilen kapatılması neticesinde meydana gelen insanlık

dramları, kayıt tutma, mülteci statüsü verme ve üçüncü ülkelere yerleşim hakkı tanıma yönündeki problemlere dikkat çekerken (HRW World Report 2019); Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından 2019 yılında yayımlanan “Çaresiz Yolculuklar” raporu ise genel olarak göç yolunda yaşanan trajedilerdeki artışa ancak mutabakatla birlikte yasa dışı sığınmacı akınında önemli ölçüde düşüş sağlandığına dikkat çekse de (UNHCR 2019), Komiserlik aynı zamanda çeşitli şekillerde mutabakatın yasal statüsü ve “ahlaki” yönü ile ilgili endişelere ve mülteciler üzerindeki, başta yaşamlarını ciddi risklere sokma yönündeki, her türlü olumsuz etkiye yönelik endişesini dile getirmiştir (Independent 2016; UNHCR 2016b; UNHCR 2017).

Mutabakata yönelik bir diğer eleştiri onun hukuki niteliğine yöneliktir. Mutabakat, “hukuki bağlayıcılığı olan bir anlaşma değil”, sadece “AB Zirvesi tarafından kabul edilmiş bir politik beyandan” ibarettir (Koenig ve Walter-Frankie 2017: 2). Anlaşmanın hukuki statüsü ile ilgili bu sorunlu yön, aslında yine yukarıda bahsedildiği gibi krize yönelik göç politikasında üye devletlere Birliğin ulusüstü statüsü pahasına yetkiler verilmesiyle ilgilidir. Bunun nedeni, mutabakatın Türkiye ile yapılan müzakerelerinin AB nezdinde ve seviyesinde değil, üye devletlerce yapılmış olması ve bu süreçte Avrupa Parlamentosu ve onun özellikle denetleme rolünün by-pass edilmiş olmasıdır (Penev 2017: 42-44).

Bununla beraber, mutabakatın AB’nin normatif yönünü zedelediği düşünülen en önemli yanlarından biri, insan hakları ve demokrasi başta olmak üzere AB’nin kurucu değerleriyle uyuşmayan politik uygulamaları nedeniyle üyelik müzakerelerini askıya aldığı Türkiye ile bir mutabakata varmış olmasıdır. Başka bir deyişle, AB’nin normatif kimliği nedeniyle insan hakları noktasında sorunlu olarak tanımladığı bir ülke ile bir mutabakata varması beklenemez. Buna rağmen Türkiye ile yapılan mutabakat, AB’nin bizzat kendi kimliğini sorgulanır hale getirmiştir. Sonuç olarak ya Türkiye insan hakları ve demokrasi konusunda karne notu yüksek gerçek bir liberal demokrasidir

ve mülteciler için “güvenli bir ülke”dir ya da AB öyle olmadığını düşündüğü bir ülke ile kendi kimliğini zedeleme pahasına ve krizin kısa vadeli çözümüne odaklanarak sorunu dışsallaştırmayı seçmiştir. Aynı zamanda her iki tarafa yönelik de mutabakat yoluyla göçün insani boyutunu politik ve ekonomik çıkarlar için pazarlık konusu yaptıkları eleştirileri dile getirilmiştir (bk. Benvenuti 2017).

Sonuç ve Değerlendirme

Bu makalede AB’nin, Suriye mülteci krizi süresince, krizin yönetimi ve çözüm arayışları noktasında benimsediği yaklaşımın ve izlediği politikaların, AB’nin Manners tarafından normatif olarak tanımlanan kimliğiyle uyumlu olup olmadığı hakkında kısa bir analiz sunulmaya çalışılmıştır. Bu analiz çerçevesinde aşağıdaki sonuç ve argümanlara ulaşılmıştır.

AB’nin normatif bir güç olarak tanımlanmasının sebebi onun; uluslararası ilişkilerde “normali”, realist kabullerden bağımsız ve ona zıt olacak biçimde şekillendirebilmesinde; kimliğini ve kurumlarını insan hakları, özgürlükler, dayanışma ve sorumluluğun adil paylaşımı gibi temel norm ve değerler üzerinden kurmasında; bu değerleri üçüncü ülkelere askeri olmayan araçlarla yaymasında ve pratikteki uygulamalarını, bu değerlere, realist güvenlik ve güç unsurlarından daha çok önem vererek biçimlendirmesinde yatar.

Bu çerçevede kısaca belirtmek gerekirse, Suriye mülteci krizinin çözümü noktasında normatif bir güç olan AB’nin benimseyeceği yaklaşımdan beklenen; insan hakları ve sorumluluğun adil paylaşımı gibi güvenlik-dışı unsurları, sınır güvenliği ve geri gönderme anlaşmaları gibi güvenlik odaklı yaklaşımların önüne koymasındadır. Bu tür bir yaklaşım da; ulusüstü seviyede, üye devletlerin çıkarları odaklı realist güvenlik ve güç merkezli yaklaşımlardan uzak, AB değerleri ve bilhassa insan hakları ve dayanışma odaklı; tutarlı, kapsayıcı, proaktif, uzun vadeli ve sağlam yasal dayanakları olan bir politika olmalıdır.

AB, yukarıda bahsedilenin aksine, güvenlik odaklı politikaları yaklaşımının merkezine koymuştur. Başka bir deyişle AB, mülteci krizine yönelik olarak; ulusüstü düzeyde yetersiz, kimi üye devletlerin AB'nin yasal çerçevesi ve politikalarıyla çelişen uygulamalarına yönelik yaptırımlar anlamında etkisiz; sınır güvenliği ve geri gönderme gibi krizin özellikle güvenlik boyutuna odaklanan; özetle kısa vadeli, reaktif, dışsallayıcı, özellikle de sorumluluğun adil paylaşımı ilkesi noktasında sorunlu bir göç politikası benimsemiştir.

Tüm bu nedenler ışığında, AB'nin Suriye mülteci krizi boyunca izlediği politikanın, onun normatif kimliği ile uyuşmadığı, hatta politika belirleme gücünü üye devletlerin ellerine bırakmasının normatif kimliğini zedelediği sonucuna varılabilir. Manners'ın daha önce de bahsedilen ve AB'nin normatif bir aktör olmaktan, normatif bir aktör olarak hareket etmeye doğru nasıl evrildiğini değerlendirmemizi sağladığını belirttiği “süreçsel normatif etiğe” referansla söylersek, kriz süresince AB “örnek olarak yaşamak”, “makul olmak” ve “en az zararı vermek” noktasında başarısız olmuştur sonucuna varılabilir.

Bununla beraber; sınır güvenliği ve düzensiz, yasal olmayan göçle mücadele gibi güvenlik odaklı önlemlerin tüm uluslararası aktörlerce alınması ve tabii ki normatif güç kimliği taşıyan bir aktör tarafından da benimsenmesi olağan ve hatta gerekli görülebilir. Ayrıca AB'nin, krizin insan haklarına odaklanan güvenlik dışı boyutuyla ilgili hiçbir karar almadığı veya uygulama yapmadığı da söylenemez. Özellikle Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon'un aksine, krizin çözümüne yönelik olarak insan hakları temelli bir yaklaşımın benimsenmesini, bunun da AB'nin “örnek oluşturmasını” sağlayacağını belirtmiştir (Penev 2018: 20-33, 48). Ancak burada asıl konu, güvenlik odaklı yaklaşımların o aktörce benimsenen normatif değer ve normlar pahasına gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Başka bir deyişle, aslında temelde normatif olan bir politik krizin, ulusüstü seviyeden çok, üye devletler nezdinde güç politikasının realist araçları yoluyla normatif değerler ve normlar pahasına uygulanıyor olup olmadığıdır.

Kaynaklar

Accession Criteria (1993). https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en (Erişim Tarihi Tarihi: 11.04.2019).

Aggestam, Lisbeth (2008). “Introduction: Ethical Power Europe”. *International Affairs*, C. 84, S. 1, s. 1-11.

Aldırmaz, Yaşar (2017). “Değerler Avrupası’ndan Duvarlar Avrupası’na Göç, Sığınmacılar ve Mülteci Krizi Çerçevesinde AB Hukuku ve Politikaları”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 2, s. 83-103.

Alkan, Yavuz Selim (2008). *The Effectiveness of the European Union as a Normative Power: Human Rights Conditionality in the Case of Turkey*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: ODTÜ.

Ambrosetti, Elena (2015). *The “Migration Crisis” – Furthering Identity Cleavages in the EU*.

<https://munplanet.com/articles/international-relations/the-migration-crisis-furthering-identity-cleavages-in-the-eu> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

Ambrosetti, Elena ve Angela Papparuso (2015). “Immigration Policies in the EU: Failure or Success? Evidences from Italy”. Der: Strangio, Donatella ve Giuseppe Sancetta. *Italy in a European Context: Research in Business, Economics, and the Environment*. Hampshire: Palgrave Macmillan, s. 28-49.

Amnesty International (2015). “Balkans: Refugees and Migrants Beaten by Police, Left in Legal Limbo and Failed by EU”.

<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/07/balkansrefugees-and-migrants-beaten-by-police/> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

Arı, Tayyar (2006). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Seçkin.

Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişı Hakkında Antlaşma (2007). <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

Bárd, Petra vd. (2016). “An EU Mechanism on Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights”. *CEPS Papers in Liberty and Security in Europe*, S. 91, s. 1-247.

Bauböck, Rainer (2017). “Refugee Protection and Burden-Sharing in the European Union”. *Journal of Common Market Studies*, C. 56, S. 1, s. 141-156.

Bellamy, Richard ve Dario C. Castiglione (2003). “Legitimizing the Euro-‘Polity’ and its ‘Regime’: The Normative Turn in EU Studies”. *European Journal of Political Theory*, C. 2, S. 1, s. 7-34.

Benvenuti, Bianca (2017). “The Migration Paradox and EU-Turkey Relations”. *IAI Working Papers*, S. 17, s. 1-23.

Berend, Ivan T. (2016). *The History of European Integration: A New Perspective*. Oxon ve New York: Routledge.

Birchfield, Vicki L. (2011). “The EU’s Development Policy: Empirical Evidence of ‘Normative Power Europe?’”. Der: Richard G. Whitman. *Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives*. Hampshire: Palgrave Macmillan, s. 141-160.

Bilgiç, Ali Ç. ve Michelle Pace (2017). “The European Union and Refugees: A Struggle over the Fate of Europe”. *Global Affairs*, C. 3, S. 1, s. 89-97.

Börzel, Tanja A. ve Thomas Risse (2009). “The Transformative Power of Europe: The European Union and the Diffusion of Ideas”. *KFG Working Paper*, No. 1.

https://www.polsoz.fuberlin.de/polwiss/forschung/international/atas/publikationen/4_artikel_papiere/2010_TR_the_transformative_power_of_europe/WP_01_Juni_Boerzel_Risse.pdf (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

Bretherton, Charlotte ve John Vogler (2003). *The European Union as a Global Actor*. New York: Routledge.

Buchan, George (2012). *National Interests and the European Union*. London: Bruges Group.

Charter of Fundamental Rights of the European Rights (2000).
http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

Carrera, Sergio ve Elspeth Guild (2015). “Can the New Refugee Relocation System Work? Perils in the Dublin Logic and Flawed Reception Conditions in the EU”. *CEPS Policy Brief*, S. 334.
<https://www.ceps.eu/publications/can-new-refugee-relocation-system-work-perils-dublin-logic-and-flawed-reception> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

Council Decision 2015/1601. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015D1601> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

Council of the European Union (2015). *Resolution of the Representatives of the Governments of the Member States Meeting within the Council on Relocating From Greece and Italy 40,000 Persons In Clear Need Of International Protection*.
<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11131-2015-INIT/en/pdf> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

Del Sarto, Raffaella A. (2016). “Normative Empire Europe: The European Union, Its Borderlands, and the ‘Arab Spring’”. *Journal of Common Market Studies*, C. 54, S. 2, s. 215-232.

Deutsche Welle (2018). “AB-Türkiye Mülteci Anlaşmasının İkinci Yılı Doldu”.
<https://www.dw.com/cda/tr/ab-t%C3%BCrkiye-m%C3%BClteci-anla%C5%9Fmas%C4%B1n%C4%B1n-ikinci-y%C4%B1l%C4%B1-doldu/a-43027606> (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

D'Humieres, Victoire (2018). "European Union/African Cooperation: The Externalisation of Europe's Migration Policies". *Fondation Robert Schuman Policy Paper*, No. 472, s. 1-9.

Dinan, Demond (2006). Der: *Origins and Evolution of the European Union*. New York: Oxford University Press.

Diez, Thomas (2005). "Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering 'Normative Power Europe'". *Millennium*, C. 33, S. 3, s. 613-636.

_____ (2012). "Not Quite 'Sui Generis' Enough". *European Societies*, C. 14, S. 4, s. 522-539.

_____ (2013). "Normative Power as Hegemony". *Cooperation and Conflict*, C. 48, S. 2, s. 194-210.

Diez, Thomas ve Michelle Pace (2011). "Normative Power Europe and Conflict Transformation". Der: Richard G. Whitman. *Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 141-160.

Duchéne, Francis (1973). "The European Community and the Uncertainties of Interdependence". Der: Kohnstamand, Max ve Wolfgang Hager. *A Nation Writ Large? Foreign Policy Problems Before the European Community*. Londra ve Basingstoke, s. 1-21.

ECRE (2016). Dublin Regulation. <http://www.ecre.org/topics/areas-ofwork/protection-in-europe/10-dublin-regulation.html> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

European Commission (t.y.). "European Solidarity: A Refugee Relocation System".

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/2_eu_solidarity_a_refugee_relocation_system_en.pdf (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

_____ (2015). “More Responsibility in Managing the Refugee Crisis: European Commission Adopts 40 Infringement Decisions to Make European Asylum System Work”. file:///C:/Users/YVZ/Downloads/IP-15-5699_EN.pdf (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

_____ (2016a). “Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast)”. COM (2016) 270 final.

_____ (2016b). “Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council: Second Report on the Progress Made in the Implementation of the Eu-Turkey Statement”. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/20160615/2nd_commission_report_on_progress_made_in_the_implementation_of_the_eu-turkey_agreement_en.pdf (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

_____ (2016c). “Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, and the Council: First Report on Relocation and Resettlement”. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0165> (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

_____ (2019). “Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Progress Report on the Implementation of the European Agenda on Migration”. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20190306_com-2019-126-report_en.pdf (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

European Council (2016). *EU-Turkey Statement*. www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/ (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

Forsberg, Tuomas (2011). “Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type”. *Journal of Common Market Studies*, C. 49, S. 6, s. 1183-1204.

Geddes, Andrew (2003). *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. London: SAGE Publications.

Gilbert, Mark (2011). *European Integration: A Concise History*. Plymouth: Rowman&Littlefield.

Ginsberg, Roy (2001). *The European Union in International Politics: Baptism by Fire*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers

Greenhill, Kelly M. (2016). “Open Arms behind Barred Doors: Fear, Hypocrisy and Policy Schizophrenia in the European Migration Crisis”. *European Law Journal*, C. 22, S. 3, s. 317-332.

Grigonis, Simas (2016). “EU in the Face of Migrant Crisis: Reasons for Ineffective Human Rights Protection”. *International Cooperative Jurisprudence*, C. 2, S. 2, s. 93-98.

Güleç, Cansu (2015). “Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları”. *Tesam Akademi Dergisi*, C. 2. S. 2. S. 81-100.

Haferlach, Lisa ve Dilek Kurban (2017). “Lessons Learnt from the EU-Turkey Refugee Agreement in Guiding EU Migration Partnerships with Origin and Transit Countries”. *Global Policy*, C. 8, S. 4, s. 85-93.

Hettne, Bjorn ve Fredrik Söderbaum (2002). “Theorising the Rise of Regionness”, Der: Shaun Breslin vd. *New Regionalism in the Global Political Economy*. London: Routledge.

HRW World Report (2019). “Türkiye 2018 Olayları”. <https://www.hrw.org/tr/world-report/2019/country-chapters/325436> (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

Hyde-Price, Adrian (2006). “‘Normative’ Power Europe: A Realist Critique”. *Journal of European Public Policy*, C. 13, S. 2, s. 217–34.

Hyndman, Jennifer ve Alison Mountz (2008). “Another Brick in the Wall? Neo-Refoulement and the Externalization of Asylum by Australia and Europe”. *Government and Opposition*, C. 43, S. 2. S. 249-269.

Independent (2016). “EU-Turkey Refugee Deal: UN and Amnesty Attack ‘Short-Sighted and Inhumane’ Plan”. www.independent.co.uk/news/world/europe/eu-turkey-refugee-deal-un-and-amnesty-attack-short-sighted-and-inhumane-plan-a6919966.html (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

Kıyıcı, Gülnihan G. ve Ummuhan Kaygısız (2018). “Avrupa Birliği’nin Geri Kabul Anlaşmalarının Avrupa Birliği Göç Politikaları ve İnsan Hakları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 25, s. 467-484).

Knodt, Michele ve Sebastian Princen (2003). *Understanding the European Union’s External Relations*. London: Routledge.

Koenig, Nicole (2017). “The EU’s External Migration Policy: Towards Win-Win-Win Partnerships”. *Jacques Delors Institut*. <http://www.delorsinstitut.de/en/all-publications/win-win-win-partnerships-in-eu-migration-policy/> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

Koenig, Nicole ve Marie Walter-Franke (2017). “One Year On: What Lessons From The EU-Turkey ‘Deal’?”. *Jacques Delors Institut*. www.delorsinstitut.de/en/publications/posttype/blog-post-en/one-year-on-what-lessons-from-the-eu-turkey-deal (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

Kostakopoulou, Dora vd. (2014). “EU Migration Law: The Opportunities and Challenges Ahead”. Der: Arcarazo vd. *EU Security and Justice Law*. Oxford: Hart Publishing, s. 129-145.

Krasner, Stephen D. (1983). Der: *International Regimes*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Larive, Maxime H. A. (2015). “A Crisis for the Ages: The European Union and the Migration Crisis”. *The Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, S. 15, s. 1-17.

Larsen, Henrik (2014). “The EU as a Normative Power and the Research on External Perceptions: The Missing Link”. *Journal of Common Market Studies*, C. 52, N. 4, s. 896-910.

Lavenex, Sandra (1999). *Safe Third Countries: Extending the EU Asylum and Immigration Policies to Central and Eastern Europe*. Budapest: Central European University Press.

_____ (2006). “Shifting Up And Out: The Foreign Policy of European Immigration Control”. *West European Politics*, C. 29, S. 2, s. 329-350.

_____ (2018). “‘Failing Forward’ towards Which Europe? Organized Hypocrisy in the Common European Asylum System”. *Journal of Common Market Studies*, C. 56, S. 5, s. 1195-1212.

Lehne, Stefan (2016). “How the Refugee Crisis Will Reshape the EU”. *Carnegie Europe*. www.carnegieeurope.eu/2016/02/04/how-refugee-crisis-will-reshape-eu-pub-62650 (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

Mananashvili, Sergo (2015). *How Normative is the EU’s Power in the Field of Asylum*. www.google.com.tr/amp/how-normative-is-the-eus-power-in-the-field-of-asylum/amp/ (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

Manners, Ian (2001). “Normative Power Europe: The International Role of the EU”. European Union Studies Association (EUSA) Biennial Conference, 31 Mayıs-2 Haziran 2001, Madison, Wisconsin, s. 1-30.

_____ (2002). “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms”. *Journal of Common Market Studies*, C. 40, S. 2, s. 235-258.

_____ (2006a). “Normative Power Europe Reconsidered: Beyond the Crossroads”. *Journal of European Public Policy*, C. 13, S. 2, s. 182-199.

_____ (2006b). “The European Union as a Normative Power: A Response to Thomas Diez”. *Millennium*, C. 35, S. 1, s. 167-180.

_____ (2011). “The European Union’s Normative Power: Critical Perspectives and Perspectives on the Critical”, Der: Whitman, Richard G. *Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 226-247.

_____ (2008) “The Normative Ethics of the European Union”. *International Affairs*, C. 84, S. 1, s. 45- 60.

Martin-Maze, Médéric (2015). “Unpacking Interests in Normative Power Europe”. *Journal of Common Market Studies*, C. 53, S. 6, s. 1285-1300.

Niemann, Arne ve Natascha Zaun (2018). “EU Refugee Policies and Politics in Times of Crisis: Theoretical and Empirical Perspectives”. *Journal of Common Market Studies*, C. 56, S. 1, s. 3-22.

Øhrgaard, Jacob C. (1997). “Less than Supranational, More than Intergovernmental: European Political Cooperation and the Dynamics of Intergovernmental Integration”. *Millenium: Journal of International Studies*, C. 26, S. 1. s. 1-29.

Park, Jeanne (2015). *Europe’s Migration Crisis*. <https://www.cfr.org/backgrounder/europes-migration-crisis> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

Pace, Michelle (2007). “The Construction of EU Normative Power”. *Journal of Common Market Studies*, C. 45, S. 5, s. 1041-1064.

Penev, Daniel (2017). *Normative Power Europe and Migration: A 'Refugee Crisis' or a 'Normative Crisis'?*. Yüksek Lisans Tezi, Budapest: Central European University.

Pernice, Ingolf (2008). "The Treaty of Lisbon and Fundamental Rights". Der: Griller S. ve Jacques Ziller. *The Lisbon Treaty: EU Constitutionalism without a Constitutional Treaty?*. New York: Springer, s. 235-256.

Risse, Thomas ve Anja Wiener (2001). "The Construction of Social Constructivism", Der: Christensen T. vd. *The Social Construction of Europe*. London: Sage Publications.

Scheipers, Sibylle ve Daniella Sicurelli (2007). "Normative Power Europe: A Credible Utopia?". *Journal of Common Market Studies*, C. 45, S. 2, s. 435-457.

Sjursen, Helene (2006). "The EU as a Normative Power: How Can This Be". *Journal of European Public Policy*, C. 13, S. 2, s. 235-251.

TFEU (2012).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

Trauner, Florian (2016). "Asylum Policy: The EU's 'Crises' and the Looming Policy Regime Failure". *Journal of European Integration*, C. 38, S. 3, s. 311-325.

Triandafyllidou, Anna (2014). "Multi-Levelling and Externalizing Migration And Asylum: Lessons from the Southern European Islands". *Island Studies Journal*, C. 9, S. 1, s. 7-22.

UNHCR (2016a). *UNHCR Viewpoint: 'Refugee' Or 'Migrant' – Which Is Right?*. <http://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

_____ (2016b). “Legal Considerations on the Return of Asylum-Seekers and Refugees from Greece to Turkey as Part of the EU-Turkey Cooperation in Tackling the Migration Crisis Under the Safe Third Country and First Country of Asylum Concept”.

<http://data2.unhcr.org/en/documents/details/47237> (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

_____ (2017). “Response to Query Related to UNHCR’s Observation of Syrians Readmitted in Turkey”.

<http://www.statewatch.org/news/2017/jan/eu-turkey-unhcr.htm> (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

_____ (2019). “Desperate Journeys: Refugees and Migrants Arriving in Europe and at Europe’s Borders”.

https://data2.unhcr.org/en/documents/download/67712#_ga=2.128593871.252180583.1554999245-1380199155.1554999245 (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

Uluslararası Af Örgütü (2017), “AB: Türkiye İle Yapılan Mülteci Anlaşmasının Ortaya Çıkardığı İnsan Haklarının Bedeli Başka Bir Yerde Tekrarlanamayacak Kadar Yüksek”.

<https://www.amnesty.org.tr/icerik/ab-turkiye-ile-yapilan-multeci-anlasmasinin-ortaya-cikardigi-insan-haklarinin-bedeli-baska-bir-yerde-tekrarlanamayacak-kadar-yukse> (Erişim Tarihi: 11.04.2018)

Vogel, Toby (2017). *The Migration Crisis Undermined EU’s Fundamental Values*.

<https://europeanwesternbalkans.com/2017/09/20/migration-crisis-undermined-eus-fundamental-values/> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

von Helldorff, Jelena (2015). “The EU Migration Dilemma”. *Heinrich Böll Stiftung*. <https://eu.boell.org/en/2015/09/03/eu-migration-dilemma> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

Walter-Franke, Marie (2018). “Two Years into the EU-Turkey ‘Deal’ – Taking Stock”. *Jacques Delors Institut*.

<https://www.delorsinstitut.de/en/all-publications/two-years-into-the-eu-turkey-deal-taking-stock/> (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

Whitman, Richard G. (1998) *From Civilian Power to Superpower? The International Identity of the European Union*, Basingstoke: Macmillan.

_____ (2011). *Der: Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

_____ (2013) “The Neo-Normative Turn in Theorizing the EU’s International Presence”. *Cooperation and Conflict*, C. 48, S. 2, s. 171-183.

Wolfers, Arnold (1962). *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.

Yılmaz Elmas, Fatma (2016). *Avrupa Kapı Duvar: Göç Yaklaşımında Söylem-Eylem Tutarlılığı*. İstanbul: USAK Yayınları.

Youngs, Richard (2004). “Normative Dynamics and Strategic Interests in the EU’s External Identity”. *Journal of Common Market Studies*, C. 42, S. 2, s. 415-435.

EXTENDED ABSTRACT

Syrian refugee crisis can be accepted as one of the worst and most tragic humanitarian crises that the humanity has faced especially since World War II. The crisis has had deep political, sociological and economic consequences for Syria, its neighbors, Europe and the world. One of those remarkable consequences for the European Union (EU) has been originated from the fact that millions of displaced Syrian people have moved to and sought asylum in Europe or transit countries. The EU has therefore adapted a comprehensive migration policy in order to better manage the flow of Syrian refugees and seek possible solutions for the Syrian refugee crisis. This policy and its essential instruments have been criticized in many ways in both international politics and scholarly literature.

The purpose of this article is to examine the relationship between the EU's policy on the Syrian refugee crisis and the EU's normative power identity from theoretical and normative perspectives. The research problem of this study can be formulated as follows: Is the EU's policy towards the Syrian refugee crisis compatible with its normative power identity?

To that end, methodologically, the EU's migration policy on the crisis and its relationship with the EU's normative identity are examined by embracing a theoretical and analytical method instead of conducting a detailed technical and doctrinal legal one.

In this regard, first, the identity of the EU is studied with reference to Ian Manner's Normative Power Europe. Different terms, including civilian and ethical, have been used in the scholarly literature with the aim of defining the identity of the EU. Manner's normative power Europe has been one of the most accepted and oft-cited ones among many other terms. Manner has first identified the EU as a normative power in 2002 for some theoretical and normative reasons. It is argued by Manners that the EU is a sui generis actor due to "its historical context, hybrid polity and political-legal constitution". The EU has an "ability to shape conceptions of 'normal' in international relations" and an ideational nature "characterized by common principles and a willingness to disregard Westphalian conventions". The EU also aims to disseminate its own norms and values to third parties by using unique mechanisms within international relations.

Second, the EU's migration policy on the Syrian refugee crisis is examined in the light of the aforementioned characteristics of the EU's normative power identity. The normative power EU's migration policy on the Syrian refugee crisis is expected to prioritize non-security issues, concerns and policies over security oriented aspects of and solutions for the crisis. It is therefore investigated whether the EU's policy on the

Syrian refugee crisis is human rights based; at the supranational level, inclusive, proactive and long-reaching. If the EU embraces a policy on the crisis which has conflicting attributes with the aforementioned non-security oriented approach, it can be argued that the EU's policy on the crisis is incompatible with its normative power identity.

It is concluded in this study that the EU's migration policy towards the Syrian refugee crisis can be accepted as incompatible with its normative power identity on the grounds that the EU's policy focuses on the security dimension of the crisis. In other words, the EU's policy on the crisis is realist power politics and externalization oriented, reactive and short-sighted.

Gündüz, Muazzez (2019). “B-188 Numaralı Şer‘iyye Siciline Göre 18. Yüzyıl Başlarında Bursa Şehrinde Kadınların Giyim Kuşam Kültürü”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 583-608.

DOI: 10.21550/sosbilder.544582

Araştırma Makalesi

B-188 NUMARALI ŞER‘İYYE SİCİLİNE GÖRE 18. YÜZYIL BAŞLARINDA BURSA ŞEHRİNDE KADINLARIN GİYİM KUŞAM KÜLTÜRÜ*

Muazzez GÜNDÜZ**

Gönderim Tarihi: Mart 2019

Kabul Tarihi: Nisan 2019

ÖZET

Osmanlı Devleti’nde Şer‘iyye Sicilleri’nde yer alan önemli bir belge koleksiyonunu da tereke kayıtları oluşturmaktadır. Bu kayıtlar mal paylaşımında anlaşamayan kişilerin mahkemeye başvurması ile oluşturulmasının yanı sıra, askerî sınıf mensuplarının mal kayıtlarının tutulması, vârisler arasındaki gâib kişiler veya yetimlerin hakkını korumak için kadılar tarafından oluşturulan belgelerdir. Ölen kişilerin sahip olduğu kayıtlı tüm mal varlığını gösteren terekeler, dönemin sosyal ve kültürel hayatının aydınlatılması bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir. İçerdiği bilgilerle pek çok açıdan değerlendirilebilen bu kayıtlar, kadın giyim-kuşam kültürü ile ilgili de zengin bilgiler ihtiva etmektedir. Bu doğrultuda 18. yüzyılın başlarında Bursa’da yaşayan kadınların sahip olduğu kıyafetler bu makalede ele alınmıştır. Kaynak olarak B-188 numaralı Bursa Şer‘iyye Sicili ve konu ile ilgili telif eserler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: tereke defterleri, Bursa, 18. yüzyıl, kadın, giyim-kuşam

* Bu makale “Tereke Kayıtlarına Göre Bursa Şehrinde Sosyal ve Ekonomik Hayat (1703-1710)” adlı tezden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mgrunduz@sinop.edu.tr

According to B-188 Numbered Şer‘iyye Register Clothing Culture of Women in Bursa in the Early 18th Century

ABSTRACT

The estate records which is in the Şer‘iyye Registers are also an important document collection in the Ottoman Empire. These records are the documents created by the kadı to create the goods records of the members of the military class and to protect the rights of the missing people or orphans among the heirs, as well as the creation of the persons who cannot agree on the distribution of goods. The estate records, which show all recorded documents of deceased people, are the important sources in the sense of reflecting the economic and social life of the period. These records that are evaluated in a lot of ways also contain rich information about women’s clothing culture. In this article focuses on the clothes of women who lived in Bursa in the early 18th century. As sources number of B-188 Bursa court and contemporary researches have been used.

Key words: *estate records, Bursa, 18th century, woman, apparel*

Giriş

İnsanların temel ihtiyaçlarından biri olan giyinme, kültürel bir değer olarak toplumların yaşadığı coğrafyaya, inandığı dine, iklim şartlarına ve hatta ekonomik durumlarına göre değişiklik göstermektedir. Tarihsel süreçte belli değişimlerden geçen ve zamanla bulunduğu kültürle özdeşleşen bu giysiler, toplumların geçmişini ve bugününü harmanlayarak ait olduğu kültürü temsil eden önemli yapı taşlarından bir tanesidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bizlere anlamlandırabileceğimiz izler sunmaktadırlar (Koç vd. 2016: 239).

Türk giyim-kuşam kültürüne bakıldığında, tarihsel anlamda çok eskilere gidilebilmektedir. Bu süreç içinde yaşam koşullarına göre değişiklik gösteren giyim kültürü, söz konusu kadın olduğunda onların, sosyal hayattaki rollerini, zevklerini ve güçlerini görmemizde önemli veriler sağlamaktadır. Örneğin kadınların Orta Asya’da kolayca ata binilebilen kıyafetler tercih ettiği, İslam’ın kabulü ile dış mekânda saçlarını kapattığı görülür (Oğuz 2011: 107). Osmanlı Devleti’nde ise

farklı dilden, dinden ve ırktan insanların tek bir devlet altında yaşadığı düşünülürken giyim ve kuşama ilgili belli düzenlemeler olmuştur. Buna örnek olarak gayrimüslim kadınların Müslüman hemcinslerinin giydiği boyundan eteğe kadar yakalı elbise ve ince külâh giyemedikleri, gyseler dahi bunun ancak atlastan ya da kutnudan olması gerektiği belirtilmektedir (Ercan 1990: 120). Söz konusu örnekte de görüleceği gibi kültürün ve kimliğin önemli bir imgesi olan giyim, incelenen dönemle ilgili olarak önemli ipuçları vermektedir.

Kadınların Osmanlı Devleti'nde sosyal hayattaki yeri ve giyim kültürü ile ilgili bizlere ışık tutacak önemli kaynaklardan birisi tereke defterleridir. Tereke defterleri, bir diğer ifade ile metrûkât ya da muhalledât defterleri, ölen kimselerin geride bıraktıkları malları tespit ile bu malların şeriat esaslarına göre taksimini gösteren kadı defterleridir (İnalçık 1953: 52). Ölmüş kimselerin tüm mal varlığını gösteren bu defterler ile ölenlerin içtimaî menşe'lerine, medenî hallerine ve aile yapılarına ait bilgilerin yanında; hayatta buldukları sırada tasarruflarında bulunan her türlü giyim ve ev eşyası ile mobilya ve mutfak takımlarını; kiler mevcudunu; ev, bağ, bahçe ve değirmen vs. gibi malları analiz edilebilmektedir (Barkan 1966: 1). Bu bilgiler ışığında şüphesiz tereke defterlerinin tarih çalışmalarındaki değeri büyüktür. Fakat burada unutulmaması gereken bir nokta vardır. Kadılar terekeleri, anlaşmazlığa düşen vârislerin mahkemeye başvurusu sonucunda ya da yetimlerin hakkını koruyan vâsilerin herhangi bir usulsüzlük yapıp yapmadığını tespit etmek, ölenlerin muhalledatını saptamak ve mirasçılara paylaştırmak için oluştururdu (Barkan 1966: 2; Gerber 1980: 232). Tüm bu koşullar sonucunda tereke defterleri, araştırmacılar için önemli bir kaynak olurken toplumun tamamına yönelik bilgiler sunmadığı için ihtiyatla yaklaşılması gereken bir kaynak niteliğindedir.¹

¹ Tereke defterlerinin kaynak değeri ve kaynak olarak kullanımındaki sınırlılıkları hakkında bk. Bozkurt 2011: 91-120; Çakır 2016: 1365-1386; Oğuz 2011: 106-116; Nagata 1988: 1055-1062; Yavuz 1977: 42-78

Osmanlı devrinde “tahtgâh-ı selase” denilen, İstanbul ve Edirne ile beraber üç büyük merkezden biri olan Bursa şehri, gerek ticaret ve sanayi hayatının kesafeti ve gerekse nüfusunun fazlalığı dolayısı ile kadı mahkemelerine yapılan müracaatın çokluğu ile ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde, bugüne kadar intikal eden sicillerin çok sayıda bulunmasından anlaşıldığı gibi, sicillerde kayıtlı bir senelik müracaat miktarının fazlalığı da dikkat çekicidir. Bursa sicilleri umumiyetle hücec defterleri olup, bu defterlerin içerisinde çok sayıda fermân kayıtları da olduğu gibi tereke listeleri de yer almaktadır (Özdeğer 1988: 8). Şehre ait siciller içerisinde yer alan tereke defterleri, sayı bakımından mühim bir yekûn tutmaktadır. Bazı sicil defterlerinde dağınık olarak yer alan bu defterler, Bursa gibi büyük şehirlerde özel defterlerin içinde toplu olarak bulunmaktadır (Oğuzoğlu 1985: 1). Fakat bunun yanı sıra bu defterlerde vâsi tayini gibi mahkemeye konu olan davaları görmek de mümkündür.

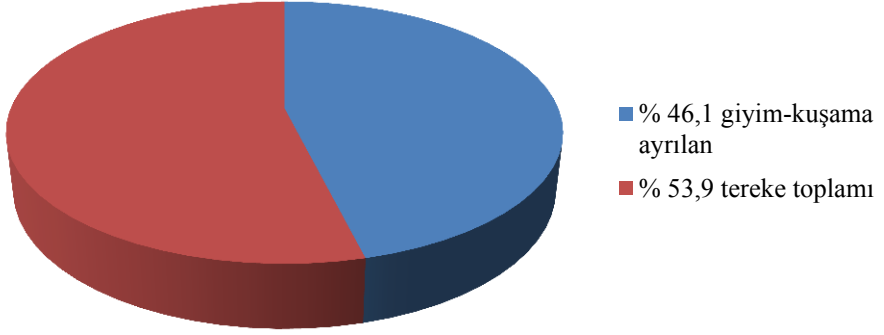
Araştırmamıza konu olan B-188 numaralı Bursa Şer‘iyye Sicili 1703-1704 yıllarını kapsayan, içerisinde kadın ve erkeklere ait tereke kayıtlarının yanı sıra yukarıda belirtildiği üzere farklı konulara ait belgeler de bulunan bir defterdir². Sicilde toplamda 158 kişiye ait tereke kaydı bulunmakla birlikte araştırmamıza konu olan kadınlara ait tereke kaydı 49’dur. Bu kadınlar sahip oldukları mal varlıklarıyla birbirinden farklı olmakla beraber yatırım araçlarını da değişik alanlarda kullanmışlardır.

Bu çalışmada değerlendirilen kadın terekelerinin ilk olarak toplam fiyatı belirlenmiştir ve ardından niteliğine göre tasnif edilmiştir. Sonrasında ise kadın giyim-kuşama üzerine dökümü çıkarılan eşyalar sokakta giyilen, evde giyilen, kürk, iç giyim, kumaşlar, ziynet eşyaları, banyo ve hamam takımları başlıkları altında gruplandırılmıştır. Bununla birlikte yukarıda ifade ettiğimiz gibi giyim-kuşama giren eşyaların miktarı, toplam tereke miktarıyla karşılaştırılarak Şekil 1 de

² B-188 numaralı defterde askerî sınıf dışındaki reayanın tereke kayıtları vardır.

görselleştirilmiştir. Burada 49 kadının tereke toplamından giyime ayrılan miktar % 46,1'dir. Bu dönemin kadınları düşünüldüğünde giyim-kuşama ayrılan servetin yüzde olarak çokluğu dikkat çekmektedir.

Şekil 1: B-188 numaralı Bursa Şer'iyeye Sicilinde kadınların tüm servet miktarlarının giyim kuşama oranı.

İncelenen tereke kayıtlarından hareketle toplam yekûnların, giyim kuşama oranıtısı saptandıktan sonra, 49 kadın servet miktarlarına göre sosyal statü bağlamında en zengin, en fakir ve orta halli olarak üç gruba ayrılmıştır. Bu ayırmada her gruba iki kişi dâhil edilmiştir. Bunun temel sebebi yatırım araçlarındaki çeşitliliğdir³. Bunun üzerine tereke kayıtlarında en zengin olarak tespit edilen kişi Fadime bint Mehmed'dir (BŞS B-188, 18b). Toplam 109.020 akçe serveti olan Fadime bint Mehmed'in servetinin %85,085'ini giyim-kuşam oluşturmaktadır. Zira 48.240 akçe değerindeki 18 miskal şerefi altın, terekesinin en pahalı

³ Bu çeşitlilikte bazı kadınların sahip olduğu ziynet eşyalarının fazlalığı dikkat çekerken bazılarında kürkler öne çıkmaktadır. Örneğin Şerif Fatma bint Es-seyyid Mehmed'in sahip olduğu "Şerife" unvanından da anlaşılacağı üzere diğer hemcinslerine nazaran iyi bir mal varlığına sahipken yatırım aracı olarak altını kullanmıştır. Bk. BŞS, B-188/36a.

parçasını oluşturmaktadır. Kim bilir belki bir yatırım belki de ileri de gelmesi muhtemel kötü günlerin garantisi olarak kendisi bu altını edinmiştir. Fadime Hatun'dan sonra terekeler arasında en zengin kişi, Şerife Saîme bint Şeyh Es-seyyid Mehmed Efendi'dir (BŞS B-188, 41b). Kendisi toplam 103.800 akçelik servetinin sadece % 30,763'nı giyim-kuşama ayırmıştır. Terekesini ilk zenginimiz Fadime bint Mehmed ile karşılaştırdığımızda Saime Hatun ziynet eşyasından ziyade kıyafete yönelmiş olup, 8 kuruş⁴ değerindeki sincap kürkü dikkat çekmektedir ki Fadime Hatun'un terekesinde hiç kürk bulunmamaktadır.

Toplam tereke miktarlarına göre orta halli olarak tespit edilen kişi toplam 55.600 akçelik servetiyle Havva bint Hasan Ağa'dır (BŞS B-188, 2a). Kendisi servetinin %5,683'ini giyime ayırmış ve bunlar arasında en dikkat çekici olan sincap ve kakum kürkleridir. 57.360 akçelik servetiyle terekeler arasında ikinci orta halli olan kişi Zeyneb bint Elhac Mehmed'dir (BŞS B-188, 56b). Unvanından da anlaşılacağı üzere hac vazifeni yerine getirmiş bir babanın kızı olan Zeyneb Hanım, mal varlığının % 99,163'ünü giyim ve kuşama yatırmış olup, tercihini ilk zenginimiz olan Fadime Hanım gibi daha çok ziynet eşyalarından yana kullanmıştır⁵.

Son olarak incelenen tereke kayıtlarında en düşük terekeye sahip olan kişi 2.730 akçelik terekesiyle Aişe bint Mustafa ve 2.982 akçelik servetiyle Şerife Fatma bint Ahmet'dir (BŞS B-188, 14b/ 32a). İkisinin terekesini karşılaştırdığımızda Aişe Hatun'a nazaran Şerife Fatma

⁴ 8 kuruş 960 akçeye karşılık gelmektedir. Tereke kayıtlarında giysilerin fiyatları bazen akçe ile bazen de kuruş ile ifade edilmiştir. Araştırma kapsamında toplam fiyatlar hesaplanırken kuruş olarak belirtilen fiyatlar akçeye çevrilmiş, 1 kuruşun 120 akçeye tekabül ettiği göz önüne alınmıştır. Bunun için bk. Pamuk 2002: 458. Ayrıca bir kuruşun 120 akçeye karşılık geldiğini ifade eden terekeler için bk. BŞS, B-155, 2a/ 48b/ 98a.

⁵ Kendisi toplamda 57.360 akçe olan terekesinin 56.880 akçesini giyim-kuşama ayırmış olup bunun 38.040 akçesini sadece ziynet oluşturmaktadır.

Hatun giyim ve kuşama daha çok yatırım yapmış, toplam terekisinin % 53,521'ini giyim kuşama ayırmıştır. Bunun aksine Aişe Hatun ise giyim ve kuşama sadece % 24,908 akçelik bir pay ayırmıştır⁶.

1. Sokak Giysileri

Osmanlı'da kadın giyimini etkileyen bazı unsurlar vardı. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz din faktörüydü (Oğuz 2011: 107). Dinin öngördüğü şekliyle Osmanlı toplumunda kadınların tamamen örtünmeleri ve seçkin erkeklerin nazarından, ideal bir dünyada tamamen görünmez olmaları bekleniyordu (Faroqhi 2018: 106). Bu bağlamda incelendiğinde kadınların sokak giysilerinde ferace, kapama, çeşm-i bend ve başmak giymeleri dikkat çekmektedir.

Ferâce, çarşaftan evvel kadınların tesettür için giydikleri üstlüğün adıdır ve çuhadan, softan, sonraları aynı zamanda fantezi kumaştan yapıldığı bilinmektedir (Pakalın 1993: 601). Yapıldığı maddeye göre fiyatları değişmekle birlikte incelenen terekelerde hemen hemen tüm kadınların feracesi vardır. Fakat bunlar kalitelerine göre ve fiyatlarına göre birbirinden ayrılmaktadır. Bu feracelerde softan ve çukadan yapılmış olanlar miktar olarak öne çıkarken, sadece müstamel ya da köhne olarak ifade edilen ve fiyat olarak diğerlerine nazaran ucuz olan feraceler de dikkat çekmektedir (BŞS B-188, 45b/ 48b/ 18b) .

Feraceler renk olarak değerlendirildiğinde yeşil, mor ve kırmızı renkler öne çıkmaktadır. Burada renkli olan feracelerin fiyat olarak da yüksek olduğu ifade edilebilir. Öyle ki Rabia bint Mehmed Çelebi'nin sahip olduğu 1200 akçelik kırmızı feracesi dikkat çekmektedir (BŞS B-188, 51b). Sadece köhne olarak ifade edilen Aişe bint Mustafa'nın ise 320 akçelik feracesi en ucuz feraceler arasında yer almaktadır. O zaman ifade edilebilir ki incelenen dönemde, Bursa'da zengin olarak tespit edilen kişiler daha çok kaliteli kumaşlar kullanırken, renk olarak da

⁶ Aişe Hatun'un eşyalarına baktığımızda, bunlar genellikle eski köhne olarak ifade edilmiştir.

kırmızı ve mor renkleri tercih ediyorlardı. Yeşil de çok satılıyordu. Ama bu muhtemelen dinî çağrışımların nedeniyle çimen yeşili değildi (Faroqhi 2018: 308).

Kapama da terekelerde sıkça geçen bir kıyafettir. Daha çok elbise takımı olarak ifade edilen kapama (Pakalın 1993: 167) muhtemelen kadınların dışarıda giydiği ve vücutlarını boydan boya örten bir libâstır. Tıpkı ferace gibi kapama da söz konusu dönemde kadınlar arasında sıklıkla kullanılmıştır. Kumaş türü olarak ipekli-pamuklu eski bir kumaş türü olan sandal (Koçu 1969: 204) ya da kırmızı zemin üzerine çubuklu bir pamuklu kumaş türü olan alaca (Koçu 1969: 10) kadınlar tarafından sıklıkla tercih edilmiştir. Bu tür kapamaları tercih edenler kuşkusuz varlıklı olarak niteleyebileceğimiz kişilerdir. Bunlar arasında 570 akçe değerinde bir kapamaya sahip olan Afife bint Mehmed Efendi ve 400 akçe değerinde bir sandal kapamaya sahip Rabia bint Sinan dikkat çekmektedir(BŞS B-188, 24a/ 27b). Buna karşılık Ümmühan bint Rıdvan'ın 45 akçe değerinde köhne olarak ifade edilen kapaması terekeler arasında en ucuz olandır (BŞS B-188, 7b).

Sokak kıyafetinin tamamlayıcısı olan ayakkabılar içinde başmak, önceleri sadece deriden yapılmış, üstü açık ayakkabıyı ifade ettiği halde sonraları papucu olarak ifade edilen bir ayakkabı türüdür (Pakalın 1993: 167). İncelenen terekelerde başmaklar sayı olarak çok değildir. Bunlar arasında Fatma bint Elhac Yusuf'un 150 akçe değerindeki köhne yaşmağı fiyat olarak en yüksek yaşmaktır (BŞS B-188, 36b). Burada tahmin edilebileceği şekilde başmağın kalitesi fiyatı belirlemektedir. Öyle ki Kerime bint Hüseyin'in 25 akçe değerinde olan ve belirtilmediğine göre eski olmayan başmağı düşük kalitesi itibari ile ucuzdur.

Başmağa ek olarak pabuç da tereke kayıtlarında sıkça rastlanılan, ayağa giyilen bir ayakkabı türüdür. Asıl ismi pâpûş olmasına rağmen yıllar içinde halk arasında pabuç şekliyle söylenegelmiştir (Koçu 1969: 185). Çoğunlukla ökçesiz başmak, terlik,

pantuyla olarak açıklanmaktadır (Şemseddin Sami 2015: 967). İncelenen terekelerde kadınlar başmağa nazaran pabucu daha az tercih etmişlerdir. Öyle ki sadece yedi kadının papucu vardır. Bunlardan en pahalısı 130 akçe değerindeki Saliha bint Elhac İvaz nam Hatun'un papucudur (BŞS B-188, 39a). Onun dışında köhne olduğu belirtilen Amine bint Ebubekir Efendi 24 akçe değerindeki papucu en ucuz olanıdır (BŞS B-188, 45a).

2. Ev İçi Giysileri ve İçlikler

Tereke kayıtlarında kadınların en fazla ev içi kıyafetlerinin olduğu görülmektedir. Bunlar genellikle iç giyim eşyalarıyla beraber verilmiş olduğundan her iki kıyafet türü birlikte değerlendirilmiştir.

Ev içi giysilerden entari, hemen hemen her kadının gerek köhne gerekse hataî⁷ şekliyle sahip olduğu, üste giyilen iki tarafı yırtmaçlı, geniş kollu, iç etekli, uzun gömlek olarak ifade edilmiştir (Pakalın 1993: 541). Kumaşı ve kalitesi itibari ile fiyatları çeşitlik göstermekle beraber incelenen terekelerde Saliha Hatun'un sahip olduğu hataî entarisi 280 akçelik değeriyle göze çarpmaktadır (BŞS B-188, 49a). Bununla birlikte don ile beraber 50akçelik değeri olan Hatice Hatun'un köhne entarisi en ucuz entaridir (BŞS B-188, 37b).

Bugün Türkçeye çamaşır olarak geçmiş olan câme, arkaya giyilen şey, elbise anlamına gelmektedir (Koçu 1969: 49). Dönemin kadınlarının olmazsa olmaz kıyafetlerinden biri olan câme, şîb⁸, telli⁹, hataî olarak farklı özellikleriyle terekelere kaydedilmiştir. Hasane bint Ali Hatun'un 950 akçe değerindeki hataî telli câmesi hem fiyatıyla hem de kumaşının yapısıyla en dikkat çeken câmedir (BŞS B-188, 48b). Onu takip eden ise Fatma bint Elhac'dır. Fatma Hatun'un 572 akçe

⁷ Eski bir ipekli kumaşın adıdır. Sade Hataî, Telli Hataî, Nevzuhur Hataî neveleri vardı. Bk. Koçu 1969: 129; Pakalın 1993: 765.

⁸ İpekli kumaş anlamına gelmektedir.

⁹ Aralarında sırma tellerin bulunduğu, ince kumaşın adı. Bk. Koçu 1969: 225.

değerindeki al telli câmesi Hasene Hatun'un ki gibi hem fiyatıyla hem de kumaş yapısıyla dikkat çekmektedir (BŞS B-188, 42b). Terekeler arasında sadece Fadime bint Mehmed Hatun'un terekesinde bulunan 300 akçe¹⁰ değerindeki zer-bâf câme ise kumaşı ile ayrıca fark edicidir (BŞS B-188, 18b). Zer-bâf, altınla yani sırma ile donmuş kumaşı ifade etmektedir (Şemseddin Sami 2015: 1375). Tek bir kişide olması kadınlar arasında çok fazla tercih edilen bir câme olmadığını göstermektedir. Bunun temel sebebi yüksek ihtimalle fiyatından kaynaklanmaktadır. Genel olarak baktığımızda terekelerdeki kadınların çoğunun câmesinin fiyatı 100-200 akçe arasında değişmektedir (BŞS B-188, 36a/38b/56b). Bunlar arasında 13akçelikcâmesiyle Rabia bint Abdullah Hatun'un câmesi fiyatının ucuzluğu ile dikkat çekmektedir (BŞS B-188, 27b). Fiyatının diğerlerine oranla bu derece ucuz oluşu kumaşının sıradan olduğunu akla getirmektedir.

Ev içi giysilerinden bir diğeri çintiyandır. Çintiyân, kadınların, belden aşağı giydikleri, don nev'inden, paçası büzgülü geniş, şalvar olarak ifade edilmektedir (Pakalın 1993: 375). Terekelerde daha çok köhne ya da def'a olarak ifade edilen çintiyânın fiyat aralıkları da değişiklik göstermektedir. Gülsüm bint Ahmed Hatun terekeler arasında 31 akçelik çintiyânıyla en ucuz çintiyana sahiptir (BŞS B-188, 31b). Onun dışında Saliha bint Elhac İvaz'ın 150 akçelik değerindeki çintiyânı en pahalı olandır (BŞS B-188, 15b).

İncelenen kayıtlarda Bursalı kadınların çoğunun gömleği vardır. Yapıldığı kumaş türüne göre değişiklik gösteren gömlekler arasında bürüncek¹¹ en fazla tercih edilen olurken sadece köhne ya da def'a

¹⁰ Terekede zer-bâf câmenin fiyatı 15 kuruştur. Dönemin fiyatlarına baktığımızda 1 kuruş 120 akçeye tekabül etmektedir. Bu durumda Fadime Hatun'un câmesi 300 akçe değerindedir.

¹¹ Ham ipekten pek az miktarda keten ipliği katılarak dokunan yazlık, eski güzel bir kumaş. Tül gibi ince olduğu halde şeffaf değildi. Açık krem renginde olurdu. Bürüncek, küçük bez anlamında kadın başörtülerine de bürüncek denirdi. Bk. Pakalın 1993: 48

olduğu belirtilen gömlekler de vardır. Bunlar arasında 1080 akçe değerindeki Şerife Fatma bint Es-seyyid Mehmed'in gömleği, terekeler arasında ziynet eşyalarından sonra, ender pahalı olan kıyafetlerdendir (BŞS B-188, 36a). Kerime bint Günhan'ın ise 14 akçelik gömleği en ucuz olandır (BŞS B-188, 34a).

Entârilerin tamamlayıcı bir parçası olan kuşaklar, beli sıkı tutmak için sarılan uzun ve dar bir kumaş, şal vesaire, kemer olarak açıklanmaktadır (Şemseddin Sami 2015: 699). Terekelerdeki türlerine baktığımızda sîm¹², incili ve cevâhir¹³ olarak tespit edilen kuşaklar vardır. Bunlar arasında en değerli kabul edebileceğimiz Afife bint Mehmed Efendi nam Hatun'a ait 4200 akçe değerindeki incili ön kuşaktır (BŞS B-188, 24a). Ön olarak ifade edilmesi büyük ihtimalle kuşağın takıldığı yeri belirtmek içindir. Sonrasında ise Kerime Hatun'a ait 2400 akçe değerindeki incili ön kuşak fiyatıyla dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Hatice bint Mehmed Efendi nam Hatun'a ait, sadece sagir olarak ifade edilen 6 akçelik kuşak terekeler arasında fiyatı en düşük olandır (BŞS B-188, 39a).

Zıbın, genellikle kaftanın altına giyilen, kısa pamukludur (Şemseddin Sami 2015: 1377). Kayıtlardan hareketle Bursalı kadınlar arasında yaygın bir kullanımı olduğunu söylenilebilir. Çünkü çalışma kapsamında incelenen tereke kayıtlarında, tüm kadınların en az bir tane zıbını vardır. Fiyat olarak değerlendirildiğinde, sadece köhne olarak ifade edilen zıbınlar birbirinden farklılık göstermektedir. Nitelik olarak sadece köhne olduğu belirtilen zıbınlardan en düşük fiyatlı 11 akçelik değeriyle Kerime bint Günhan Hatun'dur (BŞS B-188, 34a). Bunun dışında maî renk olduğu belirtilen, değeri 600 akçe olan Rabia bint Mustafa'nın zıbını en pahalı olandır (BŞS B-188, 5a).

¹² Simi gümüşten yapılmış mamuller için kullanılmaktadır.

¹³ Elmaştan mamul ya da elmasa elmasla müzeyyen. Bk. Şemseddin Sami 2015: 178

İç giyimin olmazsa olmaz giysilerinden don, vücudu belden aşağı topluklara kadar örten ve bacaklar için iki parçası bulunan ve ten üstüne giyilen çamaşırdır. Kesimlerinin şekli ile erkeklerinkinden ayrılan kadın iç donların paçaları topluklara kadar inmeyerek baldırların yarına kadar gelip, daha çok dantel gibi oyularla süslenmiştir (Koçu 1969: 93-95).

18. yüzyılda, incelediğimiz dönemde Bursalı kadınların neredeyse hemen hemen hepsinin birden fazla don vardır (BŞS B-188, 38b). Kumaş türüne, köhne ya da kullanılmış olmasına bağlı olarak fiyatlar kendi içinde değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin Timurhan bint Abdullah Hatun'un 12 akçe değerinde köhne donunun yanı sıra 65 akçe fiyatlı def'a olarak kaydedilen donu vardır (BŞS B-188, 45b). Terekelerdeki en düşük fiyatlı don 10 akçelik değeriyle Rabia bint Mustafa Hatun'a aittir (BŞS B-188, 5a). Bununla birlikte münakkaş olarak ifade edilen Hatice bint İsmail Hatun'un donunun fiyatı 360 akçedir (BŞS B-188, 32a). Buradaki fiyat artışının sebebi kuşkusuz kumaşın nakışlı olmasındandır. Kullâbdanlı¹⁴ don ise Şerife Fatma bint Es-seyyid Mehmed'in sahip olduğu 540 akçe fiyatıyla, kırk dokuz tereke arasında en pahalı olandır (BŞS B-188, 36a).

Uçkur ise iç don, şalvar, çakşır gibi vücudun alt kısmına giyilen, giysileri bağlamaya yarayan bir tür kuşaktır. Örgü ve kumaştan olan uçkurlardan iç donu için olanlar dar, şalvar, uçkur gibi kıyafetler için olanları daha geniştir (Koçu 1969: 236). İncelenen terekelerde uçkurlar genelde betimlenmeden kaydedilmiştir. Bu yüzden tek tip olduğu akla gelmektedir. Bunlar arasında en ucuzu 13 akçe ile Rabia bint Abdullah Hatun'a aittir (BŞS B-188, 54a). En pahalı uçkur ise 400 akçe değeriyle Şerife Fatma bint Es-seyyid Mehmed Hatun'undur. Kendisi gene diğer uçkurlara oranla daha pahalı olan münakkaşlı uçkura sahiptir (BŞS B-188, 36a). Burada ifade edilebilir ki kaliteye göre değişen, farklı türden

¹⁴ Kullab denilen eğirme çarkıyla sarılan sarma veya tel ile karışık ipek veya iplik. Bk. Şemseddin Sami 2015: 689

uçkurlar da vardır. Bunun gibi başka örneklerin olup olmadığı daha geniş kapsamlı bir çalışmada tespit edilebilir.

3. Kumaşlar

Değerlendirilen terekelerde kadınların sahip olduğu birbirinden farklı türden kumaşlar vardır. Genellikle top üzerinden fiyatlandırılan bu kumaşlar zirâi' (Şemseddin Sami 2015: 1382) ölçü ile de ifade edilmiştir. Kumaş türlerine baktığımızda penbe ipekli¹⁵, boğası¹⁶, muhayyer¹⁷ ve keten¹⁸ kumaşlar yoğunluklu olarak kadınların kullandıkları kumaşlardır.

Bursa şehri ipeklileri ile meşhurdur ve bu yüzden Bursalı kadınların çoğunlukla tercihleri arasında bulunması normal karşılanabilir. Fiyatları göz önünde alındığında, Bursa ipeklilerinin diğer kumaşlara nazaran daha pahalı olduğu söylenilebilir. İncelenen kırk dokuz tereke arasında sadece iki kadın penbe ipekliye sahiptir. Bu kumaşların fiyatlarına bakıldığında Hasane bint Ali Hatun'un ipeklisi 8 akçe değerindeyken Kerime bint Elhac Hüseyin Hatun'un ipeklisi 40 akçe değerindedir (BŞS B-188, 48b/ 2b). Her hangi bir ölçü birimi belirtilmediği için bu kumaşların fiyatı ve miktarı ile ilgili bir karşılaştırma maalesef yapılamamaktadır.

Keten bezi de kadınların terekesinde nadir bulunan bir kumaştır. Öyle ki sadece iki kadının mevkûfat listesinde vardır. Rabia bint Mustafa Hatun'un 1 top keten bezi 300 akçe iken diğer Rabia bint Abdullah'ın ki sadece 280 akçe değerindedir (BŞS B-188, 5a/ 27b).

Makrama, kenarı işlemeli başörtüsü, işlemeli destmal, havlu, peşkir yerine kullanılan bir tâbirdir (Pakalın 1993: 393). Makramalık

¹⁵ Bursa ipekli kumaşları ile ünlü bir şehirdir. Bu tabir ile Bursa ipeklileri kastedilmektedir.

¹⁶ Astarlık bez, ince Amerikan bezi. Bk. Şemseddin Sami 2015: 142

¹⁷ Hareli kâğıt ya da kumaş.

¹⁸ Keten lifi ipliğinden mensûc ve mamul. Bk. Şemseddin Sami 2015: 639

bez ise bu tür eşyaların yapımında kullanılan bez olmalıdır. Değerlendirilen terekelerden hareketle, Bursalı kadınlar daha çok makramanın kendisini almayı uygun göreceklere ki sadece Rabia bint Mustafa 60 akçe değerinde bir makramalık beze sahiptir. Belki de kendisi kumaşını alarak makramalarını yapmaktaydı ve böylesi onun için daha ekonomikti.

Muhayyer ise diğer kumaş türlerine göre daha yaygın şekilde kullanılan bir kumaştır. Bunun sebebi yüksek ihtimalle fiyatının diğerlerine göre uygun olmasındandı. Terekelerde siyah muhayyer sıkça ifade edilmektedir. Farklı bir rengin ifade edilmemesi bu kumaş türünde siyah rengin makul olabileceğini akla getirmektedir. Bunun dışında fiyatla bağlantılı olarak köhne olarak ifade edilen muhayyerler de vardır (BŞS B-188, 36b). Çoğunlukla 50 ile 100 akçe arasında değişen fiyatlarda İsmihan bint Elhac Muhammed Hatun'un muhayyeri 18 akçelik değeriyle en düşük olandır (BŞS B-188, 51a). Fakat burada dikkat çeken bir şey vardır. En ucuz muhayyere sahip olmasına rağmen İsmihan Hatun'un kumaşı köhne olarak belirtilmemiştir. Fakat köhne bir muhayyere sahip olan Rabia bint Ahmed Hatun'un muhayyeri 350 akçedir (BŞS BŞS, 35a). O zaman ifade edebilir ki bir eşyanın köhne olması onun düşük fiyatlı olması demek değildir. Burada önemli olan, kumaşın kalitesine bağlı olarak yıpranmışlığı olmalıdır.

Kumaş türleri arasında son olarak değerlendirilecek boğasıdır. Söz konusu tereke kayıtlarında sadece iki kişinin boğası vardır. Bu boğasaların fiyatları ve miktarları ise birbirine eşittir. Rabia bint Abdullah ile Rabia bint Mustafa Hatunların birer top boğasıları 116 akçe değerindedir (BŞS B-188, 27b/ 5a).

4. Kürkler

Kadınlar için dış giyiminin tamamlayıcısı olan kürkler, özellikle kış ayları için vazgeçilmez giyim-kuşam parçalarından olmuştur. Eski toplum hayatında ve Türk giyim-kuşamında kürkün önemli bir yeri vardır (Koçu 1969: 165). Osmanlı Devleti'nde ilk zamanlarda daha çok

soğuktan korunmaya yönelik bir ihtiyaç iken zamanla lüks haline gelen kürk, tüyleri yumuşak ve güzel hayvanların postlarının kumaşlarla kaplanmasıyla elde edilirdi (Koçu 1969: 164). Kürkler çoğunlukla yapıldığı hayvanın adına göre isimlendirilirdi. Bunlar arasında sincap, samur, nâfe, kakum, zerdeva ve çılkafa kürkleri en bilinenler arasındadır¹⁹.

Değerlendirilen terekelerde toplamda 24 kadının hiç kürkü yoktur. Bu seçimde Bursa'nın iklim özelliklerinin de etkisi olabilmesinin yanı sıra kadınların kürke göre daha ekonomik olan ferace ya da kapama tercih ettikleri görülmektedir. Örneğin Gülsüm bint Ahmed Hatun kürk yerine fiyatları 100 ile 150 akçe arasında değişen iki kapama bir ferace tercih etmiştir (BŞS B-188, 31b). Kürk kullanan Bursalı kadınlara incelendiğinde bunların tercihlerini daha çok zerdeva, samur, sincap ve teyinden yana kullandıkları görülmektedir. Fiyatları birbirine göre değişiklik gösteren kürklerden en pahalısı zerdeva'dır. Zerdeva kürk, İskandinavya ve Rusya'nın buzlu bölgelerinde yaşayan sansar cinsi hayvanın postundan yapılagelmiştir (Koçu 1969: 249). Terekeler arasında 1600 akçe değerindeki Afife bint Mehmed Efendi nam Hatun'un zerdeva kürkü en pahalı olandır (BŞS B-188, 24a). Onu takip eden ise Hasene bint Ali Hatun'a ait olan 1200 akçe kıymetli teyin kürktür (BŞS B-188, 48b). Bununla birlikte en ucuz kürk köhne teyin cinsi olan 30 akçe ile Amine bint Ebubekir Efendi nam Hatun'a aittir (BŞS B-188, 45a). Kendisi en ucuz kürke sahip olmasına rağmen aynı zamanda 210 akçe değerinde sincap nâfesi²⁰ kürkünün olması ayrıca dikkat çekicidir. Bu durumda belki de kendisi köhne olan kürküne istinaden yeni bir kürk almış ve bu şekilde eski kürkünü de kullanmaya devam etmiştir. Bunlar dışında diğer kadınların sahip olduğu kürk fiyatlarına baktığımızda bunların 500 ve 800 akçe

¹⁹ Kürk kullanımı ile ilgili bk. Tekin 2002: 754-763; Sahillioğlu 2006: 595-612; Şimşek 2013: 51-66

²⁰ Nâfe, tilki vesair hayvanların göbek cihetinden çıkan kürktür. Bk. Koçu 1969: 179

arasından değiştiği gözlemlenmektedir. Herkesin kürk sahibi olmadığı ya da bir diğer ifade ile olamadığı bu dönemde daha önce bahsettiğimiz, tereke defterinde en zengin olarak tespit ettiğimiz Fadime Hatun'un hiç kürkünün olmayıp, kendisinin ferace kullanması dikkat çekicidir (BŞS B-188, 18b).

5. Ziyet

Kadınlar için ziyet eşyası vazgeçilmezdir. Bir yatırım aracı olarak da kullanılan bu eşyalar, her kadının zevkine ve maddi durumuna göre farklı kıymetli taşlardan ve modellerden oluşmuş, giydikleri elbisenin modeline, rengine uygun olarak şekillenmiştir (Oğuz 2011: 122). İncelenen defterde birbirinden fark türde ziyet eşyaları vardır. Bunlar arasında altın küpe, burma bilezik, hatem²¹, eşrefi altınlar bulunmaktadır.

Ziyet eşyaları arasında pahada en kıymetli olan Zeynep bint Elhac Mehmed Hatun'a ait 15 bin akçe değerindeki 38 miskal altın burma bileziktir (BŞS, B-188, 56b). Onu takip eden ise Fadime bint Mehmed Hatun'un 40 miskal²²olan 10 bin 800 akçe değerindeki altın burma bileziğidir (BŞS B-188, 18b). En ucuz altın burma bilezik ise 15 miskal 4 bin 440 akçe değeri ile şerife Fatma bint Es-seyyid Mehmed Hatun'a aittir (BŞS B-188, 36a). Kúpelere baktığımızda ise incili, zümrüd taşlı, altın gibi farklı türden kúpeler dikkat çekmektedir. Bunlar arasında en değerli olan Kerime bint Elhac Hüseyin Hatun'un incili bir çift kúpesidir. Değeri ise 3000 akçedir (BŞS B-188, 2b). Bunun yanı sıra Hatice bint İsmail Ağa nam Hatun'un 2 bin 400 akçe değerinde, zümrüd taşlı altın kúpesi de en kıymetliler arasındadır (BŞS B-188, 1b). Bu yüksek değerli kúpelerin yanında şerife Aişe bint Halil Hatun'un 2 altın kúpesinin değeri 275 akçedir ki bu fiyat terekeler arasında en

²¹ Hâtem, mühür anlamına geldiği gibi yüzük için de kullanılan bir ifadedir. Çalışmalarımızda kadın terekelerin söz konusu olduğu için yüzüğü ifade ettiği düşünölmektedir. Bk. şemseddin Sami 2015: 442

²² Miskal, bir buçuk dirhemlik eski bir vezindir. Bk. şemseddin Sami 2015: 811

düşük olandır (BŞS B-188, 40b). Yüzüklere baktığımızda ise bunlar küpe ve bilezik fiyatlarına oranla daha düşük bir değere sahiptirler.

Terekeler arasında en pahalı yüzük 200 akçe ile Şerife Fatma bint Es-seyyid Mehmed Hatun'a aittir (BŞS B-188, 36a). Onun dışında Rabia bint Mehmed Çelebi nam Hatun'un 160 akçelik yüzüğü pahalı denilebilecek grup içerisinde. Bunlar dışında incelenen defterde 15 akçe değerinde olan İsmihan bint Elhac Muhammed Hatun'un yüzüğü en düşük fiyatlı olandır (BŞS B-188, 51a). Burada ifade edilebilir ki değerlendirilen 49 kadın terekasının hepsinde yüzük yoktur. Bu sebeple düşük fiyat olarak ifade edilen yüzükler, terekelerde geçen diğer yüzüklere göre düşüktür. O halde bu fiyat aralıklarına göre herhangi bir genellemeye gitmek yanıltıcı olabilir.

Çalışma kapsamında incelenen dönemde yaşayan Bursalı kadınlar takı olarak küpe ve bilezik yanında yatırım amaçlı olduğunu düşündüğümüz eşrefi²³ altınlar da edinmişlerdir. Tereke kayıtlarında üç kadının yüklü miktarda eşrefi altını vardır. Bunlar arasında Hatice bint Abdullah Hatun'un 24 adet eşrefi altının değeri 6 bin 240 akçedir (BŞS B-188, 37b). Gene onun gibi Rabia bint Mustafa Hatun'un 24 tane şerefi altınının fiyatı 4 bin 700 akçedir (BŞS B-188, 5a). Bunlar dışında Saliha bint Elhac İvaz Hatun'un tek bir eşrefi altını vardır. Onun değeri ise 378 akçedir (BŞS B-188, 15b).

6. Başlıklar

Bursalı kadınların başlarına taktıkları örtü denilebilecek nitelikteki eşyalar birbirinden farklı olmakla birlikte makrama²⁴, en çok tercih edilendir. Yaygın kullanımından ötürü çok farklı fiyatları olan makramalardan en pahalısı 600 akçelik değeriyle Fadime bint Mehmet Hatun'a ait olan kullâbdanlı makramadır. Buna ek olarak

²³ Eşrefi, Memlûkler tarafından Mısır'da basılan ve daha sonra diğer İslâm devletlerinde de basılıp kullanılan altın sikkedir. Bk. DİA 1995: 477

²⁴ Makrama, kadınların tesettür için başlarına taktıkları örtüdür. Bk. Pakalın 1993: 294

geneFadimeHatun'un480 akçe değerinde olan sırmalı makraması değerli başlıklardandır (BŞS B-188, 18b). Burada makramanın sırmalı olması fiyatı doğrudan etkilediği açıkça görülebilmektedir. Bununla birlikte münakkaş makramalar da kadınlar tarafından tercih edilen makramalardandır. Bunlar arasında Şerife Fatma Es-seyyid Mehmed Hatun'un münakkaş makramasının fiyatı 400 akçe olmakla birlikte münakkaş makramalar arasında en değerli olanıdır (BŞS B-188, 3b). Havva bint Hasan Ağa nam Hatun'un 200 akçe değerindeki münakkaş makraması ise diğerleri arasında en ucuz olanıdır (BŞS B-188, 2a).

Kadınların kullandıkları örtülerden bir diğeri dülbenttir. Fakat makrama kadar tercih edilmemektedir. Çünkü incelenen defterlerde sadece iki kişinin dülbend örtüsü vardır. Bunlar arasında Şerife Fatma bint Es-seyyid Mehmed nam Hatun'un dülbendi 600 akçe (BŞS B-188, 36a) değerindeyken Şerife Saîme bint Şeyh Es-seyyid Mehmed Efendi nam Hatun'un dülbendi sadece 120 akçe değerindedir (BŞS B-188, 41b).

7. Banyo ve Hamam Eşyaları

İncelenen defterde son olarak ele alınan, kişisel bakım alanı olan banyo ve hamam eşyalarıdır. Burada çalışmamız kapsamında giyim-kuşam yönüyle değerlendirilen 49 kadından 15'inin banyo ve hamam eşyası yoktur. Bununla birlikte terekelerde kadınların hamam rahtı, peştamal, hamam havlusu ve hamam gömleklerinin olduğu görülmektedir.

Terekelerde daha çok raht²⁵ olarak ifade edilen hamam takımları, hamamda kullanılan peştamal, havlu, kese, tas, tarak gibi eşyalara verilen addır (Pakalın 1993: 718). Tereke kayıtlarında takım olarak ifade edildiği gibi ayrı parçalar olarak da fiyatlandırıldığı görülebilmektedir. Bunlar arasında hamam rahtı olan sadece 3 tereke

²⁵ Raht, mefruşat vesaire hane takımları anlamına gelmektedir. Bk. Şemseddin Sami 2015: 994

vardır. Fakat Şerife Saîme bint Şeyh Es-seyyid Mehmed Efendi nam Hatun'a ait olan hamam rahtı, bohçası ile birlikte fiyatlandırıldığı için bununla ilgili net bir fiyat maalesef belirlenememektedir²⁶. Bu yüzden terekeler arasında belirlenen en pahalı hamam takımı, 400 akçe değerindeki Fatma bint Elhac Yusuf nam Hatun'a aittir (BŞS B-188, 36b). En uygunu ise değeri 360 akçe olan Hatic ebint İsmail Ağa nam Hatun'undur (BŞS B-188, 1b).

Bir diğer banyo ve hamam eşya grubundan olan peştamal, hamamda bele bağlanan büyük havludur (Şemseddin Sami 2015: 980) ve değerlendirilen defterde kadınların en çok sahip olduğu hamam eşyası grubundandır. Rengi ve kumaş türü belirtilmeyen bu peştamalların, söz konusu dönemde belli renk ve türde olduğu akla gelmektedir. Terekelerdeki en pahalı peştamal, 131 akçe değeriyle Rabia bint Abdullah Hatun'a aittir. Kendisinin ayrıca 110 akçe değeriyle köhne olan bir peştamalı daha vardır (BŞS B-188, 27b). Bunun dışında terekeler arasında fiyatı 20 akçe olan Hatice bint Mehmed Efendi nam Hatun'un peştamalı en ucuz olandır (BŞS B-188, 39a). Fiyat aralıkları birbirinden farklı olan peştamalların, yaygın kullanımından ötürü kolay edinilebilen bir eşya olduğu akla gelmektedir.

Havlular, yüz ve eli silmenin yanında hamamlarda kullanılan tüylü veya tüysüz bezlerdir (Arseven 1947: 701). İncelediğimiz terekelerde sadece 2 kişinin hamam havlusu olduğu gözükmektedir. Bunların fiyatlarına baktığımızda ise Saliha bint Mustafa Hatun'un hamam havlusunun 150 akçe olduğu bilinmektedir (BŞS B-188, 49a) . Buna karşılık Kerime bint Elhac Hüseyin nam Hatun'un hamam havlusunun fiyatı 100 akçedir. Fark edilebileceği üzere bu fiyat Saliha Hatun'un havlusuna göre oldukça ucuzdur.

²⁶ Şerife Saime Hatun'un hamam rahtı ve bohçasının fiyatı 840 akçedir. Bk. BŞS, B-188, 41b

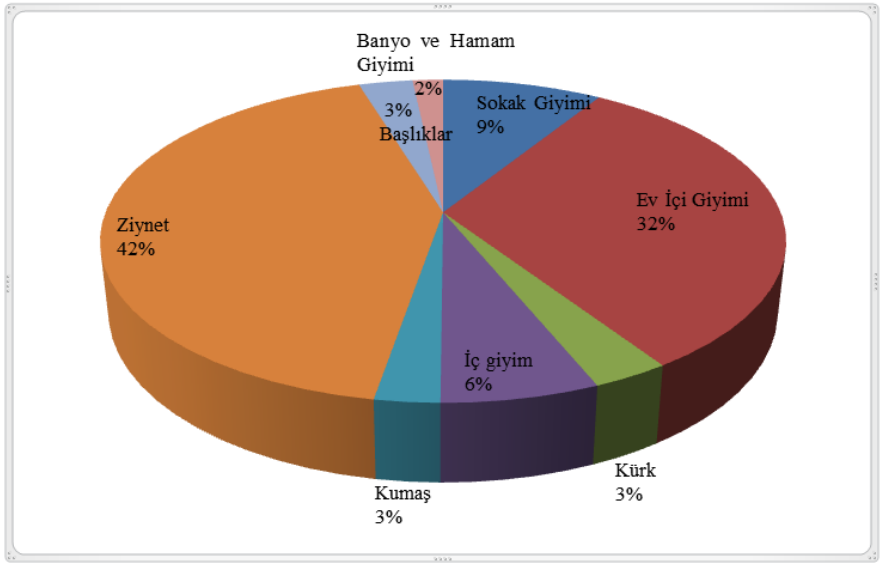
Sonuç

Çalışma kapsamında ele alınan 49 kadın terekesi Şekil 2 de gösterildiği gibi kendi içinde gruplara ayrılarak sokak giyimi, ev giyimi, kullanılan kürkler, iç giyimleri, kumaşlar, ziynet eşyaları, başlıklar ve banyo-hamam eşyaları adı altında toplam sekiz başlık altında incelenmiştir. Buradan hareketle değerlendirilen kadınların mal varlıklarının toplamı 1.375.795 akçedir. Bu miktardan sadece giyim-kuşama ayrılan servet miktarı ise 634.253 akçedir. Bu oran mukayese edildiğinde, daha önce de belirtildiği gibi kadınların, Bursa yerinde azımsanmayacak derecede servetlerinin % 46,1'ini giyim ve kuşama ayırdıkları görülmektedir.

Değerlendirilen terekelere göre Bursalı kadınlar giyim ve kuşama ayırdıkları toplam servetin büyük bir kısmını ziynete yatırmışlardır. Burada özellikle Fadime bint Mehmed gibi zengin olarak ifade edilen kişilerin ziynet eşyaları ön plana çıkmaktadır. Yukarıdaki tabloda da görülebileceği üzere kadınlar servetlerinin % 42'sini ziynet eşyasına ayırmışlardır. Bunun dışında ev içi giyimine ayırdıkları oran % 32'dir. Bu iki grubun oranlarına bakıldığında kadınların, servet birikimi olarak ziynet, giyim olarak ise ev içi giyimi önemsedikleri görülebilir. Bunlar dışında kadınlar % 9 oranında dışarıda giyilen kıyafetler olarak ele alınan sokak giyimine servetlerini ayırmışlardır. Tüm bunlar arasında iç giyim oranı % 6'dır. Aslında terekelerde ev içi grubuna giren kıyafetlerle birlikte de verilebilen bu giysiler oran olarak hayli düşüktür. Kadınlar servetlerinin sadece %3'lük kısmını kürk giyimine ayırmışlardır ki terekelerde hiç kürkü olmayan kişiler göz önüne alındığında bu oran bize gayet normal gözükmektedir (BŞS, B-188, 11a). Kumaş türlerine bakıldığında, bu türe ayrılan oran başlıklara ayrılan oran gibi % 3'dür. Fiyatları ise diğer gruplardan oldukça uygun olan bu giyim grubunun yüzdesinin de düşük olması normal gözükmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki kürk fiyatları, başlık ve kumaş fiyatlarından oldukça pahalıdır ama yüzdelik orana bakıldığında Bursalı kadınlar, giyim kuşam servetlerinin sadece % 3'ünü kürke

ayırımıştır. Bu yüzden sadece fiyat üzerinden bir genelleme yapmak yanıltıcı olabilmektedir. Buradan hareketle Bursalı kadınların en fazla ziynet eşyalarına yatırım yaptıklarını söylenilebilir. Bununla birlikte ev içi giyimi başlığı altında incelenen kıyafet grubu ziynet eşyalarından sonra en çok servetin ayrıldığı gruptur. Banyo ve hamam eşyaları ise herkesin sahip olmadığı eşya grubu olduğu düşünülürse incelenen terekelerdeki kadınların banyo ve hamam eşyalarına ayırdıkları pay sadece % 2'dir.

Şekil 2: Kadınların Giyim Kuşama Ayırdıkları Servet Miktarlarının Türlerine Göre Dağılımı

Tüm bu bilgiler ışığında denilebilir ki Bursalı kadınların sahip olduğu giysiler birbiriyle benzerlik gösterirken, bunlar kalite ve renk olarak birbirinden ayrılmaktadır. Zengin olarak ifade edilen kişilerin ipekli gibi pahalı kıyafetleri ön plandayken fakir gruba giren kadınların köhne olarak ifade edilen giysileri vardır. Bununla birlikte Osmanlı

Bursası pazarında, çalışma kapsamına giren dönemde kadınlar, gelirlerine göre ihtiyaçlarını temin edebiliyorlardı.

Kaynaklar

Arseven, Celâl Esad (1947). “Havlu”. *Sanat Ansiklopedisi II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 701-702.

Bozkurt, Fatih (2011). “Tereke Defterleri ve Osmanlı Demografi Araştırmaları”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 54, s. 91-120.

Barkan, Ömer Lütfi Barkan (1966). “Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”. *Belgeler*, C. III, S. 5-6, s. 1-479.

Cezar, Yavuz (1977). “Bir Âyanın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail Oğlu Hüseyin”. *Belleten*, C. XLI, S. 161, s. 41-78.

Çakır, İbrahim Etem (2016). “Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 56, s. 1365-1386.

DİA (1995). “Eşrefî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), s. 477.

Ercan, Yavuz (1990). “Osmanlı İmparatorluğunda Gayri Müslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 1, s. 117-125.

Faroqhi, Suraiya (2018). *Osmanlılar Kültürel Tarih*. Ankara: Akılçelen Kitaplar.

Gerber, Haim (1988). *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*. Jerusalem: The Hebrew University Press.

İnalçık, Halil (1953). “15. Asır Türkiye İktisadi ve İctimai Tarihi Kaynakları”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, S. 1-4, s. 51-67.

Koç, Fatma ve Emine Koca (2016). “Türk Halk Giyiminde Kullanılan Süslemelere Tipolojik Bir Yaklaşım”. *İdil Dergisi*, C. 5, S. 19, s. 237-260.

Koçu, Reşad Ekrem (1969). *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.

Nagata, Yuzo (1988). “Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa“ya Ait Bir Tereke Defteri”. *IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara 21-25 Eylül 1981)*, s. 1055-1062.

Oğuz, Gülser (2011). “61 Numaralı Edirne Şer’iye Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü”. *Milli Folklor*, S. 92, s. 107-116.

Oğuzoğlu, Yusuf (1985). “Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Malzeme Olarak Değeri”. *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı (20-24 Mayıs)*, s. 1-4.

Özdeğer, Hüseyin (1988). *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Pakalın, Mehmed Zeki (1993a). *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

——— (1993b). *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Sahillioğlu, Halil (2006). “Hicri 1167 (M. 1754) Kürk Fiyatı ve Kürkçü Nizamı”. *Prof. Dr. Mübahat Kütiköğlü’na Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Şemseddin Sami (2015). *Kamus-ı Türkî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şimşek, Eyyub (2013). “On Sekizinci Yüzyılın Başında Trabzon’da Giyim-Kuşam”. *Mavi Atlas Dergisi*, S. 1, s. 51-66.

EXTENDED ABSTRACT

Bursa has been subject for various researches with different perspectives due to its ancient history. Since it's the first capital of Ottoman Empire, Bursa has recently come to the forefront in social history studies. Especially with the increasing importance of women's studies, the way women lived their daily life in the local area was wondered and questioned. Estate records provide important data to researchers in this sense and they are irreplaceable sources in microhistory studies.

In this study, a total of 49 women's estates were analyzed and the traces of women's culture of apparel were tried to be followed in Bursa. In the study, the estates were primarily divided into groups and examined under a total of eight topics: street clothing, casual clothing, fur clothing, underwear, fabrics, jewelery, headwear, and belongings of Turkish bath. The sum of the assets of the women evaluated in this respect is 1.375.795 akçe. The amount of wealth allocated to apparel is 634.253 akçe. When this rate is compared to to sum of the assets, it is seen that, as mentioned before, women in Bursa devote 46, 1% of their wealth to appare,l which is a considerable amount.

Jewelery is the first item when we consider to which inventory group women in Bursa invest the most from their total wealth of apparel within the scope of estates that are examined. Especially, jewelery items of rich people, such as Fadimebint Mehmed, come to the forefront. It's found to be that women devote 42% of their wealth to their jewelery. Apart from that, they devoted 32% of their wealth to casual clothing. When we look at the rates of these two groups, it can be seen that women cared about jewelery as wealth accumulation and casual clothes. Besides, women devoted 9% of their wealth to streetwear clothing, which was considered as clothing worn outside. Among all these, the rate of underwear is 6%. In fact, these clothes, which can also be given together with the clothes in the casual group, are quite low in proportion. Women devote only 3% of their wealth to fur clothing, which seems normal to us if we consider people who have no fur clothing in estates (BŞS, B-188, 11a). For fabric types, the allocated rate is 3% like the rate allocated to the headwear. It seems normal that the percentage of this clothing group is low and the prices of this group are more affordable than other groups. However, it should be kept in mind that the prices of fur are quite expensive than headwear and fabric prices, but when we look at the percentage, the women living in Bursa devoted only 3% of their wealth to fur clothing. Therefore, just making a generalization over the price can be misleading. Thus, it could be stated that women in Bursa were investing in jewelery the most. However, the clothing group examined under the title of casual clothes is the group where most wealth is devoted after the jewelery items. If we consider the fact that belongings of

bath and Turkish bath belong to the group of goods that everyone does not have, the share of women in the examined estates is only 2%.

In the light of all this information, it could be stated that the clothes owned by women in Bursa had similarities with each other, while they differ in quality and color. While silky clothes of people, who were considered rich, were in the foreground women who were in the poor group had old-fashioned clothes. After all, in Bursa economic and social life of the Ottoman Empire, women were able to provide their needs according to their income.

Önler, Selim (2019). "Balıkesirli Râsîh ve Bûlgatü'l-Ahbâb Adlı Eseri". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 609-622.

DOI: 10.21550/sosbilder.565096

Araştırma Makalesi

BALIKESİRLİ RÂSİH VE BÜLGATÜ'L-AHBÂB ADLI ESERİ

Selim ÖNLER*

Gönderim Tarihi: Mart 2019

Kabul Tarihi: Mayıs 2019

ÖZET

19. yüzyıla kadar yüksek zümreye özgü olan adabımuaşeret kitapları, teknik gelişmeler ve Batılılaşma hareketleriyle beraber halkın da ulaşabildiği eserler haline gelmiştir. Bu dönemden önce yazılmış eserlerden biri de Balıkesirli Râsîh tarafından yazılan Bûlgatü'l-Ahbâb adlı eserdir. 17 ila 18. yüzyıllarda yaşamış olan, Râsîh Ahmed Beg olarak da bilinen Balıkesirli Râsîh'in, mensubu olduğu köklü aileye rağmen, hayatı hakkında henüz fazla bilgiye sahip değiliz. Kendisine atfedilen üstüne redifli gazeli dışında Râsîh'in diğer eserleri fazla bilinmemekle beraber, bunlardan birisi de Bûlgatü'l-Ahbâb adlı, görgü kurallarından tarihsel olaylara kadar pek çok farklı konudan bahsettiği sosyal ve siyasal eseridir. Bugüne kadar hiç çalışılmamış olan Bûlgatü'l-Ahbâb'ın pek çok nüshası bulunmaktadır. Bu çalışmada Râsîh ve Bûlgatü'l-Ahbâb hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balıkesirli Râsîh, Râsîh Ahmed Beg, Bûlgatü'l-Ahbâb, Osmanlı Türkçesi, adabımuaşeret

Râsîh of Balıkesir and His Bûlgatü'l-Ahbâb Work

ABSTRACT

The forms of politeness books, which were specific to the elite groups until the 19th century, have become works that are also accessible to the public with the technical developments and Westernization movements. One of the works has written before this

* Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, selimonler@gmail.com

period is *Bülgatü'l-Ahbâb* written by Balıkesirli Râsîh. We do not have enough information about his life despite the deep-rooted family of Balıkesirli Râsîh that also known as Râsîh Ahmed Beg, who lived in the 17th and 18th centuries. Except from his repeated voiced ode which named “üstine” is referred to him, the other works of him are not known well. One of these works is *Bülgatü'l-Ahbâb*, a social and political book in which he discusses many different subjects from manners to historical events. *Bülgatü'l-Ahbâb*, which has never studied before, has many copies. In this study, it is aimed to give information about Râsîh and his work *Bülgatü'l-Ahbâb*.

Key words: Râsîh of Balıkesir, Râsîh Ahmed Beg, *Bülgatü'l-Ahbâb*, Ottoman Turkish, manners

Giriş

“Bir toplumda veya toplulukta, davranışları denetlemeye yönelik olan kuralların bütünü, davranış bilgisi, adabımuaşeret”¹ şeklinde tanımlanan görgü kuralları, insanların sosyal hayat içindeki davranışlarını, hareketlerini ve çevresiyle etkileşimini düzenleyen yazılı olmayan kurallardır. 19. yüzyıl öncesinde görgü kuralları ile ilgili eserler genellikle yüksek zümreye yönelikti (Yaşar 2016: 34). Bu eserlere erişimi olmayanların ise görgü kurallarını öğrendiği yerler daha ziyade aile ve çevreydi. 19. yüzyılda yayım faaliyetlerinin artması, haberleşmenin ve ulaşımın gelişmesiyle Osmanlı'nın toplum yaşamında da hızlı bir değişim başlamıştı. Bununla beraber toplumda görgü kuralları ile ilgili yazılmış eserlere de ilgi artmıştı. Bu eserlerin konularını yeme-içme, sofrada adabı, sokak adabı, selamlaşma gibi günlük hayatta nasıl davranılması gerektiğini içeren bilgiler oluşturmaktaydı. Ahmed Midhat Efendi'nin Avrupa Adab-ı Muaşere yahut Alafranga, Lutfi Simavnî'nin Teşrifat ve Adab-ı Muaşeret'i ve Hasan Bahri'nin Centilmen'i dönemin başlıca adabımuaşeret kitaplarını oluşturmaktadır (Eren 1994: 50). Bunlardan daha önce yazılmış bir eser ise 18. yüzyılın ünlü şairlerinden olan Balıkesirli Râsîh tarafından 17.

¹ www.tdk.gov.tr Çevrimiçi Güncel Sözlük, (Erişim Tarihi: 06.02.2019)

yüzyıl ila 18. yüzyıl arasında yazılmış Bülğatü'l-Ahbâb adlı mensur eserdir. Râsih'in eseri pek bilinmemesine ve üstünde henüz çalışılmamış olmasına karşın görgü ile ilgili döneminde yazılmış oldukça kapsamlı bir eserdir. Devlet yönetimindeki hiyerarşik düzenden sofrada adabına kadar pek çok konuya eserinde değinmektedir.

Balıkesirli Râsih'in Hayatı

Asıl adı Ahmed olan Râsih, 17. yüzyılda Balıkesir'de dünyaya gelmiştir. Babası, Zağanos Paşa'nın torunlarından Sinan Paşa, annesi ise devlete isyan ettiği için IV. Murad tarafından idam ettirilen İlyas Paşa'nın kızı Hatice Hatun'dur (Tahir 1333: 188). Balıkesir'in köklü ailelerinden birine mensup olması sebebiyle Ahmed Beg adıyla anılmış, dönemin eserlerinde ise Râsih Ahmed Beg adıyla anılmıştır. Ailesi dolayısıyla yaşamı sırasında edebi çevrelerce tanınmıştır.

Bursalı Mehmed Tahir onu “şûh meşrepli şen ve oynak tabiatlı bir şâir” şeklinde zikreder (Tahir 1333: 188). Hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Zağanos Paşa ailesinin tuğ sahibi olduğu, kendisinin de Osmanlı sarayında yetiştiği bilinmektedir (Kahraman 2003: 64). Bülğatü'l-Ahbâb adlı eserde anlatılan olaylardan ve devlet teşkilatlanması hakkındaki bilgilerden ötürü Râsih'in, devlet hizmetinde görev aldığı anlaşılmaktadır. 1011 (1602) yılında Karesi, 1054 (1644) yılında Bozok'ta (Yozgat) sancak beyliklerinde bulunduktan sonra kendi isteği ile 1118'de (1706) Balıkesir'e dönmüş, burada Zağanos Paşa vakıflarının mütevellîliğini yürütmüştür (Kahraman 2003: 64). Bursalı Mehmed Tahir, Râsih'in Tekirdağ'da öldüğünü söylemektedir; ancak bu bilgilerin doğruluğu yansıtmadığı düşünülmektedir. Sofyalı Râsih ile sık sık karıştırıldığı için böyle bir yanlışla düşülmüş olduğu muhtemeldir. Ölüm tarihi Bursalı Mehmed Tahir'e göre 1118 (1707) (Tahir 1333: 188), mezar kitabesine göre 1144 (1732/1733) (Eren 1994: 51), bu yazıda tanıtacağımız eseri Bülğatü'l-Ahbâb'ın İstanbul Üniversitesi NECTY01491 nüshasının sonunda müstensih'in Salim Tezkiresi'nden yaptığı alıntıya göre ise

1190'dır (1777). Mezarı, Balıkesir'de Zağanos Paşa Aile Mezarlığı'ndadır (Eren 1994: 51).

Eserleri

Râsîh'e ait olduğu düşünölen, kaynaklarda geçen en meşhur şiiri, *üstine* redifli gazelidir² (Salim 1315: 273; Tahir 1333: 188; Akkaya 2007: 25; Kahraman 2003: 69). Öyle ki asıl ününü kazandıran bu gazel olmuştur. Bunun dışında müellifin Divan, Bürücü'n-Nücum, Vâsı-ı Ashab-ı Kehf ve Rakîm, Bülğatü'l-Ahbâb adında eserleri de mevcuttur (Kahraman 2003: 68). Vâsı-ı Ashab-ı Kehf ve Rakîm dışında Râsîh'in eserleri henüz çalışılmamıştır.

Bülğatü'l-Ahbâb

Düz yazı şeklinde kaleme aldığı, dönemin siyasal ve sosyal olayları, görgü kuralları gibi farklı konulardan bahsettiği eseridir. Yazılış tarihi bilinmemektedir. Müellifin ölüm tarihi düşünüldüğünde eseri 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmek mümkündür. Müellif, eserini 27 bölümden tertip etmiştir. İlyas Paşa, Çelebi Kethüda, Genç Mehmed Paşa, Abaza Paşa gibi dönemin önemli isimleri hakkında kıssaların anlatıldığı bölümler de mevcuttur. Eserin tespit edebildiğimiz nüshaları;

1. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 01816 numarada kayıtlı 127 yaprak 27 satırlık;
2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY3284 numarada kayıtlı 173 yaprak 27 satırlık,

² Bulut (1998), yüksek lisans çalışmasında bu şiirin aslında Sofyalı Râsîh'e ait olduğunu, diğer tezkirelerin göz ardı edilerek Salim Tezkiresi'nin esas alınmasından kaynaklı bir yanlış anlaşılma olduğunu söylemektedir. Hatta bu gazelin yer aldığı divanın da aslında Sofyalı Râsîh'e ait olduğunu, ancak Sâlim Tezkiresi'nin dikkate alınmasından ötürü Balıkesirli Râsîh'e mal edildiğini söylemektedir.

3. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY09660 numarada kayıtlı 94 yaprak 29 satırlık,

4. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY01491 numarada kayıtlı 163 yaprak 25 satırlık nüshalardır.

İstanbul Üniversitesi'nde TY3284 numarada kayıtlı olan eserde istinsah hataları oldukça fazladır. Nüshaların istinsah tarihleri bilinmemektedir. Nüshaların sonunda bulunan ekleme sayfalardan eserin müstensihinin Râsih olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu eser, görgü kuralları, tarihsel olaylar ve devlet teşkilatlanmasından, dönemin sosyal ve siyasal yaşamından bahseden oldukça kapsamlı bir metindir. Eserde ağır hicivler, yer yer küfre varan ifadeler kullanılmaktadır. Yazar, dedesi İlyas Paşa'dan sıkça söz etmektedir. Bundan dolayı, İlyas Paşa'dan biraz bahsetmekte fayda var.

Aslen Balıkesirli olan İlyas Paşa'ya babası Solak Mehmed Ağa'dan dolayı Solakoğlu da denmektedir. Anadolu Beylerbeyi iken Hafız Paşa ile Bağdad'ı kuşatmak için öncü kuvvet olarak gönderilmiş, asıl ününü de bu kuşatma sırasındaki başarısından almıştır. Hüseyin Paşa'nın veziri azam olması üzerine, aralarındaki çekişmeden dolayı Balıkesir'e çekilmiş ve çevresine asker toplamaya başlamıştır. Bu sıralarda Manisa'yı yağmalatmış; Evliya Çelebi'nin babasının evini basarak kız kardeşi İnal Hatun'u kaçırmış, çeyiz olarak da çiftliklerindeki 7000 koyun ve 300 ata el koymuştur. Midilli adasını da kuşatmak istemiş; ancak bunda başarılı olamamıştır. 4. Murad henüz otoritesini tam olarak sağlayamadığı için İlyas Paşa'nın üstüne yürümemiş, bunun yerine ona Şam valiliğini vererek bölgeden uzaklaştırmak ve bölgedeki gücünü kırmak istemiştir. Ancak İlyas Paşa, Şam'a gitmeyip Balıkesir'de kalmış, bunun üstüne de 4. Murad, Küçük Ahmed Paşa komutasında bir kuvveti İlyas Paşa üstüne göndermiştir. Bir muharebede mağlup olarak Bergama'ya kaçmış ve en sonunda teslim olup Küçük Ahmed Paşa tarafından İstanbul'a getirilmiştir.

İlyas Paşa'nın mağlup edilip İstanbul'a getirilmesi ve idam edilmesinden Râsih, eserinde şu şekilde bahsetmektedir:

“vâlid-i mâcidim Sinân Paşa İbn Mehmed Paşa İbn Hasan Paşa İbn ‘Ömer Paşa’dan cihet-i qarâbet ile hürmet ve kurbete ceddîm ki merkûm Ahmed Paşa-yı merhûmdur vâlidem merhûmeden olan cedd-i büzürgvârım müşârünileyh İlyâs Paşa ey şevket-ârâ ki Mağnîsâ vaq‘asıyla me‘mûren üzerine vardıkda beynehümâda olan haqq-ı qarâbete ašlâ rağbet ve kaţ‘en himâyet etmeyüp her iki vezîr-i ‘âlî-câh ve şâhib-i şân def‘ ü nûtket(?) bir biri ile ceng ü harb ve ‘âkıbet-i Ahmed Paşa tarafı gâlib ve İlyâs Paşa-yı müşârünileyh rû-gerdanlıgıla medîne-yi Bergama hisârını el-şaşânet ve kabûl emânı taraf-ı şehriyârîden ‘afv-ı hazelâtı ile haţt-ı hümâyûn-ı vürûd ve her ikisi dahı âsitâne-yi sa‘âdete da‘vet ile geldüklerinde fâtih-i Bağdâd merhûm sultân Murâd Han-ı râbî‘üñ ikisine dahı muhabbeti olmağıla mazhar-ı safh ve ihsân olup ve medîne-yi Üsküdâr‘da Toğancı meydânında İlyâs Paşa‘yı hâşşa ta‘yinât ve ikrâmât ile biraz müddet mekş ü tevķif ve dârü‘l-hilâfe-yi Bağdâd va‘di ile hoş-dil ve tatyib ile bi-efkâr ve ekdâr-ı evķât-güdâz iken kâtil-i Nef‘î-yi merhûm ol bayrâma çıkmayası Kamer Kadın Oğlı Bayrâm Paşa-yı habîş şadr-nişin bulunmağın mücerred ‘arûs şadâreti şıyânete hased-i nifâk-âmîz ile sâmi‘a-yı şehinşâhiye hilâf-ı inhâ ve ağzâb-ı tab‘-ı şehinşâhi edüp Üsküdâr hıttasında İstavroz bâğcesinde ol lâyıķ-ı ikrâm olan vezîr-i nik-nâmı şehîd edüp ġarîmi olan Bayrâm’a ‘ıydu’n-naşşârî etdirmişlerdür” (BA: 22a-22b)

Evliya Çelebi'nin bahsettiğine göre ise İlyas Paşa Küçük Ahmed Paşa tarafından Üsküdar'da İstavroz Bahçe'ye getirildiği sırada Evliya Çelebi'nin babası da İlyas Paşa'yı şikâyet etmek için oradaymış. Evliya Çelebi'nin babasına malını mı yoksa Kel Ellez'in başını mı istersin diye sormuş, babası da benim şikâyetimle can telef olmasın, affederseniz Revan seferine götürüp bir kulunuza istihdam edin demiş. Bunun üzerine Sultan Murad oracıkta idam fermanını vermiş, İstavroz Köşkü önündeki büyük mavi taşta kellesini vurdurtmuştur (Dağlı vd. 2005, 44).

Râsîh, eserinde devlet yönetimindeki hiyerarşiden ve sınıflardan eserinde şu şekilde bahsetmektedir:

“*yeñiçeriyân ağası ve sipāhīyân ağası ve silaḥdārān ve ihtisāb ve İstanbūl ağası ve mīr-āḥūr-ı evvel ve şānī ki ıṣṭilāḥāt-ı erbāb-ı rikāb üzere olan ta‘bīrāt ile mad‘uvlardır ki ağa lafzı ıtlāk olunur baş ve buğ lafzıyla med‘uv ve mezkūr olanlar evvelā ḥazīnedār başı ve ḥaybeci başı ve ṭobcī başı ve zağarcı ve ṭurnacı ve sekbān başı ve çadır mehter başı ve būsṭāncı ve ‘usr ve şubaşı ḥuşūşā çavuş başı şınif-ı rābī‘ ki ṭabaḳa-yı rābī‘adur emnā-yı devletdür gümrük emīni ve şehir emīni ve darb ḥāne ve tersāne ve defter emīnlerini ve ṭobḥāne emīni ve bārūt emīni ve maṭbaḥ emīni ve ḥamr emīni ve odun emīni gibi şimdi ḡālibā medfū‘dur şınif-ı ḥāmīs ki ṭabaḳa-yı ḥāmīsedür kethūdālīḳ lafzı ile nām ve evkār fermā ola evvelā yeñiçeriyân ocağında olan kul kethūdāsı ve āḥūr-ı ‘āmire kethūdāsı ḥuşūşā şehinşāh-ı İslām’uñ ve şadr-ı a‘zām sāmī maḳāmuñ ḳapucılar kethūdāları ve emşālī şınif-ı sādīs ki ṭabaḳa-yı sādīsdür” (BA: 30b-31a)*

Râsîh’in, ağzına geleni söylemekten imtina etmediği şu satırlardan anlaşılmaktadır:

“*tīrāşı gelmiş nā-tīrāş gidiler ve ‘ale’l-ḥuşūş pejmürde şakallu yoluk ḳaşlu ḳoca başlu ḳurnaz ḳallāş bed ma‘āş küfteḥ^v ārlar” (BA: 35a)*

“*felegüñ böyle güç ve poḥlı işi çoḳdur çoḳ*

“*ḳahbenüñ fī‘li gibi kendü daḥı poḥdur boḳ” (BA: 8b)*

“*serḥadd-i manşüre-yi ‘Acem olan Van Ḳal‘asında vālılıḡi ḥālinde poḥlı şehīd olmuştur ve Ḳara Ḳaş dedükleri ḳallāş ikrām şūretiyle Mışır’a gönderilüp vālı-yi Mışır elinde ḳatıl olunmuştur” (BA: 25b-26a)*

Râsîh, eserinde atasözlerinden de sıkça faydalanmaktadır:

“*dünyā bir böbrek yağıdır ‘aşḳ olsun yēyebilene” (BA: 11b)*

“*başdan çıkararak gerçekten iş bitüren yalan yegdür” (BA: 40b)*

“*taṣṣanı ‘Oṣmānlu ‘araba ile avlar*” (BA: 21b)

“*baş gideñde ayaklar pāyidār olmaz*” (BA: 22a)

Eserde farklı dil ve ağızlardan örnekler görmek de mümkündür:

“*v’allā Ḳaramānīler edāsı gibi gelevüri gidevüri ve ekrād lisānınca geliyor gidiyir ve Türk dillerince ki gidi vėrdi geli vėrdi her ikisinde dağı zamme-yi mechüle ile meşelā benim sevdiğim neydi vėrdi beni gördi gidi vėrdi ve Gürciyan menhūsān-ı Gürciyan lisān-ı nuḥüset nişānınca ala yara gede yar*” (BA: 42b)

“*şıçan lafzı ki Türküdür ‘Arabisi fāre ve Fārisisi mūşdur*” (BA: 42b)

Eserin bir diğeri özelliği de şair Nef’i’den oldukça fazla söz edilmesidir. Bu, hiç şüphesiz, Nef’i’nin Rāsih’in dedesi İlyas Paşa’yı çok sevmesinden kaynaklanmaktadır. Nef’i, İlyas Paşa hakkında methiyeler düzmüş, kasideler yazmıştır (Uzunçarşılı, 1983: 190). Şöyle ki, Rāsih bunu eserinde “*merḥūme vālidem pederi İlyās Paşa ki memdūḥ Nef’i-yi ḳaşā’id-perdāz-ı belāğat-ārādur*” şeklinde dile getirmektedir. Şimdiye kadar okunan kısımda (55 yaprak) Nef’i’nin adı beş kere zikredilmektedir. (BA: 22a/16, 22b/8, 22b/21, 23a/6, 54a/14)

Rāsih, eserinde hemen her sayfayı kendi beyitleriyle süslemektedir:

“*baña gel mescide mey-ḥāneyi terk et dēyü söyler*

‘*acebdür zāhid-i nādān birin bilür birin bilmez*’ (BA: 1b)

“*kenār-ı bahr-i ma‘nāda felek yek çeşm ü pür bādur*

ḥazīzi üç aydur üçi ḥaziz eyler bu dūnyādur” (BA: 28b)

Yazım Özellikleri

Osmanlı döneminde yazılmış eserlerin pek çoğunun imlâ özellikleri, yazının XIV.-XV. yüzyıllarda biçimlenmiş şeklini yansıtmaktadır. Dilde süregelen değişimlerin yazıda ortaya çıkması

daha yavaş olmaktadır. Yazının dile göre tutucu olması, daha yavaş bir gelişim göstermesi sebebiyle, dildeki değişimler yazıya tümüyle sirayet edememiştir. Bu sebepten yazı dili, o dilin fonetiğini tam olarak yansıtmayabilir. Dolayısıyla Osmanlı metinlerinin okunmasında -harekelerle ya da ünlüleri gösteren harflerle açıkça belirtilmemişse- izlenebilecek yol XIV.-XV. yüzyılın yazımına ya da çağdaş Türkçeye uygun şekilde okumaktır.

Örneğin; -Dİr bildirme ekinin ne şekilde (-Dİr ya da -Dur şeklinde) okunacağı tarihi metinlerde sık sık bir sorun olarak görülmektedir. Ekin genellikle ünlüsüz yazılmasından dolayı ekin Eski Anadolu Türkçesindeki gibi “-DUR” şeklinde okunması yoluna gidilmektedir. Metnimizde bu konuya açıklık getirebilecek birkaç örneğe rastlanıyor. Ancak bu örnekler de oldukça kısıtlıdır. -mAkDA-ekinün üstüne geldiği örneklerde ek, ünlülü olarak “-Dİr” okutacak şekilde *ye* (ى) harfi ile açıkça yazılmaktadır. Bunun dışındaki örneklerde daima “-DUR” okunacak şekilde ünlüsüz yazılmaktadır. Bu ekin “-Dİr” okutacak şekilde *ye* (ى) harfi ile açıkça yazıldığı örnekler şöyledir: *olmağda-dır-lar* اولمقدهديرلر (27a/8), *etmekte-dir-ler* اتمكدهديرلر (32b/9)

Bu belirsizlik ettirgenlik -Dİr ve edilgenlik ekleri -Il / -In eklerinin okunuşunda da geçerlidir. Eski Anadolu Türkçesi döneminin fonetiğine uygun olarak düz ünlülü okunan bu ekler, metinde genellikle ünlü harfler gösterilmeden yazılmaktadır. Ünlü harflerin gösterildiği birkaç örnekte de yazımı ikilik göstermektedir: *ol-un-a* اولونه (18b/17), *ol-in-up* اولينوب (19a/4), *getürd-il-üp* كتورديلوب (12a/10); *dol-dır-up* دولديروب (23b/5), *ét-dir-üp* ايتديروب (23b/7) *dön-dür-üp* دوندورب (16b/2); *olmağda-dır-lar* اولمقدهديرلر (27a/8), *etmekte-dir-ler* اتمكدهديرلر (32b/9) örnekleri bu ekin nasıl okunması gerektiğiyle ilgili fikir vermektedir.

-DİK/-DUK ekinin okunuşu konusunda da genel görüş Eski Anadolu Türkçesinin fonetiğine uygun olarak, “-DUK” şeklinde okumak yönündedir. Metinde bu ek kimi yerde *ye* harfiyle “-DİK”

okutacak şekilde, kimi yerde ise *vav* (و) harfiyle “-DUK” okutacak şekilde yazılmıştır: *étdügi* ايتدوكى (9a/17), *sevdiğim* سوديكم (42b/14)

Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı dönemlerinde ötümsüz sesle biten sözcüklere gelen b, c, d, g sesleriyle başlayan eklerin ötümlü kalması genel bir özelliktir. Metinde bu duruma aykırı olarak bir örnekte ekin ötümsüzleştiği görülmektedir: *işte* اشته (35b/24, 38a/24)

Metinlerin okunmasındaki mevcut ikilikler, sözcüklerin okunmasında da geçerlidir. Örneğin; Osmanlıcada دكل şeklinde yazılan *değil* kelimesi genel kabul görmüş yuvarlak ünlülü şekliyle “degül” olarak okunmaktadır. Bu kelimenin “değil” mi “degül” mü olduğunu yazıdan kestirmek mümkün değildir. Bu sorunlar sadece ek ve sözcük ortasındaki seslerle sınırlı kalmamakta, kelime başındaki seslerde de ortaya çıkmaktadır. Arap alfabesindeki *kef* (ك) harfi Türkçede *k* ve *g* harfleri ile karşılanmaktadır. Bu da *kendü/gendü*, *keçi/geçi*, *kişi/gişi* gibi kelimelerin nasıl okunması gerektiği konusunda bilinmezlik doğurmakta, bu kelimelerin ne zaman çağdaş Türkçedeki şekillerini aldıklarını tespit etmeyi ne yazık ki imkânsız kılmaktadır.

Sonuç

17-18. yüzyılda kaleme alınmış ve çok sayıda nüshası bulunan, konu açısından çeşitlilik, içerik açısından zenginlik ve üslup açısından farklılık gösteren bu eserin çalışmakta olduğumuz İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde TY01491 numaradaki nüshası, zengin bir söz varlığının yanı sıra döneme ait dil özellikleri de barındırmaktadır. Eser üzerindeki tez çalışması tamamlandığında tarihi Türkiye Türkçesi alanında çalışanların, özellikle söz varlığı olmak üzere, dil özellikleri ve dönemin kültürü hakkında sıkça faydalanacağı bir çalışma olacağı umulmaktadır.

Kaynaklar

Akkaya, Hüseyin (2007). “Râsih Bey’in Üstine Redifli Meşhur Gazelinde İnkilemelerin Kullanılışı”. *Turkish Studies*, C. 2, S. 3, s. 25-31.

Balıkesirli Râsih. *Bülgatü'l-Ahbâb*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY01491.

Bulut, Abdullah (1998). *Sofyalı Yusuf Rasih Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanı'nın Tenkitli Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Bursalı Mehmed Tahir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. C. 2.

Eren, Muhammed (1994). *Zağnos Paşa*. Balıkesir: Kültür ve Eğitim Vakfı.

Evliya Çelebi (2005), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 9. Kitap*. Haz: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Güneş Yağcı, Zübeyde (2009). “Bir İsyân ve Etkileri: Balıkesir’de İlyas Paşa İsyânı”. *Osmanlı’dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Samsun: Etüt Yayınları, s. 65-82.

Kahraman, Bahattin (2003). “Balıkesirli Rasih”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 10, s. 61-74.

Kartallıoğlu, Yavuz (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Önler, Zafer (2014). “Sesbilgisi ve Yazı İle Olan İlişki”. *Türk Dil Bilgisi Toplantıları 2 Ses ve Şekil Bilgisi Sempozyumu*.

_____ (2018). “Osmanlı Dönemi Metinlerinde Sesbilgisi Sorunları”. *Semih Tezcan ve Türkoloji Sempozyumu*.

Salim (1315). *Tezkire-i Salim*. İstanbul: İkdâm Matbaası.

Şahin, Hatice (2006). “Türkçede Şimdiki Zaman Eklerinin Zaman Belirleyicilerle Kullanımı”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11, s. 213-221.

Timurtaş, Faruk Kadri (1977). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Tunç Yaşar, Fatma (2016). “Âdâb-ı Muâşeret”. *İslâm Ansiklopedisi*, Ek-1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 34-36.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1983). *Osmanlı Tarihi 3. Cilt 1. Kısım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yekbaş, Hakan (2013). *Divan Şiirinde Ashab-ı Kehf ve Raşih'in Ashab-ı Kehf Mesnevisi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

In a society or community, the whole set of rules for conducting behaviors is defined as manners of behavior. These nuncupative manners are regulating the behavior of people in social life, their manner and their interaction with the environment. In the 19th century, the Westernization movements started and the advancement of publishing activities and technological advances have started a rapid change in the Ottoman society as well. Before this century, the works were only reachable for the upper-crust, but from this period on, they have been made available to the all public. One of those works is the books written about the rules of etiquette. They are about daily information such as eating and drinking, table manners, street etiquette and greetings. One of these books of etiquette that written before 19th century is Bülğatü'l-Ahbâb written by Balıkesirli Râsîh.

Râsîh, whose real name was Ahmed, was born in the 17th century in Balıkesir. His father is Sinan Pasha, the grandson of Zağanos Pasha, and his mother Hatice Hatun, was the grandchildren of Ilyas Pasha, who had been executed by Murad IV for his rebellion against the state. He is known as Ahmed Beg since he has deep-rooted family, Râsîh was known by literary circles during his lifetime. Although we do not know much about his life, it is known that he grew up in the Ottoman palace. After he had been to Karesi principality in 1602 and Bozok principality in 1644 he returned to Balıkesir where he managed the Zağanos Pasha foundations. There are various opinions about the place and date of death. Bursalı Mehmed Tahir indicated that Râsîh died in Tekirdağ in 1707. In the work presented in this study, the date of death is given as 1777. His grave is located in Zağanos Paşa Family Cemetery in Balıkesir.

The most famous repeated voiced ode which named “üstine” is thought to belong to Râsîh. It has been this ode that earned the author his reputation. Apart from this, there are also works of him called Divan, Bürücü'n-Nücum, Vâsf-ı Ashab-ı Keyf ve Rakîm, Bülğatü'l-Ahbâb.

Bülğatü'l-Ahbâb is a work written in the form of a prose, in which he discusses different topics such as political and social events and manners of the period. This work's written date is unknown; however, when it is thought the possible date of his death, it is possible to date the work to the beginning or the middle of the 18th century.

Râsîh created his work in 27 chapters. The followings are the copies we can identify;

1. Süleymaniye Library Esad Efendi Department 127 leaves 27 lines, numbered 01816,
2. Istanbul University Rare Books Library 173 leaves 27 lines, numbered TY3284,
3. Istanbul University Rare Books Library 94 leaves 29 lines, numbered TY09660,
4. Istanbul University Rare Books Library 163 leaves 22 lines, numbered TY01491.

This work is a very comprehensive text that mentions the social and political life of the period, the manners, the historical events and the state organization. In his work, the author uses heavy satires and expressions that occasionally swear. In the work, Râsîh frequently mentioned about his grandfather, İlyas Pasha. He was originally from Balıkesir and he was called Solakoğlu because of his father, Solak Mehmed Ağa. After Hüsrev Pasha became a grand vizier, he withdrew to Balıkesir because of the controversy among each other and began to recruit. During this time he had looted Manisa, wanted to enclose the island of Lesvos but could not succeed. Murad IV had not fully established his authority yet. Therefore, he did not levy war on İlyas Pasha. Instead of a war, he wanted to remove him from the region by giving him the governorship of Damascus. However, İlyas Pasha did not go to Damascus, so he was captured by Küçük Ahmed Pasha and brought to İstanbul and executed.

In his work, Râsîh frequently uses proverbs, examples from different languages and dialects, utilize swearing and slang, and poems written by himself. In his work he mentions hierarchy and classes in the state administration. Due to he wrote eulogies to İlyas Pasha, he gave amount of place to Nef'i in his works.

This work that written in the 17th-18th century contains a rich vocabulary entity as well as linguistic features of the period. When the thesis study is completed, we hope that it will be a pathfinder to the researchers who works in the fields of historical Turkish language especially about language characteristics and culture of the period including vocabulary entity.

Murat Coşkun ve İsmail M. Göğüş (2019). “Bursa Merkez Belediyeleri Bünyesinde Gerçekleştirilen Müzik ve Çalgı Eğitimine İlişkin Öğretmen Görüşleri”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 623-658.

DOI: 10.21550/sosbilder.552988

Araştırma Makalesi

BURSA MERKEZ BELEDİYELERİ BÜNYESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN MÜZİK VE ÇALGI EĞİTİMİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ*

Murat COŞKUN **

İsmail M. GÖĞÜŞ ***

Gönderim Tarihi: Nisan 2019

Kabul Tarihi: Mayıs 2019

ÖZET

Bu araştırma; Bursa Büyükşehir Belediyesi ve merkez ilçe belediyeleri bünyesinde müzik ve çalgı eğitimi faaliyetlerinin uygulamadaki durumunu tespit ederek belirlenen problemlere ve iyileştirilmesine yönelik öneriler getirmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada önce Bursa merkez belediyelerinde yapılan müzik ve çalgı eğitimi faaliyetlerinin geçmişi ve günümüze ait uygulamaları kısaca tanıtılmıştır. Daha sonra Bursa Büyükşehir Belediyesi ve üç merkez ilçe belediyesi bünyesinde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitiminin etkinliğini tespit etmeye yönelik olarak görevli öğretmenlerden mevcut durumun ve olması gereken durumun tespitine yönelik görüşleri alınarak ortaya çıkan bulgular yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda söz konusu kurumlarda gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitiminde amaçların belirlenmediği, içeriğin öğretmenler tarafından bireysel olarak oluşturulduğu, uygulamaların eğitimin amacını gerçekleştirecek şekilde

* Bu makale, “Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Merkez İlçe Belediyeleri Bünyesinde Gerçekleştirilen Müzik ve Çalgı Eğitiminin Etkinliği” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Ana Sanat Dalı, muraticoskun.bagl@hotmai.com

*** Prof., Bursa Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuarı, ismailg@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 37 / Volume: 20 Issue: 37

düzenlenmediği anlaşılmış, verilen eğitimin daha verimli hale getirilebilmesi için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *belediyelerde müzik eğitimi, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa merkez ilçe belediyeleri, müzik ve çalgı eğitimi*

Teachers' Opinion on Music and Instrument Training in the Central Municipalities of Bursa

ABSTRACT

This research is carried out to define the conditions of the practices of music and instrument education given by the Bursa Metropolitan Municipality and Central Districts and making suggestions to define the problems and improvements. At this research, the applications of today and past music and instrument education are briefly introduced. The instructors are asked about the state of and actions to be taken. Then to determine the music and instrument education carried out by the Bursa Metropolitan Municipality and three Central Districts, the findings of these interviews and interpreted. According to the findings of this research it is understood that; the aims of the music and instrument education at these instrututiens are not defined, content is designed personality by the instructors. And the practices are not organized to carry out the arms of education and some suggestions are given to make the education more fruitful.

Key words: *the music education at the municipalities, Bursa Metropolitan Municipality, Bursa central districts, music and instrument education*

1. Giriş

İlk insanlardan bu yana insanın içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevre ile etkileşimi, insanın kültürel gelişimini etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Elbette ki bireysel farklılıklar, coğrafi yerleşim, bireyin yaşadığı çevre, toplumsal yaşantıyı oluşturan farklı kültürlenmeleri beraberinde getirmiş ve farklı kültürel oluşumlara yol açmıştır.

Toplumun kültürel değişim ve gelişiminde, toplumları oluşturan bireylerin birbirleri ile iletişimi, kültürel değişim hızını ve kültürlenmeyi etkileyerek toplumlar arasında dil, eğitim, sanat vb. bakımından birçok etkileşimi ortaya çıkarmaktadır. Sanat; bazı

düşüncelerin, amaçların, durumların, duyguların ya da olayların deneyimlerden yararlanılarak beceri ve düş gücü kullanılarak anlatılmasına ya da başkalarına iletilmesine yönelik yaratıcı insan etkinliğidir (Tezcan 2011: 1). Toplum içerisindeki bireyler ve toplumlar arasındaki sanatsal etkileşimin, kültürel değişimin oluşmasında ve bu değişimin kalıcı olarak gerçekleşmesinde önemi bir rol üstlendiği bilinmektedir. Sanat ve sanatın tüm dallarının toplumlar tarafından benimsenmesi ve etkileşimi sanatsal faaliyetlerin de gelişmesine neden olmuştur. Sanatın önemli dallarından biri olan müzik, belirli bir topluluğun ürünü olduğu kadar etkileşim ile değişerek yeni türler, çalgılar, icra şekilleri ve teknikler ortaya çıkarmış, toplumsal unsurların veya “kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması bakımından” önemli bir yere sahip olmuştur (Göğüş 1985: 10).

Özellikle batı ülkelerinin müzik sanatına ilişkin geliştirdikleri eğitim ve öğretim materyalleri, çalgı ve çalgılama teknikleri ile çeşitli çalgılar için özel olarak bestelenen eserler toplumsal gelişmeyi de olumlu yönde etkilemiştir.

Ülkemizde müzik eğitimi, 20. yüzyıla kadar genellikle meşk adı verilen öğretim ile yapılırken, 20. yüzyıl itibariyle çeşitli yöntem ve tekniklerin kullanıldığı eğitim - öğretim sürecine geçilen bir anlayış hüküm sürmüştür. Günümüzde çeşitli anlayış ve yaklaşımlarda sürdürülen müzik ve çalgı eğitimi, örgün ve yaygın olmak üzere iki temel koldan yürütülmektedir.

Örgün eğitim “kişilerin hayata atılmadan, iş ve meslek kollarında çalışmaya başlamadan önce okul veya okul niteliği taşıyan yerlerde, genel ve özel bilgiler bakımından yetiştirmelerini sağlamak amacıyla belli kanunlara göre düzenlenen eğitim”, yaygın eğitim ise; “örgün eğitim imkânlarından yararlanmamış olanlara, gittikleri okuldan erken ayrılanlara veya meslek dallarında yeterli duruma gelmek isteyenlere uygulanan eğitim” olarak tanımlanmaktadır (TDK 2019). Kısaca örgün eğitim; “genellikle okullarda yapılan” yaygın eğitim ise

“daha çok okul dışı kurum ve kuruluşlarda yapılan” eğitimidir (Uçan 1994: 36).

Eğitim ve öğretim faaliyetleri, yaygın ve örgün eğitim kapsamında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlar, yaygın eğitim uygulamaları kapsamında ise yine MEB ve belediyeler bünyesinde bulunan, çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Belediyeler, yaygın eğitim kapsamındaki müzik ve çalgı eğitimi faaliyetlerini kendi imkân ve yeterlilikleri içerisinde oluşturdukları eğitim-öğretim birimlerinde sürdürmektedirler.

Bursa’da belediyeler bünyesinde faaliyet gösteren kurumların birçoğunun daha çok usta çırak anlayışı içerisinde bu faaliyetleri sürdürdükleri görülmektedir. Genellikle belli bir öğretim programının bulunmadığı, var olan programların da uzun zaman önce oluşturulduğu, gelişmeler doğrultusunda güncellenmediği, etkinliklere ayrılan zaman ve çeşitlilik bakımından ihtiyacı karşılayamadığı, hem öğretici hem de öğrenci açısından sistematik ve sıralı bir eğitimi gerçekleştirmeye uygun olmadığı görülmektedir.

Söz konusu kurumların asıl amacının, toplumun müzik ve çalgı eğitimi ile ilgili istekli olan birçok kesimine ulaşmaya çalışıp, verilen hizmetler neticesinde ilgili kişilerin müzik ve çalgı eğitimi almalarını sağlamak, aynı zamanda sosyalleşmelerine katkıda bulunulması gerekirken, uygulamalarda bu amaca istenilen düzeyde ulaşılmadığı görülmektedir.

Belediyeler bünyesinde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitimini başarıyla tamamlayan öğrencilere kimi kurumlarda sertifika ya da katılım belgesi verilirken kimi kurumlarda diploma adı altında belgeler verildiği görülmektedir. Oysa yaygın eğitim kurumları özegen / amatör müzik eğitimi vermekte olup mesleki (profesyonel) müzik eğitimi YÖK kapsamındaki yükseköğretim kurumlarınca verilmekte, uygulanan akademik programlar sonucunda diploma verilmektedir.

Bursa merkez belediyeleri bünyesinde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitimine yönelik olarak gözlemlenen ve yukarıda ifade edilen sorunlar doğrultusunda araştırma; sözü edilen kurumlardaki müzik ve çalgı eğitiminin ne kadar etkin olabildiği konusuna odaklanarak gerçekleştirilmiştir.

2. Bursa Merkez Belediyeleri Bünyesinde Gerçekleştirilen Müzik Faaliyetleri

Ülke genelinde yaygın eğitim kapsamında aktif görev yapan kurum ve kuruluşlar arasında belediyeler de büyük önem teşkil etmektedir. Bugün belediyeler sanatın hemen hemen tüm dallarında eğitsel faaliyetler yürütmektedirler.

Bursa Büyükşehir Belediyesi ve üç merkez ilçe belediyesi olan Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım'da da çeşitli şekillerde sanat ve sanatın önemli boyutu müzik ile ilgili pek çok faaliyet yürütülmektedir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde müzik eğitimi içeren çalışmaların 1937'de dönemin valisinin de desteğiyle açılan Müzikevi'nde başlatıldığı söylenebilir. Besteci Nuri Sami'nin başına getirildiği bu kurumda İstanbul Konservatuarı mezunu öğretmenler ders vermekteydi. Bugünkü Belediye Bandosunun kuruluşu olarak nitelenebilecek bandonun şefliğini ise Halil Teker yürütmekteydi. Diğer yandan Müzikevi ve Halkevi işbirliği ile oluşturulan orkestra, yine N. Sami'nin yönetiminde pek çok oda müziği ve orkestra konserleri verdi (Gazimihal 1943: 54).

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde müzik ve çalgı eğitimi büyük bir çoğunlukla Kültür ve Sanat Daire Başkanlığı Orkestra Şube Müdürlüğü bünyesinde gerçekleştirilmektedir. 1983'ten önce Bursa Türk Müsıkîsi Derneği ile Halk Eğitim Merkezi'nin ayrı ayrı yürütmekte olduğu Türk Sanat Müziği çalışmaları, bu tarihten sonra Belediye Konservatuarı adı verilen kurumda verilmeye başlanmış ve 1985'ten sonra da dört yıl süreli bir programa dönüştürülmüştür.

1983'ten 2000 yılına kadar sanat yönetmenliğini Erdinç Çelikkol'un yaptığı kuruma 1993'te Yücel Paşmakçı'nın katkılarıyla Türk halk müziği bölümü eklenmiştir. 1998 yılında ise kuruluşu 1936'ya dayanan Belediye Bando Şefliği de aynı birim altında faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. 2010 yılında kurum bünyesinde bir proje olarak Çalgıcı Mektebi kurulmuş ve Çalgıcı Mektebi Roman Orkestrası çalışmalarına başlamış, daha sonra 2013'te çalışmalara eğitim faaliyetleri de eklenmiştir.

Büyükşehir Belediyesi'ndeki bir diğer proje ise BUSMEK (B. B. Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları) adıyla 2005-2006 döneminde faaliyete geçen hayat boyu öğrenme ilkelerine bağlı ve yetişkin eğitimini hedefleyen bir organizasyondur. Çok çeşitli dallarda kurslar verilen organizasyon kapsamında "Müzik ve Gösteri Sanatları" dalı altında bağlama ve gitar gibi çalgı dersleri de yer almaktadır.

Osmangazi Belediyesi bünyesinde 2009 yılında oluşturulan Kültür Müdürlüğü ile başlayan müzik faaliyetleri, daha çok yarışma, konser, gösteri biçiminde sürdürülmektedir. Kısa bir süre sonra hayata geçirilen OSMEK (Osmangazi Belediyesi Meslek Edindirme Kursları) projesi ise çalışmalarını, 14 yaşını ve zorunlu eğitimini tamamlamış bireylere 16 kültür merkezinde (bağlama, gitar, ney, keman gibi) çalgı kurslarının da arasında olduğu çok çeşitli dallarda sürdürmektedir.

Nilüfer Belediyesi'nde sürdürülen müzik ve çalgı eğitimi faaliyetleri, 2001 yılından itibaren Konak Kültür Merkezi başta olmak üzere üç merkezde yürütülmektedir. "Sanat atölyeleri" adı altında sürdürülen, 7 yaş üzerindeki herkese çeşitli çalgıların öğretimini de içeren çalışmaların çeşitli konser, temsil, vb. gösterilerle sergilenmesi de hedeflenmektedir.

2006 yılında bir sosyal proje olarak çalışmalarına başlayan YILMEK (Yıldırım Belediyesi Meslek Edindirme Kursları), aralarında Türk halk müziği, bağlama, ney kurslarının da olduğu çok çeşitli dallarda çalışmalarını sürdürmektedir.

3. Yöntem

Bu çalışma; Bursa merkez belediyeleri bünyesinde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitimi hakkında saptamalar yapmak için bu eğitimi veren öğretmenlerin görüşleri alınarak değerlendirilmesi hedeflendiğinden tarama modelini esas alan betimsel bir araştırmadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı; Bursa Büyükşehir ve merkez ilçe belediyelerinde uygulanmakta olan müzik ve çalgı eğitimi faaliyetlerinin incelenerek; mevcut durumunu tespit etmek, daha etkili veya etkin bir müzik ve çalgı eğitiminin gerçekleştirilmesine yönelik öneriler getirmektir. Araştırma ile aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

- Bursa merkez belediyelerinde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitiminin amaçları nelerdir?
- Müzik ve çalgı eğitiminin içeriği, nasıl düzenlenmektedir?
- Müzik ve çalgı eğitiminin verildiği ortam ve olanaklar yeterli midir?
- Müzik ve çalgı eğitime ilişkin derslerdeki değerlendirmeler nasıl yapılmaktadır?
- Müzik ve çalgı eğitimi programlarında görev alan öğretim elemanları nasıl seçilmektedir?
- Müzik ve çalgı eğitimi programlarına öğrenci kabulü nasıl yapılmaktadır?
- Müzik ve çalgı eğitimi programı sonucunda öğrenciye verilen belgenin niteliği nedir?

3.2. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma; Bursa merkez belediyelerinde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitime yönelik programların etkinliğini ele alan ilk bilimsel araştırma olması yönüyle daha sonra aynı konuda yapılacak akademik çalışmalara ilgi uyandıracacağı, verilen eğitimin yeterliliği

konusunda gerçekçi değerlendirmeler yapmaya imkân vereceği, tespit edilecek problemlerin çözümüne ve eğitim sürecinin geliştirilmesine yönelik olarak getirilen öneriler ışığında ilgilileri gerekli adımları atmaya teşvik edeceği ve benzer çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırma; Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Bursa merkez ilçe belediyelerde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitimi uygulamaları ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın evrenini; Türkiye'deki büyükşehir ve merkez ilçe belediyeleri bünyesinde yürütülen müzik ve çalgı eğitimi faaliyetleri, çalışma evrenini Bursa Büyükşehir ve merkez ilçe belediyeleri bünyesinde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitimi faaliyetleri oluşturmaktadır. Araştırmada; söz konusu kurumlarda uygulanan gösteri, konser vb. amaçlı çalışma ve kurslar dışındaki tüm müzik ve çalgı eğitimi faaliyetleri hakkında bu eğitimi veren öğretmenlerin tamamından veri toplandığından ayrı bir örneklem gurubu oluşturulmamış, araştırma çalışma evreninde yapılmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırmadaki veriler kaynak tarama, söz konusu kurumlardaki müzik ve çalgı eğitimi faaliyetlerinin durumunu ve etkinliğini tespit edilebilmek için ise anket ve görüşme teknikleri kullanılarak elde edilmiştir. Kaynak tarama kapsamında; daha önce konuyla ilgili yapılmış olan bilimsel çalışmalar, kitaplar, kişisel arşivler, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve merkez ilçe belediyeleri arşivleri incelenmiştir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi ve merkez ilçe belediyeleri bünyesinde uygulanmakta olan müzik ve çalgı eğitiminin mevcut durumunu tespit edebilmek amacıyla kurumda görevli öğretmenlere anket uygulanmıştır. Hazırlanan anket formu; anlaşılabilirlik, güvenilirlik

ve geçerliliğinin belirlenmesi için önce 10 kişilik küçük bir gruba uygulanmıştır. Uygulama sonrasında gerekli düzeltmeler yapılmış ve ankete son şekli verilmiştir. Anket; kişisel bilgiler, müzik ve çalgı eğitimi faaliyetlerinin mevcut durumu ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik görüşler olmak üzere üç bölümden ve 39 sorudan oluşturulmuştur. Ankette; açık uçlu, çoktan seçmeli, çok cevaplı ve sıralamalı olmak üzere dört ayrı tür soruya yer verilmiş, öğretmenlerin görüşlerini mümkün olduğunca objektif ifade edebilmeleri hedeflenmiştir.

4. Bulgular ve Yorumlar

Bu kısımda araştırmaya katılanların kişisel özellikleri, gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitiminin mevcut durumu ve olması gereken durumuna ilişkin görüşler ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiştir.

4.1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Kişisel Özellikleri

Bursa Büyükşehir Belediyesi ve merkez ilçe belediyeleri bünyesinde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitimine ilişkin yapılan araştırmaya 75 öğretmen katılmıştır.

Tablo 1’de araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetlerine ilişkin dağılımları ve görev yaptıkları belediyeler yer almaktadır. Buna göre öğretmenlerin % 62,67’sinin erkek, % 34,67’sinin kadın olduğu görülmektedir. Diğer yandan bünyesinde en fazla öğretmen barındıran kurumlar, % 50,67 ile Büyükşehir Belediyesi, % 25,33 ile Nilüfer Belediyesi olup % 18,67’si Yıldırım Belediyesi’nde ve % 5,33’ü Osmangazi Belediyesi’nde görev yapmaktadırlar.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Görev Yaptıkları Belediyeler

Öğretmenlerin görev yaptıkları belediyeler	Kadın		Erkek		Cevapsız		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Büyükşehir Belediyesi	14	18,66	21	28,00	2	2,66	37	49,33
Osmangazi Belediyesi	-	-	02	02,66	-	-	02	02,66
Nilüfer Belediyesi	7	09,33	12	16,00	-	-	19	25,33
Yıldırım Belediyesi	05	06,66	09	16,00	-	-	14	18,66
Cevapsız	-	-	03	04,00	3	04,00	03	04,00
TOPLAM	26	34,66	47	62,66	2	02,66	75	100,00

Tabloya göre Büyükşehir Belediyesi ile Nilüfer Belediyesi'nin en fazla öğretmene sahip olduğu bu nedenle de müzik ve çalgı eğitimi programlarında daha fazla öğrenciye hizmet verdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 2'de öğretmenlerin meslekteki hizmet yılları yer almakta ve öğretmenlerin % 62,66'sının en az on yılın üzerinde tecrübeye sahip olduğu görülmektedir. % 21,33'ünün 5-10 yıl arasında tecrübeye sahip oldukları da göz önüne alınırsa bu kurumlarda yer alan öğretim elemanlarının oldukça tecrübeli oldukları söylenebilir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Hizmet Yılları

Öğretmenlerin hizmet yılları		f	%
5 - 10 yıl		16	21,33
11 – 15 yıl		07	09,33
16 – 20 yıl		25	33,33
Başka	0 – 4 yıl	07	09,33
	21 – 25 yıl	05	06,67
	25 yıl ve üstü	10	13,33
Cevapsız		05	06,67

TOPLAM	75	100,00
--------	----	--------

Tablo 3'te araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenim durumları yer almaktadır. Buna göre öğretmenlerin; % 48'inin lisans, % 16'sının yüksek lisans, % 16'sının lise mezunu, bir kişinin doktora derecesine sahip olduğu görölmektedir. Başka seçeneğinde ise beş kişinin ilköğretim, 12 kişinin lise mezunu olduğu görölmektedir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Öğrenim Durumları

Öğretmenlerin öğrenim durumları		f	%
Lisans		36	48,00
Yüksek lisans		12	16,00
Doktora		01	01,33
Başka	İlköğretim	05	06,67
	Lise	12	16,00
	Ön lisans	01	01,33
Cevapsız		08	10,67
TOPLAM		75	100,00

Belediyelerde müzik ve çalgı eğitimi veren öğretmenlerin yaklaşık üçte birinin ders verdikleri alanda herhangi bir lisans mezuniyetlerinin olmaması düşündürücüdür. Ayrıca cevap vermeyen 8 kişi ise yapılan görüşmelerde ilköğretim ya da liseden sonra eğitim hayatlarına devam etmediklerini belirtmişlerdir.

Diğer yandan araştırmaya katılan öğretmenler, mezun oldukları kurumlarla ilgili olarak; % 29,33'ü Devlet Konservatuarı, % 18,67'si müzik öğretmenliği, % 2,67'si Güzel Sanatlar Fakültesi (Müzik Bilimleri veya Müzik) mezunu olduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla öğretmenlerin yarısının müzik alanında oldukça yetkin oldukları

görülmektedir. Ancak % 32 oranındaki öğretmen ise çeşitli belediyelerin müzik eğitimi programlarından mezun olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4’de öğretmenlerin görev aldıkları belediyelerdeki haftalık ders saati yükü yer almaktadır. Tabloya göre öğretmenlerin % 36’sı 10 saat ve daha az, % 18,67’si 10-20 ders saati, % 9,33’ü ise 20-30 ders saati yükleri olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Belediyeler Bünyesindeki Haftalık Ders Yükleri

Öğretmenler Kurumundaki ders yükü	Belediyede kadrolu olanlar		Başka kurumlarda kadrolu olanlar		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
10 ve daha az	23	30,67	04	05,33	27	36,00
10-20	09	12,00	05	06,67	14	18,67
20-30	02	02,67	05	06,67	07	09,33
Başka (30 ve üstü)	03	04,00	02	02,67	05	06,67
Cevapsız	17	22,66	02	02,67	19	25,33
Kadrolu olmayanlar	-	-	-	-	03	04,00
TOPLAM					75	100,00

Bu sonuçlar, öğretmenlerin kadrolu oldukları kurumlardaki ders yükleriyle de paralellik göstermektedir. Nitekim öğretmenlerin kadrolu oldukları kurumlardaki ders yüklerine ilişkin sorulan soruya da % 29,33’ünün 10 ders saati ve daha az, % 14,67’sinin 10-20, % 16’sının 20-30 ders saati ve % 10,67’sinin ise 30 ders saati ve üzeri ders verdiği cevapları alınmıştır. Öğretmenlerin üçte birine yakın bir kısmının 10 ders saati ve daha az çalışmalarını, soruyu cevapsız bırakan % 20

oranındaki öğretmenlerin kadrosuz olarak çalışması, dikkati çeken bir çelişki olarak görülmektedir. Bu kurumlarda görev yapan öğretmenlerin ders yüklerinin dengeli bir şekilde dağıtılmadığı düşünülmektedir.

Tablo 5’de öğretmenlerin belediyeler bünyesinde nasıl görev aldıkları yer almaktadır. Tabloya göre, öğretmenlerin % 20’si başka kurumlardan ders saati karşılığında görevlendirilerek, % 18,67’si belediyenin açtığı kadro sınavları sonucu % 14,67’si şu an uygulanmayan “belediyelerin açtığı stajyer sanatçı sınavı” ile görev aldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Belediyeler Bünyesinde Görev Alma Biçimi

Öğretmenlerin belediyeler bünyesinde görev alma biçimleri	f	%
Belediyenin açtığı kadro sınavını kazanarak	14	18,67
Belediyenin açtığı stajyer sanatçı sınavını kazanarak	11	14,67
Başka bir kurumdan görevlendirilerek	15	20,00
Başka	17	22,67
Cevapsız	18	24,00
TOPLAM	75	100,00

Başka seçeneğinde öğretmenlerin % 22,67’si herhangi bir sınava tabi tutulmadan belediyelere bağlı özel şirket üzerinden görevlendirildiklerini ifade etmişler, cevap vermeyen % 24 oranında öğretmen grubunun çoğunluğu da yapılan görüşmelerde seçeneklerdeki ölçütlere göre görev almadıkları için soruyu cevapsız bıraktıklarını belirtmişlerdir. Bu kurumlarda her hangi bir kriter uygulanmaksızın veya sınava girmeksizin göreve atananların bulunması düşündürücüdür.

4.2. Bursa Merkez Belediyelerinde Gerçekleştirilen Müzik ve Çalgı Eğitiminin Mevcut Durumu

Tablo 6’da öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitimi derslerinin amaçlarına ilişkin görüşleri yer almaktadır. Buna göre öğretmenlerin % 56’sı bu kurumlarda verilen eğitimin amacının amatör müzik eğitimine, % 24’ü profesyonel müzik eğitimine yönelik olduğuna, % 1,34’ü müzik eğitimi veren bir kurumun giriş sınavlarına hazırlamaya yönelik olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 6. Öğretmenlere Göre Verilen Müzik ve Çalgı Eğitiminin Amacı

Öğretmenlere göre müzik ve çalgı derslerinin amacı		f	%
Profesyonel müzik eğitimi		18	24,00
Amatör müzik eğitimi		42	56,00
Müzik eğitimi veren bir kurumun giriş sınavlarına hazırlama		01	01,34
B a ş k a	Amatör müzik eğitimi ve müzik eğitimi veren bir kurumun giriş sınavlarına hazırlama	04	05,33
	Profesyonel müzik eğitimi ve amatör müzik eğitimine	03	04,00
	Belirtilen seçeneklerin hepsi	01	01,33
Cevapsız		06	08,00
TOPLAM		75	100,00

Öğretmenlerin yarıdan fazlasının verilen eğitimi amatör ve hobi amaçlı, yaklaşık dörtte birinin ise tam tersini belirterek profesyonel yani mesleki amaçlı olduğunu ifade etmeleri, farklı beklentiler olduğunu ortaya koymuştur.

Öğretmenlere belediyeler bünyesinde uygulanmakta olan müzik ve çalgı eğitiminin öğrencilere nasıl katkılar sağladığına ilişkin görüşleri sorulmuş, öğretmenler ilk üç tercihlerinde; % 50,67 oranda

“sosyalleşme”, % 50,67 oranda “müzikle ilgili genel kültür kazandırma”, % 46,67 oranda “amatör müzik eğitimi”, % 37,33 oranda “profesyonel müzik eğitime alt yapı oluşturma”, % 36 oranda “bir çalgı çalabilme”, % 29,33 oranda da “boş vakitleri değerlendirme” yönünden öğrencilere katkısı olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 7’de öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitiminde uyguladıkları öğretim programının niteliğine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Buna göre öğretmenlerin % 41,33’ü tüm öğretmenler tarafından ortaklaşa hazırlanan ayrıntılı bir öğretim programının mevcut olduğunu, % 40’ı her öğretmenin kendisinin düzenlediği bir çalışma programı, % 6,67’si ise konu başlıklarından oluşan bir taslak programın mevcut olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerin yarıya yakınının bireysel veya konu başlıklarından oluşan bir program ile eğitim verdikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Öğretmenlerin Müzik ve Çalgı Eğitiminde Uyguladıkları Öğretim Programlarının Nasıl Hazırlanmasına İlişkin Görüşleri

Öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitiminde uyguladıkları öğretim programının niteliği	f	%
Öğretmenler tarafından ortaklaşa hazırlanan ayrıntılı bir öğretim programı mevcut	31	41,33
Konu başlıklarından oluşan bir taslak mevcut	05	06,67
Her öğretmenin kendisinin düzenlediği bir çalışma programı mevcut	30	40,00
Başka	-	-
Cevapsız	09	12,00
TOPLAM	75	100,00

Tablo 8’de öğretmenlerin, verilen müzik ve çalgı eğitiminin içeriğinin nasıl düzenlendiğine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Tabloya göre öğretmenlerin % 53,33’ü (notasyon odaklı) geleneksel Türk

müziği ağırlıklı içerik uygulandığını, % 25,33'ü evrensel müzik ve notasyon odaklı içerik uygulandığını, % 13,33'ü de (kulaktan öğretim odaklı) geleneksel Türk müziği ağırlıklı içerik uygulandığını belirtmişlerdir.

Tablo 8. Öğretmenlere Göre Müzik ve Çalgı Eğitimindeki İçeriğin Özelliği

Öğretmenlere göre verilen müzik ve çalgı eğitimi içeriğinin özelliği	f	%
Geleneksel Türk müziği (kulaktan eğitim) ağırlıklı içerik	10	13,33
Geleneksel Türk müziği (notasyon eğitimi) ağırlıklı içerik	40	53,33
Evrensel müzik ve notasyon odaklı içerik	19	25,33
Cevapsız	06	08,00
TOPLAM	75	100,00

Tablo 9'da öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitimine yönelik öğretim yaklaşımları görülmektedir. Buna göre öğretmenlerin % 53,34'ü nota öğretimi odaklı bir öğretim yaklaşımlarının olduğunu, % 13,34'ü repertuar geçme % 4'ü kulaktan öğretime odaklı bir öğretim yaklaşımlarının olduğunu belirtmişlerdir. Başka seçeneğinde ise öğretmenlerin % 19,99'u birden fazla seçeneğe katıldıklarını ifade etmiştir.

Tablo 9. Öğretmenlerin Müzik ve Çalgı Eğitimindeki Öğretim Yaklaşımları

Öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitimine yönelik öğretim yaklaşımları		f	%
Nota öğretimi odaklı		40	53,34
Repertuvar geçmeye odaklı		10	13,34
Kulaktan öğretime odaklı		03	04,00
B a ş k a	Nota öğretimi odaklı ve repertuvar geçmeye odaklı	06	08,00
	Nota öğretimi ve kulaktan öğretime odaklı	02	02,66
	Repertuvar geçme ve kulaktan öğretime odaklı	02	02,66
	Verilen seçeneklerin hepsi	05	06,67
Cevapsız		07	09,33
TOPLAM		75	100,00

Öğretmenlerin belediye bünyesinde müzik ve çalgı eğitimi gören öğrencilere haftada kaç saat ders verildiğine ilişkin soruyu ise; %24,00'ü haftada 3'er saat genel müzik eğitimi ve çalgı eğitimi verildiğini belirterek cevaplamış, ayrıca haftada 1'er saat, 2'şer saat gibi çok farklı uygulamaların olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğretmenler, müzik ve çalgı eğitimi derslerini yürütürken sahip oldukları yaklaşımlarının kaynağı olarak üçte bir oranında kendi öğretmenlik tecrübelerini, dörtte bir oranında tecrübeli öğretim elemanlarının tecrübelerini göstermişler, lisans öğrenimleri sırasında kazandıkları bilgi ve becerilerden daha az yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Yine öğretmenlerin yarısı, müzik ve çalgı eğitimi ile ilgili akademik çalışmalara veya bazı konularda uzman kişilerden yararlanmaya ihtiyaç duyduklarını, dörtte biri buna sık sık ihtiyaç

duyulduğunu belirtmişlerdir. Özetle öğretmenlerin çoğunluğu (% 73,33'ü) verdikleri eğitim sırasında uzman kişilerden yararlanılmak istediklerini bir anlamda hizmet içi eğitime ihtiyaç duydukları görüşünü ifade etmişlerdir.

Tablo 10'da öğretmenler, belediye bünyesinde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitiminin verildiği koşullara ilişkin görüşlerini belirtmişlerdir. Tabloya göre öğretmenlerin % 53,33'ü fiziksel şartları oldukça iyi bulduğunu, % 25,33'ü fiziksel şartların çok eksiği olduğunu, % 9,33'ü ise fiziksel koşulların vasat bir ortama sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 10. Öğretmenlere Göre Verilen Müzik ve Çalgı Eğitimi İçin Fiziksel Şartların Uygunluğu

Öğretmenlere göre müzik ve çalgı eğitimi için fiziksel şartların uygunluğu	f	%
Oldukça iyidir	40	53,33
Çok eksiği bulunmaktadır	19	25,33
Müzik ve çalgı eğitimine vasat olarak sürdürebilecek bir ortamdır	07	09,33
Başka (Fiziki koşullar iyi ancak öğrenme ortamında sorunlar var)	02	02,67
Cevapsız	07	09,33
TOPLAM	75	100,00

Öğretmenlerin belediyeler bünyesinde müzik ve çalgı eğitiminde kullanılan kitap ve materyallerin yeterli olup olmadığına ilişkin görüşlerinde ise; hemen hemen yarısı (% 49,33'ü) materyallerin yeterli olduğunu, % 29,33'ü daha donanımlı materyaller sağlanması gerektiğini, % 10,67'si ise eksiğin çok olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 11'de belediyeler bünyesinde gerçekleştirilen müzik ve

çalgı eğitimi sırasında öğretmenlerin % 36'sı öğrencileri belli ölçütlere göre değil rastgele gruplandırdıklarını, % 25,33'ü yaş guruplarının gözetilmeye çalışıldığını ancak bu durumda sınıf oluşturulamadığı için gruplandırma yapılamadığını, % 20'si belli ölçütlere göre gruplandırıldığını belirtmişlerdir. Başka seçeneğinde ise öğretmenlerin % 4'ü bireysel ders yaptıklarını gruplandırmaya gerek duymadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 11. Öğretmenlere Göre Müzik ve Çalgı Eğitimi Alan Öğrencilerin Çeşitli Ölçütlere Göre Gruplandırılıp Gruplandırılmadığı

Müzik ve çalgı eğitimi alan öğrencilerin çeşitli ölçütlere göre gruplandırılıp gruplandırılmadığı	f	%
Gruplandırılmıştır	15	20,00
Yaş farkı gözetilmeksizin rastgele gruplandırılmıştır	27	36,00
Yaş gurupları gözetilmeye çalışılıyor ancak bu durumda sınıflar oluşturulamıyor	19	25,33
Başka (Bireysel yapılmaktadır)	03	04,00
Cevapsız	11	14,67
TOPLAM	75	100,00

Özetle öğretmenlerin çoğu, belediyeler bünyesinde verilmekte olan müzik ve çalgı eğitimi alan öğrencilerin, yaş gurupları veya seviyelerine göre gruplandırılarak sınıflar oluşturulamadığını belirtmişlerdir. Bu durumun, özellikle küçük yaştaki öğrencilerin kavrama düzeylerindeki farklılıklar dikkate alındığında eğitim öğretim açısından sağlıksız olduğu düşünülmektedir.

Tablo 12'de öğretmenlerin belediyeler bünyesinde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitimi ile ilgili derslerde değerlendirmeleri nasıl yaptıklarına ilişkin görüşleri yer almaktadır. Tabloya göre öğretmenlerin % 25,33'ü sözlü yazılı ve uygulamalı sınav

yapıldığını, % 18,67'si sözlü ve uygulamalı yapıldığını, % 12'si yazılı ve uygulamalı sınav yapıldığını belirtmişlerdir.

Tablo 12. Öğretmenlerin Müzik ve Çalgı Eğitimi İle İlgili Yaptıkları Değerlendirme Biçimleri

Öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitimi ile ilgili yaptıkları değerlendirme biçimleri		f	%
Sözlü ve uygulamalı sınav		14	18,67
Yazılı ve uygulamalı sınav		09	12,00
Sözlü yazılı ve uygulamalı sınav		19	25,33
Başka	Sözlü, uygulamalı ve çoktan seçmeli	03	04,00
	Sınav yapılmamaktadır	15	20,00
Cevapsız		15	20,00
TOPLAM		75	100,00

Başka seçeneğinde öğretmenlerin % 20'si hiçbir değerlendirme yapmadıklarını belirtmişlerdir. Azımsanamayacak orandaki bu uygulama ile eğitimin önemli bir boyutunun göz ardı edildiği düşünülmektedir. Diğer yandan öğretmenlerin dörtte biri değerlendirme aşamasının üç önemli ögesini de kullanmaktadır.

Tablo 13'te öğretmenlerin belediyeler bünyesinde müzik ve çalgı eğitimi alacak öğrencilere uygulanan kabul sınavlarının nasıl yapıldığına ilişkin cevapları yer almaktadır. Buna göre öğretmenlerin, % 49,33'ü verilen seslerin ve ritimlerin tekrarına dayalı yetenek sınavı ile, % 34,67'si eğitime katılmak isteyenlerin başvurusu ile, % 1,33'ü genel müzik kültürü testi ile öğrenci kabul edildiğini belirtmişlerdir.

Tablo 13. Müzik ve Çalgı Eğitimine Öğrenci Kabul Sınavlarının Nasıl Yapıldığına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Müzik ve çalgı eğitimine öğrenci kabul sınavlarının nasıl yapıldığına ilişkin öğretmen görüşleri	f	%
Eğitime katılmak isteyenlerin başvurusu yolu ile	26	34,67
Genel müzik kültürü testi ile	01	01,33
Verilecek seslerin ve ritimlerin tekrarına /taklidine dayalı yetenek sınavı ile	37	49,33
Başka	-	-
Cevapsız	11	14,67
TOPLAM	75	100,00

Öğretmenler en yüksek oranda yetenek sınavı ile öğrenci kabul edildiğini belirtirken, % 34,67 oranında azımsanmayacak bir öğretmen grubunun başvuru ile öğrenci alımı yaptıklarını belirtmeleri müzik ile uğraşılacak eğitimin içeriğine fazla uymadığı ve kabul sınavlarına gereken özenin gösterilmediğini düşündürmektedir.

Tablo 14’te öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitimini tamamlayan öğrencilere ne tür belge verildiğine ilişkin cevapları yer almaktadır. Tabloya göre öğretmenlerin % 28’i sertifika, % 26,67 katılım belgesi, % 18,67’si diploma verildiğini belirtmişlerdir. Başka seçeneğinde öğretmenlerin % 4’ü sertifika ve katılım belgesi, % 2,66’sı sertifika, katılım belgesi ve diploma verildiğini belirtmişlerdir.

Tablo 14. Müzik ve Çalgı Eğitimini Tamamlayan Öğrencilere Ne Tür Belge Verildiğine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öğretmenler göre müzik ve çalgı eğitimini tamamlayan öğrencilere verilen belge türü		f	%
Sertifika		21	28,00
Katılım belgesi		20	26,67
Diploma		14	18,67
Başka	Sertifika ve katılım belgesi	03	04,00
	Sertifika, katılım belgesi ve diploma	02	02,66
	Herhangi bir belge verilmiyor	03	04,00
Cevapsız		12	16,00
TOPLAM		75	100,00

Tabloda verilen bilgilerden genellikle katılım belgesi ve sertifika verildiği görülmekte, diploma adı verilen belgelerin de sertifika veya katılım belgesi niteliğinde olduğu bilinmektedir. Daha önce belirtildiği gibi belediyeler yaygın eğitim kapsamında bu tür hizmetleri vermektedir.

4.3. Bursa Merkez Belediyelerinde Gerçekleştirilen Müzik ve Çalgı Eğitiminin Olması Gereken Durumu

Tablo 15’te müzik ve çalgı eğitiminin temel amacının ne olması gerektiğine ilişkin öğretmen görüşleri yer almaktadır. Tablodan görüleceği gibi müzik ve çalgı eğitiminin temel amacı konusunda öğretmenlerin % 36’sı profesyonel müzik eğitimi, % 32’si amatör müzik eğitimi, % 6,67’si müzik eğitimi veren bir kurumun giriş sınavlarına hazırlama seçeneklerini belirtmişlerdir.

Tablo 15. Öğretmenlerin Müzik ve Çalgı Eğitimindeki Temel Amacın Ne Olması Gerektiğine İlişkin Görüşleri

Öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitiminin temel amacının ne olması gerektiğine ilişkin görüşleri		f	%
Profesyonel müzik eğitimi		27	36,00
Amatör müzik eğitimi		24	32,00
Müzik eğitimi veren bir kurumun giriş sınavlarına hazırlamak		05	06,67
Başka	Profesyonel ve amatör müzik eğitimi	03	04,00
	Verilen seçeneklerin hepsi	04	05,33
	Çalgı çalmayı öğrenme	01	01,33
	Müziği sevdirmek	01	01,33
Cevapsız		10	13,33
TOPLAM		75	100,00

Başka seçeneğinde ise öğretmenlerin % 9,33'ü birden fazla seçeneğin amaçlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Tablo incelendiğinde başka seçeneğinde görüş belirtenlerle birlikte öğretmenlerin yarısı, profesyonel ve amatör müzik eğitime yönelik bir eğitim amacının olması gerektiği görüşündedirler. Özetle müzik ve çalgı eğitimi programlarının profesyonel ve amatör olmak üzere iki ayrı program olarak hazırlanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Tablo 16'da araştırmaya katılan öğretmenlerin belediye bünyesinde gerçekleştirdikleri müzik ve çalgı eğitimindeki içeriğin nasıl düzenlenmesi gerektiğine ilişkin görüşleri yer almaktadır.

Tablo 16. Öğretmenlerin Verilen Müzik ve Çalgı Eğitiminde İçeriğin Nasıl Düzenlenmesi Gerektiğine İlişkin Görüşleri

Öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitimi programında içeriğin düzenlenmesine ilişkin görüşleri		f	%
Müzik teorisine ve nota öğretimine daha çok ağırlık verilmeli		25	33,33
Repertuvar öğretimine daha çok ağırlık verilmeli		07	09,33
Çalgı öğretimine daha çok ağırlık verilmeli		11	14,67
B a ş k a	Müzik teorisi, nota öğretimi ve repertuvar öğretimine ağırlık verilmeli	01	01,33
	Müzik teorisi, nota öğretimi ve çalgı öğretimine ağırlık verilmeli	05	06,67
	Repertuvar öğretimi ve çalgı öğretimine ağırlık verilmeli	02	02,67
	Verilen seçeneklerin hepsi	08	10,67
	Asgari düzeyde nota, ses ve çalgı eğitimi	01	01,33
	Araştırmacı ve akademisyenlerin geleneksel müziğimizle ilgili metot geliştirmeleri gerekli	02	02,67
	Kişilerin sosyalleşmesine yönelik	01	01,33
Cevapsız		12	16,00
TOPLAM		75	100,00

Tabloya göre öğretmenlerin % 33,33'ü müzik teorisine ve nota öğretimine, % 14,67'si çalgı öğretimine, % 9,33'ü repertuvar öğretimine daha çok ağırlık verilmesi gerektiğini belirtirken, başka seçeneğinde görüş bildiren öğretmenlerin % 20'si iki veya üç seçeneğe birlikte ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Böylece müzik teorisine ve nota öğretimine ağırlık verilmesi gerektiği görüşü öne çıkmaktadır.

Diğer yandan öğretmenlerin % 49,33'ü müzik eğitimi ve çalgı eğitiminin aynı anda başlaması gerektiğini, % 28'i ilk yıl müzik eğitimi ikinci yıl çalgı eğitimi verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Özetle müzik ve çalgı eğitiminin aynı anda başlamasının yararlı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 17'de öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitimine yönelik değerlendirmelerin nasıl olması gerektiğine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Buna göre öğretmenlerin % 30,67'si sözlü, yazılı ve uygulamalı sınav yapılması gerektiğini, % 24'ü sözlü ve uygulamalı sınav yapılması, % 10,67'si yazılı ve uygulamalı sınav yapılması gerektiğini, başka seçeneğinde ise öğretmenlerin % 12'si sınav olmaması gerektiğini belirtmişlerdir.

Tablo 17. Öğretmenlerin Müzik ve Çalgı Eğitimi Derslerindeki Değerlendirmelere İlişkin Görüşleri

Öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitimi derslerindeki değerlendirmelere ilişkin görüşleri		f	%
Sözlü ve uygulamalı sınav yapılmalıdır		18	24,00
Yazılı ve uygulamalı sınav		08	10,67
Sözlü, yazılı ve uygulamalı sınav		23	30,67
Başka	Sınav olmamalı	09	12,00
	Çoktan seçmeli test ile sözlü, yazılı ve uygulamalı sınav	01	01,33
	Konserlerle	01	01,33
	Müzik konusunda bilgisi olanlar ve olmayanlar iki gruba ayrılıp ona göre eğitim verilmeli	01	01,33
Cevapsız		14	18,67
TOPLAM		75	100,00

Tablo incelendiğinde değerlendirmelerin çoğunlukla (% 54,67) sözlü ve uygulamalı olması gerektiği, görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Tablo 18’de müzik ve çalgı eğitimine kabul sınavının nasıl olması gerektiğine ilişkin öğretmen görüşleri yer almaktadır. Buna göre öğretmenlerin % 50,67’si verilecek seslerin ve ritimlerin tekrarına / taklidine dayalı yetenek sınavı ile % 12’si genel müzik kültürü testi ile % 8’i de müzik birikimine göre mülakat ile kabul sınavının yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Başka seçeneğinde ise öğretmenlerin % 13,33’ü sınav yapılmasına gerek olmadığını belirtmişlerdir. Müzik eğitimi gibi özel bir alanda sınavsız öğrenci kabulü düşündürücü bulunmakta, müzik birikimi olan birisinin yeteneğinin de gelişmesi göz önüne alınarak % 60’a yakın bir grubun yetenek sınavı ile alınması görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 18. Öğretmenlerin Müzik ve Çalgı Eğitimine Öğrenci Kabulünün Nasıl Yapılması Gerektiğine İlişkin Görüşleri

Öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitimi programına kabul sınavı ile ilgili görüşleri		f	%
Genel müzik kültürü testi ile		09	12,00
Verilecek seslerin ve ritimlerin tekrarına / taklidine dayalı yetenek sınavı ile		38	50,67
Öğrencinin müzik birikimine göre mülakat yapılmalı		06	08,00
B a ş k a	Genel müzik kültürü testi ve yetenek sınavı ile	01	01,33
	Genel müzik kültürü testi ve müzik birikimine göre mülakat ile	01	01,33
	Sınav olmamalı	10	13,33
Cevapsız		10	13,33
TOPLAM		75	100,00

Tablo 19’da uygulanmakta olan müzik ve çalgı eğitimi programlarının nasıl hazırlanması gerektiğine ilişkin öğretmen görüşleri yer almaktadır.

Tablo 19. Öğretmenlerin Müzik ve Çalgı Eğitimi Programlarının Nasıl Hazırlanması Gerektiğine İlişkin Görüşleri

Öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitimi programlarının oluşturulmasına ilişkin görüşleri		f	%
Öğretmenler tarafından ortak bir şekilde planlanıp hazırlanmalıdır		37	49,33
Her öğretmen kendine göre program hazırlamalıdır		13	17,33
Program, öğretmenlere uygulamak üzere kurum tarafından hazırlanmalıdır		11	14,67
Başka	Eğitim bilimci, kurum idarecisi, öğretmen vb. kişilerce kurulan komisyonda hazırlanmalıdır	02	02,67
	Program öğrenciye göre yapılmalıdır	01	01,33
	Program şef tarafından hazırlanmalıdır	01	01,33
Cevapsız		10	13,33
TOPLAM		75	100,00

Tabloya göre öğretmenlerin % 49,33’ü programların kendileri tarafından ortak bir şekilde planlanıp hazırlanması gerektiğini, % 17,33’ü her öğretmenin kendi programını kendisinin hazırlaması gerektiğini, % 14,67’si ise programın, öğretmenlere uygulamak üzere kurum tarafından hazırlanıp planlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Tablodan da görüleceği gibi programların öğretmenler tarafından ortak bir şekilde hazırlanması gerektiği fikri ağırlık kazanmaktadır.

Bursa merkez belediyelerinde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitiminin daha etkili olabilmesi için öğretmenlerin ilk üç tercihlerinde

paylaştıkları diğer görüşleri ise; % 54,67 oranında müzik ve çalgı eğitiminin genel amacının toplumun kültürel gelişimine katkıda bulunmak olması gerektiği, % 42,67 oranında öğretmenlerin hem kendi performanslarını arttırmak hem de öğrencilerine örnek olmak için fırsatlar yaratılması gerektiğini, % 42,67 oranında öğretmenler için Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı veya üniversiteler bünyesinde hizmet içi eğitim imkânları sağlanması gerektiğini, yine % 42,67'si müzik ve çalgı eğitimine yönelik derslerin genel amaçları doğrultusunda programlanması ve sürekli geliştirilmesi gerektiği olarak belirtilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin % 37,33'ü müzik ve çalgı eğitimi dersi alan öğrencilerin yaş grupları ve bilgi birikimleri gibi belli ölçütlere göre gruplandırılması gerektiğini, % 24'ü müzik ve çalgı eğitimi veren öğretmenler müzik alanında bir lisans derecesine sahip olması gerektiğini yine ilk üç tercihlerinde belirtmişlerdir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bursa merkez belediyeleri bünyesinde gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitiminin etkinliğini belirlemeye yönelik olarak yapılan bu araştırmada, söz konusu eğitim içinde yer alan öğretmenlerin görüşleri temel alınarak aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

1- Araştırmaya katılan öğretmenlerin yaklaşık üçte ikisi erkek, diğerleri kadın olup, çoğunluğu otuz ile elli yaşlar arasında ve 16 yılın üzerinde meslek tecrübesine sahiptirler. Öğretmenlerin üçte ikisi Devlet Konservatuvarı ile müzik öğretmenliği programlarından lisans mezunu olup kalan üçte biri ise ilköğretim ve lise mezunudur. Öğretmenlerin üçte birinin ders verdikleri alana ilişkin herhangi bir eğitim almamış olmaları oldukça düşündürücüdür.

Söz konusu programlarda ders veren öğretmenlerin üçte ikisinin belediyeler bünyesinde kadro sahibi olduğu tespit edilmiştir. Ancak kadrolu öğretmenlerin üçte birinin kurumlarında haftada 10 saat ve daha az ders yükleri bulunmakta, kalan dersleri dışarıdan görevlendirilen öğretmenler yürütmektedir. Bu da belediyede kadrolu öğretmenlerin

ders yüklerinin dengeli olmadığı ve bazı öğretmenlerin iş kapasitesinden yeterince yararlanılmadığını göstermektedir. Diğer yandan öğretmenlerin üçte birinin belediyelerin açmış oldukları kadro ya da stajyer sanatçı sınavı doğrultusunda görev yaptıkları, dörtte birinin ise herhangi bir sınav ya da kriter uygulanmaksızın belediyede görevlendirildiği, %20'sinin de başka kurumlardan görevlendirildiği belirlenmiştir.

2- Verilen eğitimin mevcut durumuna ilişkin bulgular doğrultusunda aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

a) Yürütülen müzik ve çalgı eğitimine ilişkin herhangi bir öğretim programının bulunmadığı, genellikle öğretmenlerin kendi düzenledikleri bir çalışma planı ya da taslağının kullanıldığı, % 40'ının ise kurumdaki öğretmenlerle bir araya gelerek bir çalışma programı hazırladıkları belirlenmiştir. Dolayısıyla alandaki eğitimcilerin görüşlerinin de alındığı akademik bir programın uygulanmadığı, hatta kurumdaki öğretmenlerin bile bir araya gelerek ortak bir program çalışması yapamadıkları tespit edilmiştir.

b) Öğretmenlerin yarıdan fazlası programın amatör müzik eğitimi vermek amacıyla gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir. Diğer yandan öğretmenlerin yarısı, verilen eğitimin amacının temel düzeyde bilgi ve beceri kazandırmak, dörtte biri ise müzik ve çalgı eğitimi alanında uzman kişi yetiştirmek olduğu görüşünde birleşmektedirler. Yaygın eğitim kurumlarının ana amacının alan uzmanı yetiştirmek olmadığı göz önüne alındığında, bu görüş bir çelişki olarak görülmektedir.

c) Öğretmenlerin yarıdan fazlası, müzik ve çalgı eğitimi ders içeriklerinin Türk müziği ağırlıklı, diğerleri ise evrensel müzik (Batı müziği) ve Türk müziği ağırlıklı düzenlendiğini belirtmişlerdir. Yine öğretmenlerin çoğunluğu, içeriğin nota öğretimi ile gerçekleştirildiğini, dörtte biri ise kulaktan repertuar öğretimi ile eğitim yapıldığını ifade etmişlerdir. Uzun süreli ve bir program dâhilinde sürdürülen müzik

eğitiminde, kulaktan öğretim yönteminin sürekli kullanılması, az oranda da olsa bazı birimlerde eğitimin alan uzmanlığı olmayan kişiler tarafından verildiği görüşünü desteklemektedir.

d) Araştırmaya katılan öğretmenlerin üçte birinin, müzik ve çalgı eğitimi derslerini yürütürken sahip oldukları öğretim yaklaşımlarının öğretmenlik tecrübelerinden kaynaklandığı, dörtte birinin ise tecrübeli öğretim elemanlarından yararlanarak edindikleri belirlenmiştir. Öğretmenlerin müzik ve çalgı eğitimi sırasında zaman zaman uzman kişilerden yararlandığı ancak bunu yetersiz buldukları, dolayısıyla hizmet içi eğitime ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir.

e) Belediyeler bünyesinde verilmekte olan müzik ve çalgı eğitimi sırasında öğrencilerin belediyeler arasında farklılık göstermekle birlikte çoğunlukla yaş grupları veya seviyelerine göre gruplandırılmadığı ve bu durumun eğitim-öğretim sürecini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

f) Öğretmenlerin yarıdan çoğu, derslerin yürütüldüğü ortamın fiziksel şartlarının, kullanılan araç-geçerlerin ve materyallerin yeterli olduğu ama iyileştirilmesine ihtiyaç duyulduğu fikrine sahiptirler.

g) Öğretmenlerin üçte biri söz konusu programlara başvuru ile öğrenci kabul edildiğini, yine öğretmenlerin yarısı yetenek sınavı ile öğrenci kabul edildiğini belirtmişlerdir. İçeriği müzik eğitimi olan programlarda kişilerin belli bir düzeyde müziksel yetenek veya yatkınlığa sahip olması gerektiği düşünüldüğünde böylesi bir yaklaşımın eğitimin başarısını olumsuz yönde etkileyeceği açıktır.

h) Belediye bünyesinde verilen müzik ve çalgı eğitimi değerlendirme sürecinin sözlü, yazılı ve uygulamalı türdeki sınavlar ve genellikle her dönem iki kez yapıldığı belirtilirken, % 20'si sınav yapılmadığını belirtmiş, böylece bir kısım uygulamalarda değerlendirme aşamasının tam olarak gerçekleşmediği tespit edilmiştir.

1) Eğitim-öğretim sürecini tamamlayan öğrencilere sertifika,

katılım belgesi ve diploma gibi farklı belgelerin verildiği, ancak bazı birimlerde diploma adı altında verilen belgelerin örgün öğretim kapsamındaki diploma derecesi ile eşdeğer olduğu yanılığısı tespit edilmiştir.

3- Verilen eğitimin olması gereken durumuna ilişkin bulgular doğrultusunda aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

a) Belediyelerde görev alan öğretmenlerin yarısı, bir araya gelerek ortak bir program oluşturmaları gerektiği paylaşırken, diğer yarısının ise böyle bir ihtiyacı fark etmedikleri anlaşılmaktadır.

b) Öğretmenlere göre; belediyeler bünyesinde yürütülen müzik ve çalgı eğitiminin amacının hem amatör müzik eğitime yönelik olması, hem de profesyonel eğitime zemin hazırlaması, ayrıca verilen eğitimin ana fonksiyonun da temel düzeyde bilgi ve beceri kazandırmak olması gerektiği görüşleri öne çıkmıştır.

c) Ders içeriklerinin müzik teorisi ve nota öğretimine, daha sonra da çalgı eğitime ağırlık vererek düzenlenmesi gerektiği tespit edilmiştir. Öğretmenlerin yarısı genel müzik eğitime ve çalgı eğitime aynı anda başlanması gerektiği, % 30'u ise önce müzik eğitimi sonra çalgı eğitimi verilmesi gerektiği görüşündedirler.

d) Gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitiminin daha etkili olması için belirtilen diğer görüşlerde ise; bu eğitimi veren öğretmenlerin zaman zaman konser ve benzeri performanslar gerçekleştirerek öğrencileri motive etmeleri gerektiği, yetenekli öğrencilerin gelişmeleri için programa ek olarak çeşitli koro veya müzik guruplarında çalışmaya yönelik etkinlikler eklenmesi gerektiği, eğitim sırasında zaman zaman kaynak kişi ya da uzmanlardan yararlanılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca eğitim sırasında öğrencilerin yaş grupları ve bilgi birikimleri gibi belli ölçütlere göre gruplandırılması gerektiği, öğretmenlerin müzik alanında bir lisans derecesine sahip olması gerektiği vurgulanmıştır.

e) Öğretmenlerin çoğu, müzik ve çalgı eğitimi sırasında sözlü ve uygulamalı sınavların, üçte biri ise sözlü, uygulamalı ve yazılı sınavların yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Yine öğretmenlerin çoğu, verilen eğitime öğrenci kabulünün yetenek sınavı ile yapılması görüşünde birleşmişlerdir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi ve merkez ilçe belediyelerinde yürütülen müzik ve çalgı eğitimini konu alan bu araştırmada, verilen eğitimin mevcut durumunun istenen yeterlikte olmadığı sonucuna ulaşılmış ve iyileştirilmesine yönelik aşağıdaki öneriler getirilmiştir:

1- Belediyeler bünyesinde yürütülen müzik ve çalgı eğitimine yönelik programlar, ilgili öğretmenler ve alan uzmanlarının da içinde bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanmalıdır.

2- Gerçekleştirilen müzik ve çalgı eğitiminin amacı hem profesyonel hem de amatör müzik eğitime yönelik olmalı, verilen eğitim temel düzeyde bilgi ve beceri kazandırılmasını sağlamalıdır.

3- Verilen eğitimin içeriği, müzik teorisi ve nota öğretimi ile birlikte çalgı eğitimine de ağırlık vererek düzenlenmeli, genel müzik eğitimi ve çalgı eğitimi aynı anda başlamalıdır. Ayrıca derslerin haftada 2 saat çalgı eğitimi, 2 veya 4 saat genel müzik eğitimi olmak üzere dört yıl sürdürülmesi eğitimin verimini ve kalitesini artıracaktır.

4- Verilen müzik ve çalgı eğitimi sırasında, öğrenciler yaş grupları ve bilgi birikimleri veya seviyeleri dikkate alınarak sınıflandırılmalıdır.

5- Belediyeler bünyesinde yürütülen müzik ve çalgı eğitimini yürütecek öğretmenler, müzik alanında bir lisans derecesine sahip olmalıdır. Dersler kadrolu öğretmenlere öncelik vererek ve dengeli bir şekilde dağıtılmalı, zorunlu hallerde kurum dışından yardım alınmalıdır.

6- Belediyeler bünyesinde zaman zaman seminer, konferans gibi faaliyetler yapılmalı uzman kişilerden yararlanılmalı, isteyen öğretmenlere hizmet içi eğitim olanakları sağlanmalıdır.

7- Belediyeler bünyesinde yürütülen müzik ve çalgı eğitimine

öğrenci kabulü yetenek sınavı ile yapılmalıdır. Ayrıca verilen eğitim sırasında değerlendirme boyutu ihmal edilmemeli ve farklı yollarla (yazılı, sözlü, uygulamalı) değerlendirmeler gerçekleştirilmelidir.

Kaynaklar

Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Daire Başkanlığı Orkestra Şube Müdürlüğü - *Hakkımızda*,

<http://orquestra.bursa.bel.tr/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

BUSMEK - *Tarihçe*,

<http://busmek.bursa.bel.tr/kurumsal/tarihcesi> (Erişim Tarihi: 28.03.2019)

Coşkun, Murat (2019). *Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Merkez İlçe Belediyeleri Bünyesinde Gerçekleştirilen Müzik ve Çalgı Eğitiminin Etkinliği*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi.

Gazimihal, Mahmut R. (1943). *Bursa'da Musıkî*. Bursa: Halkevi Yayınları.

Göğüş, İsmail M. (1985). *Toplu Ses Eğitimi Programlarının Değerlendirilmesi - Müzik Eğitimi Bölümlerinde Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

OSMEK (Osmangazi Belediyesi Meslek Edindirme Kursları),

<http://osmek.osmangazi.bel.tr/> (Erişim Tarihi: 28.03.2019)

Tezcan, Mahmut (2011). *Sanat Sosyolojisi - Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.

TDK (Türk Dil Kurumu),

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK. GTS. (Erişim Tarihi: 06.04.2019)

Uçan, Ali (1994). *Müzik Eğitimi: Temel Kavramlar- İlkeler- Yaklaşımlar*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

YIL-MEK (Yıldırım Belediyesi Meslek Edindirme Kursları),

<https://www.yildirim.bel.tr/> (Erişim Tarihi: 28.03.2019)

EXTENDED ABSTRACT

Municipalities are also of great importance among the institutions and organizations active within the scope of non-formal education throughout the country. Today, municipalities carry out educational activities in almost all branches of art.

Bursa Metropolitan Municipality and three central district municipalities, Osmangazi, Nilüfer and Yıldırım also carry out many activities related to music, which are important in various forms of art and art.

Aim

This research; Bursa Metropolitan Municipality and central district municipalities within the structure of music and instrument training activities determined by determining the status of the problems and the improvement was made to bring suggestions.

Problem

It is observed that many of the institutions operating within the municipalities in Bursa continue to carry out these activities within the scope of master apprenticeship. Generally, it is seen that there is no specific curriculum, existing programs are created long ago, not updated in line with the developments, cannot meet the needs in terms of the time and variety allocated to the activities, and are not suitable to perform systematic and sequential training both for the instructor and the student.

It is seen that there is no association between the institutions regarding the validity and consistency of the documents given to the students who have successfully completed the music and instrument training conducted within the municipalities.

The answers to the following questions were sought:

- What are the aims of music and instrument training in the central municipalities of Bursa?*
- How is the content of music and instrument training organized?*
- Is the environment and facilities sufficient for music and instrument training?*
- How are the evaluations made in the music and instrument training courses?*
- How is the academic staff involved in music and instrument training programs selected?*

- How are students admitted to music and instrument training programs?

- What is the quality of the document given to the student as a result of the music and instrument training program?

Research on music and instrument training performed within the central municipalities of Bursa and in line with the problems mentioned above; the focus was on how effective music and instrument training in these institutions could be.

Method

This work; since it is aimed to make evaluations about the music and instrument training performed within the central municipalities of Bursa, it is aimed to be evaluated by the teachers who give this education and it is a descriptive research based on the screening model.

In the study, the history of music and instrument training activities in Bursa central municipalities and the applications of today are briefly introduced. Afterwards, the findings of the teachers who were assigned to determine the effectiveness of the music and instrument training conducted by the Bursa Metropolitan Municipality and three central district municipalities were evaluated by taking their views on the current situation and the situation.

Results

As a result of the findings, it was understood that the objectives were not determined in the music and instrument training performed in the mentioned institutions, the content was created individually by the teachers and the applications were not arranged in a way to realize the purpose of the education.

Suggestions

1- Programs for music and instrument education carried out within the municipalities should be prepared by a commission including teachers and field experts.

2- The aim of music and instrument training should be aimed at both professional and amateur music education, and the education given should provide basic knowledge and skills.

3- The content of the education should be organized with the emphasis on musical theory and musical note teaching, and general music education and instrument training should start at the same time. In addition, 2 hours of instrument per week, 2 or 4 hours of general music education, including four years of training will increase the efficiency and quality of education.

4- *During the music and instrument training, the students should be classified according to their age groups and knowledge or levels.*

5- *Teachers who conduct music and instrument training within municipalities should have a bachelor's degree in music. Courses should be distributed in a balanced way by giving priority to permanent teachers and in case of necessity, help should be provided outside the institution.*

6- *Activities such as seminars and conferences should be made within the municipalities from time to time, and experts should be provided for in-service training opportunities.*

7- *Music and instrument training carried out within the municipalities should be carried out with the ability exam. In addition, the assessment dimension should not be neglected during the training given and evaluations should be made in different ways (written, oral and practical).*

Alkan, Fikret ve Doğan Yavaş (2019). "Bursa'nın Tahıl Pazarı ve Galle Hanı".
Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, S. 37, s.
659-687.

DOI: 10.21550/sosbilder.557845

Araştırma Makalesi

BURSA'NIN TAHIL PAZARI VE GALLE HANI*

Fikret ALKAN**

Doğan YAVAŞ***

Gönderim Tarihi: Nisan 2019

Kabul Tarihi: Haziran 2019

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapılarından olan şehiriçi hanları, ulusal ve ulus ötesi ticaretin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Şehir öğelerinin Osmanlı'daki ilk oluşumları Bursa'da gerçekleşmiştir. Bu öğelerin ticari birimleri 17. yüzyıla değin şehri uluslar arası önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Bursa'da ticaretin geliştiği dönemde, tüccarların ihtiyaçları gözetilerek yeni bir pazar oluşturma ihtiyacı doğduğunda ise, ticari yapıların Hanlar Bölgesi'nin doğusuna kaydığı görülmektedir. Galle Hanı, bu nedenle şehrin doğu kısmında Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Semiz Ali Paşa tarafından kendi vakfına gelir getirmek amacıyla yaptırılmıştır. Çalışmamızda günümüze bazı mimari unsurları ulaşan yapının inşası, tamirleri, bugünkü durumuna gelmesine neden olan etmenler ile halen zahire pazarı olarak kullanılan bölgeye etkileri, arşiv bilgilerinden de edinilen bilgilere dayalı olarak yorumlanarak, Bursa ticaretindeki yeri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: han, ticaret, Bursa, Galle Han, Yeni Tahıl Pazarı

* Bu makale "Günümüze Ulaşmayan Bursa Hanları" konulu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, fikretalkan@hotmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, dogany@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 37 / Volume: 20 Issue: 37

Bursa's Grain Market and Galle Khan

ABSTRACT

The innercity khans, which were the economic structures of the Ottoman State, played an important role in the development of national and transnational trade. The first formations of city elements in the Ottoman State took place in Bursa. The commercial units of these elements brought the city into an important international trade center until the 17th century. In the period of the trade developed in Bursa, it is seen that the commercial structures shifted to the east of Khans Area when the need was a need to create a new bazaar by considering the needs of traders. For this reason, Galle Han was built by Semiz Ali Pasha, one of the Grand viziers of Suleiman the Magnificent, in the eastern part of the city to bring in come to his foundation. In our study, The Khan's structures reaching some architectural divisions to today will be evaluated in its construction, repairments, the factor that cause it to come to its present state and its effects on the region which is still used as the grain bazaar in terms of the place of the Bursa trade, based on information obtained from the archive information.

Key words: *khan, trade, Bursa, Galle Khan, new grain market*

Bursa'da Ticaret Merkezlerinin Oluşumu: Hanlar Bölgesi

Osmanlı Beyliği, fetihlerle büyüyerek devlet olma yolunda adımlar atarken, Bursa küçük bir Bizans kasabasıydı (Yenişehirlioğlu 1981:1346). Ancak Osmanlı Beyliği, edindiği yeni topraklarda kalıcı olmak için verdiği savaşlar kadar halkın refah seviyesini de düşünmek zorundaydı. Ayrıca yeni fetihler için sefer ve asker maliyetleri de düşünüldüğünde güçlü bir ekonomiye ihtiyaç duyulmaktaydı.

Osmanlı'nın kuruluş dönemindeki şehircilik anlayışı, şehirlerin imar ve ihyasını kapsayan "şenlendirmek" olarak tanımlanır.(Uğur 2015:294). Kuruluş döneminden itibaren şehirlerin sosyal donatılarını inşa etmek ve toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşılamak adına vakıflar kurulmuştur(Barkan1962-1963:239-240). Başta saltanat hanedanı, devlet adamları ve zenginler vakıf yapıları inşa ettirmişlerdir. İslam dininin de bu konuda teşvik edici olması(Nisa 4/59), her padişah

döneminde çok sayıda yapı yapılmasını sağlamıştır (Özbek 2002:10). Araştırmalarımıza göre sultanların Bursa'da kuruluştan Fatih Sultan Mehmet'in ölümüne kadar 301 adet çok çeşitli eser yaptırdığı tespit edilmektedir. Bunlardan 32'si Orhan Gazi, 21'i I. Murat, 47'si Yıldırım Bayezid, 22'si Çelebi Mehmet ve 67'si II. Murat devrinde inşa edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde ise toplam 112 eser inşa edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde imparatorluğa dönüşen devletin güçlü yapısı eser sayısına da etki etmiş olmalıdır. Sultan külliyelerinin kuruldukları yerler ova üzerinde doğu-batı doğrultusundadır. Bu külliyeler çevresinde Çekirge, Yıldırım, Yeşil ve Muradiye mahallelerinin konut alanları zaman içinde oluşmuştur (Dörtok Abacı 2008:165-166). Orhan Gazi Dönemi'nde Bursa'ya gelen seyyah İbn-i Batuta, Bursa'yı, gür çaylar ve bahçelerle çevrili, güzel çarşıları olan muazzam bir şehir olarak tanımlar (İbn-i Batuta Seyahatnamesi 2004:428).

Orhan Gazi Dönemi'nde, şehre gelerek yerleşen Türkmen nüfusu ve yapılan eserler sayesinde (Oğuzoğlu 2010: 41) hızla büyüyen kentin ticari gelişimini yapılan hanlar desteklemiştir. Şehrin, kale eteğinin doğu tarafındaki araziye yayılması düşünülmüş ve buradaki düzlükte önceleri Atpazarı kurulmuş; 1339 yılında da bugün halen faaliyetini süren Emir Hanı inşa ettirilmiştir (Ergenç 2014: 31). Emir Hanı, Bursa'nın ilk ticaret merkezi ve ilk bedesteni olarak kullanılmıştır. Han, günümüzdeki bedesten yapıldıktan sonra sicil belgelerinde "Bezzaz-ı Atik" (Eski Bezzazistan) olarak geçmektedir (Ergenç 2014: 32).

Gelen kıymetli ürünler burada kayda geçer ve saklanırdı. Yıldırım Bayezid günümüzdeki bedesteni yaptırmaya kadar bu işlevini sürdürdü. I. Murat ise şehrin alış-verişini sistem içine alacak Kapan Hanı'nı yaptırdı. Kapan Hanları birçok şehirde tek bir cins malın toptan satışı ya da dağıtımına hizmet eden kapalı pazar yeri konumundaydı (Sevim 2009: 29).

Kapan Hanı, şehre giren ürünlerin tartılarak vergilendirildiği noktadır. Yıllar içinde yeni hanlar inşa edildikçe içinde satılan ürünün adıyla anılmaya başladılar. Tek cins malın vergisi adıyla anılan handa alınmaya başlandı (Sevim 2009: 29). Örneğin Bursa'nın en ünlü hanlarından Koza Hanı'nda ipek mizanı yer alıyordu (İnalçık 1960: 52).

Ekonomisi tarıma dayalı bir devlet için tahıl ürünleri alınıp satılması en kolay ürün cinsi olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, günümüze değin kırsal üretiminin satıldığı yer olan Tahtakale Çarşısı, Kapan Hanı'na yakın konumu ile Bursa'da tahıl ürünlerinin de el değiştirdiği yer olmalıdır (Kaplanoğlu 2016:148).

Kayıtlardan edinilen bilgilerde ise şehrin ilk tahıl pazarı "Galle-i Atik Suku" adıyla bugünkü Tuz Pazarı'nda yer alan Tuz Han civarında olduğu açıkça görülmektedir (Ergenç 2014: 39).

Ticari yapılanma merkez cami-bedesten çemberinden başlayarak çarşılar, hanlar, dükkânlar olarak büyür (Tankut 1973:778). Evliya Çelebi Bursa'da 9000 dükkânı olan çarşı ve 108 han gördüğünü yazmaktadır (Dağlı vd. 2008: 20). Evliya Çelebi hanları işlev bakımından üç gruba ayırır: Tüccar hanları, ücretsiz misafirhaneler ve bekâr hanları (Pfeiffer Taş 2015: 338).

Hanların mimari yapıları tek ya da iki katlıdır. Alt katları depo, antrepo, ahır gibi bölümleri içerir. Üst katlarda ise mağaza ya da ofisler bulunur. Özellikle Erken Dönem Osmanlı Hanları'nda alt katta bir de mescit inşa edilirdi. Kare planda alt katta geniş bir avlu etrafında revaklar sıralanırdı. Değerli malların bulunduğu veya zengin esnafın kaldığı hanlar daha sağlam olurdu.

Bu konuda, tuğla süsleme açısından şehir içi hanlarının en önemli örneği tartışmasız birçok tekniği içermesi nedeniyle Koza Hanı'dır. 895-896 (1489-1491) yılında inşa edilmiş olan yapının taçkapısı zemininin yaklaşık 100 cm. yukarisından başlayan, burmalı kaytan taştan, silme olarak ana niş ve cephesini çevrelemektedir. Kemer köşeliklerinde, kesme taşlar üzerine açılmış oyuklara kakılmış firuze

renkli sırlı tuğla parçalarıyla beş kollu yıldızlardan geometrik süslemeler oluşturulmuştur. Ayrıca, pişmiş topraktan silmelerle yapılmış iri bir zencirek bordürü taçkapı cephesini üç yönden kuşatmıştır (Ersoy vd. 2015: 41).

Bursa 16. yüzyıla kadar, İran-Avrupa arasında bir antrepo görevi görerek, Anadolu'nun en önemli ticaret kenti olmuştur (İnalçık 1960: 50).

Galle Hanı

Kentin ticari merkezi, 15. yüzyılda Kayhan ve Bit Pazarı'na doğru genişlemeye başlamış, 16. yüzyıldan sonra ise Gökdere Irmağı'na kadar uzamıştır. Doğuya uzayan bu yeni bölgeye yeni pazar alanları açılmıştır. Eski Tahtakale Pazarı tahıl depolanması ve tüccarların konaklamasını yeterince karşılayamamıştır (Çakıcı 2012: 38). Tuz Pazarı'nda yer alan Eski Tahıl Pazarı'nın ise dar bir alanda kalmış olup, zahire getiren tüccarlara ait taşıma araçları için sıkıntı oluşturduğu kadı sicillerine yansımıştır (Ergenç 2014: 25). Devletin, ticarete verdiği önem dolayısıyla rahat alış veriş yapılması adına aldığı bir önlem de, yeni ticari alanlar oluşturmak olmuştur.

Bu nedenle 15. yüzyılda Yeni Galle Pazarı adıyla bir pazar kurulmuş, bu pazar alanı içinde Ali Paşa Hanı inşa edilmiştir. 11 Muharrem 1004 (16 Eylül 1595) tarihli sicil kaydında Merhum Ali Paşa ve Yeni Tahıl Pazarı ifadeleri geçmektedir (Ergenç 2014: 39).

Bursa ve çevresinden gelen tahıl ürünleri, önce Galle Pazarı'na indirilir, vergilendirme yapıldıktan sonra esnaflara perakende satış için dağıtılırdı. Malın tavan fiyatı (narh) devlet tarafından belirlendiğinden devamlı bir kontrol mekanizması işletilmekteydi. Ekim 1816'da verilen bir fermana göre: “Öteden beri Bursa'ya gelen her cins zahire, Kapan Hanı'na gelip Pazarbaşı ve marifetiyle şer'le bahası kat' ve esnafa tevzi ve narhı dahi her birinin bahasına göre tanzim olunagelirken 2 yıldan beri muhtekir taifesi zahirelerin geldiği yerlerden gizlice alarak ve narhın hilâfına mübayaa ederek esnaf nizamını bozmuşlardır” ifadesiyle

mevcut düzenin korunması isteği bildirilmektedir (Kaplanoğlu 2016:146).

Yapının banisi, Sadrazam Ali Paşa enderunda yetiştikten sonra, çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş, 1561 yılında Rüstem Paşa'nın ölümüyle sadrazamlığa getirilmiştir. 30 Zilkade 972 (29 Haziran 1565)'de vefat eden Paşa, iri cüssesi yüzünden “semiz” ya da “kalın” lakapları ile anılmıştır. Ali Paşa, Eyüp Sultan Mezarlığı'na defnedilmiştir.

8 milyon duka büyüklüğünde hatırı sayılır bir servet bırakmış ve farklı şehirlerde hayratlar yaptırmıştır. Vakfiyesi ölümünden sonra kethüdası Ferruh tarafından Cemâziyelâhir 973'te (Ocak 1566) hazırlanmıştır¹. Vakfiyenin kopyası 10 Zilkade 1287 (1 Şubat 1871)'de kaydedilmiştir. Vakıflardan elde edilen gelirlerin bir kısmını Ayasofya, Eyüp ve Kanuni Sultan Süleyman vakıflarına bırakmıştır (Allahverdi 2016: 567-569).

Ali Paşa Vakfiyesi'nde İstanbul ve civarında 3 cami, 1 medrese, 3 çeşme, 1 hamam; Mısır'da bir cami, Edirne'de 1 cami, 2 mescit ve günümüzde halen işlevsel olan Ali Paşa Çarşısı'nın kaydı geçmektedir. Bu yapılara gelir sağlamak üzere; İstanbul ve Balkanlarda çok sayıda dükkân, oda, değirmen, menzil ve arazinin adı geçmektedir (Allahverdi 2016:570-572).

Bursa Nilüfer'de, Uluhoca Çiftliği muhteviyatı ile birlikte, İznik'te değişik köylerde tarla ve tarla hisseleri bırakılmıştır. Çalışmamızın konusu olan Galle Hanı ise buğday hanı olarak yazılmıştır (Allahverdi 2016: 570-572). Handa bir tahsildar ve bir kâtip, günlük ikişer yevmiye ile görevlendirilmiştir (Allahverdi 2016: 573). Vakfiye kayıtlarında ismin buğday hanı olarak geçmesi ise, hanın yapılış amacının tahıl satışı olduğunu düşündürmektedir. Bölgeye Galle

¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/semiz-ali-pasa> (Erişim Tarihi: 16.03.2019)

Pazarı'nın oluşturulması sonrasında han inşa edilmesi ihtiyaç doğrultusunda hareket edildiğini düşündürmektedir.

Mimar Sinan'ın eserlerinin listesinin yer aldığı Tezkiret'ül Bünyan ve Tezkiret'ül Ebniye isimli kitapta, Galle Hanı, Bursa'da Ali Paşa Kervansarayı adıyla yer tutmuştur (Develi 2003:106, Çakıcı 2008: 31). Evliya Çelebi ise Ali Paşa Kervansarayı'nı Mimar Sinan yapısı olarak hatıratına almıştır (Dağlı vd. 2008: 20). Mimar Sinan hakkında yaptığı çalışmalarda Abdullah Kuran ise Bursa Tahıl Hanı'nı Mimar Sinan inşası olarak belirtmiştir (Kuran 1988: 163).

Hanın inşasında, Bursa'da sıklıkla karşımıza çıkan almaşık düzen yapı malzemesini oluşturmaktadır. Almaşık düzen aynı malzeme tiplerinin bir arada kullanılması veya farklı malzeme türlerinin bir arada kullanılması şeklinde uygulanabilir (Batur 1970:136). Burada düzenin, bazı yerlerde iki sıra tuğla bir sıra taş, bazı yerlerde ise üç sıra tuğla bir sıra taş şeklinde kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Sermin Çakıcı, Galle Han'a ilişkin yaptığı tez çalışmasında 1967 yılında Bursa Belediye Başkanı Kemal Bengü tarafından çizilen restitüsyon çalışmasını yayınlamıştır (Çakıcı 2008: 121, resim 1). Buna göre, hanın ortası geniş bir avluya sahip, avlunun üç tarafında 29 hücre yer almaktadır. Çakıcı'nın çalışmasında verdiği restitüsyon örneklerinde hanın yıllar içinde binaların işgaline uğradığı görülmektedir (Çakıcı 2008: 112-114, resim 2-4).

Han, Celali İsyanlarından zarar görmüş, hana bitişik dokuz dükkân, kapı saçakları ve doğusundaki ahır çatısı yanmış, 14 bin akçe harcanarak tamir edilmiştir (Kepecioğlu 1934: 21-22). Bu sicilden anlaşıldığına göre han çevresinde ek yapılarla oluşan bir pazar oluşmuş olmalıdır. 1638 yılında bir fermanda, han dâhilindeki otuz iki odada oturan kuşakçı esnafının on beş yirmi akçe kira bedeli az bulunup, yüksek fiyattan yeniden kiralanması istenmiştir. 1670 yılında çatısı rüzgâr nedeniyle uçmuş, tamiri yapılmıştır (BŞS B90/295). Aynı tarihli bir başka kayda göre, Tahıl Pazarı Hanı Ali Paşa'nın olup tamiri için

79.966 akçe ile keşif yapılmış denilmektedir (BŞS B90/47). Han, 1690 yılında esaslı bir tamir görmüştür (Baykal 1993:110). 17. yüzyılda handa vefat eden İranlı bir Ermeni'nin 1832 kuruş mirası, kayda alınarak beytülmal görevlisine teslim edilmiştir (Çakır 2012: 49). Hanın ulus ötesi ticari faaliyetlere açık olduğu Sofya sicillerinde bulunan bu kayıta yer almaktadır. 1843 yılında ahşap ahır ile aşağı kapısı 2062 kuruşla tamir edilmiştir (Kepecioğlu 1934: 22). Ayan değişimlerinde Bursalı Cizyedarzade ailesinin malları yağmalanarak, çiftlik mahsulleri "sahipsiz mal" adı altında Galle Pazarı'nda düşük fiyattan satılmıştır (Alkan Günay 2012: 5).

19. yüzyıla değin aktif biçimde kullanılan Galle Hanı, 1855 depreminde büyük ölçüde yara almıştır. Kazım Baykal'a göre han, günümüzdeki yıllık görüntüsünü depremin etkisiyle almıştır (Baykal 1993:110). 15 Cemazeyilevvel 1319 (30 Ağustos 1901) tarihli bir yazışmada bu tarihte handa kiracı bulunan Emin Bey'in Tahıl ve Kapan Hanlarından kiralarını topladığı, ancak vergi ödemediği için şikâyet edildiği belirtilmektedir. Bu belge bize Galle Hanı'nın 1901 tarihinde işlevselliğini sürdürdüğünü göstermektedir (BOA DH.MKT 2527/79). Hanın ikiye bölünmesi ise 1906 yılındaki Cumhuriyet Caddesi'nin açılması sırasında gerçekleşmiştir (Resim 5-8). 1855 depreminin yol açtığı tahribat hemen yeni düzenlemeler yapılarak tamir edilemediğinden kullanıma elverişli kısımları işlevselliğini sürdürmüş, yeni caddenin açılması ile de han, ikiye bölünmüş olmalıdır. Kazım Baykal, güney kısmında uncu dükkânlarının yer aldığını yazmıştır (Baykal 1993:110).

Galle Hanı'nın tahrip olması kentin yeni bir tahıl pazarına ihtiyaç oluşturmuştur. Bu amaçla, 1907 yılında, Galle Hanı'nın altında yeni bir zahire borsası yapılmıştır (Resim 13). Han tipindeki yapı, kare planlı tasarlanmış, bodrum ve zemin katlardan oluşmaktadır (Kaplanoğlu 2016:150). 2014 yılında Osmangazi Belediyesi tarafından restore edilmiştir. Günümüzde Tahıl Deposu adıyla, kültür merkezi olarak kullanılmaktadır.

Galle Hanı eski işlevi ile olmasa da günümüze ulaşmış durumdadır (Resim 14-15). Cumhuriyet Caddesi'nin altında kalan kuzey bölümü yerel esnaf tarafından ticari dükkânlar olarak kullanılmaktadır (Resim 10). Özellikle doğu revakları ve odaları ile kuzey revaklarının bir kısmı sağlam durumdadır. Kuzey yönündeki demir kapısı yakın zamana değin sağlam durumda olarak Osmangazi Belediyesi tarafından koruma altına alınmak üzere yerinden kaldırılmıştır. Hanın kullanılabilir kısımları ek yapılarla çirkin bir görüntü oluşturmaktadır (Resim 9,11, 12).

Değerlendirme ve Sonuç

Galle Hanı, Bursa'nın ticari bakımdan en yoğun dönemini yaşadığı 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı Semiz Ali Paşa tarafından akar olarak yaptırılmıştır. Ali Paşa vakfiyesinden İstanbul, Anadolu, Balkanlar ve Afrika'da vakıf eserleri ve bunlara gelir getiren akar yapıları bulunduğunu öğrenmekteyiz.

Bursa'nın ticaret bölgesi Yıldırım Bayezid'in inşa ettirdiği Ulucami ve Bedesten çevresinde gelişmiştir. Ancak ticaret hacmi büyüdüğünde, bu bölge yetersiz kalmış, pazar alanları şehrin doğu kısmına doğru kaymaya başlamıştır. Eski Galle Pazarı da buradan doğu kısma doğru kayarak Yeni Galle Pazarı adıyla işlevini sürdürmüştür. Osmanlı, şehir ticaretine alışmış, kurallarını oturtmuş ve büyümeyi hedefliyor olmalıdır ki; ticareti sekteye uğratabilecek engellere yönelik tedbirleri almak istemektedir. İşleyen bir sistemin aksayan yönlerini tespit ederek tedbirlerinin alınması da ancak sürekli kontrol mekanizmasıyla sağlanabilir.

16. yüzyılın ortalarında inşa edildiği tahmin edilen han, Evliya Çelebi'nin gezi notlarında Ali Paşa Kervansarayı olarak geçmektedir. Evliya Çelebi, bu yeni tahıl hanının büyüklüğü, ahır ve konaklamaya yönelik ek birimlerini göz önüne alarak kervansaray tanımını yapmış olmalıdır. Hem Evliya Çelebi'de, hem de Mimar Sinan'ın eserlerinin kayıt altına alındığı Tezkiret'ül-Bünyan ve Tezkiret'ül-Ebniye isimli

kitapta yapı Mimar Sinan'a atfedilmektedir. Ancak imparatorluğun en geniş sınırlarına ulaştığı dönemde oldukça fazla sayıda eser veren, Baş Mimar Sinan'ın Bursa'da bir han yapısını kendi eliyle çizmiş olması kanaatimizce olası değildir. Yapı, Mimar Sinan ekolünü taşımakta ise de öğrencileri tarafından inşa edilerek, onayları baş mimar tarafından verilmiş olabilir.

Galle Hanı'ndan geriye kalan mimari öğeler, hanın büyüklüğü konusunda fikir vermektedir. Açık avlulu ve iki katlı yapısının günümüze ulaştığı kadarından bu fikir çıkarılmaktadır. Bursa'da diğer hanlarda görülen açık avlulu, ortası şadırvanlı, çevresi revaklı han tipini yansıtmaktadır. Yapının yüzyıllar içinde geçirdiği değişimler fazla bir çıkarım yapılmasına engel oluşturmaktadır. Yine de önceki yıllarda yapılan araştırmalara ait restitüsyonlar sayesinde fikir edinmek mümkün olmuştur.

Özellikle 1855 depremi sonrasında yıkıma uğraması ve şehrin modernleşme çabaları sırasında açılan Cumhuriyet Caddesi'nin hanı ikiye bölmesi, yapının bütünlüğünü bozmuştur.

Günümüzde, handan geriye kalan sağlam duvar ve revaklar ortada olsa da, bunlar hanın kuzey kısmında farklı sektörlerden küçük ticari dükkânlar tarafından işgal edilmiştir.

Dikkat çekici bir husus, hanın inşa edildiği bölgenin 16. yüzyıldan bu yana zahire pazarı olarak kullanılageldiğidir. Şehrin alışkanlıkları, yapı ortadan kalkmadığı takdirde, işlevselliğini sürdürüyor olmalıdır.

Hanlar, inşa edildikleri yüzyıllardan itibaren tamiratlarla ayakta kalmaktadırlar. Bazı tamiratlar yapının ilk şeklinden uzak bir mimari oluşturmaktadır. Buna rağmen yapının işlevselliğini kesintiye uğratmamaktadır. Ancak dış etmenler sonucunda gördüğü tahribatla kullanım dışı kalmaları durumunda harabe durumunda kalabilmektedirler.

Galle Hanı örneğinde olduğu gibi, hanın bulunduğu bölgenin halen zahire pazarı olarak yaşatılması, yapıların sosyolojik etkisinin büyüklüğü ve sürekliliğini göstermektedir.

Kaynaklar

Afyoncu, Erhan “Semiz Ali Paşa”.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/semiz-ali-pasa> (Erişim Tarihi: 16.03.2019)

Alkan Günay, Nilüfer (2012). “19. Yüzyıl Başlarında Bursa’da Âyanlıkve Âyanlık Mücadelesi”. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 22, s. 1-22.

Barkan, Ömer Lütfi (1962-1963). “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 23, No. 1-2, s.239-296.

Batur, Afife (1970). *Osmanlı Camilerinde Almasıık Duvar Üzerine*. Anadolu Sanatı Araştırmaları II, İstanbul, s. 135-216.

Baykal, Kazım (1993). *Bursa ve Anıtları*. Bursa: Hâkimiyet Matbaası.

Çakıcı, Sermin (2008). *A Proposal for Preservation and Rehabilitation of Yeni Galle Pazarı Hanı (Former Ali Pasa Kervansarayı) and Its Immediate Surrounding in Bursa*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

_____ (2012). “Bursa Tarihi Ticaret Merkezi’ndeki Sürekli Dönüşüm Örneği: Yeni Galle Pazarı Hanı ve Yakın Çevresi”. *24. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi Dönüşüm: Yaşama ve Mekâna Etkileri, 05-07 Nisan 2012*, Ed: Mimar Evren Böke, Bursa: TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi Yayınları.

Çakır, İbrahim Ethem (2012). “Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği”. *Ankara Üniversitesi*

Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 31, s. 41-60.

Dağlı, Yücel ve Seyit Ali Kahraman (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa - Bolu - Trabzon - Erzurum - Azerbaycan - Kafkasya - Kırım-Girit*. C. 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Develi, Hayati (2003). *Sai Mustafa Çelebi Yapılar Kitab-ı Tezkiret'ül Bünyan ve Tezkiret'ül-Ebniye*. İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım.

Dörtok Abacı, Zeynep (2008). “Bursa'nın Kent Dokusundaki Değişim (18-19. Yüzyıl)”. *Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi*, Ed: Cafer Çiftçi, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, s. 165-182.

Ergenç, Özer (2014). *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ersoy, Bozkurt ve Hasan Uçar (2015). “Şehir-İçi Hanlarında Süsleme”. *Prof. Dr. Selçuk Mülayim Armağanı*, Ed: Aziz Doğanay, İstanbul: Lale Yayıncılık, s. 39-58.

İbn-i Batuta Seyahatnamesi (2004). Cilt I, Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnalçık, Halil (1960). “Bursa I: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”. Ankara: *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C. 24, S. 93, s. 45-96.

Kaplanoğlu, Raif (2016). “90. Yılında Bursa Ticaret Borsası”. Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.

Kepecioğlu, Kamil (1934). *Bursa Hanları*. Bursa: Bursa Halkevi.

Kuran, Aptullah (1988). “Tezkerelerde Adı Geçen Sinan Eserlerinin Yapı Türlerine Göre Alfabetik Listesi”. *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. 1, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 155-166.

Oğuzoğlu, Yusuf (2010). “Osmanlı Dönemi’nde Bir Ticaret Merkezi Olarak Bursa Çarşısı’nın Yükselişİ”. *Osmanlı Coğrafiyasında Çarşı Kültürü ve Çarşılar (1-4 Temmuz 2010) Bildiriler*, Ed: Sezai Sevim, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, s. 41-45.

Özbek, Yıldıray (2002). “*Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*”. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Pfeiffer Taş, Şule (2015). “Evliya Çelebi’de Şehiriçi Hanları ve Kervansarayları: Mimari ve İşlevsel Sınıflandırma”. *Journal of Turkish Studies*, Harvard University, C. 44, s. 335-348.

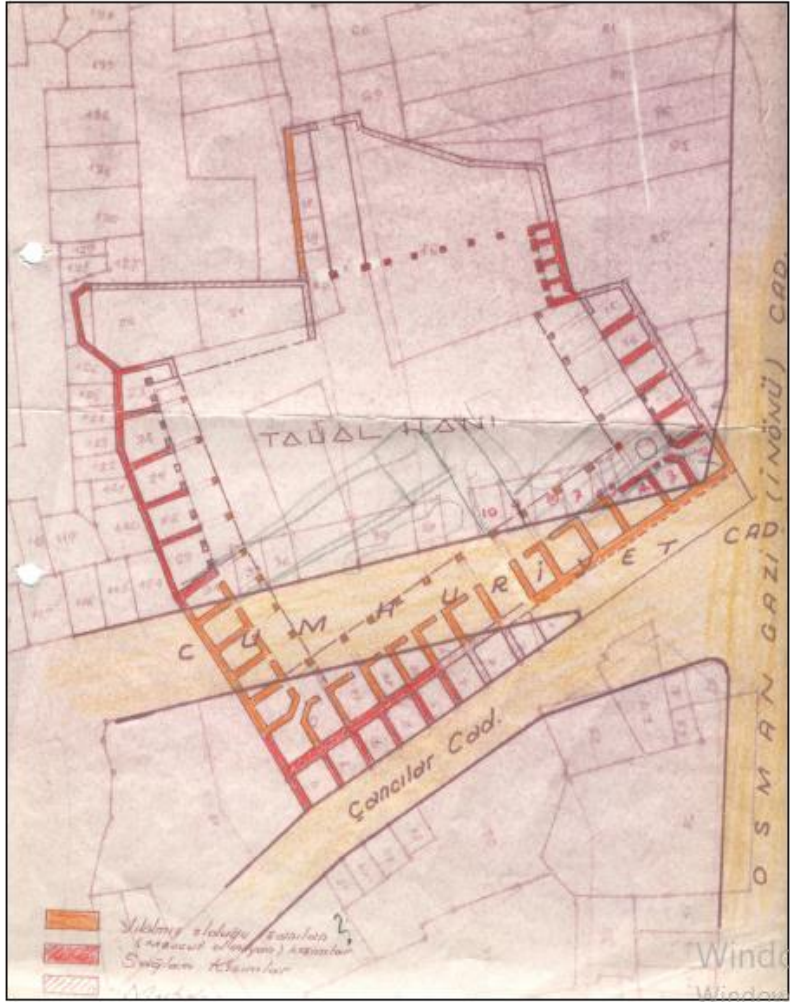
Sevim, Sezai (2009). “Bursa’nın Yitik Hanları ve Kapan Han”. *Bursa’da Yaşam Dergisi*, Temmuz, s. 26-33.

Tankut, Gönül (1973). “Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı”. *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 773-779.

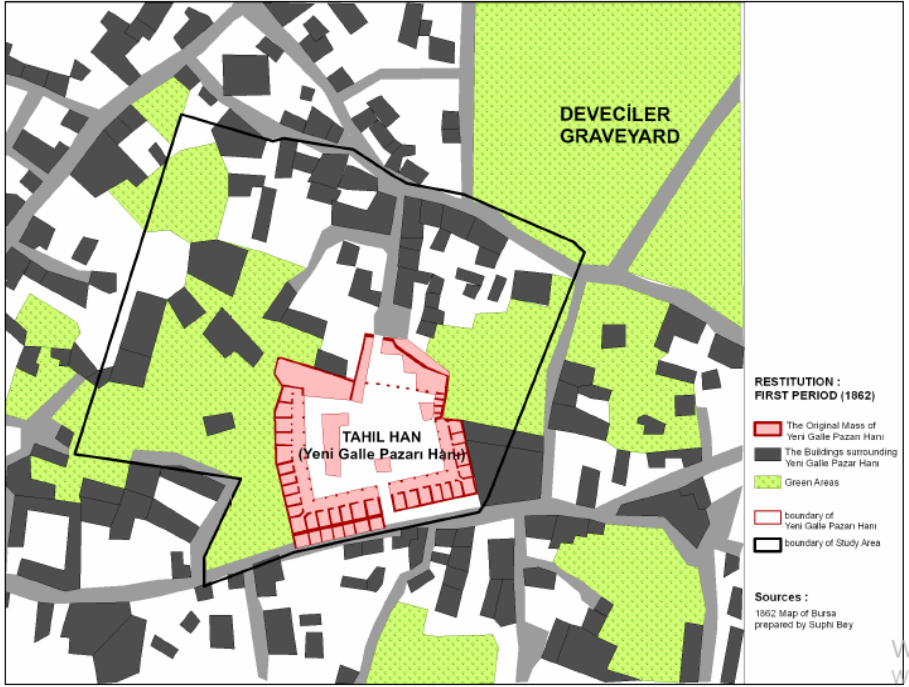
Uğur, Yunus (2015). “Şehirler ve Şehirleşme”. *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, s. 293-323.

Yenişehirlioğlu, Filiz (1981). “XIV.-XV. Yüzyıl Mimari Örneklere Göre Bursa Kentinin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi”, *IX. Türk Tarih Kongresi, 21-25 Eylül 1981*, C. III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları s. 1345-1353.

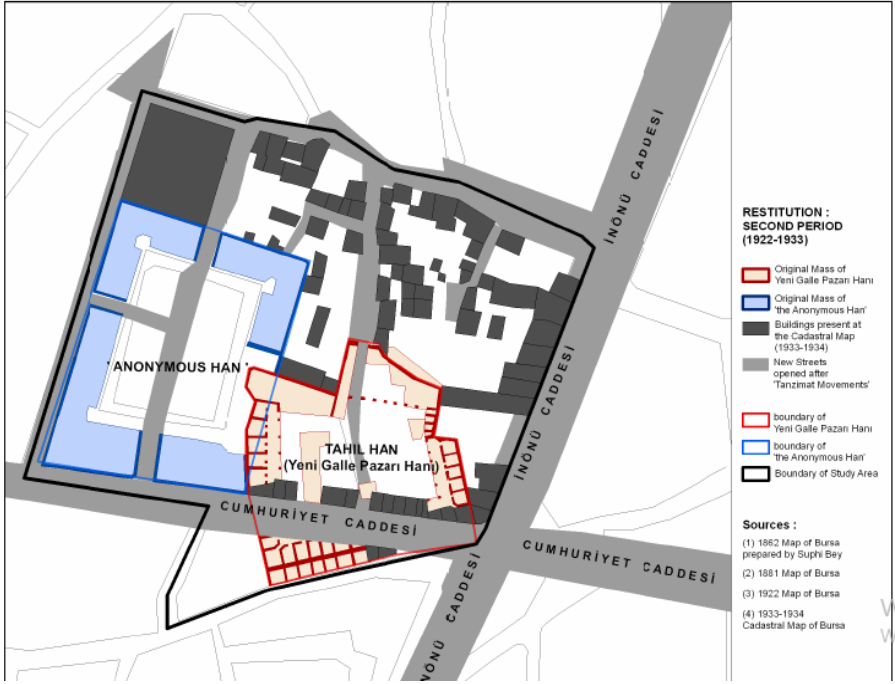
Fotoğraflar

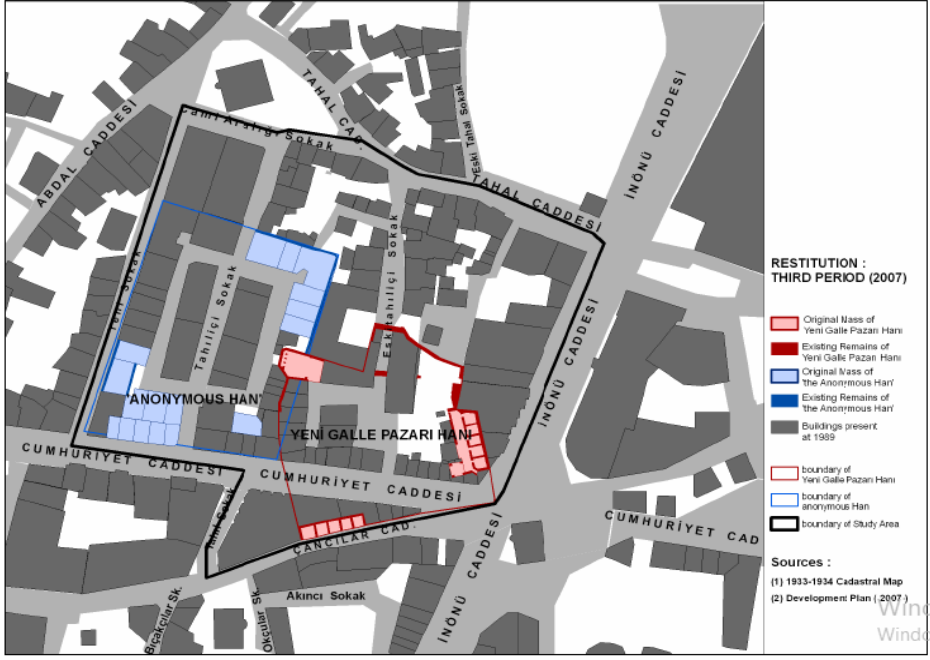
Resim 1: Kemal Bengü Tarafından Çizilen Restitüsyon (1967), Kaynak: Sermin Çakıcı

Resim 2: 1862 Restitüsyon, Kaynak: Sermin Çakıcı.

Resim 3: 1922-1933 Restitüsyon, Kaynak: Sermin Çakıcı.

Resim 4: 2007 Restitüsyon, Kaynak: Sermin Çakıcı.

Resim 5: Galle Hanı Kuzey Yarısı, Günümüzde Otopark Olarak Kullanılmaktadır

Resim 6: Galle Hanı Kuzey Yarısından Kalan Kemerler

Resim 7: Galle Hamı Hücresinin Günümüzdeki Durumu

Resim 8: Galle Hamı Güney Bölümünden Kalan

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 37 / Volume: 20 Issue: 37

Resim 9: Galle Han'dan Geriye Kalanlar

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 37 / Volume: 20 Issue: 37

Resim 10: Galle Hanı Çevresi Günümüzde Zahire Pazarı Bölgesi

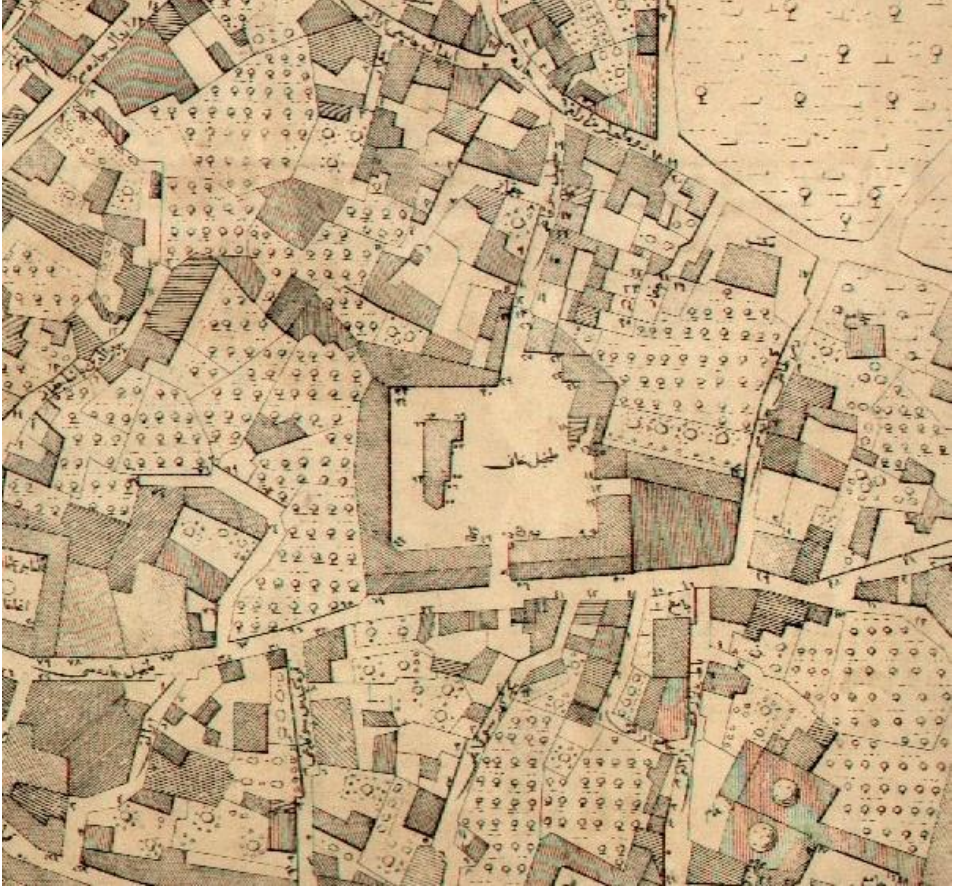
Resim 12: Galle Hanı, Osmangazi Belediyesi Arşivi

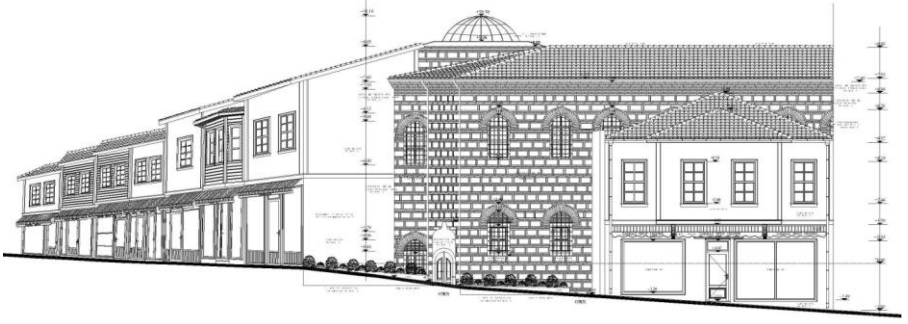
Resim 11: Galle Hanı, 1990'lar Raif Kaplanoğlu Arşivi

Resim 13: Abdal Tahıl Deposu, Osmangazi Belediyesi Arşivi

Resim 14: Suphi Bey Haritasında Galle Hanı, Raif Kaplanoğlu Arşivi

İNÖNÜ CADDESİ SİLÜETİ Ö:1/50

Resim 15: Galle Hanı, İnönü Caddesi Cephe Sağıklaştırma Projesi, Osmangazi Belediyesi Arşivi

EXTENDED ABSTRACT

Bursa is the place where the first attempts in the formation of the Ottomanurbanization as the first capital of the Ottoman State. In this context, it constituted an example for Ottoman cities, including Istanbul. From the first half of the 14th century, the existing structures began to emerge as units of foundation established by the sultan's family, statesmen and the rich in the city. Orhan Gazi and the subsequent sultans, who had acceded to the throne, expanded the city in the east-west direction by constructing the complexes by means of foundations. In time, the districts were occurred around these complexes. Today, the region has become a commercial center with the construction of khans, covered bazaars and market places in the center of the city around Grand Mosque.

With the agricultural economy, the trade of the produced goods was operating in the region of the Salt Market which was named "Old Galle Market" with in the commercial area. It was in a narrow and stuck area due to intensive trade and construction in the region since it was not sufficient to trade according to the records of the Kadi.

For this reason, there was a need for a new bazaar in the city, Galle Market Khan or Ali Pasha Khan / Caravanserai was built in the east as a newly developing commercial area. The Khan which was built in the middle of the 16th century by Semiz Ali Pasha the Grand viziers of Suleiman the Magnificent, was named as Ali Pasha Caravanserai in Evliya Celebi. Evliya Celebi should have given the definition of the caravanserai due to the size of the structure and its relationship with the units such as barn and accommodation. Semiz Ali Pasha was quite rich, was recognized as a charitable person who had many structures in Istanbul, Anatolia, the Balkans and Africa. The architect of the structure that is named of Ali Pasha Caravanserai is Mimar Sinan according to the book entitled Tezkiret'ül Bünyan and Tezkiret'ül Ebniye, which lists the works of Mimar Sinan.

The Khan was damaged in the Celali Rebellions that caused extensive destruction in Bursa in the 16th century. It was removed from the records of the Kadi that were repaired at various times since 17th century.

The Khan which was actively used until the 19th century, was greatly damaged by the 1855 earthquake. After the 1855 earthquake, the usable parts should remain functional.

After the middle of the 19th century, when the Ottoman State started to modernize, the new streets were began to opening Bursa that gained a new appearance. In this context, Galle Khan was divided into the two parts in 1906 when

Cumhuriyet Street was opened. Even after this division, Kazim Baykal writes that there were still grain shops in the southern part.

It is possible to make some inferences by looking at the main structure of the Khan. Accordingly, the structure covered a large area. Stone-brick material was used to get her to build. The open courtyard type seen throughout Bursa Khans was also used here. The Khan consists of two floors and some arches have reached to today.

In 1907, a new rations stock exchange was built in Abdal Region in the north of the Khan due to Galle Han's functionality failed to meet the need. The Khan type building had a square plan and consisted of base ment and ground floors. The mentioned structure was restored by Osmangazi Municipality in 2014. Today it is used as a cultural center under the name of Grain Storage.

The area which from the corner of Cumhuriyet Street where Galle Khan is located, to Abdal Region is used by today's grain who lesalers. As a value inherited from the 16th century to Bursa continues to function according to today's needs.

In the periods after the construction of the khans, repairment shave changed in terms of the originality of the structure. Especially, when the structure received damages, which required great repairs, they were left to their fate for a variety of reasons, causin grealdestruction of the structures. After the century Galle Khan was built, it was seen several repairs during its activeuse, but remained neglected with changing conditions. However, in the environment depending on the structure, the sale of cereals products still shows that the size and continuity of the sociological effect.

Sinar Uğurlu, Alev ve Zuhul Eroğlu Koşan (2019). “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının “Yazı Makinesi” Murat Sertoğlu’nun Popüler Edebiyattaki Yeri”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 689-709.

DOI: 10.21550/sosbilder.538686

Araştırma Makalesi

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATININ “YAZI MAKİNESİ” MURAT SERTOĞLU’NUN POPÜLER EDEBİYATTAKİ YERİ

Alev SİNAR UĞURLU*

Zuhul EROĞLU KOŞAN**

Gönderim Tarihi: Mart 2019

Kabul Tarihi: Mart 2019

ÖZET

Türk edebiyatında popüler romanlar, genellikle edebî değerden yoksun olmaları nedeniyle hor görülmüş, çok okunan romanlar olmalarına rağmen akademik çalışmalarda ihmal edilmiştir. Bugün bu önyargı yavaş yavaş kırılmaya, popüler romanlar da çeşitli açılardan incelenmeye başlanmıştır. Okuma yazma oranının düşük olduğu Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarında popüler romanlar, okuma-yazma oranının artmasını sağlamış, tarihî popüler romanlar ayrıca tarihteki değerleri hatırlatarak ve tarihten hareketle aktüel mesajlar vererek millî bilincin uyanmasında önemli rol üstlenmişlerdir. Toplumda görülen millî temayüller, Cumhuriyet rejiminin kurulmasıyla birlikte yeni devletin temel ideolojisi hâline gelmiştir. Popüler tarihî romanlar da bu dönemden sonra millî değerlerin yerleşmesine hizmet eder. Popüler tarihî roman yazarlarından Murat Sertoğlu da romanlarında bu amacı taşır. Bu çalışmada 56 yıl gibi uzun bir süre yazdıklarıyla Türk halkını peşinden sürükleyen Murat Sertoğlu’nun popüler edebiyat içindeki yeri üzerinde durulacaktır.

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, alevsinar@uludag.edu.tr

** Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zuhaleroglu@uludag.edu.tr

Anahtar Kelimeler: *Murat Sertoğlu, popüler edebiyat, tefrika roman, tarihi roman, milli bilinç*

Murat Sertoğlu’s Contribution to Popular Literature as a “Writing Machine” of Turkish Literature in the Republican Period

ABSTRACT

Popular novels in Turkish literature were often despised because of their lack of literary value, and although they were widely read novels, they were ignored in academia. Today this prejudice is gradually being broken, and popular novels have also been studied from various perspectives. In Tanzimat and Meşrutiyet periods when literacy rate is low, popular novels have increased the literacy rate. In addition, evoking the historical values and hereby giving actual messages, historical popular novels played an important role in the awakening of national consciousness. National tendency in society has become the basic ideology of the Republic of Turkey. Popular historical novels serve to establish national values hereupon. Murat Sertoğlu, one of the popular historical novelists, has this aim in his novels. In this study, the place of Murat Sertoğlu in popular literature will be examined.

Key words: *Murat Sertoğlu, popular literature, serial novel, historical novel, national consciousness*

Giriş

Hemen her araştırmacının dikkat çektiği gibi Türk edebiyatında popüler romanlar, edebî değerden yoksun olmaları nedeniyle hor görülmüş, çok okunan romanlar olmalarına rağmen bilhassa akademik çalışmalarda bilinçli olarak ihmal edilmiştir. Popüler romanlar, estetik değer taşımadıkları, hatta okurlar için tehlikeli oldukları gibi gerekçelerle çoğunlukla eleştirilmişlerdir (Stowe 1986). Bugün bu önyargı yavaş yavaş kırılmaya ve popüler addedilen romanlar da çeşitli açılardan incelenmeye başlanmıştır. Peter J. Rabinowitz, popüler romanların kendilerine has yapıları olduğundan söz ederek onlara ayrı bir tür olarak yaklaşır, buradan yola çıkarak okurların metinleri türlerine göre belli yöntemlerle okuyup anlamlandırdıklarını belirtir (1985). Bugün popüler romanlar artık birer “çöp” olarak değil, diğer türler gibi belli okuma teamüllerine sahip olan ve çeşitli açılardan

değerlendirilebilecek metinler olarak görülmektedir. Yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak popüler romanın tanımı, özellikleri, edebiyattaki yeri, sosyolojik önemi gibi konular ön plana çıkmakta, metinler içerik ve yapı bakımlarından popüler roman için tanımlanan alan dâhilinde ele alınmaktadır. Çoğu olumsuz çağrışımlar barındıran birçok farklı terimle de anılan “popüler roman” kavramının tanımı (Sağlık 2010: 119-120) birçok veçhesini ele alması itibariyle en açıklayıcı nitelikte Şaban Sağlık tarafından yapılmaktadır:

Yazarı açısından estetik bir gaye güdülmeksizin kaleme alınan; yazılıp yayınlanmasında başta ticari kaygı olmak üzere, sanat dışı sebepler bulunan; okurun fikrinden çok duygu ve heyecanlarını harekete geçirmeyi hedefleyen; çok sayıda okura ulaşan; kolay anlaşılıp, rahat çözümlenen; okurda belirli bir seviye aramayan; klişeleşmiş, basmakalıp bir yapı arz eden; birçoğu filme alınarak -okur dışında- sinema ve televizyonda da çok sayıda izleyiciye ulaşan vs. nitelikte romanlara “popüler roman” denir. (2010: 120)

Popüler romanların aynı çatı altında toplanmasını sağlayan en önemli özelliklerden biri belli şablonlara dayanarak yazılmasıdır. Buna göre belli alt kategorilerden söz etmek mümkündür. Bunların başında aşk romanları, polisiye romanlar, tarihî romanlar gelmektedir. Bunların dışında fantastik romanlar, bilimkurgu romanları ve casusluk romanları ile Türkiye’de son dönemde yaygınlaşan hidayet romanları da popüler romanın alt kategorileri olarak karşımıza çıkar (Sağlık 2010; Uğur 2013). Her kategori kendine has belli başlı klişeler etrafında örülmekle birlikte hangi kategoriye girerse girsin popüler romanların genelinde aşk, heyecan, hareket ve gizem okurun ilgisini arttırmaya yönelik önemli unsurlar olarak yer alır.

Şaban Sağlık’ın “estetik romanlar” ya da Umberto Eco’nun “sorunsal romanlar” olarak adlandırdıkları romanların aksine popüler romanların geniş kitlelerce okunması hedeflenir. Popüler romanlar ayrıca genellikle okurun hoşça vakit geçirmesini sağlamak amacıyla kaleme alındığı için belli tipler etrafında örülen basit olay örgüsüne

dayanır. Eco'ya göre popüler romanla sorunsal romanı birbirinden ayırt eden en temel özellik şudur: “Popüler romanda, iyi her zaman kötüye karşı savaşır ve bu savaşın çözümü, hep ya da her durumda (çözüm mutluluk da getirirse, acı da) iyinin lehine olur ve iyi ahlak, değerler ve güncel ideoloji çerçevesinde belirlenir.” (2017: 24) Gerçekten de hangi alt kategoriye girerse girsin bütün popüler romanlarda iyi ve kötünün savaşı vardır ve iyiler mutlaka kazanır.

Popüler romanların bir diğer dikkat çekici özelliği erotizme sıklıkla başvurulmasıdır. Yalnızca aşk romanlarında değil, diğer popüler roman türlerinde de şehvaniyet okuru bağlamanın bir yolu olarak romanlara serpiştirilir. Hatta kapak tasarımı da genellikle buna uygun hazırlanır. Yazar ve yayıncı açısından bu taktik, tamamen satışı arttırmaya yöneliktir.

Türk romanının tarihi seyrine bakıldığında gazetelerde tefrika edildikten sonra kitap olarak basılan ilk romanların okurun ilgisini canlı tutmak ve bir sonraki bölümü okutabilmek için popüler romanların özelliklerini büyük ölçüde paylaştıkları görülmektedir. Zira yazarların amaçları yaygın eğitimidir. Bu romanlar bazen halk hikâyelerinden yararlanmakta, halkın anlayabileceği bir dille yazılmakta, verilmek istenen mesajlar okurun kolayca algılayabileceği derecede basit bir olay örgüsü içinde metne yerleştirilmektedir. Hedef okur kitlesinin seçkin zümreden ziyade halk olması, popüler romanın halkın eğitim ve kültür seviyesi ile beklentileri çerçevesinde yazılmasıyla sonuçlanır. Bu nedenle Sağlık'ın da dikkat çektiği gibi “Popüler romanlar genellikle şekil olarak yeni (modern), içerik olarak da geleneksel (milli) motifleri içerir. Roman kişileri, ne kadar modern görünmeye çalışırlarsa çalışsınlar, onlar geleneksel davranış kalıplarından bir türlü kurtulamazlar” (2010: 122). Türk toplumunun 19. yüzyılda karşı karşıya kaldığı bir zihniyetin ürünü olan roman, tür olarak Türk edebiyatında yeni olsa da içerik açısından en baştan itibaren yerli kaynaklardan beslenmiştir.

Türk edebiyatında romanın ortaya çıkışı Türk toplumunun geçirdiği modernleşme süreci ile yakından ilgilidir. Bu modernleşme süreci içinde yaşanan siyasî ve sosyal hadiseler, sınırlarımızın git gide küçülmesi ve nihayetinde milli varlığımızı korumak için giriştiğimiz varoluş mücadelesi Türk insanına millet ve milliyet şuuru kazandırır. Bu şuur milli tarihi ortaya çıkarır ve özellikle II. Meşrutiyet sonrasında başlayarak milli tarih Türk romanının önemli kaynaklarından biri olur. Konularını tarihten alan, bu yüzden “tarihî roman” olarak adlandırılan romanlar topluma tarih bilinci ve milli bilinç aşılama amacıyla kaleme alınmışlardır. Tarihî romanlar edebî olabileceği gibi popüler bir karakter de taşıyabilir. Okuma yazma oranının düşük olduğu Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarında popüler romanlar, okuma-yazma oranının artmasını sağlamış, bunun yanı sıra tarihî popüler romanlar tarihteki değerleri hatırlatarak ve tarihten hareketle aktüel mesajlar vererek millî bilincin uyanmasında önemli rol üstlenmişlerdir. Toplumda görülen millî temayüller, Cumhuriyet rejiminin kurulmasıyla birlikte yeni devletin temel ideolojisi hâline gelmiştir. Popüler tarihî romanlar da bu dönemden sonra milli değerlerin yerleşmesine hizmet eder. Cumhuriyet sonrası dönemde popüler roman sayısında artış olmuş; vatan, millet ve Atatürk sevgisi popüler romanlarda işlenmiştir (Aygün 2013: 124). Dolayısıyla popüler romanları, estetik kaygıları olmasa bile, sadece ticarî kazanç sağlama amacı güden, tamamen nitelsiz ve değersiz eserler olarak görmek doğru değildir.

Türkiye’de popüler tarihî romanlarıyla tanınan birçok yazar mevcuttur. Bunlar arasında Abdullah Ziya Kozanoğlu, M. Turhan Tan, Feridun Fazıl Tülbentçi, Oğuz Özdeş, Hüseyin Nihal Atsız, Reşat Ekrem Koçu, Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu, Refi Cevat Ulunay ve Murat Sertoğlu ilk akla gelen isimlerdir. Bu yazarlardan Murat Sertoğlu gerek kendi adını kullanarak gerek müstear bir adla yazdığı yazı dizilerini ve romanlarını gazetelerde tefrika etmiş, bu eserleri kitaplaştırmıştır. Sertoğlu’nun eserleri yayınlandığı dönemde geniş okur kitlelerince büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. Bu çalışmamızda 56 yıl

gibi uzun bir süre yazdıklarıyla Türk halkını peşinden sürükleyen, çalıştığı gazeteyi değiştirdiğinde okuyucusunu da kendisi ile birlikte bu süreli yayına taşıyan, adeta Cumhuriyet döneminin yazı makinesi diyebileceğimiz, bir dönemin usta gazetecisi Murat Sertoğlu'nun popüler edebiyat içindeki yeri üzerinde durulacaktır.¹

Murat Sertoğlu Kimdir?

Murat Sertoğlu, Selanik'e bağlı Kozana ilçesinde 1912 yılında doğmuştur. Baba tarafı Konya Selçuklularındadır; Kâtipzadeler olarak bilinirler (Sertoğlu 1966: 7). 16. yüzyılda büyük dedesi padişah tarafından Saraybosna'ya tayin edilmiş, orada Boşnak bir hanımla evlenmiştir. Aile böylelikle Saraybosna'ya yerleşmiş olur. Murat Sertoğlu'nun baba tarafından dedesi Saraybosna'nın ilmiye sınıfı mensubu Hulusi Bey, babası Saraybosna eşrafından tüccar Abdüsselâm Tafro Bey (Selami Bey), anne tarafından dedesi Saraybosna kadısı Yusuf Efendi, annesi Ayşe Sıdıka Hanım'dır. Aile, Balkan Savaşı sonrasındaki toprak kaybı ve çıkan karışıklık dolayısıyla Osmanlı topraklarına gelir; önce Giresun'a, ardından İstanbul'a yerleşir.

Murat Sertoğlu 1928 yılında Giresun Ortaokulu'ndan mezun olur. Ailenin İstanbul'a intikali üzerine lise tahsilini İstanbul'da Feyziâti (Boğaziçi) Lisesi'nde tamamlar (Sertoğlu 1966: 8). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Fen Fakültesi'nde okuyan Murat Sertoğlu ortaöğretimde fen bilgisi ve matematik öğretmenliği yapmış (Özcan 2011: 319), devlet arşivinde memur olarak çalışmıştır. Ancak onun asıl faaliyeti gazetecilik ve yazarlık alanında olmuştur.

1933 yılında gazeteciliğe *Haber* gazetesinde başlayan Sertoğlu *Cumhuriyet*, *Dünya*, *Gece Postası*, *Hâkimiyet*, *Hergün*, *Hürriyet*, *Karagöz*, *Karikatür*, *Kudret*, *Son Posta*, *Son Telgraf*, *Tan*, *Tanin*,

¹ Murat Sertoğlu'nun hayatıyla ilgili bir ansiklopedi maddesi *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II: 20. Yüzyıldan Günümüze (1860-1985)* adlı çalışmada Alev Sınar Uğurlu tarafından yazılmıştır.

Tercüman, *Ulus*, *Vakit*, *Yedigün*, *Yeni Gazete*, *Yeni İstanbul*, *Yeni Sabah*, *Vakit*, *Vatan* gibi gazete ve dergilerde muhabir, yazar ve yazı işleri müdürü olarak çalışmıştır. İki yüz kadar tarih ve macera ağırlıklı roman kaleme almıştır. Fransızca, İngilizce, Arapça, Farsça, Sırpça, Hırvatça, Rusça (Sertoğlu 1966: 9) bilen Murat Sertoğlu başta Fransız gazeteci-yazar Michel Zevaco olmak üzere pek çok Batılı yazardan kitap çevirmiştir.

Murat Sertoğlu cesur, atik, becerikli, diğer meslektaşlarından önce harekete geçebilen ve tanınmış bir gazetecidir. 10 Kasım 1938 sabahı genç muhabir Abbas Parmaksızoğlu'nun Dolmabahçe Sarayı'nın forsunun yarıya indirildiğini fark ederek 09:30'da kendisini arayıp ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm haberini vermesi üzerine Murat Sertoğlu *Yeni Sabah* yazı işleri müdürü olarak hemen gazetenin ikinci baskısını yapmış ve 11:00'da piyasaya çıkmasını sağlayarak kamuoyuna en hızlı şekilde Mustafa Kemal Atatürk'ün öldüğünü duyurmuştur (Özsoy 2014). Yine *Yeni Sabah* gazetesi yazı işleri müdürlüğünü yürüttüğü dönemde, 1948 yılında kendisini ziyaret eden ve gazeteci olmak istediğini söyleyen Abdi İpekçi'nin bu gazetenin Beyoğlu muhabiri olarak gazeteciliğe adım atmasını sağlamıştır (Türenç 1986: 11).

1949 yılında *Yeni Sabah* gazetesi adına Hacca (Özcan 2014: 408), 1962 yılında *Tercüman* gazetesi adına Irak sınırları içindeki Kerbela bölgesine², ardından da Tahran ve oradan Meşhed'e gitmiştir (*Tercüman*, 13 Şubat 1963, s.1). Eylül 1949'da *Hürriyet* ve *Vatan* gazetesinin muhabirleriyle birlikte Hacca giden ve böylece Cumhuriyet döneminde Hacca giderek gördüklerini kaydeden ilk üç gazeteciden biri olan Sertoğlu diğer iki meslektaşından önce ilk izlenimlerini Cidde ve Mekke'den uçak vasıtasıyla yolladığı yazılarla *Yeni Sabah* gazetesinde yayımlayarak haber atlatmayı başarır. Hacdan döndükten hemen sonra "Hacı Murat" adıyla 12 Ekim 1949 tarihinden itibaren aynı gazetede bir

² <http://www.medyaradar.com/basin-tarihinden-iliginc-bir-ayrinti>

yazı dizisi halinde Hac anılarını ve gözlemlerini okuyucuya aktarır. O dönemde bu Hac ziyareti *Cumhuriyet* ve *Tan* gibi bazı gazeteler tarafından alaya alınmış ve Sertoğlu meslektaşlarına “Bazı Arkadaşlara Zarurî Bir Cevap” başlığıyla son derece düzeyli ve anlamlı bir cevap vermiştir (*Yeni Sabah*, 12 Ekim 1949, s. 5). 1962 yılında gittiği Kerbela’da çektiği fotoğraflarla *Tercüman* gazetesinin tirajını arttıran meşhur “Kerbela” yazı dizisini 25 Haziran 1962 tarihinden itibaren adı geçen gazetede yayımlar. İran’daki kutsal şehirlerden biri olan Meşhed’i ve 12 imamdan 8.si olan İmam Rıza’nın burada bulunan türbesini ziyaret eden ilk Türk gazeteci olur (*Tercüman*, 13 Şubat 1963, s.1). Kerbela tefrikasının bitiş tarihi olan 14 Şubat 1963’ten bir gün sonra 15 Şubat 1963 tarihinden itibaren *Tercüman* gazetesinde yayımlamaya başladığı “12 İmam tefrikası” Meşhed ziyareti dolayısıyla kaleme alınmıştır. Murat Sertoğlu *Tercüman* gazetesine verdiği bir demeçte “Ben, bir mevzuu işlemeden önce meselenin cereyan ettiği yere gidip orayı görmeyi ve bilgi toplamayı ön planda tutarım” demektedir (*Tercüman*, 13 Şubat 1963, s. 1).

1975’te Mareşal Fevzi Çakmak’ın yeğeni Ahmet Çakmak amcasından dinlediklerini Murat Sertoğlu’na anlatmış, Sertoğlu Ahmet Çakmak’ın anlattıklarından hareketle Fevzi Çakmak’ın hatıralarını kaleme almış ve bu hatıraları kırk gün boyunca *Hürriyet* gazetesinde yayımlamıştır (Kaplan 2002). 1986 yılında Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından verilen “Burhan Felek Basın Hizmet Ödülü”nü almıştır.

27.09.1989 tarihinde ölen ve 28. 09. 1989 günü Zincirlikuyu Mezarlığı’na defnedilen Murat Sertoğlu gazeteci ve popüler tarihçi Mithat Sertoğlu’nun ağabeyi ve gazeteci Sedat Sertoğlu’nun babasıdır.

Murat Sertoğlu’nun Eserleri Bağlamında Edebî Kişiliği

Murat Sertoğlu tefrikaları, çevirileri ve roman ve inceleme türünde kaleme aldığı kitapları ile elli altı yıl boyunca okuma yazma bilen hemen her yaşta Türk okuyucusu üzerinde etkili olmuş bir isimdir.

“Usta yazar”, “üstat” gibi sıfatlarla uzun yıllar Türk basın hayatına ve popüler romancılığın damgasını vuran ve “kendi adından başka yirmiden fazla müstear adla eser yayınladığı” (Sertoğlu 1966: 9) söylenen Murat Sertoğlu Tanzimat dönemi Türk edebiyatının Ahmet Midhat Efendisi gibi bir “yazı makinesi”dir. Özellikle konusunu tarihten alan romanları ile pehlivanların hayatlarını, güreşmelerini anlattığı pehlivan tefrikaları lezzet ve merakla okuyucular tarafından takip edilmiştir.

Murat Sertoğlu’nu tanıyanlar çok sayıdaki eserini genellikle bir kahvehanede yazdığını kaydetmektedir. Gazeteci Hüseyin Durukan, Murat Sertoğlu’nun “haftanın en az üçte ikisinde” Beyazıt’ta Edebiyat Fakültesi’nin karşısındaki Yıldız Kırathanesi’nde “kendisine ayrılmış bir yeşil çuha masanın başında” (Durukan 2000), gazeteci Yusuf Ziya Adıdeğmez Beyazıt’taki Erenler Kahvehanesi’nde (Adıdeğmez 2016), gazeteci Refik Durbaş da eski Galata Köprüsü’nün altındaki Ümmü Gülsüm Çayevi’nde (Durbaş 2015) onun eserlerini kaleme aldığını belirtir. Murat Sertoğlu eserlerinin bir kısmını, özellikle pehlivan tefrikalarını eski harflerle yazmış, bu metinler daha sonra gazetede çalışanlar tarafından yeni harflere aktarılmıştır (Durukan 2000; Durbaş 2015). Murat Sertoğlu eserlerinin malzemesini okuduklarından, özellikle eski kitaplardan topladığı bilgilerden ve tarihî şahsiyetlerin ya da onların ailelerinin kendisine anlattıklarından aldığını ifade etmiştir (Durukan 2000). Ancak Murat Sertoğlu’nun eserlerini yazarken en büyük destekçisinin kendi muhayyilesi olduğu anlaşılmaktadır. Zira *Hacı Bektaş-ı Veli* ve *Kerbela* gibi tarihî konulu incelemelerinde dahi hayalî olduğu izlenimi veren, vesikaya dayanmayan bilgiler vardır (Temren1998: 62).

Murat Sertoğlu’nun *Tercüman*, *Yeni Sabah*, *Gece Postası*, *Hergün*, *Haber*, *Hürriyet* vb. süreli yayınlardaki Pehlivan tefrikaları, Hac anıları, Kendini Kurtaran Şehir Kahramanmaraş’ın Destanı tefrikası, Kerbela tefrikası, 12 İmam tefrikası, Hacı Bektaş-ı Veli tefrikası, Maktul Sadrazamlar tefrikası, Papazın Günahları tefrikası, Son

Akıncılar tefrikası gibi tefrikaları okuyucular tarafından heyecanla ve ilgiyle takip edilmiştir. Sertoğlu'nun aynı anda farklı gazetelerde farklı tefrikaları yayınlanmış, bu yazı dizilerinin hepsi de büyük bir ilgi görmüş, geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Pehlivan tefrikaları ile İmparatoriçe Katerina ile Baltacı Mehmet Paşa'nın Aşkları tefrikası *Hergün ve Gece Postası* gazetelerinde aynı anda yayınlanmıştır. Bu tefrikalardan altmışlı-yetmişli yıllarda okuyucu üzerinde en çok etkili olanı Pehlivan tefrikalarıdır (Durukan 2000; Sılkım 2010; Adıdeğmez 2016). Pehlivan tefrikalarında Cihan Pehlivanı Kara Ahmet, Hergeleci İbrahim, Çolak Molla Mümin, Koca Yusuf, Kurtdereli Mehmet, Kel Aliço, Adalı Halil, Makarnacı Hüseyin gibi 19. ve 20. yüzyıllarda Türk milletinin gurur kaynağı olmuş usta pehlivanların güreşleri anlatılır. Murat Sertoğlu, bu isimlerden Kurtdereli Mehmet ve Adalı Halil arasında geçenleri daha sonra *Rumeli Türk Pehlivanları* başlığıyla kitaplaştırmıştır. Sertoğlu'nun gerçekçi bir anlatımı, sağlam ve akıcı bir üslubu vardır. İyi bir araştırmacı olan Sertoğlu, pehlivanlıkla ilgili bilgileri anlatıya yedirmiş, anlatısını hiçbir zaman bir makale, bir fikir yazısı hüviyetine sokmamıştır. Bu açıdan okurları, onun tefrikalarını ya da sonradan kitaplaştırılan metni adeta bir roman gibi okurlar. Anlatı, hareket ve diyalog ağırlıklıdır. Okurun ilgisini canlı tutmak amacıyla pehlivanlar arası rekabete odaklanan anlatıda kişilerin iç dünyaları verilmez. Murat Sertoğlu'nun, anlattıklarını aralıklarla özetleyerek, en heyecanlı yerde keserek, merak duygusunu ayakta tutarak, şaşırtarak kaleme aldığı Pehlivan tefrikalarını takip edenler arasında dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in de olduğu söylenmektedir (Adıdeğmez 2016).

Murat Sertoğlu'nun tefrikaları gibi eserlerinin konusunu genellikle Orta Çağ Fransa'sından alan Fransız yazar Michel Zevaco'dan yaptığı roman çevirileri de ilgi görmüştür. *Kapitan, Serseriler Yatağı, Serseriler Yatağının Sonu, Tribule, Tribule'nin Sonu* gibi aşk, kahramanlık ve intikam gibi duyguların iç içe girdiği çevirileri vardır. Michel Zevaco, 20. yüzyılda dünyaca tanınmış popüler roman

yazarlarından biridir. Romanlarını önce gazetelerde tefrika olarak yayınlamıştır. Bunlardan en meşhuru *Pardayanlar (Les Pardailles)* başlıklı serisidir ve bu seri on kitap olarak basılmıştır (Robison 2017: 162). *Pardayanlar* başta olmak üzere Zevaco'nun eserleri, Türkiye'de de 1940'lardan itibaren farklı yayınevleri ve gazeteler tarafından çevrilerek yayımlanmıştır (Tahir Gürçağlar 2008: 174). Murat Sertoğlu, yaptığı çevirilerle Zevaco'nun Türkiye'de tanınmasını ve okunmasını sağlayan isimlerden biridir.

Popüler romanın tarihi dünyada olduğu gibi Türk edebiyatında da gazetenin tarihiyle yakından ilişkilidir, çünkü popüler roman ve tefrika roman arasında reddedilemez bir göbek bağı bulunmaktadır. Öyle ki “popüler roman” kavramı için aynı zamanda “tefrika romanı” ve “seri roman” terimleri de kullanılmaktadır. Gazete ve popüler roman arasındaki bağ, popüler romanın güncel meselelerden beslenmesini, gazetenin okur kitlesinin beklentileri, değerleri ve kodları doğrultusunda şekillenmesini ve okuru da yine buradan hareketle etkilemesini beraberinde getirir. Bu açıdan piyasanın talebi, popüler romanların içeriklerini ve yapılarını çok büyük oranda belirler. Zira, Umberto Eco'nun da dikkat çektiği gibi “*Sonraki epizotların doğuşu, özümsemiği anlatı karakterlerini kaybetmek istemeyen halkın isteklerine bağlıdır. Piyasanın talebi ile olay örgüsünün yapısı arasında bir diyalektik kurulur, öyle ki belli bir noktada, her tüketim romanı için geçerli görünen olay örgüsünün temel gereklilikleri bile ihmal edilir.*” (2017: 82) Okurların, sahip oldukları değerlerle ve kodlarla popüler romanlarda defalarca yeniden karşılaşması sayesinde bu değer ve kodların tazelenmesi ve korunması sağlanmış olur.

Murat Sertoğlu, özellikle telif romanları ile döneminin en fazla okunan popüler romancısıdır. Tefrika ve çevirilerinde olduğu gibi telif romanlarında da tarihe odaklanmıştır. Bu romanların da bir kısmı önce tefrika olarak süreli yayınlarda yayımlanmış, ardından kitaplaştırılmıştır. Çok sayıda telif romanı olan Murat Sertoğlu'nun en bilinen romanları şunlardır:

Çakırcalı Mehmet Efe (1941), *Çakırcalı Mehmet Efe Nasıl Vuruldu?* (1941), *Çakırcalı Mehmet Efe'nin Maceraları* (1947): 1872-1911 arasında Ödemiş ve çevresinde eşkıyalık yapan Çakıcı Efe'nin maceralarının anlatıldığı bir seridir.

Komitacı Aşk (1943): Balkan Savaşı işlenir.

Atçalı Kel Mehmet Efe (1964): 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başında yaşamış, devlete isyan eden ve devlet tarafından öldürülen tarihî şahsiyet Atçalı Mehmet Efendi'nin hayatı anlatılır.

Büyük Türk Casusu Bulgar Sadık (1966): Gerçek adı Stoyan olan ve Sadık adını seçen eski Bulgar komitacı Bulgar Sadık'ın Türk ve Müslüman olup Teşkilat-ı Mahsusa hizmetine girmesi ve II. Meşrutiyet ile Sakarya Savaşı arasında gösterdiği kahramanlıklar anlatılır. Sertoğlu, bu hikâyenin gerçek olduğunu ve hikâyeyi Bulgar Sadık'ın bizzat kendisinden dinlediğini belirtmektedir.

Baltacı ile Katerina (1966), *Katerina'nın Göz Yaşları I* (1967), *Katerina'nın Göz Yaşları II* (1967): Litvanyalı hizmetçi Marta'nın bir papazdan başlayarak pek çok erkeğin metresi olduktan sonra Rus Çarı I. Petro'nun önce gözdesi ardından karısı olup Çariçe Katerina'ya dönüşmesini ve Rus çariçesi iken yaşadığı macera dolu ihtiraslı hayatı anlatan bir seridir. Yazarın Prut Savaşı sırasında Baltacı Mehmet Paşa ile Katerina arasında duygusal bir ilişki yaşandığından söz etmesi ve Osmanlı Devleti'nin savaşı kazanma noktasındayken sulh anlaşmasını kabul edişini bu ilişkiye bağlaması tamamen romancı muhayyilesinin ürünüdür.

Akıcı bir üslupla, hareket ifade eden cümleler kullanılarak ve diyaloglara müracaat edilerek yazılan roman serisinde tasvir pek az yer alır. Eser, karakterlerin karşılıklı konuşmaları ve eylemleriyle ilerler. Serinin ilk romanı daha ziyade pornografik sahnelerle dolu olup bu açıdan popüler aşk romanlarına yaklaşıırken ikinci ve bilhassa üçüncü kitap kahramanlık ve macera motifleri içermektedir. Serinin son romanı, ilk romanda Dilsiz olarak Çar Petro'nun yanında çalışan, aşırı

güçlü oluşuyla dikkat çeken ve sonradan gerçek kimliğinin Ahmet adlı bir Türk olduğu anlaşılan bir karakterin kahramanlıklarını anlatır. Ahmet, Baltacı Mehmet Paşa'nın aksine Katerina'nın cazibesine karşı koyabilen tek erkektir; bu nedenle Katerina'nın kadınlık gururunu kırmış, onun ezeli düşmanı olmuştur. Ahmet, fiziksel gücü, akli ve sağlam iradesiyle Türklüğün şanını yüceltir, düşmanı her koşulda yener, düşmanını bile kendisine hayran bırakır; adeta bir destan kahramanına dönüşür. Özellikle hareketten, maceradan hoşlanan okurun Ahmet ile özdeşleşmesi son derece kolaydır; Ahmet ile özdeşleşen okuyucu bu kurgu kahraman vasıtasıyla mazisi ve mensup olduğu millet ile gurur duyar. Ahmet, tarihî bir kişilik olan Baltacı Mehmet Paşa'nın gerçek hayatta yaptığına inanılan hatalarını kurmaca düzlemde de olsa bir bakıma telafi eder; bu da kendisini onunla özdeşleştiren okurun hem milletin gücüne hem de bu milletin parçası olduğu için kendi iradesine olan inancı kuvvetlendirir.

Battal Gazi (1967), *Battal Gazi'nin Oğlu* (1968), *Kanlı Takip: Battal Gazi'nin Oğlu* (1970), *Battal Gazi'nin Oğlunun İntikamı* (1970), *Battal Gazi'nin Torunu* (1970): 7. veya 8.yüzyılda yaşadığı düşünülen, Hristiyanlarla savaşarak Anadolu'da Türklüğün yayılması mücadelesini veren Türk kahramanı Battal Gazi ile onun çocuklarının ve torununun maceralarının anlatıldığı bir seridir. Bu seride de Murat Sertoğlu'nun hedefi okuyucunun Türk milleti ile gurur duymasını ve bu gururu bir Türk olarak özümsemesidir.

Kamalı Zeybek (1976): Cumhuriyet öncesinde Ödemiş civarında eşkıyalık yapan Kamalı Zeybek'in maceraları anlatılır.

Murat Sertoğlu en bilinen romanlarından da anlaşıldığı üzere macera ağırlıklı popüler tarihî romanlar yazmıştır. Romanlarında tarihî gerçeklerden ziyade hareket ve macerayı esas almıştır. Bu romanlarda yazarın hayal gücü daima hissedilir. Romanları sürükleyici hale getiren tarihî olaylar değildir, yazarın hayal dünyasından fıskıran heyecanlı sahneler ile bol miktarda entrikaya yer vermesidir. Böylelikle heyecanı

eser boyunca ayakta tutmayı başarır. Onun romanlarındaki kahramanlar karakter değil tip özellikleri sergilerler. Yüzeyseldirler, psikolojik bir değişim yaşamazlar, psikolojik derinlikleri yoktur. Aslı kahramanlar cesur, mert, güvenilir ve vatanseverdirler. Fizikî anlamda çok güçlüdürler. Yazarın güreş tefrikalarındaki başarılı ısrarcılığı ve romanlarında güreş sahnelerine yer vermesi Türk insanının öncelikle fizikî gücünü yansıtmak içindir. Aslı kahramanlar romanın başındaki kimliklerini romanın sonuna kadar korurlar. Bu kahramanlar aracılığıyla Murat Sertoğlu'nun asıl vermek istediği Türklük bilincidir. Türklük ve Batı, Müslümanlık ve Hristiyanlık eser boyunca çarpışır. Bu çarpışmada bütün olumlu değerlerin, dürüstlüğü, doğruluğun, adaletin, insanîyetin, mertliğin, vefanın, güvenin Türklük ve İslâmiyet etrafında toplandığı görülür. Batı ve Hristiyanlık ise daima olumsuz, haksız, adaletsiz, güvenilmez temsil eder. Bu temsiliyet sırasında Türk milleti yüceltilirken karşı tarafın olumsuz özellikleri ile belirmesi yazarın okuru yönlendirmesi anlamını taşır. Bu yönlendirme, yukarıda açıkladığımız eserlerin yazılış amacıyla alakalıdır. Murat Sertoğlu kahramanlık üzerinde geniş olarak durmakla birlikte eserlerinin hepsinde mutlaka ilgi çekici aşk hikâyeleri vardır. Aşk, nefret, intikam, vatan sevgisi ve kahramanlık kurgunun içinde birlikte yer alır. Murat Sertoğlu'nun bir diğer dikkat çeken özelliği de adeta bir halk hikâyecisi tavrıyla aslı kahramanlarının ya da onların yakınlarının heyecanlı maceralarını benzer isimdeki başka romanlarında da devam ettirmesidir. Katerina, Dilsiz/Ahmet, Battal Gazi ya da Çakırcalı Mehmet Efe bu özelliği yansıtan en belirgin kahramanlarıdır.

Sertoğlu'nun romanları entrika ve heyecan içermesi nedeniyle senaryolaştırılmış ve Yeşilçam'da bol miktarda izleyici bulmuştur: Çakırcalı Mehmet Efe (1950), Efelerin Efesi (1952), Bulgar Sadık/Kaçın Türkler Geliyor (1954), Atçalı Kel Mehmet (1964), Dağlar Bizimdir (1965), Cennet Fedaileri (1966), İmamın Gazabı (1967), Eşkiya Katırcının Definesi (1967), Efenin İntikamı (1967), Hazreti Ali (1969), Allah'ın Aslanı Ali (1969). Popüler romanların önemli bir

özelliği mecra değiştirerek popüler kalmaya devam etmeleridir. Clive Bloom, kendi mutlak sınırını arayan, çevrilemez ve yüce olan sanat romanlarının aksine popüler romanların kendilerini sürekli bir yenileme döngüsüne sokma ihtiyacı duyduğunu, bunun için de her zaman farklı mecralardan ortaklar (televizyon, sinema gibi) aradığını belirtir. (2008: 43) Türkiye’de 1940-70 arası dönemde sinemaya bakıldığında gerçekten de popüler romanlardan çok fazla beslenildiği görülür. Sağlık, popüler romanların gelişiminde sinemanın rolüne dikkat çekerek “[h]areketlilik, canlılık, macera, diyalog vs. gibi öğeleri bolca kullanan sinema sanatı[nın], kendisinden bu öğeleri alıp romanda kullanan ve böylece ‘sinemaya benzer bir roman’ yazarlara model” olduğunu ifade eder (2010: 117-118). Sinemanın kullandığı tekniklerle popüler romanın başvurduğu anlatım teknikleri iki ortam arasında geçişi/uyumu kolaylaştırır. Popüler romanlar sinematografik öğelerden faydalanıp, okur üzerindeki etkiyi arttırmayı hedeflerken sinema ve televizyon da hem uygulaması kolay olması itibarıyla hem de hedef kitlenin beklentisini karşılaması itibarıyla popüler romanları uyarlamayı tercih etmektedir.

Murat Sertoğlu bütün eserlerini her seviyede okurun, okuma yazma bilen herkesin anlayabileceği heyecanlı bir dil ile kaleme almıştır. Kısa ve hareket ifade eden cümleler kullanmayı, mekân tasviri ve ruh tahlilinden çok diyalog ve monologlardan yararlanmayı tercih etmiştir. Romanlarını hâkim bakış açısı ile yazdığı görülür.

Sonuç Yerine

Eserlerinde kuvvetli bir Türk ve Türklük vurgusu yapan Murat Sertoğlu roman türünü kullanarak ve eserlerini geniş kitlelere ulaşan süreli yayınlarda tefrika ederek Türk milletinin milli bilincini uyanık tutmak ve yükseltmeyi hedeflemiştir. Çok sayıda tarihî roman yazması ve tarihî yazı dizileri yayınlaması yazarın geçmişe özlem duymasından kaynaklanmaz. Sertoğlu’nun Türk milletini gayet iyi tanıdığı ve milletinin geleneklere bağlılığının farkında olduğu anlaşılmaktadır.

Murat Sertoğlu, maziden gelen kültürel mirasın Türk insanının ruhuna kazındığını ve bilinçaltında depolandığını iyi bilir. Tarihi şahsiyetleri kurgu dünyasına taşıırken milletin ortak hafızasında depolanmış olan değerleri ortaya çıkarır. Bunu yapmaktaki amacı hem hâldeki hem gelecekteki milli farkındalığı beslemek; ruhunu gelenekten, maziden alan bir gelecek oluşturulmasına katkıda bulunmaktır. Tarih bilinci ve Türklük bilinci vermektir. Türk milletinin ortak hafızasında mevcut olan değerleri edebî eserde bilinç düzeyinde karşılaştırdığı vak'a ve kahramanlarla su yüzüne çıkarmış ve köklerine bağlı bir gelecek inşası için eserlerini kaleme almıştır.

Kaynaklar

Adıdeğmez, Yusuf Ziya (2016). “Pehlivan Tefrikalarına Dair Bir Hatıra”. *Karar*. 27.12.2016,

<http://www.karar.com/yazarlar/mevlana-idris/bursada-akif-2934#>

(Erişim Tarihi: 07.03.2019).

Aygün, Özcan (2013). *Edebiyatımızda Popüler Roman ve Aka Gündüz*. İstanbul: Parafiks Yayınevi.

“Basın Tarihinden İlginç Bir Ayrıntı”.

<https://www.medyaradar.com/basin-tarihinden-ilginc-bir-ayrinti-aleviler-tercumanin-tirajini-nasil-10-kat-artirdi-haberi-29311>

(Erişim

Tarihi: 07.03.2019).

Bloom, Clive (2008). *Bestsellers: Popular Fiction Since 1900*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.

Durbaş, Refik (2015). “Şairlerin Ev Hali”. *Bir Gün*, 30.04.2015,

<https://www.birgun.net/haber-detay/sairlerin-ev-hali-80083.html>

(Erişim Tarihi: 07.03.2019).

Durukan, Hüseyin (2000). “Eski Pehlivan Tefrikaları”. *Yeni Şafak*, 13.08.2000,

<https://www.yenisafak.com/arsiv/2000/agustos/13/hdurukan.html>

(Erişim Tarihi: 07.03.2019).

Eco, Umberto (2017). *Popüler Roman Kahramanları*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Kaplan, Sefa (2002). “Çakmak Cumhurbaşkanlığını Üç Kez Neden Reddetti?”. *Hürriyet*, 10.04.2002,

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cakmak-cumhurbaskanligini-uc-kez-neden-reddetti-64720> (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

“Koca Yusuf’a Mezar Arayanlara Duyurulur”. *Türkiye Gazetesi*, 01.01.2008,

<http://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a360508.aspx> (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

Özcan, Abdülkadir (2014). “Hac”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi İslam Ansiklopedisi*, C. 14, s. 408.

Özcan, Ahmet (2011). *Türkiye’de Popüler Tarihçilik 1908-1960*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Özsoy, İskender (2014). “Atatürk’ün Öldüğünü Dünyaya O Duyurdu”. *Yeni Gün*, 12 Ocak 2014,

<http://www.yenigun gazetesi.net/yazarlar/iskender-ozsoy/ustu-kalsin-ataturk-un-oldugunu-dunyaya-o-duyurdu/23/> (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

Öztoprak, Betül (2017). “Atçalı Kel Mehmet Efe’nin Yer Aldığı Biyografik Romanlar ile Keloğlan Masalları Arasında Bulunan Ortak Unsurlar Üzerine Bir İnceleme”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 20, S. 38, s. 343-369.

Rabinowitz, Peter J. (1985). “The Turn of the Glass Key: Popular Fiction as Reading Strategy”. *Critical Inquiry*, C. 11, S. 3, s. 418-431.

Robison, William B. (2017). “Bad Girl, Bad Mother, Bad Quenn: Catherine de’ Medici in Contemporary Fiction, Film, and History”. *Bad Girls and Transgressive Women in Popular Television, Fiction, and*

Film, Ed. Julie A. Chappell, Palgrave Macmillan, Mallory Young, Cham, s. 159-182.

Sağlık, Şaban (2010). *Popüler Roman Estetik Roman*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Sertoğlu, Murat (1949). “Arkadaşımız Hacı Murat Hac İntibalarını Anlatıyor”. “Bazı Arkadaşlara Zarurî Bir Cevap”. *Yeni Sabah*, 12 Ekim 1949.

Sertoğlu, Murat (1963). “Yazarla Bir Konuşma”. *Tercüman*, 13 Şubat 1963, s. 1.

Sertoğlu, Murat (1966). “Üstat Murat Sertoğlu Hakkında”. *Baltacı ile Katerina*, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.

Sertoğlu, Murat (1966). *Baltacı ile Katerina*, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.

Sertoğlu, Murat (1966). *Katerina'nın Göz Yaşları*. İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.

Sertoğlu, Murat (1967). *Katerina'nın Göz Yaşları*. İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.

Sertoğlu, Murat (1986). *Rumeli Türk Pehlivanları: Kurtdereli Mehmet Adalı Halil*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Silkim, Şemsi (2010). “Basın Tarihimize Pehlivan Tefrikalarıyla Damga Vurdu”. *Yeniçağ*,

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/basin-tarihimize-pehlivan-tefrikalariyla-damga-vurdu-16099yy.htm> (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

Sınar Uğurlu, Alev (2018). “Murat Sertoğlu”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II: 20. Yüzyıldan Günümüze (1860-1985)*, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ahmet Yesevi Üniversitesi,

http://teis.yesevi.edu.tr/index.php?sayfa=madde_detay&md=1ec3e7af38e33222bde173fecaef6bfa.6739c980e670b0c1 (Erişim Tarihi: 08.03.2019).

Stowe, William W. (1986). “Popular Fiction as Liberal Art”. *College English*, C. 48, S. 7, s. 646-663.

Tahir Gürçağlar, şehnaz (2008). *The Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923-1960*. Amsterdam, New York: Rodopi.

Temren, Belkis (1998). “Ene’l-Aşk Menziline Eren Bedri Noyan Dede-baba”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Vel Araştırma Dergisi*, S. 5, s. 57-64.

Tren, Tufan (1986). “Gazeteci”. *Milliyet*, 4 şubat 1986, s. 11.

Tren, Tufan (2006). “Papazın Günahları”. *Hürriyet*, 17 Nisan 2006, <http://www.hurriyet.com.tr/papazin-gunahlari-4265878> (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

Uğur, Veli (2013). *1980 Sonrası Türkiye’de Popüler Roman*. İstanbul: Ko Üniversitesi Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Popular novels in Turkish literature were often despised because of their lack of literary value, and although they were widely read novels, they were ignored in academia. Today this prejudice is gradually being broken, and popular novels have also been studied from various perspectives. The emergence of the novel in Turkish literature is closely related to the modernization of Turkish society. The political and social facts experienced in this process, and the national struggle, ultimately bring the consciousness of nation and nationality to the Turkish people. This consciousness and national history become one of the important sources of Turkish novel. In Tanzimat and Meşrutiyet periods when literacy rate is low, popular novels have increased the literacy rate. In addition, evoking the historical values and hereby giving actual messages, historical popular novels played an important role in the awakening of national consciousness. The National tendency in society has become the basic ideology of the Republic of Turkey. Popular historical novels serve to establish national values hereupon.

There are many writers known for their popular historical novels in Turkey. Murat Sertoğlu, one of these writers, has serialized his articles and novels, and then published them as books. His works were followed with great interest by the masses of readers. In this study, the place of Murat Sertoğlu in popular literature will be examined.

Sertoğlu's serials such as Wrestler, Pilgrimage Memoirs, The Epic of Kahramanmaraş the Self-Saving City, Kerbela, 12 Imam, Hacı Bektaş-ı Veli, the Grand Vizier, the Sin of the Priest, and the Last Raiders, which were published in periodicals as Tercüman, Yeni Sabah, Gece Postası, Hergün, Haber, Hürriyet etc., were followed with enthusiasm and interest by the readers. Sertoğlu's serials and articles were published in different newspapers at the same time, they all received great interest. In the sixties and seventies, Wrestler was the most effective on readers. He then collected the story of Wrestlers -Kurtdereli Mehmet and Adalı Halil- in a book in the title of Rumeli Türk Pehlivanları (Rumeli Turkish Wrestlers).

The best-known novels of Sertoğlu are such: Çakırcalı Mehmet Efe (1941), Çakırcalı Mehmet Efe Nasıl Vuruldu? (1941), Çakırcalı Mehmet Efe'nin Maceraları (1947), Komitacı Aşkı (1943), Atçalı Kel Mehmet Efe (1964), Büyük Türk Casusu Bulgar Sadık (1966), Baltacı ile Katerina (1966), Katerina'nın Göz Yaşları I (1967), Katerina'nın Göz Yaşları II (1967), Battal Gazi (1967), Battal Gazi'nin Oğlu (1968), Kanlı Takip: Battal Gazi'nin Oğlu (1970), Battal Gazi'nin Oğlunun İntikamı (1970), Battal Gazi'nin Torunu (1970), Kamalı Zeybek (1976).

Murat Sertoğlu has written popular historical novels which are mostly adventure based on. In his novels, he focused on movement and adventure rather than historical facts and the author's imagination is always there. The heroes are not round characters, but flat. The heroes are brave, hard, reliable and patriotic. They are very powerful in physics. The writer's insistence on wrestling and the inclusion of wrestling scenes in his novels are primarily to reflect the physical power of the Turkish people. Through these heroes, Sertoğlu wants to instill Turkish consciousness to the readers. Turkishness and Westernism, Islamism and Christianity collide throughout the work. In this collision, it is seen that all positive values like honesty, truth, justice, humanity, manhood, loyalty, faith, and trust are gathered around Turkishness and Islam. Western and Christianity always represent the negative: unjust, unfair and unreliable. Although Sertoğlu focuses on heroism, all his works have intriguing love stories. Love, hate, revenge, love of the country and heroism take place together in the fiction. The novels of Sertoğlu were scripted and filmed because of the intrigue and excitement, thus found plenty of viewers in Yeşilçam.

As a result, the reason why Sertoğlu wrote many historical novels and published historical series was not his longing for the past. It is understood that Sertoğlu knows the Turkish nation well and is aware of his nation's commitment to traditions. While bringing historical figures to the world of fiction, he reveals the social values stored in the collective memory. The purpose of this is to nourish national awareness, to contribute to creating a future that derives its essence from tradition and history.

Akdoğan, Nuri (2019). "Düşük Statülü Grupların Yüksek Statülü Gruplara Yönelik Olumlu Tutumu". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 711-737.

DOI: 10.21550/sosbilder.469991

Araştırma Makalesi

DÜŞÜK STATÜLÜ GRUPLARIN YÜKSEK STATÜLÜ GRUPLARA YÖNELİK OLUMLU TUTUMU

Nuri AKDOĞAN*

Gönderim Tarihi: Ekim 2018

Kabul Tarihi: Şubat 2019

ÖZET

Bu çalışmanın temel amaçlarından biri toplumsal yapı içerisinde düşük sosyal konumda bulunan grupların üyelerinin yüksek sosyal konumdaki gruplara yönelik dış grup tarafsızlığı olarak kavramlaştırılan tutumuna farklı açıklama getiren araştırma bulgularını derlemek ve bu bulguları özsayı, kontrol algısı, süreklilik kimlik motivasyonları temelinde tartışmaktır. Çalışma kapsamında derlenen araştırma bulguları Temel Uyuşma Yanlılığı (TUY) ve Terör Yönetimi Kuramı (TYK) bağlamında ele alınmıştır. TUY eğilimi ile ilgili yapılan çalışmaların bulguları düşük statülü grupların içinde bulunduğu dezavantajlı konumun sorumluluğunu kendilerine yüklemelerinin nedeninin temel bir motivasyon olan kontrol algısı ile ilgili olabileceğini; üst statülü grupların konumlarıyla ilgili başarılarını onların içsel özelliklerine atfetmelerinin ise onlardan gelebilecek olası tehditleri öngörme ve bunlara karşı tedbirli olmayla alakalı olabileceğini göstermektedir. TYK bağlamında incelenen çalışma bulguları da düşük statülü grupların sosyal eşitsizlik üreten sistemi (toplumsal yapıyı) destekleme sebebinin bu yapının kendilerinin hayatına bir düzen, süreklilik ve anlam getirerek başta özsayı olmak üzere çeşitli ihtiyaçlarını tatmin etmesi ile ilgili olabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: dış grup tarafsızlığı, kimlik motivasyonları, benlik değerlendirme motivasyonu, temel uyuma yanlılığı, terör yönetimi kuramı

* Arş. Gör., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, nuriakdogan6@gmail.com

Positive Attitudes of Low-Status Groups towards High-Status Groups

ABSTRACT

The main goal of this study is to compile research findings that explain the attitude of low-status groups towards high status group, conceptualized as out-group favoritism, and to discuss the findings on the basis of self-esteem, efficacy and continuity identity motivations. The research findings gathered within the scope of the study were handled in the context of the Fundamental Correspondence Bias (FCB) and Terror Management Theory (TMT). Findings of studies on the tendency towards FCB show that the reason of the positive attitude of low-status groups toward high status group may be related to the sense of control, which is a basic motivation, and related to anticipating the possible threats from them and being cautious against those threats. Findings of studies examined in the context of TMT show that the reason of low-status groups' supportive attitude towards the system may be related to that the system fulfills various identity motives.

Key words: *outgroup favoritism, identity motivation, self-evaluation motivation, fundamental correspondence bias, terror management theory*

Giriş

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı (SMK) düşük sosyal statüde bulunan grupların üyelerinin herhangi bir şekilde benliklerinin ilişkili olmadığı yüksek statülü gruplara yönelik belirli durumlarda tarafgirlik sergileyerek onları benliğinin bir parçası olan iç gruptan üstün tuttuklarını ve iç gruba karşı kayırdıklarını öne sürmektedir (Jost 2001: 184). Bu kuram üzerinde çalışan araştırmacılar bunun sebebinin düşük sosyal konumlu grupların üyelerinin iç gruba yönelik olumsuz kalıpyargıları ve üst konumlu grupların avantajlı konumunun devamını sağlayan (dış grupla ilgili) olumlu kalıpyargıları içselleştirmeleri olduğunu öne sürmektedirler (Jost vd. 2002: 120). Bu araştırmacılara göre düşük statülü grup üyeleri sistemi suçlamak yerine kötü konumlarından dolayı kendilerini suçlamayarak sistemi meşrulaştırmaktadırlar (Jost ve Banaji 1994). Kurama göre sistem içinde dezavantajlı konumda olan bu kişilerin sistemi meşrulaştırma

eğilimi onların deneyimlediği gerginlik ve adaletsizlik benzeri olumsuz duygu durumunu hafiflemektedir (Jost vd. 2002).

Düşük statülü grupların üyelerinin yüksek statülü gruplara yönelik söz konusu tutumuna ilişkin SMK'nın yukarıda sunulan varsayım ve açıklamaları ana akım psikolojinin insan doğasına ilişkin açıklamalarıyla pek uyuşmamaktadır. İnsanların önemli bir kısmı kendini ve benliğinin bir uzantısı olan grubunu olumlu bir algıda görme ve kayırma güdüsünün etkisi altındadır (Hogg vd. 2011: 120). Hatta yapılan araştırmalara göre kişinin benliğini olumsuz algılaması ve kendini diğerlerinden aşağı bir konumda görmesi öz saygıyı zedelemekte, benliği duygusal olarak zorlamakta ve sorunlara neden olmaktadır (Baumeister 1998: 694). Ancak statü farklılıklarının söz konusu olduğu belirli koşullarda yapılan birçok çalışmadan edinilen bulgular düşük statülü grupların üyelerinin yapılan gruplar arası çeşitli değerlendirmelerde yüksek statülü grupları iç gruptan daha olumlu değerlendirdiğini göstermektedir (Batalha vd. 2007; Jost 2001; Jost vd. 2000). Peki, bu bulgular SMK'nın öne sürdüğü gibi gerçekten dış grup tarafgirliğini mi gösterir, yoksa bu “beklenmedik” bulguların farklı açıklamaları olabilir mi?

Vignoles ve arkadaşlarının yaptıkları literatür incelemesi sonucunda bir kimlik sahibi olma ihtiyacının altında yatan ve kişinin grupta bağıni kuran ve gruplar arası davranışı yönlendirme potansiyeli olan altı farklı motivasyonu belirlemiştirlerdir. Bunlardan ikisi yaygın bir şekilde incelenen pozitif ayırt edicilik ve özsaygı iken; diğer dördü gruplar arası ayırt edicilik (kayırma) ile ilgili yapılan çalışmalarda çok fazla incelenmeyen kontrol algısı, süreklilik algısı, yaşamın anlamı ve ait olma şeklinde kavramlaştırılmış motivasyonlardır (Vignoles vd. 2002: 203). SMK'cılarının dış grup tarafgirliği şeklinde yorumladığı - düşük statülü grupların üyelerinin söz konusu tutumuyla ilgili edinilen-bulgulara yukarıda bahsedilen özsaygı, süreklilik algısı ve kontrol algısı kimlik motivasyonları temelinde alternatif bir açıklama üretmek mümkün gibi görünmektedir. Bu araştırmanın temel amacı “dış grup

tarafgirliğine” SMK’den farklı açıklama getiren çalışma bulgularını derlemek ve özsaygı, kontrol algısı ve süreklilik motivasyonları temelinde tartışmaktır (sadece bu üç motivasyonun incelenme sebebi konuyla ilgili derlenen bulguların belirgin olarak bu üç motivasyonu yansıttığı gözlenmesidir). Bu amaç doğrultusunda; davranışı açıklamada özsaygı, kontrol algısı ve süreklilik motivasyonlarına vurgu yapan, bu motivasyonları merkeze alan Temel Uyuşma Yanlılığı ve Terör Yönetimi Kuramı literatürleri incelenmiş ve kişilerin kendisinden yüksek statüde olan insanlara yönelik tutumunu ele alan çalışma bulguları derlenmiştir.

Temel Atıf Hatası (Temel Uyuşma Yanlılığı)

Temel atıf hatası belirli bir davranışa sebep olabilecek belirgin çevresel faktörlerin bulunduğu durumlarda bile davranışın kişisel içsel özellikler üzerinden açıklanması eğilimidir (Ross 1977: 184). Gilbert ve Malone insanlardaki bu eğilim için; bir kişi tarafından sergilenen davranışın onun kişiliğiyle (içsel özellikleriyle) uyduğu anlamına gelen “uyuşma yanlılığı” (*correspondence bias*) kavramının kullanılmasını önermişlerdir (Gilbert ve Malone 1995: 32). Çünkü araştırmacılar bunu bir hata olarak değil bilgi işleme süreci açısından kaynak ve zaman tasarrufu sağlayan bilişsel bir yanlılık (kestirme) olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Nisbett vd. 1980: 463). Normal koşullarda davranışın nedenini doğru belirlemek için davranışın hangi faktörlerle birlikte değiştiğini analiz edip tutarlılık, belirginlik ve benzerlik bilgisine dayanarak nedensel açıklama yapmak gerekmektedir (Kelley 1973). Ancak bu tür bir yüklem çok sayıda gözlem yapmayı, geniş miktarda durumsal nedenle ilgili bilgiyi bellekte temsil etmeyi, bunları doğru şekilde hatırlamayı ve daha pek çok kaynak ve beceriyi gerekli kılmaktadır (Hogg vd. 2011: 109). Bu yüzden davranışın sebebini bulmada bilişsel bir kestirme olarak uyuşma yanlılığı mekanizmasını kullanmak bilişsel kısıtlılığının üstesinden gelmeyi sağlamakta ve belirsizlik durumunda karar almayı kolaylaştırmaktadır.

Çevremizdeki insanların sergilediği davranışların sebebinin anlamak ve açıklamak onların sadece ne şekilde davranacaklarını tahmin etmemizi kolaylaştırmakla kalmaz aynı zamanda onların davranışı üzerinde etkili olmamıza ve onları denetlememize imkân da vermektedir (Försterling vd. 1988: 231-232). Bu anlamda yüklenme yapmamızın temelinde çevremiz üzerinde bir kontrol algısı oluşturma ihtiyacı yatmaktadır. Wallston ve arkadaşları (1987: 5) kontrol kavramını, “kişinin kendi içsel durumunu ve davranışlarını belirleyebileceğine, çevresini etkileyebileceğine ve istenilen sonuçlara ulaşabileceğine dair sahip olduğu inanç” olarak tanımlamıştır. Klinik alanında yapılan çalışmalara göre kişinin kendi hayatı üzerinde sahip olması gereken kontrol duygusunun yokluğu strese sebep olarak kişinin özsaygısı üzerinde doğrudan negatif bir etki yaratmaktadır (Wallston vd. 1987).

Uyuşma Yanlılığı İle İlgili Araştırma Bulguları

İnsanlar kendi kaderini kontrol ettiklerine inanma konusunda temel bir ihtiyaca sahip olduklarından içinde buldukları durumların nedenini dışsal faktörlerde değil içsel özelliklerde arama eğilimindedirler. Yapılan bazı çalışmalarda kendi performansları konusundaki değerlendirmelerde haksızlığa uğradıklarına ilişkin ortada açık deliller olduğu durumlarda dahi insanların kendi başarısızlıklarını içsel özelliklerine atfettikleri görülmüştür. Örneğin Ruggiero vd. (1997: 385-386) tarafından biri kadınlarla diğeri Asya / Afrika kökenli Amerikalılarla yapılan iki farklı çalışmada; dört farklı koşuldaki katılımcılardan işe alınmak için girdikleri mülakattaki başarısızlıkları konusunda nedensel açıklama üretmeleri istenmiştir. Bu koşulların üçünde katılımcılara jüri üyelerinin belli bir oranının (% 25, % 50, % 75) kendilerine ayrımcılık yaptıkları bilgisi verilmiştir. Çalışma sonucuna göre, jüri üyelerinin dörtte biri ayrımcılık yaptı, yarısı ayrımcılık yaptı ve dörtte üçü ayrımcılık yaptı bilgisinin verildiği üç farklı koşulda katılımcılar kötü sonuç için içsel atıf yaparak başarısızlıklarının sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Katılımcılar sadece

jüri üyelerinin tamamının kendi performansını haksız yere kötü değerlendirdiği bilgisinin verildiği koşulda başarısızlığı konusunda dışsal atıf yapıp bu sonucu hak etmediklerini ifade ederek duruma itiraz etmişlerdir. Araştırmanın diğer önemli bir bulgusu da elde ettiği kötü sonucu jüri üyelerinin önyargılı tutumuna atfeden katılımcılara kıyasla içsel atıf yaparak başarısızlığın sorumluluğunu alan katılımcıların özsayı düzeyinin anlamlı şekilde daha yüksek çıktığı yönündedir. Araştırmacılar bu bulguyu yorumlamada kendi durumu üzerindeki kontrol duygusunun önemine vurgu yapmışlardır. Bu da kontrol algısının özsayıyla yakından ilişkili olduğunu kontrol algısı güçlendikçe özsayının buna bağlı olarak arttığını göstermektedir. Aynı iki araştırmacı tarafından daha önce benzer bir çalışma deseni kullanılarak kadınlarla gerçekleştirilen bir çalışmada benzer bulgular elde edilmiştir (Ruggiero vd. 1995: 826).

Moradi ve Hasan (2004: 424) Amerika’da yaşayan Arap kökenli vatandaşlara yönelik 11 Eylül saldırısından sonra artan önyargı ve ayrımcılığa kendilerinin nasıl bir yüklem yaptıklarını (algılanan kontrol düzeyi) ve bunun özsayıları üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışma hazırladılar. Araştırmanın sonucuna göre maruz kaldığı kötü muameleye dışsal (beyazların önyargılı tutumuna) atıf yapan katılımcılarda özsayı ile algılanan ayrımcılık düzeyi arasında negatif bir ilişki (-.10) varken; içsel atıf yapanlarda bu ilişkinin pozitif (.66) olduğu görülmüştür. Araştırmacılar içsel atıf yapanların özsayısındaki bu olumlu farkı algılanan kontrolün rolüne bağlamışlardır. Algılanan kontrolün özsayı ve benlik üzerindeki olumlu etkisini vurgulayan bu görüşü destekleyen çok sayıda çalışma bulguları literatürde mevcuttur. Örneğin Ruggiero ve Major (1998: 835) ayrımcılığın sebep olduğu yönünde güçlü kanıtların olduğu zamanlarda bile düşük statülü grupların elde ettiği başarısızlığı kendi içsel özelliklerine atfetme şeklindeki düşünme eğilimini ve bunun statü farkından nasıl etkilendiğini incelemek amacıyla yaptığı bir dizi çalışmadan edinilen bulgular bu görüşü doğrulamaktadır. Bu çalışmalardan biri kadın /

erkek, biri Siyah / Beyaz ve biri laboratuvar ortamında oluşturulan düşük / yüksek statülü yapay gruplarla gerçekleştirilmiştir. Üç çalışmanın ortak sonucuna göre kişinin sergilediği performansla verilen geribildirimde belli bir oranda ayrımcılığın yapıldığı bilgisi kendilerine verilmesine rağmen; düşük statülü grupların üyeleri (yüksek statülü grupların üyelerine kıyasla) anlamlı düzeyde daha fazla içsel atıf yaparak başarısızlığının nedenini verdiği cevapların ve gösterdiği çabanın yetersizliğine bağlamışlardır. Araştırmacılar; düşük ve yüksek statülü grupların başarısızlığı konusunda yaptıkları bu yüklemeye farklılığın olası nedenlerinden birinin ayrımcılığa (dışsal) atıf yapmanın iki grup için farklı psikolojik sonuçlar doğurması olduğunu öne sürmüşlerdir. Düşük statülü gruplar (yüksek statülü gruplara kıyasla) kötü performansının nedenini jürinin ayrımcı tutumuna yüklediğinde kontrol algısı ve özsaygı düzeyinde daha fazla düşüş görülmektedir (Ruggiero vd. 1998: 836). Bu çalışmayı yapan araştırmacıların değinmediği, değişik statüdeki gruplar arasındaki söz konusu farklılığa neden olabilecek diğer olası bir durum da dezavantajlı grupların üyelerinin özsaygısını ve kontrol algısını zedeleyen “*kalıp yargı tehdidinde*” maruz kalmaktan kaçınmayla ilgili olabileceği akla gelmektedir. Kişinin elde ettiği olumsuz sonucun sorumluluğunu dış grubun ayrımcı tutumuna atfetmesi beraberinde kalıp yargı tehdidinde maruz kalmayı getirecektir. Dolayısıyla kişi elde ettiği olumsuz sonucun nedensel açıklamasını yaparken -kalıpyargı tehdidinde maruz kalmaktan kaçınmak için- üst grubun ayrımcı tutumuna atıf yapmaktan kaçınıyor olabilir. Yapılan bazı çalışmalar yoğun (pervasive) ayrımcılığa yapılan dışsal atıfla seyrek (rare) ayrımcılığa yapılan dışsal atfın dezavantajlı grupların üyeleri için özsaygı ve iyi oluş hali açısından farklı sonuçlarının olduğunu göstermektedir. Örneğin Schmitt ve arkadaşları (2003: 308) tarafından yapılan bir çalışmada elde edilen olumsuz sonucun sebebini açıklama konusunda yoğun cinsiyetçi tutuma atıf yapan kadınların cinsiyetçilikle ilgili olmayan dışsal faktöre (ya da seyrek cinsiyetçiliğe) atıf yapanlara kıyasla özsaygı düzeyi daha düşük çıkmış ve daha olumsuz duygular rapor etmişlerdir.

Yukarıda kontrol kavramını açıklamada da bahsedildiği gibi kontrol algısının kişiye kazandırdığı önemli şeylerden biri “istenilen sonuçlara ulaşılabilmesine dair inançtır”. Yoksullukla ilgili yapılan çalışmalarda yoksulların içinde bulunduğu yoksulluğu şans, kader ya da diğer grupların baskısı gibi dış çevresel koşullar yerine yeteri kadar azimli olmama, tembellik gibi içsel özelliklerine atfettikleri yönündeki bulgular bu algı ve inançla ilgili gibi görünmektedir (Feather 1974). Bunun önemli bir sebebi düşük statülü grupların sahip oldukları kötü konumu hak ettiklerine, bundan daha iyisini elde edemeyeceklerine (bu anlamda yetersiz olduklarına), bunun onların kaderi olduğu yönündeki bir inançtan çok; kendi kaderini tayin edebilecekleri ve hak ettikleri konuma ulaşacakları konusunda duydukları bir inanca işaret ediyor gibi görünmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde “*kişisel adil dünya inancı*” da kontrol motivasyonu ile yakından ilişkilidir. Kişiye kendi hayatı üzerinde ihtiyaç duyduğu kontrol duygusunu sağlayarak istediklerini elde edebileceği konusundaki güvenini pekiştiren bu inanca sahip insanlar; hayatının daha az tesadüfi ve daha öngörülebilir olduğuna, çalışkan / azimli olanların ödüllendirileceğine ve herhangi bir haksızlık durumunda hakkını eninde sonunda muhakkak alacağına inanmaktadırlar (Kılınç vd. 2011). Yapılan çalışmalar bireysel adil dünya inancının yüksek özsaygı ve psikolojik iyi oluş halini güçlü şekilde yordadığını göstermektedir (Dalbert 1999: 87-88). Begue (2005: 73) tarafından yapılan bir araştırmada kişisel adil dünya inancının yeterlilik / kontrol algısıyla güçlü şekilde pozitif ilişki sergilediği ve yeterlilik / kontrol algısının olumsuz sosyal karşılaştırma durumlarında özsaygının sürdürülmesine hizmet ettiği bulunmuştur.

Bazı araştırmacılara göre insanların temel uyuşma yanlılığı sergilemesi için önemli evrimsel sebepler bulunmaktadır (Andrews 2001: 13). Evrimsel bir perspektiften bakıldığında özellikle insanların kendilerinden (grubundan) güçlü olan ve kendileri için tehdit oluşturan rakiplerinin içsel durumunu anlamaya yönelik atıflar yapma ve temsiller oluşturma hayati önemi bulunmaktadır. Onları yenme potansiyeline

sahip rakipleri (düşmanları) iyi tartmadan onlarla kavgaya girmenin büyük riskleri bulunmaktadır. Bunun için rakiplerinin nasıl olduğunu tanıma, güçlü ve zayıf yanlarını belirleme konusunda doğru bilişsel bir değerlendirme yapıp ona nasıl bir tepki göstermesi (kaçmalı mı yoksa savaştı mı?) gerektiğini belirlemek çok önemlidir (Cosmides vd. 1992: 220). Bilişe evrimsel bakış açısı ile yaklaşan psikologlar; uyuşma yanlılığını hileleri saptamaya ve belirli özellikteki insanların ne şekilde davranacağını öngörmeye yönelik doğuştan gelen, evrimsel kökeni çok eskilere dayandığı için önemli ölçüde otomatikleşmiş olan bir bilişsel eğilim olarak değerlendirmektedir (Andrews 2001: 11).

Atıflar diğer insanların içsel durumunun kişideki zihinsel bir temsilini oluşturmaktadır (Andrews 2001: 15). Diğer insanların zihinsel durumunu doğrudan gözlemleyemediğimizden onu davranış ipuçlarından hareketle anlamaya çalışırız. Yani kişinin niyet, plan ve isteklerini davranış sonuçları üzerinden çıkarsamaya çalışırız (Fein 1996). Bu anlamda uyuşma yanlılığı; ilgili davranışların grupların (ya da bireylerin) kalıcı içsel özelliklerinin bir yansıması olduğunu öne süren *Özcülük (essentialism)* yanlılığıyla da ilişkilidir (Haslam vd. 2000: 123). Aktörün her türlü davranışsal ipucunu onun ilgili kişisel özelliğine atfetmek onun nasıl biri olduğu ve belirli durumlarda ona ne şekilde yaklaşmamız gerektiğini belirlememiz açısından önemlidir.

McPherson ve Young'ın (2004: 365) sınıf ortamında öğretmenlerin sinirlenip kızdıklarında öğrencilerin ne tür bir atıf yaptıklarını inceledikleri çalışmasında; öğretmenlerin (dışarıya yansıttığı) öfke düzeyi arttıkça öğrencilerin daha fazla içsel atıf yaptığı görülmüştür. Öğrencilere görüntüleri gösterilen öğretmenin rol icabı öfkelenildiği bilgisi verilmesine ve koşulların etkisi vurgulanmasına rağmen öğrenciler yine de onu kişiliğiyle ilişkilendirerek içsel atıf yapmayı tercih etmişlerdir. Ross ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen benzer bir çalışmada verilmiş (zorunlu) rollere uygun davranışlarla ilgili nedensel çıkarımda bulunurken insanların ne şekilde açıklamalar ürettiği incelenmiştir. Verilen mülakat görevinde(rastgele

atanmış) katılımcılardan biri genel kültür (sinema, edebiyat, popüler bilim, psikoloji gibi) alanda hazırlanmış soruları diğer kişiye yönelmiştir. Diğer katılımcı da bu sorulara cevaplar vermeye çalışmıştır. Araştırma sonuçları hem soru soran ve cevap veren iki katılımcının hem de onları gözlemleyen katılımcıların soru soran kişiyi daha kültürlü, bilgili, becerikli ve zeki buldukları ve sorduğu alana hâkim oldukları yönünde değerlendirme yaparak içsel atıf yapmışlardır (Ross vd. 1977: 491-2). Bu çalışmayı inceleyen Jouffre ve arkadaşı (2016: 628) benzer bir çalışma yapmış ve tekrarlayan bulgular elde etmiştir. Atıflarla ilgili gerçekleştirilen diğer bir araştırmada bazı öğrencilere Fidel Castro'yu destekleyen bazılarına da ona karşıt fikirleri içeren metinler okutulmuş ve daha sonra diğer öğrenci arkadaşlarına metinleri okuyan bu öğrencilerin Castro hakkında ne tür (olumlu / olumsuz) bir tutuma sahip oldukları yönünde bir çıkarımda bulunmaları istenmiştir. Değerlendirme yapan katılımcılar öğrenci arkadaşlarının okuduğu metinlerin başkaları tarafından yazıldığını (ve rastgele onlara okutulduğunu) bilmelerine rağmen Castro lehinde metni okuyanın Castro'yu desteklediği, aleyhindeki metni okuyanın da ona karşıt fikirlere sahip olduğu yönünde değerlendirme yaparak içsel atıfta bulunmuşlardır (John vd. 1967).

Yapılan çalışmalara göre düşük statülü gruplar baskın grupların hem başarılarını hem de başarısızlıklarını onların kalıcı içsel özelliklere atfetmektedir. Örneğin İngiltere'de farklı ideolojiden insanların zenginlikle ilgili yaptıkları nedensel açıklamaları inceleyen bir araştırmaya göre hem muhafazakârlar hem de sol görüşlü insanlar zenginliği kalıcı, içsel özelliklerle ilişkilendirmektedir. Ancak muhafazakârlar zenginliği azim, çalışkanlık, tutumluluk gibi olumlu bireysel özellikler üzerinden açıklarken; sol dünya görüşlü olanlar daha çok bencillik, merhametsizlik dürüst olmama gibi olumsuz içsel özelliklere atıfta bulunmuşlardır (Furnham 1983: 39). Üst grubun başarıları hakkında yapılan bu içsel atıflar (merhametsiz, bencil) bir

anlamda onlarla ne tür bir ilişki geliştirebilecekleri konusunda da (kalıpyargılar olarak) yol gösterici bir özellik taşır.

Evrimsel bakış açısına göre diğerlerinin davranışları konusunda her zaman otomatik bir şekilde içsel atıf yapmak işlevsel değildir. Bu eğilimin riskleri vardır ve bizi zararlı hatalara düşürebilir. Çünkü diğerleri belli bir yarar elde etmek için bize karşı; içsel durumu (niyet, istek, plan) konusunda yanıltıcı şekilde davranabilir. Diğerlerinin içsel durumunu (davranışsal ipuçlarından hareketle) tahmin etmede bizim için maliyeti büyük olacak bir hataya düşebiliriz. Kişinin kötü niyet ve planları varken yanıltıcı şekilde iyi davranışlar sergileyebilir ve bize karşı kötü emelleri olan birini (davranışlarından hareketle) iyi olarak değerlendirip zararlı bir alışverişe girebiliriz (Hilton vd. 1993). Bu hataya düşmemek için Gilbert'e (1993) göre davranışa yüklem yaparken ikili (iki basamaklı) bir süreçten geçeriz. Birinci süreç otomatik, hızlı, kendiliğinden gerçekleşen ve niyetli olarak bastırılması mümkün olmayan bir süreçken; ikinci süreç, kontrollü, niyetli olarak başlatılır ve değiştirilebilmektedir. Araştırmacıya göre ilk olarak diğerlerinin tüm davranışları konusunda öncelikle içsel atıf yaparak uyuşan yanlılık sergileriz. Ancak eğer onun niyetinden kuşkulanırsak ya da başka motivasyonlarımız varsa daha fazla düşünür ve duruma bağlı olası dışsal nedenleri hesaba katıp son yüklemeyi yeniden yaparız (akt, Aronson vd. 2012: 217). Yapılan çalışmalar söz konusu evrimsel görüşü desteklemektedir. Bu çalışmalar insanların kandırılmaya karşı çok duyarlı oldukları, bu konuda özel gayretlerinin olduğunu ve diğerlerinin iyi niyetinden kuşku duyduğunda daha az uyuşma yanlılığı sergilediği ve ikinci süreci başlatarak durumsal faktörleri de değerlendirip yeni bir yüklem yaptıklarını göstermektedir (ör. Fein vd. 1990: 764; Hilton vd. 1993; Fein 1996: 1180). Ayrıca yapılan çalışmalar insanların doğru değerlendirme yapma konusunda çıkarlarının (menfaatlerinin) olduğu durumlarda uyuşma yanlılığını esneterek ikinci süreci devreye sokup ilgili sosyal bilgiyi işledikten sonra atıf yaptıkları yönünde bulgular elde edilmiştir (Vonk 1999).

Özetle yukarıda temel uyuşma yanlılığı bağlamında ele alınan açıklamalara ve çalışma bulgularına dayanarak düşük statülü grupların üyelerinin kendi grubuna ve üst statülü gruplara yönelik tutumuyla ilgili iki açıklama üretmek mümkün görünmektedir. Birincisi; düşük statülü grupların içinde buldukları kötü konumun nedenini kendilerinde aramaların sebebi kendilerini değersiz, yetersiz ya da daha iyi bir konuma layık görmemekle değil (kendi kaderi üzerinde) ihtiyaç duydukları kontrol algısı ile ilişkili gibi görünmektedir. Kişinin kendi durumunu belirleyebileceğine ve istenilen sonuçlara ulaşabileceğine dair sahip olduğu bu algı (inanç) özsaygı ve kendine güven ile güçlü şekilde ilişkilidir. İkincisi; dezavantajlı grupların yüksek statülü (baskın) grupların yetkinliğini kabul etmesi ve başarılarını onların içsel özelliklerine atfetmesinin sebebi onlara karşı duyulan bir sempatiden çok onların nasıl insanlar olduklarını anlamaya çalışma, kendilerine tehdit oluşturacak güçlü yanlarını tespit etme ve onlara karşı tedbirli olma ihtiyacıyla ilgili olabilir. Bu da benzer bir şekilde kontrol algısıyla ilgilidir, çünkü kişinin diğerlerinin davranışını ön görebilmesi ve bu davranışlara etki edebilmesi için davranışlarının kaynağını belirlemesi ve bu konuda içsel ya da dışsal bir algı oluşturması gerekmektedir.

Terör Yönetimi Kuramı

Terör Yönetimi Kuramına göre toplumdaki tüm grupların içinde yaşadığı (gerçekliğe dair ortak sembolik algılardan oluşan) kurulu düzen, insanlarda varlıklarını düzenli, anlamlı, güvenli ve sürekliliği olan bir gerçeklik içinde sürdürdüğü algısını oluşturmaktadır (Pyszczynski vd. 2004: 464). Kuram, insanların kurulu düzene sarıldıkça ve bu düzenin sağladığı değerlere uygun şekilde yaşadıkça benlik saygılarının arttığı, kazanılan benlik saygısının da ölüm korkusuna karşı bir koruyucu işlev gördüğünü öne sürmektedir (Greenberg vd. 1986: 189).

Kişilere bağlanma ve kendini onun parçası olarak görüp güvende hissetme olanağı sağlayan bu sosyal yapılar insanlar tarafından

kişiselleştirilmektedir. İnsanlar kişiselleştirdiği kültürel değerlere ve bu değerlere dayanan standartlara uygun olarak yaşadığı sürece kendini değerli ve saygın görmektedir. Ancak kendi değerleri ve ana akım kültürel değerler arasında bir *uyumsuzluk* yaşayan insanlar “*Kültürel Yabancılaşma*” duygusunu yaşamaktadırlar (Cozzarelli vd. 1998: 255). İnsanların kendini içinde bulunduğu ana akım kültürden (kurulu düzenin dayandığı değerlerden) farklı görmeleri benlikleri hakkında belirsizliğe, güvensizliğe ve psikososyal sorunlara neden olabilmektedir (Cozzarelli vd. 1998: 254). İçinde yaşanan baskın kültürden izole olmanın benlik algısı üzerinde böylesine olumsuz sonuçlar doğurması; kim olduğumuzun (benliğimizin) içinde yaşadığımız kültürle ilişkisini ve kültürel dünya görüşünün benliği koruyucu ve destekleyici işlevini yansıtmaktadır.

Kültürel Yabancılaşma İle İlgili Araştırma Bulguları

Kültürel yabancılaşma bireyin benlik değerlendirmesi üzerinden psikolojik uyumunu etkilemektedir. Cozzarelli vd. (1998: 265) tarafından yapılan çalışmaya göre kültürel yabancılaşma algısı yüksek olan kişiler daha düşük düzeyde özsaygı ve daha yüksek düzeyde kaygı rapor etmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre kültürel yabancılaşmanın kişi üzerindeki (düşük özsaygı, kaygı, yaşam tatminsizliği gibi) olumsuz psikolojik sonuçları etkisini benlikte yaşanan uyumsuzluk (self-discrepancy) algısı üzerinden göstermektedir (Cozzarelli vd. 1998: 255). Bernard ve arkadaşları (2006: 88) yaptıkları bir çalışmada kültürel yabancılaşmanın en güçlü göstergelerinden birinin kişinin benimsediği kültürel değerler ile ana akım kültürel değerler arasındaki uyumsuzluk olduğunu ortaya koymuşlardır. Kişinin sahip olduğu değerler ve sosyopolitik tutumu ile toplumun çoğunluğunun benimsedikleri arasında algılanan uyumsuzluk düzeyi arttıkça katılımcıların rapor ettiği kültürel yabancılaşma düzeyi artmıştır. Kohn vd. (1983) tarafından yapılan bir çalışmada da benzer bulgular elde edilmiştir.

Yukarıda referans verilen çalışma bulgularının da gösterdiği gibi kişinin ya da grubun kendini bu yapıdan farklılaştırması kültürel yabancılaşmaya neden olmaktadır. Bu da özsaygıyı zedelemekte ve yaşam tatminsizliğine neden olmaktadır. Yani belirli durumlarda üyelerin grubunu ana akım (çoğunlukta olan baskın) kültürden farklılaştırması özsaygı kazandırmak yerine zararlı sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla azınlık grupların üyelerinin kendi iç grubunu ana akım kültürden ve toplumdaki baskın gruptan farklılaştırmamasının ve bu baskın grubun lehine olan sistemi desteklemesinin önemli sebeplerinden biri kültürel yabancılaşma hissinden kaçınmakla ilgili olabilir.

Özsaygı İle İlgili Araştırma Bulguları

Yapılan çalışmalarda insanlara ölümlü oldukları hatırlatıldığı durumlarda ihtiyaç duydukları özsaygıyı elde etmek için kültürel dünya görüşlerine daha sıkı sarıldıkları ve onu savunanlara karşı daha olumlu tutumlar geliştirdiği yönünde güvenilir bulgular elde edilmiştir (Dechesne vd. 2003: 730; Arndt vd. 1996: 384; Greenberg vd. 1990: 317).

Arndt ve Greenberg'in (1999: 1335) gerçekleştirdiği çalışma sonucuna göre özsaygısı düşük olan kişiler ölüm belirginliğinin ön plana çıkarıldığı (ölümle ilgili düşünceleri zihinlerinde canlandırdıkları) koşulda ihtiyaç duyduğu öz saygıyı elde etmek için kültürel dünya görüşlerine daha sıkı sarılmışlar ve buna tehdit oluşturan kişilere yönelik daha sert tepkiler vermişlerdir. Benzer şekilde Rosenblatt ve arkadaşlarının (1989: 684) yaptığı çalışmaya göre katılımcıların benlik saygısının tehdit edildiği (ölümlü olduklarının hatırlatılması gibi) durumlarda kültürel dünya görüşlerini destekleyen (koruyan) kişilere yönelik daha olumlu tutumlar geliştirmişlerdir. Harmon-Jones ve arkadaşlarının (1997: 33) özsaygı düzeyinin kültürel dünya görüşünü savunmayla ne tür bir ilişkisi olduğunu incelemek amacıyla gerçekleştirdiği iki araştırmanın sonucuna göre özsaygı düzeyi

(manipüle edilerek) düşürülen katılımcıların kültürel dünya görüşünü destekleme düzeyi artarken, öz saygı düzeyi yükseltilemlerde destekleme düzeyinde bir düşüş olduğu görülmüştür.

Nail vd. (2009: 235-236) Amerika'da gerçekleşen 11 Eylül saldırısının ABD vatandaşlarının politik yönelimi üzerinde ne tür bir etkisi olduğunu inceledikleri bir çalışma sonucuna göre saldırı sonrasında hem muhafazakârlarda hem de liberal partiyi destekleyenlerde ciddi bir muhafazakârlaşma olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Hem muhafazakâr hem de liberal görüşlü vatandaşlar başkan Bush'u, politikalarını ve yapılan askeri harcamalardaki artışı (saldırı öncesine kıyasla) daha fazla desteklemişlerdir. Willer (2004: 9) gerçekleştirdiği bir arşiv çalışmasında Amerika'da 2001 ile 2004 yılları arasında devlet yetkilileri tarafından verilen terör uyarılarının (alarmın) vatandaşların başkan Bush'u desteklemelerini ne şekilde etkilediğini (kamuoyu anket araştırmaları üzerinden) incelemiştir. Çalışmanın bulgularına göre verilen terör alarmı ile başkan Bush'un desteklenme düzeyi arasında güçlü pozitif bir ilişki görülmüştür. İnsanların normalde desteklemediği başat (muhafazakâr) kültürel dünya görüşünü belirsizlik ve tehdit durumunda desteklemeye yönelmesi ile ilgili bu bulgular, mevcut sistem karşısında kısmen zayıf (ekonomik, politik, sosyal) konumda olan kimlik mensuplarının baskın kimlikten yana tutum sergilemesinin belirli kaygı ve motivasyonlarla ilişkisini ortaya koymaktadır. Belirsizliğin baskın olduğu, işlerin kontrolden çıktığı algısının yerleştiği ve can güvenliğinin azaldığı durumlarda insanlarda benlik saygısı zedelenir ve insanlar bunu telafi etmeye motive olur. Terör Yönetim Kuramına göre hâkim kültürel dünya görüşünü desteklemek ve buna tehdit oluşturanlara karşı olumsuz tutum sergilemek öz saygıyı arttırmaktadır. Ayrıca kurama göre hâkim kültürel dünya görüşü bir süreklilik hissi ve kontrol algısı da sağlar. Kişiler kendilerinin aleyhine bir sistem de olsa içinde buldukları kurulu düzende geleceğe ilişkin daha az belirsizlik yaşamakta ve kendi

hayatları üzerinde (mevcut kurallar dâhilinde) daha fazla kontrol algısına sahip olduklarına inanmaktadır (Kılınç vd. 2011).

Özetle yapılan çalışmalar incelendiğinde yüksek statülü grubun lehine olan sistemin dezavantajlı gruplar tarafından desteklenmesinin önemli sebepleri vardır. Yukarıda da bahsedildiği üzere kurulu düzen kişinin yaşamını düzenli (öngörülebilir), sürekliliği olan ve anlamlı bir şekilde algılamasını sağlamaktadır. Bu yapının kişiye sağladığı en önemli şeylerden biri özsaygı diğeri hayatın tahmin ve kontrol edilebilir olduğu hissidir. Gruplar arası bağlamda yapılan çalışmalarda iç grubun kayırılmasının altında zaten bu motivasyonlar yatmaktadır. Bu motivasyonlar sistem tarafından tatmin edildiği sürece grubu dezavantajlı konumda bile olsa kişinin bunun devamından yana tutum geliştirmesi SMK'nın iddia ettiği gibi kendi aleyhine (kendini zayıflatan) değil aksine kendini güçlendiren bir eğilim gibi görünmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

SMK düşük statülü grupların üyelerinin kötü konumlarından dolayı sistemi ya da baskın grupları suçlamak yerine kendilerini suçladıklarını ve bunun içinde buldukları konumu kabullenmeleriyle ilgili olduğunu öne sürmektedir (Jost ve Burgess 2000: 121). Evrimsel kökü çok eskilere dayandığı düşünülen ve otomatikleştiği konusunda güçlü belirtiler bulunan temel uyuşma yanlılığı (TUY) mekanizmasıyla ilgili yapılan kuramsal ve görgül çalışmalar; dezavantajlı grupların başarısızlıkları konusunda içsel atıf yapma eğiliminin belli bir anlamının ve benliği koruyucu-güdüleyici bir işlevinin olduğunu göstermektedir. Literatürde aksini de gösteren çok miktarda bulgu olmasıyla birlikte bu çalışma kapsamında derlenen bazı bulgular kendi başarısızlıkları konusunda içsel atıf yapanların dışsal atıf (baskın grubun ayrımcı tutumunu sorumlu tutmak gibi) yapanlara kıyasla özsaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu yönündedir (Moradi vd. 2004; Ruggiero vd. 1997). Bu alanda çalışan araştırmacılar davranışı

anlamada özsaygının yanı sıra özsaygıyla ilişkili olan ve onu güçlendiren bir motivasyon olan kontrol algısının rolünü de incelemektedir. Çalışma sonuçlarına bakıldığında dezavantajlı grupların içsel atıf yapmasının çok temel bir ihtiyaç olan kontrol algısını güçlendirdiği ve bu algının da özsaygının temelini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca çalışmalara göre yüksek statülü gruplara kıyasla düşük statülü grupların dışsal atıf yapmasının kendileri için daha olumsuz sonuçları (kaygı, olumsuz duygu durumu gibi) olduğunu ve içsel atıf yapmanın dezavantajlı gruplarda özsaygıyla daha fazla ilişkili olduğunu göstermektedir (Ruggiero vd. 1998). Bulgular değerlendirildiğinde gruplar arasındaki bu farkın kalıp yargı tehdidiyle ilişkili olabileceği akla gelmektedir. Dezavantajlı grupların üyelerinin iç gruba yönelik olumsuz kalıp yargılara göre değerlendirileceklerine veya buna göre muamele göreceklerine dair yaşadıkları yoğun endişe olan (Steele vd. 1995: 797) kalıp yargı tehdidi kişinin kendi davranışları üzerinde sahip olduğu denetim algısını kaybetmesine, dışsal faktörlerin denetimine girmesine ve benlik kaynaklarını tüketmesine neden olabilmektedir. Bu yüzden bu grupların üyeleri kalıp yargı tehdidine maruz kalmamak için başarısızlıklarını diğerlerinin önyargılı tutumuna atfetmekten kaçınıyor olabilirler.

SMK'nın önemli bir iddiası da dezavantajlı grupların avantajlı grupları kendinden üstün tuttuğu ve onların yüksek sosyal konuma kendilerinden daha fazla layık buldukları yönündedir (Jost vd. 1994: 8). TUY ile ilgili yapılan teorik açıklamalar ve görgül çalışmalar ışığında dezavantajlı grupların bu tutumu değerlendirildiğinde bunun üst statülü gruplara yönelik olumlu bir meyilden ziyade onlardan gelebilecek tehditleri belirleme ve bunlara karşı kendilerini korumayla ilgili olabileceği düşünülmektedir. İnsanlar kimlere güvenip ortaklıklar kurabileceğini ve kimlerin kendileri için tehdit oluşturduğunu anlamak için diğer insanların kim olduğunu ve nasıl davranacaklarını bilme ihtiyacı içerisindeyler. Bunu bilmenin en etkili yollarından biri onların ne tür özelliklere ve eğilimlere sahip olduklarını belirlemektir. TUY

yaklaşımına göre insanlar birbirinin içsel (niyet, istek, plan, hedef gibi) durumunu doğrudan gözlemleyemediğinden davranışsal sonuçlarından hareketle bunu anlamaya çalışmaktadır. Bu da belirli davranışların belirli içsel özelliklere tekabül ettiğini ve ondan kaynaklandığını kabul etmekle mümkün olmaktadır (Fein 1996). Dolayısıyla diğer insanları tanıma sürecinde onların sergilediği davranışları ve sahip oldukları şeylerin, buldukları konumun onların içsel özelliklerinden kaynaklandığını varsaymak işi kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır. Diğer türlü onları tanımak için davranışlarının ne tür etmenlerle birlikte değiştiğini gözlemek ve tutarlılık-belirginlik-benzerlik bilgisine dayanarak çıkarımda bulunmak gerekecektir. Bu da çok sayıda gözlemi ve uzun bir zamanı gerektirmektedir. Bu çalışma kapsamında temel atıf yanlılığıyla ilgili ele alınan çalışmalarda (Furnham 1983; John vd. 1967; McPherson ve Young 2004; Ross vd. 1977) değerlendirme yapan katılımcıların davranışsal sonuçları -ortada belirgin çevresel faktörlerin etkisi bulunsa bile- aktörlerin içsel özelliklerine atfetmesinin aslında çok kısa bir sürede ve kısıtlı davranışsal ipucundan hareketle onları tanımayla, nasıl insanlar olduğunu belirlemekle ilgili olduğu söylenebilir. Bu bilgi ve bulgular ışığında dezavantajlı grup üyelerinin avantajlı grupların sosyal konum gibi başarılarını içsel özelliklerine atfetmesi ile ilgili tutumları değerlendirildiğinde, bunun onları kayırmak anlamına gelmekten çok onların ne tür insanlar olduklarını bilme ve onlar hakkında zihinsel bir temsil oluşturmakla ilgili gibi görünmektedir (Andrews 2001: 15). Evrimsel olarak insanların kendilerinden güçlü olan ve tehdit oluşturan rakiplerinin içsel durumunu anlamaya yönelik atıflar yapma ve temsiller oluşturmanın hayati önemi bulunmaktadır. Atalarımızın grup içerisinde hızlı değişen ortaklık örüntülerini takip edebilmesi, belirli özellikteki insanların (özellikle dışarıdaki rakiplerin) ne şekilde davranacağını kestirebilmesi ve bu sosyal satranç oyunu esnasında hem grup içindeki hem de diğer gruplardaki insanların aldatici (hileli) davranışlarını ve olası hamlelerini tahmin etmesi gerekmektedir (Andrews 2001: 12). Doğal seçilimin evrimsel ilkelerine göre uyum değeri yüksek olan temel uyuma yanlılığı bilişsel yapının

bir parçası haline gelmiştir (Cosmides vd. 1992: 220). Schachter'a (1971) göre hedef bir kişiye yönelik bizde uyanan duygusal ve fizyolojik uyarılma onunla ilgili yaptığımız nedensel çıkarımlardan (bilişsel değerlendirmeden) sonra oluşmaktadır. Yani bizim hedef bir kişiyi sevip yaklaşma, öfke hissedip saldırma ya da korkup kaçmamızı belirleyen şey onun ne tür özelliklerde biri olduğunu ve içsel durumunun (bize yönelik niyet, istek ve planının) ne olduğunu belirleyen nedensel açıklamalardır. Özetle diğer insanların davranışlarının içsel sebebinin (içsel durumunu) anlamak ve açıklamak onların ne şekilde davranacağını öngörmemizi, onlara karşı tedbirli olmamızı ve en etkili davranışı belirlememizi kolaylaştırarak çevremiz üzerinde bir kontrol duygusu oluşturmamızı sağlamaktadır. Bu da ihtiyaç duyduğumuz özsayıyı güçlendirmektedir (Forsterling vd. 1988: 231-232). Bu bağlamda dezavantajlı grupların -üst statülü grupların konumuyla ilgili başarılarını onların içsel özelliklerine atfetme- eğilimi değerlendirildiğinde bunun dış gruba yönelik olumlu bir tutum olmayabileceği kuşkusuzda güçlenmektedir.

SMK'nın önemli iddialarından biri de dezavantajlı grupların üyelerinin kendi aleyhine ve üst statülü grupların lehine olan durum ve düzenlemelerin devamını sağlayacak şekilde bu durum ve düzenlemeleri algılaması, anlaması ve açıklaması şeklinde bir eğiliminin olduğu yönündedir. TYK bağlamında yapılan çalışmalardan edinilen bulgular dezavantajlı grupların sistemi desteklemelerinin kendi aleyhine olmadığını, bunun onların belirli ihtiyaç ve motivasyonlarını (özsayı, süreklilik, anlam) tatmin ettiği anlaşılmaktadır. Sistemi destekleme eğiliminin dış grup tarafgirliğiyle güçlü şekilde pozitif ilişki içinde olduğunu gösteren çalışma bulguları mevcuttur (ör. Jost vd. 2003: 260; Jost vd. 2000: 209). Bunun önemli bir sebebi uzun yıllar boyunca üst statülü grupların sistemi yönetmesi ve dezavantajlı grupların bu üst statülü grubu sistemle özdeşleştirilmesi olarak görülebilir.

Kaynaklar

Andrews, Paul W. (2001). "The Psychology of Social Chess and the Evolution of Attribution Mechanisms: Explaining the Fundamental Attribution Error". *Evolution and Human Behavior*, C. 22, S. 1, s. 11-29.

Arndt, Jamie ve Jeff Greenberg (1999). "The Effects of a Self-Esteem Boost and Mortality Salience on Responses to Boost Relevant and Irrelevant Worldview Threats". *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 25, S. 11, s. 1331-1341.

Arndt, Jamie vd. (1997). "Subliminal Exposure to Death-related Stimuli Increases Defense of the Cultural Worldview". *Psychological Science*, C. 8, S. 5, s. 379-385.

Batalha, Luisa vd. (2007). "Outgroup Favoritism: The Role of Power Perception, Gender, and Conservatism". *Current Research in Social Psychology*, C. 13, S. 4, s. 38-49.

Baumeister, Roy F. (1998). "The Self". *Advanced Social Psychology: The State of The Science*, s. 680-740.

Bègue, Laurent (2005). "Self-Esteem Regulation in Threatening Social Comparison: the Roles of Belief in a Just World and Self-Efficacy". *Social Behavior and Personality: An International Journal*, C. 33, S. 1, s. 69-76.

Bernard, Mark M. vd. (2006). "Cultural Estrangement: The Role of Personal and Societal Value Discrepancies". *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 32, S. 1, s. 78-92.

Blaine, Bruce ve Jennifer Crocker (1993). "Self-esteem and Self-serving Biases in Reactions to Positive and Negative Events: An Integrative Review." *Self-esteem*, s. 55-85.

Cosmides, Leda ve John Tooby (1992). "Cognitive Adaptations for Social Exchange". *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*, s. 163-228.

Cozzarelli, Catherine ve Joseph A. Karafa (1998). "Cultural Estrangement and Terror Management Theory". *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 24, S. 3, s. 253-267.

Dalbert, Claudia (1999). "The World is More Just for Me than Generally: About the Personal Belief in a Just World Scale's Validity". *Social Justice Research*, C. 12, S. 2, s. 79-98.

Dechesne, Mark vd. (2003). "Literal and Symbolic Immortality: the Effect of Evidence of Literal Immortality on Self-esteem Striving in Response to Mortality Salience". *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 84, S. 4, s. 722-737.

Feather, Norman T. (1974). "Explanations of Poverty in Australian and American Samples: The Person, Society, or Fate?" *Australian Journal of Psychology*, C. 26, S. 6, s. 199-216.

Fein, Steven (1996). "Effects of Suspicion on Attributional Thinking and the Correspondence Bias". *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 70, S. 6, s. 1164-1184.

Fein, Steven vd. (1990). "Suspicion of Ulterior Motivation and the Correspondence Bias". *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 58, S. 5, s. 753-764.

Försterling, Friedrich ve Udo Rudolph (1988). "Situations, Attributions, and the Evaluation of Reactions". *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 54, S. 2, s. 225-232.

Furnham, Adrian (1982). "Why Are the Poor Always with Us? Explanations for Poverty in Britain". *British Journal of Social Psychology*, C. 21, S. 4, s. 311-322.

Furnham, Adrian (1983). "Attitudes toward the Unemployed Receiving Social Security Benefits". *Human Relations*, C. 36, S. 2, s. 135-149.

Gilbert, Daniel T. ve Patrick S. Malone (1995). "The Correspondence Bias". *Psychological Bulletin*, C. 117, S. 1, s. 21-38.

Greenberg, Jeff vd. (1986). "The Causes and Consequences of a Need for Self-esteem: A terror management theory." *Public self and private self*. 189-212.

Harmon-Jones, Eddie vd. (1997). "Terror Management Theory and Self-Esteem: Evidence That Increased Self-Esteem Reduces Mortality Salience Effects". *Journal of Personality and Social Psychology Copyright*, C. 72, S. 1, s. 24-36.

Haslam, Nick vd. (2000). "Essentialist Beliefs about Social Categories". *British Journal of Social Psychology*, C. 39, S. 1, s. 113-127.

Hilton, James L. vd. (1993). "Suspicion and Dispositional Inference". *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 19, S. 5, s. 501-512.

Hogg, Michael A. ve Graham M. Vaughan (2011). *Sosyal Psikoloji*. çev. İbrahim Yıldız ve Aydın Gelmez, Ankara: Ütopya.

Jost, John T. (2001). "How Status and Power Differences Erode Personal and Social Identities at Work: A System Justification Critique". *Social Identity Processes in Organizational Contexts*, s. 181-196.

Jost, John T. ve Mahzarin R. Banaji (1994). "The Role of Stereotyping in System-justification and the Production of False Consciousness". *British Journal of Social Psychology*, C. 33, S. 1, s. 1-27.

Jost, John T. ve Diana Burgess (2000). "Attitudinal Ambivalence and the Conflict between Group and System Justification Motives in Low

Status Groups”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 26, S. 3, s. 293-305.

Jost, John T. ve Orsolya Hunyady (2003). “The Psychology of System Justification and the Palliative Function of Ideology”. *European Review of Social Psychology*, C. 13, S. 1, s. 111-153.

Kelley, Harold H. (1973). “The Processes of Causal Attribution.” *American psychologist*, C. 28, S. 2, s. 107-128.

Kılınc, Sibel ve Fuat Torun (2011). “Adil Dünya İnancı”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, C. 3, S. 1, s. 1-14.

McPherson, Mary B. ve Stacy L. Young (2004). “What Students Think When Teachers Get Upset: Fundamental Attribution Error and Student Generated Reasons for Teacher Anger”. *Communication Quarterly*, C. 52, S. 4, s. 357-369.

Moradi, Bonnie ve Nadia Talal Hasan (2004). “Arab American Persons’ Reported Experiences of Discrimination and Mental Health: The Mediating Role of Personal Control”. *Journal of Counseling Psychology*, C. 51, S. 4, s. 418-428.

Nail, Paul R. ve Ian McGregor (2009). “Conservative Shift Among Liberals and Conservatives Following 9/11/01”. *Social Justice Research*, C. 22, S. 3, s. 231-240.

Pyszczynski, Tom vd. (2004). “Why do People Need Self-esteem? A Theoretical and Empirical Review.” *Psychological bulletin*, C. 130, S. 3, s. 435-468.

Rosenblatt, Abram vd. (1989). “Evidence for Terror Management Theory: I. The Effects of Mortality Salience on Reactions to Those Who Violate or Uphold Cultural Values”. *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 57, S. 4, s. 681-690.

Ross, Lee (1977). "The Intuitive Psychologist and His Shortcomings: Distortions in the Attribution Process1." *Advances in Experimental Social Psychology*, C. 10, s. 173-220.

Ross, Lee D. vd. (1977). "Social Roles, Social Control, and Biases in Social-perception Processes". *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 35, S. 7, s. 485-494.

Ruggiero, Karen M. ve Donald M. Taylor (1997). "Why Minority Group Members Perceive or Do Not Perceive the Discrimination That Confronts Them: The Role of Self-esteem and Perceived Control". *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 72, S. 2, s. 373-389.

Ruggiero, Karen M. ve Donald M. Taylor (1995). "Coping with Discrimination: How Disadvantaged Group Members Perceive the Discrimination that Confronts Them". *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 68, S. 5, s. 826-838.

Ruggiero, Karen M. ve Brenda N. Major (1998). "Group Status and Attributions to Discrimination: Are Low-or High-status Group Members More Likely to Blame Their Failure on Discrimination?". *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 24, S. 8, s. 821-837.

Schmitt, Michael T. vd. (2003). "Women's Emotional Responses to the Pervasiveness of Gender Discrimination. *European Journal of Social Psychology*, C. 33, S. 3, s. 297-312.

Vignoles, Vivian L. vd. (2002). "Evaluating Models of Identity Motivation : Self-Esteem is Not the Whole Story". *Self and Identity*, C. 1, S. 3, s. 201-219.

Vonk, Ross (1999). "Effects of Outcome Dependency on Correspondence Bias". *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 25, S. 3, s. 382-389.

Wallston, Kenneth A. vd. (1987). “Perceived Control and Health”.
Current Psychology, C. 6, S. 1, s. 5-25.

Willer, Robb (2004). “The Effects of Government-issued Terror Warnings on Presidential Approval Ratings”. *Current Research in Social Psychology*, C. 10, S. 1, s. 1-12.

EXTENDED ABSTRACT

System Justification Theory (SJT) suggests that members of low-status groups blame themselves for their poor status, instead of blaming the system or dominant groups. It also suggests that this is related to accepting their inability (inferior) and embracing their position in which they are located (Jost and Hunyady 2002: 121). Theoretical and empirical studies on the mechanism of fundamental correspondence bias (FCB), which are believed to be based on evolutionary roots going back a long way and have strong indications of automation, demonstrate that the tendency for disadvantaged groups to make internal attributions about their failures has a specific meaning and a protective and motivating function of self. Findings suggest that those with internal attributions have a higher level of self-esteem than those with external attributions (such as holding the discriminatory attitude of the dominant group responsible) for their own failures (Ruggiero and Taylor 1997; Moradi and Hasan 2004). Researchers working on this field in understanding behavior also examine the role of self-esteem as well as the role of perception of control, a motivation that is related to self-esteem and strengthens it. When the results of the study are examined, it is understood that the internal attributions made by the disadvantaged groups strengthen the sense of control, which is a very basic necessity, and this is also the basis of self-esteem.

An important claim of SJT is that disadvantaged groups see advantaged groups as superior to themselves and find them worthier of the high social status (Jost and Banaji 1994: 8). When attitudes of disadvantaged groups are evaluated in the light of theoretical explanations and empirical studies about FCB, they are thought to be related to detecting the threats posed by high-status groups and protecting themselves against those threats, rather than being related to a positive tendency towards high-status groups. People need to know who other people are and how to behave in order to understand who they can trust and build partnerships with and who threaten them. One of the most effective ways of knowing that is to figure out what characteristics and tendencies they have. According to the FCB approach, people are trying to understand this based on their behavioral consequences, since they cannot directly observe the internal (intention, will, plan, target) state of someone. This is possible by recognizing that certain behaviors correspond to certain internal characteristics and originate from them (Fein 1996). Therefore, it is easier and quicker to assume in the process of recognizing other people that the behavior they exhibit, the things they possess, and the status they have originate from their internal characteristics. Otherwise, in order to recognize them, it will be necessary to observe what factors change their behavior and to make inferences based on the knowledge of consistency-specificity-similarity. This requires a lot of observations and a long time.

In the studies examined in terms of the fundamental attribution bias within this study (McPherson et al. 2004; Ross et al. 1977; John et al. 1967; Furnham 1983), participants making assessments attributed behavioral consequences to internal characteristics of actors - even if there were significant environmental factors. It can be said that this is related to determining how people are, in a very short period of time, and by recognizing them with limited behavioral cues. In the light of this information and findings, when the attitudes of disadvantaged group members to attribute successes of advantageous groups such as the social position to their internal characteristics are evaluated, those attitudes seem to be related more to knowing what kinds of people they are and creating a mental representation about them rather than just to favor them (Andrews 2001: 15).

One of the most important claims of SJT is that members of disadvantaged groups have a tendency to perceive, understand and explain the conditions and regulations, which are against themselves and favor high-status groups, in a way that will allow them to maintain those conditions and regulations. Findings obtained from studies conducted within the context of TMT indicate that it is not against disadvantaged groups to support the system. The system satisfies their specific needs and motivations (self-esteem, continuity, and meaning). There are study findings showing that the tendency to support the system has a strong positive relationship with out-group favoritism (e.g., Jost and Burgess 2000: 209; Jost and Hunyady 2005: 260). An important reason for this can be seen as the fact that for many years, high-status groups have governed the system, and disadvantaged groups have equated those high-status groups with the system.

Kıral Uçar, Gözde vd. (2019). "İklim Değişikliği İnkârının Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Ekolojik Adil Dünya İnancı İle İlişkisi". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 739-764.

DOI: 10.21550/sosbilder.535560

Araştırma Makalesi

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İNKÂRININ SOSYAL BASKINLIK YÖNELİMİ VE EKOLOJİK ADİL DÜNYA İNANCI İLE İLİŞKİSİ

Gözde KIRAL UÇAR*
Meral GEZİCİ YALÇIN**
Gamze ÖZDEMİR***

Gönderim Tarihi: Mart 2019

Kabul Tarihi: Mayıs 2019

ÖZET

Bu çalışmada, İklim Değişikliği İnkârı Ölçeği Türkçe alanyazına kazandırılmış olup iklim değişikliği inkârının cinsiyete ve eğitim düzeyine göre değişip değişmediği araştırılmıştır. Ayrıca, iklim değişikliği inkârının ekolojik adil dünya inancı ve sosyal baskınlık yönelimiyle ilişkisi incelenmiştir. Araştırmaya yaşları 18 ile 78 arasında değişen (Ortalama = 28.57, SS = 10.36; % 70,5'i kadın) toplam 275 kişi katılmıştır. Bulgular, iklim değişikliği inkârının eğitim düzeyine göre değiştiğini göstermiştir. Lisansüstü eğitim düzeyindeki katılımcıların iklim değişikliğini inkâr etme eğilimlerinin önlisans öğrencisi, önlisans mezunu ve lisans öğrencisi katılımcıların bulunduğu gruba oranla daha az olduğu görülmüştür. Ayrıca, iklim değişikliği inkârının ekolojik adil dünya inancı ve sosyal baskınlık yönelimi ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Son olarak, sosyal baskınlık yöneliminin ekolojik adil

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, gozdekiral@gmail.com, gozdekiral@comu.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, meralgeziciyalcin@ibu.edu.tr

*** Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, gamzeozdemir@comu.edu.tr

dünya inancı ve iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkide aracı bir role sahip olduğu bulunmuştur. Elde edilen bulgular alanyazın ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *iklim değişikliği, iklim değişikliği inkârı, ekolojik adil dünya inancı, sosyal baskınlık yönelimi, aracılık analizi*

The Associations of Social Dominance Orientation and Ecological Belief in a Just World with Climate Change Denial

ABSTRACT

The Climate Change Denial Scale was adapted to Turkish. Moreover, group differences in climate change denial regarding gender and educational level were investigated. Further, it was aimed to examine the relationships between climate change denial, ecological belief in a just world (EBJW), and social dominance orientation (SDO). The sample consisted of 275 participants aged from 18 to 78 years old ($M = 28.57$, $SD = 10.36$; 70.5% women). The results revealed that there was a significant effect of education in climate change denial scores. Participants with a postgraduate degree were less likely to deny climate change than the participants who had a two-year degree and were undergraduates. Further, results showed that climate change denial was positively associated with both EBJW and SDO and SDO mediated the relationship between EBJW and SDO. Implications are discussed.

Key words: *climate change, climate change denial, ecological belief in a just world, social dominance orientation, mediation analysis*

Giriş

Küresel iklim değişikliğinin, sıcaklık artışı, beklenmedik hava olayları, kuraklık, biyolojik çeşitlilik kaybı, tarımsal verimde azalma gibi insanların ve diğer canlıların yaşamı üzerinde birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Atmosfer, toprak, okyanuslar ve buz kütleleri üzerinde son yüzyıl içinde yapılan çoklu gözlemler, iklim değişikliğinin gerçekleştiğine dair güvenilir bulgular ortaya koymaktadır (Intergovernmental Panel on Climate Change [IPCC] 2014: 30-32). İklim değişikliği, ciddi riskleri beraberinde getirmektedir. Tür çeşitliliğinde azalma, gıda ve su sorunu, insan sağlığına yönelik olumsuz etkiler, ekonomik problemler, eşitsizlik ve yoksulluğun

artması, bu risklerden yalnızca bazılarıdır (IPCC 2014: 13). Ekosistemle ilişkili bir kriz olarak da görülen iklim değişikliği, “gelecekteki bir tehdit” olmaktan çok, bugün önlem alınması gereken bir konudur (Watson 2014: 1). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne (1992: 3) göre iklim değişikliği, küresel atmosferin yapısını değiştirmektedir ve doğrudan ya da dolaylı olarak insan faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye’deki CO₂ salınımı, 2012-2014 yılları arasında 19 bin ton artarak 363,1 bin tondan 382,2 bin tona yükselmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] 2016: 5). Toplam sera gazı salınımı ise 2015 yılında, bir önceki yıla kıyasla % 4,3 artmış ve 475,1 milyon ton CO₂ eşdeğerine ulaşmıştır (TÜİK 2017). 2015 itibariyle 78,7 milyon olan Türkiye nüfusunun yalnızca % 7,9’u kırsal alanda yaşamayı tercih etmektedir (TÜİK 2016: 7, 9) ki bu oran, 1927 yılında % 75,8’dir (TÜİK Erişim: 15.02.2019). Hızla artan nüfus, kentlerin endüstriyelleşmesi gibi etmenler, Türkiye’de de iklim değişikliği etkilerinin belirgin bir düzeyde hissedilmesine neden olmaktadır. Çalışmalar (ör. Sano vd. 2019: 212-215), iklim değişikliği etkilerinin Türkiye’de de görüldüğüne ve gelecekte de bu etkilerin artarak devam edeceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, insanın ekolojik habitatına zarar veren davranışların ve bu davranışlara yol açan duygu ve bilişlerin anlaşılmasına yönelik yapılacak yeni araştırmaların, bu davranışların önlenmesine katkı sunacağı düşünülebilir. Bu çerçevede bu araştırmanın amacı, iklim değişikliği inkârının sosyal baskınlık yönelimi ve ekolojik adil dünya inancı ile ilişkisinin incelenmesidir.

İklim Değişikliği İnkârı ve Sosyal Baskınlık Yönelimi

Yukarıda söz edilen, iklim bilimi tarafından elde edilen bilimsel gerçeklere karşın, iklim değişikliği insanlar tarafından inkâr edilebilmektedir. Öyle ki, iklim değişikliğini inkâr eden gruplar içinde bilim insanları da bulunmaktadır; bunun dışında, hükümetler, politik oluşumlar, dini kurumlar, endüstriyel şirketler, medya gibi çeşitli

örgütler ve genel olarak halk tarafından iklim değişikliği inkâr edilebilmektedir (Bjornberg vd. 2017: 235-236). Çevre sorunlarının inkârı, risklerin azaltılmasını sağlayacak olan çevre yanlısı davranışların (pro-environmental behaviors) önündeki en büyük engellerden biridir (ör. Feygina vd. 2010: 331-332). Diğer bir ifadeyle, iklim değişikliğini önlemek için öncelikli olarak iklim değişikliğini kabul etmek gerekir. Bu nedenle, iklim değişikliği inkârının altında yatan sosyal psikolojik unsurların anlaşılması önemlidir. Araştırmalar, ideolojik değişkenlerin iklim değişikliği inkârıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (ör. McCright vd. 2011: 1169-1170). Örneğin, bireylerin sahip olduğu sosyal baskınlık yöneliminin iklim değişikliği inkârıyla ilişkili olduğu gözlenmiştir (ör. Jylhä vd. 2015: 110).

Sosyal baskınlık yönelimi, kişilerin grup temelli bir hiyerarşinin varlığına ve sürdürülmesine yönelik arzularını kapsayan kişisel bir eğilimdir (Sidanius vd. 1999: 39, 48). Bu eğilim, gruplar arası eşitsizliklerin sürdürülmesine neden olan hiyerarşi artırıcı mitleri benimseme yönünde olabileceği gibi; gruplar arası eşitliği destekleyen hiyerarşi azaltıcı mitleri benimseme yönünde de olabilir. Bireylerin hangi mitleri kabul edip desteklediği, onların sosyal baskınlık yöneliminin düzeyine bağlıdır. Sosyal Baskınlık Kuramı'na (Sidanius vd. 1999: 39) göre, bireylerin sosyal baskınlık yönelimi düzeyleri arttıkça, hiyerarşi artırıcı mitleri kabul etme ve destekleme düzeyleri de artacak, böylece grup temelli hiyerarşilerin sürdürülmesi sağlanacaktır. İklim değişikliğinin dezavantajlı gruplara görece daha fazla zarar verdiği göz önünde bulundurulduğunda (IPCC 2014: 13) iklim değişikliği inkârının hiyerarşik eşitsizliği desteklediği düşünülebilir. Görgül araştırmalar da sosyal baskınlık yöneliminin iklim değişikliği inkârıyla pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu; yüksek sosyal baskınlık yönelimi düzeyine sahip bireylerin iklim değişikliğini daha fazla inkâr etme eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur (Häkkinen vd. 2014: 63, 65; Jylhä vd. 2015: 110; Jylhä vd. 2016: 186; Milfont vd. 2013: 1134; Stanley vd. 2017: 230, 232; Panno vd. 2018: 876).

İklim Değişikliği İnkârı ve Ekolojik Adil Dünya İnancı

Çevreyle ilgili birtakım gelişmeler veya önlemler söz konusu olduğunda, gerekli kararları alanlarla bu kararlardan etkilenenler ya da etkilenecek olanlar aynı kişiler değildir. Benzer şekilde, çevresel imkânları kendi çıkarları doğrultusunda tüketip kendisine sosyal veya ekonomik kazanç sağlayanlarla bu imkânların tükenişinin olumsuz sonuçlarını yaşayanlar aynı kişiler değildir (Clayton vd. 2016: 371-372; Jamieson 2007: 89-91). Bu bağlamda, çevresel adalet algısı önemli bir değişkendir (Clayton vd. 2016: 374; Jamieson 2007: 86, 98). Ekolojik kaynaklarla ilgili herkesin hak ettiğini aldığı, ekolojik kaynakların dağıtımının ve ekolojik süreçlere katılımın adil olduğu şeklindeki inanç, ekolojik adil dünya inancı olarak tanımlanmaktadır (Baier vd. 2013: 285, 287). Baier ve arkadaşlarına (2013: 275) göre ekolojik adil dünya inancının çevre yanlısı davranışlarla negatif yönde ilişkili olması beklenir. Çünkü herkesin hak ettiği ekolojik kaynakları elde ettiğine dair inanç, insanların çevre yanlısı davranışlarda bulunarak çevresel kaynakları korumak, eşit dağıtımını ve eşit katılımını sağlamak adına eyleme geçme gerekliliğini ortadan kaldırır. Ekolojik meselelerle ilişkili olarak hem farklı adalet algısı boyutlarını (Kals vd. 2001: 377; Reese vd. 2015: 91; Syme vd. 2000: 912) hem de ekolojik adil dünya inancını (Baier vd. 2013: 292; Kiral Ucar vd. 2016: 567) ele alan görgül araştırma bulguları, öngörülen bu ilişkiyi destekler niteliktedir: Bireylerin ekolojik adaletin varlığına olan inançları arttıkça, çevre yanlısı davranışlarda bulunma düzeyleri azalmaktadır.

Baier ve arkadaşları (2013: 275) ekolojik adil dünya inancının sistemi meşrulaştırma motivasyonu ile benzer bir biçimde işlediğini, bireylerin sistemdeki sorunları ve buna dair kendi sorumluluklarını inkâr edebildiklerini ileri sürmektedir. Söz konusu araştırmacılara göre, kişi, ekolojik bir adaletsizlik fark ettiği halde bu adaletsizliğin giderilmesinin mümkün olmadığına inanıyorsa, kendini tehdit altında hisseder. Bu tehdit hissini önüne geçmek için adaletsizliği inkâr etmekten başka çaresi yoktur. İnkâr, bir taraftan çevre yanlısı

davranışlarda bulunma gereğini ortadan kaldırırken, diğer taraftan, ekolojik eşitsizliğin sürmesine neden olur. Yine aynı araştırmacılar, kişilerin ekolojik adil dünya inancı arttıkça, enerji tasarrufuyla çelişen hedeflere bağlanma ihtimallerinin de arttığını ve bu ilişkiye inkârla ilişkili meşrulaştırıcı argümanların aracılık ettiğini gözlemlemiştir (Baier vd. 2013: 293). Böylece, ekolojik adil dünya inancının çevresel problemlerin inkârına neden olacağı savı desteklenmiştir. Bu temelden hareketle, ekolojik adil dünya inancının iklim değişikliği inkârıyla pozitif yönde ilişki göstermesi beklenebilir. Ancak, ekolojik adil dünya inancı ile iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmaya alanyazında rastlanmamıştır.

Bireylerin dünya görüşlerinin onların sosyal baskınlık düzeylerini etkilediğine (ör. Duckitt 2001: 59, 81) dair bakış açısı benimsendiğinde, dünyanın nasıl bir yer olduğuna yönelik inancın da sosyal baskınlık yönelimi üzerinde etkiye sahip olacağı varsayılabilir. Bu varsayım görgül araştırma bulguları tarafından da desteklenmiştir. Örneğin, Bizer ve arkadaşları (2013: 431) önyargıyı açıklamada, dünyanın genel olarak adil bir yer olduğuna ilişkin inancın yordayıcı, sosyal baskınlık yöneliminin ise aracı değişken olduğunu gözlemlemiştir. Benzer bir biçimde, Jylhä vd. (2015: 110) mevcut sistemi meşru ve adaletli algılama (sistemi meşrulaştırma) ile iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkide sosyal baskınlık yöneliminin aracı bir rolü olduğunu göstermiştir. Diğer bir deyişle, sistemi meşrulaştırma düzeyiyle iklim değişikliği inkârı arasındaki olumlu ilişkinin mevcut grup temelli hiyerarşik sistemin kabulü anlamına geldiği söylenebilir. Ekolojik adil dünya inancı ile iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkide sosyal baskınlık yöneliminin nasıl bir rolü olduğunu sınavan bir araştırmaya şimdiye kadar rastlanamamıştır. Bu çalışmada, ekolojik adil dünya inancının sistemi meşrulaştıran inançlardan biri olduğu varsayımından (Baier vd. 2013: 278) hareketle, ayrıca, adil dünya inancı ile sosyal baskınlık arasında daha önce bulunmuş olan aracılık ilişkisinden (Bizer vd. 2012: 431) yola çıkarak, sosyal baskınlık

yöneliminin; ekolojik adil dünya inancı ve iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkiye aracılık edeceği öngörülmüştür.

Araştırmanın Amacı ve Hipotezler

Bu araştırmanın amaçlarından biri Türkiye'deki sosyal gruplar arasında (cinsiyet grupları ve farklı eğitim düzeyleri) iklim değişikliği inkârı açısından bir fark olup olmadığını incelemektir. Ayrıca, iklim değişikliği inkârı ile sosyal baskınlık yönelimi ve ekolojik adil dünya inancı arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar çerçevesinde araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

Alanyazında kadınlarla erkekler arasında iklim değişikliği inkârı bakımından fark olup olmadığına ilişkin tutarlı olmayan bulgulara rastlanmaktadır. Bazı araştırmalarda, erkeklerin iklim değişikliğini inkâr etme düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğu görülürken (ör., Jylhä vd. 2016: 185-186; McCright vd. 2011: 1169), diğerlerinde cinsiyetin anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır (ör., Hu vd. 2017: 127; Panno vd. 2018: 877). Türkiye örnekleminde ise ilk kez bu çalışmayla birlikte veri toplanmıştır. Dolayısıyla iklim değişikliği inkârı açısından cinsiyet farkı gözlenip gözlenmeyeceği bilinmemektedir. Bu nedenle, araştırmanın cinsiyetle ilgili hipotezi tek yönlü bir şekilde kurulmamıştır.

H₁. Cinsiyetin iklim değişikliği inkârı üzerinde etkisi vardır.

Eğitim düzeyi yüksek olan kişilerin iklim değişikliğini kabul etme eğilimlerinin daha yüksek olduğu daha önceki araştırmalarda gösterilmiştir (örn., Brenkert-Smith vd. 2015: 352). Bu çalışmada, eğitim düzeyi yüksek olan katılımcıların iklim değişikliği inkârı düzeylerinin eğitim düzeyi düşük olan katılımcılara oranla daha düşük olması beklenmektedir.

H₂. Eğitim düzeyi yüksek olan katılımcılar eğitim düzeyi düşük olan katılımcılara oranla iklim değişikliğini daha az inkâr eder.

Alanyazında, ekolojik adil dünya inancı ile iklim değışikliği inkârı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma bulunmasa da, ekolojik adil dünya inancının çevresel problemlerin inkârını yordayabileceğini gsteren bulgular (Baier vd. 2013: 293) dikkate alınarak, bu araştırmada, ekolojik adil dünya inancının iklim değışikliği inkârını pozitif ynde yordaması beklenmektedir.

H₃. Ekolojik adil dünya inancı, iklim değışikliği inkârını pozitif ynde anlamlı bir şekilde yordar.

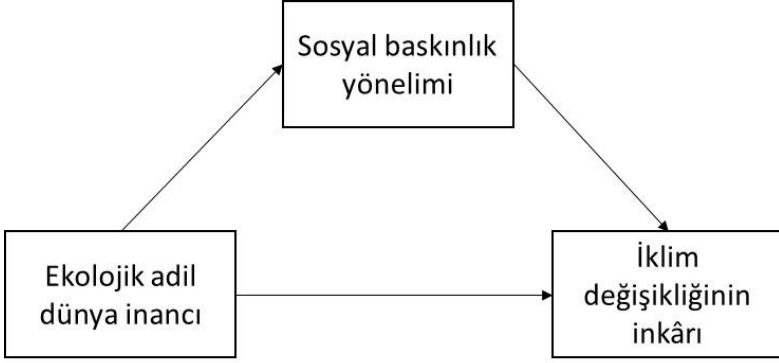
Öte yandan, sosyal baskınlık yönelimi ile iklim değışikliği inkârı arasındaki pozitif yndeki ilişki, alanyazında yer alan çok sayıda araştırma tarafından tutarlı bir biçimde ortaya konmuştur (ör. Håkkinen vd. 2014: 63, 65; Jylhä vd. 2015: 110). Bu araştırmada da sosyal baskınlık yöneliminin iklim değışikliği inkârını pozitif ynde yordaması beklenmektedir.

H₄. Sosyal baskınlık yönelimi, iklim değışikliği inkârını pozitif ynde anlamlı bir şekilde yordar.

Sosyal baskınlık yöneliminin, ekolojik adil dünya inancı ve iklim değışikliği inkârı arasındaki ilişkide nasıl bir rolü olduğunu inceleyen bir araştırma bulunmasa da, ekolojik adil dünya inancının sistemi meşrulaştıran inançlardan biri olduğu (Baier vd. 2013: 278) dikkate alındığında ve sosyal baskınlık yöneliminin genel sistemi meşrulaştırma düzeyi ve iklim değışikliği arasındaki ilişkide aracı bir rolü olduğunu gsteren önceki çalışmalardan (ör. Jylhä vd. 2015: 110) hareketle bu araştırmada, sosyal baskınlık yöneliminin ekolojik adil dünya inancı ve iklim değışikliği arasındaki ilişkide aracı bir role sahip olacağı beklenmektedir (bk. Figür 1).

H₅. Sosyal baskınlık yönelimi, ekolojik adil dünya inancı ile iklim değışikliği inkârı arasındaki ilişkide aracı bir role sahiptir.

Figür 1. Araştırmada Test Edilen Kavramsal Model

Yöntem

Örneklem

Çalışma evreni, internet kullanıcıları olarak belirlenmiştir. Örneklem tekniği (sampling technique) kolaylıkla bulunabilen örneklem tekniğidir (opportunity sampling; Hayes 2011: 19).

Araştırmaya yaşları 18 ile 78 (*Ortalama* = 28.57, *SS* = 10.36) arasında değişen 275 gönüllü katılmıştır. Katılımcıların 194'ü (% 70,5) kadın, 81'i (% 29,5) erkektir. Katılımcıların 1'i (% 0,4) ortaokul mezunu, 10'u (% 3,6) lise mezunu, 19'u (% 6,9) ön lisans öğrencisi, 122'si (% 44,4) lisans öğrencisi, 58'i (% 21,1) lisans mezunu, 19'u (% 6,9) yüksek lisans öğrencisi, 11'i (% 4) yüksek lisans mezunu, 14'ü (% 6,4) doktora öğrencisi ve 14'ü (% 6,4) de doktora mezunudur.

Katılımcıların 115'i (% 41,8) çalışmadığını ve bir iş de aramadığını belirtirken, 58'i (% 21,1) çalışmadığını ancak iş aradığını, 52'si (% 18,9) kamu sektöründe, 50'si (% 18,2) ise özel sektörde çalıştığını belirtmiştir. Çalışan katılımcıların ($n=102$) 42'si (% 41,2) eğitim-öğretim (akademisyen, öğretmen, eğitmen), 21'i (% 20,6) sağlık (doktor, hemşire, ebe, tıbbi sekreter, çocuk gelişimci, psikolog, psikolojik danışman) ve 6'sı ticaret (dış ticaret uzmanı, ihracat uzmanı,

pazarlama, satın alma, satış elemanı, satış temsilcisi) alanında çalışmaktadır. Ayrıca 6'sı (% 5,9) işçi ve 5'i (% 4,9) mühendis olduğunu bildirmiştir. Çalışan diğer katılımcıların meslekleri ise şöyledir: biyolog, desinatör, gazeteci, matbaacı, oyuncu, öğrenci, serbest meslek, sosyolog, spor yöneticisi, tasarımcı, teknik destek elemanı.

Katılımcıların 159'u (% 57,8) kendisini orta halli olarak ifade ederken, 53'ü (% 19,3) ortanın altında, 63'ü (% 22,9) ise ortanın üstünde bir sosyo-ekonomik düzeye sahip olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, katılımcıların çoğunun gelir düzeylerinin orta ve orta üstünde olduğu söylenebilir.

Bunun dışında, katılımcıların herhangi bir çevreci gruba üye olup olmadıkları da sorulmuştur. Ankete cevaplayanların sadece % 17,8'i bir çevreci gruba üye olduğunu belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Demografik bilgi formunda katılımcıların cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, yaş, çalışma durumu ve ekonomik düzey gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

Ekolojik adil dünya inancı ölçeği, 1 (“Hiç katılmıyorum”) ile 6 (“Tamamen katılıyorum”) arasında değişen 6 dereceli Likert tipinde 6 maddeden oluşmaktadır (örnek madde: “Kıymetli doğal kaynaklar (ör. hammadde) dağıtılırken, herkes bu kaynakları elde etmede eşit şansa sahiptir.”). Baier ve arkadaşları (2013: 285-287) tarafından geliştirilen ölçek, Kiral Ucar ve arkadaşları (2016: 567) tarafından Almanca aslından Türkçeleştirilmiş ve Cronbach Alfa değeri .82 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada elde edilen Cronbach Alfa değeri ise .83'tür.

Sosyal baskınlık yönelimi ölçeği, Pratto ve arkadaşları (1994: 474, 763) tarafından geliştirilmiş; Karaçanta (2002: 51) tarafından Türkçeye kazandırılmıştır ($\alpha = .85$). Ölçek, 1'den (“Hiç katılmıyorum”)

6'ya ("Tamamen katılıyorum") kadar değişen 6 dereceli Likert tipinde 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 numaralı maddeleri ters kodlanmaktadır. Bu çalışmada elde edilen Cronbach Alfa değeri .90'dır.

İklim değişikliği inkârı ölçeği, iklim değişikliği üzerinde insan etkisi, iklim değişikliğinin ciddiyeti gibi inkârın farklı formlarını kapsamaktadır. Ölçek, Häkkinen ve Akrami (2014: 63) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, 1'den ("Hiç katılmıyorum") 6'ya ("Tamamen katılıyorum") kadar derecelendirilmiş 6'lı Likert tipindedir. Toplam 16 maddeden oluşan ölçeğin 3., 4., 7., 13. ve 15. maddeleri ters kodlanmaktadır. Bu araştırmayla Türkçeye uyarlanan ölçeğin geçerlik testi için doğrulayıcı faktör analizi (confirmatory factor analysis) uygulanmıştır; güvenilirlik testi için iç tutarlılığı gösteren Cronbach Alfa değeri, buna ek olarak iki-yarım güvenilirliği için Guttman iki-yarım katsayısı hesaplanmıştır.

İşlem

Veriler surveey.com isimli anket programı aracılığıyla 23 Mart-4 Haziran 2018 tarihleri arasında çevrim-içi bir şekilde toplanmıştır. Anket, çeşitli çevre örgütlerinin sayfalarında ve farklı sosyal medya hesaplarında dolaşıma sokulmuştur.

Bulgular

Häkkinen ve Akrami (2014: 63) tarafından geliştirilen İklim Değişikliği İnkârı Ölçeği, ilk kez bu çalışmada Türkçeye çevrilerek kullanılmıştır. Bu nedenle, öncelikle ölçeğin geçerlik-güvenirlik analizi gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, ölçek bu makalenin yazarları tarafından komite usulü bir şekilde Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra, psikoloji alanında uzman iki kişiden ölçeği değerlendirmeleri istenmiştir. Ölçek maddelerinin son haline uzmanların görüşü alındıktan sonra araştırmacılar tarafından karar verilmiştir.

Sonraki aşamada, ölçeğin Türkçe formunun yapı geçerliği incelenmiştir. Böylece ölçeğin Türkiye örnekleminde de tek boyutlu bir yapıya sahip olup olmadığı test edilmiştir. Bunun için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi, IBM AMOS 24 (IBM Corp 2016) paket programı kullanılarak ve Byrne'nin (2010: 97-127) önerdiği işlem basamaklarına uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Buna göre, öncelikle verinin normal dağılım sayıltularını karşılayıp karşılamadığı test edilmiştir. Ölçeğin tüm maddelerinin basıklık ve yatıklık değerlerinin önerilen kesme noktaları (-3 ile +3 arasında) içinde olduğu görülmüştür.

Orijinal ölçek, tek faktörden oluştuğu için birinci düzey (first-order) faktör analizi yapılmıştır. İlk analiz sonuçları, uyum iyiliği indekslerinin (model fit indices) görece düşük olduğunu göstermiştir, $\chi^2(60) N=275=380.034$, $p<.001$, $(\chi^2/df)=3.65$, $GFI=.84$, $RMSEA=.098$, $SRMR=.09$. Faktör yükleri düşük olan 14. ve 15. maddelerle (sırasıyla .31 ve .20), model değiştirme indeksinin analizden çıkarıldığında uyum indekslerinin artacağını işaret ettiği 3. madde analizden çıkarılarak doğrulayıcı faktör analizi yeniden yapılmıştır. Sonraki analizlerde bu üç madde çıkarılarak ölçek toplam puanı hesaplanmış ve analizlere bu puan dâhil edilmiştir.

Model uyum indekslerini iyileştirmek amacıyla yapılacak değişiklikler için değiştirme indeksleri (modification indices) temel alınmıştır. Buna göre, bazı maddelerin hata kavramları arasında (1. ve 2. maddeler, 2. ve 16. maddeler, 5. ve 6. maddeler; 9. ve 10. maddeler, 10. ve 11. maddeler) korelasyon parametrelerinin çizilmesinin model uyumunu artıracığı görülmüştür. Bu maddelerde yer verilen ifadelerin anlamlarının birbirine benzemesinin hata kavramlarının birbiriyle ilişkili olmasında rol oynadığı ileri sürülebilir. Ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olması sebebiyle hata kavramlarının ilişkisine izin verilmiştir. Çünkü hata kavramları arasındaki korelasyonların ölçme hatasından kaynaklandığı düşünülmüştür (Byrne 2010: 10). Bu işlemden sonra tüm model uyum iyiliği indeksleri *iyi model uyumu*

kriterlerine yükselmiştir (Byrne 2010: 73-74, 111-114; ayrıca bk. Hu vd. 1999: 27-28). Sonuç olarak, elde edilen uyum iyiliği indekslerine göre veri, ölçeğin orijinal formundaki tek faktörlü yapıya uymaktadır ($\chi^2(60) N=275)=102.797$, $p<.001$, $(\chi^2/df)=1.71$, $GFI=.95$, $RMSEA=.05$, $SRMR=.05$).

Tablo 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Ort.	SS	Faktör yükü
1 Dünya ikliminin son yüzyıl boyunca ısındığının kesin olmadığını düşünüyorum.	2.02	1.24	.44
2 Dünya ikliminin gerçekten değişiyor olduğuna inanmak güç.	1.92	1.18	.48
4 Bugün hakkında konuşulan iklim değişikliği doğal değişimden değil, insan aktivitelerinden kaynaklanmaktadır.	1.82	0.99	.46
5 Dünya ikliminin ısınması doğaldır ve insan etkisine bağlı değildir.	1.87	1.10	.60
6 Yeryüzündeki ısı doğal nedenlerden dolayı değişmektedir ve insan aktivitesinin bu değişimle ilgisi yoktur.	1.72	0.96	.58
7 İklim değişikliği Dünyayı olumsuz bir şekilde etkileyecek.	1.53	0.85	.50
8 İklim değişikliği Dünya üzerindeki yaşamı hiç bir şekilde anlamlı bir biçimde etkilemeyecek.	1.76	1.21	.56
9 Bence iklim değişikliğinin etkilerinin farkına bile varmayacağız.	1.76	1.16	.56
10 Sözde "İklim tehdidi" abartılmaktadır.	1.60	1.00	.85
11 İklim değişikliğinin ciddiyeti medyada abartılmaktadır.	1.67	1.02	.82
12 İklimin bazı yerlerde biraz değişmesi önemli bir şey değildir.	1.67	0.99	.70
13 Pek çok insan iklim değişikliğinin ciddiyetini hafife almaktadır.	1.84	1.01	.43
16 İklim değişikliğine ilişkin kanıtların oldukça zayıf olduğunu düşünüyorum.	2.06	1.29	.66

Ölçeğin güvenilirliği, iç tutarlık katsayısı (Cronbach's Alpha) test edilerek belirlenmiştir. Ölçeğin 13 madde için iç tutarlık katsayısı .87 olarak bulunmuştur. Ayrıca, ölçeğin iki-yarım güvenilirliği (Guttman's Split-Half) için elde edilen değer .84'tür.

İklim Değişikliği İnkârının Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Göre İncelenmesi

İklim Değişikliği İnkârı Ölçeğinin tüm örneklem için ortalaması 1.79'dur ($SS = 0.68$). Ölçek maddelerinin 6'lı Likert tipi derecelendirmelere sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tüm örneklemde iklim değişikliği inkârı düzeyinin görece düşük seviyede olduğu görülebilir. Bunun yanında, ölçekten alınan puanlar farklı sosyal

gruplara (cinsiyet ve eğitim durumu) göre incelenmiştir. Cinsiyetin iklim değişikliği inkârı üzerinde herhangi bir etki ortaya çıkarıp çıkarmadığını görmek için bağımsız gruplar için t-testi yapılmıştır. Bulgular, cinsiyetler arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir ($p > .05$).

Eğitim durumunun inkârı üzerinde bir etkisinin olup olmadığı da tek-yönlü ANOVA analizi ile incelenmiştir. Bunun için öncelikle veri yeniden kodlanarak üç düzeyli bir değişken elde edilmiştir: Yüksek eğitim düzeyi, lisansüstü eğitimini tamamlamış kişileri ($n = 58$) kapsarken, orta eğitim düzeyi lisans mezunu olan kişileri ($n = 58$) içermektedir. Düşük eğitim düzeyi ise önlisans öğrencisi, önlisans mezunu ve lisans öğrencisi olan katılımcılardan ($n = 148$) oluşmuştur. Elde edilen bulgulara göre, eğitim, iklim değişikliği inkârı üzerinde anlamlı bir fark yaratmaktadır, $F(2, 261) = 7.16, p = .001$. Yapılan Bonferroni post-hoc karşılaştırması, lisansüstü eğitim düzeyine sahip katılımcıları içeren grubun ($n = 58, Ort. = 1.56, SS = 0.52$); önlisans öğrencisi, önlisans mezunu ve lisans öğrencisi katılımcıları içeren gruptan ($n = 148, Ort. = 1.92, SS = 0.74$) daha az iklim değişikliğini inkâr etme eğiliminde olduğunu göstermiştir.

Değişkenler Arası Korelasyonlar

Çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular, iklim değişikliği inkârı ile ekolojik adil dünya inancı ($r = .25, p < .01$) ve sosyal baskınlık yönelimi ($r = .22, p < .01$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Korelasyon katsayıları ve betimsel istatistikler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Bulguları ile Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	EADİ	SBY	İDİ
EADİ^a	1		
SBY^b	.22*	1	
İDİ^c	.25*	.41*	1
Ort.	2.63	1.95	1.79
SS	1.100	0.74	0.68

^a ekolojik adil dünya inancı; ^b sosyal baskınlık yönelimi; ^c iklim değişikliği inkârı;

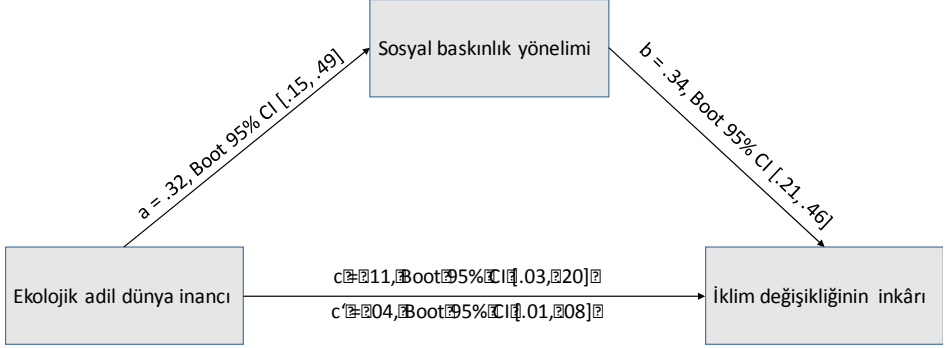
* $p < .01$

Aracılık Analizi

Ekolojik adil dünya inancı (EADİ) yordayıcı değişken (X), sosyal baskınlık yöneliminin (SBY) aracı değişken (M) ve iklim değişikliği inkârının (İDİ) yordanan değişken (Y) olarak dâhil edildiği aracılık modeli (bk. Figür 1), 5000 sanal (bootstrapping) örnekleme Hayes'in (2018: 91-107, 585) SPSS Process Macro (IBM Corp, 2016) eklentisi kullanılarak (Model 4) test edilmiştir. Modelde açıklanan varyans oranları (R^2), SBY için .05, İDİ için .19 olarak gözlenmiştir. Doğrudan etkiler (direct effects) incelendiğinde, EADİ'nin SBY ($B = .32$, Boot SE = .32, Boot 95% CI [.15, .49]) ve İDİ ($B = .11$, Boot SE = .04, Boot 95% CI [.03, .20]) üzerinde anlamlı pozitif etkileri olduğu görülmüştür. Buna ek olarak, SBY'nin İDİ ($B = .34$, Boot SE = .06, 95% CI [.21, .46]) üzerinde de anlamlı pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Dolaylı etki (indirect effect) açısından bakıldığında, hipotezle tutarlı olarak, SBY'nin, EADİ ile İDİ arasındaki ilişkide kısmi aracılık yaptığı gözlenmiştir ($B = .04$, Boot SE = .02, Boot 95% CI [.01, .08]). Cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, yaş, çalışma durumu ve ekonomik düzey, modele kontrol değişkenleri olarak dâhil edildiğinde (covarite variables) de bu sonuçlar geçerlidir. Bu demografik değişkenler modele dâhil edildiğinde, SBY için açıklanan varyans .13'e, İDİ için açıklanan varyans .22'ye yükselmiştir. Buna ek olarak, cinsiyet ($B = .35$, Boot SE = .09, Boot 95% CI [.14, .56]) ve eğitim

düzeyi ($B = -.08$, Boot SE = .03, Boot 95% CI [-.15, -.02]) SBY'yi anlamlı bir şekilde yordamıştır.

Figür 2. Araştırmada Test Edilen Aracılık Modeli Sonuçları (Katsayılar standardize edilmemiş değerlerdir)

Tartışma

İklim değişikliği inkârına yönelik Türkiye’de daha önce bir araştırma yürütülmediği görülmüştür. İklim değişikliği inkârıyla ilgili Türkçe bir ölçüm aracına rastlanmadığından, bu çalışmada Håkkinen ve Akrami (2014) tarafından geliştirilen İklim Değişikliği İnkârı Ölçeği Türkçe alanyazına kazandırılmıştır. Ölçeğin Türkçe formuna uygulanan geçerlik ve güvenilirlik analizleri, Håkkinen ve Akrami (2014) tarafından rapor edilen bulgularla tutarlılık göstermektedir. Bu durum, İklim Değişikliği İnkârı Ölçeği’nin Türkiye’deki örneklerde de uygulanabilir olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, ölçeğin 3, 14 ve 15. maddelerinin yüklerinin görece düşük olduğu ve model uyumunu artırmak için doğrulayıcı faktör analizinin bu maddeler çıkarılarak gerçekleştirildiği göz önüne alındığında, gelecek çalışmalarda bu maddelerin yeniden gözden geçirilmesi önerilmektedir.

Araştırmanın hipotezleri genel olarak desteklenmiştir. İklim değişikliği inkârı bakımından cinsiyetler arasında bir fark bulunamamıştır (H_1 kabul edilmiştir). Bu konuda alanyazında farklı bulgular yer almaktadır (ör. Hu vd. 2017: 127; Jylhä vd. 2016: 185-186;

McCright vd. 2011: 1169; Panno vd. 2018: 877). Bu çalışma, iklim değişikliği inkârı bakımından kadın ve erkekler arasında farklılık olmadığını gösteren çalışmaları destekler niteliktedir (ör. Hu vd. 2017: 127; Panno vd. 2018: 877). Bunun dışında, eğitim düzeyi daha yüksek olan katılımcılar düşük olanlara kıyasla daha az oranda iklim değişikliğini inkâr etme eğilimi göstermişlerdir (H₂ kabul edilmiştir). Bu bulgu da alanyazınla tutarlıdır (ör. Brenkert-Smith vd. 2015: 352). Bu bulguyla ilgili belirtilmesi gereken önemli bir nokta, örneklemin genel olarak eğitim seviyesi yüksek olan kişilerden oluşmuş olmasıdır. Başka bir ifadeyle, bu araştırmada düşük eğitim düzeyi olarak nitelenen grup, ön lisans öğrencileri, önlisans derecesine sahip kişiler ve lisans öğrencilerini kapsamaktadır. Bu durumun bir açıklaması, verilerin çevrim-içi anket yoluyla elde edilmiş olmasıdır. Ancak, bu araştırmaya katılan ve düşük eğitim düzeyi olarak betimlenen grubun Türkiye'deki düşük eğitim durumundaki kişileri temsil etmediği unutulmamalıdır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu, ekolojik adil dünya inancının iklim değişikliği inkârı ile pozitif yönde ilişkili olduğudur (H₃ kabul edilmiştir). Diğer bir ifadeyle, katılımcıların dünyanın ekolojik açıdan adaletli bir yer olduğuna inanma düzeyleri arttıkça iklimin değiştiğini inkâr etme düzeyleri de artmaktadır. Bu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen başka bir çalışmaya rastlanmamış olsa da, bu bulgu, Baier ve arkadaşlarının (2013: 278) ekolojik adil dünya inancının bir meşrulaştırma mekanizması gibi işlev gördüğü şeklindeki görüşünü destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra, çalışmada sosyal baskınlık yöneliminin de iklim değişikliği inkârı ile pozitif yönde bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur (H₄ kabul edilmiştir). Bu bulgu, katılımcıların hiyerarşik bir yapının varlığına ve devamlılığına yönelik istekleri arttıkça, iklim değişikliğini daha fazla inkâr ettiklerini göstermektedir. Elde edilen bu bulgu, sosyal baskınlık yönelimi ile iklim değişikliği inkârı arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi ortaya koyan önceki çalışmaların bulgularıyla tutarlılık göstermektedir (ör. Häkkinen vd. 2014: 63, 65; Jylhä vd. 2015: 110).

Çalışmada yapılmış olan ileri analizler ise hem ekolojik adil dünya inancının hem de sosyal baskınlık yöneliminin iklim değişikliği inkârını yordayabildiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, sosyal baskınlık yöneliminin ekolojik adil dünya inancı ile iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkide aracılık rolüne sahip olduğu modelin doğrulandığı görülmüştür (H₅ kabul edilmiştir). Bu bulgu, sosyal baskınlık yöneliminin dünya görüşünden etkilenerek eşitsizliğe yol açan tutum ve davranışları etkileyebileceği görüşünü destekler niteliktedir (Bizer vd. 2012: 431; Duckitt 2001: 59, 81). Herkesin ekolojik olarak hak ettiğini aldığına dair inanışın mevcut toplumsal hiyerarşilerin devamlılığını destekleme ile ilişkili olması şaşırtıcı değildir. Nitekim bu bakış açısına göre toplumsal hiyerarşiler herkesin hak ettiğini aldığı bir düzende gerçekleşmektedir. Ekolojik adil dünya inancı ile iklim değişikliği inkârı arasında elde edilen bu ilişki, mevcut ekolojik sistemin kabulünün olduğu kadar, toplumsal hiyerarşilerin kabulünün de iklim değişikliği inkârını yordadığını göstermektedir (ör. Feygina vd. 2010: 330, 331-332; Jylhä vd. 2015: 110).

Sonuçlar ve Öneriler

Gerçekleştirilen bu çalışmanın hem Türkçe hem de uluslararası alanyazına katkıları bulunmaktadır. Öncelikle, bu çalışmayla İklim Değişikliği İnkârı Ölçeği Türkçe alanyazına kazandırılmıştır. Bunun ötesinde, hem bilimsel kanıtlara hem de günlük hayatta deneyimlenmeye başlanan sonuçlarına karşın, iklim değişikliğinin Türkiye örneğinde de inkâr edilebildiği gösterilmiştir. Ayrıca, bu inkârın sosyal psikolojik değişkenler olan ekolojik adil dünya inancı ve sosyal baskınlık yönelimi tarafından yordandığını göstermesi, bu çalışmanın Türkçe alanyazına sunduğu diğer bir katkıdır. Bununla ilişkili olarak, bu araştırmada öne sürülen, ekolojik adil dünya inancı ve iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkide sosyal baskınlık yöneliminin aracı rolü olduğuna ilişkin model, uluslararası alanyazında daha önce test edilmemiştir. Böylece bu çalışmada, dünyanın aslında ekolojik olarak adil bir yer olduğu inancına sahip olmanın (ekolojik adil dünya

inancı) ve toplumsal düzende grup temelli hiyerarşilerin sürdürülmesini desteklemenin (sosyal baskınlık yönelimi) iklim değişikliğinin inkâr edilmesi ile nasıl bir ilişkiye sahip olduğu ilk kez incelenmiştir.

Bu çalışmada sosyal baskınlık yöneliminin ekolojik adil dünya inancı ve iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkide kısmi aracılık yaptığı bulunmuştur. Bu aracılık modelinin başka kültürlerden örneklemelerde de test edilmesi, özellikle küresel bir problem olan iklim değişikliğinin altında yatan sosyal psikolojik süreçlerin ve mekanizmaların betimlenmesi ve açıklanması açısından önem arz etmektedir. Çünkü iklim değişikliği insan faaliyetlerinin bir sonucudur, ancak bunun inkâr edilmesi, çevre yanlısı davranışlara yönelmenin önünde bariyer rolü oynamaktadır (ör. Feygina vd. 2010: 331-332).

Araştırmanın önemli bir sınırlılığı, enlemesine kesitsel bir ilişkisel araştırma desenine sahip olmasıdır. Bu nedenle, nedensellik ilişkisi kurmak mümkün değildir. Literatürdeki bulgular ışığında bu çalışmada test edilen aracılık ilişkisinin, farklı bir hipotezle de test edilebileceği söylenebilir. Başka bir anlatımla, sosyal baskınlık yönelimi yerine ekolojik adil dünya inancı da aracı değişken olarak analiz edilebilir. Dolayısıyla, buradaki aracılık etkisi bir neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alınamaz. Buna karşın, bu çalışmadan elde edilen bulgular, güçlü ekolojik adil dünya inancına ve yüksek sosyal baskınlık yönelimi düzeylerine sahip bireylerin iklim değişikliği kavrayışlarını değiştirmeye ilişkin yollar bulunması gerektiğine işaret etmektedir. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, bu çalışmada cinsiyet farkı gözlenmemiş olmakla birlikte, örneklemin büyük kısmının kadınlardan oluşmasıdır (% 70,5). Bundan sonraki çalışmalarda cinsiyet açısından daha dengeli bir şekilde katılımcılara ulaşılması önerilmektedir. İklim değişikliği inkârı mekanizmasının anlaşılabilmesi için bundan sonra hem boylamsal hem de deneysel çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, sonraki çalışmalarda farklı sosyal psikolojik mekanizmaların (ör. ahlaki uzaklaşma düzeyinin) iklim değişikliği inkârı ile ilişkisi incelenebilir. Bu çalışmada, lisansüstü

derecesine sahip katılımcılardan oluşan grup ile ön lisans öğrencisi, ön lisans dereceli ve lisans öğrencisi katılımcılardan oluşan grup arasında farklar gözlenmiştir. Bu bulgular, üniversite eğitimi sırasında iklim değişikliğine ilişkin bilgilendirme çalışmalarına yer verilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Bu araştırmanın bulguları, insanlarda farkındalık oluşturmaya yönelik düzenlenen kampanya içeriklerinin düzenlenmesinde fayda sağlayabileceği gibi alanda çalışan uzmanlara da yol gösterici olabilir.

Kaynaklar

Baier, Monika vd. (2013). “Ecological Belief in a Just World”. *Social Justice Research*, C. 26, S. 3, s. 272-300.

Björnberg, Karin Edvardsson vd. (2017). “Climate and Environmental Science Denial: A Review of the Scientific Literature Published in 1990-2015”. *Journal of Cleaner Production*, S. 167, s. 229-241.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (1992). *United Nations Framework Convention on Climate Change: Text*. Geneva: UNEP/WMO.

Bizer, George Y. vd. (2012). “Belief in a Just World and Social Dominance Orientation: Evidence for a Mediation Pathway Predicting Negative Attitudes and Discrimination Against Individuals with Mental Illness”. *Personality and Individual Differences*, C. 52, S. 3, s. 428-432.

Brenkert-Smith, Hannah vd. (2015). “Climate Change Beliefs and Hazard Mitigation Behaviors: Homeowners and Wildfire Risk”. *Environmental Hazards*, C. 14, S. 4, s. 341-360.

Byrne, Barbara M. (2010). *Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming*. New York: Routledge.

Clayton, Susan vd. (2016). “Justice and Environmental Sustainability”. *Handbook of Social Justice Theory and Research*. Ed: Clara Sabbagh ve Manfred Schmitt. New York: Springer, s. 369-386.

Duckitt, John (2001). “A Dual-Process Cognitive-Motivational Theory of Ideology and Prejudice”. *Advances in Experimental Social Psychology*, S. 33, s. 41-113.

Feygina, Irina vd. (2010). “System Justification, the Denial of Global Warming, and the Possibility of ‘System-Sanctioned Change’”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 36, S. 3, s. 326-338.

Häkkinen, Kirsti ve Nazar Akrami (2014). “Ideology and Climate Change Denial”. *Personality and Individual Differences*, S. 70, s. 62-65.

Hayes, Andrew F. (2018). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*. New York: Guilford.

Hayes, Nicky (2011). *Doing Psychological Research: Gathering and Analysing Data*. New York: Open University Press.

Hu, Saiquan vd. (2017). “How Political Ideology Affects Climate Perception: Moderation Effects of Time Orientation and Knowledge”. *Resources, Conservation and Recycling*, S. 127, s. 124-131.

Hu, Li-tze ve Peter M. Bentler (1999). “Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives”. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, C. 6, S. 1, s. 1-55.

IBM Corporation (2016). *SPSS for Windows, Version 24.0*. Armonk, New York: IBM Corp.

Intergovernmental Panel on Climate Change [IPCC] (2014). “Summary for Policymakers”. *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of*

Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Ed: Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y .O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P. R. Mastrandrea ve L.L. White. Cambridge, United Kingdom, New York: Cambridge University, s. 1-32.

Jamieson, Dale (2007). “The Heart of Environmentalism”. *Environmental Justice and Environmentalism: To Social Justice Challenge to the Environmental Movement*. Ed: Ronald Sandler ve Phaedra C. Pezullo. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology, s. 85-101.

Jylhä, Kirsti M. ve Nazar Akrami (2015). “Social Dominance Orientation and Climate Change Denial: The Role of Dominance and System Justification”. *Personality and Individual Differences*, S. 86, s. 108-111.

Jylhä, Kirsti M. vd. (2016). “Denial of Anthropogenic Climate Change: Social Dominance Orientation Helps Explain the Conservative Male Effect in Brazil and Sweden”. *Personality and Individual Differences*, S. 98, s. 184-187.

Kals, Elisabeth ve Yvonne Russell (2001). “Individual Conceptions of Justice and Their Potential for Explaining Proenvironmental Decision Making”. *Social Justice Research*, C. 14, S. 4, s. 367-385.

Karaçanta, Hatice (2002). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Başka Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Kiral Ucar, Gözde vd. (2016). “The Ecological Belief in a Just World and Environmental Behavior”. *31st International Congress of Psychology, Yokohama, Japan, 24-29th July 2016*. *International Journal of Psychology*, S. 51, s. 567.

McCright, Aaron M. ve Riley E. Dunlap (2011). “Cool Dudes: The Denial of Climate Change Among Conservative White Males in the United States”. *Global Environmental Change*, C. 21, S. 4, s. 1163-1172.

Milfont, Taciano L. vd. (2013). “Environmental Consequences of The Desire to Dominate and Be Superior”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 39, S. 9, s. 1127-1138.

Panno, Angelo vd. (2018). “Mindfulness, Pro-environmental Behavior, and Belief in Climate Change: The Mediating Role of Social Dominance”. *Environment and Behavior*, C. 50, S. 8, s. 864-888.

Pratto, Felicia vd. (1994). “Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes”. *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 67, S. 4, s. 741-763.

Reese, Gerhard ve Lisa Jacob (2015). “Principles of Environmental Justice and Pro-Environmental Action: A Two-Step Process Model of Moral Anger and Responsibility to Act”. *Environmental Science and Policy*, S. 51, s. 88-94.

Sano, Junji vd. (2019). “Prediction of Vertical and Horizontal Distribution of Vegetation Due to Climate Change in the Eastern Mediterranean Region of Turkey”. *Climate Change Impacts on Basin Agro-ecosystems*. Ed: Tsugihiko Watanabe, Selim Kapur, Mehmet Aydın, Rıza Kanber ve Erhan Akça. Charm: Springer, s. 201-222.

Sidanius, Jim ve Felicia Pratto (1999). *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. New York: Cambridge University.

Stanley, Samantha K. vd. (2017). “Dimensions of Social Dominance and Their Associations with Environmentalism”. *Personality and Individual Differences*, S. 107, s. 228-236.

Syme, Geoffrey J. vd. (2000). “Ecological Risks and Community Perceptions of Fairness and Justice: A Cross-Cultural Model”. *Risk Analysis*, C. 20, S. 6, s. 905-916.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. “İç Göç İstatistikleri” http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1067 (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

_____ (2016). *İstatistiklerle Türkiye 2015*. Ankara: TÜİK.

_____ (2017). “Seragazi Emisyonları 475,1 Mt CO₂ Eşdeğerine Yükseldi”

http://tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2017_22_20170427.pdf (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

Watson, James E. M. (2014). “Human Responses to Climate Change Will Seriously Impact Biodiversity Conservation: It's Time We Start Planning for Them”. *Conservation Letters*, C. 7, S. 1, s. 1-2.

EXTENDED ABSTRACT

Daily life experiences and scientific evidence suggest that climate has been changing and it is one of the major problems of today. However, climate change can be denied by various people and organizations, such as governments, political entities, religious institutions, industrial companies, the media, and the general public (Bjornberg et al. 2017: 235-236). Even, there are scientists among the groups that deny climate change. Unfortunately, climate change denial hampers preventive behaviours (e.g., Feygina et al. 2010: 331-332). One aim of this study was, therefore, to test whether climate change is also denied in Turkish samples. Moreover, social group differences in climate change denial regarding gender and educational level were investigated. Further, it was aimed to examine the relationships between climate change denial, ecological belief in a just world, and social dominance orientation. Ecological belief in a just world indicates that the world is basically an ecologically just place in which people get what they deserve concerning ecological resources and demands (Baier et al. 2013: 285, 287), whereas social dominance orientation indicates one's preference for inequality among social groups (Sidanius and Pratto 1999: 39, 48). Thus, it was assumed that social dominance orientation will mediate between ecological belief in a just world and climate change denial.

Data were collected online. The sample consisted of 275 participants (194 women, 61 men) aged from 18 to 78 years ($M = 28.57$, $SD = 10.36$). Participants were asked to complete the demographic information, the scales of climate change denial, ecological belief in a just world, and social dominance orientation.

The results revealed that the Climate Change Denial Scale has satisfactory psychometric properties. The Cronbach Alpha value was .87. Confirmatory factor analysis showed that fit indices of the scale were satisfactory levels (e.g., $\chi^2/df=1.71$, $GFI=.95$, $RMSEA=.05$, $SRMR=.05$). There was a significant difference in climate change denial scores between the postgraduate participants and the participants who had two-year degree and who were undergraduates $F(2, 261) = 7.16$, $p = .001$. Participants with a postgraduate degree ($n = 58$, $M = 1.56$, $SD = 0.52$) were less likely to deny climate change than the participants who had two-year degree and who were undergraduates ($n = 148$, $M = 1.92$, $SD = 0.74$). Further, it was found that climate change denial was positively associated with both ecological belief in a just world ($r = .25$, $p < .01$) and social dominance orientation ($r = .22$, $p < .01$). To test research hypotheses, a mediation analysis using Model 4 of PROCESS macro for SPSS (Hayes 2018: 91-107, 585) was conducted. Finally, results showed that social dominance orientation mediated the relationship between ecological belief in a just world and climate change denial.

In conclusion, the present study confirmed that the Climate Change Denial Scale could be used in Turkish samples. Further, the study hypotheses were confirmed in general. In line with the literature, the more the participants believe in an ecologically just world (e.g., Feygina et al. 2010: 331-332), and the more they desire for social group hierarchies (e.g., Häkkinen and Akrami, 2014: 63, 65) the more they deny climate change. Finally, ecological belief in a just world predicts climate change denial through acceptance of social group hierarchies (Jylhä and Akrami 2015: 110).

Kahraman, Cengiz (2019). "İklim Parametreleri Çerçevesinde Kuşadası Körfezi Çevresinde Ziraat Hayatı". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 765-801.

DOI: 10.21550/sosbilder.478566

Araştırma Makalesi

İKLİM PARAMETRELERİ ÇERÇEVESİNDE KUŞADASI KÖRFEZİ ÇEVRESİNDE ZİRAAT HAYATI

Cengiz KAHRAMAN*

Gönderim Tarihi: Kasım 2018

Kabul Tarihi: Şubat 2019

ÖZET

Geçmiş çağlardan bu yana birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Kuşadası Körfezi kıyıları, ülkemizin en önemli turizm merkezlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin çeşitliliğine imkân veren doğal şartların varlığı, bölgenin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Bölgede ikinci kuşak olarak değerlendirdiğimiz kıyı art bölgelerinde devam eden tarımsal faaliyetler, turizm baskısı nedeniyle gündün güne azalmaktadır Kuşadası Körfezi çevresinde tarımsal faaliyetler yakın geçmişte önemli bir ekonomik faaliyet durumundayken, turizm faaliyetlerinin kıyı boyunca gelişme göstermesi ve kentleşme olgusunun hız kazanmasıyla, tarım sahaları iç bölgelere doğru kaymış, tarım sahalarında önemli bir azalma meydana gelmiştir. Bu çalışmada Kuşadası Körfezi çevresinde ziraat hayatı için önem arz eden başlıca iklim verileri incelenerek, Kuşadası su bilançosu çıkarılmış; körfez arazi kullanımı ve tarımsal özellikler analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kuşadası, iklim, tarım, arazi kullanımı, sürdürülebilirlik*

* Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Mühendislik Fakültesi Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölümü, cengiz.kahraman@istanbul.edu.tr

Agricultural Life around the Gulf of Kuşadası in the Light of Climate Parameters

ABSTRACT

The coasts of the Gulf of Kuşadası, which have been the host of many civilizations since the historical eras, stand out as one of the big tourism centers of our country. The presence of natural conditions enabling a variety of economic activities increases the importance of the region still more. Ongoing agricultural activities that we consider to be the second generation ones behind the coastal regions are decreasing by the pressure of tourism day to day. Although, in the recent past, agricultural activities were in the position of an important economic activity together with the development of tourism activities along the coast and with the urbanization gaining speed, farming areas have moved to the internal regions and they have had an important decrease in size. In this study, investigating the main climatic data having importance for the agricultural life around the Gulf of Kuşadası, we made the water balance sheet of Kuşadası and analyzed the soil characteristics, the use of lands, and the agricultural features around the gulf.

Key words: *Kuşadası, climate, agriculture, land use, sustainability*

1. Giriş

Kuşadası Körfezi çevresi fiziki coğrafya bileşenlerinin çeşitliliği ile dikkat çeken bir sahadır. Bölgede, yüksek dağlık alanlar, alçak plato düzlükleri ve kıyı ovaları başlıca jeomorfolojik birimleri oluşturmaktadır. Kuşadası Körfezi'ni güneybatıdan kuşatan Aydın Dağları'nın bir uzantısı durumundaki Samsun Dağları, körfezin en önemli yükseltisi durumundadır. Bir bölümü günümüzde milli park statüsünde olan sahanın en yüksek yeri 1237 m yüksekliğindeki Dilek Dağı'dır. Dilek Yarımadası dışında kalan yüksek alanlar ise Kuşadası şehrinin doğu ve kuzeydoğusu ile kuzey kesimde Bozdağlar'ın batı uzantılarını oluşturan dağlık kesimdir. Körfezin merkezinde yer alan Küçük Menderes delta sahası, güneydeki Davutlar Ovası ile kuzey kesimdeki Gümüldür Ovası başlıca kıyı ovalardır. Çalışma alanındaki jeomorfolojik üniteler iklimle birlikte beşeri ve ekonomik hayat üzerinde son derece etkili olmuştur. Kıyı hattında doğal plajların yer

alması turizmin gelişiminde; kıyı gerisinde yer alan ovaların ve alçak düzlüklerin ise ziraat hayatının gelişmesinde rolü büyüktür. Bölgede görülen tipik Akdeniz iklimi zeytin ve turunçgil başta olmak üzere çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirilmesine olanak sağlamıştır. Bölgede yıllık ortalama sıcaklık 17 °C civarındadır. Yıllık ortalama yağış tutarı ise 615,5 mm - 672,1 mm arasında değişmektedir. Yaz mevsiminde yağışların yetersiz olması kuraklığa neden olmaktadır. Thorntwaite formülüne göre Kuşadası, C₁ B₂ s₂ b₄ sembolleriyle temsil edilmektedir. Buna göre, Kuşadası, kurak-az nemli, ikinci dereceden mezotermal, su fazlası kış mevsiminde ve çok kuvvetli, deniz tesirine yakın iklim tipine girmektedir.

Kuşadası Körfezi çevresindeki önemli su kaynakları Küçük Menderes Nehri, Gebekirse Gölü, Akgöl ile kuzey kesimdeki Ürkmez ve Tahtalı baraj gölleridir. Bu kaynaklardan içme, kullanma suyu ve tarımsal sulamada faydalanılmaktadır. Ancak, özellikle yaz döneminde bu kaynaklar tarımsal açıdan yetersiz kalmaktadır. Tarım alanlarının % 42'sinde sulama yapılabilmektedir.

Körfez çevresindeki bitki örtüsü Akdeniz iklimi şartları altında gelişmiştir. Bu bitkiler sıcaklık isteklerine göre termofil, su isteklerine göre ise kserofit grubuna dâhildir. Bölgede 500 - 600 m yükseltilere kadar olan kesimde maki, daha üst yükseltilerde ise kuru ormanlar yer almaktadır. Araştırma sahasındaki toplam arazi varlığı 521 km²'dir. Bu arazinin % 55'ini orman ve maki, % 29,85'ini tarım alanı, % 11,03'ünü yerleşme alanları, % 0,53'ünü çayır ve meralar, % 2,96'sını tarıma elverişsiz arazi (bataklık, taşlık vb.) % 0,59'unu ise su yüzeyleri oluşturmaktadır. Ekili-dikili arazilerin toplam tarım toprakları içindeki payı % 78 olup, tarım büyük ölçüde meyve yetiştiriciliği şeklindedir. Sebzeler ve tarla bitkilerinden oluşan ekili alanlar ise toplam tarım arazisinin yaklaşık % 20'sini oluşturmaktadır. Bölgede mera alanlarının parçalı ve az olması nedeniyle hayvancılık gelişmemiştir. Büyükbaş hayvancılık ahır hayvancılığı şeklinde yapılırken, orman alanlarının bulunduğu sahalarda küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Bölgede

deniz turizmi ile birlikte kültür turizmi oldukça gelişmiştir. Efes Antik Şehri başta olmak üzere bölgedeki tarihi ve kültürel miras turizm açısından ilgi çekmektedir.

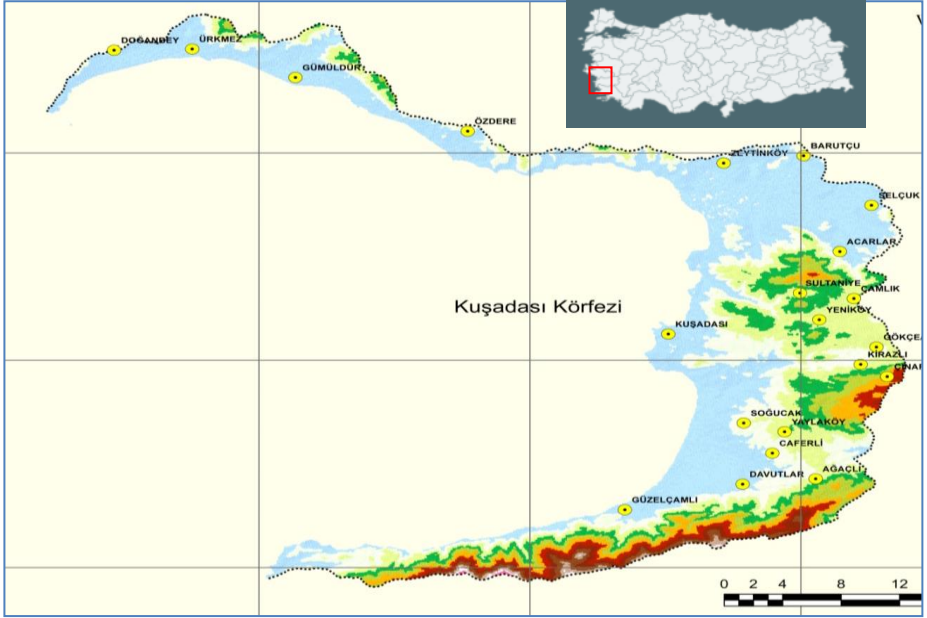
1.1. Çalışma Sahası

Çalışma sahası, idari açıdan İzmir iline bağlı Seferihisar, Menderes, Selçuk; Aydın iline bağlı Kuşadası ve Söke ilçelerinde yer alan, 2 şehir, daha önce belde veya köy iken mahallelere dönüştürülen 19 yerleşim birimini kapsamaktadır. Selçuk ve Kuşadası ilçe merkezlerinin tamamı; Menderes, Seferihisar ve Söke ilçelerinin körfeze yakın birimleri çalışma sahası içerisinde yer almaktadır.

İL	İLÇE	YERLEŞİM YERİ/YERLERİ	
		ŞEHİR	MAHALLE
AYDIN	Kuşadası	Merkez	-
AYDIN	Kuşadası		Davutlar - Güzelçamlı -
AYDIN	Kuşadası	-	Kirazlı-Soğucak- Yaylaköy- Yeniköy-Çınarlı- Caferli
AYDIN	Söke	-	Ağaçlı Köyü
İZMİR	Selçuk	Merkez	-
İZMİR	Selçuk	-	Zeytinköy-Çamlık- Gökçealan- Acarlar-Barutçu- Sultaniye
İZMİR	Seferihisar		-

Tablo 1. Araştırma sahası içinde kalan yerleşim yerleri

Çalışma alanı sınırının belirlenmesinde Dilek Yarımadası boyunca uzanan ve Söke'nin batısında sonlanan Samsun Dağları'nın zirve noktalarından geçen su bölüm hattı esas alınmıştır. Orta bölümde ise Kuşadası ve doğusunda yer alan köylerin (mahallelerin) tamamını kapsayacak şekilde; Kuşadası'nın doğusu kesiminde bulunan Göladağ (382 m), Külahlı Tepesi (638 m), Göladağ (758 m), Mescitler tepesi (711 m) ve Makineli Tepesi (733 m) hattı esas alınmıştır. Orta kesimde, Selçuk şehri ve Küçük Menderes Nehri delta alanı da çalışma sahası içine alınmış, kuzeyde ise Doğanbey, Ürkmez, Gümüldür ve Özdere yerleşmeleri çalışma sınırı içine dâhil edilmiştir.

Harita 1. Araştırma sahasının lokasyonu ve sınırları

2. Veri ve Yöntem

Çalışmaya başlarken geniş bir literatür araştırması yapılmış gerek basılı kaynaklardan gerekse elektronik kaynaktan araştırma

sahası ile ilgili olanlardan faydalanma yoluna gidilmiş ve çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Daha önce bu saha ile ilgili çalışmalar bulunsa da Kuşadası Körfezi çevresini tarım - iklim çerçevesinde ele alan bütüncül bir çalışmaya rastlanmamıştır. Son 30 yıllık meteorolojik veriler, nüfus verileri ve tarım istatistikleri vb. istatistiki bilgiler ilgili kuruluşlardan sağlanmıştır. Çalışma süresince çeşitli dönemlerde arazi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Arazi çalışmalarımızda, araştırma sahasındaki tüm yerleşim birimlerine gidilmiş, coğrafi prensipler çerçevesinde doğal çevre özellikleri, beşeri ve ekonomik özellikler, arazi kullanım durumu ve ziraat hayatı yerinde incelenmiştir. Çalışma içinde verdiğimiz haritaların çiziminde, ArcGIS 3.3, Corel Draw Graphics Suite X5 ve NetCad 5.2 GIS programları kullanılmıştır. Kartografik malzeme olarak, 1/25.000 ölçekli Türkiye topografya haritasının M18-d1, M18-d2, M18-c1, M18-b4, M18-a3, M18-a2, M18-b1, M18-a1, L17-c4, L17-c3, L18-d4, L18-d3, L18-c4 paftalarından faydalanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Morfolojik Özellikler

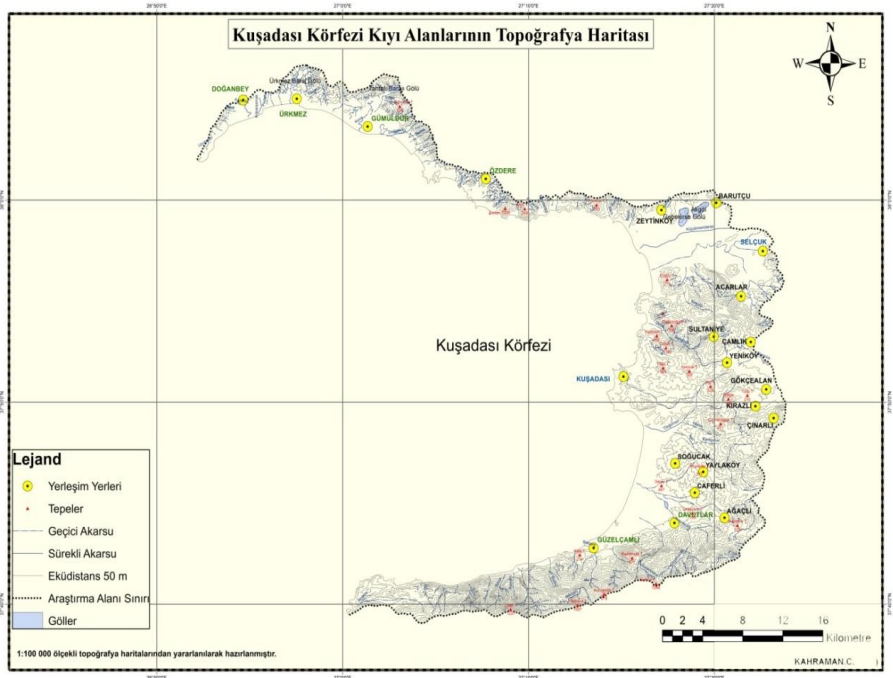
Kuşadası Körfezi çevresi çeşitli jeolojik dönemlerde oluşmuş farklı yapısal ve stratigrafik birimlerden teşekkül etmiştir. Bu birimlerin oluşumunda ana hatları ile Menderes Masifi'nin jeolojik süreçler içinde geçirdiği evrim etkili olmuştur. Kuşadası Körfezi ve çevresinde farklı jeolojik devirlere ait formasyonlar, kısa mesafelerde farklı özellikler gösterecek şekilde bulunurlar. Genel olarak yüksek kesimler Paleozoik – Mezozoik yaşlı formasyonlardan, kıyı çizgisine yakın sahalarda akarsu boylarındaki araziler Kuvaterner'e ait depozitlerden oluşmuştur. Çalışma sahasındaki jeomorfolojik birimler genel olarak, yüksek dağlık alanlar, alçak plato düzlükleri ve ovalardır. Kuşadası Körfezi'nin güney kesimde, körfezi güneybatı - kuzeydoğu yönlü kuşatan Aydın Dağları'nın uzantısı durumundaki Samsun Dağları silsilesi, orta bölümde Kuşadası şehrinin doğu ve kuzeydoğusundaki dağlık alan,

kuzey kesimde ise Bozdağlar'ın uzantılarını oluşturan dağlık kesim yüksek sahaları oluşturmaktadır. Küçük Menderes Nehri'nin Ege Denizi'ne döküldüğü sahada karasal kökenli bir delta ovası bulunurken, bu sahanın çevresinde Pamucak sahilinde denizel kökenli depolar, kumsal ve plajlar şeklinde görülür. Kuşadası'nın doğusundan Davutlar bölgesinin iç kesimlerine kadar uzanan Davutlar kıyı ovası araştırma sahasındaki diğer bir ovadır. Ovanın, iç kesimleri zeytinlikler başta olmak üzere tarım alanlarına ayrılmıştır.

Kuşadası Körfezi'nin güney bölümünde yer alan Dilek Yarımadası yaklaşık 20 km uzunluğunda ve ortalama 6 km genişliğinde, Ege Denizi'ne batı yönlü uzanan bir yarımadadır. Büyük bir bölümü milli park olan bu yarımada Dip Burnu ile sonlanır. Bu bölümün batısında Yunanistan'a ait Sisam (Samos) adası yer almaktadır. Dip Burnu ile Sisam arasındaki en kısa mesafe kuzey yönlü olmak üzere yaklaşık 1,5 km'dir. Dilek Boğazı ile birbirinden ayrılan bu iki ünite arasındaki ülkemize ait Bayrak Adası, Yunanistan ile sınır teşkil eder (Kahraman 2011: 19). Araştırma sahasında en yüksek ve en geniş dağlık yapıyı oluşturan Samsun Dağları, Kuşadası Körfezi'ni güneyden kuşatarak Kuşadası Körfezi ile Büyük Menderes Deltası arasında su bölüm hattı oluşturur. Dilek Yarımadası'nın en uç kesimi olan Dip Burnu'ndan başlayarak yükselen bu dağlık saha Söke şehrinin güneyine kadar devam eder. Buradaki en yüksek morfolojik birim Dilek Dağı'dır (1237 m). Samsun Dağları aşağı mecralarında yer yer yüksek eğimle denize sokularak oldukça dik bir topoğrafyayı oluştururlar. Çalışma sahasında düz alanlar genellikle kıyı ovalarıdır. Kuzey bölümde Gümüldür Ovası, güney bölümde Davutlar Ovası ve merkezde Küçük Menderes Delta Ovası ile uzantısı durumundaki Selçuk Ovası başlıca kıyı ovalarıdır. Kuşadası'nın güney kısmından Güzelçamlı'ya kadar uzanan Davutlar Ovası, Samsun Dağları ve aşağısında gelişen etek düzlüklerinden taşınan malzemenin kıyıda birikmesi ve deniz akıntılarının taşıdığı malzemenin kıyı kesiminde depolanması ile meydana gelmiştir. Gümüldür - Özdere arasındaki kıyı ovasının

oluşumunda ise yüksek sahalardan denize ulaşan irili ufaklı akarsuların getirmiş olduğu alüvyonların rolü büyüktür.

Kuşadası Körfezi'nin doğu kesiminde etkinlik gösteren birçok akarsuyun Kiraz Ovası'nda tek bir hat üzerinde birleşmesiyle meydana gelen Küçük Menderes Nehri, burada yön değiştirerek bir bükümle Küçük Menderes Ovası'na ulaşır. Daha önce Menderes Masifi kütlesini oluşturan Aydın Dağları ve Bozdağlar arasındaki graben sahasından geçer ve Selçuk'a açılan boğazdan itibaren deltasını oluşturmaya başlar (Darkot vd. 1995: 50). Küçük Menderes ağzında birikme seviyesi flandr transgresyonunun seviyesine uygun olarak tedricen yükselmiştir. Küçük Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlar, tarihi Efes Şehri'nin denizle olan bağlantısını MÖ III. yy'dan itibaren kesmeye başlamıştır. Yakın döneme kadar Küçük Menderes deltasını 8 km kadar ilerletmiştir (Atalay 1982: 248). Küçük Menderes Nehri'nin jeolojik ve jeomorfolojik etkinlikler ile ortalama 2000 yıl gibi kısa sayılabilecek bir süre zarfında deltasını 8 km kadar ilerletmiş olması, havzasından önemli miktarda alüvyon taşındığını göstermektedir.

Harita 2. Kuşadası Körfezi ve Kıyı Bölgesinin Topoğrafya Haritası

3.2. Kuşadası ve Çevresinin İklim Özellikleri

Dünya üzerindeki herhangi bir coğrafi mekânın iklimi, yer şekilleri, toprak yapısı, bitki örtüsü ve diğer fiziki coğrafya koşulları o bölgenin beşeri ve ekonomik şartlarına taban teşkil etmekte ve bu faaliyetler üzerinde beşeri unsurlarla birlikte şekillendirici bir rol oynamaktadır. Coğrafyanın sunduğu bu olanaklar dünyanın pek çok bölgesinde gerek elverişli mikro-klimatik özellikler gerekse jeomorfolojik şartlar ile benzerlerine göre daha kaliteli ve tercih edilebilir ürünlerin üretilmesini sağlamaktadır (Pektaş 2018: 67).

İklim, belirli bir sahada cereyan eden beşeri ve iktisadi faaliyetler, bilhassa tarım üzerinde önemli etkilere sahiptir. İklim; bitki

örtüsü, topografya, toprak yapısı, yeraltı ve yerüstü su kaynakları vb. şartları belirlemede önemli bir rol oynarken, bu fiziki şartlara göre bir bölgedeki beşeri ve iktisadi faaliyetlerin türünü, şeklini ve yoğunluğunu belirlemesi bakımından büyük öneme sahiptir. Kuşadası Körfezi çevresinde genel olarak tipik Akdeniz iklimi hâkimdir. Araştırma sahasındaki iki meteoroloji istasyonundan, Kuşadası'nda yıllık ortalama sıcaklık, 17 °C; Selçuk'ta ise 16.5 °C'dir. Akdeniz iklimini yansıtan bu değerler, çalışma sahasının ılıman kuşakta yer aldığını göstermektedir. Her iki merkeze ait yıllık ortalama sıcaklıklar, turizm etkinliklerinin süresi ile tarımsal faaliyetler üzerinde olumlu bir rol oynamıştır.

İSTASYON	AYLAR												YILLIK
	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	ORT. (°C)
Kuşadası	9.1	9.3	11.5	15.2	19.3	23.8	26.1	25.4	22.1	18	13.5	10.6	17
Selçuk	8.1	8.5	10.8	14.7	19.3	24.1	26.5	25.5	21.4	16.8	12.3	9.4	16.5

(Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü)

Tablo 2. Kuşadası ve Selçuk'ta aylık ortalama sıcaklıklar (1985-2015)

Araştırma sahasında iki ilçeye ait (Kuşadası - Selçuk) aylık ortalama sıcaklıklar Tablo 2'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde, Kuşadası'nda en sıcak ayın 26.1 °C ile Temmuz, en soğuk ayın ise 9.1 °C ile Ocak ayı olduğu anlaşılmaktadır. Selçuk istasyonunda ise en sıcak ay 26.5 °C ile Temmuz, en soğuk ay 8.1 °C ile Ocak ayıdır. Her iki istasyonda da en soğuk aylar 8 °C'nin üzerindeyken, en sıcak aylarda değerler 26 °C'nin üzerindedir. Yine tablodan her iki merkezimizde hiçbir ayda ortalama sıcaklıkların 0 °C'nin altına düşmediği görülmektedir.

Yağış, sıcaklıkla birlikte tarım hayatını doğrudan etkileyen doğal şartların başında gelmektedir. Bunun dışında yağışların, akarsu debileri, yer altı suyu seviyesi, toprak şartları vb. fiziki unsurların

oluşumunda da önemli bir rolü bulunmaktadır. Araştırma sahasında aylık ortalama yağış miktarları Tablo 3’te verilmiştir.

İSTASYON	AYLAR												YILLIK
	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	ORT.(mm)
Kuşadası	107.5	88.1	73.4	45.5	21.5	5.6	0.5	0.2	19.3	38.5	103.9	111.9	615.9
Selçuk	117.4	93.6	79.4	50.5	26.3	5.7	0.3	0.5	14.9	40.4	110	133.1	672.1

(Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü)

Tablo 3. Kuşadası ve Selçuk’ta aylık ortalama yağışlar (1985-2015)

Kuşadası’nda, yıllık ortalama yağış miktarı 615.9 mm iken Selçuk’ta 672.1 mm’dir. Tabloya göre, Kuşadası’nda en fazla yağış Aralık ayında 111.9 mm, Selçuk’ta yine aynı ayda 133.1 mm’dir. En az yağış ise Kuşadası’nda Ağustos ayında 0.2 mm, Selçuk’ta Temmuz ayında 0.3 mm’dir. Yağış değerleri sıcaklık verisiyle birlikte düşünüldüğünde aralarında belirgin bir ters orantının bulunduğu görülmektedir. Sıcak mevsimde her iki istasyonda Temmuz ve Ağustos aylarında yağışlar 1 mm’nin altına düşmektedir. Dolayısıyla, bu dönemde görülen yüksek sıcaklıklarla birlikte araştırma sahasında önemli oranda su noksanının bulunduğu ve tarımda sulama sıkıntısının yaşandığını söylemek mümkündür.

Yağışlar genellikle Mayıs ayının ortalarına doğru azaldığından, sulama imkânlarının bulunmadığı alanlarda, özellikle yaz aylarında sulamaya ihtiyaç duyan ürünlerin tarımında çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Yağış şartlarının ilişkili olduğu diğer unsurlar ise yeraltı suları ve akarsu debileridir. Yağış şartlarının yaz mevsiminde neredeyse 0 noktasına yaklaşması, bölgedeki birçok akarsuyun kurumasına ve yeraltı su seviyelerinin azalmasına neden olmaktadır. İç sular bakımından çok fazla zengin olmayan bölgede akarsu debileri ve yer altı su seviyesindeki istikrarsızlık, başta tarım olmak üzere içme ve kullanma suyu temini açısından günümüzde de sorun olmaya devam

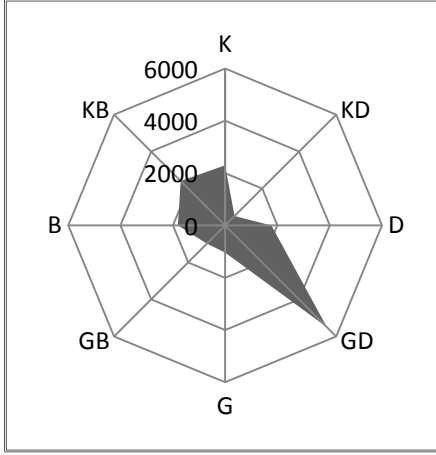
etmektedir. Arazilerin doğal ortam potansiyellerine uygun kullanılmaması sonucunda, topraklar tuzlanmakta, çoraklaşmakta ve evsel, endüstriyel, katı atıklarla kirlenmektedir (Gülersoy 2013b: 170).

Şiddetli rüzgârlar tarımsal faaliyetlerde yetiştirilen ürünün yaprak, dal ve sürgünlerine zarar verebilirler (Doğan 2009: 36). Rüzgâra dayanıksız meyve ağaçlarının plantasyonunda mutlaka rüzgâr yönü ve rüzgâr hızı dikkate alınmalıdır. Ayrıca hâkim rüzgâr yönü seraların ve hayvancılık yapılan sahaların tespitinde dikkate alınması gereken bir husustur. Kuşadası'nda hâkim rüzgâr yönünü 5500 birim ile güneydoğudan esen rüzgârlar oluştururken, en az frekansa sahip yön ise 508 birim ile kuzeydoğudur. Selçuk istasyonunda ise hâkim rüzgâr yönünü 3211 birim ile batı yönünden esen rüzgârlar oluştururlar.

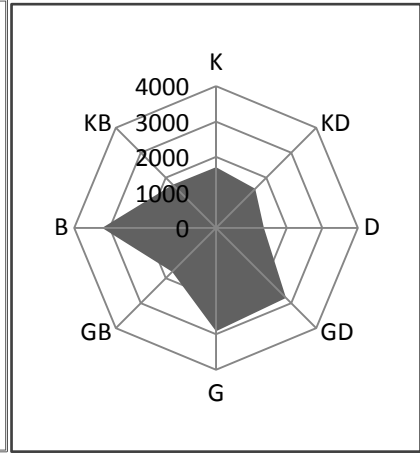
AYLAR

YÖN	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
K	262	254	208	158	142	156	213	140	187	163	200	215	2298
KD	85	61	48	38	37	23	18	13	28	35	44	78	508
D	215	167	156	145	168	156	95	142	97	109	150	171	1771
GD	442	364	453	427	401	348	367	464	576	591	553	514	5500
G	95	81	100	110	92	92	77	64	64	85	83	95	1038
GB	60	60	58	110	133	76	126	125	90	67	52	27	984
B	84	86	151	161	222	190	197	169	180	167	118	82	1807
KB	177	139	165	190	254	316	295	214	148	206	160	139	2403

Tablo 4. Kuşadası'nda yönlere göre rüzgârın esme sayıları (frekansları)

Şekil 4. Kuşadası rüzgârgülü

Şekil 5. Selçuk rüzgârgülü

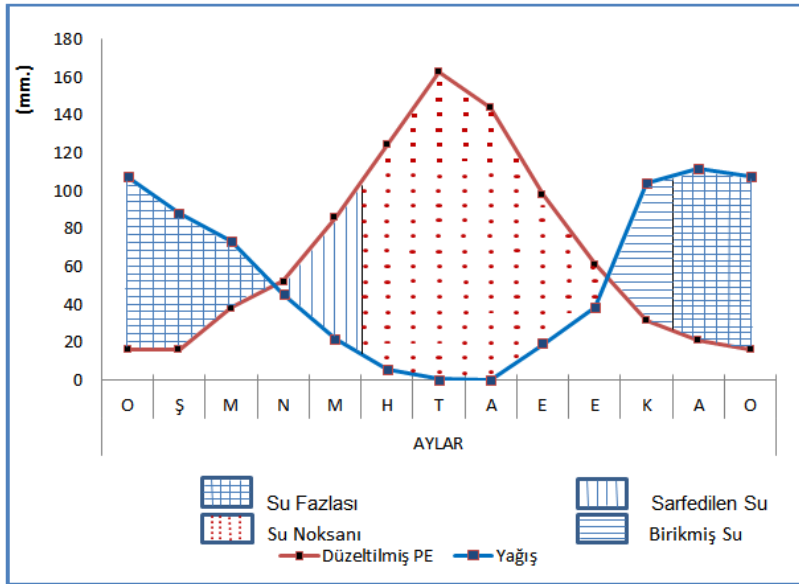
3.3. Su Bilançoları ve İklim Tipi (Thorntwaite'e Göre):

Aşağıda Thorntwaite metoduna göre Kuşadası'nın su bilançosu hazırlanmıştır. Kuşadası'nın değerleri Selçuk ilçesiyle büyük bir benzerlik taşıdığından sadece Kuşadası'na ait değerler verilmiştir.

Tablo 5 ve şekil 6 birlikte incelendiğinde Kasım ayında yağışların PE'den (potansiyel evapotranspirasyon) fazla olduğu görülmektedir. Takip eden aylarda yağış ile PE arasındaki fark artar. Bu durumda, Kasım ayından itibaren toprakta su birikmeye başlamaktadır. Kasım ve Aralık aylarında toprak suya henüz doymamışken, Ocak ayında birikmiş su değeri en üst seviyeye çıkar ve Nisan ayına kadar bu değerini korur. Nisan ayından itibaren PE yağıştan fazla olmaya başlar. Nisan ve Mayıs aylarında yağışların azalmasıyla toprakta birikmiş su da azalmaya başlar. Yağış azlığı, Mayıs ve Haziran aylarında topraktaki birikmiş sudan karşılanır. PE'nin yağışlardan fazla olduğu Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında birikmiş su değeri sıfırdır ve bu aylar su noksanının olduğu aylar olarak tespit edilmiştir.

VERİLER	AYLAR												Yıllık
	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	
Sıcaklık	9.1	9.3	11.5	15.2	19.3	23.8	26.1	25.4	22.1	18	13.5	10.6	17
Sıc. indisi	2.48	2.56	3.53	5.38	7.73	10.62	12.21	11.71	9.49	6.95	4.5	3.12	80.28
PE	19	19.5	29.5	47.5	70	100	130	123	94	64	37.5	25	740
Düzel. PE	16.15	16.38	38.35	52.25	86.1	124	162.5	143.91	97.76	61.44	31.5	20.75	851.09
Yağış	107.5	88.1	73.4	45.5	21.5	5.6	0.5	0.2	19.3	38.5	103.9	111.9	615.9
Bir. S. Ay. Değ.	0	0	0	-6.75	-64.6	-28.65	0	0	0	0	72.4	27.6	-
Birikmiş Su	100	100	100	93.25	28.65	0	0	0	0	0	72.4	100	-
Gerçek PE	16.15	16.38	38.35	52.25	86.1	34.25	0.5	0.2	19.3	38.5	31.5	20.75	354.23
Su Noksanı	0	0	0	0	0	89.75	162.15	143.71	78.46	22.94	0	0	497.01
Su Fazlası	91.35	71.72	35	0	0	0	0	0	0	0	63.55	261.62	
Akış	61.57	66.65	50.85	25.45	12.72	6.35	3.18	1.58	0.8	0.4	0.2	31.87	261.62
Nemlilik Oranı	5.65	4.37	0.91	-0.12	-0.75	-0.95	-0.99	-0.99	-0.8	0.37	2.29	4.41	-

Tablo 5. Thornthwaite Metoduna Göre Kuşadası'nın Su Bilançosu

Şekil 6. Thornthwaite formülüne göre Kuşadası'nın su bilançosu diyagramı

Araştırma sahasında Thorthwaite formülüne göre; Kurak-az nemli, ikinci dereceden mezotermal, su fazlası kış mevsiminde ve çok kuvvetli, deniz tesirine yakın iklim ($C_1 B'_2 s_2 b'_4$) görülür.

3.4. Genel Arazi Kullanımı

Tarım elverişli toprak varlığı, bu toprakların fiziksel ve kimyasal özellikleri ile eğim dereceleri iyice bilinmeden yapılan ve uygulanan ziraat planı ile ziraat teknikleri istenilen sonucu vermekten uzak kalır (Tanoğlu 1964: 2). Hatta sonradan düzeltilmesi oldukça güç sorunlar çıkar. Uygun bir sulama, ziraati yapılacak bitki seçimi ve münavebe şekli toprakların sözü edilen özellikleri bilinerek yapıldığı zaman maksimum fayda sağlar (Gürbüz 1994: 79). Doğal ortam - insan faaliyetleri çerçevesinde nüfus miktarı ve ihtiyaçlarının artması yanında özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları, doğal ortam kaynakları üzerindeki baskıyı giderek arttırmaktadır (Gülersoy vd. 2014: 832). Araştırma sahasındaki tarımsal sorunların büyük bir bölümü de yanlış arazi kullanımından kaynaklanmaktadır.

Arazi Kullanım Kabiliyeti (Sınıflar)	Alan (ha)	Alan (%)
I.	3257	6,4
II	4689	9,3
III	4484	8,9
IV	1937	3,8
V	244	0,5
VI	12248	24,3
VII	23386	46,4
VIII	83	0,1

(Kaynak: Araştırma Sahası İlçe Tarım Müdürlükleri)

Tablo 6. Kuşadası Körfezi çevresinde arazi kullanım kabiliyet sınıfları

Kullanım Şekli	Kapladığı Alan (ha)	Toplam Araziye Oranı (%)
Orman/Maki Alanları	28665	55
Tarım Sahaları	15560	29,85
Yerleşme Sahaları	5753	11,03
Çayır ve Meralar	281	0,53
Tarıma Elverişsiz Arazi (Bataklık, Taşlık vb.)	1546	2,96
Su Yüzeysi (Göller ve Akarsular)	310	0,59
TOPLAM	52115	100

Tablo 7. Kuşadası Körfezi Çevresinde Arazi Kullanımı

Tarım sahaları toplam 15560 ha alan kaplamakta olup, toplam arazi içindeki payı % 29,85'tir. 1960'lı yıllardan itibaren turizm fonksiyonu giderek gelişen çalışma sahasında tarım, turizmden sonraki en önemli ekonomik faaliyet durumundadır. Ancak, bölgede tarımsal faaliyetler turizm faaliyetleri karşısında gün geçtikçe azalmakta, tarım alanları hızla ikinci konutlar ve tatil sitelerine dönüştürülmektedir. Tarımsal açıdan bu olumsuz tabloya karşın II. kuşak olarak tanımladığımız kıyı art bölgesinde tarım hala önemini korumakta ve birincil ekonomik faaliyet olma vasfını sürdürmektedir.

olmuştur. Araştırma sahasında bu durumdan en fazla etkilenen yerleşim yeri Kuşadası ilçesidir. Özellikle son on yılda tarım alanlarının yaklaşık yarısı yeni yerleşim yerlerine dönüşmüştür. Kuşadası'nda tarım alanlarındaki en fazla azalma Kuşadası merkezi ile Davutlar Beldesi'nde yaşanmıştır. Bu sahalarda özellikle son on yılda verimli tarım toprakları üzerine de ikincil konutlar ve tatil siteleri inşa edilmiştir. Bu durumun önüne geçebilmek için denetimlerin daha etkili bir şekilde yapılması, turizm bölgelerinde yapılaşmanın arazi kabiliyetine göre V ve daha yukarı sınıftaki araziler üzerine kaydırılması, hem tarımsal üretim üzerinde hem de turizm için gerekli olan doğal ortamın korunmasında önemli katkılar sağlayacaktır. Koruma - kullanma dengesinin gözetilmesi bakımından arazilerin sözü edilen arazi kabiliyet sınıflarına göre planlanarak kullanılması, zaten sınırlı olan tarım ve hayvancılığa uygun sahaların ve diğer ekosistemlerin geleceği ve sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır (Gülersoy 2013a: 2).

Kuşadası Körfezi çevresinde tarımsal faaliyetler bölge genelinde etkili olan tipik Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Özellikle yaz ve kış dönemlerinde farklı karakterde atmosferik şartların varlığı sıcaklık ve yağış değerleri üzerinde etkili olmakta bu da bitki hayatı üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Araştırma sahasında genel olarak Akdeniz iklimine uyum gösteren karakteristik tarım ürünlerinin yetiştirilmesi yanında farklı iklim bölgelerinde geniş yetişme şartları bulan tarım ürünleri de yetiştirilebilmektedir.

Tarımsal çeşitlilik bölgede yılın hemen her dönemi zirai faaliyetlerin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Haziran ayı buğday için, Ağustos ve Eylül ayı incir, mısır gibi ürünlerin, Kasım ve Mart arası dönem zeytin için, Eylül-Ekim ve Kasım ayları pamuk için, Ocak Şubat ve Mart ayları da turunçgil için hasat dönemleridir. Dolayısıyla bölgede zirai faaliyetler bütün yıl boyunca canlılığını korumaktadır (Göney 1975: 396). Bölgede ortalama sıcaklıklar incelendiğinde açıkta sebze yetiştiriciliğinde uygun yetişme döneminin sulama imkânlarının

olduğu sahalarda Nisan ayının sonlarında başlayıp, Ekim ayı sonunda bittiği görülmektedir. Diğer taraftan kış mevsiminde düşük sıcaklık ihtiyacı yüksek olan kiraz, elma, şeftali gibi meyvelerin yetiştirilmesinde verim düşüklüğü gibi güçlükler yaşanmaktadır (Kuşadası Tarım İlçe Müdürlüğü, 2006: 16). Yaz mevsiminde ise yağışların ani azalışı ve yüksek sıcaklık değerleri su kaynakları bakımından zengin olmayan araştırma sahasında kuraklığa neden olmakta, bu durum yer altı suyunun aşırı kullanılması nedeniyle, yeraltı su seviyesinin düşmesine, yer altı su kalitesinin bozulmasına ve meyvelerin solgunlaşmasına neden olmaktadır. Özellikle sebze yetiştiriciliğinde, yaz aylarında büyük bir sulama sorunu görülmektedir. Su ihtiyacı büyük bir ölçüde çeşitli büyüklükteki kuyulardan sağlanmaktadır. Çalışma sahasında 6550 ha alanda sulamalı tarım yapılabilmektedir. Diğer bir deyişle tarım topraklarının % 42'si sulanabilmektedir.

Sulanabilen Alan (ha)	Oran %	Sulanamayan Alan (ha)	Oran %	TOPLAM	
				Alan (ha)	Oran %
6550	42	9010	58	15560	100

(Kaynak: Araştırma Sahası İlçe Tarım Müdürlükleri)

Tablo 8. Araştırma sahasında tarım arazilerinin sulanma durumu

Kuşadası Körfezi çevresinde dikili araziler 12176 ha ile toplam tarım arazisinin % 78'ini kaplamaktadır. Ekili araziler ise 3113 ha ile tarım arazilerinin % 20'sini oluşturmaktadır. Tarıma elverişli boş alanlar ise % 2'lik bir orana sahiptir. Dikili arazilerin yüksek bir oran göstermesi bölgede tarımsal karakteri ortaya koymaktadır. Sebzeçilik ve tarla bitkilerinden oluşan ekili alanlar ise toplam tarım arazisinin 5/1'ini oluşturmaktadır

Tarımsal İşletme Büyüklüğü (da)	Tarım Alanı (da)	Toplam Tarım Alanına Oranı (%)
0-20	5379	15,09
21-50	10233	28,73
50-100	9401	26,38
101-200	5710	16,04
201-500	3645	10,23
501-1000	1260	3,53
1001+
TOPLAM	35628	100

(Kaynak: Araştırma Sahası İlçe Tarım Müdürlükleri)

Tablo 9. Kuşadası ilçesinde tarımsal işletme büyüklükleri ve kapladığı alanlar

Kuşadası ilçesinde ağırlıklı olarak küçük ve orta ölçekteki tarımsal işletmeler yaygındır. Tablo 9 incelendiğinde 21 - 50 da büyüklüğündeki işletmelerin 10233 da ile en fazla alanı kapladığı görülmektedir. Bunu 9401 da ile 50 - 100 da büyüklüğündeki işletmelerin takip ettiği görülmektedir. 100 da'dan küçük işletmelerin toplam arazi içindeki payı % 70,2 gibi yüksek bir oran göstermektedir. Daha büyük işletmelerin durumuna bakıldığında sırasıyla 101 - 200 da aralığındaki işletmeler toplam tarım arazisinin % 16,04'ünü, 201 - 500 da büyüklüğünde olanlar % 10,23'ünü, 201 - 1000 da büyüklüğüne sahip olanlar ise % 3,53'ünü kaplamaktadır. İşletme büyüklüklerinin küçük ve orta ölçekli grupta toplanmasından, tarım sahalarının işletme yönünden parçalı bir görünüm sergilediği anlaşılmaktadır.

3.5.1. Ürün Gruplarına Göre Tarım Alanlarının Dağılışı ve Yetiştirilen Başlıca Tarım Ürünleri

Araştırma sahasındaki tarım topraklarının ürün gruplarına göre kullanımı, kapladığı alan ve toplam tarım arazisine oranları Tablo 10'da

gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde, ürün grubu bakımından bölgede en fazla meyveliklerin bulunduğu görülmektedir. Toplam 15560 ha olan tarım alanlarının 12176 ha'ı meyveliklerden oluşmaktadır. Tarım arazilerinin % 78,28 gibi büyük bir oranını kaplayan meyvelikler içinde, zeytin alanlarının payı % 45,45'tir. Zeytin bölge genelinde yetiştirilen başlıca tarımsal üründür. Zeytinlikler bölgede Küçük Menderes delta alanı dışında, Kuşadası Körfezi çevresinde hafif eğimli düzlüklerde yaygın olarak bulunurlar. Yoğun olarak tarımı yapılan diğer bir ürün grubu ise narenciyedir. 2433.6 ha (% 15,65) alanda yapılan narenciye tarımı mandalina ağırlıklı olarak yapılmaktadır. Bağcılık ise zeytin ve narenciye yanında oldukça düşük bir değer göstermektedir. Bağ alanları 420,1 ha alan kaplamakta olup, toplam tarım alanları içindeki payı % 2,69'dur.

Bölgede tarımı yapılan diğer önemli meyveler şeftali, incir, nar ve kirazdır. 2251.3 ha'lık bu grup içerisinde şeftali tarımının yapıldığı sahalar 1502 ha ile önemli bir yer tutmaktadır. Sebzelikler ise 451 ha alan kaplamakta olup, toplam tarım arazisinin % 2,89'unu oluşturmaktadır. Tarla bitkileri grubu içinde bulunan buğday, arpa, mısır ve yulaftan oluşan tahıllar, 754 ha (% 4,85) alan kaplamakta olup, sulama imkânları yönünden alçak plato düzlüklerinde çok parçalı halde bulunurlar. Diğer tarla bitkileri grubu içinde pamuk, yem bitkilerinden fiğ, yonca ve mısır (slajik) ve susam bulunmaktadır. Toplam 1908 ha (% 12,26) alan kaplayan bu grup içerisinde tamamına yakını Selçuk ilçesinde olmak üzere 995 ha ile pamuk en fazla yetiştirilen tarla bitkisidir.

Tarımsal Ürün Grubu	Kullanım Şekli	Kapladığı Alan (ha)	Tarım Arazisine Oranı (%)	Toplam Alan (da)	Toplam Oran (%)
Meyvelikler	Zeytinlikler	7071	45,45	12176	78.25
	Bağ Alanları	420.1	2,69		
	Narenciye Alanı	2433.6	15,65		
	Diğer Meyvelikler	2251.3	14,46		
Sebzelikler		451	2,89	451	2.89
Tarla Bitkileri	Tahıl Tarımı	754	4,85	2662	17.11
	Diğer Tarla Bitkileri	1908	12,26		
Tarıma Elverişli Boş Arazi		271	1,75	271	1.75
TOPLAM		15560	100	15560	100

(Kaynak: Araştırma Sahası İlçe Tarım Müdürlükleri)

Tablo 10. Kuşadası Körfezi çevresinde tarım topraklarının ürün gruplarına göre kapladıkları alanlar ve toplam tarım arazisine oranları

3.5.1.1. Meyvecilik

Araştırma sahasında yetiştirilen başlıca meyveler Tablo 11’de gösterilmiştir Tabloya göre zeytinlikler tüm tarım toprakları içinde 70710 da alan ile % 45,45 oranında yer kaplamaktadır. Bu oran, meyve sahaları bazında % 58 gibi yüksek bir orana ulaşmaktadır. Zeytinliklerin bu derece geniş yer kaplamasında iklim, toprak yapısı gibi doğal şartlar yanında üretilen zeytinin yaklaşık % 80’inin yağlık olması, zeytinyağındaki kârlılığın sofralık zeytin ve diğer meyvelere göre yüksek olması etkili olan bir faktördür.

Meyve	Alan (da)	Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Ağaç)
Zeytin	70710	1042951	28532	27
Üzüm	4201	...	3912	...
Mandalina	23834	665911	37768	56
Portakal	502	17290	461	26
İncir	5499	86116	1883	21
Şeftali	15022	449120	20369	45
Kiraz	610	12375	427	34
Nar	1050	42000	660	15
Erik	62	2808	68	24
Kayısı	110	3850	173	44

(Kaynak: Araştırma Sahası İlçe Tarım Müdürlükleri)

Tablo 11. Araştırma sahasında yetiştirilen başlıca meyveler (alan, ağaç sayısı, üretim, verim)

İklim zeytin yetiştiriciliği için son derece önemli doğal bir faktördür. Genel olarak kış döneminde yağışlı ve ılıman bir hava, yaz döneminde ise sıcak ve kurak hava şartları zeytin bitkisinin yetişmesi için gereklidir. Zeytin ağacı kış devresinde -8 °C ye kadar dayanabilir (Tanoğlu 1968: 219). Bunun altında yaşanan sıcaklıklar zeytin ağacı için hayati bir tehlike oluşturmakla birlikte verim ve periyodisite üzerinde önemli bir rol oynar.

Turunçgiller grubu içerisinde, mandalina zeytinden sonra araştırma sahasında en fazla yer kaplayan tarım ürünü durumundadır. Aşırı sıcaklar ve soğuklar mandarin üretiminde risklidir. Turunçgiller içinde soğuğa en dayanıklı tür olan mandarin, zeytinde olduğu gibi -8 °C'ye kadar dayanabilse de -3,-4 °C derece altında uzun süre kalınması bitki hayatı için olumsuz bir durum yaratmaktadır. Mandarin, hava

sıcaklığının 12 – 13 °C'ye ulaşmasıyla gelişmeye başlar. 25 – 31 °C derecelerde gelişme oldukça hızlanır ancak 37 – 39 °C den sonra gelişme durur (Megep 2008: 23).

Şeftali (*Prunus persica L.*), besleyici özelliklerine ilaveten gerek meyve olarak tüketilmesi gerekse meyve suyu üretiminin ana meyvelerinden biri olması nedeniyle ekonomik değeri yüksek bir meyvedir. Başka iklim bölgelerinde de yetişebilmekle birlikte Akdeniz iklimine uyum sağlamıştır. Genel olarak çok soğuk olmayan bir kış mevsimi ve sıcak geçen yaz mevsiminde iyi gelişir. Zeytin ve turunçgile göre soğuğa daha fazla dayanan şeftali, sıcaklığın -18, -20 °C'ye ulaştığı aşırı soğuklarda gözler ve sürgünler donduğundan verim oldukça düşer.

Üzüm, bölgemizde zeytin ve turunçgil kadar yaygın bir tarımsal faaliyet olmasa da kıyı alanlarında halen varlığını sürdürmektedir. Birçok iklim türünde yetişme alanı bulan üzüm Akdeniz ikliminde de başarı ile yetiştirilmektedir. Verimli bir bağcılık faaliyeti için yıllık ortalama sıcaklıkların 10 ile 25 °C arasında olması idealdir. Asma, -30 °C'ye varan aşırı soğuklara dayanabilen bir bitkidir. Ancak, çiçek evresinde 0.6 °C altındaki sıcaklıklardan etkilenerek zarar görmektedir (Göney 1987: 30).

Subtropikal bir meyve olmasına rağmen incir orta kuşakta ılıman sahalarda yetişme alanı bulmaktadır. Genel olarak ılıman bir kış ile sıcak ve kurak bir yaz mevsimi incir yetiştiriciliği için idealdir. 18 - 20 °C yıllık ortalama sıcaklığının bulunduğu sahalarda iyi gelişme gösterir. Mayıs ayından ile Ekim ayına kadar yüksek sıcaklıklar meyvenin olgunlaşması ve kurutulması için önem kazanmaktadır. Çalışma sahasında yıllık ortalama sıcaklıklar 17 °C, yaz mevsiminde yıllık ortalama sıcaklıklar ise 25 °C civarındadır. Dolayısıyla araştırma sahasına ait yağış ve sıcaklık değerleri yukarıda başlıcalarını verdiğimiz meyvelerin yetiştiriciliğinde elverişli bir ortam sunmaktadır.

3.5.1.2. Sebzeçilik

Sebzeçilik sulama şartlarının gelişmiş olduğu Akgöl, Gebekirse Gölü çevresi ile Küçük Menderes Nehri civarında geniş plantasyonlarda yapılmaktadır. Bölgede en fazla üretimi yapılan tür olan açıkta domates yetiştiriciliği için optimum sıcaklığın 26.5 °C ve en düşük sıcaklık derecesinin 18 °C olması gerekmektedir. Bölgede 18 °C'ye Mayıs ayında ulaşılmakta Ekim ayında ise sıcaklıklar bu değerin altına düşmektedir. Bu durum domates yetiştiriciliğindeki süreyi de belirlemektedir. Mayıs ayında başlanması uygun olan domates yetiştiriciliği sıcaklık şartları nedeniyle Ekim ayı ile sınırlanmaktadır (Kuşadası Tarım İlçe Müdürlüğü 2006: 67). Araştırma sahasında yetiştirilen domates, kavun, karpuz gibi sebzeler fotoperiyod isteklerine göre uzun gün bitkisi olarak değerlendirilmektedir. Sebze yetiştiriciliğinde yağışlar ve yağışın dağılışı bitkinin gelişebilmesi için önemlidir. Özellikle sebze alanlarında gelişme döneminde yeterli yağışın oluşması gerekmektedir. Bölgede yaz aylarında etkili olan kuraklık ve yağışların sıcak aylarda 0.2 mm'ye kadar gerilemesi sebze tarımı için sulama problemi yaratmaktadır.

Sebze	Üretim (Ton)
Domates	4350
Hıyar	574
Biber	266
Fasulye (Taze)	155
Patlıcan	80
Kavun	1645
Karpuz	1640
Marul	126
İspanak	275
Enginar	550

(Kaynak: Araştırma Sahası İlçe Tarım Müdürlükleri)

Tablo 12. Araştırma sahasında yetiştirilen başlıca sebzeler ve üretim

3.5.1.3. Tarla Bitkileri Yetiştiriciliği

Çalışma sahamızda tahıl (buğday, arpa, mısır ve yulaf) üretimi de önemlidir. Bu ürünler içerisinde buğday en fazla yetiştirilen üründür. Tahıl alanlarının % 78'ini (5904 da) kaplayan buğday alanlarından ortalama 1234 ton ürün elde edilmektedir.

Tarla Bitkileri	Alan (da)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/da)
Buğday	5904	1234	209
Arpa	1020	200	196
Mısır	573	629	1097
Mısır (Silajik)	1390	6100	4388
Yulaf	50	10	200
Pamuk (Lif+Kütlü)	9950	3157	317
Pamuk Tohumu	4800	5400	1125
Yonca	150	300	2000
Fiğ	565	709	1254
Susam	1100	85	77

(Kaynak: Araştırma Sahası İlçe Tarım Müdürlükleri)

Tablo 13. Araştırma sahasında yetiştirilen başlıca tarla bitkileri

Buğday, sıcaklığın 5 °C'ye ulaştığı zamanda çimlenmeye başlar (Göney 1975: 481). 10 °C'den itibaren sap gelişimi başlar ve bu evrede yüksek sıcaklıklara karşı hassastır. Olgunlaşma evresinde ise çok aşırı olmamak üzere sıcak ve kurak bir hava gereklidir. Araştırma sahasına ait yıllık ortalama sıcaklıklar ile sıcaklığın yıl içindeki dağılımı incelendiğinde buğday tarımı için gerekli şartları karşıladığı görülmektedir. Yağış şartlarına bakıldığında ise genellikle ilkbahar ve sonbahar mevsiminde yağış isteyen buğday için yaz kuraklığı en önemli şartlardan biridir. Araştırma sahasında yaz yağışlarının son derece az

olması ve bahar geçişlerinde ortalama 150 mm, kış evresinde ise ortalama 325 mm civarındaki yağış buğdayın su isteğini karşılamaktadır. Bölgede buğday ekilen alanlar zamanla zeytinliklere dönüştürüldüğünden, buğday tarımı ekonomik bir ürün olma özelliğini kaybetmiştir. Pamuk, yıllık 18 - 20 °C ortalama sıcaklık ve 25 °C civarında yaz sıcaklığı istemektedir. Bölgedeki sıcaklık değerleri ve olgunlaşma için gerekli olan güneşlenme süresi pamuk yetiştiriciliği için son derece elverişlidir. Susam da ise tohumların çimlenmesi esnasında toprak sıcaklığının en az 12 - 15°C, optimum 20 - 25°C olması gerekmektedir. Susam gelişme döneminde 2500 - 2800 °C toplam sıcaklığa ihtiyaç duymaktadır (Tan 2007: 3). Yağış açısından değerlendirildiğinde ise susamın çok fazla su isteği bulunmamaktadır. Normal şartlar altında yıllık 400 - 600 mm'lik yağış susam yetiştiriciliği için yeterlidir.

3.5.1.4. Organik Tarım

Organik tarım, doğal çevre ve insan sağlığını korumak amacıyla gübre, tohum, zirai ilaç vb. zirai girdilerin yasa ve yönetmeliklerle izin verilen ölçülerde kullanılması, tarımsal üretimde doğal şartların egemen kılındığı tüm üretim sürecinde kontrol altında tutulan, sertifikalı bir üretim şeklidir. Organik tarım ürünlerinin intansif ürünlere göre insan sağlığı üzerinde negatif bir etkisinin olmaması ve daha sağlıklı ürünler olarak görülmesi bu ürünlere talebi arttırmış dolayısıyla organik tarım ülkemizde olduğu gibi sektörel bazda hızla gelişme göstermiştir.

Kuşadası Soğucak Mahallesi sınırları içinde 1 adet büyük ölçekte organik tarım işletmesi bulunmaktadır. Ayrıca Kirazlı Mahallesi'nde (Köyü) 40 civarında çiftçi organik tarıma başlamıştır (Kuşadası Tarım İlçe Müdürlüğü 2006: 45). Kirazlı Mahallesi organik tarımda öncü olmuş bir yerleşmedir. Mahallede 2008 yılında Ekolojik Yaşam Derneği ile Kirazlı Köyü Sulama Kooperatifi'nin desteği ile Türkiye'nin ilk eko-köy yerel ürünler pazarı kurulmuştur. Pazarda, mahallede organik olarak yetiştirilen zeytin ve zeytinyağı ile çeşitli

meyve ve sebzeler köyün eski adı olan Küplüce markası ile paketlenip satılmakta ve yerli ve yabancı turistler tarafından büyük ilgi görmektedir. Organik ürünlere yönelik büyük talep Kuşadası bölgesindeki turizm acentelerini de harekete geçirmiş, Kirazlı tur kapsamına alınmıştır. Ayrıca Haziran aylarında köyde düzenlenen Geleneksel Ekolojik Kiraz Festivali bölgede yetiştirilen ürünlerin tanıtımına katkı sağlamaktadır. Öncelikle bir turizm sahası olan çalışma sahamızda organik tarımın yaygınlaştırılması, tarımı turizmle barışık hale getireceği gibi tarımsal kökenli çevre kirliliğini de azaltacaktır.

3.6. Hayvancılık

Kuşadası Körfezi çevresinde mera ve otlakların sınırlı olması, yem bitkilerinin yeterince ekim alanı bulamaması gibi nedenlerle büyük ve küçükbaş hayvancılık yeterince gelişmemiştir. Çalışma sahasında bu faaliyetler genellikle köylerde zirai faaliyetler yanında ahır hayvancılığı şeklindedir. 2015 yılı verilerine göre bölgedeki küçük ve büyükbaş hayvan sayıları Tablo 14'te gösterilmiştir. Buna göre sahamızda 4680 adet büyükbaş hayvan varlığına karşılık, 8943 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır.

Hayvan Türü	Hayvan Sayısı	Toplam Sayısına Oranı (%)	Hayvan
Büyükbaş	4680	34	
Küçükbaş	8943	66	
TOPLAM	13623	100	

(Kaynak: Araştırma Sahası İlçe Tarım Müdürlükleri)

Tablo 14. Araştırma sahasındaki büyük ve küçükbaş hayvan sayıları

Büyükbaş hayvancılığın yoğunlaştığı bölgelere bakıldığında Kuşadası (merkez), Soğucak köyü, Davutlar Beldesi, Selçuk (merkez), Zeytinköy ve Barutçu köyü ön plana çıkmaktadır. Bu alanlarda az da olsa yetiştirilen yonca ve fiğ ile sılalılık olarak yetiştirilen mısır

büyükbaş hayvancılıkta yem olarak kullanılmaktadır. Bölgede küçükbaş hayvancılığı koyun ve keçi yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Toplam 8943 adet küçükbaş hayvanın % 50'sini kıl keçisi oluşturmaktadır. Küçükbaş hayvancılık Selçuk (merkez), Barutçu köyü, Zeytinköy, Çamlık köyü, Gökçealan köyü ile Kuşadası (merkez), Davutlar Beldesi, Yaylaköyü ve Kirazlı köyünde yoğunlaşmaktadır.

Çalışma sahasındaki diğer bir faaliyet kümes hayvancılığıdır. Kanatlı hayvanlar içerisinde en fazla paya sahip olan tür tavuktur. Tavuk varlığı 130335'i et tavuğu, 19874'ü yumurta tavuğu olmak üzere toplam 1502209 adettir. Hindi, ördek, kaz gibi türlerin sektörel yetiştiriciliği bulunmamakla birlikte yerel ihtiyaçlar çerçevesinde yetiştirilmektedir.

Hayvan Türü	Hayvan Sayısı	Yüzdesi
Tavuk (Yumurta)	19874	13.02
Tavuk (Et)	130335	85.40
Hindi	1180	0.77
Ördek	803	0.52
Kaz	422	0.27
TOPLAM	152614	100

(Kaynak: Araştırma Sahası İlçe Tarım Müdürlükleri)

Tablo 15. Araştırma sahasındaki kümes hayvanı sayısı

Kuşadası Körfezi'nde sektörel balıkçılık tekneler ile avcılık şeklinde yapılmaktadır. Körfezde, turizm faaliyetleri nedeniyle balıkçılık çok fazla gelişmemiştir. Kuşadası Limanı'nın hemen yanında yer alan 1971 - 1973 yılları arasında inşa edilmiş, 290 m mendireğe sahip Kuşadası balıkçı barınağında 50 civarında balıkçı teknesi bu barınaktan faydalanmaktadır.

Deniz Ürünleri	Kg
Ahtapot	6200
Barbunya	11700
Çipura	6100
Hamsi	39000
İstavrit	11000
Kalemerya	9500
Karides	24200
Kefal	7100
Kolyoz	9000
Kupez	15200
Mezgit	7000
Palamut	11000
Sardalya	39000
Tirsi	16200
Uskumru	8800

(Kaynak: Araştırma Sahası İlçe Tarım Müdürlükleri)

Tablo 16. Kuşadası Körfezi'nde avlanan başlıca deniz ürünleri ve miktarları

Araştırma sahamızda arıcılık faaliyetleri güney kesimde Güzelçamlı-Davutlar bölümünde; kuzey kesimde ise Gümüldür çevresinde yoğun olarak yapılmaktadır. Yoğun bitki örtüsü ve bitki florasının çeşitlilik göstermesi bölgede arıcılığın gelişmiş bir ekonomik faaliyet olmasını sağlamıştır. Kuşadası genelinde hayvansal üretim değeri bakımından % 37 oranında bir paya sahiptir. Toplam 24424 adet kovandan yaklaşık 726472 kg bal elde edilmektedir.

Sonuç

Ege kıyıları tarım ve turizm faaliyetleri için uygun doğal ve beşeri şartları bünyesinde taşımaktadır. Bu şartların var olduğu bölgelerden biri olan Kuşadası Körfezi çevresi antik çağlardan bu yana tarihi mekânları ve deniz turizmine elverişli doğal koşullarıyla gözde turizm destinasyonlarını barındıran bir mekândır.

Kuşadası Körfezi çevresinde tipik Akdeniz iklimi egemendir. Elverişli iklim koşulları bölgede turizmin gelişmesinde ve birçok tarım ürününün yetiştirilebilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Genel olarak yaz mevsimi sıcak ve kurak bir özellik taşıırken, kış mevsimi ılıman ve yağmurlu bir özellik gösterir. Yıllık ortalama sıcaklık $16.5^{\circ}\text{C} - 17^{\circ}\text{C}$ civarındadır. Yıllık yağış tutarı ise $615.5\text{ mm} - 672.1\text{ mm}$ arasındadır. Yaz mevsiminde yağışların oldukça az olması kuraklık sorununu ortaya çıkarmıştır. Thorntwaite formülü ile hesapladığımız su bilançolarına göre Kuşadası $C_1 B'_2 s_2 b'_4$ sembolleriyle; Selçuk ise $C_2 B'_3 s_2 b'_3$ sembolleriyle temsil edilmektedir. Buna göre Kuşadası, kurak-az nemli, ikinci dereceden mezotermal, su fazlası kış mevsiminde ve çok kuvvetli, deniz tesirine yakın iklim tipine girerken, Selçuk, yarı nemli, ikinci dereceden mezotermal, su noksanı yaz mevsiminde ve çok kuvvetli, deniz tesirine yakın iklim tipine girmektedir. Thornthwaite metodu ile hazırladığımız diyagramlarda bölgede Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında toprakta önemli bir su açığı oluşmaktadır. Bu durum yüzey sularının yetersiz olduğu sahamızda tarımda sulama sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, bölgede mevcut barajlara ilaveten yeni barajların yapılmasının zorunlu olduğu görülmektedir.

15560 ha tarım alanına sahip araştırma sahasına ait bölgelerde tarımsal faaliyetler yakın geçmişte önemli bir ekonomik faaliyet durumundaydı. Ancak, turizm faaliyetlerinin kıyı boyunca gelişme göstermesi ve kentleşme olgusunun hız kazanmasıyla, tarım sahaları iç bölgelere doğru kaymış, tarım sahalarında önemli bir azalma meydana gelmiştir. Bu durumdan en fazla etkilenen Kuşadası ilçesinde 2000

yılında 68780 da olan tarım sahası, 2015 yılında 35233 da'a gerilemiştir. Tarım sahaları Güzelçamlı - Davutlar ve Kuşadası merkezinde ikinci konutlara ve turizm tesislerine dönüştürülmüştür.

Üzülerek belirtmek gerekir ki, Kuşadası Körfezi çevresi günden güne tarımsal potansiyelini kaybetmektedir. Kârlılığın daha fazla olduğu düşüncesiyle özellikle kıyı kesimine yakın verimli tarım toprakları turizm alanlarına ve ikincil konutlara dönüştürülmektedir. Kuşadası çevresindeki Selçuk, Kuşadası gibi destinasyonların şehirselleşmelerinin kırsal özellikler karşısında güçlenmesi doğal çevreye olduğu gibi bölgedeki turizme de zarar verecektir. Konuya bu açıdan bakıldığında bölgedeki sağlıklı bir ziraat hayatı aslında turizmde sürdürülebilir olmasını sağlayacaktır. Bölgede turizm olaylarını destekleyici organik tarımın geliştirilmesi ve desteklenmesi bu anlamda son derece önemlidir. Öte yandan turizm tesislerinin arazi kabiliyet sınıfına göre tarımdan verim alınamayacak sahalara kaydırılması, kıyı bandındaki mevcut tarım sahalarını koruyabilecektir. Yaz aylarında tarımda oluşan sulama sorunu ve yeraltı sularının fazla çekilmesi nedeniyle tuzlulaşması sorununu giderebilmek için turizm tesislerindeki havuzlarda deniz suyunun arıtılarak kullanılması olanakları mutlaka araştırılmalıdır. Diğer taraftan verimli tarım topraklarının erozyona maruz bırakılmaması ve tarımsal üretimin artışı için ağaç aralarında sebze tarımının yapılmasına ağırlık verilmeli, zeytinliklerde taraçalama mutlaka uygulanmalıdır. Bölgede hayvancılığın geliştirilmesi için işlenmeyen arazilerde fiğ, yonca, mısır (silajik) vb. yem bitkilerinin yetiştirilmesi ve yeni mera alanlarının oluşturulması önemlidir.

Kaynaklar

Atalay, İbrahim (1982). *Toprak Coğrafyası*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları.

Darkot, Besim ve Metin Tuncel (1985). *Ege Bölgesi Coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Doğan, Özlem (2009). *Beşeri Coğrafya Açısından Marmara Takımadaları*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Göney, Süha (1985). *Büyük Menderes Bölgesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

————— (1987). *Türkiye Ziraatinin Coğrafi Esasları I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Gülersoy, Ali Ekber (2013a). “Bakırçay Havzası’nda Arazi Kullanımı İle Arazi Yetenek Sınıfları Arasındaki İlişkiler”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S, 6, s. 1-20.

————— (2013b). “Çorum Merkez İlçede Arazi Kullanımının Zamansal Değişimi (1987-2011) ve Çevresel Etkiler”. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 2, s. 169-194.

Gülersoy, Ali Ekber ve Mehmet Ali Çelik (2014). “Küçük Menderes Havzası’nda Arazi Kullanımının Zamansal Değişimi (1984-2012)”. *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı*, s. 832-838.

Gülersoy, Ali Ekber vd. (2013). “Relations between the Land Use and Land Capability Classification in Küçük Menderes River Basin”. *Journal of Environmental Biology*, s. 17-26.

Gürbüz, Orhan (1994). *Van Gölü Çevresi’nin Coğrafyası (Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Kahraman, Cengiz (2011). *Kuşadası Körfezi Kıyı Alanları Kullanımı ve Sorunları*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Kuşadası İlçe Tarım Müdürlüğü (2006). *Kuşadası İlçesi Tarımsal Kalkınma Planı*. Kuşadası.

Megep (2008). *Bahçecilik, Mandarin Yetiştiriciliği*. Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.

Pektaş, Güzide vd. (2018). “Evaluation of Geographical Indications and Export Marketing in terms of Turkey.” *Eastern Geographical Review*. C. 23, S. 39, s. 65-82.

Tan, Şemsettin (2007). *Susam Tarımı*. İzmir: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü.

Tanoğlu, Ali (1964). “Türkiye’de Toprak”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 23, S. 3-4, s. 194-215.

————— (1968). *Ziraat Hayatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Aim of the Study: Coastal regions with their natural and human features are areas which are constantly under the pressure of human population. The existence of appropriate natural conditions, notably the climate conditions, have enabled several economic activities, from tourism to agriculture, to intensify around these areas. The coasts of the Gulf of Kuşadası, which have been the host of many civilizations since the historical eras, stand out as one of the big tourism centers of our country. The presence of natural conditions enabling a variety of economic activities increases the importance of the region still more. Ongoing agricultural activities that we consider to be the second generation ones behind the coastal regions are decreasing by the pressure of tourism day to day. In this study, investigating the main climatic data having importance for the agricultural life around the Gulf of Kuşadası, we made the water balance sheet of Kuşadası and analyzed the soil characteristics, the use of lands, and the agricultural features around the gulf.

Material Method: A large literature search was conducted at the beginning of our study. Although there are local studies on this area before, there is not any holistic study which deals with Kuşadası Gulf around agriculture-climate framework. The meteorological data, population data and current agricultural statistics for the last 30 years. statistical information is provided from the relevant institutions. Field surveys were carried out at various periods during the study. In our field studies, we visited all settlements in our research area and examined the natural environment characteristics, human and economic characteristics, land use status and agricultural life in the light of geographical principles. ArcGIS 3.3, Corel Draw Graphics Suite X5 and NetCad 5.2 GIS programs were used in the drawing of the maps. Cartographic as material, 1 / 25,000 scale Turkey topographic map of M18-d1, M18-d2, M18-c1, M18-b4, M18-A3, M18-A2, M18-b1, M18-A1, L17-c4, L17-c3 , L18-d4, L18-d3, L18-c4 were used.

Conclusion: The surroundings of Kuşadası Bay consisted of various structural and stratigraphic units formed in various geological periods. The evolution of the Menderes Massif in geological processes has been influential in the formation of these units. Typical Mediterranean climate dominates the Gulf of Bush. From the two major stations in our research area, the average annual temperature in Kuşadası is 17 Selçuk, it is 16.5 .5C. The average annual rainfall in Kuşadası is 615.5 mm while it is 672.1 mm in Selçuk. C₁ B₂ s₂ b₄ Arid-less humid, second order mesothermal, surplus water in winter and very strong, close to sea effect climate type. The percentage of the land area and the percentage of land entering the soil efficiency classes in the region are shown in Table 5. When the table is examined, our field is 23386 ha. (24,34 %) and the presence of the highest grade of the 7th class soils. The

share of the lands in the first four classes is 28,55 % in all the lands. Agricultural fields total 15560 ha. and it has a share of 29,85 %. From the 1960s onwards, agriculture is the most important economic activity after tourism.

Result: In this sense, it is very important to develop and support organic agriculture which supports tourism events in the region. On the other hand, the shifting of the tourism facilities to the areas that will not be yielded from the agriculture according to the land capability class will protect the existing agricultural areas in the coastal band. In the summer months, the possibility of using sea water in the pools in tourism facilities should be investigated in order to eliminate the problem of watering in agriculture and the salinization of groundwater due to excess water. On the other hand, in order not to erode the fertile agricultural lands and to increase the agricultural production, the focus should be on the cultivation of vegetables among the trees and the tarmac in olive groves should be applied. Vetch, alfalfa, corn (silage) etc. in untreated land for the development of animal husbandry in the region. We believe it is important to grow forage crops and to create new pasture areas.

Mohamed Tabriz, Ata (2019). "İran Romanının Şekillenmesinde Siyasi ve Sosyal Düzenin Rolü (Kaçar ve Pehlevî Dönemi)". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 803-834.

DOI: 10.21550/sosbilder.509750

Araştırma Makalesi

İRAN ROMANININ ŞEKİLLENMESİNDE SİYASİ VE SOSYAL DÜZENİN ROLÜ (KAÇAR VE PEHLEVİ DÖNEMİ)

Ata MOHAMED TABRİZ*

Gönderim Tarihi: Ocak 2019

Kabul Tarihi: Nisan 2019

ÖZET

Romanın toplumla diyalektik ilişkisi vardır. Roman toplumdaki farklı seslerin temsilcisidir ve aynı zamanda farklı sosyo-politik söylemlerin inşa edilmesi için bir alandır. İran'da roman, Kaçar döneminin son yıllarında ortaya çıkan ve Pehlevî döneminde genişleyen yeni bir fenomendir. Bu çalışmada, romanların İran toplumunun özelliklerini nasıl yansıttığını ve etkilediğini inceleyeceğiz. Bu meseleyi irdelemek için, dönemin Farsça yazılmış romanlarını yapısal bir yaklaşımla incelemeye çalıştık. Bu yıllarda yazarlar, genel olarak İran toplumunun çeşitli meselelerine yakınlaşmaya çalışmışlardır. Ancak, din meselesi en az ilgi çeken konu olmuştur. Yazarların değindikleri sosyal meseleler incelediğimiz bu 100 yıllık dönemde önemli ölçüde sabit kalmıştır. Bu yıllarda, milliyetçiliğin yayılmasında yardımcı olan romanlar özellikle de geç Pehlevî döneminde toplumda bir Batı karşıtı eğilimini geliştirmeyi başarmışlardır.

Anahtar Kelimeler: roman, devlet, toplum, sansür, siyaset

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, a.mohamedtabriz@gmail.com

The Role of the Political and Social Order in the Shaping of Iranian Novel (Qajar's and Pahlavi Era)

ABSTRACT

The Novel has a dialectical relationship with society. It's representer of society's different voices and also a field to construct different socio-political discourses. In Iran, the novel is a new phenomenon which emerged in late Qajar era and expanded in Pahlavi time. In this research, we will study how the novel reflects and influence the characteristics of Iranian society. We went through this subject by examining the Persian novels of this period via structural theories. We found out that in these years, most of the authors considered various social issues of İran society; however, the issue of religion was the least interesting topic among them. Also, the social issues that they mentioned have not changed significantly in these 100 years. In these years, Iranian novels had helped to spread nationalism, in the meantime novels, especially in late Pahlavi, developed an anti-West trend in the society.

Key words: *novel, state, society, censorship, politics*

Giriş

Edebiyat Nedir kitabında şiir ve düzyazı arasındaki farklılıklara dikkat çekerken, Sartre, “*şiir insanın mitini yaratıyor ama düzyazı insanın yüzünü çiziyor*” diye belirtmiştir. Sartre’a göre düzyazı, mantık ile oluşturulmuş bir yazı türüdür. Sartre şiir-düzyazı ayrımını yaparken Paul Valery’ye atıfla, şiiri dans etmeye, düzyazıyı ise yolda yürümeye benzetmektedir. Yolda yürümek çoğu zaman bir amaca matuftur; ama dans etmenin amacı yoktur (Sartre 1984: 30-31). Eğer bu ayrımı kabul edersek, İnan gibi dans etme kültürüne sahip bir topluluğu, romanla yürüyüşe çağırarak zor bir sınav olacaktır. Ama 19. yüzyıl sonlarından itibaren roman, İnan’ın ve özellikle Fars dilinin yeni bir zenginliği olmuştur.

İnan’da roman türünün ortaya çıkışı bazı edebiyatçıların eleştirileriyle karşılaşmıştır. Bu kişiler, roman karşısında hikâye kültürüne dikkat çekmişlerdir. Fakat roman İnan toplumunda kök salmış ve okur kitlelerinde bir karşılık bulmuştur. Böylece roman, zaman

içerisinde gelişerek toplumsal hayata etki etmiş ve topluma ayna tutan bir işlev görmüştür. Bu çalışmada, Kaçar döneminin sonlarından İran İslamî devrimine kadar uzanan yıllara odaklanacak ve İran’da romanın nasıl bir ortamda ortaya çıktığı, geliştiği ve toplumsal gelişmelere nasıl tepki verdiği ve toplumsal gelişmeler üzerinde nasıl bir etki doğurduğu, sorularına cevap üretilecektir. Bu zaman diliminde toplumsal ve siyasi süreçlerin, romanın gelişim sürecini nasıl etkilediğine bakılacaktır.

İran’da roman ve toplum ilişkisini farklı açılardan değerlendiren çeşitli çalışmalar kaleme alınmıştır. Edebiyat eleştirmeni Hüseyin Payande, İran’da romanın evrimine dikkat çekerek, bu yazı türünün dört dönemden geçtiğini iddia etmiştir: 1- İran’da romanın doğuşu (tarihî roman), 2- Romanın kök alması (toplumsal roman), 3- Romanın olgunlaşma dönemi (modern roman), 4- Yeni akımların doğuşu (Postmodern roman¹) (Payande 2012). Siyaset bilimci Ali Ekber Emîni ise, iki devrim arasında (meşrutiyet ve İslam devrimi) İran’daki toplumsal gelişmeleri ve bu dönemde yazılmış romanları incelemeye çalışmıştır. Emîni kitabında, türün evriminden ziyade, toplumsal değişimlerin romanı nasıl etkilendiğine odaklanmıştır. Emîni’ye göre, romanların tartıştığı konular meşrutiyet döneminden İslam devrimine kadar önemli bir değişiklik göstermemiştir (Emîni 2001).

Genel bir açıdan bakıldığında, 20. yüzyılın başından itibaren farklı düşünce akımları edebiyatın toplumsal ve siyasi gelişmelerle olan yakın ilişkisine dikkat çektiği görülür. Özellikle Marksist yazarlar bu hususla ilgili dikkat çekici detaylar ortaya koymuşlardır. Georg Lukács edebiyat üzerine yazdığı üç farklı eserde² edebiyatın yansımacı (reflexive) ve inşacı (constructive) boyutlarına dikkat çekerek edebiyat ve toplumun nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymuş; Lusien Goldmann, Lukács’ın açtığı yoldan ilerlemiş ve yapısalcı akım çerçevesinde

¹ Bu roman türünün nasıl olduğu ve oluştuğuna dair bk. Hutcheon 2004.

² Lukács 1965; 1971; 1974.

bütünlük (totality) düşüncesinin altını çizerek, roman ve toplum arasında bir diyalektik olduğunu vurgulamıştır. Louis Althusser ideoloji ve metin arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş, Althusser'den esinlenen Pierre Macherey ise, yazar, okur ve siyaset ilişkisini metaforlar ve ideoloji üzerinden anlatarak, siyasetin romanın satır aralarına nasıl sirayet ettiğini ve zaman içerisinde bu ilişkinin nasıl evirildiğini anlatmaya çalışmıştır (Macherey 1978). Bu yaklaşımlar, ideolojiyi sosyal süreçlerin maddi düzeni olarak kabul etmişlerdir.

Yakın dönemde, Pierre Bourdieu ve özellikle Robert Wuthnow'nın eserlerinde görüldüğü gibi, "ideoloji" kavramında alınan mesafeye edebiyat ve romana yaklaşım farklı bir boyut kazanmıştır. Wuthnow *Söylem Toplulukları* adlı eserinde devleti kültürel değişim yaratmak için en önemli yapı olarak görmektedir. Bu yapı, elindeki maddi gücü ve diğer imkânları kültür üretiminde rol alan bireyler arasında dağıtır. Eser yayımlandıktan sonra Wuthnow sosyolojik yaklaşımdan söylem analizine kaymıştır. Kendisinin bakış açısından, yazılan her kitap toplumsal bir gerçekliği yansıtır; yani bir adaletsizlik olduğu için roman adaletsizlikten bahseder. Farklı söylemler vasıtasıyla eser bir konuyu ele alır ve bu söylemler bazen roman karakterlerini oluşturur. Yani bir metin, toplumu farklı söylemlerle vasıtasıyla yansıtmaya başlar (Wuthnow 1989).

Wuthnow'dan önce söylem analizi gerçekleştiren yazarlar da benzer noktalara değinmişlerdir. Bu kuramcılar roman ve toplum ilişkisini dil üzerinden kurmaya çalışmışlar ve böylece, konuyu daha derin bir boyutta ele almışlardır.³ Bu yaklaşımlara bir örnek olarak, Foucault'dan esinlenen Stephen Greenblatt yeni tarihçilik akımını başlatmıştır (Greenblatt 1980). Bu yaklaşım edebî eseri bir tarihî belge olarak tanımlamaktadır.

³ Örnek olarak bk. Simpson 1993.

Çalışmada değinilen yaklaşımlar göz önüne alınarak ve özellikle Wuthnow'nın görüşünden yararlanılarak, İran'da roman ve toplum arasındaki ilişki incelemeye çalışılacaktır. Yaşanılan siyasi ortam hakkında bilgi verilecek, yazılan romanların içeriklerinden de bahsedilerek bu iki unsur arasındaki ilişki irdelenecektir. Çalışmada İran romanından kastedilen, sadece Farsça yazılan romanlardır. Zira bu dilde yazılan romanlar İran tarihinde süreklilik arz etmiş, hatta değişik bölgelerde farklı dilleri konuşan etnik grupların çoğu roman yazmak için Farsçayı tercih etmişlerdir.

Modernleşme ve İlk Hikâyeler

İran'da modernleşme, Kaçar döneminin ortalarında başlamış ve şehzade Abbas Mirza'nın (1789-1833) Tebriz ordusunda yaptığı düzenlemelerle ilk kez etraflı bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Abbas Mirza, Azerbaycan bölgesinde gerçekleştirdiği reformlarda, iki farklı ülkenin reform sürecinden etkilenmiştir. Bunlar, Büyük Petro döneminden başlayarak Rusya'da icra edilen toplumsal ve siyasi reformlar ile Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda yaptığı reformlar olmuştur. Abbas Mirza'nın Azerbaycan bölgesinde başlattığı reformları Emîr Kebîr devam ettirmiştir. Emîr, Abbas Mirza'nın yönetimi altında çalışmış ve bu vesileyle Rusya'nın farklı şehirlerini ziyaret etme imkânı bulmuş; sonra Azerbaycan Bakanlığı makamına ulaşmıştır. Ardından 4 sene boyunca Osmanlı topraklarında kalarak İran Devleti adına Erzurum Antlaşmasını imzalamıştır (Soofizadeh 2013). Nasîreddin Mirza saltanat makamına çıktığında, Emîr Kebîr'i sadaret makamına seçmiş (1849-1852) ve Emîr, İran tarihinde etki bırakacak reformlara imza atmıştır. Emîr Kebîr'in sadrazamlığı uzun sürmemiş ancak onun başlattığı reformlar 8 sene arayla Sepahsalar tarafından devam ettirilmiştir (Ademiyet 1983). Bu uygulamalar İran'da farklı etkiler bırakmıştır. Burada en önemli etki halkın gündelik yaşamının devletin bazı uygulamalarıyla değişmesi olmuştur. Böylece İranlılar farklı seviyelerde olsa bile, modernleşme yolunda ilerlemeye başlamışlardır. Bu etkilerin bir kısmı kendisini yazı ve dildeki değişimlerle

göstermiştir. Bir taraftan yazılı eserlerin geniş çaplı basılabilmesi amacıyla matbaa oluşturulmuş⁴, diğer taraftan Emîr Kebîr döneminde gazetenin yaygınlaşmasıyla da dil sadeleşmiştir. Sade yazımın öncülerinden ve meşrutiyete verdiği destekle ünlenen Ali Ekber Dihhudâ'nın yazdığı makaleler⁵ toplum nezdinde büyük bir ilgi görmüştür. Yazılı eserlerin yaygınlaşması ve sadeleşen dil, İran'da farklı yazım türlerinin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

Reformlar çağında modern düşüncüyü estetik bir hale getiren ve bunu farklı yazım biçimleriyle halka sunan üç isme dikkat çekmek gereklidir: Fath Ali Ahundzade, Ağa Han Kirmanî ve Abdülrahman Talebof. İran'da ilk romanın kime ait olduğu tartışmalarında, genel olarak bu kişilerin isimlerinin tartışıldığı görülebilir. Ama İran'ın ilk romanı hangi eserdir diye sorarsak, bir cevap bulamayız. Zira romanın farklı tanımlara sahip olması nedeniyle, İran'da yazılmış olan ilk romanın tespiti mümkün değildir. Bu sebepten İran'da ilk roman olarak tanımlanan eserler şöyle sıralanabilir: Nasreddin Şah'ın 1872'de yazdığı *Hekayat-e Pir-o-Javan* (Genç ve Yaşlı Adamın Hikâyesi), 1857'de Feth Ali Ahundzade'nin "Aldanmış Kevâkib" kitabı, ilk olarak Türkçe ve 18 yıl sonra da Farsça yayımlanmıştır (Ariyanpour 1993: 346). 1888 yılında Zeynelâbidîn Maragi'nin *Seyahatname-ye Ebrahim Beg* (İbrahim Beyin Seyahatnamesi) eseri yayımlanmıştır. Roman kalıplarına çok uyumlu olmayan bu eser İran'da meşrutiyetin oluşumunda etkili olmuştur. Dördüncü eser olan *Juhud Koşan* (Yahudi Öldürmek), ilkler arasında en çarpıcı konuya sahiptir. Eserin yazarı ve yazım tarihi tam olarak belli değildir (? 2005); İran Müslümanlarının

⁴ İran'da ilk basılan kitap H. Davud'un *Zabur* kitabıdır ki 1638'te İsfahan'da basılmıştır. Ancak modern dönemde ilk kitap 1818'te Abbas Mirza'nın Tebriz'de açtığı matbaada basılmıştır. Bu kitap Gaem Magam Farahanı tarafından *Cihadiye Risalesi* adıyla yazılmıştır.

⁵ Dihhudâ'nın makaleleri sonraları *Çarand-o Parand* adıyla basıldı.

Yahudileri “öldürme geleneğini” eleştiren bu eser büyük ihtimalle 1902-1907 yılları arasında yazılmıştır. Eser genç bir Müslüman erkeğin bir Yahudi kızla yaşadığı aşk hikâyesini anlatmaktadır. Bu kız güzelliğiyle iki mollanın ilgisini çekmektedir. Mollaların biri Tahran’ın cuma imamı, diğeri ise kızın evsizliğinden faydalanıp onunla nikâh kıyan bir seyyittir. Cuma imamı kızı elde edebilmek için “ya benim olacaksın ya da Yahudilere karşı halkı ayaklandırırım” demiş, kız da bu durum karşısında kendini öldürmüş, akabinde cuma imamı da Yahudileri öldürmek için halkı kışkırtmıştır.

Taassup ve ötekileştirme meselesi sadece bu romanda değil, dönemin farklı dergi ve gazetelerinde de yer bulmuştur. Bu hususla ilgili en önemli dergilerden biri, sosyalist grupların sesi olarak bilinen *İran-e No* (Yeni İran) dergisidir. Bu dergi, kadınlara şiddet ve Yahudilerin öldürülmesi gibi meselelere dikkat çekmiştir. Bu dergi aynı zamanda, Melekuşuerâ gibi bazı önemli şairlerin ilk şiirlerine sayfalarında yer vermiş, Tolstoy ve Alexander Duma gibi yazarları İran halkıyla tanıştırmıştır (Afary 2006: 336).

Bu dönemde romanların yazılmasıyla birlikte roman tercümeleleri de ortaya çıkmıştır. Bu tercümeleler, çoğunlukla Rus ve Fransız yazarların eserlerinden gerçekleştirilmiş ve ilk olarak gazetelerde yayınlanmıştır. İlk çevrilen romanların çoğu tarihî ve romantik temalara sahip olmuşlar ve halk da bu romanlara yoğun ilgi göstermiştir. Çeviriler dışında, İran’da kaleme alınan romanların da çoğu tarihî temalara sahip olmuşlardır; örneğin *Aldanmış Kevâkib* romanı Safevî dönemini anlatan bir romandır. İran’da modern tarih yazımının ilk eserleri de bu tarihî merakın yükselişiyle birlikte yazılmıştır. İran’da çağdaş bir anlayışla yazılan ilk modern tarih yazısı ise Mirza Ağahan Kirmani’nin *Ayine Sekandari* kitabıdır ki tarihî olayları sebep-sonuç ilişkisiyle anlatmaktadır.

İran’da yazılan ilk romanlarda, genel olarak Batıdan çevrilmiş olan romanların üslubuna rastlamaktayız. İlk çeviriler çoğunlukla

Fransız yazarlarının romanlarından gerçekleştiği için, dönemin romanları çoğunlukla onlardan esinlenmiştir. Örnek olarak Muhammed Bakir Mirza Hüsrevî'nin, 1908 yılında yayınlanan *Şams o Toğra* eseri, Şeyh Musa Kabudar Ahangî'nin *Aşk ve Saltanat*, Abdul Hüseyin Sanati Zade'nin, *Tuzak kuranlar* ya da *Mezdekin İntikamını İsteyenler* romanları bu esintiyi göstermektedirler. Dönemin romanlarının iki ana eksene sahip olduğu vurgulanabilir. Bunlar, Sanati Zade'nin *Savaşçı* adlı romanında görüldüğü gibi İslam öncesi düşüncelere vurgu yapan eserler ve Müşfik Kazimi'nin *Korkutucu Tahran* kitabında olduğu gibi İslamî düşüncelere yönelen eserlerdir. Bu dönemin romanları, çoğunlukla gazete köşelerinde yayınlanmış ve daha sonra kitap olarak basılmışlardır. Bu yazılar genelde büyük bir okur kitlesine sahip olan *Tahran Mosavar* ve *Terakki* gibi dergilerinde yayınlanmışlardır.

Bu romanların gazetede yayınlanması, halka daha çabuk ulaşmasına ve böylelikle büyük bir kitleye hitap etmesine imkân tanımıştır. Gazetelerin yaygınlaşması çoğunlukla Nasıreddin Şah döneminde gerçekleşmiştir. Aynı şekilde İran'ın ilk Kanun-ı Esâsî'si⁶ (Anayasası) Nasıreddin Şah döneminde yazılmıştır. Şah döneminde İran, fotoğraf makinası, farklı müzik türleri, üniversite gibi modernitenin simgeleriyle tanışmıştır. Diğer taraftan, bu dönemde İran siyasal ve toplumsal açıdan büyük sarsıntılar da geçirmiştir. Bir yandan kıtlık ve hastalık, diğer yandan hükümetin halktan yüklü miktarda talep ettiği vergiler ve yabancı ülkelerden aldığı borçlar toplumsal düzeni krize sokmuştur. Bu toplumsal krizler yeni bir siyasi düzenin ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Bu gelişmeye koşut olarak, toplumun örgütlenmiş siyasi grupları, aydınları ve bazı mollalar hükümetin gücünü kısıtlayacak girişimlerde bulunmuşlardır. Bu farklı grupların

⁶ İran'ın ilk anayasası 1906 meclis onayıyla yazılmıştır. Ancak bu anayasadan önce ülkeyi modern yasayla yönetmek için devlet tarafından farklı girişimler gerçekleştirilmiştir.

çabalarıyla, ayrıca Osmanlı ve İngiltere Büyükelçilerinin yardımıyla⁷, İran Devlet-i Aliyye'si 1906 yılında meşrutiyet ilan etmiş ve meclis kanun yapma mercii olarak kurulmuştur. Ulemanın radikal kanadı ise bu değişimlere karşıt bir tutum almış ve yeni Şah'ın tahta geçmesiyle birlikte meşrutiyete karşı çıkararak “meşrue” hükümetini savunmuşlardır⁸. Bazı ulema ve ayan Şah'a destek verdikleri halde, kurulan parlamentoda saltanatı kısıtlayan kanunların kabul edilmesi mevcut gerginlikleri daha da arttırmıştır. Süregelen gerginlikler 1908'de şiddetlenmiş ve Şah'ın fermanıyla, Rusya komutanlığı emrindeki Kazak ordusunun parlamentoya saldırmasıyla, meşrutiyete geçici olarak son verilmiştir. Şah'ın ordusu meşrutiyet isteyenleri takibe almış ve bu ordu Tahran dışındaki şehirlere girip, meşrutiyet isteyenleri tutuklamıştır. Halk, meclisin verdiği bazı kararları beğenmese de, meşrutiyeti korumak amacıyla başta Tebriz'de Şah'ın ordusuna karşı direnmiş, sonraları İsfahan ve Reşt gibi bölgeler de bu direnişe katılmışlar ve böylece Şah'ın ordusunun geri çekilmesiyle Tahran'ı ele geçirmişlerdir. Böylece meşrute hükümeti bir yıl aradan sonra tekrar ilan edilerek bürokrasiyi düzeltmek için yeni meclis girişimlerde bulunmuştur⁹. Yeni dönemde meclisin en büyük başarısızlığı, orduyu modernize edememesi ve bürokrasiyi düzene kavuşturamaması olmuştur. Bu meseleler Pehlevî Hanedanlığı'nın iktidara gelmesiyle çözüme kavuşturulmuştur.

Birinci Pehlevî Dönemi ve Romanın Zenginleşmesi

1925 Şubatında Rıza Pehlevî'nin tahta geçmesi ve hanedanın değişmesiyle; devlet düzeninde hızlı değişiklikler gerçekleşmiş, dönem

⁷ Bu yardımların kapsamını hakkında bk. Cemil Said Bey 2014.

⁸ İran'da meşrutiyet ilan edildiği zaman ulema arasında iki farklı siyasi görüş ortaya çıkmıştır; bazı ulema meşrutiyet hükümetini desteklerken bazıları ona karşı çıkarak şeriatın hüküm sürmesini istemişler. Bu son grup, “meşrute” rejimi karşısında şeriat odaklı “meşrue” rejimi istemişlerdir.

⁹ Meşrutiyetle ilgili detaylı bilgi için bk. Kesrevi 2537/1978; Ajudani 1385/2007; Afary 1996; Bayat 1991.

itibariyle önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yeni kurulmuş hükümetin ilk icraatı ülke bürokrasisinde ciddi ve ileriye dönük değişimler gerçekleştirmek olmuştur. Askerî düzeyde kapsamlı reformlar yapılmış ve ilk kez ülkede medeni hukuk kabul edilmiştir. Hukukî ve bürokratik reformlardan sonra devlet, toplumsal düzenlemelere yönelmiştir. Bu toplumsal düzenlemeler, kamusal alanda erkek ve kadına yönelik kıyafet uygulamasından, şehirlerde sağlık konularına kadar geniş bir alanı kapsamıştır. Bu düzenlemelerle kadınların kamu alanlarında başörtüsüz olmaları zorunlu kılınmış; ayrıca bürokraside yer almalarının da önü açılmıştır. Kadının toplumdaki konumunu değiştiren bu karar muhafazakâr kesimin tepkisine yol açmıştır. Ayrıca bu yeni durum, kadın ve onun toplumdaki sorunlarını karanlık bir kurguyla romanların temasına taşımıştır.

Pehlevî'nin ilk döneminde yazılan romanların çoğu, kadınları cinsel tacizlerin kurbanı olarak göstermiştir. Bu tasviri sergileyen ilk romanları popüler roman kategorisi altında değerlendirebiliriz. Muhammed Hejazi'nin *Pariçehr* ve *Homa* romanları bu bağlamdadır. Sonraları Hejzi *Ziba* (Güzel) adlı romanında (1934) kadınların cinsel saldırılara maruz kalmaları konusunu işlemiş ve ayrıca bürokrasideki yolsuzluklara dikkat çekmiştir. Râbi Ensarı'nın *Cenayat-e Başar* (İnsan Cinayetleri) adlı romanında genelevde geçen ilişkileri anlatılmaktadır. Bu romanların ilk örneği 1922'de yayınlanan Müşfik Kazimi'nin *Tahrân Mahuf* (Korkutucu Tahrân) kitabıdır ki bu eserde de kadınların genelevlere nasıl düştükleri anlatılmaktadır¹⁰. Bu eserlerin çoğunda, İran kültürünün nasıl bir değişim yaşadığı anlatılmış, bu değişimin olumsuz boyutlara sahip olduğu vurgulanmıştır.

Romanlardaki kadın figürleri, toplumda kadınların nasıl bir statüye sahip olduklarının görülmesi bakımından aydınlatıcı olmuştur. Kadın figürünü önemseyen romanlar, çoğunlukla yeni bir yazım

¹⁰ İlk defa Berlin'de (1924) basımı yapılan bu eser, 1925'te *Setareye İran* gazetesinde köşe yazısı olarak yayınlanmıştır.

anlayışıyla beraber ortaya çıkmıştır. İran’da bu yeni yazım anlayışına Muhammed Ali Cemalzade öncülük etmiştir. Cemalzade, İran edebiyatında Modern edebiyatın başlangıç noktası olarak gösterilebilir, zira gündelik konuşmayı İran romanına dâhil etmiştir. İlk eseri *Yeki bud Yeki nabud* (Bir Varmış Bir Yokmuş) 1921 yılında siyasi nedenlerle sığındığı Berlin’de yayınlanmıştır (Dabashi 2008: 130). İran’ın ilk modern hikâyesinin İran dışında yazılması, farklı düşünen İranlıların ülkelerinde barınamadıklarına ama yine de bu dışlanan insanların İran’dan kopmadıklarına işaret etmektedir. Cemalzade eserlerinde İran toplumunun kültürel ve ahlakî durumunu yansıtmaya çalışmıştır. İran’ın önemli tarih yazarı Katouziyan’a göre, Cemalzade hiçbir zaman İran’ın toplumsal kültürünün derinden bir incelemesini yapamamıştır (Katouziyan 1995).

Toplumsal ilişkileri ve amme kültürünü konu eden sadece Cemalzade olmamıştır. Birinci Pehlevî döneminde yazılan roman ve hikâyelerin genelinde bu konular ele alınmıştır. Bu dönemdeki dikkat çekici konular, köylülerin yaşam tarzı ve köylerdeki feodal yapı, şehirlerde insanların birbirleriyle kurdukları ilişkiler, geleneksel âdetler ve onların modern yaşamla çelişkileri, yargıda yaşanan haksızlıklar ve bürokrasideki yolsuzluk sorunlarıdır. Ekonomik açıdan baktığımız zaman, bu dönem İran’ın sanayileşme ve gelişme ya da daha doğrusu kapitalizm düzene geçiş yıllarıdır. Bu dönemde Rıza Şah, merkezî hükümetin egemenliğini İran’ın tamamına yaymış ve yerel ayanların güçlerini kısıtlamıştır. 1930’larda, modern bir düzene kavuşma isteğine koşut olarak İran’da, demiryolları ve caddeler inşa edilmiş ve ayrıca sanayileşme girişimlerini hızlandırmıştır. Meşrutiyet döneminde toplumsal ve siyasi etkileri sınırlı olan köy ve köylüler birden önem kazanmışlardır. Köy hayatının değişmesi İran’da toplumsal hayatın değişmesine de sebep olmuştur. Bu değişim sadece köylerde değil, yoğun olarak şehirlerde de yaşanmış ve böylece İran’ın toplumsal yapısı yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde yazılan romanların ana teması değişim olmuştur. Ayrıca romanların sayısı da

giderek artış göstermiş; ancak yaygınlaşması karşısında, *Siyasi Polis* adlı bir kurum oluşturularak çeşitli sansür uygulamalarına imza atılmıştır.

İran'ın kültürel özelliklerini, yaşadığı toplumsal değişimleri ve halk arasında var olan kötülükleri Cafer Şahri'nin *Şekar Talh* (Acı Şeker) eserinde veya eskiden gazetecilik yapan ve sonraları roman yazımına yönelen Muhammed Mesut'un farklı eserlerinde görebiliriz. Mesut, şehirli insanların ve özellikle Tahran da yaşayan halkın gündelik yaşamlarına farklı romanlarında yer vermiş ve gündelik hayatların farklı boyutlarını ve özellikle kadınların nasıl kötü şartlarda yaşadıklarını konu etmiştir. Mesut, 1932'den 1934'e kadar peş peşe çıkardığı *Tafrihate Şab* (Gece Eğlenceleri), *Dar Talāşe Maâş* (Maaş Peşinde) ve *Eşref Mahlûkat* (Mahlûkların Efendisi) isimli üç romanında toplumsal eleştiriye yoğun bir şekilde yer vermiştir. *Gece Eğlenceleri*, alt tabakaya ait olan gençlerin gece hayatlarını anlatırken, aslında istibdat günlerinde eğlence kültürünün nasıl biçimlendiğini dile getirmiştir. İkinci eserde toplumun gençlere iş olanağı sunmadığını, genelevlerdeki trajedileri ve yabancıların İran'ı nasıl bu hale getirdiğini anlatmaktadır. Son romanı ise, kadın karşıtı bir tavırla modern toplumda kadınların rolünü anlatmaktadır¹¹. Mesut, sonraları Pehlevî Hanedanlığı üyeleri ve bakanlar aleyhine makaleler yayınlamış ve bu da ölümüne neden olmuştur.

İran'da bu dönemde, toplumsal eleştiri yazılarının çoğunda üçüncü tekil şahıs kullanılmıştır. Bu yazılarda çok fazla detaya yer verilmiş; sürekli ahlakî yargılarda bulunulmuş ve bu yüzden okura düşünmek için fırsat verilmemiştir. Ayrıca, bu romanların kurgulanmasında düzenli bir yapı ve karmaşık bir anlatı da bulunmamaktadır (Payande 2012). Sâdık Hidâyet bu akışı kendi romanlarıyla bozmaya ve ahlakî meseleleri dolaylı biçimde

¹¹ Mesut hakkında fazla bilgi için bk. Kumar 1384/2005: 109-116; Abolhasani 1385/2006: 115-180.

değerlendirmeye çalışmıştır. Belki bu sebepten dolayı halen İran'ın en etkili yazarı olarak kabul edilmektedir.

İran'ın edebî başyapıtlarından olan *Buŕ-e Kur* (Kör Baykuş) birinci Pehlevî'nin son yıllarında (1937) ve *Hidâyet*'in Hindistan'a yaptığı bir ziyaret esnasında yayınlanmıştır. Bu, İran'ın belki de ilk gerçeküstü (sürreal) tarzında yazılan hikâyesidir (Gâvimi 2008). Hikâye geçmiş ve şimdiki zamanda anlatılmaktadır. Hikâyenin geçmiş zaman diliminde gerçekleşen anlatısında, asıl erkek karakter sevdiği fahişe kadını öldürmeden önce onun gözlerinden bir resim çizmiş, sonra kadının vücudunu parçalara ayırıp bir kazıcıyla birlikte mezara gömmüştür. Bu esnada mezar kazıcısı eski Rey kentine ait bir saksı bulmuş ve bu saksıyı onu erkek karaktere vermiştir. Erkek saksıyı eve götürüp temizlediğinde aynı gözleri saksının üzerinde görmüş, saksının üzerindeki resimden, ondan önce de birisinin kendisinin çektiği acının aynısını çekmiş olduğu düşüncesine kapılmıştır. Hikâyenin şimdiki zamanında ise, aynı saksı Rey kentinde Kur'ân okuyan bir yaşlı hurdacının eşyaları arasında ortaya çıkmaktadır. Hurdacının oturduğu yerin önünden bir nehir geçer ve aynı fahişe kadın bir gün nehirden çıplak çıkar ve halktan başörtüsü alarak hurdacının yanına gider. Bu kadın, asıl karakterin karısıdır, ama kocası dışında herkesle birliktelik yaşamaktadır; çoğunlukla yaşlı hurdacıyla birliktedir. *Hidâyet*'in gözünde kadın ve saksının ikisi de yaşlı hurdacının eline düşmüşlerdir ve bu aslında İran'ın içinde bulunduğu durumun bir özetidir. *Hidâyet* aşikâr bir şekilde İslamî geleneğin İran'da kötü bir etki bıraktığına ve ülkenin özlüğünü ondan aldığına inanmaktadır. *Hidâyet*'in farklı edebî türlerde yazılmış eserlerinde sürekli bu tema görülebilir. *Hidâyet* ve dönemin diğer bazı düşünürleri İslam'ı, İran'ın geri kalmışlık sebeplerinden biri olarak görmektedirler.

İslam karşıtlığının yanı sıra, *Hidâyet*'in hikâyeleri kendi döneminin genel söylemi olan İran milliyetçiliğini de yansıtmaktadır. Bu milliyetçilik Pehlevî hükümetinin kurulmasından önce ortaya çıkmış ve hükümet kurulduktan sonra, Rıza Şah ve onun etrafındakilerin

etkisiyle güçlenmiştir. Milliyetçi söylemin benimsenmesiyle, İran'ı bölgedeki gidişatın dışında tutmak ve ülke içindeki farklı etnik ve dinî grupları bir arada tutmak amaçlanmıştır. İran milliyetçiliği Hitler'in *Ariya* kavramına vurgu yaptığı dönemle eş zamanlı bir şekilde yükselmiştir. Dolayısıyla dönemin *İran-e Bastan* gibi bazı gazetelerinde her iki olgu yani İrancılık ve Hitler'in söylemi bir arada görülebilir.

İran ve Hitler Almanya'sının bu açıdan benzerliği, İran için önemli bir sorun teşkil etmiştir. İran bir taraftan Almanya ile Ariya ırkı üzerinden aynı söylemsel dünyayı paylaşırken, diğer yandan Alman mühendisleri İran'ın farklı bölgelerinde çalışmaktaydılar. İkinci Dünya Savaşı sırasında İran'ın Almanya'ya olan bu yakınlığı İran'ın Rusya ve İngiltere tarafından işgal edilmesine yol açmıştır. Böylece İran'da zorunlu bir siyasi değişiklik ortaya çıkmıştır. Rıza Şah oğlunun tahta geçmesini istemiş ve bu istek işgalciler tarafından kabul edilmiştir. İran'ın eski Başbakanı Muhammed Ali Furugi bu geçişin sorunsuz gerçekleşmesine yardımcı olmuş ve yeni şahı meclise takdim etmiştir (Golşaeiyan 2014). Rıza Şah'ın tahttan indirilmesi ise, hükümeti boyunca susturduğu farklı toplumsal güçlerin birden ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu faktör de İran'ın toplumsal ve siyasal dengelerini yeniden değiştirmiştir.

İkinci Pehlevî Dönemi ve Romanın Yükselişi

Rıza Şah döneminde susturulmuş olan en önemli gruplardan biri, İslamî eğilimli gruplar olmuştur. Pehlevî hükümeti mollaların siyasetteki etkilerini farklı vesilelerle kısıtlamıştır. Aslında dinî açıdan Rıza Şah'ın yapmak istediği, din adamlarını belirli bir düzene tâbi tutmaktır; mesela devlet, molla adayları için yeni bir eğitim sistemi yaratmış ve bu sistemi sınava tâbi tutmuştu. Böylece, molla olmak isteyenler Kültür Bakanlığı sınavından geçerek istediği konuma ulaşabilirlerdi. Ayrıca, Rıza Şah döneminde Kum şehrinde Howze-i İlmiye kuruldu ve dinî meselelerin yönetimi bu mekâna ve devletin

gözetim ve denetimine tabii tutuldu¹². Rıza Şah'ın İran'dan gitmesi mollaların bu nezaret ve baskıdan kurtulmaları için bir fırsat teşkil etmişti. Mollalar hızlı bir şekilde örgütlenerek, İran'ın farklı bölgelerinde okullar kurdular. İlk dinî okullar Cameye Talimat-e Eslami (İslami Eğitimler Topluluğu) tarafından kurulmuş, bu okullardaki derslerde hem modern ve hem de dinî konulara yer verilmiştir. Diğer taraftan dinî kesimler, bilhassa Fadaeiyan-e Eslam (İslam Fedaileri) bayrağı altında toplanan köktenciler, kendilerini düşman olarak değerlendiren gruplara saldırılar düzenlediler. Humeyni, ilk önemli risalesini Rıza Şah döneminde yaygınlaşan Şia'da reformist düşüncelerin aleyhine yayınlamıştır. Bu eser o zamanın dinî grupları için önemli bir kaynak niteliğindedir.

Rıza Şah döneminde bastırılan diğer bir grup ise sol eğilimliler olmuştur. 1931 yılında yasa gereği bütün “iştiraki fikre” sahip olan örgütler yasaklanmıştır¹³. 1941'de tahta geçen Muhammed Rıza Pehlevî hükümetinin verdiği özgürlüklerle bu gruplar yeniden örgütlendiler ve İran'ın en önemli sol partisi, Tudeh, tekrar kuruldu¹⁴. Bu parti vasıtasıyla Rus Komünist Partisi İran'da etkisini arttırdı. Bu etki sadece siyasette değil, insanî bilimlerin tamamında hissedilmeye başladı. “Parti programında” İran, feodal bir ülke olarak tanımlandı ve parti politikasında ise Sovyetlerin isteklerine öncelik verildi. Bu partinin konumu ve kararları o günkü İran'da etkiliydi, zira siyasetle iç içe olan İranlıların çoğu bu partiye üye olmuşlardı. Ayrıca çoğu düşünür ve yazar da bu partiye üyeydi ve parti çizgisine uyumlu davranışlar ortaya koymuşlardı.

¹² Geniş bilgi için bk. Basiretmeniş 1378/1999.

¹³ Mecliste onaylanan ve yedi maddeden oluşan yasaya “memleketin istiklal ve emniyetinin aleyhine ikdam edenlerin cezalandırılma yasası” adını verdiler.

¹⁴ Tudeh Partisi Rıza Şah döneminde kurulmuştur; ancak 1316'da (1937) partinin 53 kişilik kurucu kadrosu tutuklanır. Parti, siyasi hayatına tekrar başladığında kuruculardan birçoğu yoktur.

1946 yılında “İran Yazarlar Kongresi”, İran ve Sovyetler Birliği Kültürel İlişkileri Derneği’nde gerçekleşti. İran’ın önemli şair ve yazarlarının katıldığı bu kongre, müşterek bir kararnameyle sonuçlandı. Edebiyatçılar, bu kararname ile faşizmle mücadele etmek, küresel barışı korumak, halkla sağlıklı ilişkiler kurmak ve ileri demokrasiler ve özellikle Sovyetler Birliği ile daha etkili bir iletişim kurma iradesini ortaya koydular. Bu kongreye katılan İranlı yazarların çoğu Tudeh Partisi’ne üyeydi. Tudeh Partisi’nin politikasına göre, dünya sömürgeciler ve sömürülenler olarak ikiye ayrılıyordu. Partiye bağlı olan yazarlar partinin görüşlerinden etkilenerek yazdıkları şiir ve romanlarda bu meseleye değindiler. Bu olguları Samet Behrengi’nin *Ulduz ve Kalaqha* (Yıldız ve Kargalar) ya da *Ulduz ve Erusak Sohangu* (Yıldız ve Konuşan Kukla) hikâyelerinde görebiliriz. Değindiğimiz ilk eserde, Behrengi bazı çocukların eserlerini okumamasını istiyor ve bu çocukları “1- hizmetçileriyle okula giden çocuklar, 2- pahalı arabalarla okula giden çocuklar” olarak belirtiyor (Behrengi 1344/1965: 3). Bu siyasi ideolojinin İran edebiyatı üzerinde yarattığı etkiyi en net şekilde şiirlerde görebiliriz. Bu dönemin şiirlerinin çoğunda “gece” ve “gündüz”, “bahar” ve “kış” gibi simgeler kullanılmaktadır; böylece edebiyatçılar iki farklı dünya arasında bir hat çizerek şimdiki zamanı “gece” ve gelecek olan sosyalist düzeni “bahar” veya “gündüz” olarak değerlendirmişlerdir (Meskoob 1989).

Kongre yönetiminde bulunan ve Tudeh Partisi'nin kurucularından olan Bozorg Alevî, bu dönemin önemli yazarlarından. Alevî, edebî faaliyetlerine 1930'larda başladı ve o yıllarda kısa hikâyeler yayınlattı, ama asıl önemli eseri 1952'de yayınlandı. *Çeşmhayaş* (Gözleri) adlı bu eserin kahramanı bir kadındır ve bu sebepten kendi döneminde çok ilgi toplamıştır. Eser hak ve adalet talebi ve zulümden kaçış olguları üzerine kurgulanmıştır. Alevî, bu kadınla birlikte farklı kurumlara göz atmakta ve birinci Pehlevî devletinde gerçekleşen yolsuzlukları anlatmaya çalışmaktadır. Aynı temaya sahip olan Sait Nefîsî'nin *Nime Rahe Beheşt* (Cennetin Yarı

Yolu) eseri, daha sert bir üslupla yazılmıştır. *Gözleri* eseriyle aynı yılda yayınlanan bu kitabın edebî değeri tartışılmakla birlikte, Rıza Şah ve etrafındakilere dönük olumsuz tasvirler ve roman karakterlerinin gerçek kişileri yansıtmaması, bu eseri dikkat çekici kılan hususlardır (Neffisî 2018).

Tudeh Partisi edebiyatta olduğu gibi siyasette de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin görüşlerini savunmuştur. Bu sebeple Tudeh, dönemin başbakanı olan Musaddık'ın petrolü millileştirme hareketine katılmamıştır¹⁵. İran'da petrol İngilizler tarafından bulunduğu andan itibaren çeşitli sorunlara yol açmış ve farklı devletler bu zenginlikten faydalanmak istemişlerdir. Ayrıca petrol İran'da farklı kurumların kurulmasına da neden olmuştur. Bu kurumlar içerisinde radyo da yer almaktaydı. Radyo platformunda bazı yazarlar kendi hikâye ve çevirilerini paylaşma imkân buldular¹⁶. Petrol sektörüne bağlı faaliyet gösteren firmalarda birçok İranlı işe alındı ve bu sektör gittikçe büyüdü. Bu sebepten Musaddık'ın yapmak istediği şey, İranlıların çoğuna anlamlıydı. Ama siyasi anlamda ayrışmalar yaşayan toplumda herkes millileştirme hareketine farklı açılardan yaklaştı ve bu yüzden bu hareket istenen etkinliğe ulaşamadı. Musaddık kabinesi ve millileştirme hareketi *Derbar*, din adamları ve Amerika'nın işbirliğinde tertiplenen bir darbeye maruz kaldı¹⁷ ve böylelikle Musaddık'ın kabinesi düştü¹⁸. Bu aşamadan sonra Şah tekrar bir grubun devlete yönelik tahribatıyla karşılaşmamak için toplumsal hayatı daha sıkı denetlemeye başladı. Denetimi mümkün kılmak için yeni kurumlar kuruldu. Devletin bu

¹⁵ Tudeh Partisi'nin projesi İran'ın güney bölgesinde bulunan petrolü millileştirmek ve kuzey bölgesinde elde edilen petrolü Sovyetlerle paylaşmaktı.

¹⁶ Petrol İran romanlarında hem de bir kurum ve hem de bir tema olarak etkili olmuştur. Bu hususta bk. Ghanoonparvar 2015: 199-212.

¹⁷ Bu darbe hakkında bk. Abrahamiyan 2013.

¹⁸ Ahmed Mahmud'un *Komşular* eseri bu dönemi bir alt sınıftaki ailenin gözünde anlatmaktadır. Ayrıca Celal Al-i Ahmed'in *Sargozasht-e Kanduha* (Bal Kovalarının Hikâyesi) yine bu bağlamda değerlendirilebilecek eserlerdendir.

kararı sadece Musaddık'ın hükümetinde yaşanan olaylardan dolayı değildi, belki 1948'de Şah'a karşı düzenlenen suikast da, bu yeni düzenlemelerin oluşmasında etkili olmuştur¹⁹. Bu aşamada kurulan en önemli kurum SAVAK'tır. Bu kurum başbakanlığa bağlıydı ve toplumsal düzeni ve siyasi grupları denetlemekle görevliydi. SAVAK'ın kurulma sebebi: “ülkenin emniyetini korumak ve amme yararına olmayan her türlü komployu önlemek”ti (Kanun Sazman Emniyet ve Ittılaat-e Keşvar 1335/1957). SAVAK'ın 1957'de kurulması İran'da sansür mekanizmasını da genişletti. Zira yazıların içeriğine bakmak SAVAK'ın görevleri içerisinde yer almaktaydı. Bu mesele yazıların daha mistik hale gelmesine sebep oldu, ayrıca baskı hissinin ülkede daha da yaygınlaşmasına yol açtı. SAVAK esas olarak sol grupları hedef almış, İslamî gruplara ise daha toleranslı davranmıştı. Mesela SAVAK camilere girmekten imtina etmiş ve yakaladığı İslamî grupların üyelerine sertlik dozu daha düşük uygulamalarda bulunmuştur. Tabi bu tavrın alınmasında İslamî grupların ve şahısların devlet üzerinde kurdukları baskı da önemli rol oynamıştır. Mesela İran'da ilk silahlı mücadeleyi bir İslamî örgüt düzenlemiş; ama bu grubun üyeleri yakalandıktan sonra idam cezaları bazı Ayetullahların ricası nedeniyle kaldırılmıştır. Bu hususlar bir yana, SAVAK daha merkeziyetçi bir devletin kurulmasında ve bir düzen tesis edilmesinde de önemli bir rol oynamıştır.

SAVAK'ın etkili olduğu yıllarında yazılan romanlar çoğu sansüre maruz kalmıştır. Bu yazılardan biri Sâdık Çubek'in 1342'de (1963) yayınladığı *Tangsir* (Sızmayan Leke) romanıdır. O yıllara damgasını vuran eserlerin içerisinde çoğunlukla dinî motifler bulunmaktadır. *Tangsir* bölgesinde yaşayan ve parasını Buşehr'in valisi ile bu valiye yakın olan bir tacire faiz elde etmek için veren Zar Muhammed, daha sonra parasını geri alma konusunda sorunlar

¹⁹ Böyle bir kurumun kurulması amacıyla Musaddık döneminde çabalar başlamıştı. Bu bağlamda kurulan ilk kurumun adı Toplumsal Emniyeti Muhafaza Konseyi idi.

yaşamaktadır. Sürekli parasını talep eden ve ret cevabı alan Zar Muhammed bir gün pazarın ortasında şöyle haykırır: “*Bu nasıl bir şehir, hâkimi hırsız, avukatı hırsız, seyyidi hırsız*”. Bu adaletsizliği gidermek için Zar Muhammed, istihare ettikten sonra şehir hâkimlerini öldürmeye kalkar ve bu esnada zulme uğrayan halk da ona destek verir. Zar Muhammed hâkimleri öldürdükten sonra ailesiyle gemiye binip başka bir ülkeye gider. Kahramanlık dolu bu hikâye ve onun dinî motifleri bazı solcu-İslamcı gruplar üzerinde güçlü izler bırakmıştır.

Çubek *Sang-e Sabur* (Sabır Taşı) eserinde bilinç akışı tekniği ile İran’daki orta ve alt sınıfın çile dolu ve çalkantılı hayatını anlatmaktadır. Bu sınıf, toplumsal sorunların ve hurafeye dayalı inançların etkisi altındadır. Çubek, çoğu hikâyelerinde Allah’ı ve dini aşağılamakta, kabadayılardan ve fahişelerin dili ile alt sınıfın durumunu tasvir etmektedir. Kendisi, hükümete karşı bir pozisyon almamış ve böylece hapis cezası ile karşılaşmamıştır. Bu yüzden yaşadığı yıllarda yeteri kadar tanınmamış ve eserleri toplumda bir karşılık bulmamıştır.

Çubek’in eserlerinin alt tabakaya dikkat çekmesi onu bir dönem için kültürel ortamda yalnızlaştırsa da eserleri İran’ın nasıl bir yeni dünyaya yürüdüğünün göstergesiydi. Eserlerinde toplumsal güvenin zedelenmesini ve köyden şehre yeni gelenlerin davranışlarını betimleyen Çubek, aslında İran’ın o günkü durumunun bir tablosunu çizmektedir. 1960’lar İran’ın kalkınma sürecinin başladığı yıllardır. Alinagi Alihanî’nin 1960’larda dönemin Ekonomi Bakanı olmasıyla İran ekonomisinde ciddi bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. İran, farklı batı ülkeleriyle sanayi alanında çeşitli anlaşmalar imzalamış, bu dönemde ülkede önemli firmalar kurulmuştur. Bu dönemde köylerden şehirlere insan göçünün yaşanmasıyla önemli toplumsal değişimler de yaşanmıştır. Bu göç hareketi, köy kültürünün bir kısmının şehirlere yaygınlaşmasına sebep olmasıyla birlikte, bazı şehir adetlerinin hızla yaygınlaştırmıştır. Fala bakmak, yılan, ayı ve maymun oynatmak, sokaklarda zincir kırmak gibi âdetler şehir hayatında da görülmeye

başlamıştır. Eserlerinde yansıttığı üzere Çubek, bu olayların kökeninde cehalet olduğunu vurgulamaktadır.

Bu bakış açısı sadece romanlarla sınırlı değildir; Gulâm Hüseyin Sediqî²⁰ ve Ehsan Narâgi de o yıllarda Sosyal Araştırmalar Enstitüsünü kurarak toplumdaki dengesiz gidişata dikkat çekmişlerdir. Gulâm Hüseyin Sâedî ve Celal Al-Ahmed gibi roman yazarları bu enstitüye ciddi katkılarda bulunarak, antropolojik anlamda değerli eserlerin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. İran'ın farklı bölgelerindeki topluluklarının vaziyetini göstermeye çalışan ve görece devletten bağımsız olan bu enstitünün yanı sıra, devlet bilhassa eğitimsiz kesimleri bilgilendirmek için Cehaletle Mücadele Kurulu²¹ ve Bilgi Ordusu adlı iki kurum kurdu. Öğretmenler, Bilgi Ordusu vasıtasıyla, zorunlu askerî hizmetlerini köylere gidip eğitim vererek yerine getirdiler. Bu dönemde İran hızlı bir kalkınma gerçekleştirmeye çalışmışsa da, bunun için gerekli alt yapı ve insan kaynağından yoksun olduğundan, insan kaynağı sorununu çözmek için farklı ülkelerden farklı nitelikte bireyler ülkeye getirtilmiştir.

Devlet bu adımları atarken, aynı zamanda siyasi ortamı daraltan ve eleştiriyi sınırlayan uygulamalara da imza atmıştır. Alınan tedbirler, okumuş kitlelerin faaliyetlerini kısıtlayan sonuçlar doğurmuştur. Bu konjonktürde İslamî gruplar, hem siyasi atmosferden hem de hızlı modernleşmeden rahatsızlık duymaya başlamışlardır. Bu gruplar farklı dönemlerde çeşitli itirazlar ortaya koymuşlarsa da, bunun en etkili Mart 1963'te devletin reform politikalarını protesto eden Humeyni'nin tutuklandığı sırada gerçekleşmiştir. Humeyni'nin itirazı reformların özellikle iki maddesine ilişkin olmuştur: Bunlar; kadınların oy vermesi ve Kur'ân'dan başka bir kitap üzerine yemin etmenin kabul edilmesidir.

²⁰ İran'da sosyoloji bölümünün üniversitelerde yerleştiren ve Sosyal Bilimlerin Babası olarak tanımlanan bilim insanıdır.

²¹ سازمان پیکار با بیسوادی bu kurum 1343'de (1965) kuruldu.

Bu dönemde tutuklanan Mehdi Bezirgân²² sivil toplum üzerinde artan baskının olası sonuçlarını şu cümle ile özetlemiştir: “*Biz kanun yoluyla sizinle konuşan son kişileriz; bizden sonra gelenler sizinle silah yoluyla konuşacaklar*” (Nejati1377/1998: 560,561).

Yaklaşık 7 yıl sonra, İran’da sol grupların inisiyatifinde silahlı bir mücadelenin başlamasıyla Bezirgân’ın dikkat çektiği riskler gerçekleşmiştir. Sol hareketi destekleyen yazar ve şairler, 1960’lı yılların sonunda solun partizan hareketlerine destek vermişler ve “halkın yolunda” ölenlerin yüceliğine methiyeler düzmüşlerdir. İran edebiyatında bu konunun en önemli örneği Ahmed Şamlu’nun *Vartan* şiiridir. Samet Behrengi’nin *Küçük Kara Balık* hikâyesi ise, farklı gruplar arasında yaygın şekilde okunan bir hikâye olmuştur. Partizan hareketler üzerine yazılan veya bu hareketi yücelten romanlar, 1970’lerde İran’da partizan hareketlerin başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu romanlarda silahlı mücadele sembolik bir biçimde ve sıradan halkın kahramanlıkları olarak tasvir edilmiş veya İslami ritüellerle dile getirilmiştir. Bu hareketlerin yüceliğini romanda tasvir eden en dikkat çekici eser Sîmîn Danişver’in 1969’da yazdığı *Su ve Şun* eseridir. Romanın kahramanlarından Yusuf, vatansever ve kahraman birisi olarak 2. Dünya Savaşı esnasında şehit olur²³. Onun ölümü, eşi tarafından Siyâvuş²⁴ ve Hz. Hüseyin’in hikâyesiyle birleştirilerek anlatılır. Romanın son cümlelerinde yazar, bu hikâyenin nasıl geniş bir

²² Mehdi Bezirgân, Nehzat Azadi (Özgürlük Harekâtı) örgütünün kurucularındandır ve devrimden sonra İran’ın ilk başbakanı olmuştur.

²³ İran İkinci Dünya Savaşı’nda tarafsızlığını ilan ettiği halde Rusya ve İngiltere tarafından işgal edilmiştir. İran’ın güney bölgesinde yer alan bazı aşiretler İngilizlerin işgaline karşı savaş açtılar. Bu roman o günlere sürekli atıflar yapmaktadır.

²⁴ *Şahname*’de adı geçen kahramanların biridir; Rüstem tarafından eğitilmiştir. Bu eserde *Şahname*’de geçen hikâye bir bütün olarak değil sadece kahramanın doğru söylediğini anlamak için ateşe atılması ve ateşin onun suçsuzluğunun karşısında sönmesi boyutuyla ele alınmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde ilgili eserde metinlerarasılık kullanımı olduğu da söylenebilir.

karşılık bulacağını şu şekilde belirtmektedir: “...*Ve rüzgâr her ağacın haberini başka bir ağaca götürecektir ve ağaçlar rüzgârdan soracaklar: yolda gelirken güneşi gördün mü?*”. Kısaca, bu yıllarda edebî türler kendi çaplarında bu hareketlere destek vermişlerdir.

Danişver bu romanla ün kazanmışsa da, şöhretinin bir kısmını eşine diğer kısmını ise “ilk” kadın romancı olmasına borçludur. Emine Pakravan, Danişver’den önce roman yazan bir diğer kadın yazar olsa da, eserleri Farsça olmadığı için burada kendisine değinilmeyecektir. Ayrıca 1968’de Goli Tarakki, *Su ve Şun*’a tema olarak benzeyen *Man ham Che Guevara Hastam* (Bende Che Guevara’yım) adlı ilk kısa hikâyelerini yayınlamışsa da, bu çalışmalar roman niteliği taşımadığı için kendisi ilk kadın roman yazarı olarak değerlendirilmemektedir. Danişver eserlerinde, halka sıcak gelen bir dil kullanmış ve halkın umutlarına temas eden bir bakış açısına sahip olmuştur. Danişver, Celal Al-i Ahmed’in karısıdır ve bu, Danişver’in ün kazanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Celal Al-i Ahmed İran’ın muasır tarihinde hem romanları ve hem yazdığı toplumsal değerlendirmelerle önemli etkiler bırakmıştır. Onun önemli eserlerinden biri 1958’de yayınlanan *Müdür Medrese* (Medresenin Müdürü) adlı romanıdır. Al-i Ahmed bu romanda öğretmenlikten yorulan ve müdür olarak çalışmak isteyen bir karakteri tasvir etmektedir: “*Baktım halkın çocuklarına 10 yıldır aynı A ve B’yi öğretip durmuşum ve artık onların salak salak bakışlarına, anlattığım bu saçma sapan şeylere tahammül edemiyorum... Yani eşek olacağıma müdür olayım dedim*” (Al-i Ahmed 1345/1966: 7). Bu nedenle öğretmen karakter, öğretim bakanlığına gidip orada birine kendisini müdür yapsın diye para teklif eder. Sonra da müdür olup bir köy medresesine geçip çalışmaya başlar. Ama bu iş sandığı kadar kolay değildir ve birçok öğretmen, veli ve öğrencinin yarattığı sorunlarla ilgilenmek zorunda kalmaktadır. Bu konumda çalışmaktan hoşlanmayan öğretmen, önüne çıkan bu problemlerle başa çıkmanın da zor olduğunu anlayıp şu kararı verir: “*Bir gün çayımı iş yerinde içtikten*

sonra şu önümdeki adalet bakanlığının kâğıtlarından birini aldım ve üzerine istifa dilekçemi yazdım” (Aynı: 169). Gerçekçi bir dille yazılmış olan bu eser bir taraftan insanın toplumda nasıl ezildiğini gözler önüne sererken, diğer taraftan II. Pehlevî dönemindeki toplumsal yapıyı ve bürokratik işleyişi eleştirmektedir.

Al-i Ahmed daha sonraki çalışmalarında daha otobiyografik yazılar kaleme almıştır. *Sangi bar Guri* (Mezar Üstüne Bir Taş) kendisinin çocuk sahibi olamamasını, *Hasi dar Migat* (Migat’da Toz) ise hacca gitme macerasını anlatan yazılardır. Al-i Ahmed’i İran düşünce tarihinde önemli kılan bir diğer husus Heidegger’den aldığı ve İran hakkında kullandığı *Garbzadeği* (Batı Düşkünüğü) kavramıdır²⁵ ve kendisi 1962’de aynı adı taşıyan bir eser yayınlamıştır. Batı Düşkünüğü, Batı kültürünü ve medeniyetini sorgusuz ve sualsiz kabul etmektir. Hâlbuki İran toplumu Batı’nın elde ettiği bilinç (self conscious) seviyesine ulaşmamıştır. Burada Batı, coğrafi, kültürel ya da siyasi bir entite (öz varlık) değil, ontolojik bir varlık olarak anlaşılmalıdır. Al-i Ahmed bu meseleyi irdelerken, İran’ın büyük bir sorunla karşı karşıya olduğuna dikkat çekmekte ve bu sorunlardan İran’ın kültürel özüne ve esas olarak İslam’a dönerek kurtulabileceğini belirtmektedir. Sunduğu bu bakış açısıyla Al-i Ahmed bir İslam ideolojisinin oluşumuna yardımcı olmuş ve İran devrimi sürecine katkı sunmuştur.

Sansür engeline rağmen bu eserler İran’da yazılmıştır. Sansür uygulamalarında devletin farklı kurumları etkili olmuş ve ayrıca gazetelerin denetlenmesinde devlet memurları da basım merkezlerinde görevlendirilmişlerdir. Hiç kuşkusuz sansür, İran romanını derinden etkilemiş ve romanların estetik bütünlüğünü bozmuştur. Aynı zamanda, yazarların özgürlük alanını kısıtlamış ve bazı konuları irdemelerini engellemiştir. Bu durum, İranlı yazarları sembolizme ve mit yaratmaya

²⁵ Aslında Al-i Ahmad bu kavramı Ahmad Fardid’den, Fardid ise kavramı Heidegger’den almıştır.

yöneltmiş ve böylece biçimi önemsemeye sevk etmiştir. Bu eğilim yazarların yaratıcılığını arttırmamışsa da, roman kurgusunun daha karmaşık hale gelmesine neden olmuştur. Sembolizmi yazılarında en çok kullananlardan biri Gulâm Hüseyin Sâedi olmuştur. Sâedi yazar olarak tanımlandığı ilk yıllarda roman denemesi yapsa da onu İran edebiyatında kalıcı kılan kısa hikâyeleridir. Yazarın yaşadığı bu değişim, İran'ın toplumunda farkındalık yaratma konusunda hikâyenin daha güçlü bir araç olduğu inancına dayanmıştır. Sâedi'nin en önemli iki hikâyesi *Şeb neşîni ba şukûh* (Şahane Gece Oturmaları) ve *Azâdârân-i Beyel*'dir (Bayel Ağıtçıları). Ayrıca *Gâv* (İnek) hikâyesi İran edebiyatına ve sinemasına damga vuran eserlerden biridir. Sâedi hikâyelerinde sürekli fareler, köpekler ve normal olmayan insan karakterleri göze çarpmaktadır.

İran romanının gelişimine katkı sunan diğer önemli bir unsur, 1950 ve 1960'larda farklı dillerden edebî eserlerin Farsçaya tercümesidir. Bu süreçte, Sartre, Faulkner, Camus ve Hemingway gibi Batı'nın önde gelen yazarlarının eserleri Farsça diline kazandırılmıştır. Bu çeviriler sayesinde İranlı yazarlar, yeni edebî kaynaklara erişme imkânına kavuşmuşlardır. Ama bu eserler de sansüre maruz kalmıştır. 1970'lerde İran'da "sizi yanlış yönlendirecek kitapların listesi" başlıklı bir liste yayınlanmıştır. SAVAK tarafından hazırlanan bu liste, ülkenin bütün kitapevlerine dağıtılmıştır. O listede yer almış tercüme eserlerin çoğu dünya edebiyatında öne çıkan eserlerdir (Dabashi 2008: 120 ve 121). Bu eserler arasında, Jack London, *Vahşetin Çağırısı*; Ethel Lilian Voynich, *Godfly*; John Steinbeck, *Gazap Üzümleri*; Bertolt Brecht, *Ana ve Kafkas Tebeşir Dairesi*; Emile Zola, *Germinal*; Ignazio Silone, *Ekmek ve Şarap* bulunmaktadır.

İran'da sansür uygulamaları ve yeni edebî akımların görünürlük kazanması, roman yazımında çeşitli değişikliklere neden olmuştur. Kaleme alınan yeni romanlar, daha çok post-modern akımlara yakın olmuşlar ve önceki romanlara kıyasla anlatı, zaman ve mekân gibi konularda ciddi farklılıklar arz etmişlerdir. Bu dönemin önemli

yazarlarına örnek olarak Huşeng Golşiri, Rıza Beraheni, Takı Mudderrisî ve Behram Sâdikî gösterilebilir. Golşiri'nin 1969 yılında yayınlanan *Şazde Ehtejab* (Prens Ehtejab) adlı romanı, bu akımı yansıtan önemli eserlerden biridir. Bu romanda Prens Ehtejab isimli, sürekli öksüren bir Kaçar prensinin, gecedен sabaha kadar aklından geçen hatıralar aktarılmaktadır. Bu roman, halka zulmetmiş bir hanedanın son temsilcisinin yaşamını anlatmaktadır. Bu romanda kadınlar, kocaları tarafından aldatılan, kendilerini günlük hayata adanmış ve toplumda yer edinemeyen bir kesim olarak tasvir edilmektedir. Romanda, Kaçar Hanedanlığı odak noktasına alınsa da, esas olarak Pehlevî devrinin geneline yapılan bir eleştiri söz konusudur.

İran'ın ilk post-modern eseri olarak tanımlanabilecek *Rûzgâr Dûzehî Âgâ-yi Ayâz* (Ayaz Beyin Cehennemlik Günleri) 1970'te yayınlanmıştır. Roman aslında İran'ın irfanî edebiyatında iyi bilinen ve Mahmud Gaznevi'nin Maşuk/kulu olan Ayaz'la yaşadığı hikâyeyi anlatmaktadır. Bu eser, tarihsel kronolojiye sadık kalınmayarak ve kurgusal zamanda ileri ve geri gidilerek İran'da şiddet tarihinin anlatıldığı bir romandır. Bu eserde istibdat kendisini uzun monologlarda göstermekte ve halk bu eserde bir mef'ul olarak önümüze çıkmaktadır.

Fars romanının sansüre maruz kalmasıyla ve yazım tekniklerinde geçirdiği değişimlerle gitgide karmaşık ve müphem bir hal almasına rağmen, halk roman türüne ilgi göstermeyi sürdürmüştür. Kanun-e Nevisandegan'ın (Yazarlar Derneği)²⁶ 10- 19 Ekim 1977'de Alman Konsolosluğu'nun Goethe Enstitüsü bahçesinde düzenlediği Edebiyat Gecelerine katılan insan sayısı bu durumu desteklemektedir. 10 gün süren bu etkinlikte, 60'dan fazla yazar ve her gece yaklaşık on binin üzerinde dinleyici kitlesi yer almıştır. Şiir okumaktan ziyade sansürü ve mevcut düzendeki tıkanıklığı hedef alan bu toplantılarda, konuşmalar her gece biraz daha sertleşmiştir. Bu sertleşmenin doruk noktası,

²⁶ Bu dernek 1347'de (1968) kurulmuştur. Dernek kurucuların çoğu sol akımlara yakın kişilerdir.

üçüncü gecede Sait Sultânpur'un şiir okuyacağı sırada gerçekleşmiş, kendisi sözlerine: “*Kara yılların kırılmışları, özgürlüğün susamışları, merhaba*” diyerek başlamıştır. Ama diğer yazarlar, daha sakın bir üslup benimsenmesini talep etmişlerdir. Bu toplantıda İranlı yazarlar, rejimin uyguladığı sansür ve baskı politikasına dönük sert konuşmalar yapmışlardır²⁷. Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir ve Michel Foucault gibi aydınlar bu toplantıya destek vermişlerdir. Birçok tarih yazarına göre düzenlenen bu etkinlikler devrimin fitilini ateşlemiş ve konuşmaların etkisi farklı ortamlarda da yankı bulmuştur. Humeyni bu gecelerin ardından mollalara hitaben, “sizde bir şeyler yazın ve konuşun ve olaylara sessiz kalmayın” demiştir. Ama mollalar faaliyete geçmeden önce, *Ittilaat* gazetesinde Humeyni’yi aşağılayan bir yazı yazılmıştır. “İran ve Kırmızı ve Siyah Sömürü” adlı makalenin yayınlanmasından sonra (Reşidî Mutlak, 17.10.1356) halk bu makaleyi protesto etmeye başlamıştır. Ama Marksistler de rejim karşıtlığını hiçbir zaman terk etmemişlerdir. Belirsizlik ortamında kitleler, umut ve umutsuzluk arasında gidip gelmişlerdir.

Bu dönemde, kaygılarla dolu karanlık ortamı en iyi biçimiyle Hurmuz Şehdadî, *Şeb Hol* (Korku Gecesi) adlı romanında anlatmaktadır. Roman meşrutiyet döneminde bestelenmiş bir şarkıyla başlayıp, aynı şarkının devamıyla bitmektedir: “Morg-i seher nale sar kon... (sabah kuşu figan eyle ...)”. Bu eserde hikâye anlatım biçimi, zaman ve mekân sürekli değişmekte, ayrıca romanın genelinde mitolojik ve kültürel konulara sürekli gönderme yapılmaktadır. Bu özellikler romanı okunması zor bir eser haline getirmektedir/dönüştürmektedir. Romanın değindiği meseleler arasında genç talebelerin yaşamı, aydınların düşünceleri, üniversitelerdeki protestolar ve 1953 darbesi yer almaktadır. Romandaki bazı

²⁷ Bu konuşmalar sonraları *Dah Şab, Şabhaye Şaeran va Nevisandegan dar Anjoman Farhangi Alman* adıyla 1978’de Emir Kebir Yayınevi tarafından yayımlandı. Günümüzde bu kitap bazı değişikliklerle İslamî çevreler tarafından da basılmıştır.

karakterlerin, tasvir edilen olaylar sırasında psikolojik sorunlar yaşadığı da görülmektedir (Şehdadî 1357/1978).

Sonuç

İran’da roman yazımı, toplumsal ve siyasi gelişmelerden etkilenmiş ve mevcut siyasi düzene bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Roman yazarları farklı yazı kalıplarını deneyerek, toplumda ve siyasette oluşmuş vaziyeti kendi tahayyül güçleriyle sindirmeye çalışmışlar ya da bu vaziyeti destekleyen bir pozisyon almışlardır. Mevcut durumu kabul edilir kılmak için hayali bir dünya kuran yazarlar da görülmektedir. İran romanının farklı akımlarının tümünde siyasete karşı, eleştirel bir tavır söz konusudur. İncelediğimiz dönemde İran romanı, siyasi meselelere eğilen ve çoğunlukla siyaseti değiştirmeye çalışan bir özelliğe sahiptir. Tarihsel boyutları olan ilk romanlar, siyasi ve toplumsal durumla doğrudan ilişki kurmak yerine, mevcut durumu yansıtabilmek amacıyla tarihte gerçekleşmiş bir olaydan yardım alarak kaleme alınmışlardır. Böylece eski olgulara dayanarak bir “hayali cemaat” ve “kimlik” inşa etmeye çalışmışlardır. Sonraki dönemde gelişen sürrealist ve eleştirel akımlar ise, kurumların ve kültürün olumsuz taraflarına vurgu yapmışlar ve bürokratik düzeyde sorunların kaynağına dikkat çekmişlerdir. Pehlevî ’nin son yıllarında ortaya çıkan eleştirel, gerçekçi ve aynı zamanda Sihirli Realizm ve Postmodern akımlar, toplumu olduğu gibi değil, onun gerçekliğini farklı bir düzeye indirgeyerek kabul etmişlerdir. Ayrıca bu romanlar, daha çok eleştirel boyutuyla öne çıksalar da, toplumun değişmesi talebini de dile getirmişlerdir. Bu romanlar toplumun eksikliklerini gözler önüne sererken, düzenin bazen şiddetle bazen akılla değiştirilebileceğini vurgulamışlardır. Bu dönemde yazılan romanların çoğu, okurun mevcut durum hakkında bir farkındalığa sahip olması amacını taşımıştır.

Meşrutiyetten İslam devrimine kadar uzanan süreçte incelediğimiz romanlar, benzer meselelere dikkat çekmekte ve toplumsal düzenin iyileşmesi için benzer ilkeleri savunmaktadırlar. Bu

yıllarda adaletsizlik konusu, romanlarda en fazla işlenen temalardandır. Pehlevî döneminin son yıllarında yargı eskiye kıyasla daha ileri bir noktada olmuşsa da, toplumsal ve ekonomik yaşamda insanlar adaletten yoksun olduklarına inanmışlardır (Abdi 1385/2006). Bu dönemde toplumsal düzenin olumlu taraflarına değinen eserler yok denilecek kadar az sayıdadır. Diğer taraftan, kaleme alınan eserlerde dinî konulara değinilirken, bunun daha ziyade bir din eleştirisi üzerinden yapıldığı görülmektedir²⁸. İslam devrimine yakınlaştığımız yılların romanlarında ise, Batı karşıtlığının güçlendiği göze çarpmaktadır. Bu dönemden önce yazılan romanların çoğunda tersi bir durumun söz konusu olduğu ve Batı ülkelerinin övgüyle anıldığı görülmektedir. Ayrıca incelediğimiz dönemde siyasi olayları doğrudan konu edinen az sayıda roman da bulunmaktadır. Roman yazarları için toplumsal meselelerin daha fazla ağırlık taşıdığı gözlemlenmektedir.

Kaynaklar

? (2005). *Juhud Koşan*. Düz. Harun Vahvman, İsveç: Arazn.

“Kanun Sazman Emniyet ve Ittilaat-e Keşvar” (1335/1957). Majles. <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/94776>

Abdi, Abbas (1385/2006). “Daramadi bar Şeklgiriye Engelab İslamî”. *Pajuheşname Metin*, S. 33.

Abolhasani, Ali (1385/2006). “Zamane ve Karname Muhammed Mesut”. *Tarih Moaser İran*, S. 40, s. 115-180.

Abrahamiyan, Ervand (2013). *The Coup: 1953, The CIA, and The Roots of Modern U.S.-Iranian Relations*. The New Press.

Abulhasani, Ali (1385/2006). “Zamane ve Karname Muhammed Mesut”. *Tarih Moaser İran*, S. 40.

²⁸ Makalenin içerisinde değindiğimiz gibi Ahmed Mahmud, Sâdık Çubek ve Al-i Ahmed’in bazı eserlerinde dinî öğelere şahidiz.

- Ademiyet, Feridun (1362/1983). *Emir Kebir ve İran*. Tahran: Harezmi.
- Afary, Janet (1996). *The Iranian Constitutional Revolution, 1906-1911*. Columbia University Press.
- Afary, Janet 1385. *Engelab Meşrute İran*. Çev. Rıza Rezâei. Tahran: Bistoun.
- Ajudani, Mashallah (1385/2007). *Meşrute İrani*. Tahran: Ahtaran.
- Al-i Ahmed, Celal (1345/1966). *Müdir Medrese*. Tahran: Parastu.
- Ariyanpour, Yahya (1372/1993). *Az Saba ta Nima*. C. 1, Tahran: Zavvâr.
- Basiretmeniş, Hamid (1378/1999). *Olama ve Rejime Rıza Şah*. Tahran: Oruj.
- Bayat, Mangol (1991). *Iran's First Revolution: Shi'ism and the Constitutional Revolution of 1905-1909 (Studies in Middle Eastern History)*. Oxford University Press.
- Behrengi, Samad (1344/1965). *Ulduz ve Kalaqha*, Yayın: ?.
- Cemil Said Bey (2014). *İran Mektupları*. Haz. Ali Ergun Çınar, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Dabashi, Hamid (2008). *İran: Ketlenmiş Halk*. Çev. Emine Ayhan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Danişver, Sîmîn (1349/1970). *Su ve Şun*. Tahran: Harazmi.
- Emini, Ali Ekber (1380/2001). *Gofteman Adabiyat Siyasi İran dar Astane do Engelab*. Tahran: Sirang.
- Gâvimi, Mahvaş (1387/2008). “Buf-e Kur ve Şazde Ehtejab: Do Roman Sürrealisti”, *Pajuheşname Olum-e Ensani*, S. 57, s. 317-334.
- Ghanoonparvar, M.R. (2015). “Oil and Persian Fiction, Literary Depictions of Coping With Modernity and Change”. *Iran in the Middle*

East; Transnational Encounters and Social History, Ed. H.E. Chehabi, Peyman Jafari ve Maral Jefroudi, London: I.B.Tauris, s. 199-212.

Golşaeiyan, Abbas Goli (1393/2014). *Yadaştthaye şehrvār Bist*. İnternet yayını: İran Liberal.

Greenblatt, Stephen (1980). *Renaissance Self-Fashioning*. University Chicago Press.

Hutcheon, Linda (2004). *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. New York: Routledge.

Katouziyan, Mohammad Ali H. (1374/1995). “Darbare Jamalzade ve Jamalzadeşınası”. *Kelk-e Mehr*, S. 67.

Kesrevi, Ahmed (2537/1978). *Tarih Meşrute*. C. 1, Tahran: Emir Kebir.

Kumar, Rajender (1384/2005). “Muhammed Mesut Dehati ve Asaraş”. *Pajuheshname Adabe Ghenaiei*, S. 5, s. 109-116.

Lukács, Georg (1965). *The Historical Novel*, Merlin Press.

Lukács, Georg (1971). *The Theory of the Novel: A Historico-Philosophical Essay on the Forms of Great Epic Literature*. MIT Press.

Lukács, Georg (1974) *Soul and Form*. London: Merlin Press.

Macherey, Pierre (1978). *A Theory of Literary Production*. London: Routledge.

Makki, Hosein (1381/2002). *Zendegiye Siyasi Soltan Ahmad Şah*. Tahran: Emir kebir.

Meskoob, Shahrokh (1989). “Negahi be Şere Mutaahed Farsi dar Dahe Si ve Çehel”. *İran Name*, S. 4, s. 555-583.

Nefîsî, Sait (1397/2018). *Nime Rah Beheşt*. Tahran: Mahris.

Nejati, Gulâmırza (1377/1998). *Şast Sal Hedmat ve Mogavimet*. C. 1, Tahran: Resa.

Payande, Hüseyin (2012). “İran Romanından Bir Bakış: Geçtiğimiz Yol ve Geleceğimizin Yolu”, *Hosseinpayandeh*.

<http://hosseinpayandeh.blogfa.com/post/26> (Erişim Tarihi: 16.11.2018).

Reşidî Mutlak, Ahmed (1356/1979). “İran ve Estemar Sorh ve Siyah”. *Ittilaat*, S. 15506, s. 7.

Sartre, Jean-Paul (1363/1984). *Edebiyat Çist*. Çev. Abolhasan Najafi ve Mostafa Rahimi, Tahran: Ketab Zaman.

Simpson, Paul (1993). *Language, Ideology and Point of View*, London: Arnold.

Soofizadeh, Abdolvahi (2013). “I ve II. Erzurum Antlaşmalarının Siyasi Açısından Değerlendirilmesi”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32. S. 54, s. 183-194.

Şehdadî, Hurmuz (1357/1978). *Şab Hol*. Tahran: Ketab-e Zaman.

Wuthnow, Robert (1989). *Communities of Discourse: Ideology and Social Structure in the Reformation, the Enlightenment and European Socialism*. Cambridge: Harvard University Press.

EXTENDED ABSTRACT

The novel could show a complex aspect of social life and also, it is a medium for representing different voices of society. The novel in Iran is a new phenomenon and in spite of its short history, we can find a considerable amount of novels written in this period. These novels closely observed the social changes and reacted to the social life of Iranians. Together with showing the social changes, different discourses of the political sphere have been reflected in the novels. Related with this issue, two questions would come up, "How did the Iranian novel reacted to social and political events, and how it is affected by them?" To answer these questions, we focused on the late years of Qajar until the Islamic Revolution. In this era, we briefly discuss the important political events together with the social changes. Also, we tried to examine these changes and events with the content of the novels written in this era. Therefore we tried to shape the quality of the relationship between society and novel by emphasizing on the similarities among them. Also, we tried to show the differentiation of political events and discourses with the novels. Most of the first Iranian Novels written in Qajar era had historical content, but with the establishment of the Constitution in 1906, novels gained political content with emphasizing on the social problems. In early Pahlavi era whit manifests of the new social and political orders, criticizing social issues became even more evident in the novels. Also, the state has held new rules about publications, such as banning books which are against religion. When Mohammad Reza Pahlavi came to power, some repressed groups found an area to present their ideas to the public; along with, new content and genres appeared in novels. The emergence of various genres and the rise in the number of translated novels led to the advancement of written literature in Iran. In the mid-Pahlavi era, the state constructs new mechanisms for censorship. The authors therefore strongly opposed this censorship and played an important role in waking people up for social oppression. In the last years of the Pahlavi, censorship was the main challenge of the state and liberation was the main demand of people. In this era authors not only were political by their novels but also engaged in political acts. In this study, we found that most of the Iranian novels have reacted to political events and social problems; also, the novels of this era attempted to criticize the ongoing problems of society. However, novels usually did not discuss a specific case in depth, but they articulate a special political case with a different range of social issues. On the other hand, the general subjects that contemplated by the authors during these years have not changed much. It means that Iranian society dealt with similar issues in this period. Also, the Iranian novel helped for extending of nationalism in this country with making different "others", but also the main content of novels turned from western admiration to western opposition near the 1979 revolution.

Taşkın, Çağatan ve Selin Raçlı (2019). “Kargo Hizmetlerinde Şikâyet Etme Niyeti ve Öncülleri Arasındaki İlişkilerin PLS-Sem İle Araştırılması”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 835-864.

DOI: 10.21550/sosbilder.548569

Araştırma Makalesi

KARGO HİZMETLERİNDE ŞİKÂYET ETME NİYETİ VE ÖNCÜLLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN PLS-SEM İLE ARAŞTIRILMASI

Çağatan TAŞKIN*
Selin RAÇLI**

Gönderim Tarihi: Nisan 2019

Kabul Tarihi: Nisan 2019

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, kargo sektöründe nihai tüketicilerin şikâyet etme niyetlerinin öncüllerinin (kontrol edilebilirlik, bilgi düzeyi, algılanan uzaklaşma ve şikâyete yönelik tutum) şikâyet etme niyeti üzerindeki etkilerini PLS-Sem ile araştırmak ve elde edilen modelleme sonuçlarına göre kargo hizmetleri sunan işletmelere müşteri şikâyet yönetimini daha etkin uygulamaları adına bazı yönetsel çıkarımlarda bulunmaktır. Araştırma evrenini, Bursa ilinde yaşayan ve kargo firmalarının hizmetlerinden faydalanan ve “yakın zamanda yaşanan olumsuz hizmete” maruz kalmış müşteriler oluşturmaktadır. Veriler hem online olarak oluşturulan anket formu hem de yüz yüze yapılan görüşmelerle toplanmıştır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma modelinin test edilmesinde PLS-Sem kullanılmıştır. Araştırma sonuçları kontrol edilebilirliğin, bilgi düzeyinin, algılanan uzaklaşmanın ve şikâyete yönelik tutumun, şikâyet niyeti üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Kontrol edilebilirliğin hem şikâyete yönelik tutumlar hem de şikâyet etme niyeti üzerinde en önemli öncül olduğu tespit edilmiştir.

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, ctaskin@uludag.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, selinn502@gmail.com

Anahtar Kelimeler: *şikâyet etme niyeti, şikâyete yönelik tutum, kontrol edilebilirlik, Kargo sektörü, PLS-Sem*

Investigating the Relationships among Complaining Intention and Its Antecedents in Cargo Industry by Means of PLS-Sem

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the influence of the antecedents of complaining intention (controllability, level of knowledge, perceived alienation and attitude towards complaining) on complaining intention of customers in the Cargo sector by means of PLS-Sem and to make some managerial inferences in order to carry out more effective customer complaint management for the Cargo companies according to the results. The main population of the research consists of customers who have been exposed to Cargo service failure in Bursa. The data were collected by online questionnaire and face to face interviews. The convenience sampling method was used in the research. PLS-Sem was used to test the research model. The research results show that controllability, level of knowledge, perceived alienation and attitude towards complaining have significant influences on complaining intention. Controllability was found to be the most important antecedent on attitudes towards complaining and complaining intention.

Key words: *complaining intention, attitude towards complaining, controllability, Cargo industry, PLS-Sem*

Giriş

Toplumların ekonomik kalkınma ve gelişmesine katkı sağlayan en önemli endüstrilerinden biri olan hizmet sektöründe; yarattığı katma değer, istihdam ve diğer ekonomik göstergeler açısından taşımacılık hizmetleri kritik bir yere sahiptir. Taşımacılık hizmetleri arasında özellikle nihai tüketicilere yönelik kargo hizmetleri ise ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye’de kargo hizmetleri sektörü gerek bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler gerekse de elektronik ticaretin yaygınlaşması gibi nedenlerden ötürü giderek büyüyen bir sektör haline gelmiştir. Kargo hizmetleri sektörünün Türkiye için hem reel sektörün çözüm ortağı olması hem de istihdam alanı yaratması açılarından önemi fazladır. Bununla beraber kargo hizmetleri sektöründe de rekabet hızla

artmaktadır. Gerek nihai tüketicilere gerekse de endüstriyel işletmelere kargo hizmetleri sağlayan işletmeler rekabetçi avantaj sağlayabilmek için müşterileri ile olan ilişkilerine daha fazla dikkat etmek zorunda kalmaktadır. Müşteri ilişkileri yönetimi açısından müşteri şikâyet yönetimini etkin bir şekilde gerçekleştirmek ise işletmeler için yaşamsaldır. Birçok işletme, şikâyet yönetimi konusundaki yatırımları müşteri bağlılığını arttırmanın bir aracı olarak değerlendirmektedir.

Şikâyet yönetimine yönelik strateji oluşturabilmek için işletmelerin öncelikle müşterilerinin şikâyet etme niyetlerini etkileyen faktörleri bir başka ifade ile müşteri şikâyet etme niyetinin öncülleri ve bu öncüllerin arasındaki ilişkiler hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Ancak bu ilişkilerin doğru bir şekilde tespiti sonrasında stratejiler oluşturulabilir ve müşteri bağlılığı arttırılabilir. Ayrıca, günümüzün bilgi ve iletişim çağında işletmeler proaktif bir yaklaşım sergilediği ve şikâyet kanallarını açık tuttuğu sürece rekabetçi avantaj elde edecektir. Bu çalışmanın amacı, kargo sektöründe nihai tüketicilerin şikâyet etme niyetlerinin öncüllerinin (kontrol edilebilirlik, bilgi düzeyi, algılanan uzaklaşma ve şikâyete yönelik tutum) şikâyet etme niyeti üzerindeki etkilerini PLS-SEM ile araştırmak ve elde edilen modellerle sonuçlarına göre kargo hizmetleri sunan işletmelere müşteri şikâyet yönetimini daha etkin yürütmeleri adına bazı yönetsel çıkarımlarda bulunmaktır.

Müşteri Şikâyet Etme Niyeti ve Öncülleri

İşletmeler bir başarısızlık ile karşılaştığında ancak başarısızlığın nedenleri hakkında bilgiye ulaşırlarsa faaliyetlerini iyileştirebilirler. Bu bakımdan müşteri şikâyetleri yöneticilerin problemin kök-sebep analizini yapmasına ve işlerin yanlış gitmesine neden olan alanları tespit etmelerine izin veren önemli geri bildirimlerdir. Bu nedenle, müşteri şikâyet kanallarını açık tutmak önemlidir. Yöneticiler memnuniyetsiz müşterileri şikâyette bulunmaya teşvik ederek, ilgili

sorunların tespit edilmesini ve başarısızlığa ilişkin çözüm olasılıklarının belirlenmesini sağlayabilirler (Olsen vd. 2016: 420-421).

Tüketicilerin ürün veya hizmete ilişkin hem memnuniyet hem de memnuniyetsizlik ile ilgili deneyimlerinin değerlendirilmesini kapsayan tüketici şikâyet davranışı süreci hem davranışsal hem de davranışsal olmayan tepkiler içermektedir (Day 1980: 211). Herhangi bir probleme ilişkin şikâyetçi konumda bulunan bireylerin (1) sesli şikâyetler/olumsuz ağızdan ağıza iletişim (eyleme katılan kişilere direkt telafi işlemi talebinde bulunmak, firmadan tazminat talep etmek); (2) özel/kişisel şikâyetler (kişiler arası olumsuz diyaloglar veya boykotlar); ve (3) üçüncü taraf şikâyetler (yasal işlem uygulanması) olmak üzere üç tür şikâyet davranışı söz konusu olabilir (Singh 1988: 95). Genel düzeyde şikâyet davranışının altında yatan dört ana faktör; (1) memnuniyetsizlik durumunda şikâyet etme eğilimi, (2) bireyin ürün ya da hizmetten memnuniyetsiz olma fırsatları, (hoşnutsuzluk oranının bazı sektörlerde daha fazla muhtemel olması. Ör. hızlı teslimat firmaları, otomotiv sektörü vb.) (3) şikâyetleri çözüme kavuşturmak ya da müşteri şikâyetlerini almak için fırsat sağlamak ve (4) tüketici bilgisinde uyumsuzluk (kullanılan ürün veya hizmet hakkında bilgisizlik, şikâyet işleme prosedürlerine aşina olmama durumu) şeklindedir (Day vd. 1976: 265-266). Ayrıca, öfke gibi çeşitli olumsuz duygular müşterilerin doğrudan şikâyet etme niyetlerini etkilemekte ve daha fazla üçüncü taraf şikâyetinde bulunmalarına neden olmaktadır (Kalamas vd. 2008: 821). Diğer yandan müşteriler ve hizmet sunan firma çalışanları arasındaki sosyal ve kişilerarası faktörlerin şikâyet etme niyetini etkilediği belirtilmektedir. Araştırmacılar, firma çalışanları ile güçlü bir ilişki geliştirmiş olan müşterilerin şikâyet etme ihtimalinin daha düşük olduğunu ve zayıf bağı olan müşterilerin şikâyet etme ihtimalinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (Mittal vd. 2008: 196). Müşterilerin hizmet sunucularının az sayıda olduğu ya da hiç olmadığı durumlarda, alternatif firmaların çokluğuna oranla şikâyette bulunma olasılığının daha az olduğu ifade edilebilir. Bu durumda kilit

nokta, sektörde tek konumda bulunan firmaların şikâyet ele alma sorumluluğunun daha az bulunduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca müşteriler şikâyet ederek, bir araya getirilebilecek farklı olası sonuçları geri ödeme, onarım gibi belirli bir sorunun somut bir çözümünü, özür dilenmesi durumunda psikolojik bir tazminatı ya da “memnuniyetsizlik durumunun diğer tüketicilere karşı oluşmasının önlenmesi” gibi sosyal bir fayda arayabilirler (Landon 1980: 335-337).

Müşteri şikâyetini etkileyen konulardan biri de hizmet hatasıdır. Hizmet hatası, bir hizmetin sunulması sırasında meydana gelen her türlü hata, eksiklik veya problemdir ve müşteri ihtiyaçlarının karşılanmasında gecikme veya engelleme yaratmaktadır. Hizmet hatası ve memnuniyetsizlik ihtimalinin yüksek olması müşterilerin risk algısını artırmaktadır (örneğin, fizyolojik, finansal, performans, sosyal, psikolojik ve zaman riski) (Koç 2017: 1). Hizmet hatasının değerlendirilmesi kapsamında literatürde; problemin kökü/neden odağı, kontrol edilebilirlik ve istikrar olmak üzere çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Sorunun kök/neden odağında, problemin hizmet talep edilen firmadan mı ya da dış faktörlerden mi ortaya çıktığının tespit edilmesi yer almaktadır. Sorunun kontrol edilebilir olduğu düşüncesi ise hizmet başarısızlığında algılanan kasıtlılık ya da problemin ortaya çıkarılması konusunda bilincin olup olmadığı durumudur. Son olarak da istikrar terimi, hizmet olumsuzluğun devam edip etmeyeceğinin müşteriler tarafından sorgulanmasıdır (Koç 2018: 11).

Literatürde araştırmacılar tüketicilerin neden şikâyet ettiklerini anlamaya çalışırken, oldukça sınırlı sayıda incelenmiş bazı araştırmalarda ise neden bazı bireylerin şikâyetlerini bir kuruluşa iletmemek konusunda daha meyilli olduklarını gündeme getirmeye çalışmıştır (Davidow vd. 1997: 452). Şikâyette bulunmama eyleminin, müşterinin hangi memnuniyet seviyesinde olduğuna bakılmaksızın alternatif olasılıkların değerlendirilmesi ve faydaların incelenmesi sonucunda, bireyin firmadan tazminat alabilme başarı olasılığının şikâyet etmeye yönelik harekete geçmesi maliyetinden daha yüksek

görüldüğü durumda, bireylerin eyleme geçmesinin muhtemel olduğu görülmektedir (Day vd. 1981: 104).

Çoğu araştırma, müşterinin memnuniyetsizlik durumlarında şikâyet eylemine geçme olasılığının şikâyette bulunma niyetlerine bağlı olduğundan bahsetmiştir (Singh 1989) Niyetler bir kişinin, davranışını yerine getirme çabası gösterme konusundaki bilinçli bir plan veya kararı anlamına gelen motivasyonunu temsil eder. Davranışsal niyet, (1) kişinin bir eyleme karşı tutumu; (2) bir eylemin yerine getirilmesine ilişkin öznel normlar (toplumsal baskılar); ve (3) belirli bir eylem üzerinde algılanan kontrolü (eylemin gerçekleştirilmesi esnasındaki; kişisel yetenekler, zaman, para vb.) olmak üzere üç faktörden oluşan bir fonksiyondur (Cheng vd. 2008: 554). Farklı bireylerin, mal ve hizmetlerle ilgili deneyimlere verdikleri farklı tepkiler yüksek memnuniyet seviyesinden aşırı memnuniyetsizliğe kadar değişebilmektedir (Day vd. 1976: 264). Şikâyet niyetinin; bazı araştırmalarda algılanan uzaklaşmadan, geçmiş deneyimlerden ve kontrol edilebilirlikten etkilendiği tespit edilen şikâyete yönelik tutum tarafından, güçlü ve olumlu yönde etkilendiği bulunmuştur (Kim vd. 2003: 366).

Bireyin bulunduğu ortam daha teknik ve karmaşık hale geldikçe, bu ortamlardan uzaklaşma ihtimalinin daha yaygınlaştığı varsayılmaktadır. Bireyin, sosyal yapı içinde etkileşim kurması gerektiğinde sosyal yapıdan ve benlikten ayrılma duygularını deneyimlediği düşünülmüştür. Yüksek sosyal uzaklaşma sorunu yaşayan insanların faaliyette bulunduğu pazardan da uzaklaşma eğiliminde olduğu söylenebilmektedir. Kişiler arası farklı hizmet sunumları, fiyat farkları, düşük ürün teklifleri ve piyasa uygulamaları güçlü bir uzaklaşma kaynağı olarak belirtilebilir (Allison 1978: 565-572). Şikâyet davranışının belirleyicilerinden biri olduğu düşünülen algılanan uzaklaşma net bir ifadeyle, tüketicilerin başarısızlık tecrübe ettiği şirketin ait olduğu sektörle ilgili genel düzeyde olumsuz algulamalarını ifade eder. Bireyler, bir işletmenin ve firma

çalışanlarının, müşterilerin ihtiyaçlarını ve ilgi alanlarını gerçekten önemsemediğini, dürüstlük ve hizmet kalitesinden yoksun olduğunu ve taahhütlerine uymadığını düşünebilir, dolayısıyla bu durum bireyin tüm sektöre yönelik yüksek seviyede algılanan uzaklaşması olarak atfedilmektedir (Jin 2010: 91). Diğer yandan güçlü bir tüketici hakkı duygusunu barındıran bireylerde, müşteri-firma faaliyetlerinin nasıl gerçekleşmesi gerektiği konusunda beklentilerini yüksek seviyede tutumlarına neden olmaktadır ve firmanın faaliyetlerine güvensiz olmaya eğilimli olabileceği savunulmaktadır (Boyd vd. 2005: 283). Firma-müşteri arasındaki ilişkide, sorunun firma tarafından kaynaklanan ve kontrol edilebilir olduğu düşüncesi, tüketiciyi firmaya karşı öfkeli konuma getirmektedir. Kontrol edilebilirlik durumu firma tarafından doğrudan (eğitimsiz çalışanlar vb.) oluşmasına sebep olduğu gibi dolaylı şekilde de meydana gelebilir. Diğer yandan tüketicinin hizmet ya da ürün problemine ilişkin algıladığı nedenler ile gerçek nedenler arasında farklılık olabilir. Örneğin tüketici, kendisinden kaynaklanan bir nedeni firmadan kaynaklanıyor olduğunu düşünebilir, ya da oluşan probleme ilişkin kontrol edilebilir olup olmadığının bilgisine sahip olmayabilir. Ayrıca tüketici problemin kontrol edilebilirliği hakkında bilgiye sahip olsa da algılanan nedenler bireylerin eyleme geçmesini etkileyebilmektedir (Folkes 1984: 399-407). İlave olarak sorunun kontrol edilebilir ya da istikrarlı olduğuna inanan şikâyetçilerin, hizmet sağlayıcısıyla yeniden faaliyet gösterme olasılıkları daha düşüktür ve yakın çevresini kötü deneyim yaşanan firmayla çalışmamaları konusunda uyarabilirler (Blodgett vd. 1995: 33). Şikâyet etmeye yönelik tutum/davranış, şikâyetin genel olarak “iyiliği” veya “kötülüğü” hissini kapsar ve belirli bir memnuniyetsizlik bölümü ile sınırlı değildir. Örgütsel öğrenme teorileri, şikâyet mekanizmalarının ve seçeneklerinin (haksız uygulamaların bilgisi, tüketici hakları ve şikâyet kanalları hakkında bilgi) öğrenildiğinde ve bu deneyimlerin olumlu sonuçlar verdiği varsayıldığında, tüketicinin şikâyete karşı daha olumlu tutumlar geliştirdiğini ortaya koymaktadır (Singh vd. 1996: 353). Bilgi düzeyi ise genel olarak tüketicinin piyasadaki olası

alternatifler hakkındaki bilgisini, kaliteli ürün veya hizmetler için endişeyi, tüketicinin korunma haklarını ve şikâyet sunma mekanizmalarını yansıtır (Velázquez vd. 2010: 533-534).

Literatür Taraması

Kargo hizmetlerinde müşteri şikâyet etme niyetinin işletmelerin başarısı üzerindeki etkisi son derece önemlidir ancak buna rağmen kargo hizmetlerinde Türkiye’de şikâyet etme niyeti ile öncülleri arasındaki ilişkileri PLS-Sem ile inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Buna ek olarak, kargo sektörü için yabancı literatürdeki çalışmalar da bu araştırmada ele alınan müşteri şikâyet niyeti öncüllerini bir bütün halde içermemektedir. Bu nedenlerle literatür taraması hizmet sektörleri kapsamında incelenmiştir. Bu araştırmanın modelinin temelini oluşturan ve müşteri şikâyet niyeti öncüllerinin müşteri şikâyet niyeti üzerindeki etkisini araştıran en önemli çalışmaların başında LiYin Jin (2010) ve Beatriz vd. (2010) gelmektedir. Bu çalışmalardan ilki Çin perakende endüstrisinde, ikincisi ise restoran sektöründe yapılmıştır.

Brezilya’daki tüketiciler üzerinde bir restoran hizmetine yönelik yapılan ve memnuniyetsizlik düzeyi ile şikâyete yönelik tutumun şikâyet niyeti üzerindeki etkisi ve aralarındaki etkileşiminin analiz edildiği bir çalışmada, şikâyet etmeye yönelik tutum yüksek olduğunda, memnuniyetsizlik düzeyinin şikâyet niyeti üzerinde daha güçlü bir etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca şikâyet etmeye yönelik tutumun, memnuniyetsizlik düzeyinin şikâyete çevrilmesi için önemli bir unsur olarak görüldüğü, şikâyete yönelik tutumu düşük olan müşterilerin memnuniyetsizlik seviyesinden daha az etkilendikleri belirtilmiştir (Fernandes vd. 2008: 589). Sorunun ciddiyetinin memnuniyetsizlik yoğunluğu/şiddeti fikrinin başka bir savunucusu olarak Richins’in (1983: 76) perakende/mağaza sektörü müşterileri üzerinde yaptığı araştırmasının sonuçlarına göre, memnuniyetsizlik yoğunluğu ile şikâyet etme davranışı arasında doğrudan bir ilişki

bulunmuştur. Petzer vd. (2012: 18-19) tarafından banka işlemlerinde bulunmuş bireyler, iç hatlar hava yolunu kullanmış müşteriler ve restoran hizmeti almış tüketiciler üzerinde gerçekleştirilen araştırmalarında, personel üyelerine ulaşılabilir olmaları ve şikâyet sürecini kolaylaştırmak için bir sürecin mevcut olmasının sağlanması durumunda, hizmet kuruluşunun faaliyet gösterdiği sektörden bağımsız olarak, müşterilerin genellikle devamlı işbirliği yaptığı hizmet kuruluşuna doğrudan şikâyet etme olasılığının daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Demografik özellikler ile müşteri şikâyeti davranışı arasındaki ilişki hakkında çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Williams (2002: 268-269) bireylerin davranışlarının, sosyal sınıf ve göreceli sınıfın gelir düzeylerine göre değiştiğini ölçmek üzere, farklı ürün kategorilerini (giyim, mutfak ürünleri, otomobil, mobilya vb.) tercih eden bireyler kapsamında yaptığı araştırmasında, yüksek statülü mesleklerde çalışan insanların, daha az prestijli pozisyonlarda olanlardan ayrı kılan karakteristik kişiliklerinin, dürtülerinin ve değerlerinin bulunduğu bahsetmiştir. Tronvoll, (2007: 42) Norveç'te bulunan bir sosyal sigortalar kurumuna şikâyette bulunmuş bireyler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında, tüketici şikâyetçi davranışı ile sosyal ve kültürel kalıplar arasında önemli bir ilişki olduğu belirtmiş fakat eğitim, cinsiyet ve yaşın şikâyet etme sıklığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını saptamıştır. Demografik özellikler ile bu özellikler arasındaki farklılıkların şikâyet davranışları üzerindeki etkisi ölçmek üzere Türkiye'nin Ankara şehir merkezinin çeşitli kesimlerinde birbirinden farklı demografik özelliklere sahip olduğu düşünülen bireyler üzerinde yapılan bir araştırmaya göre; Türkiye'deki üst meslek grubunda bulunan müşterilerin memnuniyetsizlik durumunda satın alma deneyimlerinin fazla olması ve bu durumun müşterilerin beklentilerinde artışlara sebebiyet vermesi nedeniyle şikâyet etmeye daha yatkın oldukları görülmektedir (Metehan vd. 2011: 47).

Danimarkalı tüketiciler üzerinde çeşitli hizmet ve ürün gruplarının satın alınması sonucu ürün veya hizmet kusuru ya da eksikliklerinin yaşanılmasına ilişkin durumsal ve kişisel faktörlerin, belirli durumlarda şikâyet üzerindeki etkisini ölçen bir araştırmada, tüketicinin ürün veya hizmet kusurları veya eksiklikleri yaşarken şikâyet etme olasılığının kişiye ve duruma göre değiştiği öne sürülmüştür. Bununla birlikte, şikâyet davranışını, bazı kişilerin (şikâyet eyleminin teşvik edilmesi amacıyla hedeflenmesi en önemli grup olarak görülen), ciddi olarak algıladıkları durumlarda bile şikâyetten kaçındıklarını tespit etmiştir. Bu araştırmada ayrıca beklenmedik şekilde, geçmiş şikâyet tecrübelerinden sonra, bireylerin duygusal memnuniyetsizlik deneyimlerini daha fazla kontrol etme eğiliminde olmalarının etkisiyle ve daha az şikâyetçi olma gerekçesi sebebiyle şikâyete yönelik tutumun geçmiş şikâyet tecrübelerinden pek fazla etkilenmediği saptanmıştır (Thøgersen vd. 2003: 773-774).

Chang ve arkadaşları (2008: 72-73) tarafından Tayvan’da bulunan bir uluslararası hava limanının müşterileri üzerinde yapılan araştırmada; sosyal adalet, hizmet kalitesi, memnuniyet ve gelecekteki şikâyet niyetleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasında pozitif bir ilişki tespit edilirken, müşteri memnuniyetinin şikâyet niyeti üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. İlaveten müşterilerin havaalanının etkileşimi ve prosedürlerine önem vermesi sebebiyle, hizmet sağlayıcı merkezinin hizmet problemlerini tam olarak çözemediğine inandığı noktada, hizmet hakkında şikâyette bulunmaya değmeyeceğini düşünecekleri sonucuna varılmıştır.

Kargo hizmeti kalitesi kriterlerinin gelecek yılda değişip değişmediğinin soruşturulması ve değerlendirilmesi ile ilgili, Polonya’da bulunan hem şahıslar hem de şirketler olmak üzere kargo hizmeti müşterileri üzerinde yapılan bir incelemede, günümüzde müşteriler için en önemli kriterlerden olan teslimat süresi ve fiyata, güven ve teslimat esnekliğinin eklendiği kanıtlanmış, gelecek yıl

perspektifine göre teknik gelişme beklentilerinin (modern ambalajlama, hizmet, hizmet kişileştirme) artacağını ve fiyatın öneminin azalacağı tespit edilmiştir (Gulc 2017: 43-44).

Mağazacılık sektöründe üç genelleştirilmiş kişisel faktörden (uzaklaşma, geçmiş şikâyet deneyimi ve kontrol edilebilirlik) etkilenen tutumsal ve algısal değişkenlerin şikâyet niyetini nasıl artırdığı üzerinde inceleme yapan Kim ve arkadaşlarının (2003: 354-364) önerdiği model, şikâyet niyetinin genelleştirilmiş kişisel faktörlerden etkilenen davranışsal ve algısal değişkenlere bağlı olduğunu göstermektedir. Bulgular, şikâyete karşı tutum ile şikâyet niyeti arasındaki bağlantının, şikâyetin algılanan değeri ile şikâyette başarı olasılığı arasındaki ilişkiden daha güçlü olduğunu yansıtmaktadır. Kontrol edilebilirliğin tutum ve algısal araçları da olumlu yönde etkilediğini belirtilmiştir.

Malezya'daki alışveriş merkezleri tüketicileri üzerinde üçüncü taraf kurumlara yapılan şikâyetlere yönelik çalışmada; şikâyet davranışına planlı davranış teorisinin uygulanmasında şikâyet niyetleri ve eylemleri üzerinde durularak şikâyete karşı tutum, toplumsal faydalar ve şikâyet başarısı olasılığı incelenmiştir. Sonuçlar, tutum ve şikâyetlerin algılanan başarı olasılığının şikâyet eylemleri üzerindeki etkisine şikâyet etme niyetinin aracılık ettiğini göstermiştir (Zhao vd. 2015: 249).

Bir çalışmada Amerika'da hizmet sektöründe bulunan firma tüketicileri üzerinde hizmet başarısızlıklarının gelecekteki şikâyet niyetleri üzerindeki etkilerini ve memnuniyet ile şikâyet niyetleri arasındaki bağlantının düşük ve yüksek şikâyete yönelik tutuma sahip olan tüketiciler arasında farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bulgular, hizmet başarısızlığı sonucunun müşterilerin gelecekteki şikâyet niyetlerini etkilediğini görülürken, şikâyete yönelik tutum sergileyen müşterilerin memnuniyetlerinden bağımsız olarak şikâyet etme ihtimalinin de yüksek olduğu öne sürülmüştür (Voorhees vd. 2005: 200). Bu sonuçla bağlantılı olarak hizmet sunan herhangi bir

firmada (telekomünikasyon, eğlence, restoran, teknik destek vb.) güncel olumsuz deneyim yaşamış tüketiciler üzerinde memnuniyetin hizmet probleminin şiddetinden etkilendiğini ve şikâyet niyetlerini nasıl etkilediğini ölçmek üzere tasarlanan bir başka çalışmada, yüksek şikâyetçi tutuma sahip olan müşterilerin şikâyetinde bulunmalarının hizmet başarısızlığının şiddetiyle ilgili olmadığı bulunmuştur. Diğer bir deyişle, şikâyet etme niyetinin yüksek olduğu bireylerde memnuniyet seviyelerine bakılmaksızın şikâyetinde bulunmalarının daha muhtemel olduğu ve kendilerini şikâyet davranışına hazır hissettiklerinde memnuniyetlerini etkileyen olumsuz durumların bu bireyler için bir önem arz etmediği belirtilmiştir. Memnuniyetin şikâyet niyetleri üzerindeki güçlü etkisinin, düşük tutuma sahip olan bireyler için geçerli olduğu gösterilmiştir (Matos vd. 2009: 470-470).

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, kargo firmalarından hizmet almış olan müşteriler üzerinde bu firmalarda sunulan hizmete ilişkin müşteri şikâyet etme niyeti öncüllerinin (kontrol edilebilirlik, şikâyete yönelik tutum, bilgi düzeyi, algılanan uzaklaşma) şikâyet etme niyeti üzerindeki etkisini PLS-Sem ile ölçmek ve elde edilen modelleme sonuçlarına göre strateji önerilerinde bulunmaktır. PLS-Sem, yapısal eşitlik modellemeye veri dağılımı hakkında hiçbir varsayıma gereksinim duymayan bir modelleme yaklaşımıdır. Özellikle, örneklem sayısının az olduğu, uygulamaların kısıtlı teoriye sahip olması, tahmini doğruluğun birincil öneme sahip olmadığı durumlarda kovaryans temelli yapısal eşitlik modellemeye iyi bir alternatif olabilmektedir (Wong 2013).

Araştırmanın Evreni ve Örneklem Büyüklüğü

Araştırma evrenini, Bursa ilinde yaşayan ve kargo firmalarının hizmetlerinden “yakın zamanda yaşanan olumsuz hizmete” maruz kalmış müşteriler oluşturmaktadır. Veriler hem online olarak oluşturulan anket formu hem de yüz yüze yapılan görüşmelerle

toplanmıştır. Örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme kullanılmıştır. Online olarak oluşturulan anket formu, ilgili sosyal medya hesapları, e-mail ve Whatsapp mesajları ile olası hedef kitlesine ulaşılmıştır. Toplamda 317 anket toplanmış olup, bunlardan 301 tanesi analiz için uygun bulunmuştur.

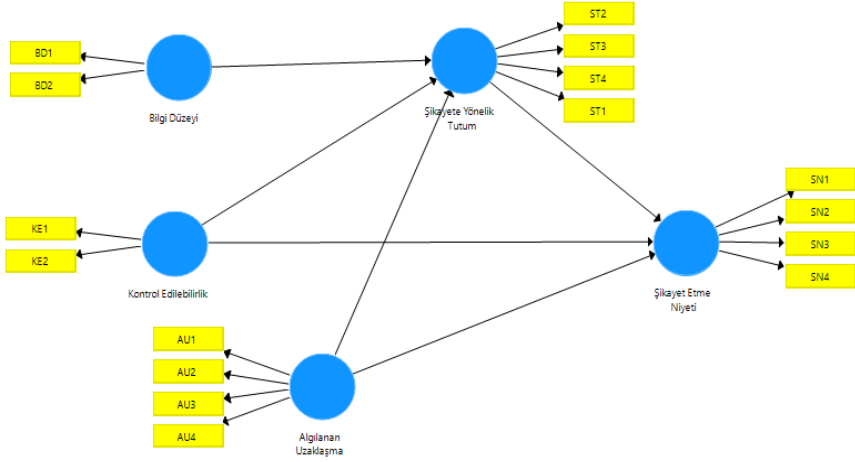
Anket Formunun Oluşturulması

Araştırmanın ölçeği, “kontrol edilebilirlik”, “şikâyete yönelik tutum”, “bilgi düzeyi” ve “algılanan uzaklaşma” olarak ifade edilen müşteri şikâyet etme niyeti öncülleri ile “şikâyet etme niyeti” değişkeninden oluşmaktadır (Jin 2010; Velázquez vd. 2010). Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde, katılımcıların demografik özellikleri için yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir, eğitim durumu, en fazla kullanılan kargo hizmet sağlayıcısı ve kullanılan kargo firmasının seçilme nedenini ölçen sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise müşteri şikâyet etme niyeti öncülleri ile şikâyet etme niyetini ölçen 16 adet ifade yer almaktadır. Müşterilerin bu ifadelere katılım derecelerini belirlemek üzere 5’li Likert ölçeği (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Tamamen Katılmıyorum) kullanılmıştır.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın modeli Şekil 1’de verilmiştir. Araştırma modelinde; “şikâyete yönelik tutum”, “kontrol edilebilirlik”, “algılanan uzaklaşma”, “bilgi düzeyi” ile “şikâyet etme niyeti” örtük değişkenleri mevcuttur. Araştırma modelinden görüleceği üzere, literatürde şikâyete yönelen faktörler olarak da bilinen, belirtilen dört boyutun şikâyet etme niyeti üzerindeki etkisi test edilecektir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma hipotezleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir:

H₁ : “Bilgi düzeyi” boyutunun “şikâyete yönelik tutum” üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₂ : “Kontrol edilebilirlik” boyutunun “şikâyete yönelik tutum” üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₃ : “Algılanan uzaklaşma” boyutunun “şikâyete yönelik tutum” üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₄ : “Algılanan uzaklaşma” boyutunun “şikâyet etme niyeti” üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₅ : “Kontrol edilebilirlik” boyutunun “şikâyet etme niyeti” üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₆ : “Şikâyete yönelik tutum” boyutunun “şikâyet etme niyeti” üzerinde olumlu etkisi vardır.

Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

PLS 3.0 programı tarafından verilen, “faktör yükleri”, “boyut güvenilirliği ve geçerliliği” sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur. Composite Reliability değerlerinin 0.70’in üzerinde, AVE değerlerinin ise 0.50’nin üzerinde olması gerekmektedir (Fornell vd. 1981; Cortina 1993).

Tablo 1. Boyut Güvenilirliği ve Geçerliliği

		Faktör Yükleri	Cronbach’s Alpha	Composite Reliability (CR)	Average Variance Extracted (AVE)
Algılanan Uzaklaşma	AU1	0.83	0.88	0.92	0.74
	AU2	0.84			
	AU3	0.89			
	AU4	0.87			
Bilgi Düzeyi	BD1	0.90	0.80	0.91	0.83
	BD2	0.92			
Kontrol Edilebilirlik	KE1	0.91	0.83	0.92	0.85
	KE2	0.93			
Şikâyet Etme Niyeti	SN1	0.60	0.75	0.84	0.57
	SN2	0.83			
	SN3	0.81			
	SN4	0.76			
Şikâyete Yönelik Tutum	ST1	0.73	0.68	0.80	0.50
	ST2	0.57			
	ST3	0.73			
	ST4	0.78			

Demografik Özellikler

Tablo 2 ve Tablo 3’te katılımcıların demografik özellikleri verilmektedir.

Tablo 2. Demografik Özellikler

Medeni Durum	Sıklık	Yüzde	Yaş	Sıklık	Yüzde
Evli	97	32.2	18-25	77	25.6
Bekâr	204	67.8	26-35	145	48.2
<i>Toplam</i>	<i>301</i>	<i>100</i>	36-45	45	15.0
Eğitim Durumu	Sıklık	Yüzde	46-55	22	7.2
İlköğretim Mezunu	5	1.7	56 ve üzeri	12	4.0
Lise Mezunu	64	21.3	<i>Toplam</i>	<i>301</i>	<i>100</i>
Önlisans/Lisans Mezunu	174	57.8	Cinsiyet	Sıklık	Yüzde
Y. Lisans Mezunu	52	17.3	Kadın	<i>141</i>	<i>46.8</i>
Doktora Mezunu	6	2.0	Erkek	<i>160</i>	<i>53.2</i>
<i>Toplam</i>	<i>301</i>	<i>100</i>	<i>Toplam</i>	<i>301</i>	<i>100</i>
Aylık Gelir	Sıklık	Yüzde	Kargo Firması	Sıklık	Yüzde
2200 TL ve altı	94	31.2	Yurtiçi Kargo	171	56.8
2201-3500 TL arası	81	26.9	Aras Kargo	47	15.6
3501-4500 TL arası	39	13.0	MNG Kargo	39	13.0
4501 TL ve üzeri	87	28.9	PTT Kargo	23	7.6
<i>Toplam</i>	<i>301</i>	<i>100</i>	UPS	11	3.7
			Diğer	10	3.3
			<i>Toplam</i>	<i>301</i>	<i>100</i>

Tablo 2’de görüldüğü üzere, ankete katılanların çoğunluğunu (% 53,2) erkekler oluşturmaktadır. Ankete katılanların % 48,2’lik kısmı 26-35 yaş aralığında iken, 18-25 yaş arası katılımcıların oranı % 25,6 ve 36-45 yaş arası katılımcı oranı ise % 15,0’dır. Çalışmada katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında, yüzde 57,8 Önlisans/Lisans Mezunu, yüzde 21,3’ü lise mezunu ve yüzde 17,3’ü yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Kargo Firmasını Tercih Etme Nedenleri

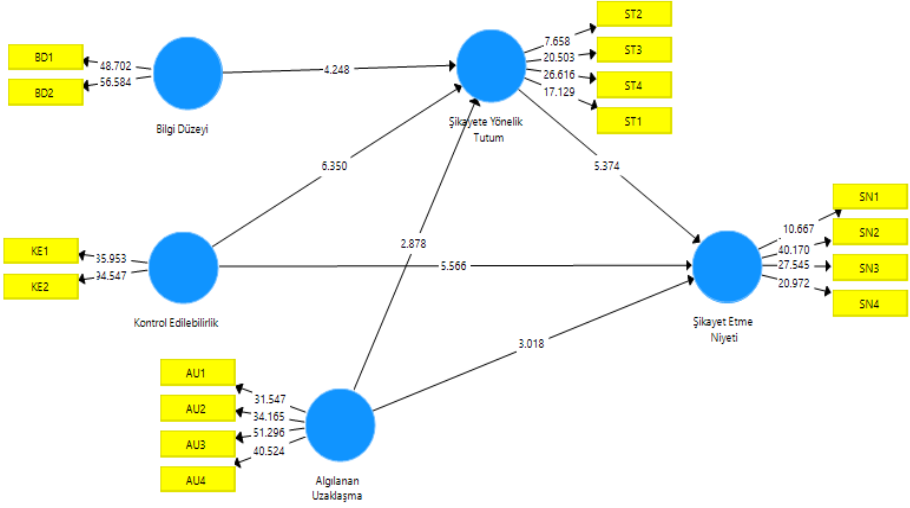
Kargo Firmasını Başlıca Tercih Etme Nedeni	Sıklık	Yüzde
Güven	87	28.9
Geniş dağıtım ağı	84	27.9
Hızlı teslimat	49	16.3
Fiyat	29	9.6
Kargo izleme ve yönetim kolaylığı	21	7.0
Müşteri hizmetleri	20	6.6
Hizmet çeşitliliği	11	3.7
<i>Toplam</i>	<i>301</i>	<i>100.0</i>

Tablo 3'e bakıldığında deneklerin en fazla %28,9 ile güven ve ikinci olarak %27,9 geniş dağıtım ağı sebebiyle kargo firmalarını tercih ettikleri tespit edilmiştir. Hızlı teslimat ise %16,3 ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Araştırma Modelinin PLS-SEM İle Test Edilmesi

Araştırma hipotezlerinin sonuçları için t değerleri hesaplanmış ve sonuçlar Şekil 2'de verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, “şikâyet etme niyeti” üzerinde en büyük etkinin öncüller arasında “kontrol edilebilirlik” olduğu saptanmıştır.

Şekil 2. PLS İle Araştırma Modelin Test Edilmesi (T Değerleri)

Araştırma sonuçlarının pazarlama stratejileri açısından değerlendirilmesinden önce, araştırmanın hipotez sonuçlarının açıklanmasında fayda vardır. Araştırma modeli için oluşturulan hipotez sonuçları Tablo 4’te özetlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, araştırma hipotezlerinin tamamı desteklenmiştir.

Tablo 4. Hipotez Sonuçları

Hipo- tezler	Yollar	Yol Katsayısı	T- İstatistiği	P değeri	Hipotez Sonuçları
H ₁	Bilgi düzeyi – Şikâyete yönelik tutum	0.22	4.24	0.000	Desteklendi
H ₂	Kontrol edilebilirlik – Şikâyete yönelik tutum	0.36	6.35	0.000	Desteklendi
H ₃	Algılanan uzaklaşma – Şikâyete yönelik tutum	0.15	2.87	0.004	Desteklendi
H ₄	Algılanan uzaklaşma – Şikâyet etme niyeti	0.15	3.01	0.003	Desteklendi
H ₅	Kontrol edilebilirlik – Şikâyet etme niyeti	0.33	5.56	0.000	Desteklendi
H ₆	Şikâyete yönelik tutum – Şikâyet etme niyeti	0.29	5.37	0.000	Desteklendi

* 1,65 (sig. level 10%)

** 1,96 (sig. level 5%)

*** 2,58 (sig. level 1%) (Hair Ringle vd. 2011; Rezaei 2015)

Sonuç ve Tartışma

Araştırma bulguları, önerilen öncüllerin şikâyet niyetlerine katkısının ve birbirleriyle olan ilişki çerçevesinin desteklediğini göstermektedir. Bu bağlamda şikâyete yönelik tutumun; kontrol edilebilirlik, bilgi düzeyi ve algılanan uzaklaşmadan etkilendiği sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde şikâyet niyetini doğrudan etkileyen öncüllerin sırasıyla; kontrol edilebilirlik, şikâyete yönelik tutum ve algılanan uzaklaşma olduğu tespit edilmiştir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, kontrol edilebilirlik boyutunun şikâyete yönelik tutum ve şikâyet niyeti üzerindeki en büyük etkiye sahip olduğu görülmektedir. Sırasıyla yol katsayıları 0,36 ve 0,33'tür.

Bu sonuç, kargo firmalarından hizmet talep eden müşterilerin memnuniyetsizlikleri sonucunda şirketin probleme ilişkin kontrolü sağlayabileceği inancına sahip olduğu ve şirkete karşı sorumluluk olarak şikâyet etme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu nedenle kargo firmaları, sundukları hizmetlere yönelik garanti sistemleri kurmak, müşteri hizmet merkezinin işlevinin geliştirmek, kontrol dışı özel durumlar yaşandığında çözüm olarak neyin ele alındığını ve durumla ilgili nihai sonuçları müşterileri ile paylaşmalıdır.

Şikâyete yönelik tutumlar üzerinde ikinci olarak 0.22 katsayısıyla en önemli olumlu etkiye sahip bilgi düzeyi boyutudur. Bu olumlu etkiden çıkarılacak sonuç, kargo firmalarıyla ilişkide bulunan müşterilerin, geçmiş deneyimleriyle bağlantılı olarak, tüketici hakları konusunda ve şikâyet prosedürleriyle ilgili yeterince bilgiye sahip olduğu ve bu durumun da hizmet başarısızlıkları sonucunda şikâyete yönelik olumlu tutum gösterdiğini saptamıştır. Sonuçlarla bağlantılı olarak Jin, (2010)'e göre geçmiş deneyimler, geçmişte benzer şikâyette bulunan davalarla edinilen daha fazla teknik bilgi ve iletişim becerisi anlamına gelir; bu durum bir müşterinin şikâyette bulunma konusundaki olumlu tutumunu artırabilir ve dolayısıyla şikâyetler üzerinde daha yüksek bir beklenti yaratabilir. İlave olarak Singh vd. (1996), hizmet sektöründe çeşitli tüketiciler üzerinde gerçekleştirdiği bir çalışmada bilgi düzeyinin, aynı firmayla faaliyet gösterme sıklığına, hizmet tüketim düzeylerine ve olumsuz durumla ilgili memnuniyet seviyelerine bağlı olduğundan bahsederek şikâyete yönelik tutumlar üzerinde pozitif etkisinin olduğunu belirtmiştir. Bu tanımlamalara ilişkin modelde bakıldığında elde edilen veriler Singh vd. (1996); ve model alınan Jin, (2010) çalışmalarındaki bulgularla eşleşmiştir. Hizmet sektöründe yer alan her firmada olduğu gibi kargo firmalarında da memnuniyet ve sadakatin öncelikli hedefler olduğu göz önüne alınarak, hizmet alma ve / veya hizmet deneyiminden sonra tüketici şikâyetlerine yol açan süreç bilgisi, pazar konumunun iyileştirilmesi için çok önemlidir. Bu nedenle kargo firmaları, şikâyetlerini tatmin edici bir çözüm bulma konusunda

müşterilerin güven düzeyini arttıracak mekanizmalar ve şikâyet prosedürlerinin basitleştirilmesi, şikâyet sonrası süreçlerin takibi, sosyal becerisi yüksek ve eğitilmiş çalışanlar gibi stratejiler geliştirerek şikâyet sürecini yönetmelidir.

Algılanan uzaklaşmanın literatürden farklı olarak, şikâyete yönelik tutum ve şikâyet etme niyeti üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülmektedir. Şikâyete yönelik tutum üzerinde 0.15, şikâyet etme niyeti üzerinde ise 0.15 katsayılarla her iki boyutu da az fakat olumlu etkilemektedir. Bu bulguya göre kargo sektörüne yönelik uzaklaşmış algıya sahip müşteriler, sektörde bulunan çoğu kargo firmasının müşteri ihtiyaçlarına ve ilgi alanlarına ilgisiz tutum sergileyeceği, saygılı ve dürüstlükten yoksun olunduğu, müşteri hak ve menfaatlerinin koruma konusunda ya da herhangi bir hizmete yönelik olumsuzluk sonucunda müşteriler tarafından gelecek şikâyetlerin çözüm sürecinde etkisiz kalacağı inancına sahiptir. Kim (2003) tarafından Kore’de bulunan bir alışveriş mağazasında olumsuz deneyim tecrübe etmiş tüketiciler üzerinde yapılan çalışmada, algılanan uzaklaşmanın şikâyete yönelik tutumlar üzerinde güçlü ve negatif etkisini tespit ederken şikâyet niyetleri üzerinde doğrudan ve anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bulguların ışığında kargo firma yöneticileri uzaklaşan müşteriler için, müşteri memnuniyetine yönelik faaliyetlerin yanı sıra, dürüst ve etik şekilde çalışma politikaları oluşturmalı, halkla ilişkiler yapısını güçlendirmeli, firma müşterilerin yararlarına ve haklarına gerçekten önem verdiğini göstererek müşterilerin uzaklaşma algılarını azaltma yoluna gitmelidir.

Son olarak modelin temel alındığı Jin (2010) ile Velázquez (2010) çalışmalarında ve diğer çeşitli ampirik araştırmalara benzer şekilde, harekete geçip geçmemek konusunda nihai kararı sağlayan belli bir davranışa yönelik tutumların şikâyet etme niyeti arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına göre 0.29 katsayısıyla şikâyete yönelik tutumun şikâyet etme niyeti üzerinde pozitif etkisi bulunmaktadır. Bu sonuca göre kargo firma müşterileri, şikâyete karşı

olumlu bir tutum sergilemektedir ve bu tutum doğrultusunda bireylerin şikâyet etme ve sonraki süreçlerde de daha fazla şikâyet eyleminde bulunma niyetinin yüksek olduğu görülmektedir. Blodgett vd. (1993) çeşitli perakende mağazaları tüketicilerine yönelik uyguladığı çalışmada, müşterinin doğrudan bir şirkete şikâyette bulunma niyetinin temelde; algılanan şikâyetin değerini, başarılı bir sonuç ya da irade gücü olasılığını içermekte olan şikâyete yönelik tutumlara bağlı olduğunu ve niyetlerin sadece bireylerin doğrudan firmaya şikâyette bulunmada başarısızlık durumuna ilişkin kendilerini huzursuz hissettiklerinde ve şikâyetten başka seçeneklerinin kalmadığı durumlarda ortaya çıktığını belirtmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda kargo firma yöneticileri, müşteri güvenini yeniden kazanmak için müşteri şikâyet davranışlarının önemini fark etmek durumundadır. Dolayısıyla tatmin edici olmayan durumlarda müşterilerin firmaya doğrudan şikâyet etme davranışına yönelten faktörleri ya da bireyler arası olumsuz diyaloglar kurmasının altında yatan sebepleri bilmeleri gerekmektedir. Bu durumun firmadan kaynaklı hizmet başarısızlığının kökünün tespitinin sağlanması için faydalı olacağı düşünülmektedir. Şikâyet mekanizmalarını iyileştiren, süreci en hızlı şekilde yöneten ve başarısızlığın tekrar oluşmamasını sağlamak adına daha verimli sistem tasarlayan kargo firmaları, memnuniyetsizliğin memnuniyet olarak değişmesini sağlayabileceklerdir.

Araştırmanın Sınırlamaları ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Bu araştırma, Bursa ilinde yaşayan ve kargo firmalarıyla olumsuz deneyim yaşamış bireyler üzerinde gerçekleştirilmiş, örnekleme yöntemi olarak da kolayda örnekleme kullanılmıştır. Dolayısıyla sonuçlar genelleştirilemez. Ayrıca, şikâyet etme niyetini etkileyen, bireyleri şikâyete yönelten faktörler olarak Jin (2010) ile Velázquez vd. (2010) tanımladığı teorik çerçeve esas alınmıştır. Mevcut çalışmalarda çeşitli sınırlamalardan söz edilebilir. Bu çalışma kargo hizmet sağlayıcıları kapsamında yapılmıştır ve genel olarak şikâyet

niyetine etki eden kişisel/tutumusal faktörler, sektörler arasında farklılık gösterdiği çeşitli yazarların çalışmalarında görülebilmektedir. Bu nedenle gelecekte analizi doğrulamak, zaman içindeki güvenilirliğini değerlendirmek ve popülasyondaki farklı alt gruplar ve sektörler üzerinde daha fazla incelenmesi gerekmektedir. Diğer yandan, müşterilerin karakter yapıları (Kalamas vd. 2008; Nyer 2000) sosyal ve kişilerarası faktörler (Mittal vd. 2008) algılanan nedenler (şikâyetle başarı olasılığı, algılanan değer vb.) bireyin bilişsel süreci, beklenti ve değer yargılamaları, (Bagozzi 1982) memnuniyetsizlik düzeyleri ve şirketlerin hizmet telafi politikaları gibi teoride var olan çalışmalarda müşterilerin şikâyet etme niyetini etkileyebilecek dikkate alınması gereken birçok gizil faktör vardır. Ayrıca bu çalışma şikâyet niyeti ile yönetsel uygulamalar açısından daha değerli olan gerçek davranış arasındaki ilişkiyi içermemektedir. Sonuç olarak, kargo hizmeti talep eden bir müşterinin şikâyet etme niyetinin, gerçek davranışlarından etkilendiği koşullar gelecekteki çalışmalarda dikkate alınabilir.

İlaveten algılanan uzaklaşma konusu ile ilgili literatürde sınırlı çalışmalarının bulunması, çalışmada elde edilen sonuçlara atıfta bulunarak kökeninin sosyal uzaklaşmaya dayandığı (Allison 1978) tüketicinin sektöre karşı kendini yabancı ve çaresiz hissetmesi durumunun kargo endüstrisinde şikâyet niyetleri üzerindeki etkisinin daha spesifik incelenmesi adına bu yapıya sahip müşterilere yönelik, kargo işletme yöneticilerinin alacağı önlemlerinin pratik öneminin ve hangi karar verme mekanizmasını kullanacakları gündeme getirilmelidir. Bu durumda müşterinin sektörden uzaklaşmasının, bireyin aynı firmayla olan faaliyet sıklıklarıyla, genel faaliyet düzeyleriyle ve hizmet başarısızlığı sonucu memnuniyet seviyesi (Singh vd. 1996) ilişkisini araştırmak gerekir.

Ayrıca gelecek araştırmalar, hizmet başarısızlığına ilişkin tatmin edici olmayan durumların seviyesi ve nedenleri şikâyetle bulunmama durumu (Davidow vd. 1997), ya da şikâyetin davranış türleri (Singh 1988; 1990) arasındaki ilişkileri analiz etmelidir. Bu alanların şikâyet

davranışı üzerindeki rolünü tespit etmek ve şikâyet niyetleri oluşumunun tatmin edici olmayan değerlendirmeler üretme potansiyeline sahip tüm endüstrilerde araştırmaları önerilmektedir.

Kaynaklar

Allison, Neil K. (1978). “A Psychometric Development of a Test for Consumer Alienation from the Marketplace”. *Journal of Marketing Research*, C. 15, s. 565-575.

Bagozzi, Richard P. (1982). “A Field Investigation of Causal Relations Among Cognitions, Affect, Intentions, and Behavior”. *Journal of Marketing Research*, C. 17, s. 562-584.

Blodgett, Jeffrey G. vd. (1993), “The Effects of Perceived Justice on Complainants' Negative Word-of-Mouth Behavior and Repatronage Intentions”. *Journal of Retailing*, C. 69, S. 4, s. 399-428.

Blodgett, Jeffrey G. vd. (1995). “The Effects of Customer Service on Consumer Complaining Behavior”. *Journal of Services Marketing*, C. 9 S. 4, s. 31-42.

Boyd, Henry C. ve Janet E. Helms (2005). “Consumer Entitlement Theory and Measurement”. *Psychology & Marketing*, C. 22, S. 3, s. 271-286.

Chang, Wei-Lung vd. (2008). “Building an Integrated Model of Future Complaint Intentions: The Case of Taoyuan International Airport”. *Journal of Air Transport Management*, C. 14, S. 2, s. 70-74.

Cheng, Simone ve Terry Lam (2008). “The Role of the Customer–seller Relationship in the Intention of the Customer to Complain: A Study of Chinese Restaurateurs”. *International Journal of Hospitality Management*, C. 27, S. 4, s. 552-562.

Cortina, Jose M. (1993). "What Is Coefficient Alpha: An Examination of Theory and Applications?". *Journal of Applied Psychology*, C. 78, s. 98-104.

Davidow, Moshe ve Peter A. Dacin (1997). "Understanding and Influencing Consumer Complaint Behavior: Improving Organizational Complaint Management". in *NA-Advances in Consumer Research* C. 24, Ed. Merrie Brucks and Deborah J. MacInnis, Provo, UT: Association for Consumer Research, s. 450-456.

Day, Ralph L. ve E. Laird Landon (1976). "Collecting Comprehensive Consumer Compliant Data By Survey Research". *Advances in Consumer Research*, C. 3, s. 263-268.

Day, Ralp L. (1980). "Research Perspectives on Consumer Complaining Behavior". Ed. C.W Lamb, P.M Dunne, *Theoretical Developments in Marketing*, Chicago: American Marketing Association, s. 211-215.

Day, Ralp L. vd. (1981). "The Hidden Agenda of Consumer Complaining". *Journal of Retailing*, C. 57, S. 3, s. 56-106.

Fernandes, Daniel Von D. H. ve Cristiane P. D. Santos (2008). "The Antecedents of the Consumer Complaining Behavior (Ccb)". *Association For Consumer Research*, C. 35, s. 584-592.

Folkes, Valerie S. (1984). "Consumer Reactions to Product Failure; An Attributional Approach". *Journal of Consumer Research*, C. 10, s. 398-409.

Fornell, Claes G. ve David F. Larcker (1981). "Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error". *Journal of Marketing Research*, C. 18, S. 1, s. 39-50.

Gulc, Aleksandra (2017). "Courier Service Quality From the Clients' Perspective". *Engineering Management in Production and Services*, C. 9, S. 1, s. 36-45.

Hair, Joe vd. (2011). “PLS-SEM: Indeed a Silver Bullet”. *Journal of Marketing Theory and Practice*, C. 19, s. 139-151.

Jin, LiYin (2010). “Determinants of Customers’ Complaint Intention: Empirical Study in The Context of China's Retail Industry”. *Nankai Business Review International*, C. 1, S. 1, s. 87-99.

Kalamas, Maria vd. (2008). “Reaching the Boiling Point: Consumers’ Negative Affective Reactions to Firm-attributed Service Failures”. *Journal of Business Research*, C. 61, S. 8, s. 813-824.

Kim, Chulmin vd. (2003). “The Effect of Attitude and Perception on Consumer Complaint Intentions”. *Journal of Consumer Marketing*, C. 20, S. 4, s. 352-371.

Koç, Erdoğan (2018). “Service Failures and Recovery in Hospitality and Tourism: A Review of Literature and Recommendations for Future Research”. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, Article in Press.

Koç, Erdoğan (2017). *Service Failures and Recovery in Tourism and Hospitality*. CABI: Wallingford, Oxford.

Landon, E. Laird (1980). “The Direction of Consumer Complaint Research”. *Advances in Consumer Research*, C. 7, s. 335-338.

Matos, Celso Augusto De vd. (2009). “Consumer Reaction to Service Failure and Recovery: the Moderating Role of Attitude Toward Complaining”. *Journal of Services Marketing*, C. 23, S. 7, s. 462-475.

Mittal, Vikas vd. (2008). “Customer Complaining: The Role of Tie Strength and Information Control”. *Journal of Retailing*, C. 84, S. 2, s. 195-204.

Nyer, Prashanth U. (2000). “An Investigation into Whether Complaining Can Cause Increased Consumer Satisfaction”. *Journal of Consumer Marketing*, C. 17, S. 1, s. 9-19.

Olsen, Line L. vd. (2016). "What Drives the Intention to Complain?". *Journal of Service Theory and Practice*, C. 26, S. 4, s. 406-429.

Petzer, D. J. ve P. G. Mostert (2012). "Attitude Towards, and Likelihood of, Complaining in the Banking, Domestic Airline and Restaurant Industries". *Southern African Business Review*, C. 16, S. 2, s. 1-23.

Rezaei, Sajad (2015). "Segmenting Consumer Decision-making Styles (CDMS) Toward Marketing Practice: A Partial Least Squares (PLS) Path Modeling Approach". *Journal of Retailing and Consumer Services*, C. 22, s. 1-15.

Richins, Marsha (1983). "Negative Word-of-Mouth by Dissatisfied Consumers: A Pilot Study". *Journal of Marketing*, C. 47, s. 68-78.

Singh, Jagdip (1988). "Consumer Complaint Intention and Behaviour: Definitional and Taxonomical Issues". *Journal of Marketing*, C. 52 S. 1, s. 93-108.

----- (1989), "Determinants of Consumers' Decisions to Seek Third Party Redress: An Empirical Study of Dissatisfied Patients". *Journal of Consumer Affairs*, C. 23, s. 329-63.

----- (1990). "A Typology of Consumer Dissatisfaction Response Style". *Journal of Retailing*, C. 66, s. 57-99.

Singh, Jagdip ve Robert E. Wilkes (1996). "When Consumers Complain: A Path Analysis of the Key Antecedents of Consumer Complaint Response Estimates". *Journal of the Academy of Marketing Science*, C. 24, S. 4, s. 356-365.

Thøgersen, John vd. (2003). "Complaining: A Function of Attitude, Personality, and Situation". *American Marketing Association Marketing and Public Policy Conference*, Washington DC, s. 760-777.

Tolon, Metehan ve Yasemin Zengin A. (2011). "Demographic Characteristics and Complaint Behavior: An Empirical Study

Concerning Turkish Customers”. *International Journal of Business and Social Science*, C. 2, S. 9, s. 42-48.

Tronvoll, Bård (2007). “Complainer Characteristics When Exit is Closed”. *International Journal of Service Industry Management*, C. 18, S. 1, s. 25-51.

Velázquez, Beatriz M. vd. (2010). “Causes for Complaining Behaviour Intentions: The Moderator Effect of Previous Customer Experience of The Restaurant”. *Journal of Services Marketing*, C. 24, S. 7, s. 532-545.

Voorhees, Clay M. ve Michael K. Brady (2005). “A Service Perspective on the Drivers of Complaint Intentions”. *Journal of Service Research*, C. 8, S. 2, s. 192-204.

Williams, Terrell G. (2002). “Social Class Influences on Purchase Evaluation Criteria”. *Journal of Consumer Marketing*, C. 19, S. 3, s. 249-276.

Wong, K. K. (2013). “Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) Techniques Using SmartPLS”. *Marketing Bulletin*, Iss. 24, Technical Note 1, s. 1-32.

Zhao, Wenjie ve Md. Nor Othman (2015). “Predicting and Explaining Complaint Intention and Behaviour of Malaysian Consumers: an Application of The Planned Behaviour Theory”. *In International Marketing*, C. 21, s. 229-252.

EXTENDED ABSTRACT

Complaining behavior is critical to ensure customer loyalty for cargo companies that are an important part of the transport industry. There are increasing numbers of complaints by customers regarding the quality of services. Thus, it is substantially important to understand the relationships among the customer complaining intention and its antecedents for cargo companies. The aim of this study is to investigate the influence of the antecedents of complaining intention (controllability, level of knowledge, perceived alienation and attitude towards complaining) on complaining intention of customers in the cargo sector by means of PLS-SEM and to make some managerial inferences in order to carry out more effective customer complaint management for the cargo companies according to the results.

The main population of the research consists of customers who have been exposed to cargo service failure in Bursa. The data were collected by online questionnaire and face to face interviews. The convenience sampling method was used in the research. The questionnaire form was sent to the target audience via online social media accounts, e-mail and whatsapp messages. A total of 317 questionnaires were collected. 301 questionnaires were found suitable for analysis. PLS-Sem was used to test the research model.

The questionnaire form was composed of two parts. In the first part of the questionnaire, the respondents were asked to report their demographic information, including gender, age, marital status, education, the most used cargo service provider and the reason why the selected cargo company was chosen. In the second part, there are 16 items for measuring the influence of antecedents of complaining intention on complaining intention. The items of second part were measured on a five-point Likert-type scales that was anchored by 1= strongly disagree to 5= strongly agree to express the degree of agreement. The scale of research consisted of variables such as "controllability", "attitudes towards complaining", "level of knowledge", "perceived alienation" and "complaining intention". The items were adopted from Velázquez et al. (2010) and Jins' studies (2010).

All of the hypotheses were supported. The research results show that controllability, level of knowledge, perceived alienation and attitude towards complaining have significant influences on complaining intention. Controllability was found to be the most important antecedent on attitudes towards complaining and complaining intention. This finding implies that, regardless of the level of the problem that causes a customer's dissatisfaction could be controlled by company influenced a customer's attitudes toward making a complaint and complaining intention. It means

that customer who demanded service from the cargo company has the belief that when the cause of dissatisfaction is identified as company's failure in precaution and they tend to complain to the cargo company by taking responsibility.

There is an increased recognition of customer complaining management as a critical aspect in today's competitive business environment. Notwithstanding the increasing researches on customer complaining behavior there is a dearth of studies that have investigated the influence of antecedents of complaining intention on customer complaining intention especially in the cargo industry. However, the current study attempts to investigate the causal relationships among the factors (as mentioned above) that influence complaining intention in the cargo industry. Therefore, the findings of this empirical study are expected to not only make a significant contribution to the customer service literature by exploring the impact of determinants on complaint intention in the context of cargo companies but also provide fruitful new insights and implications to both academicians and cargo company managers.

In the light of the research findings, several operational implementations can be taken into consideration by the cargo companies, such as establishing warranty and guarantee system for the services which they offer, improving the function of the customer service center, managing the complaints process by developing strategies such like simplification of complaint procedures. Besides companies should prefer socially skilled and trained employees to increase customer confidence level in finding a satisfactory solution for their complaints with pursuing of post-complaining processes.

Finally, as an indicator of the level of customer's dissatisfaction perceived alienation refers to the customer's overall perception of the industry to which the failing company belongs. Individuals believe that most cargo companies and their staff do not really care about customers' needs, lack the quality of honesty, and do not stick to their commitments. In this position cargo company managers should establish effective work policy, improve the complaining mechanisms, strengthen the human relations skills and reduce customers' perceptions of alienation by showing that the company really cares about customers' benefits and rights through a commitment to operate honestly and ethically.

Kurt, Çiğdem (2019). "L'enseignement / Apprentissage Interculturel Précoce Des Langues Etrangères : Pourquoi ? Quand ? Comment ?". *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, Vol. 20, Iss. 37, p. 865-887.

DOI: 10.21550/sosbilder.519360

Research Article

L'ENSEIGNEMENT / APPRENTISSAGE INTERCULTUREL PRECOCE DES LANGUES ETRANGERES : POURQUOI ? QUAND ? COMMENT ?*

Çiğdem KURT **

Sending Date: January 2019

Acceptance Date: April 2019

RESUME

Il existe un lien étroit entre une langue et sa culture puisque cette dernière est toujours le vecteur de la première. C'est à partir de cette relation irréfutable que se sont toujours faites entendre des voix contraires envers l'enseignement/apprentissage précoce des langues étrangères dans le souci de protection des langues-cultures d'origines et des identités nationales à un âge précoce. Dans cette étude descriptive qui pourrait constituer une base théorique d'études ultérieures, notre objectif est de dresser un bref historique de l'enseignement/apprentissage interculturel précoce des langues étrangères tout en remettant en cause des craintes soulevées à ce propos en Turquie. Nous traiterons ainsi de l'histoire séculaire d'une forte orientation de la civilisation à l'interculturel à travers les méthodologies/approches des langues étrangères. Pour ce dernier, nos propos seront un peu plus détaillés du fait que nous présenterons les facteurs clés pour un enseignement/apprentissage interculturel des langues étrangères réussi à un âge précoce.

Mots-clés : *enseignement / apprentissage interculturel précoce des langues étrangères, compétence de communication interculturelle, formation des enseignants, développement du curriculum, production des matériels pédagogiques*

* Cet article est tiré de la thèse de doctorat de l'auteur intitulé « Enseignement/Apprentissage Interculturel Précoce des Langues Étrangères : État des Lieux Exploratoire dans la Formation des Enseignants en Turquie » et soutenue par la Commission des Projets de Recherche Scientifique de l'Université Anadolu (BAP ; projet numéro : 1607E572).

** Dr., cigdemkurt1986@gmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 37 / Volume: 20 Issue: 37

Erken Yaşta Kültürlerarası Yabancı Dil Öğretimi / Öğrenimi: Niçin? Ne Zaman? Nasıl?

ÖZET

Bir dil ve kültürü arasında sıkı bir bağlantı vardır; çünkü dil her zaman kültürün de taşıyıcısı olmuştur. Dil, kültür ve kimlik arasındaki kaçınılmaz ilişkiden hareketle erken yaşta anadil-kültür ve milli kimliği koruma kaygısı ile erken yaşta yabancı dil öğretimine/öğrenimine yönelik karşıt sesler yükselmiştir. İleriki çalışmaların kuramsal temeline dayanak oluşturacak bu derleme çalışmasının amacı, Türkiye bağlamında bu konuya yönelik var olan endişeleri sorgulayarak erken yaşta kültürlerarası yabancı dil öğretiminin/öğreniminin kısa bir tarihçesini sunmaktır. Bu kapsamda, yabancı dil öğretim yöntemleri/yaklaşımlarında uygarlıktan kültürlerarasılığa doğru yönelimler ele alınacaktır. Ayrıca, erken yaşta başarılı bir kültürlerarası yabancı dil öğretimi/öğrenimi için temel etkenler detaylı bir şekilde tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *erken yaşta kültürlerarası yabancı dil öğretimi / öğrenimi, kültürlerarası iletişim becerisi, öğretmen eğitimi, öğretim programı geliştirme, öğretim materyali geliştirme*

1. Introduction

Au sein des événements et des programmes de célébration de l'Année européenne des langues en 2001, qui a été également l'année de la première célébration de la Journée européenne des langues (JEL), les politiques linguistiques éducatives des pays de l'Union Européenne ont été redéfinies. Dans le cadre de la réalisation de véritables politiques linguistiques, l'enseignement/apprentissage précoce des langues vivantes/étrangères (EPLV) a aussi été repris en main et a été reconsidéré en se basant sur des décisions plus radicales et à long terme ainsi que sur la règle « younger better » (plus ils sont jeunes, mieux c'est) (Dabène 2003: 13). Il a été ainsi convenu d'enseigner les langues étrangères dès le premier cycle de l'école primaire. Bien que cela se présente comme un développement appréciable et important, il semble en même temps précaire du fait que « le relatif accord sur cet enseignement est en fait un consensus mou, car les objectifs ne sont pas clairement explicités » (Abdallah-Pretceille 1991: 95) et que beaucoup de questions sont encore sans réponses :

Quels sont, en réalité les enjeux de l'apprentissage des langues vivantes à l'école élémentaire ? L'accent doit-il être mis sur la linguistique ? le communicationnel ? le culturel ? Sur le mode dissociatif, auditif ou fusionnel ? S'agit-il d'un apprentissage, d'une sensibilisation ou même comme on l'entend dire « prérequis » destiné à faciliter l'apprentissage au collège ? (ibid.: 95).

Ou bien « vise-t-on l'élargissement des capacités communicatives de l'individu ? Son ouverture culturelle du monde ? Veut-on le doter d'un ensemble de connaissance spéculative ? Développer sa conscience citoyenne ? » (Dabène 2003: 13).

Quand on regarde l'histoire de l'enseignement/apprentissage des langues-cultures, il est vu que la « culture » a été considérée, jusqu'à l'approche communicative, en tant que « civilisation » en désignant essentiellement la culture cultivée/culture savante qui se limitait à fournir des informations sur la géographie, l'histoire, l'art ou les sciences d'un pays (Windmüller 2011: 19). En d'autres termes, « il s'agissait de diffuser la culture formelle, officielle du pays dont on enseignait la langue » (Olivencia 2011: 228) parce que la langue - toujours considérée comme l'indice d'appartenance- fonctionne comme marqueur de la culture du pays étranger. L'enseignement des langues/cultures basé sur la « civilisation » ravive le débat sur « l'enseignement des langues étrangères » ou « l'enseignement en langues étrangères » dont les bases sont fondées sur la dévalorisation de la langue-culture maternelle ou la survalorisation de la langue-culture étrangère. Car il est bien établi que les nations qui perdent leur langue et donc leur culture seront condamnées à l'extinction après un certain temps, comme l'indique Sinanoğlu (2005).

Il est important de noter ici qu'il existe un lien étroit entre une langue et sa culture puisque cette dernière est toujours le vecteur de la première. Et, un bon nombre de chercheurs s'accordent sur le fait qu'« enseigner la langue revient inévitablement à enseigner la culture » (Byram 1992: 68) ; qu'« enseigner une langue revient à enseigner une culture et qu'enseigner une langue, c'est enseigner la culture » (Windmüller 2011: 23). C'est à partir de cette relation irréfutable entre la langue, la culture et l'identité que des voix contraires se sont toujours faites entendre envers l'EPLV dans le souci de protection des langues-

cultures d'origines et des identités nationales à un âge précoce (Kilimci 1998; Akpınar-Dellal 2011; Windmüller 2011). Dans la période pendant laquelle les premiers avis sur l'EPLV ont commencé à se dévoiler, les philosophes et les scientifiques comme Montaigne, Comenius, Rousseau et Pestalozzi se sont opposés à l'enseignement des langues étrangères à un âge précoce pour de nombreuses raisons culturelles, sociales, physiologiques, psychologiques et cognitives (Aslan 2008). Même s'ils soutenaient la nécessité de commencer l'enseignement des langues étrangères avant la puberté, ils défendaient l'idée qu'une seconde langue apprise à un âge précoce constituerait un danger pour la langue maternelle puisqu'il faudrait veiller à ce que l'enfant ait accès, en premier lieu, à sa langue maternelle et ceci à un niveau de connaissances solide. Ceci a entraîné une divergence concernant l'âge idéal pour débiter l'enseignement/apprentissage des langues étrangères.

Compte tenu de ce lien étroit et nécessaire déjà instauré entre la langue et la culture et aussi des voix contraires face à l'EPLV, Hagège (1996: 83) attire fortement l'attention sur l'importance de l'enseignement/apprentissage interculturel précoce des langues étrangères dans le cadre de la didactique des langues-cultures :

Dès lors que l'on reconnaît toute son importance à ce lien entre langue et culture, on doit en tirer d'autres conclusions, même si l'on admet que la langue n'épuise pas le contenu de la culture. [...] Il faut exploiter très tôt ce zèle et cette curiosité des usages d'autrui tels que les reflètent les langues. Par conséquent, c'est dès le début de la vie, et non, comme on le croit souvent, à l'âge adulte, qu'il convient de se fixer des objectifs culturels, [...].

Avec la perspective actionnelle (PA), approche privilégiée du *Cadre Européen Commun de Référence pour les Langues* (CECR), on constate déjà un passage de la compétence communicative à la compétence communicative interculturelle. Le glissement progressif de la compétence « culturelle » à celle « interculturelle » va bien au-delà de simples jeux sémantiques car le préfixe « inter » constitue l'accent fondamental : « Les salles de classe, dorénavant, ne sont plus un lieu où l'on doit garder à la fois le silence et l'immobilité. » (Porcher et Groux

2003: 101) car : « on ne peut connaître autrui sans communiquer avec lui, sans échanger, sans lui permettre de se dire, de s'exprimer en tant que sujet. L'objectif est donc d'apprendre la rencontre et non pas d'apprendre la culture de l'Autre » (Abdallah-Preteille 1999: 60).

L'approche interculturelle (AI) « oblige également les enseignants et les apprenants à prêter attention et respecter la culture et la langue d'origine » (Corbett 2003: 4). Il ne s'agit donc pas d'une fusion ni d'oubli de soi mais d'un échange et d'un enrichissement mutuel où aucun ne perd sa langue, sa culture et son identité (Porcher 1995 : 60 ; Abdallah-Preteille et Porcher 1996: 14 ; Porcher et Groux 2003 : 101). C'est parce que, « Dans la salle de classe interculturelle, il n'est pas exigé ou prévu de l'apprenant d'assimilation, mais de médiation » (Corbett 2003: 106) et l'« on vise à faire des apprenants des locuteurs ou des médiateurs interculturels, capables de s'engager dans un cadre complexe et un contexte d'identités multiples, et d'éviter les stéréotypes accompagnant généralement la perception de l'autre dans une seule et unique identité » (Byram et al. 2002: 9-10). Donc, l'apprenant a besoin d'acquérir les compétences d'un « locuteur interculturel » plutôt qu'un « locuteur natif ». En effet, l'enseignement/apprentissage des langues étrangères sans dimension interculturelle court des dangers :

Les apprenants en langues ne doivent pas être formés à devenir des ersatz des locuteurs natifs. Il faut au contraire leur apprendre à développer une compétence interculturelle qui leur permette de jeter des passerelles entre les deux cultures et de devenir en conséquence des personnalités plus mûres et plus complexes. (Byram et al. 1997: 4).

En ce sens, la perspective actionnelle retenue par le CECR présente des innovations importantes dans l'enseignement / apprentissage des langues-cultures en privilégiant la compétence de communication interculturelle :

La priorité des priorités n'est pas l'acquisition d'un savoir supplémentaire sur un ou plusieurs pays étrangers, mais plutôt l'organisation des cours et des méthodes scolaires de telle sorte que les élèves soient à même d'adopter de nouveaux points de vue (« savoir-être »), d'acquérir de nouvelles capacités (« savoir-apprendre/faire »),

et « savoir-comprendre ») et un nouveau sens critique (« savoir-s'engager ») (Byram, et al. 2002: 36).

Ainsi, le CECR met également l'accent sur l'importance d'une « prise de conscience interculturelle » et du « savoir-être » parmi les compétences générales devant être acquises chez l'apprenant/l'utilisateur d'une langue étrangère en visant à faire des apprenants des « locuteurs ou médiateurs interculturels » (Byram et al. 2002: 8, 9-10 ; Olivencia 2011: 231; Windmüller 2011: 9). Et c'est précisément sur ce point crucial que le fondement de certains aspects de la compétence de communication interculturelle, notamment le « savoir-être » et le « savoir-apprendre », commencent à se former tôt, à un âge précoce et se développent lentement sur une période de temps (Remy et al. 1975 cité par Hughes 1983: 34 ; Byram et Doyé 1999: 146 ; Byram 2008: 82-83) car le « crible phonologique » mais aussi le « crible culturel » dont parle N. Troubetzkoy entrent en jeu (Pendant 1998 : 16).

En ce sens, de nombreux chercheurs (Hagège 1996: 83; Ytreberg 1997: 27; Byram et Doyé 1999: 146; Byram 2008: 82-83; Catroux 2009: 65-66) sont en accord sur les avantages de l'enseignement/apprentissage interculturel précoce des langues-cultures étrangères en partant du fait que les fondements de nombreuses composantes de la compétence de communication interculturelle sont posés à un âge précoce. Ainsi, Porcher et Groux (2003: 117) souhaitent également l'inclusion de l'interculturel aux curriculums des écoles primaires même s'ils la voient comme un espoir pour l'instant. Mais d'un autre côté, Byram et Doyé (1999) insistent fortement sur les facteurs clés pour un enseignement/apprentissage réussi à un âge précoce.

Dans cette étude descriptive qui pourrait constituer une base théorique d'études ultérieures, notre objectif est de dresser un bref historique de l'enseignement/apprentissage interculturel précoce des langues étrangères tout en remettant en cause certains défis soulevés à ce propos en Turquie. Nous traiterons ainsi de l'histoire séculaire d'un glissement progressif de la civilisation vers l'interculturel à travers les méthodologies/approches des langues étrangères. Pour ce dernier, nos

propos seront un peu plus détaillés du fait que nous ferons part des facteurs clés pour un enseignement/apprentissage interculturel des langues étrangères réussi à un âge précoce.

1.1. Enseignement/Apprentissage des Langues/Cultures : De la Civilisation vers l'Interculturel

La langue et la culture sont deux concepts étroitement liés dont l'étude de l'une est indissociable de l'autre (Galissou 1988: 330). C'est de ce fait que tout changement survenu dans la didactique des langues s'est répercuté au fil des années dans celle de la culture comme l'affirme Neuner (2003: 19).

Ainsi, d'abord avec la méthodologie grammaire-traduction (ou traditionnelle), la culture a été acceptée comme synonyme de « civilisation » qui désignait la « culture cultivée » ou la « culture savante » jusqu'aux années 1970-80 : « [...] la littérature, les beaux-arts, l'Histoire... Elle renfermait aussi les connaissances scientifiques et techniques, les usages religieux, les phénomènes sociaux, l'habitat, la géographie d'un pays, etc. » (Windmüller 2011: 19). Puis vers la fin du XIXe siècle apparaît la méthodologie directe dans un objectif appelé « pratique » visant à une maîtrise effective de la langue comme instrument de communication pour le « développement des échanges économiques, politiques, culturels et touristiques qui s'accélère en ce début du XXe siècle » (Puren 1988: 66). Ainsi, la notion de culture cultivée est rejetée, mais celle de culture reste. Dans les années 40, naît sur les bases théoriques du structuralisme et des théories béhavioristes sur le conditionnement, la méthodologie audio-orale qui « ne propose donc aucune stratégie particulière pour les étapes ultérieures de [...] l'enrichissement lexical, de l'enseignement culturel, de l'approche des documents authentiques, y compris littéraires » (ibid.: 206). Au milieu des années 50, avec la méthodologie audio-visuelle l'utilisation conjointe de l'image et du son se révèle. Le support sonore consistait en enregistrements sur magnétophones et en support visuel de vues fixes (images). Les apprenants écoutaient un dialogue en visualisant des images montrant la situation et « conçues essentiellement pour

véhiculer des informations de type situationnel et culturel plutôt que référentiel » (Archipel, cité par ibid.: 241).

Avec l'approche communicative (AC) un nouveau concept s'est imposé : la compétence de communication. C'est-à-dire qu'on délaisse l'aspect formel de la langue au profit de son aspect communicatif. De cette manière, la grammaire devient un outil au service des messages à produire ou à comprendre. Avec l'apparition de l'AC qui impose le concept de « compétence de communication » et donc l'aspect communicatif de la langue cible, la notion de culture reprend les premiers rangs en abritant également en elle la « culture savante » et la « culture quotidienne/populaire » au sein de la composante socioculturelle qui intervient dans toutes situations de communication aux côtés des composantes linguistique, référentielle et discursive.

Mais le grand renouveau en ce qui concerne la « culture » est amorcé par la perspective actionnelle du CECR (2001). Bien que la PA ait été considérée comme le prolongement de l'AC, un réel changement culturel s'est produit puisqu'on est passé de la compétence socioculturelle à celle d'interculturelle. Selon le CECR, « cette compétence est une composante clé de l'éducation à la citoyenneté européenne » du fait qu'elle « prépare les apprenants à vivre dans une société pluriculturelle et à reconnaître le droit à la différence, de même qu'elle vise à renforcer la cohésion sociale, la compréhension mutuelle et la solidarité » (Windmüller 2011: 21). Ainsi, la culture de la langue source et de la langue cible gagnent toutes une place importante où aucune n'est ni dévalorisée ni survalorisée.

1.1.1. Qu'est-ce que l'Approche Interculturelle (AI) ?

Apparu dans les années 70 avec le flux migratoire (notamment vers les pays d'Europe) et associé dans un premier temps aux immigrants afin de faciliter leur intégration dans la société d'accueil et de favoriser une communication harmonieuse avec les groupes dominants de culture différente, l'interculturel désigne une approche caractérisée par des échanges entre les groupes et par un « vivre-ensemble » dans des sociétés manifestant une hétérogénéité ethnoculturelle croissante (Olivencia 2011: 229). Ainsi, l'approche

interculturelle (AI) privilégiée par la perspective actionnelle du CECR vise les objectifs suivants :

En résumé, développer la dimension interculturelle de l'enseignement des langues, c'est reconnaître les objectifs suivants : faire acquérir à l'apprenant une compétence aussi bien interculturelle que linguistique ; le préparer à des relations avec des personnes appartenant à d'autres cultures ; permettre à l'apprenant de comprendre et d'accepter ces personnes « autres » en tant qu'individus ayant des points de vue, des valeurs et des comportements différents ; enfin, aider l'apprenant à saisir le caractère enrichissant de ce type d'expériences et de relations. (Byram et al. 2002: 11)

L'approche interculturelle a donc une double finalité en visant à doter les utilisateurs de langue étrangère d'une compétence communicative langagière et interculturelle (Beacco et al. 2010: 19). Elle a pour fonction de promouvoir « l'intercompréhension entre les différentes cultures » (Windmüller 2011 : 23) où la démarche interculturelle ne consiste pas en une simple comparaison de deux cultures et où :

La priorité des priorités n'est pas l'acquisition d'un savoir supplémentaire sur un ou plusieurs pays étrangers, mais plutôt l'organisation des cours et des méthodes scolaires de telle sorte que les élèves soient à même d'adopter de nouveaux points de vue (savoir-être), d'acquérir de nouvelles capacités (savoir-apprendre/faire et savoir-comprendre) et un nouveau sens critique (savoir-s'engager) (Byram et al. 2002: 36).

Ainsi, loin de perdre son identité, l'apprenant est doté des partages et des enrichissements réciproques suite au contact des cultures de la langue source et celles de la langue cible. Cet enrichissement mutuel de l'apprenant se fait par la « prise de conscience interculturelle » (CECR 2001 : 83) véhiculée par les L1 et L2 de l'apprenant.

1.1.1.2. Composantes de la Compétence de Communication Interculturelle (CCI)

Il convient de noter de prime abord que « de nombreux enseignants en langue voient la compétence en communication

interculturelle comme un prolongement de la compétence communicative » (Lazar et al. 2007: 9), ce qui paraît compréhensible puisque la PA a été élaborée sur les bases en tant que prolongement de l'AC.

De nombreux chercheurs ont tenté de définir la CCI à travers différents modèles : Spitzberg et Changnon (2009) en ont recensé plus de vingt mais l'un des plus mentionné est celui de Byram (1997) qui a adopté un modèle compositionnel où sont listées cinq composantes/qualités devant être requises pour l'acquisition de cette compétence : 1) Le « savoir » (la connaissance ou les savoirs) ; 2) le « savoir-être » (les points de vue et approches interculturels) ; 3) le « savoir-comprendre » (les capacités d'interprétation et de mise en relation) ; 4) le savoir-apprendre/faire (les capacités de découverte et d'interaction) ; 5) le savoir s'engager (la vision critique au niveau culturel).

Il semble utile de rappeler ici que beaucoup de chercheurs (Hughes 1983: 34; Ytreberg 1997: 27; Byram et Doyé 1999: 146; Byram 2008: 82-83; Catroux 2009: 65-66) insistent sur le fait que le fondement des composantes de la compétence de communication interculturelle se forme très tôt notamment à l'âge de l'école primaire. Ainsi, ceci montre encore une fois l'importance d'acquisition de la compétence de communication interculturelle dès le plus jeune âge.

1.1.2. Approche Interculturelle et Enseignement/Apprentissage Précoce des Langues Étrangères

A l'instar des chercheurs en linguistique et notamment des spécialistes en phonétique, il a été maintes fois constaté que les enfants possèdent de nombreux avantages significatifs – plus particulièrement au niveau phonologique - pour l'apprentissage d'une langue étrangère. Parmi de nombreux avantages de l'EPLV, la souplesse phonologique de l'enfant a toujours été attestée au contraire des adultes qui font face à des difficultés croissantes dues à l'âge (le crible phonologique, etc.). Cependant, il a toujours été omis que le terme de « crible » était également valable au niveau culturel :

[...] au plan phonologique, la langue maternelle a progressivement façonné un système de cribles qui ne laissent plus passer que les phénomènes de la langue maternelle, de même, au plan communicatif et culturel, l'individu perçoit et interprète les éléments d'une culture autre au travers de sa culture propre et de sa compétence communicative (Pendax 1998: 16).

Le crible culturel entraîne à ce que l'apprenant devienne « prisonnier des filtres de sa propre culture qui sont autant d'obstacles à une compréhension correcte de l'autre culture », comme le dit Zhang (2012: 94). En outre, il ajoute que : « [...] ce filtre peut être appelé « crible culturel » dans la mesure où il a été acquis dès l'enfance, sans que le sujet en soit conscient » (ibid.: 94). Outre les cribles phonologique et culturel, il faut également signaler le fait que « l'enculturation n'étant pas encore achevée, l'enfant, avant la puberté, manifeste aussi une disponibilité et une ouverture qui seront des atouts majeurs pour l'apprentissage de la langue de la culture cible » (Tamuly 1991: 112-113). Donc, il est clair que l'enseignement précoce des langues étrangères favorise à forger la prise de conscience culturelle et que cette dernière mérite une éducation particulière, dite éducation interculturelle, où est préconisée l'AI. En effet, « l'éducation interculturelle, même si son champ d'action doit être la société dans son ensemble, s'oriente en priorité sur le système des relations des enfants et des jeunes. Nous justifions cette priorité par le fait que ces derniers seront, dans une grande mesure, les futurs citoyens de notre société interculturelle » (Conseil de l'Europe 1999: 43-44). Conscients de cela, de nombreux chercheurs (Abdallah-Preteuille 1992; Abdallah-Preteuille et Porcher 1996, etc.) se sont déjà penchés sur cette question et sont largement unanimes pour de nombreux atouts majeurs en faveur de l'EIPLV. Et cela s'explique souvent par le fait qu' : « on remarque souvent l'absence de racisme et de xénophobie qui caractérisent l'enfance. Telle en est justement la raison : la capacité de négociation suppose que l'on considère l'Autre comme un partenaire, c'est-à-dire comme un égale, un prestataire de services réciproques » (Abdallah-Preteuille et Porcher 1996: 26).

1.1.2.1. Approche Interculturelle doit-elle être Incluse dans les Écoles Primaires et Secondaires ?

Il va de soi que la compétence de communication interculturelle doit être insérée à l'enseignement/apprentissage des langues étrangères dès l'école primaire du fait que la plupart des curriculums vise au plus haut à promouvoir la sensibilité culturelle (Byram 2008: 85). Mais malgré l'accent remis sur l'impérieuse nécessité d'inclure la compétence interculturelle aux objectifs/finalités de l'enseignement des langues étrangères à l'école primaire, des craintes aussi se soulèvent à ce propos :

Une telle intégration pourrait aller au-delà des capacités de la plupart des enfants de l'école primaire, et pourrait menacer leur acquisition d'une identité solide. En particulier, l'apprentissage des langues est perçu dans certaines situations comme une menace pour l'identité nationale des enfants, même s'il y a un manque de preuves pour soutenir cette peur (Byram 2008: 79).

Mais outre ces craintes, d'autres hésitations encore ont vu jour, des hésitations portant essentiellement sur la méthodologie de l'EIPLV : « L'apprentissage interculturel qui accompagne l'apprentissage précoce des langues étrangères doit s'articuler sans cesse autour des questions suivantes : Quel contenu convient à quelle tranche d'âge ? Un enseignement peut-il être « trop précoce » ? » (Kubanek 2015: 187). Une question de taille qui continue à être posées et les chercheurs tentent d'y répondre afin de faciliter l'inclusion de l'éducation interculturelle. Ceci s'explique, selon Windmuller (2011: 80-81), par le fait que :

Les enseignants, les formateurs et les auteurs de méthodes n'ont pas été formés. En effet la formation classique d'un enseignant de langue est avant tout littéraire et linguistique (la didactique, beaucoup plus récente, ne présente pas de formation dans les disciplines extralinguistiques). [...] Le manque de formation dans ce domaine conduit inévitablement à des erreurs dans les démarches d'apprentissage proposées : demander à l'apprenant de se mettre dans la peau d'un étranger, de reproduire des gestes et des mimiques dans les conversations, etc. Ces procédés sont dangereux, car ils ne font que réitérer les stéréotypes.

C'est par ce biais qu'est née une forte nécessité urgente de la formation initiale et continue des enseignants de LE. Ainsi, il y a un besoin évident de réviser les objectifs de l'enseignement des langues étrangères et d'inclure la compétence interculturelle comme l'insistent beaucoup de chercheurs (Byram et Doyé 1999: 144; Byram 2008: 79).

1.1.2.2. Facteurs Clés pour un Enseignement/Apprentissage Interculturel Précoce des Langues Étrangères

Byram et Doyé (1999: 146) considèrent que l'atteinte de l'objectif de la compétence interculturelle peut se réaliser à travers trois domaines essentiels :

- ✓ La formation des enseignants,
- ✓ Le développement du curriculum,
- ✓ Et la production des matériels pédagogiques.

Les enseignants des langues étrangères (LE) en tant qu'image-miroir de l'apprenant ont certainement divers rôles importants tels que ceux de modèle, de négociateur, de médiateur interculturel (Aslım Yetiş et Kurt 2016: 1720-1721; Corbett 2003: 43-44) ; mais le rôle le plus important attribué aux enseignants de LE à l'école primaire, c'est sans aucun doute leur rôle de « médiateur interculturel », puisqu'« il n'est pas exigé ou prévu de l'apprenant d'assimilation, mais de médiation dans la salle de classe interculturelle » (Corbett 2003: 106). Ce médiateur interculturel est dans la classe pour aider les apprenants à « se comprendre eux-mêmes et à comprendre le monde qui les entoure » et se rendre « compte que ce monde n'est pas monolingue et monoculturel » (Byram 1992: 29-30). Le nouveau rôle de l'enseignant est donc de doter les apprenants des compétences nécessaires pour promouvoir le respect envers les différences, pour s'ouvrir à l'altérité et pour apprendre à vivre ensemble. Mais il faut se poser ici la question suivante : Les enseignants des langues-cultures sont-ils suffisamment formés pour jouer ces rôles ?

Il faut noter également qu' : « il est absurde, comme le font certains experts pressés de considérer l'interculturel comme la clef qui ouvrirait toutes les serrures scolaires » (Abdallah-Preteille et Porcher

1996: 27-28). De nombreux spécialistes attirent l'attention sur la réalité suivante : « le fait de commencer très tôt l'apprentissage linguistique ne garantit pas un processus durable et couronné de succès. [...] Or, précisément, s'il y a d'incompétence de l'enseignant, cela peut avoir des conséquences négatives pour les progrès linguistiques du jeune apprenant » (Nikolov et Curtain 2003: 7-8). Ainsi, pour une telle mise en œuvre, beaucoup d'interculturalistes (Beacco et al. 2010: 10 ; Windmüller 2011; etc.) prévoient la formation des enseignants comme un facteur clé de réussite. Mais le manque de formation des enseignants, des formateurs, et des auteurs de méthodes dans ce domaine conduit inévitablement à des erreurs dans les démarches d'apprentissage proposées, comme l'indique l'interculturaliste Windmüller (2011: 10) :

[...] En ce qui concerne les enseignants, ces derniers se sentent souvent démunis, car ils n'ont pas été assez formés dans ce domaine ou parce qu'ils pensent que les apprenants doivent avoir acquis un niveau de langue élevé pour pouvoir acquérir une compétence culturelle et interculturelle. C'est une erreur de penser de cela, car ce ne sont pas les savoirs, mais les savoirs-faire et les savoirs-être qui rendent possible la relation et l'interaction avec les autres. [...]

Du fait déjà de la relation étroite et indissociable entre la langue et la culture mais aussi du fait que la didactique des langues se pose comme objectif l'acquisition d'une compétence de communication, il semble désormais tout à fait naturel et légitime que la CCI soit intégrée aux finalités des politiques linguistiques éducatives. C'est dans ce contexte que l'AI a été progressivement intégrée dans les programmes de formation des enseignants de la langue à travers l'Europe (Bastos 2015; Eloy 2014; Kelly 2011). Cependant du fait qu'il existe, pour différentes raisons, toujours ou « souvent un écart entre les objectifs déclarés du programme et la réalité en termes de ce que les enseignants font en classe » (Sowa 2014: 104-105), l'implantation de ce nouvel objectif n'a pas été facile et l'interculturalité a dû faire face à de nombreux défis afin de trouver une véritable place au sein des programmes comme le soulignent Bennett et al. (2003: 43) : « [...] Est-il raisonnable d'ajouter une autre dimension aux programmes déjà surchargés ? [...] Souvent, les enseignants ne se sentent pas prêts - voire

effrayés - à enseigner la culture ou la compétence internationale. [...], ils n'ont aucun modèle pour l'enseigner eux-mêmes. »

Il est à noter enfin qu'outre les manuels scolaires, les enseignants pourraient aider leurs apprenants à éliminer les stéréotypes et préjugés dont ils sont porteurs. C'est pour cela que ces premiers devraient être aptes à élaborer, à développer et à faire usage des matériels pédagogiques insistant sur l'acquisition d'une compétence de communication interculturelle et sur les éléments spécifiques renvoyant à cette compétence.

Conclusion

« Etant aujourd'hui le cœur de l'école contemporaine » (Abdallah-Preteille et Porcher 1996: 14), il s'avère désormais nécessaire d'inclure l'approche interculturelle au sein de l'enseignement/apprentissage précoce des langues étrangères. Dans un monde interculturel, il y a donc un besoin évident de réviser les objectifs de l'enseignement des langues étrangères dans le système éducatif turc et d'y inclure la compétence de communication interculturelle dès l'école primaire et même dès la maternelle avant que les stéréotypes aient durcis ou même aient été cimentés, comme l'indiquent de nombreux chercheurs (Hughes 1983: 34 ; Byram et Doyé 1999: 144; Byram 2008: 79). Mais du fait que le contenu de nombreux cours n'est pas purement et explicitement prôné par la compétence de communication interculturelle, il revient plus particulièrement aux enseignants de la prendre quand même en main dans une perspective interdisciplinaire. Et si l'on vise plus haut forger la prise de conscience interculturelle dès le plus jeune âge, il serait pertinent d'insérer aux programmes de formation des enseignants de langues étrangères un cours intitulé « Enseignement Interculturel Précoce des Langues Étrangères » parmi les cours facultatifs ou obligatoires.

Ainsi, les enseignants de langues étrangères auxquels on attribue un rôle de modèle, passeur et médiateur interculturel pour promouvoir le respect, la compréhension et la tolérance mutuelle entre les interlocuteurs de différentes nationalités, sont tenus de viser à faire acquérir et à forger la compétence de communication interculturelle

chez les futurs enseignants et, de par ceci, chez les enfants. De ce fait, au-delà d'une forte nécessité d'une formation initiale, la formation continue des enseignants (ateliers, séminaires, etc.) s'impose comme une nécessité de premier ordre pour le développement professionnel des enseignants. Donc, il nous semble tout-à-fait plausible d'affirmer que « si nous voulons intégrer le développement d'une compétence de la communication interculturelle au développement de la compétence langagière, nous devons donc repenser la formation initiale et continue des enseignants afin de leur fournir des pistes d'interventions pédagogiques adéquates en salle de classe » (Lussier 2013: 101). Comme dans tout domaine et toute discipline, rappelons encore ici qu'un des points clés est sans doute la formation des enseignants et, par conséquent, la professionnalisation préalable des formateurs (Hofstetter et al. 2009: 48; Bastos 2015: 80-81).

Mais force est de constater que se sont encore faites entendre des voix opposées envers l'enseignement interculturel précoce des langues étrangères. Donc, au-delà de nombreux défis formulés face à l'enseignement interculturel précoce des langues étrangères, s'est à plusieurs reprises dévoilée une forte hésitation auprès des enseignants : Ces derniers stipulent en premier lieu l'acquisition d'une « compétence de communication » à un niveau débutant afin d'accéder à une capacité de « compétence de communication interculturelle » par la suite. Cependant, il importe de rappeler que cela entraînerait sans aucun doute à faire dévier l'objectif initial de l'enseignement interculturel précoce des langues étrangères car les apprenants auraient certes un niveau indépendant et plus autonome face à un crible culturel. Comme l'a affirmé à juste titre Windmüller (2011: 10) : « C'est une erreur penser de cela, [...] ce ne sont pas les savoirs relatifs à la culture étrangère, mais motiver les apprenants à prendre conscience de la diversité culturelle, ou encore de la relation ethnocentrique qui relie chaque individu à sa propre culture ». Donc, il est tout à fait évident que la formation des (futurs) enseignants est un facteur décisif pour un enseignement/apprentissage interculturel des langues étrangères réussi à un âge précoce.

Bibliographie

Abdallah-Preteuille, Martine (1992). « Langue(s), Culture(s) et Communication ». *Enseignements/Apprentissage Précoce des Langues*, Editeurs: Michèle Garabédian et François Weiss, Vanves: Hachette F.L.E, p. 95-102.

_____ (1999). *L'éducation Interculturelle*. Paris : PUF.

Abdallah-Preteuille, Martine et Porcher, Louis (1996). *Éducation et Communication Interculturelle*. Paris : PUF.

Aslan, Nuran (2008). « Dünyada Erken Yaşta Yabancı Dil Öğretimi Uygulamaları ve Türkiye'deki Durum ». *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Vol. 3, Iss. 35, p. 1-9.

Akpınar-Dellal, Nevide (2011). *Çocuklara Yabancı Dil Eğitimi ve Dil Edinimi: Nedir? Niçin? Nasıl?* Çanakkale: Çanakkale Kitaplığı Akademi.

Aslım-Yetiş, Veda and Çiğdem Kurt (2016). « Intercultural Sensitivity Levels of Turkish Pre-service Foreign Language Teachers: Examples from Education Faculties of Two Universities in Turkey ». *Educational Research and Reviews*, Vol. 11, Iss. 17, p. 1719-1730.

Bastos, Mónica (2015). *Le Professeur Interculturel: L'éducation Interculturelle des Professeurs de Langues dans la Formation Continue*. Paris: L'Harmattan.

Beacco, Jean-Claude et al. (2010). *Guide pour le Développement et la Mise en Œuvre de Curriculums pour une Education Plurilingue et Interculturelle*. Strasbourg: Conseil de l'Europe.

Bennett, Janet M. et al. (2003). "Developing Intercultural Competence in the Language Classroom". *Culture as the Core: Perspectives on Culture in Second Language Learning*, Editors: Dale L. Lange and R. Michael Paige, Greenwich, CT: Information Age Publishing, p. 237-270.

Byram, Michael (1992). *Culture et Education en Langue Etrangère*. Trad.: Katharina Blamont-Newman et Gérard Blamont, Paris : Didier.

_____ (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon: Multilingual Matters.

_____ (2008). *From Foreign Language Education to Education for Intercultural Citizenship: Essays and Reflections*. Clevedon: Multilingual Matters.

Byram, Michael and Peter Doyé (1999). "Intercultural Competence and Foreign Language Learning in the Primary School", *The Teaching of Modern Foreign Languages in the Primary School*. Editors: David Frost and Patricia Driscoll, London: Routledge, p. 139-152.

Byram, Michael et al. (2002). *Développer la Dimension Interculturelle dans l'Enseignement des Langues: Une Introduction Pratique à l'Usage des Enseignants*. Strasbourg: Conseil de l'Europe/Division des Politiques Linguistiques.

Byram, Michael et al. (1997). *La Compétence Socioculturelle dans l'Apprentissage des Langues*. Strasbourg : Conseil de l'Europe.

Catroux, Michèle (2009). « La Sensibilisation à l'Interculturel dans l'Enseignement de l'Anglais à l'Ecole Primaire: Observations en CE1 et CE2 ». *Les Cahiers de l'Acedle*, Vol.6, N°1, p. 37-68.

CECR (2001). *Un Cadre Européen Commun de Référence pour les Langues: Apprendre, Enseigner, Evaluer*. Strasbourg: Editions Didier.

Conseil de l'Europe (1999). *Tous Différents, Tous Egaux - Kit Pédagogique: Idées, Ressources, Méthodes et Activités pour l'Education Interculturelle Informelle des Adultes et des Jeunes*. Strasbourg: Conseil de l'Europe.

Corbett, John (2003). *An intercultural approach to English Language Teaching*. Clevedon: Multilingual Matters.

Dabène, Louise (2003). « Préface », *L'Eveil aux Langues à l'Ecole Primaire - EVLANG: Bilan d'une Innovation Européenne*. Editeur: Michel Candelier, Bruxelles: De Boeck, p. 13-17.

Eloy, Marie-Hélène (2014). *Les Jeunes et les Relations Interculturelles*. Paris: L'Harmattan.

Galisson, Robert (1988). « Cultures et Lexicatures: Pour une Approche Dictionnaire de la Culture Partagée ». *Annexes des Cahiers de Linguistique Hispanique Médiévale*, N°7, p. 325-341.

Hagège, Claude (1996). *L'Enfant aux Deux Langues*. Paris: Editions Odile Jacob.

Hofstetter, Rita et al. (2009). « Professionnalisation des Enseignants et Développement des Sciences de l'Éducation: Contribution à une Typologie des Interprétations à propos des Nouveaux Enjeux de Savoirs et Pouvoirs », *L'Université peut-elle Vraiment Former les Enseignants ? - Quelles Tensions ? Quelles Modalités ? Quelles Conditions ?*, Editeurs: Richard Étienne et al., Bruxelles: De Boeck, p. 29-51.

Hughes, Gail (1983). "Intercultural Education in Elementary and Secondary Schools". *Handbook of Intercultural Training - Volume III: Area Studies in Intercultural Training*, Editors: Dan Landis and Richard W. Brislin, New York: Pergamon Press, p. 21-54.

Kelly, Michael (2011). "Second Language Teacher Education". *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*, Editor: Jane Jackson, London: Routledge, p. 409-421.

Kilimci, Ayşe (Ed.) (1998). *Anadilinde Çocuk Olmak*. İstanbul: Papirüs.

Kubanek, Angelika (2015). « Étudier l'Apprentissage Interculturel chez les Jeunes Apprenants d'une Langue Étrangère : Comprendre les Processus d'Apprentissage liés à Certains Usages Spécifiques de la Valisette Franco-Allemand ». *La Valisette Franco-Allemande : Quelle Place pour la Langue et la Culture de l'Autre à l'École Maternelle et au « Kindergarten » ? - Texte de Travail n° 27*, Editeurs: Gilles Brougère et al., Paris : OFAJ, p. 185-239.

Lazar, Ildikó et al. (2007). *Développer et Evaluer la Compétence en Communication Interculturelle : Un Guide à l'Usage des Enseignants de Langues et des Formateurs d'Enseignants*. Graz : Conseil de l'Europe.

Lussier, Denise (2013). « Approche Systémique pour Evaluer la Compétence de Communication Interculturelle ». *Collection*

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 37 / Volume: 20 Issue: 37

Recherches et Applications Revue le Français dans le Monde, N° 53, p. 92-104.

Neuner, Gerhard (2003). « Les Mondes Socioculturels Intermédiaires dans l'Enseignement et l'Apprentissage des Langues Vivantes ». *La compétence interculturelle*, Editeur: Michael Byram, Strasbourg : Conseil de l'Europe, p. 15-66.

Nikolov, Marianne and Helena Curtain (Éds.) (2003). *Un Apprentissage Précoce: Les Jeunes Apprenants et les Langues Vivantes en Europe et Ailleurs*. Strasbourg : Editions du Conseil de l'Europe.

Olivencia, Rodrigo (2011) « Démarches Pédagogiques et Conceptions des Enseignants en Matière d'Intégration de la Dimension Interculturelle en Classe de FLS ». *Classe de Langues et Culture(s): Vers l'Interculturalité ?* Editeurs: Hervé de Fontenay et al., Paris : L'Harmattan, p. 225-236.

Pendax, Michèle (1998). *Les Activités d'Apprentissage en Classe de Langue*. Paris: Hachette.

Porcher, Louis (1995). *Le Français Langue Etrangère*. Paris: Hachette Éducation.

Porcher, Louis and Dominique Groux (2003). *L'apprentissage Précoce des Langues*. Paris: Presses Universitaires de Paris.

Puren, Christian (1988). *Histoire des Méthodologies de l'Enseignement des Langues*. Paris: Nathan CLE.

Sinanoğlu, Oktay (2005). *Bye Bye Türkçe*. İstanbul: Bilim Gönül Yayınları.

Sowa, Elżbieta (2014). “Addressing Intercultural Awareness-Raising in the Young Learner EFL Classroom in Poland: Some Teacher Perspectives”. *International Perspectives on Teaching English to Young Learners*, Editor: Sarah Rich, England: Palgrave Macmillan UK, p. 104-122.

Spitzberg, Brian H. and Gabrielle Changnon (2009). “Conceptualizing Intercultural Competence”. *The SAGE Handbook of Intercultural*

Competence, Editor: Darla K. Deardorff, Thousand Oaks, CA: Sage, p. 2-52.

Tamuly, Annette (1991). « Lousiane : Enseignement Précoce et Culture Infantile ». *Enseignements/Apprentissage Précoce des Langues*, Editeurs: Michèle Garabédian et François Weiss, Vanves : Hachette F.L.E, p. 111-118.

Windmüller, Florence (2011). *L'approche Culturelle et Interculturelle*. Paris: Belin.

Ytreberg, Lisbeth (1997). "Methods". *Foreign Language Education in Primary Schools (age 5/6 to 10/11)*, Editors: Peter Doyé and Alison Hurrell, Strasbourg: Council of Europe, p. 24-34.

Zhang, Yue (2012). Pour une Approche Interculturelle de l'Enseignement du Français comme Spécialité en Milieu Universitaire Chinois. *Thèse de Doctorat Inédite*. France: Université du Maine.

EXTENDED ABSTRACT

In this descriptive study, which could provide a theoretical basis for further studies, it is aimed to draw a brief history of early intercultural foreign languages teaching/learning by calling into question the challenges raised in Turkey. We will thus discuss the secular history of an orientation from civilization towards interculturality through the methodologies/approaches of foreign languages.

When looking at the secular history of the foreign languages teaching, it is seen that the culture was considered until the communicative approach as a civilization by essentially designating the cultivated culture/high culture which was limited to providing an information about the geography, history, art or science of a country (Windmüller 2011: 19). In other words, “it was a matter of disseminating the formal, official culture of the country whose language was taught.” (Olivencia 2011: 228) because language - always considered as an index of belonging - functions as a marker of the culture of target language country. The teaching of languages/cultures based on civilization revives the debate on “foreign language teaching” or “teaching in foreign languages” whose foundations are based on the devaluation of the mother language-culture or overvaluation of the foreign language-culture in Turkey. Because it is well established that nations who lose their language and therefore their culture will be doomed to extinction after a certain time, as indicated Sinanoğlu (2005). It is from an irrefutable relationship between language, culture and identity that opposing voices have always been heard on an early foreign languages teaching/learning in an effort to protect source language-culture and national identity at an early age (Kilimci 1998; Aslan 2008; Akpınar-Dellal 2011; Windmüller 2011).

With the action-oriented approach, a privileged approach of the Common European Framework of Reference for Languages, it is about a transition from the communicative competence to the intercultural communicative competence: “The issues which need to be given priority are not the acquisition of more knowledge about a country or countries, but how to [...] enable learners to develop new attitudes (savoir-être), new skills (savoir-apprendre/faire and savoir-comprendre) and new critical awareness (savoir-s’engager).” (Byram, et al. 2002: 36). So it goes far beyond a simple semantic game because the prefix “inter” is the fundamental emphasis: “The goal is therefore not to learn the culture of the Other but to learn the encounter.” (Abdallah-Preteille 1999: 60). The intercultural approach promoted by action-oriented approach “requires teachers and learners to pay attention and respect the source culture and language.” (Corbett 2003: 4) and it is not a question of a fusion or of self-forgetfulness but of an exchange and a mutual enrichment where no one loses its language, culture and identity (Porcher 1995: 60; Abdallah-Preteille and Porcher 1996: 14, Porcher and Groux 2003: 101). This is because: “In the intercultural classroom, the learner is required or expected not to assimilate, but to

mediate.” (Corbett 2003: 106). Therefore, the learner is brought to endow competence for an intercultural speaker or mediator.

It is pertinent to note, however, that the foundation of certain aspects of the intercultural communication competence, especially the “savoir-être” and the “savoir-apprendre”, begin to form at an early age and develop slowly over a period of time (Remy et al. 1975 cited by Hughes 1983: 34, Byram and Doyé 1999: 146, Byram 2008: 82-83) because the “phonological sieve” but also the “cultural sieve” mentioned by N. Troubetzkoy come into play (Pendanx 1998: 16). In this respect, many researchers (Hagège 1996: 83, Ytreberg 1997: 27, Byram and Doyé 1999: 146, Byram 2008: 82-83, Catroux 2009: 65-66) largely agree on the benefits of early intercultural foreign languages teaching/learning given the fact that the foundations of many components of intercultural communication competence are laid from an early age. “Being today the heart of contemporary school” (Abdallah-Preteceille and Porcher 1996: 14), it is paramount importance to include the intercultural approach in foreign languages teaching/learning. In an intercultural world, there is therefore a clear need to revise the objectives of foreign language teaching in the Turkish education system and to include intercultural communication competence from primary school and even from kindergarten before stereotypes have hardened or even been cemented, as many researchers have indicated (Hughes 1983: 34, Byram and Doyé 1999: 144, Byram 2008: 79). But, it has to be said that teachers have often struggled with increasing challenges about an early intercultural foreign languages teaching/learning. So, it is quite obvious that the preservice and inservice teacher education is a decisive factor in order to promote mutual respect, understanding and tolerance.

Özbek, Özgül (2019). "Nehcü'l-Ferâdîs'te Al- Fiili Üzerine". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 889-927.

DOI: 10.21550/sosbilder.541934

Araştırma Makalesi

NEHCÜ'L-FERÂDÎS'TE AL- FİİLİ ÜZERİNE

Özgül ÖZBEK*

Gönderim Tarihi: Mart 2019

Kabul Tarihi: Mayıs 2019

ÖZET

Sözcükler tarih boyunca biçim ve anlam bakımından çeşitli değişikliklere uğramaktadır. Bu değişikliklerin tespit edilmesi dilin gelişiminin ortaya çıkarılması bakımından önemlidir. Bu çalışmada Harezmi Türkçesinin en önemli ve kapsamlı eserlerinden biri ve Türkçenin tarihsel gelişim sürecinin tespit edilmesinde çok değerli bir kaynak kitap olan Nehcü'l-Ferâdîs'te al- fiili anlam ve yapı olarak incelenecektir. Bu çerçevede öncelikle Eski Türkçeden beri varlığını sürdüren söz konusu fiilin tek başına kullanıldığı yapılar taşıdığı anlamlara göre sınıflandırılarak örneklendirilecektir. Ardından bir isimle birlikte birleşik fiil oluşturduğu yapılar ve taşıdıkları anlamlar tespit edilecektir. Böylelikle Nehcü'l-Ferâdîs'te al- fiilinin hangi anlamlarda ve yapılarla kullanıldığı tespit edilirken sözcüğün Eski Türkçeden günümüze kadarki tarihsel yolculuğunun bir dönemine de ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Harezmi Türkçesi, al- fiili, birleşik fiil, esas fiil, Nehcü'l-Ferâdîs*

On the Verb Al- in Nehcü'l-Ferâdîs

ABSTRACT

Words are prone to various changes in terms of form and meaning throughout history. Verification of these changes is important in terms of enlightening the development of language. In the present study Nehcü'l-Ferâdîs which is one of the most important and comprehensive works of Khwarezm Turkish and an invaluable source book in determining the historical development process of Turkish is examined in terms of

* Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ozbekozgul@hotmail.com

verbal meaning and structure by using on the verb *al-*. In this framework, especially the structures used singly since the subsistence of the above mentioned verb beginning from Old Turkish Language will be classified and exemplified according to their meanings. In order to do this, the structures and the meanings in which they form compound verbs shall determined. While trying to identify the terms and structures of the verb *al-* is used in “*Nehcü’l-Ferâdis*”, we shall try to shed light on a period of this historical journey of the word from the Old Turkish to present.

Key words: *Khwarezm Turkish, verb al-, compound verb, main verb, Nehcü’l-Ferâdis*

Giriş

Sözcükler tarih boyunca biçim ve anlam bakımından çeşitli değişikliklere uğrarlar. Bu değişikliklerin tespit edilmesi dilin gelişiminin ortaya çıkarılması bakımından önemlidir.

Bu çalışmada Türk dilinin Harezmi Türkçesi döneminin en önemli ve kapsamlı eserlerinden biri olan *Nehcü’l-Ferâdis*’te *al-* fiili hem anlam hem de yapı bakımından incelenecektir.

Metinde *al-* fiilinin temel anlamının yanında farklı anlamlarda da kullanıldığı tespit edilmiştir. Çok anlamlılık olarak adlandırılan bu durumu Zeynep Korkmaz “*Bir kelimedede temel anlamla bağlantılı birden çok anlamın bulunması; bir kelimenin, anlam gelişmesi yoluyla, asıl anlamı ile olan ilişkisini kaybetmeden yeni anlamlar kazanması.*” (Korkmaz 2007: 61) olarak tanımlamıştır. Doğan Aksan ise çok anlamlılığı “*Bir dilde bir sözcüğün temel (göndergesel) anlamı dışında yeni yeni kavramları anlatır duruma gelmiş olması dilcilikte çokanlamlılık (Fr. polysémie) terimiyle karşılanmaktadır.*” (Aksan 2015: 72) biçiminde tanımlar. Ayrıca Aksan “*Herhangi bir sözcük her dilde, başlangıçta tek bir kavramı yansıtmak üzere oluşur; zamanla, çeşitli aktarmalarla ve değişik nedenlerle yeni yeni kavramların yansıtıcısı durumuna gelir*” (Aksan 2015: 74) diyerek çok anlamlılığın oluşumuna açıklık getirmektedir.

I. Tarihî Türk Yazı Dillerinde Al- Fiili

Türkçenin tarihsel gelişimi boyunca *al-* fiilinin çeşitli anlamları ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

I.1 Orhon Türkçesi Metinlerinde

Türkçenin en eski metinlerinden Orhon Yazıtlarında *al-* fiilinin çok anlamlı olarak yer aldığı görülmektedir. Doğan Aksan “*Eğer bir dilin en eski metinlerindeki sözcüklerde geniş bir çokanlamlılık görülüyorsa bu özellik o dilin bu metinlerden çok daha öncesine uzandığının tanığı sayılabilir*” değerlendirmesinde bulunmuştur (Aksan 2015: 74).

... *bil(i)g bilm(e)z kişi ol s(a)b(ı)g (a)l(ı)p y(a)gru b(a)r(ı)p ük(ü)ş kişi ölt(ü)g* “(Ey) cahil kişiler, bu sözlere kanıp, (Çinlilere) yakın gidip, çok sayıda öldünüz.” KT G7 (Tekin 2006: 22, 23).

... *bilm(e)z kişi ol s(a)b(ı)g (a)l(ı)p* “cahil kişiler bu sözleri duyup” BK K6 (Tekin 2006: 46, 47).

... *ig(i)dm(i)ş k(a)g(a)n(ı)ñ(i)n s(a)bin (a)lm(a)tin* “(seni) besleyip doyurmuş olan hakanlarının sözlerini (dinlemeden ve rızalarını) almadan” KT G9 (Tekin 2006: 22, 23).

... *tü[r]ük bod(u)n āç (e)rti ol ylık (a)l(ı)p ig(i)t(ti)m* “ Türk halkı, aç idi. O at sürüsünü alıp (onları) doyurdum. BK D38 (Tekin 2006: 64, 65).

... *og(ı)lin yu[t(u)z]in ylık sin b(a)r(ı)min (a)nta (a)lt(ı)m* “Çocuklarını, kadınlarını, at sürülerini (ve tüm) varlıklarını o zaman aldım.” BK D24 (Tekin 2006: 58, 59).

... *sü sül(e)p(e)n tört bul(u)ñd(a)kı bod(u)n(u)g kop (a)lm(ı)ş* “Ordular sevkederek, dört bucaktaki halkları hep almış” KT D2 (Tekin 2006: 24, 25).

... *k(a)ra türg(i)ş bod(u)n(u)g (a)nta öl(ü)rm(i)ş (a)lm(ı)ş* “Türgiş avam halkını orada öldürmüş, (tutsak) almış” KT D40 (Tekin 2006: 34, 35).

... *k(a)rlukug öl(ü)rt(ü)m(i)z (a)l(t)ım(ı)z* “Karlukları öldürdük, (tutsak) aldık” (KT K2) (Tekin 2006: 36, 37).

... *il(i)n (a)nta (a)lt(ı)m* “devletini orada zaptettim” BK D27 (Tekin 2006: 60, 61)

... *y(a)d(a)g y(a)b(ı)z boltı tip (a)lg(a)lı k(e)lti* “(Türklerin) piyadesi bozuldu” diyerek (bizi) zaptetmek üzere (üzerimize) geldi.” BK D32 (Tekin 2006: 62, 63).

... *m(e)n [t]ürg(i)ş k(a)g(a)nka kız(ı)m[(i)n....]* *(e)rt(i)ñü ul(u)g törün (a)lı birt(i)m* “Ben Türgiş hakanına kızımı pek büyük (bir) törenle alıverdim.” BK K9 (Tekin 2006: 46, 47)

... *kızın (e)rt(i)ñü ul(u)g törün ogl(u)ma (a)lı birt(i)m* “kızını pek büyük (bir) törenle oğluma alıverdim” BK K10 (Tekin 2006: 46, 47).

Orhon Türkçesi metinlerinden alınan yukarıdaki örneklerde al-fiilin değişik anlamları ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Fiil *almak*, *kanmak*, *duymak*, *dinlemek* anlamlarının yanında *tutsak almak*, *zapt etmek* ve *evlendirmek* anlamlarında da kullanılmıştır. Yapı olarak tek başına kullanıldığı gibi “*alı birtim*” BK K9 (Tekin 2006: 46-47) örneğinde de birleşik fiil de oluşturmaktadır.

I.2. Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde

Uygur Türkçesi döneminde de fiilin çeşitli anlamlarda kullanıldığı saptanmıştır. *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı* (Ayazlı 2016) adlı çalışmada *al-* fiiline “*almak*, *teslim almak*, *satın almak*; *kiralamak*, *ödüç almak*” anlamları verilerek sözcükle ilgili şu açıklama yapılmıştır: “*al-* sözcüğü temel anlamının yanında “*toplamak*, *almak (borcu)*; *evlenmek*; *çıkarmak*

(eyeri, şapkayı)” gibi yan anlamlara da sahiptir. Modern dillerde değişik şekillerde yaşayan bu sözcük, pek çok ağız ve birleşik adda zaman zaman ikinci bir unsur olarak kullanılır: alıp bar-, alıp ket- “alıp gitmek” alıp käl- “alıp getirmek” şeklinde...” (Ayazlı 2016: 43).

İyi ve Kötü Prens Öyküsü (Hamilton 1998) adlı eserdeki örneklere bakıldığında;

meniñ eltä qazyançım siziñ ermäz mü amtı köñülçä alıñ “benim Devlet gelirlerim sizin değil mi? Şimdi siz onları gönlünüze göre alın” İKP XVI-4 (Hamilton 1998: 18).

bäkrü kizläp tut oyru almazun İKP LVI-1 “ Sıkı tut, iyi gizle; hırsız almasın!” (Hamilton 1998: 38).

sürüg ud qamay öntüktä tilin yalyap ekki közintäki sışın alıp “Sürüdeki öküzlerin tamamı geçtikten sonra (boğa), diliyle yalayıp, iki gözündeki şişi tamamen çıkardı” İKP LXV 6 (Hamilton 1998: 43) şeklinde fiilin değişik anlamları karşıladığı tespit edilebilir.

Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *al-* fiilinin temel anlamının yanında farklı kavramları karşıladığı görülmektedir.

I.3. Karahanlı Türkçesi Metinlerinde

Türkçe İlk Kur'an Tercümesi adlı eserde *al-* fiiline *almak*, (*miras*) *almak*, *sahiplenmek*, *ele geçirmek* anlamları verilmiştir (Ata 2004: 211).

Karahanlı Türkçesinin önemli metinlerinden Kutadgu Bilig’de *al-* fiili çeşitli anlamlarda kullanılmıştır;

kıılıç baldu boldı bu il saqçısı

kıılıçın alır il buğun başçısı 2140 (Arat 1991: 230); *Kılıç ile balta memleketin bekçisidir; halkın başında bulunan, kılıç sâyesinde memleketler ele geçirir.* (Arat 1998: 161) örneğinde ele geçirmek anlamı;

kişig tuttum *aldım* küçün yarmağın men

kimig serdim irdim kimi me açtım 6543 (Arat 1991: 646); *Ben insanları tutup zorla paralarını aldım; kimine çıktım, kimini yerdim, kiminin de canını yaktım* (Arat 1998: 469) örneğinde *gasp* etmek anlamı;

usa ev kıızı *al elig* tegmedük

seniñde adın er yüzün körmedük 4477 (Arat 1991: 450); *Alacaksan, el değmemiş ve senden başka erkek yüzü görmemiş olan bir âile kıızı almağa çalış* (Arat 1998: 324) örneğinde evlenmek anlamını ifade etmektedir.

Kutadgu Bilig’de fiilin bir isimle birlikte birleşik fiil oluşturduğu yapılar da bulunmaktadır. Ercilasun, Kutadgu Bilig Grameri Fiil adlı eserinde bu yapıları *asıg al-* “faydalanmak”, *elig al-* “elinden tutmak”, *köñgöl al-* “gönlü bağlamak”, *köñgöl ögke al-* “gönülde ve akılda tutmak”, *öç al-* “öç almak”, *tırñgak al-* “tırnak kesmek”, *yol al-* “yol almak” örneklerini vermiştir (Ercilasun 2014: 99).

I.4. Kıpçak Türkçesi Metinlerinde

Kıpçak Türkçesi Sözlüğünde *al-* fiiline verilen anlamlar şunlardır: “*al-* (I) 1. Almak. 2. Tutmak. II. Evlenmek.” (Toparlı vd. 2007: 6). Aynı eserde fiilin yardımcı fiil olarak kullanıldığı yapıları da yer verilmiştir: “**cân al-** Öldürmek, **destür al-** izin almak, müsaade almak. **hazz al-** zevk almak, hoşlanmak, **kayra al-** geri almak, sözünden dönmek, **köñül al-** gönlünü kazanmak, **öç al-** intikam almak, **satın al-** satın almak, alış veriş yapmak” (Toparlı vd. 2007: 6).

I.5. Çağatay Türkçesi Metinlerinde

Şiban Han Dîvânı’nda (Karasoy: 1998) geçen aşağıdaki beyitlerde *al-* fiilinin çeşitli anlamları ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

Şāh-Baht Hān aytur Semetqandnı *alganda* basa Kōk-Sarāyıda toy kılıp... 49a/9 (125)

Qara-kōlnı *algandin* soñg 153b/2 (256)

Yukarıdaki örneklerde *al-* fiili *ele geçirmek, zapt etmek* anlamında kullanılırken,

Basa Yūnus Hānnıñ uluğ kızını talāk salıp siñgliniñ kızını *alganda* bu beytni aytıp yiberildi 122b/10 (214)

cümlesinde fiilin *bir kadını kendine eş olarak almak* anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Söz konusu eserde *al-* fiili bir isimle birlikte birleşik fiil ve anlamca kaynaşmış deyimleşmiş fiiller olarak kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır;

Şibānī Çingiziden şer'ingni *satun alğan*

Yoluñda cānın birgen İslām kılıçı min-min 119b/11 (210)

Zūlf-i perişāndın gehi Mūsā aşāsındın gehi

Geh efsūn ile *cān alıp* geh gāret-i imāndur 45b/7 (121)

İdim hicrān tūni 'āciz hayaliñ luft ile kildi

Miniñ cismimni munda qoydı *kōñglümni alıp* bardı 170b/4 (278)

Min siniñ-min sañga oq kıldım ümīd

Sindin özge mini kim *otdın alur* 5a/8 (68)

Eckmann, Çağatayca El Kitabı adlı eserinde “Diğer fiillerin belirsiz gerundiumları ile kullanılan şu fiiller, çeşitli birleşik fiilleri teşkil ederler: *al-* “almak”, iktidar ve olabilirlik iradesi ile: *bola alur* “olabilir” Küll. S 24a:4, *bu kitābnı Türk tilige terceme kıla alğay-mu mén* “bu kitabı Türk diline tercüme edebilecek miyim?” Küll. S 52b/13, *körmegeñ kişi inana almas* “görmeyen kişi, inanamaz” Mec. 60a:12”

(Eckmann 2013: 114, 115) açıklamasıyla *al-* fiilinin yeterlilik fiili olarak da kullanıldığını ifade etmektedir.

I.6. Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde

Akkuş, Kitab-ı Gunya adlı eserin dizin bölümünde *al-* fiiline şu anlamları vermiştir: 1. almak, satın almak, elde etmek. 2. evlenmek. 3. almak, götürmek (sel). 4. çalmak. 5. bindirmek. 6. kiralamak; *almış ol-* 1. almak, satın almak. 2. çalmak, almak; gasbetmek. Dizinde yer alan fiilin bir isimle birlikte kullanıldığı yapılar da şunlardır: *âbdest al-abdest almak*, *‘ariyet(e) al- kiralamak*, *ödünç almak*, *‘avrat(ın) al-evlenmek*, *baş haracın ala- haraca bağlamak*, *cezalandırmak*, *dutu(ya) al- rehin almak*, *rehin bırakmak*, *ele al- tutmak*, *elegeçirmek*, *almak*, *eline al- tutmak*, *almak*, *er al- evlenmek*, *kocaya varmak*, *ev al- kiralamak*, *kirayla tutmak*, *girü al- önce verdiği bir şeyi tekrar kendisine mal etmek*, *geri almak*, *götürü al- birşeyi ayrı ayrı değil bir bütün halinde almak*, *kan al- kan vermek*, *kan bahasın al- kan bedelini almak (öldürülen kişi için)*, *kıyına al- yanına almak (himaye etmek, korumak için)*, *kız al- evlendirmek*, *kiriye al- kiralamak*, *şatun al- satın almak*, *selem al- peşin para ile vadeli mal almak*, *ücrete al- kiralamak*, *âbdest alabil- abdest almaya muktedir olmak*, *gücü yetmek*, *kız alıver-evlendirmek* (Akkuş 1995: 412-416).

Süheyl ü Nev- Bahār adlı eserde geçen;

Dökilür yaşum üşte şarardum

Ki mūm bigi içümden aldı odum SN 1947 (Dilçin 1991: 326) beyitinde geçen *al-* fiiline sözlük bölümünde *tutuşmaya*, *yanmaya başlamak* anlamı verilmiştir (Dilçin 1991: 585).

Dede Korkut metninin dizin kısmında *al-* fiiline *kazanmak*, *elde etmek*; *çözmek*; *ele geçirmek*, *yakalamak*, *avlamak*; *fethetmek*, *ele geçirmek* anlamları verilmiştir (Özçelik 2005: 305).

Türkçenin bütün tarihsel dönemlerinde *al-* fiilinin anlam ve yapı açısından farklı kullanımlara sahip zengin bir fiil olduğu gözlenmiştir.

II. Nehcü'l-Ferâdîs'te Al- Fiilinin Anlamları

Harezmi Türkçesinin en önemli eserlerinden Nehcü'l-Ferâdîs'te de *al-* fiili birçok farklı anlamı ifade etmek için tek başına kullanıldığı gibi, bir isim ile birlikte birleşik fiil olarak da kullanılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde fiilin tek başına kullanıldığı örneklerde karşıladığı anlamlar ele alınacak, ikinci bölümünde ise eserde birleşik fiil olarak kullanıldığı biçimler değerlendirilecektir. Araştırmada *Nehcü'l-Ferâdîs I. Metin, II. Tıpkıbasım* (Eckmann 2004) adlı eserden yararlanılmıştır. Fiil bu kitaptan taranarak geçtiği varak ve satır numaralarıyla örneklendirilmiştir. Ayrıca yine çalışmada *Nehcü'l-Ferâdîs III. Dizin-Sözlük* (Ata 1998) adlı eserden de yararlanılmıştır. Eserin dizin bölümüne *al-* fiiline *almak, geri almak; fethetmek, ele geçirmek; evlenmek* anlamlarıyla birlikte fiilin bir isimle birlikte kullanıldığı *borç a., cevâb a., elni a., hatun a., Hayberni a., 'ibret a., karşı a., Mekkeni a., Rûmnı a., satgın a., selâmımı a., suw a., Tebrîzni a.* yapılarına da yer verilmiştir (Ata 1998: 11-13). Çalışmada söz konusu fiil yukarıda verilen anlamlara ilave olarak karşıladığı başka kavramlar açısından değerlendirilecektir. Ayrıca fiil oluşturduğu birleşik fiiller ve deyimleşmiş ve kalıplaşmış yapılar açısından da incelenecektir.

II.1. Al- Fiilinin Tek Başına Kullanıldığı Örnekler

II.1.1. “Bir şeyi veya kimseyi mevcut olduğu yerden ayırmak”:

Aşağıda verilen örneklerde *al-* fiili *bir kimseyi veya herhangi bir şeyi mevcut olduğu yerden ayırmak, yer değiştirmesini ya da tamamen yok olmasını sağlamak* anlamlarında kullanılmıştır.

...*Taqı bukündin soñ anıñ ewinden hêç neerse alman! tedi erse, aydılar...* (220-10)

...*Anlar taqı sizdin alğan mällarnı sizke qaytarsunlar taqı ewlerini cümlesini qaytarsunlar...* (256-6)

...*Özi men yoqumda ewümge kirip mëndin destürsüz mälümni alur taqı harc qılır tedi erse...* (285-15)

...oğlı *Hasan* aydı: *Ey anam, sizin birle bir tērgide ta‘ām tenāvul qılsam, sizin mubārek közüñüz bir neerseke tüşer bolsa, men taqı anı bilmedin sizdin burunraq alsam taqı tenāvul qılsam, qorqar-men kim ata ana āzārlatğanlardın bolğaymen, tēp aydı erse...*(289-3)

...*Eger Şeytān köñliñe kirip imāniñni taqı tevħidiñni taqı ma‘rifatiñni alsa, ne qılğay erdiñ?*... (325-5)

...*Bu māl tavarnı Haq te‘ālā bērip turur erdi, yana Haq te‘ālā aldı...* (329-14)

...*Cümlesini Haq te‘ālā bērip turur erdi, Haq tvt aldı. Bērgen taqı ol turur, algān taqı ol turur tēp ...*(330-9)

...*Ėmdi ol yüz qoy taqı bir cāriya kim bērdiñ, anı algıl, bu kişike ħarām turur, neerse almaq revā bolmaz...* (347-15)

...*Kim kim taqı bir kimerseke küç tegürmiş bolsa, ol küç tegürgenniñ ħasanātıdın algaylar taqı bu mazlūmqā bērgeyler...* (390-1)

II.1.2. “Birlikte götürmek, beraberine almak”: Fiil *herhangi bir şeyi veya kimseyi yanlarına almayı, alarak başka bir yere götürmeyi* ifade etmektedir.

...*Sen ėkki tēwe birle ‘Abdullāhı alıp Şavr atlığ tağ tüpinde gār bar, biz çıqmışdın üç kündin soñ aña kelgey-sen tēp turur erdi...* (23-13)

...*Taqı şaĥābalarqa aydı: Uruş silāhı ėletmeñ, Mekke kāfırları bilsünler kim Ka‘beke ziyārat üçün barur biz, uruşmaq üçün barmaz miz, velikin qılıçlarını alu barıñ tēdi...* (37-4)

...*Ol ħatun taqı bitigni alıp baru başladı erdi...* (48-9)

...*MālİK aydı: Menim rāyım andağ turur kim cümle mällarımızni, yılqı qararı, oğul qızni, ħatunlarımızni, cümleñi alıp baralıñ, hēç Tāyifta neerse qodmağalıñ anıñ üçün kim uruşqan kimerseler qaçmaqqa i‘tiqādı bolmasun...* (69-7)

...Aydılar kim: Bu Düreydni életeliñ kim bu ħarb işini yañşı bilür, üküş ħarblar qılıp turur tēp anı taqı alıp bardılar... (69-15)

...Yā Düreyd, Mālik ħükmi andağ boldı kim hēç kimerse oğlını qızını, ħatunını, mālī tawarını, yılqı qarasını elde qoğmasun, cümleñi alıp çerigke çıqsunlar tēp aydı tediler erse (70-1)

...Mālikni üñdediler, alıp keldiler... (70-3)

...Andın soñ aydı: Ey batrıqlar, bu bitig keltürgen kişini alıp Žağātırqa barıñ... (80-12)

...Bābūya aydı: Kesrī melik bizlerni ıda bérdi kim ol kişi kim bizke bitig ıda bérdi, anı maña alıp keliñ! tēp... (81-16)

...Qaçan kim Abū Bekr razhu bu yēti baş kişilerni alıp ewke keldi erse atası Abū Quhāfa keldi... (98-5)

...Ol kün kim Yūsuf peygāmbar ‘as qarındaşları ħasad qılıp atalarıdın sıtağ birle şahrāqa çıqıp oynagañıñ Yūsufnuñ köñli açılson, tēp alıp şahrāqa çıqtılar... (112-8)

...İbn-i Mes‘ūd razhu Abu Zarnıñ za‘īfasını taqı ‘ayalını öz ‘ayalları qatınga keltürdi taqı cümlesini alıp Medīneke keldiler... (131-12)

...Harūne’r-Reşid aydı: Barıñ, Kūfedin uluğ yaşığ kişilerni alıp keliñ, bu ziyārat qayu ‘azizniñ ziyāratı turur bizke ma‘lūm bolsun tēdi érse... (155-16)

...İmām Şāfi‘ī aydı: Andağ erse, bargıl, ol yārıñnı alıp kelgil... (203-12)

...Baqar Cebre’ıl ‘as bi aq qoçqar, uluğ moynuzluğ semüz qoçqarnı alıp İbrāhım peygāmbar ‘as qatınga èndi... (216-2)

...Maña ustādım Sufyān aydı kim elbette Aħmedni alıp kelgil tēdi... (223-1)

...Barıñ aña edeb qılıñ, tedi erse, bardılar halifanını serhenglerini alıp keldiler taqı İmāmğa edeb qılıu başladılar erse... (225-17)

...Ol qoyı bardı taqı bir kimersenıñ büstānıñğa kirdi taqı tek yapaqındın yedi erse, Abū ‘Abdullāh Ṭūsī raḥmhi ol qoyını terk kıldı, almadı... (296-8)

...Yehūdā aydı: Bu Yūsufnı bir quduǵqa bırañıñ. Keçgen kārvānlar alǵaylar taqı kėtgey... (353-14)

II.1.3. “Çalmak”: Fiil bir malı gizlice ve habersiz almak, hırsızlık yapmak kavramını da ifade etmek için metinde yer almaktadır.

...Yā şeyḥ, éwümge uǵrı kirdi taqı ne kim mālım bar erdi cümlesini aldı, tedi erse... (325-3)

...Şeyḥ aydı: Neteg şükür qılmaz-sen? Uǵrı aldı erse, dünyāvi mālını aldı... (325-4)

II.1.4. “Ele geçirmek, fethetmek”: Aşağıdaki örneklerde ise fiil bir yere sahip olma, fethetme anlamlarında kullanılmıştır.

...Haq te‘ālānıñ fermānı birle Ḥaybar atlıǵ élke bardılar. Haq te‘ālā nuşrat bérđi, Ḥaybarnı aldılar. Yana Fedek atlıǵ élke bardılar, anı taqı aldılar. Yana Mu’ta atlıǵ élke bardılar. Haq te‘ālā nuşrat bérđi, anı taqı aldılar... (47-7)

...Qaçan kim Peyǵāmbar ‘as Mekkeni açtı erse, Ṭāyif élinge ḥabar tegdı kim Muḥammed çerig birle keldi taqı Mekkeni aldı tēp...(69-1)

...Bu kün bu Muḥammed Mekkeni aldı, yarın bizlerke kelgey, bizlerke taqı zaḥmat bergey... (69-3)

...Nāgāh isti‘dād qılıp bizlerke kelse taqı biziñ isti‘dādımız bolmasa, sizlerni helāk qılǵay, neteg kim Mekke ḥalāyıqınǵa nāgāh keldi taqı anlarını aldı... (69-4)

...Andın soñ Ḥimsni, Ḥalebni, cümlesini aldılar... (111-10)

...Andın soñ İskenderiyyeni aldılar taqı Mışırnı aldılar... (111-12)

...Cümle çerig qayıttılar taqı ‘Acem tarafına bardılar, Tebrizni aldılar, Ahvâz atlıg élni aldılar, Hurāsānnı, İsfahānnı, Hemedānnı, cümlesini aldılar... (112-4)

...Cümle çerig hışâr içinge kirdiler taqı cuhūdlarnı helâk qıldılar taqı Haybar élni aldılar... (139-17)

...Qaçan kim Peygāambar ‘as çerig birle bardı taqı Banū’n-Naşr atlıg élni aldı, üküş māl tawar ganimat hâşil boldı erse... (255-17)

II.1.5. “Eline almak”: Al- fiili eliyle kavramak, tutmak anlamında kullanılmıştır.

...Peygāambar ‘as ol azıqını alıp bardı taqı ol gār içinde bir qaç kün halvat qıldı... (7-9)

...Yâ Hadîca, maña halvat olturmaq hoş kelür tēp hemîşe azıq alıp barıp halvatlar qılır erdi... (7-10)

...Bu söz üçün [-mü] munça halâyıqını bu yerke yıgđıñ? tēp ékki élginge taş alıp attı erse, Cebre’il ‘as bu sūranı éndürdi... (17-5)

...Peygāambarğa aydılar erse, Peygāambar ‘as élginge balta aldı taqı üç qata Bismillāhi’r-Rahmāni’r-Rahīm tēdi taqı urmış erdi, bu uluğ taş pāra pāra boldı... (28-5)

...Peygāambar ‘as keldi taqı mübārek élginge bir uluğ balta aldı taqı Bismillāhi’r-Rahmāni’r-Rahīm tēdi taqı tekbir aydı erse, cümle şahābalar taqı tekbir aydılar... (30-2)

..Yâ Huzeyfe, bargıl taqı maña bu kāfirların habar keltürgil kim ne ahvāl üze tururlar, velikin hēç kimerseke zaħmat tegürmegil! tēdi erse, men taqı ok ya aldım taqı bardım... (31-15)

...Qaçan kim Peyğāambar ‘as bu sözni eşitti erse, ‘Alīni rażhu ündetti taqı aydı: ‘Alamnı algıl taqı bizke kelgil kim bizke fermān boldı kim Benū Qurayza cuhūdları birle ħarb qılmağ kerek... (33-5)

...‘Alī rażhu ‘alamnı aldı taqı Bilālqa fermānladı kim cümle şaĥāba êkindü namāzını Benū Qurayzada qılsunlar tēp... (33-7)

...Ve eger yunar bolsa, ol yunğan suwını biri biridin qunuşup alurlar, taqı içerler taqı yüzlerine sürterler, teberrük qılur erdiler... (44-11)

...Bu üç qadaĥnı maña qarşu tuttılar erse, men süt qadaĥ[ı]nı aldım taqı içtim; ĥamr qadaĥını taqı ‘asel qadaĥını almadım erse, ol ferīşte aydı... (57-9)

... Qaçan kim Peyğāambar ‘as’nuñ bitigi keldi erse, Necāşī melik aldı, oqıdı, içindeki sözlerni cümlesini bildi... (79-4)

...bu Žagātır turdı, taqı êwke kirdi, taqı tonlarını çıqardı, taqı aq tonlarını keydi, taqı élinge ‘asā aldı taqı çıqtı: aydı... (80-16)

...Qaçan kim bu ‘Abdullāĥ Kesrī mülkinge tegdi taqı bitigni berdi, Kesrī aldı taqı oqıdı erse, ġazabı keldi taqı aydı kim: ... (81-8)

...Yā Bilāl, bargıl, ol qamçı Fāţıma êwinde turur, ol qamçını alıp kelgil!... (86-3)

...Cebre’il ‘as aydı: Yā Resūlallāĥ, cümle kök qapuğları açlıp ferīşteler eliglerinde tabaqlar üze nişārlar alıp intizār qılıp baqıp tururlar... (88-16)

...Seniñ rūĥuñ kelmekinge taqı cümle uçmağ qapuğlarında ĥūrlar eliglerinde tabaqlar alıp nişārlar âmāda qılıp seniñ rūĥung kelmekinge baqıp tururlar tēdi erse... (89-1)

... Bayağı tēg butĥāna içinde şaĥrāqa olturdı taqı bir yığaç aldı taqı bu necāsatnı cümle butlar yüzinge sürtti, taqı çıqtı... (96-12)

...Qaçan kim Umayya 'bnü Halaf 'al yarım batman qızıl altun[nı] aldı erse, sewnü bardı, taqı bir qaç tewe buthāna qapugında qurbān qıldı taqı dervişlerke bérđi... (97-12)

...‘Ömer anıñ derhōstını qabūl qılmadı erse, ğazabı ziyāda boldı, bardı, êkki uçluğ bıçaq aldı... (118-1)

...Ol mel‘ün êlginge bıçaq alıp şaflarını yarıp keçdi... (118-4)

...Andın soñ Peyġāambar ‘as aydı: Yā ‘Alī, ‘alemni alġıl taqı şahābalarnı başlaġıl taqı bargıl... (139-5)

... Bolġay kim Haq te‘ālā saña nuşrat bergey, tédiler erse, ‘Alī razhu ‘alemni aldı taqı şahābalarnı başlap Haybar hişārına keldi... (139-9)

...İbnü Mülcemke aydı kim: Turġıl taqı va‘de qılmışıñqa vefā qılġıl, tédi erse, İbnü Mülcem ‘al taqı qılıcını aldı taqı mescidke keldi... (153-10)

...Bargıl bu çādırımıñnı életgil taqı qonşımızda Şem‘ün atlıġ Yahūdī bar, añar tutuğ qodġıl taqı andın tórt batman arpa alġıl taqı maña kelgil, men anı ö[gü]geyin taqı etmek bışurayın, tédi erse, Selmān Fārsī taqı andaġ qıldı erse, ol Şem‘ün Yahūdī bu çādırını êlginge aldı taqı baqtı, yıġlayu başladı, aydr. (163-6)

...Selmān Fārsī aydı: Yā Fāţıma, bu etmeklerdin êkki etmek Hasan Hüseyin üçün alġıl!... (163- 14)

...Peyġāambar ‘as aydı: Ey qarındaşım Cebre‘il, sèni bu oġlanlar Diġyatü‘l-Kelbī tēp saqınıp tururlar taqı Diġyatü‘l-Kelbīniñ ‘ādattı ol erdi kim qaçan bizke kelür bolsa, yeñike êkki alma alıp kelür erdi taqı oġlanlarınıñ tegme biringe bir alma bérür erdi... (171-2)

...Cebre‘il ‘as derhāl qanattı birle uçmaġdın êkki alma aldı taqı bu êkkisine bérđi... (171-5)

...Andın soñ Ummi Selemeke aydı: Yā Ummi Seleme, bu topraqñı algıl aprağıl... (179-5)

...Siziñ keremüñüzdin derhōst ol turur kim benim tañanımnı kişike aymasañız, tēdi erse, ol taqı qabūl qıldı taqı çıqtı aldı, sewnüp çıqtı taqı Abū Hanīfe hıdmatıñğa keldi... (195-14)

...ōzi taqı rağbat qıldı taqı éwinge kirdi taqı yüz altun aldı taqı yārānları birle ol hatun qatıñğa bardılar... (205-6)

...Ey ‘azīz, cümle mālımnı saña va‘da qıldım erdi, uş tonlarımñı algıl taqı barğıl, éwümde cümle mālımnı algıl, şahrādağı né kim yılqı qara bar, cümlesini saña bağışladım... (212-10)

...Erte boldı erse, bir yip taqı bir uluğ bıçaq aldı erse, Hācar aydı: Yā İbrāhīm, dōstum ziyāratıñğa barur-men tēdiñiz... (213-9)

...İbrāhīm peygāambar aydı: Ol dōst ziyāratıñdın qaytmışda éwke otun kerek bolğay, bir bağ otun kesip keltürelıñ tēp aldım, tēdi taqı İsmā‘il birle çıqtılar... (213-11)

...Şeytān-i la‘in aydı: Bıçaq taqı yip alıp seni boğuzlamaqğa eletür, tēdi erse... (214-7)

...Andın soñ İbrāhīm peygāambar ‘as bıçaqñı élginge aldı taqı oğlı İsmā‘ilniñ alınıñ yerke qoydı... (215-12)

...İbrāhīm peygāambar ‘as bir balta aldı taqı buthānaqa kirdi taqı cümle butlarını pāra pāra qıldı... (216-8)

...Bir kün İmām Aḥmed Hanbelniñ ḥādıması imāmnıñ oğlı Şāliḥ éwidin hamir māya alıp etmek bişürdi... (220-3)

...Eger qabūl qılır bolsañ, algıl, tēp aytıñ, andın soñ bēriñ, tēdi erse... (220-12)

...Hātām-i Aşam baqar, ol éw içinde Rūmī qalılar tōşeglig turur, ağır bahālığ tōşekler tikilmiş turur, bu qāzī ol tōşekler üze tekye urmış

taqı başı qatında bir hādım élinge yelpise alıp bu qāzīni yelpiyür... (235-13)

...Bolmasa, bir uzun yığaç almış, tegme bir çıpçuqlar ğalaba qılmışda ol yığaç birle anlarını ürkütür, yana kelürler, yana ürkütür bolsa, yana kelürler... (244-15)

...Ol kilidni cāriyadın aldı taqı şandūqni açtı ne miqdār kim öziniñ hācatinga kerek erdi aldı taqı şandūqni bayaqı teg bağladı... (259-1)

...Qarındaşınız Fath-i Muvaşşalī keldi taqı mēndin kilid alıp sizniñ şandūqni açtı taqı meblağ yarmaqni çıqardı... (259-3)

...Bilmes-men néçe altun aldı taqı şandūqni bağladı taqı kilidni maña bērdi... (259-4)

...Yā Cebre'ıl, bargıl taqı yerdin bir qabza tupraq algıl, tēdi erse... (277-8)

...Cebre'ıl keldi, taqı yerke éndi. Ey yer, Haq fermānı birle sēndin bir qabza tupraq alur-men... (277-9)

...Yā Cebre'ıl, Tañrı te'ālānı saña şefi' qılur-men, anıñ hürmeti üçün kerek kim mēndin tupraq almasañ taqı menim eczāmdın bolğan qullar tamuğqa sezā bolmasalar, tēdi erse, Cebre'ıl taqı almadı... (277-12)

...Aña taqı Haq te'ālānı şefi' qıldı erse, ol taqı almadı... (277-15-16)

...taqı bir qabza yerdin tupraq aldı erse... (277-17)

...Baqar bir abuşqa ermiş, arqası bükreymiş saçı saqalı aqarmış, élgine 'asāsını almış, keldi taqı Peyğāmarqa salām qıldı erse, Peyğāmar 'as cevāb yarlıqadı... (285-16)

...anası taqı hēç neerse tēmedi taqı sütni alıp çıqtı... (298-15)

...Sen bu kün maña ‘alif aldıñ taqı ol ‘alif satğuçıqa bir yaman yarmaq bérdiñ. Ol ‘alif satğuçı anı bilmedi taqı aldı... (299-16)

4) ...Ol yaman yarmaqñı andın aldı taqı öñin yarmaq bérdi... (300-4)

...Eger bu kemi içindekiler anıñ (içindekilerinñ) élgidin ol baltanı almasalar, ol kemi teşilse, ol teşgen taqı helāk bolur, özgeleri taqı helāk bolurlar... (303-13)

...Abū’l-Ḥasan-i Nūrī raḥmhi ol kemike kirdi taqı ol keminiñ tirekini aldı taqı bu küpleriniñ mecmū‘ını sındurdı taqı helāk qıldı... (307-5)

...Andın kümüş çanaq birle şerbet keltürdi erse, Ḥuzeyfe raḥhu ol çanaqñı aldı taqı şerbetni éw édisiniñ yüzinge urdı erse... (309-8)

...Bu ékkidin biringe sökellik tegdi taqı sökelliki qatıg boldı erse, iginge şabur qılu bilmedin oq başaqını aldı taqı barmaqlarınıñ boğunlarıdın kesti... (326-8)

...Émdi tegme biriñiz otlar alıp barıñlar taqı Ayyūbnuñ né kim yılqı qarası bar erse, cümlesini köydürüñ taqı helāk qılıñ, tēp fermānladı erse, bu şeytānlar taqı periler otlar alıp bardılar... (329-8)

...Bu Qābīl bir uluğ taş aldı taqı Hābīlñiñ başıñga urmuş erdi... (338-3)

...Qaçan kim Qaydūm atlıg yerke yettiler erse, bir taş aldı taqı bu oğul ‘ammını ol taş birle öltürmiş erdi... (339-13)

...Taqı qaçan kim mu’min qul ḥamrını içmek üçün élinge alur bolsa, Haq te’ālā ol quldın raḥmatını yıgar, hēç añar raḥmat qılmaz... (363-6)

...Üçinç kün ol Zühre ḥamr alıp keldi erse, munlar ‘ısqı taqı ziyāda boldı... (366-12)

...bu Zühre ḥamr alıp kelmiş erdi... (366-17)

...*Qaçan kim bu habarnı eşitti erse, sewündi taqı yüreklendi taqı rāhiblar tonını keğip ėgninge seccāda kemişip ėlginge ‘aşā alıp Barsişānıñ şavma‘ asına keldi taqı destūr tiledi erse...* (369-2)

...*Bu arada erdi kim hatun yerindin qoptı taqı ėlginge bir yitig kerey aldı taqı aqrun bu ėr qatınğa kelü başladı erse...* (383-6)

...*Bukün bu tonlar andağ bolup turur kim ādemī ėlge alsa, alu bilmez taqı baqmaqğa yigrenür, tēdi...* (391-10)

...*Kişi neerse bēse, almaz...* (400-9)

...*bu ‘ābid ġazablandı taqı derhāl ėlginge balta aldı...* (409-17)

...*bu ‘ābid bardı, bayaqı tēg baltasını aldı...* (410-17)

...*Bu bitigni fulān ‘āmilqa eletgil, tēp aydı erse, derviş taqı ol bitigni alıp tururda ol hased qılguçı qarşu keldi...* (421-12)

...*Cellād taqı ėlginge qılıç aldı taqı ėlgini qaldurdı...* (434-5)

...*Baqar, bir abuşqa keldi taqı ėlinge türü aldı taqı yerni ahtaruru başladı ekmek üçün...* (434-17)

...*Bu abuşqa bayaqı tēg qoptı taqı türüsini aldı taqı işleyü başladı...* (435-5)

II.1.6. “Evlenmek”: Aşağıda tespit edilen örneklerde *al-* fiilinin *bir kadını kendine eş edinmek* anlamını ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

...*Bu ‘ammumnı öltürsem taqı munuñ mālını alsam, hem taqı qızını alsam, tēp qaşd qıldı...* (339-10)

...*Ol kāfir bolğan miñ altun çıqardı taqı bir ma‘mūr būstān satğın aldı taqı miñ altun ħarc qıldı bir körklüg qız aldı taqı miñ altun ħarc qıldı...* (424-8)

II.1.7. “Gasp etmek”: *Al-* fiilinin bir diğer anlamı birinden veya bir yerdeki malları zorla almak, el koymak, gasp etmek anlamındadır.

...Şahrâda çerig keldi taqı êkki yüz tēwesini aldılar erse, tēweçisi yâ şabāhāh tēyü Mekkeke keldi erse, Mekke ħalqı qorqtılar... (42-4)

...‘Abdu’l-Muṭṭalib aydı: Andağ erse, siziñ çerig benim êkki yüz tēwemni almışlar... (42-7)

...Ol zālimler ol musulmānlarınñ mällarını alurlar, ‘azāb u ‘uqūbat qılurlar... (67-9)

...Ve eger mundağ qılmasañız ağır çerig ıda bēür-men, cümleleriñizni ħarāb qılurlar, ħatunlarıñızni, oğul qızlarıñızni bulun qılurlar, mällarıñızni, yılqı qarañızni cümlesini alurlar, ħanīmat qılurlar tēp tört yanga elçiler ıda bērdi erse, qorqtılar... (82-14)

...Bu ‘ammumni öltürsem taqı munuñ mālını alsam, hem taqı qızını alsam, tēp qaşd qıldı... (339-10)

...Peyğāambar ‘as aydı: Musulmānnıñ qanını nāħaq yerde tökmek ħarām turur taqı nāħaq yerde mālını almaq taqı ħarām turur taqı yūzi suwını tökmek ħarām turur... (385-13)

II.1.8. “Harcamak”: Aşağıdaki cümlede *al-* fiili *bir malı kullan-, harca-* anlamındadır.

...Qaçan kim sen mēni tañrılıq qarındaş tutunsañ neçe üküş mālını men öz ħācatım üçün seniñ mālınıñdın alsam, kerek kim saña ağır kelmese, tēdi erse, ol kimerse aydı..¹. (258-12)

II.1.9. “Kazanç sağlamak”: Metinde *al-* fiili *bir alışveriş sonucu elde edilen kazancı* ifade etmek için kullanılmıştır.

¹ Bu cümle Bilâl Aktan’ın (2017) Kerderli Mahmud *Nehcü’l-Ferâdis Cennetlerin Açık Yolu* adlı eserinde “Beni Allah (cc) için kardeş edindiğin zaman, ihtiyacım için senin malından ne kadar harcasam sana ağır gelmemeli” dedi.” (s. 176) şeklinde aktarılmıştır. Kelimeye anlam verilirken bu çeviri dikkate alınmıştır.

...Şeyh aydı: *Ey qāzī, sen bu hālāyīq arasında kim hüküm qılur-sen, hēç dünyāvī neerse alur-mu-sen?...* (246-3)

...*Ol haq üçün neerse bērseler, alur-men, tēdi...* (246-5)

...Şeyh aydı kim: *Öñin kimerseler bitimek üçün ne miqdār ücret algay erdiler?* (246-7)

...*Bu rişvet bolmaz mu kim bir yarmaq algu yerde on altun alsa?...* (246-9)

...*Abu Bekr razhu aydı: Qamluq qılıp neerse almaq hārām turur...* (294-17)

...*Peygāmbār ‘as aydı: Ey yārānlarım, qayu biriñiz kim taqı bir mu’minniñ mālını şerī‘atdın taştın almış bolsa taqı ğıybat qılıp yüzi suwını tökmış bolsa, zinhār ol mālını ēdisinge qaytarsun...* (389-15)

II.1.10. “Kazanmak, elde etmek”: Fiil aşağıdaki örneklerde *elde etmek, sahip olmak* anlamlarında kullanılmıştır.

...*Andın soñ kārīvān hālqı suw almaqqa kelip Yūsuf peygāmbarnı quduğdın çıqardılar erse, yana qarındaşları...* (52-2)

...*Yana Mışırğa barur kārīvānlar ol quduğ qatında qondılar taqı suw almaq üçün delv ıda bērdiler erse, Yūsuf peygāmbār ol qovağa yapşunup quduğdın çıqtı...* (112-11)

...*‘Alī aydı razhu: Tetik ol kimerse bolur kim, fānī bolur neerseni bērse taqı bāqī bolur neerseni alsa...* (148-4)

...*Ēmdi ol yüz qoy taqı bir cārīya kim bērdiñ, anı algıl, bu kişike hārām turur, neerse almaq revā bolmaz taqı oğluñ ergen bolsa, añar yüz qamçı urmak gerek...* (347-15)

...*Peygāmbār ‘as aydı: ‘Āqıl ol bolur kim dünyādın özini yıraq tutsa taqı āhıratqa qayıtsa taqı gūrda yatmaq üçün azıqını alsa taqı qiyāmat kün isti‘dādını tamām qılsa, tēdi...* (423-2)

Fiil aşağıdaki örnekte ise (-nI) belirtme hal ekini alarak *birşeyi birinden veya birşeyden elde etmek, kazanmak* anlamında kullanılmıştır.

...*Bu ‘ilmni siz kimdin aldınız? tēdi erse, qāzī aydı kim: Biz bu ‘ilmni ‘ulemālardın alduq taqı ol ‘ulemā tābi‘īndin aldılar taqı tābi‘īn ‘ilmni şahābadın aldılar taqı şahāba ‘ilmni Peygāmbardın aldılar taqı Peygāmbār ‘as ‘ilmni Cebre’ildin aldı taqı Cebre’il ‘as ‘ilmni Tağrı te‘ālādın aldı, tēp aydı erse...* (236-2)

II.1.11. “Kurtarmak”: Fiil, aşağıdaki cümlede *birini kurtar-* anlamına gelmektedir.

...*Yā Yehūdā, mēni ḫalāş qılmaz-mu-sen? tēp qatıg yıglayu feryād qıldı erse, hēç kimerse barıp anıñ élgindin almadı erse, Tağrı te‘ālādın yāri tiledi...* (355-13)

II.1.12. “Satın almak”: Metinde *al-* fiili *satın al-* anlamını da ifade etmektedir.

...*Abū Bekr rażhu aydı: Buçuq batman qızıl altunğa bu Bilālnı sattıñ-mu? tēdi erse, Umayya ‘bnü Ḥalaf aydı: Sattım. Abū Bekr taqı aydı: Men aldım tēdi...* (97-7)

...*Umayya ‘bnü Ḥalaf aydı: Yā Abā Bekr, eger sen almas-men tēse erdiñ, bu Bilālnı qırq yarmaqqa satğay erdim tēdi...* (97-10)

...*Yana bu Bilāldın öñin altı baş qul qaravaşlar kim kāfirlar élginde erdi taqı musulmān bolup turur erdiler, taqı ol kāfirlar anlarını ‘azāb ve ‘uqūbat qılır erdiler, cümlesini ağır bahālar bērip aldı taqı āzād qıldı erse, bu āyat Abū Bekr ḫaqqınğa nāzil boldı...* (97-14)

...*Ey oğlum, kişi qul qaravaş alur bolsa, anıñ üçün alur kim bular maña ḫıdmat qılsunlar tēp...* (98-7)

...*Siz bu za‘if miskinlerni munça üküş māl bērip aldınız...* (98-7)

...Abū Bekr razhu aydı: Ey baba, munlarnı men dünyā fāyidası için almadım, men munlarnı āhırat fāyidası için aldım taqı cümlesini āzād qıldım... (98-8)

...Peygāambar ‘as aydı: Kim bolğay kim bu Rūmanıñ quduğını alsa taqı musulmānlarğa sebıl qılsa, tēdi erse, ol quduğını öz mālumdın otuz bēş miñ yarmaqqa alıp sebıl qıldım erse... (135-5)

...Peygāambar ol yarmaqlarnı sanamadın Abū Bekrke bērdi taqı aydı: Yā Abū Bekr, bu yarmaqlarqa Fāṭıma için ēw esbābları alu bērgil! tēdi... (159-4)

...Abū Bekr rāzi bolsa, andın soñ alur erdiler... (159-7)

...Yēti yarmaqğa bir köñlek aldılar, tōrt yarmaqğa destār aldılar taqı bir örtüñgi qara kilim aldılar taqı ēkki tōşek aldılar... (159-7)

...biri özleri için taqı biri qonuq için, ol ma‘nıdın ötrü ēkki tōşek aldılar; taqı tōrt yastuq aldılar edımdın içleringe cir (?) qatıqlıq (?); taqı şüfdın perde aldılar, eger ēwke qonuq kelse, ḥatun ol perde içinde tursun tēp. Taqı bir çökerdek aldılar taqı bir ēl tegirmeni aldılar taqı bir sırça aldılar baqırdın osma ezmek için, hoş yıdığlar aldılar özinge sürtmek için taqı bir meşk aldılar taqı bir yığaç çanaq aldılar taqı bir sēnek aldılar taqı ēkki kūze aldılar taqı bir maḥara edımdın aldılar... (159-10)

...Barğıl bu çadırımnı ēletgil taqı qonşımızda Şem‘ün atlığ Yahūdī bar, añar tutuğ qoğğıl taqı andın tōrt batman arpa alğıl taqı maña kelgil, men anı ö[gü]geyin taqı etmek bışurayın, tēdi erse, Selmān Fārsī taqı andağ qıldı erse, ol Şem‘ün Yahūdī bu çadırını ēlginge aldı taqı baqtı, yığlayu başladı, aydı... (163-6)

...Yā imāme’l- muslimīn, men cüftümke aydım kim ēwde un tükendi, qalmadı. Bizke un alğıl, tēdim erse, cüftüm aydı... (189-9)

...Ḥaq tvt hēç kimerseke mundağ mülk taqı saḥtanat bērmedi kim Süleymān peygāambarqa bu mülki içinde ḥalāyıqğa türlüg türlüg

ni‘metler aşatur erdi taqı özi palās ton keyer erdi taqı zenbīl toqıyur erdi taqı ol zenbīlni satar erdi, anıñ bahāsıñğa arpa alur erdiler... (210-13)

...Barğıl bāzārga, bu kettānnı satğıl taqı munuñ bahāsıñğa bir hām köñlek taqı bir ton alıp kelgil, tēdi erse... (223-2)

...Bir yeñi köñleklik taqı ol yarmaqdın almadı... (253-7)

...Yā Ummu’l-mu’minīn, bukūn muñça meblağ yarmaq Haq te‘ālā rūzī qıldı, bir yarmaq et almadıñız... (253-9)

...Qaçan kim bu oğul yā qız munları alsa, āzād qılsa, bu cümle taşarrufları dūrüst bolur, tiriğ hisābında bolurlar... (284-11)

...Taqı kim kim on yarmaqqa böz alsa taqı andın köñlek qılsa, kēdse, taqı ol on yarmaq içinde bir yarmaq ħarāmdın bolsa... (294-13)

...Sen bu kūn maña ‘alif aldıñ taqı ol ‘alif satğuçıqa bir yaman yarmaq bērdiñ. Ol ‘alif satğuçı anı bilmedi taqı aldı... (299-16)

...İttifāq andağ tüşti kim ħōcası bu cāriyanı sattı taqı bir musulmān aldı... (321-15)

...Raħmat aydı: Ėkki saçımnı bērdim taqı bu Ėkki etmekni aldım... (332-15)

...Ayyūb peygāambar aydı: Kim saçnı satğın almışı bar kim sendin alğaylar... (332-17)

...Ėkegü barsaq taqı benim üçün metā‘ alu bērseñiz sizke ħurmet qılıp tururlar taqı maña bērmezler... (339-11)

...Anası aydı: Üç altunğa alsalar, bērgil, tēdi... (342-4)

...Bu qaçğunçı qulnı maña satıñ tedi. Bu ‘aybı birle alayın, tēdi erse aydılar... (358-2)

...Qatımda mundın öñin yarmaq yoq. Eger bu yigirmi yarmaqğa bērseñ alur-men, tēdi erse, munlar taqı ol yigirmi yarmaqğa sattılar... (358-3)

6) ...*Ėmdi ol qulnı men alayın, t p nahh sh naqa  zi keldi...* (359-6)

...*Bu neerselerni Qu ayf r b rdi taqı Y sufnı sewn p aldı taqı  winge  letti...* (359-11)

...*Peyg mbar  as aydı:  amr i inde Tanrı te al  on ki ike la nat qılıp turur:  amr  c n tal tikkenge taqı  amr satganga taqı  amr algaŋga taqı  amr i genler (i genlerke) qatında oturup baqganga...* (363-10)

...*Qul almaq  c n bardı taqı bir qulnı i tiy r qıldı erse, ol qulnuŋ h cası aydı...* (382-11)

...*Bu aydı kim: Menim a ımnıŋ tobrası bar, munı taqı alayın, yolda g zilarġa kerek bolsa, alġanımdın ziy d neerseler b rseler, satgaymen, t p endi e qıldı taqı ol tobranı aldı...* (405-2)

...*ol feri te maŋa aydı kim: Sen tobra almadıŋ-mu? t di erse...* (405-11)

II.1.13. “Se mek”: *Al-* filinin metinde se - anlamında da kullanılmı tır.

...*Ol taqı  erigdin  d r p  ıqardı on sekkiz ki i, quvvatlıġ ki iler alıp ıda b rdi²...* (151-9)

...*Qa an kim Tanrı te al  h kminge boyun b rseler, z nh r y  Ma  z,  al yıqınıŋ m llarınıŋ  d r nd si[n] almaġıl taqı mazl mnunŋ qarġı ının z nh r qorġıl kim mazl mnunŋ du ası  aq te al   azratında m stac b turur...* (250-3)

² Bu c mle Bil l Aktan’ın, (2017), Kerderli Mahmud Nehc ’l-Fer dis Cennetlerin A ık Yolu, adlı eserinde “O da askerin arasından on sekiz g c l  ki iyi se ip Hz. Ali’ye g nderdi” (s.114)  eklinde aktarılmı tır. Kelimeye anlam verilirken bu  eviri dikkate alınmı tır.

II.1.14. “Tercih etmek”: Bir durum veya olayı diğerlerinden üstün tutmak.

...*Yana aydı: Yā Abā Hureyre, āḫir zamān bolsa, erenler dīnlerini bērip dūnyā alḡaylar, şūf tonlar keḡgeyler...*(402-4)

II.2. A1- Fiilinin Bir İsimle Birlikte Kullanıldığı Örnekler

Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi adlı eserinin birleşik fiil başlığı altında şu tanımı yapar: “*Birleşik fiil bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime gurubudur. İsim veya fiil unsuru önce, yardımcı fiil sonra getirilir.*” (Ergin 2006: 386). Ergin ayrıca birleşik fiilleri *isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller* ve *fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller* başlığı altında ikiye ayırarak incelemiştir (Ergin 2006: 386, 387).

Ediskun Türk Dilbilgisi adlı eserinde birleşik fiili şöyle tanımlar: “*Bileşik fiiller, iki ya da daha çok kelimenin birleşip kaynaşmasından oluşan yeni anlamdaki fiillerdir. gel-i-ver-, gelmez ol-, gel-ivermiş ol-, his(s)-edebil-, gelecek ol-, göz at-, hasta düş-...gibi.*” (Ediskun 2010: 228). *Ediskun* ayrıca birleşik fiilleri dört başlık altında incelemiştir:

“**Birinci öbek:** İki ya da daha çok fiilden oluşmuş bileşik fiiller: a) Yeterlilik fiilleri, b) Tezlik fiilleri, c) Sürerlik fiilleri, ç) Yaklaşma fiilleri, d) Beklenmezlik fiilleri, e) Gereksime fiilleri, f) Yapmacık fiilleri.

İkinci öbek: Bir ortaç ile ol- yardımcı fiilinden oluşmuş bileşik fiiller: a) Başlama fiilleri, b) Bitirme fiilleri, c) Davranma fiilleri.

Üçüncü öbek: İsim kök ya da gövdesinden bir kelime ile et-, eyle-, kıl-, buyur-, ol- yardımcı fiillerinden biriyle oluşan bileşik fiiller.

Dördüncü öbek: Anlamca kaynaşmış bileşik fiiller.” (Ediskun 2010: 228).

Korkmaz birleşik fiilleri “*Birleşik fiiller, bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla*

kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir.” (Korkmaz 2009:791) olarak tanımlarken şu sınıflamayı yapmıştır:

“Birleşik fiilleri, taşıdıkları birbirinden farklı yapı, işlev ve anlam özelliklerine göre kendi içlerinde:

- I. Esas anlamını korumuş veya esas anlamını korumakla birlikte birtakım işlev incelikleri kazanmış olan birleşik fiiller,*
- II. Esas anlamını kaybederek deyimleşmiş olan birleşik fiiller olmak üzere iki ana gruba ayırmak mümkündür. Her grubun kendi içinde alt grupları da vardır.”* (Korkmaz 2009: 791).

Karaağaç *Türkçenin Dil Bilgisi* adlı eserinin *Birleşik eylem öbeği* bölümündeki *Adlarla yapılan eylemler* başlığı altında şu açıklamada bulunmuştur: *“Bir ad ögesi ile bir yardımcı eylemden oluşurlar; yardımcı eylemin eylemlerle yapılan birleşik eylemlerdeki gibi belirgin bir işlevi yoktur. Tersine, addan eylem yapma ekleri gibi çalışır; bu yüzden, adı eylemleştirmenin, adla ilgili görülen bir eylemin adını yapmak dışında belirgin bir işlevi yoktur..... İster geçişli, ister geçişsiz birleşik eylem yapmış olsunlar; bu yardımcı eylemlerin asıl işlevleri, adları kendileriyle ilgili bir eyleme dönüştürmektir.”* (Karaağaç 2012: 472).

Eserde *al-* fiilinin isimlerle bir araya gelerek birleşik fiil oluşturduğu örnekler mevcuttur. Şahin, *Al- ve Ver- Fiilleri Üzerine* adlı çalışmasında *“Al- ve ver- fiillerinin önüne gelen isimlerin çoğunluğu yalın halde olmalarına karşın bazıları da durum eki alarak bu fiillerin önünde kullanılabilir. Ele al-, ele ver-, elden al-, elden ver-ağırdan al-, ağız ağıza ver-, kafâ kafaya ver-, kafaya al-, tozunu al-, içi al- gibi.”* (Şahin 2006: 1-17) açıklamasını yapmıştır. Aşağıda görüleceği gibi aynı durum eserde tespit edilen birleşik fiillerde de mevcuttur. Yalın halde *al-* fiiliyle kullanılan isimlerin yanında *dādını al-*, *salāmını al-* gibi yapılarda ismin durum ekiyle *al-* fiiline bağlandığı görülmektedir.

Çalışmada bunlar kendi anlamını kaybetmeden oluşturduğu örnekler ile anlamını kaybederek yani deyimleşerek veya kalıplaşmış yapılar meydana getirerek oluşturduğu örnekler açısından değerlendirilmiştir.

II.2.1. **bey'et al-**: Onay almak.

...*Erenlerdin bey'et alsam, eliglerini tutup bey'et alur-men, velikin siz za'ifalarnın eliglerini tutmaq bolmas...* (26-10)

II.2.2. **borç al-**: Birinden borç almak. Metinde iki örneği bulunmaktadır.

...*Andın on êkki batman arpa borç aldı taqı éwinge keltürdi erse, Fāṭıma razhu qoptı..* (140-13)

...*Kim kim cüflense taqı kâbîn bérmeğe i'tiqâdı bolmasa, ol kâbîni haq borç tēp bilmese, ol zinâ qılğuçı turur taqı kim kim borç alsa taqı ol borçını ötemekke i'tiqâdı bolmasa, ol oğrı turur tēp aydı...* (409-14)

II.2.3. **cevâb al-**: Sorusuna karşılık almak. Metinde bir yerde geçmektedir.

...*Mūsâ peygâmbar 'as [hıdmatınğa] bir kimerse keldi zâhidlar sîmâsı birle taqı zâhidlar börüki keğip salâm qıldı erse, Mūsâ peygâmbar 'as salâminğa cevâb almadı taqı aydı...* (349- 12)

II.2.4. **dādını al-**: Hakkını almak.

...*Yâ Rebbî, bu 'Ömerdin benim dādımını sen algıl, tēdi erse, 'Ömer razhu qorqtı taqı aydı...* (108-5)

II.2. 5. **élig al-**: Elini tutmak kavramını ifade etmektedir.

...*'Ömer yığladı, taqı ol oğlannın başını sıqadı, taqı ol oğlannın élgini aldı, taqı mescidke kirdi...* (108-10)

II.2.6. fāyida al-: Faydalanmak.

...*Hürmetiñ taqı ‘izzetiñ ziyāda bolğay, atıñ ‘ālamda münteşir bolğay taqı üküş kimerseler sendin fāyida algay, tēp ta‘ bir qıldı...* (352-16)

...*Sizke salām qılayın taqı siziñ hıdmatqa fāyida alayın tēp...* (432- 3)

II.2.7. ‘ibret al-: İbret almak.

...*Haq te‘ālāniñ qudratını körüp iñen ta‘accub qıldı taqı ‘ibret aldı taqı yüz altunni ol hatunğa bērdi...* (205-10)

II.2.8. i‘tibār al-: Kendine ders çıkarmak.

...*Haq te‘ālāniñ qudratınğa baqıp i‘tibār almaq halälliq birle bolsa, fāyida qılğay; harāmluq birle bolsa, ne fāyida qılğay? tēdi...* (205-14)

II.2.9. qarşu al-: Karşılamaq, ağırlayıp misafir etmek.

...*Kerek kim munlarğa luḡ u kerem birle qarşu alsanıız tēdi taqı Medīnede turğanlarını Mekkedin kelgenler birle qarındaş qıldı...* (27-3)

...*Mekkedin hicret qılıp kelgenlerke muhācır tēnür, taqı Medīne halqları kim Mekkedin kelgenlerke yārī bērdiler, qarşu aldılar, luḡ u kerem qıldılar, anlarğa enşārī tēnür...* (27-4)

...*Ey ‘ayālım şefaqtılığ rahmetlig Teñrike satğastım, maña rāhat taqı kerāmat birle qarşu aldı, dereceler uçtmağ içinde Peyğāambar civārında rūzī qıldı...* (131-16)

II.2.10. rişvet al-: Birinin bir işini yapmak için para ya da mal almak.

...*Dünyā taqı dünyāniñ mālī anıñ qatında küldin taqı hōrraq bolğay; hüküm işinde rişvet almağay...* (151-3)

...*qāzī aydı: Rişvet almaz-men ...*(246-4)

...Şeyh aydı: *Sen hālî aydın kim rişvet almaz-men, tēp...* (246-8)

II.2.11. salāmını al-: Verilen selamı kabul edip karşılık vermek.

...*Kim kim tazarru‘ ve zāriliq birle salām qılrsa, salāmını almaz erdi...* (440-9)

...*Hēç kimerseke iltifāt qılmadın turur erken bir derviş-i zindepūş, eski çapānliq kimerse keldi, salām qıldı salāmını almadı...* (440-10)

II.2.12. satğın al-: Bir malı karşılığını vererek kendi malı yapmak.

...*Sizlerde et yā hūrmā satlıq bar-mu? Satğın algay erdük tēdi[ler] erse, haymadın bir hatun çıqtı...* (22-1)

...*Abū Bekr razhu aydı: Ėkki tēwe satğın alıp turur-men sekkiz yüz yarmaqqa...* (23-10)

...*Quţayfar atlıq ol Yūsufnı ağır bahā birle satğın aldı...* (112-15)

...*Taqı qatında hem dūnyāvī neersesi taqı yoq satğın almaqğa...* (269-8)

...*bu oğul yā taqı qız ol atası anasını öz mālını bērip anlarını satğın alsa taqı āzād qılrsa, ata ana haqqın ötemiş bolğay tēp aydı...* (284-5)

...*Üküş tuturğan yığıldı erse, anı satıp bir qul taqı bir inek satğın aldım...* (292-15)

...*Abdullāhi’l-Mubārek aydı: Zübeyde Mekkede taqı ekin yerleri satğın alıp turur tēdi erse...* (298-2)

...*Falān oğlanlarının qoyları bar, anlardın satğın aldım, tēdi...* (298-9)

...*Ayyūb peygāambar aydı: Kim saçnı satğın almış bar kim sendin algaylar...* (332-17)

...Bir yahşı oğlan bolsa, satđın algıl, t p oğul t p asrađalıñ, t p aymış erdi... (359-6)

...Zeliğh  aydı: Y  Y suf, men s ni  z m lim b rip satđın aldım... (361-7)

...Ol k fir bolđan miğ altun  ıqardı tağı bir ma‘m r b st n satđın aldı tağı miğ altun  arc qıldı bir k rkl ğ qız aldı tağı miğ altun  arc qıldı (424-8)

...Eger siz aymış teg bolsa, anı  ocasıdın satđın alayın tağı  z d qılayın t p yalđuz şahr qa  ıqtı... (430-15)

...tağı  ocasıdın ol qulnı  k ş bah  b rip satđın aldı... (431-7)

...As mat ibn  Zeyd raşhu bir c riya satđın aldı y z altunđa... (433-12)

II.2.13. yuluğ al-: Fidyе almak.

...Y  Ab  Bekr, bu es rlerni neteg qılalıñ, munlarnı  z d-mu qılalıñ y  tağı tegme birleridın yuluğ alıp-mu ıdalıñ, y  tağı c mlesini-m   lt reliñ? t di erse... (114-17)

...Munlardın yuluğ alsağ tağı musulm nlarđa meded bolsa, tağı um d bolđay kim, munlar tağı im nqa kelseler t di erse... (115-3)

...Hađiqatta Hađ te‘ l  bu yazuquñıznı  rtgen turur anığ  c n kim,  at  birle qıldıñız, qaşd birle qılmadıñız, yuluğ alıp  z d qılmağını yahşı bolđay sađındıñız... (117-6)

II.3. Deyimleşmiş veya kalıplaşmış yapılar

II.3.1. c nlarını al-:  ld rmek.

...Y  ‘Azr ‘il, sen kim ol yerniğ z riliđinđa tağı řaf ‘atınđa nağar qılmadıñ erse, Adam ođlanlarınıñ c nlarını almaqqa s ni musallağ qıldım, t di erse... (278-1)

II.3.2. êkki gözünü al-/ êkki qulağını al-/ êkki elğini al-/ êkki ağığını al- : Al- fiilinin yer aldığı aşağıdaki örnekteki görememe anlamının ifade edildiği *êkki közüünü al-* yapısı, duyamama anlamının ifade edildiği *êkki qulağını al-* yapısı, el ve ayaklarından yoksun kalma anlamlarının ifade edildiği *êkki elğini al-* ve *êkki ağığını al-* yapısı aslında beddua olarak nitelendirilebilir. Çalışmada bu söz kalıpları deyimleşmiş ve kalıplaşmış yapı başlığı altında değerlendirilmiştir.

...Haq te‘alā êkki közüünü alsun tağı êkki qulağını alsun tağı êkki elğini alsun tağı êkki ağığını alsun tağı seni ebedi tamuğluq qılsun!... (136-17)

II.3.3. atun al-: Bir kadını kendine eş edinmek anlamını ifade eder.

...Hadıca anamız razhā vefātıdın soğ Peyđambar ‘as toquz atun aldı... (6-8)

...Musulmān bolmışdın soğ yana kāfir bolsa yā tağı atun almışdın soğ zinā qılsa yā tağı nāaq yerde bir musulmānı öltürse tēdi... (134-16)

...Abū Hanıfe aydı rađmhi: Bir érke tōrt atun almaq revā bolur, tađı köňli neçe tilese quma almaq revā bolur, velikin bu atunlar ara ‘adl qılu bilse... (192-11)

...Mışır pādřāhının ‘adati ol erdi kim qayu yerde körklüg atunı eşitür bolsa, ol atunı zulm birle alur erdi... (218-11)

...‘Alī aymış: Yā Resūlallāhi, ‘alam içinde atunlar üküř turur; atırınızqa teşviş kirmiş bolsa, ađar řalāq bēriņ tağı öņin atun alıñ tēmiř... (416-2)

II.3.4. kilidini al-: Metinde “kilidini al-” şeklinde yer alan örnekerin ele geçirmek anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir.

...aydı kim: Bu kēçe tūş kördüm men kim yārānlar birle Ka‘baqa ṭavāf qılır-men, taqı Ka‘beke kirür-men, taqı Ka‘beniñ kilidini alur-men... (37-1)

...Yā Resūlallāh, siz tūş kördüñüz erdi kim Mekkeke kirgey-miz ṭavāf qılğay-miz, Ka‘beniñ kilidini alğay-miz tēp aydıñız erdi... (46-11)

...taqı qaçan kim Haq te‘ālā nuşrat bërse, Mekkeke kirip Ka‘be kilidini alğay-miz inşā‘a’llāhu te‘ālā tēdi... (46-13)

...Ka‘beniñ kilidini aldı... (50-13)

II.3.5. suw al-: Sel basmak.

...Kesrī ēlini suw aldı, ḥarāb qıldı erse, Kesrī ēli içinde né kim müneccim, taqı kāhin taqı sāḥir bar erdi, cümlesi yığıldı... (82-5)

II.4. İkilemeler

...eger kişi ticārat qılmaq tilese bay‘ u şirānı ya‘nī almaq satmaq aḥkāmnı taqı bilmek gerek... (230-11)

...Ol ma‘nidin kim almaqı satmaqı şer‘an revā bolmas ḥōca destūr bërmedin... (284-9)

III. Türkiye Türkçesinde Al- Fiili

Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde ise (2011: 102) *al-* fiiline verilen anlamlar şunlardır: “1. Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak. 2. (*nsz*) Satın almak. 3. (*nsz*) Ele geçirmek, fethetmek. 4. (*-i, -den*) Bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak. 5. Birlikte götürmek. 6. (*nsz*) İçine sığmak. 7. (*-e, nsz*) Kabul etmek. 8. (*nsz*) Kendine ulaştırılmak, iletilmek. 9. (*nsz*) İçeri sızmak, içine çekmek. 10. (*nsz*) Erkek, kadınla evlenmek. 11. (*-i, nsz*) Sürükleyip götürmek. 12. (*nsz*) Kazanmak, elde etmek. 13. (*nsz*) Zararlı, tehlikeli bir şeye uğramak. 14. (*-i, nsz*) Bürümek, sarmak, kaplamak. 15. (*-den*) Kısaltmak, eksiltmek. 16. (*nsz*) Yolmak, koparmak. 17. Temizlemek. 18. (*-i, -e*) İçeri girmesini sağlamak. 19.

(*nsz*) Tat veya koku duymak. 20. (-i, -e) Örtmek, koymak. 21. (-i, -de) Yol gitmek, mesafe katetmek. 22. (-i, -den) Çalmak. 23. Soldurmak. 24. Vücuttaki hasta bir organı ameliyatla çıkarmak. 25. (*nsz*) Motor çalışması için gerekli olan elektrik veya yakıttan yararlanır duruma gelmek. 26. (*nsz*) Göreve, işe başlatmak. 27. (-den) Görevden, işten çekmek. 28. (*nsz*) Başlamak. 29. (*nsz*) İçecek veya sigara içmek. 30. (*nsz*) Yutmak, kullanmak. 31. (-den, *nsz*) Kazanç sağlamak. 32. Gidermek, yok etmek. 33. Yer değiştirmek”.

Sonuç

Türk dilinin Harezmi Türkçesi döneminin en önemli eserlerinden biri olan Nehcü'l-Ferâdis'te *al-* fiili hem anlam hem de yapı bakımından olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.

Al- fiili Türkçenin bütün tarihsel dönemlerinde temel anlamının yanında farklı anlamlarda kullanılırken ayrıca bir isimle birlikte birleşik fiil ve deyimleşmiş ve kalıplaşmış yapılar oluşturmuştur.

Nehcü'l-Ferâdis'te fiil on dört farklı anlamda kullanılmıştır; *bir şeyi veya kimseyi mevcut olduğu yerden ayırmak, birlikte götürmek-beraberine almak, çalmak, ele geçirmek-fethetmek, eline almak, evlenmek, gasp etmek, harcamak, kazanç sağlamak, kazanmak-elde etmek, kurtarmak, satın almak, seçmek, tercih etmek.*

Bir şeyi veya kimseyi mevcut olduğu yerden ayırmak, birlikte götürmek-beraberine almak, çalmak, ele geçirmek-fethetmek, eline almak, evlenmek, kazanç sağlamak, kazanmak-elde etmek, satın almak anlamları Türkçe Sözlük'te yer almakla birlikte *gasp etmek, harcamak, kurtarmak, seçmek* ve *tercih etmek* anlamlarının yer almadığı tespit edilmiştir.

Fiilin on üç farklı isimle bir araya gelerek yeni bir anlam ifade ettiği saptanmıştır. Bunlar ise *bey'et al-, borç al-, cevâb al-, dâdını al-, élig al-, fâyida al-, 'ibret al-, i' tibâr al-, qarşu al-, rişvet al-, salâmını al-, satğın al-, yuluğ al-*.

Al- fiilinin deyimleşmiş veya kalıplaşmış yapılar oluşturduğu da görülmektedir: *cānlarını al-*, *ékki gözünü al-*/*ékki qulağını al-*/*ékki elğini al-*/*ékki adağını al-*, *hatun al-*, *kilidini al-*, *suw al-*. Metinde fiil *almaq satmaq* kelime grubuyla ikileme oluşturmuştur.

Kaynaklar

Akkuş, Muzaffer (1995). *Kitab-ı Gınya İnceleme-Metin-İndeks-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, Doğan (2015). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aktan, Bilâl (2017). *Nehcü'l-Ferâdis Cennetlerin Açık Yolu Kerderli Mahmud*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arat, Reşid Rahmeti (1991). *Kutadgu Bilig I Metin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arat, Reşid Rahmeti (1998). *Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ata, Aysu (1998). *Nehcü'l- Ferâdis III. Dizin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ata, Aysu (2004). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş- Metin- Notlar- Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ayazlı, Özlem (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dilçin, Cem (1991). *Süheyl ü Nev-Bahâr İnceleme- Metin- Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Eckmann, János (2004). *Nehcü'l- Ferâdis I. Metin II. Tıpkı Basım*. Yayımlayanlar: Semih Tezcan ve Hamza Zülfikar, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eckmann, János (2013). *Çağatayca El Kitabı*. Çev: Günay Karaağaç. İstanbul: Kesit Yayınları.

Ediskun, Haydar (2010). *Türk Dilbilgisi Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ercilasun, Ahmet Bican (2014). *Kutadgu Bilig Grameri Fiil*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergin, Muharrem (2006). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Hamilton, James Russell (1998). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*. Çev: Vedat Köken, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaağaç, Günay (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karasoy, Yakup (1998). *Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özçelik, Sadettin (2005). *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Şahin, Hatice (2006). “Al- ve Ver- Fiilleri Üzerine”, *EJOS IX*, No: 11, s. 1-17.

Tekin, Talât (2006). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, Recep vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Nehcü'l-Ferâdis is one of the most important and comprehensive works of Khwarezm Turkish and also an invaluable source book to determine the historical development process of Turkish. The present study on the same work focuses on the verbal meaning and structure by examining the verb "al-". The study starts with the introduction section where the definition of polysemy is included. The first chapter is titled "Verb al- in historical texts" where researcher tries to ascertain the meaning of al- verb in Orhon Turkish and Uighur Turkish texts.

In the second chapter, the meanings expressed by verb al- in Nehcü'l-Ferâdis are presented with examples. In order to achieve this, Eckmann's 2004 study was chosen as a reference. Verb al- was not only used singly as to express many different meanings but also as a compound verb used with a noun. The second chapter's first title "The examples where al- verb is used singly" discusses in detail the connotations of the examples where the verb is used singly and the following meanings are ascertained;

- 1. To single out something or someone from its or his/hers existing situation: enable to change its position, or enable to diminish totally.*
- 2. To take it along, to carry something or someone: the verb implies to carry or take along something or someone to another place.*
- 3. To steal: the verb expresses to stealthily take something without the knowledge of others, theft, stealing.*
- 4. To take hold, to conquer: the verb was used to take possession of a territory or to invade.*
- 5. To handle: the verb was used to express to take something in hand, to grip, to grasp.*
- 6. To marry: to choose a woman as a spouse*
- 7. To extort: means to forcibly take, to confiscate, and to seize goods from someone or somewhere.*
- 8. To spend: verb implies to use a good or to spend.*
- 9. To derive a profit: verb implies to cash in, to make a gain and to carry interest after a shopping, trading or buying and selling.*
- 10. To gain, to attain: verb implies to procure, to get, to acquire and to possess.*
- 11. To save: verb was used to save someone in the example.*
- 12. To purchase: verb was used to buy and to get.*
- 13. To choose: it implies to select.*
- 14. To prefer: it was used as to value above, to put ahead and to prefer a situation or event from others.*

The second title of the second chapter is about “The examples where *al-* verb is used together with a noun”. Here, the examples where verb *al-* forms a compound verb with a noun are listed under the subtitles below:

1. **“bey‘et al-”**: receive approval.
2. **borç al-**: borrow from someone.
3. **cevâb al-**: get an answer for a question.
4. **dâdını al-**: get one’s due.
5. **élig al-**: to hold one’s hand: expresses to take someone by the hand, to hold on to one’s hand.
6. **fâyida al-**: exploit.
7. **‘ibret al-**: draw a lesson
8. **i‘tibâr al-**: draw a lesson from something.
9. **qarşu al-**: meet, welcome
10. **rişvet al-**: to profit, to get money to do someone’s work.
11. **salâmını al-**: accept and respond a greeting.
12. **satgını al-**: make his/her own property by paying the cost of the good.
13. **yuluğ al-**: levy a ransom.

The third title of the second chapter is “Idiomatisation and stereotyped structures.” The following examples are presented in this part:

1. **cânlarını al-**: kill.
2. **“ékki gözünü al-/ ékki qulağını al-/ ékki élğini al-/ ékki ağağını al-”**: eg. structure that implies the meaning of “unable to see” by using the verb *al-* wording is *ékki közüünü al-*, meaning unable to hear *ékki qulağını al-*, structure that implies the meaning of being deprived of ones hands and feet is *ékki élğini al-* and *ékki ağağını al-*.
3. **hatun al-**: means to choose a woman as a spouse.
4. **kilidini al-**: the examples like “get your lock” (*kilidini al-*) were used to imply to capture or to take hold.
5. **suw al-**: flooding

The fourth title of the second chapter is about “Hendiadys”. In this section, the verb *al-* forms different examples. The third chapter is entitled “*al-* verb in modern Turkish grammar”. In this part semantics of the *al-* verb in the Turkish Dictionary of the “Turkish Language Association” is discussed. Conclusion part includes the semantics range of the *al-* verb used in *Nehcü'l-Ferâdis* where the meanings for “to

single out something or someone from its or his/hers existing situation”, “to take it along”, “to steal”, “to conquer”, “to handle”, “to marry”, “to derive a profit”, “to gain”, “to purchase” are cited in the Turkish Dictionary. However verbs “to hold one’s hand”, “to confiscate”, “to spend”, “to save”, “to choose and “to prefer” were not cited here. Also, in the conclusion part the congregation of the same verb with fourteen different nouns is indicated.

Gürdil, Filiz ve Tevfik Alıcı (2019). "Oyun Döneminden Ön Ergenliğe Görsel Arama Süreçlerinin Gelişimi". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 929-958.

DOI: 10.21550/sosbilder.517866

Araştırma Makalesi

OYUN DÖNEMİNDEN ÖN ERGENLİĞE GÖRSEL ARAMA SÜREÇLERİNİN GELİŞİMİ

Filiz GÜRDİL*
Tevfik ALICI**

Gönderim Tarihi: Ocak 2019

Kabul Tarihi: Nisan 2019

ÖZET

Temel psikolojik süreçlerden biri görsel aramadır. Dikkatin bu yönüne odaklanan araştırmalar genellikle bir görsel arama görevi kullanırlar. Bu görevde, katılımcılara görüntü ekranında bir hedef madde çeşitli çeldiriciler arasında sunulur. Arama zorluğu görüntü ekranındaki çeldiricilerin sayısını değişimleyerek veya hedef ve çeldiricilerin benzerliğini değişimleyerek manüpile edilebilir. Mevcut araştırmanın amacı, oyun döneminden ön ergenliğe doğru görsel-mekansal dikkatin gelişimini farklı görsel arama görevleri kullanarak incelemektir (özellik ve bağlantı görevi). Özellik aramada, hedef bir set çeldirici ile renk bakımından aynıdır ve diğer set çeldirici ile hiçbir özelliğini paylaşmaz. Bağlantı aramada, hedef bir set çeldirici ile renk bakımından ve diğer set çeldirici ile şekil bakımından aynıdır. Araştırmanın sonuçlarına göre, performans, özellikle hedef yok denemelerinde ve bağlantı aramada artan sayıdaki çeldiriciler ile bozuldu. Tüm yaş grupları manipülasyonlardan etkilendi; ancak yaş gradyanları, bağlantı aramada özellik aramada olduğundan daha belirgindi. Hem bağlantı hem de özellik aramaların sonuçları, çocukluk boyunca görsel aramada bir gelişmenin altını çizdi.

Anahtar Kelimeler: görsel dikkat, görsel arama, özellik arama, bağlantı arama, görsel dikkatin gelişimi

* Psikolog, Yıldırım Beyazıt Ortaokulu, psi_filiz@hotmail.com

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, alici@uludag.edu.tr

Development of Visual Search Processes from Game Period to Preadolescence

ABSTRACT

One of the fundamental psychological processes is visual search. Studies that focus on this aspect of attention commonly use a visual search task. In this task, a target item in the display screen is presented to the participants between various distractors. Search difficulty can be manipulated by varying the number of distractors in the displays or varying similarity of the target and distractors. The aim of the present study is to examine the development of visual-spatial attention from the play period to the pre-adolescence using different visual search tasks (feature and conjunctive task). In the feature search, the target is the same with a set distractor in color and does not share any property with the other set distractor. In the conjunctive search, the target is the same in terms of color with one set of distractors and shape with the other set distractor. According to the results of the research, performance was particularly impaired on target-absent trials and with increasing numbers of distractors in conjunctive search. All age groups were affected by manipulations but age gradients were more pronounced in conjunctive search than in feature search. The results of both conjunctive and feature searches highlighted a development in visual search throughout childhood.

Key words: *visual attention, visual search, feature search, conjunctive search, visual attention development*

Treisman ve Gelade'nin (1980) Nitelik Bütünleştirme Kuramı'na (FİT) göre; renk ve şekil gibi özellikler ilk olarak beynin farklı bölgelerinde kaydedilmekte ve aynı nesneye ait farklı özelliklerin özel bir bağlantısını tanımlamak için uzak beyin bölgelerinden gelen bilgilerin bütünleştirilmesi gerektiği söylenmektedir. Bir diğer deyişle, bilgi iki aşamada işlenmektedir. Birinci aşama olan dikkat öncesi evre, her biri belirli bir temel özellik ile kodlanan görsel alan haritalarından oluşmaktadır. Bu aşama görsel alan boyunca paralel olarak çalışmakta; ancak temel özelliklerin birleşimi hakkında hiçbir bilgi üretmediğinden sınırlı kalmaktadır. Böylece ayrı haritalardaki aktivite görüş alanının kırmızılığı, yeşilliği ya da düz veya çapraz bir çizginin varlığı hakkında bilgi vermekte; ancak çizginin kırmızı olduğu bilgisini verememektedir.

Bu tarz bağlaç (conjunction) bilgiler ancak ikinci aşama olan odaklanmış dikkat evresinde bilginin işlenmesi yoluyla var olmaktadır.

Dikkatin bu yönüne odaklanan araştırmalar genellikle bir görsel arama görevi kullanılmaktadır. Bu görevde, katılımcılara görüntü ekranında bir hedef madde çeşitli çeldiriciler arasında sunulmaktadır. Katılımcıdan olabildiğince hızlı şekilde, hedef varsa hedefi doğru tespit edebilmesi hedef yoksa denemeyi geçmesi beklenmektedir. Renk veya şekil gibi sade özellikler tarafından tanımlanan hedefler dikkat gerektirmeden paralel şekilde belirleniyorsa, hedefin belirlenmesinin ekrandaki çeldirici sayısından çok az etkilenmesi gerektiği düşünülmektedir. Çeldiricilerin etkili reddi ile dikkat doğrudan hedefe yönelmektedir. Buna karşılık, özelliklerin birleşimi ile oluşan hedeflerin tespiti için odaksal dikkatin gerekliliği belirtilmektedir (Wolfe vd. 1989). Bu durumda, hedefi bulmadan önce birkaç çeldiriciye dikkat etmek durumunda kaldığımızdan, çeldirici sayısında bir artışın olması hedefin bulunması sırasında geçen süreyi önemli ölçüde artırmaktadır (Duncan vd. 1989; Wolfe 1998). Sonuç olarak, görsel arama ile ilgili çalışmalar tarafından iki farklı performans modeli vurgulanmaktadır: Hedef ve çeldiriciler kolayca ayırt edilebilen bir özellik olduğunda; renk, boyut veya yönelim gibi, ekran boyutu arama süreleri üzerinde çok az etkiye sahip olup, reaksiyon süresi (RT) eğimi düz iken; hedefler kolayca ayırt edilemez olduğunda veya belirli bir renk ve şekil kombinasyonu gibi farklı özelliklerin birleşimi ile oluştuğunda ekran büyüklüğü arama süreleri üzerinde büyük bir etkiye sahip olup, RT eğimi dik olmaktadır.

Özellik arama (feature search) ve bağlantı arama (conjunctive search) arasındaki görülen farkın bir başka yorumu Posner'ın (1980) görsel yönelim teorisinden gelmektedir. Bu teoriye göre gözün foveasını fiziksel olarak belirli bir bölgeye odaklamak buradaki objelerin algısını artırmakta ve dikkat görsel alandaki sınırlandırılmış bir bölgeye, bu bölgedeki işlemeyle kolaylaştırmak için

odaklanabilmektedir. Fovea, retinanın merkezinde bir bölgedir ve biz bir nesnenin ayrıntılarını görmek istediğimiz zaman, nesne foveaya yansıyana kadar gözlerimizi düzenli olarak hareket ettirmekteyiz. Foveada reseptörler bol miktarda ve sık olduğundan gözün ayrıntıları en iyi gören bölgesi bu bölgedir. Bu teori, özellik arama görevinde çeldiricilerin (distraktörler) hedef maddeye zıt bir arka plan oluşturduklarını ve hedef madde yeterince belirgin olduğundan dikkatin bu hedef madde tarafından çekildiğini savunmaktadır. Ancak; bağlantı aramalarda hedef madde çeldiricilerden yeterince farklılaşmadığından, dikkati kendi başına çekmede yetersiz olmakta ve hedef madde bulunana kadar gözlemci maddeleri tek tek taramak zorunda kalmaktadır. Bu durum bağlantı aramalar ve özellik aramalar arasında reaksiyon zamanı açısından fark oluşturmaktadır.

Çocuklarda görsel aramanın gelişimi üzerine yapılan araştırmalar, çocuklarda temel arama süreçlerinin niteliksel olarak yetişkinlere benzer şekilde çalıştığını göstermiştir (Gerhardstein vd. 2002; Quinn vd. 1998; Trick vd. 1998). Çocukların, yetişkinlerle benzer verimlilikte tek bir özellik temelinde tanımlanan hedefi belirleyebildikleri; ancak özelliklerin birleşimi ile tanımlanan bir hedefi belirlerken arama sürelerinin, yetişkinlerde olduğu gibi, çeldirici sayısındaki artışla orantılı bir şekilde arttığı görülmüştür. Bununla birlikte, arama süresindeki görece artış, yetişkinlere göre çocuklar için daha belirgin olmuştur (Donnelly vd. 2007; Trick vd. 1988; Hommel vd. 2004). Bu durum bize görsel arama verimliliğindeki yaşla ilişkili gelişmeyi göstermektedir.

Grubert ve Indino (2014) çocukların özellikleri boyutlarına kategorileme becerisini 6-8 yaş arasında edindiklerini, Woods ve ark. (2013) ise, çocukların yaş aldıkça bağlantı görevlerdeki performanslarının artmasının, çevre ile ilgili görsel aramalarını organize etme becerilerinin artmasından kaynaklandığını bildirmişlerdir. Çocukların çevresel görsel arayışlarını organize etme konusunda gelişimsel sınırlılıklarının, bağlantı aramadaki düşük performanslarının

önemli bir bileşeni olduğu; ancak çeldiricilerden farklı bir özelliğe sahip bir hedefi aradıklarında (özellik görevi) çevreyi organize etme becerisindeki sınırlılıklarının düşük performansla yol açmadığı düşünülmüştür. Wolfe'un (1994) rehberli arama modeli'ne (Guided Search Model) göre, katılımcılar görsel alandaki maddelerin bir alt kümesine arayışlarını sınırlayarak hedefi bulabilmektedirler. Çocuklar aramalarını dizinin uygun küçük alt kümelere sınırlamakta daha az yetkin olduklarından, yetişkinlere göre görüntü ekranında daha fazla maddeyi taramaktadırlar. Daha sonra yapılan çok sayıda araştırmada, bu model ile uyumlu sonuçlar elde edilmiştir.

Trick ve Ends'in (1998) farklı yaş gruplarında (6, 8, 10, 22, 72) görsel arama görevleri kullanarak görsel aramanın yaşam boyu seyrini inceledikleri araştırmalarında, çocukların dikkat dağıtıcılardan yetişkinlere göre daha fazla etkilendikleri ve genç yetişkinler ve yaşlılara göre bağlantı aramalarda daha az başarılı oldukları gözlenmiştir. Merrill ve Loocadoo'nun (2004) 7 ve 10 yaş grubu çocuklar ve genç yetişkinler ile yürüttükleri çalışmalarında ise, tüm katılımcıların potansiyel olarak uygun bir alt kümede arama yapma konusunda başarılı oldukları; ancak çocukların genç yetişkinlere göre aramalarını potansiyel hedeflerin uygun bir alt kümesine sınırlamada daha yetersiz oldukları görülmüştür. Aynı yıl, Hommel ve Li'nin (2004) 6-84 yaş arası katılımcılarla yaptıkları çalışmalarında değişimlemelerden tüm yaş gruplarının etkilendiği; ancak yaşamın erken ve geç dönemlerinde aramanın önemli ölçüde yavaşladığı gözlenmiştir. Sadece çeldiricilerin varlığının bile çocukların performansını etkilemeye yettiği; ancak yaşlılıkta performansın hedef yok denemelerinde ve çeldirici sayısının artmasıyla birlikte azalma gösterdiği görülmüştür. Bu çalışmaları destekler şekilde, Donnelly ve Cave'in (2007) 6-7 ve 9-10 yaşlarındaki çocukları genç yetişkinlerle karşılaştırdıkları çalışmalarında da bağlantı görevinde çocukların daha yavaş oldukları gözlenmiştir. Ayrıca çocukların hedefin olmadığı denemeleri geçmeleri yetişkinlere göre daha uzun sürmüştür.

Tüm bunlarla birlikte, çocuklarda seçici aramanın gözlenmesi, dikkat öncesi mekanizmaların işletilmesinde çocuklar ile genç yetişkinler arasında temel bir benzerlik önerdiğinden önemlidir. Bir başka deyişle, görsel arama sırasında çocukların ve genç yetişkinlerin özellikleri aynı şekilde işlediği ve bütünleştiği düşünülmektedir. Gerhardstein ve Collier'in (2002) çalışması yaşamın daha erken dönemlerine inerek 12, 24 ve 36 aylık çocuk gruplarıyla yapılmıştır. Sonuçlar, benzer diğer çalışmaları destekler şekilde, çocukların özellik arama görevini daha hızlı yaptığını, 36 ayın daha hızlı olduğunu ve özellik arama görevinde RT'nin çeldirici sayısından etkilenmediğini, bağlantı görevinde ise çeldirici sayısı arttıkça yanıtların yavaşladığını ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, özellik ve bağlantı aramaya aracılık eden mekanizmaların farklı olduğu ve özellik armaya aracılık eden mekanizmanın daha ilkel olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Başka bir deyişle, görsel aramanın altında yatan temel süreçler bebeklik döneminde hiyerarşik olarak ortaya çıkıyor olabilir. Bununla birlikte çocukluk boyunca yaşla birlikte niteliksel açıdan değişmediği düşünülebilir.

Treisman ve Gelade'nin (1980) teorisine dönecek olursak, özellik aramada hedefin çeldiricilerden benzersiz özelliğe sahip olduğu ve bu nedenle çıkıntı (pop out) durumunda olduğu görülmektedir. Bu nedenle, hedefin çeldiricilere göre farklı algısal özellikleri kodlanarak görsel alan boyunca paralel olarak işlenebildiğinden, hedef hızlı bir şekilde konumlandırılabilir. Diğer taraftan, hedef ve çeldiriciler ortak özellikler paylaştıklarında çevrenin paralel olarak işlenmesi yetersiz olmaktadır. Birleşen aramada, hedef kendisini çeldiricilerden ayıran özelliklerin birleşiminden oluştuğundan, birleşen arama seri arama yapılmasını gerektirmektedir (Wolfe vd. 1989; Duncan vd. 1989). Seri aramada ise, görsel çevre obje obje hedef bulunana kadar taranmaktadır.

Özellik arama, görsel alandaki eşsiz özelliğe dikkat çeken özellik tabanlı dikkat mekanizmalarına dayandırılırken, bağlantı arama

2 veya daha fazla özelliği algısal olarak bağlama, dikkati mekânda bir objeden diğerine taşıma ve daha önce görsel olarak taranan yerleri hatırlamamıza yardımcı olan çalışma belleği süreçlerine dayandırılmıştır (Carrasso 2011; Bernstein vd. 1998; Luria vd. 2011; Treasman vd. 1980; Robertson vd. 2006). Bu nedenle, bağlantı arama görevinde gerçekleşen seri arama çocukluktan yetişkinliğe doğru ciddi şekilde gelişme gösterirken, özellik arama görevi için arama performansında çocukluktan ergenliğe bir değişiklik gözlenmemiştir (Donnelly vd. 2007; Thompson vd. 1989; Trick vd. 1988; Gerhardstein vd. 2002). Davranışsal olarak ise, özellik aramada hedefi bulmanın, birleşen aramaya göre hem daha doğru hem de daha hızlı gerçekleştiği görülmüştür (Treisman vd. 1990; Carrasso vd. 2006).

Tüm bunlarla birlikte, özellik arama görevinde, hedef tüm çeldiricilerden tamamen ilgisiz ise, performansta yaşla ilişkili bir değişim gözlenmezken, hedef kendisinden tamamen ilgisiz özelliklere sahip distaktörler ile tek bir özelliğini paylaştığı distaktörler arasındaysa performansın yaşla birlikte gelişme gösterdiği görülmüştür (Gerhardstein vd. 2002; Merrill vd. 2013; Quinn vd. 1998). Bu nedenle, görsel aramada gözlenen performans farklılıklarının varyasyonlarını tek bir özelliğe dayanan veya özelliklerin birleşmesine dayanan süreçler yeterli düzeyde açıklayamadığı düşünülmektedir (Duncan vd. 1989; Treisman vd. 1988; Wolfe vd. 1989). Hedef- çeldirici benzerliği ve çeldirici heterojenliği gibi özelliklerin, arama sırasındaki arama eğimini etkilediği gözlenmiştir (Duncan vd. 1989; Scialfa vd. 1998). Bu durum, özellik aramada yaşın ve ekran boyunun etkisi üzerine olan gözlemlerde, özellik arama görevinin doğasının önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmanın amacı, özellik görsel aramada yaşla ilişkili varyasyonları hedefin çıkıntı (pop-out) olmadığı bir özellik arama görevi tasarlayarak yeniden değerlendirmek ve her iki arama görevi için (özellik ve bağlantı) oyun dönemi, ilk çocukluk ve ön ergenlik döneminde yaşa bağlı değişimi incelemektir. Çocukların yapılan birçok

çalışmada özellik arama görevinde yetişkinlere benzer verimlilikte performans sergilemelerinin nedeninin, tek bir özellik temelinde tanımlanan bir hedef uyarıcıdan ziyade eşsiz bir tekil hedef uyarıcı olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü küçük çocukların, ilgisiz bir uyarının varlığından daha fazla etkilendiği gözlenmiştir (Enns vd. 1989; Huang-Pollock vd. 2011). Buna göre, araştırmada tasarlanan özellik görsel arama görevinde, hedef nesne bir set çeldirici ile ortak bir özellik paylaşmaktadır. Bu şekilde, özellik aramada hedef çıkıntı olarak (pop out) belirlenemez ve hedefin belirlenmesinde bağlantı aramada olduğu gibi dikkat süreçleri devrededir. Bununla birlikte, özellik aramada hedef nesne, bağlantı aramadan farklı olarak, bir set çeldirici ile hiçbir özelliğini paylaşmamaktadır. Bu nedenle arama organizasyonunun etkili kullanımı ve ekranın uygun alt kümesine aramayı sınırlandırma becerisi, bağlantı aramada olduğu gibi, özellik arama için de kritik bir beceridir. Buna göre, her iki görev için performansın özellikle tepki süresi açısından yaşla birlikte artması beklenmektedir. Elde edilen bulgular ilgili literatür ve teoriler çerçevesinde tartışılacaktır.

Yöntem

Bu bölümde sırasıyla örneklem ve veri toplama araçları verilmiştir.

Örneklem

Araştırmaya oyun döneminde olan (4-6 yaş) 35 kişi, ikinci çocukluk döneminde olan (7-9 yaş) 46 kişi ve ön ergenlik döneminde olan (13-15 yaş) 40 kişi olmak üzere toplam 121 kişi katıldı.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçlarında sırasıyla veri toplama cihazı ve görsel arama görevleri verilmiştir.

Veri Toplama Cihazı

Uyaranlar 13.3 inch renkli dokunmatik ekranda 1366 X 768 ekran çözünürlüğünde taşınabilir dizüstü bilgisayarda sunuldu. Bilgisayar her bir uyarın için dokunma süresini ve doğruluğu kaydetti. Hedef uyarınlar 1325 X 714 piksel alanda beyaz bir zeminde sunuldu.

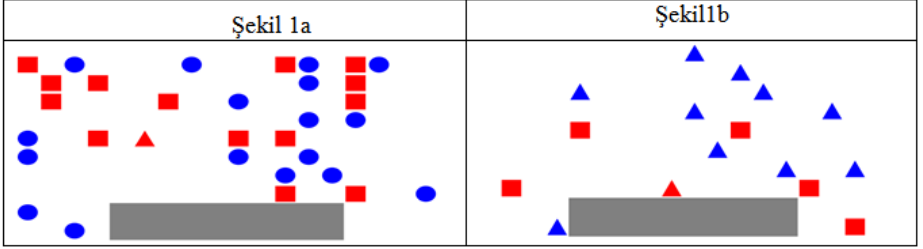
Görsel Arama Görevi

Deney iki farklı arama görevinden oluşturuldu: Özellik arama görevi (feature test) ve bağlantı arama görevi (conjunctive test). Hedef uyarın, beyaz zemin üzerine 1325 X 714 piksel alanda kırmızı bir üçgen idi. Özellik arama görevi (feature task) için mavi renkli daireler ve kırmızı renkli kareler; bağlantı arama görevi (conjunctive task) için mavi renkli üçgenler ve kırmızı renkli kareler dikkat dağıtıcılar olarak kullanıldı. Özellik arama görüntülerini, mavi daire ve kırmızı kare distaktörlerin arasında bir tane hedef kırmızı üçgen (Şekil 1a); bağlantılı arama görüntülerini mavi üçgen ve kırmızı kare distaktörlerin arasında bir tane hedef kırmızı üçgen oluşturmaktadır (Şekil 1b). Özellik arama görüntüleri ve bağlantı arama görüntüleri yaklaşık 50 derecelik bir görsel açıdan düzenlenmiş 8, 16, 32 şekilli karakterlerden oluşmaktadır. 8,16 ve 32 karakterden oluşan ekran boyu, sabit kalan ekranın fiziksel sınırlarını değil, ekrandaki hedef ve distaktörlerin toplam sayısını ifade etmektedir. Ekran şekilleri ise iki boyuttan oluşmaktadır: renk (kırmızı ve mavi) ve şekil (üçgen, kare ve daire). Her şekil 0.5 cm X 0.5 cm, her bir görüntüdeki şekiller arası minimum mesafe 0.7 cm olarak belirlendi. Ekranda görülmeyen gizli bir daire ile hedef uyarın çevrelendi. Çocuk bu gizli bölgeye dokunduğunda da bilgisayar tarafından hedefe dokunmuş sayıldı. Böylece yaşı küçük katılımcıların hedef üçgeni belirlemelerine rağmen dokunma becerilerindeki eksiklik nedeniyle hedefi işaretleyememelerinin önüne geçilmiş oldu. Uyaranlar 13.3 inch renkli dokunmatik ekranda 1325 X 714 piksel alanda beyaz bir zeminde sunuldu. Katılımcılar hedef uyarını dokunmatik ekranda hedef uyarının üzerine dokunarak bildirdiler. Bu şekilde tesadüf olarak doğru cevap verilmesinin önüne

geçildi. Ekranda gri bir buton görüntü ekranının alt orta bölümünde yer aldı ve hedef uyarının olmadığı denemelerde hedef yok yanıtını vermek için kullanıldı. Katılımcıların bakışlarını ekran ortasına sabitleyebilmek için her bir denemeden sonra görüntü ekranının ortasında bir “+” işareti belirdi ve ekranda 1 sn. durdu. Daha sonra diğer deneme görüntüsü ekranda belirdi.

Özellik arama görevinde katılımcılar bir grup çeldirici ile bir özelliğini paylaşan bir hedefi aradı. Hedef bir grup çeldirici ile renk bakımından aynıydı (Hedef, mavi daire ve kırmızı kare distraktörlerin arasında kırmızı bir üçgen). Bağlantı arama görevinde katılımcılar bir grup çeldirici ile bir özelliğini paylaşan ve diğer grup çeldirici ile de diğer bir özelliğini paylaşan bir hedefi aradı. Hedef bir grup çeldirici ile renk bakımından ve diğer grup çeldirici ile de şekil bakımından aynıydı (Hedef, mavi üçgen ve kırmızı kare distaktörlerin arasında kırmızı bir üçgen). Her bir görev 6 muhtemel ekran görüntüsü oluşturan iki çapraz faktör içermekteydi: Ekran boyu (8, 16 ve 32) ve hedef durumu (Hedef var veya hedef yok). Bu 6 tip ekran görüntülerinin her birinden 5 deneme olmak üzere, hedef yok ve hedef var durumu ve tüm ekran boyları için eşit sayıda deneme vardı. Her bir görev için (feature ve conjunctive test) denemelerden önce 12 tane alıştırmaya denemesi yapıldı. Test toplamda 24 alıştırmaya ve 60 deneme olmak üzere 84 adet görüntü ekranından oluşturuldu. Kişilerin bağlantı ya da özellik arama görevinden hangisi ile teste başlayacakları seçkisiz olarak belirlendi. Kişi kendisi için random atanan görevi tamamladıktan sonra diğer göreve geçti. Her bir görevdeki denemelerin ekran boyu ve hedef durumu da seçkisiz olarak atandı. Deneysel görev, mümkün olduğunca hızlı bir şekilde hedef uyarana denemede mevcutsa (denemelerin % 50'si) hedef uyarana dokunarak belirtmek veya hedef uyarana denemede yoksa (denemelerin % 50'sini) dokunmatik ekranın alt tarafında bulunan gri butona dokunarak o denemeyi geçmekti. Seans boyunca, her bir denemeden önce, ekranın merkezinde 1sn bir sabitleme noktası (+ işareti) sunuldu, ardından hemen ekranın sunumu ile değiştirildi. Ekran,

çocuk cevap verene kadar görüntüde kaldı. Reaksiyon süreleri (RT) ve hata verileri her bir denemede bilgisayar tarafından kaydedildi. Şekil 1’de görsel arama görevlerinin örnekleri verilmiştir.

Şekil 1. Görsel Arama Görevi (Visual Search)

Şekil 1’de görsel arama görevleri gösterilmektedir. Şekil 1a 32’lik bir ekranda özellik görsel arama görevini; Şekil 1b 16’lık bir ekranda bağlantı görsel arama görevini örneklemektedir.

İşlem

Her katılımcı bizzat deneyci tarafından okuldaki rehberlik servisinde okul saatleri dışında test edilmiştir. Oda ses ve ışık bakımından araştırmaya uygun hale getirilmiştir. Her katılımcı için “Bilgilendirilmiş Onam Formu” alınmıştır. Çocuk katılımcıların velilerine işlem hakkında bilgi verilmiştir ve velilerden çocuklara yönelik “Demografik Bilgi Formu” ve işlem için Milli Eğitim Bakanlığı’ndan izin alınmıştır. Demografik bilgi formundan ve çocukların aile ve öğretmenlerinden edinilen bilgilere göre araştırmaya uygun olan katılımcılar araştırmaya alınmıştır. Görme bozukluğu gibi herhangi bir sağlık problemi olan katılımcılar araştırmaya dahil edilmemiştir. Katılımcılar, bilgisayar ekranının karşısında rahatça ekran monitörüne dokunabilecekleri şekilde oturtulmuşlardır. Görev, deneme aşaması ile öğretilmiş ve çocuklara ellerinden geldiğince çabuk ve doğru şekilde cevap vermeleri gerektiği anlatılmıştır.

Bulgular

Tablo 1’de özellik ve bağlantı görsel arama görevlerine ait tanımlayıcı istatistik değerleri verilmiştir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

	N	En Düşük Değer	En Yüksek Değer	Ort.	S	Çarpıklık	Basıklık
CY8_Sure	121	842,4	3498,6	1955,64	649,05	,596	-,029
CV8_Sure	121	839,80	3165,75	1713,93	541,02	,789	,043
FY8_Sure	121	702	3050	1651,29	603,68	,674	-,167
FV8_Sure	121	800,6	2438,8	1472,07	412,13	,545	-,310
CY16_Sure	121	1036	4732	2508,03	908,26	,776	-,212
CV16_Sure	121	1016	3518	2073,38	643,70	,481	-,579
FY16_Sure	121	820,4	3806,4	1928,51	716,17	,817	,061
FV16_Sure	121	749,5	2609,2	1576,09	418,40	,487	-,303
CY32_Sure	121	1383,2	5936,6	3431,50	1214,07	,547	-,438
CV32_Sure	121	1118,20	4922,17	2737,13	975,21	,600	-,467
FY32_Sure	121	1018,4	4545,0	2479,70	914,46	,659	-,280
FV32_Sure	121	971,9	2951,4	1757,03	477,02	,798	,253
CY8D_Sayi	117	5	5	5,00	,000		
CV8D_Sayi	121	3	5	4,45	,707	-,888	-,489
FY8D_Sayi	117	5	5	5,00	,000		
FV8D_Sayi	95	5	5	5,00	,000		
CY16D_Sayi	117	5	5	5,00	,000		
CV16D_Sayi	121	0	5	4,02	1,200	-1,459	2,028
FY16D_Sayi	117	5	5	5,00	,000		
FV16D_Sayi	121	3	5	4,59	,641	-1,295	,516
CY32D_Sayi	115	5	5	5,00	,000		
CV32D_Sayi	121	0	5	3,38	1,40	-,577	-,675
FY32D_Sayi	115	5	5	5,00	,000		
FV32D_Sayi	121	3	5	4,60	,64	-1,333	,608

Tablo 1 incelendiğinde değişkenlerin ortalama ve standart sapma değerleri ile çarpıklık ve basıklık değerleri görülmektedir. Değişkenler ifade edilirken kısaltmalar kullanılmaktadır. Buna göre “C” harfi bağlantı görevini, “F” harfi özellik görevini, “8” sayısı 8’lik ekran

boyunu, “16” sayısı 16’lık ekran boyunu, “32” sayısı 32’lik ekran boyunu, “V” harfi hedef var denemelerini, “Y” harfi hedef yok denemelerini temsil etmektedir. Ayrıca “D_sayı” doğru sayısını “Süre” denemede harcanan süreyi yani tepki zamanını anlatmaktadır. Örnek olarak, CY8_Süre kısaltması bağlantı görevinde ekran boyu 8 iken hedef yok denemesi için denemede harcanan süreyi; FV16D_Sayı kısaltması özellik görevinde ekran boyu 16 iken hedef var denemelerindeki doğru sayısını temsil etmektedir. Ekran boyu ise, ekranda bulunan hedef ve çeldiricilerin toplam sayısını ifade etmektedir. Değişkenlere ait çarpıklık ve basıklık değerleri +2 ile -2 arasında değer aldığı için verilerin normal dağılım gösterdiği varsayılmaktadır.

Tablo 1’de görüldüğü gibi, grupların hedef yok denemeleri için harcadıkları süre hedef var denemeleri için harcadıkları süreden ve bağlantı görevi için harcadıkları süre özellik görevi için harcadıkları süreden daha fazladır. Ekran boyu artırılarak görev zorlaştırıldığında aradaki süre farkı da doğrusal olarak artmaktadır. Hedef var denemelerinde özellik testinde ekran boyu 8 iken; hedef yok denemelerinde tüm ekran boyları için ve her iki testte grupların doğruluk değeri aynı olduğundan analiz edilmeye gerek olmadan gruplar arasında fark olmadığı görülmektedir Tablo 2’de görsel arama görevlerinin tek yönlü varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Kareler Toplamı	SD	Ort.	F	p	
CY8_Süre	Gruplar Arası	20124482,774	2	10062241,387	39,023	,000
	Grup İçi	30426659,556	118	257853,047		
	Toplam	50551142,329	120			
CV8_Süre	Gruplar Arası	16772570,622	2	8386285,311	53,923	,000
	Grup İçi	18351879,279	118	155524,401		
	Toplam	35124449,901	120			

FY8_Sure	Gruplar Arası	20293936,739	2	10146968,369	51,087	,000
	Grup İçi	23437316,569	118	198621,327		
	Toplam	43731253,308	120			
FV8_Sure	Gruplar Arası	10804549,939	2	5402274,969	66,557	,000
	Grup İçi	9577717,154	118	81167,095		
	Toplam	20382267,092	120			
CY16_Sure	Gruplar Arası	38837181,804	2	19418590,902	38,091	,000
	Grup İçi	60155345,627	118	509791,065		
	Toplam	98992527,431	120			
CV16_Sure	Gruplar Arası	24366993,748	2	12183496,874	56,701	,000
	Grup İçi	25354804,452	118	214871,224		
	Toplam	49721798,199	120			
FY16_Sure	Gruplar Arası	24547643,648	2	12273821,824	39,143	,000
	Grup İçi	37000368,794	118	313562,447		
	Toplam	61548012,442	120			
FV16_Sure	Gruplar Arası	8695725,082	2	4347862,541	41,676	,000
	Grup İçi	12310273,214	118	104324,349		
	Toplam	21005998,296	120			
CY32_Sure	Gruplar Arası	41509392,494	2	20754696,247	18,092	,000
	Grup İçi	135365181,214	118	1147162,553		
	Toplam	176874573,707	120			
CV32_Sure	Gruplar Arası	44046172,032	2	22023086,016	37,083	,000
	Grup İçi	70078293,471	118	593883,843		
	Toplam	114124465,503	120			
FY32_Sure	Gruplar Arası	21325376,494	2	10662688,247	15,922	,000
	Grup İçi	79022694,808	118	669683,854		
	Toplam	100348071,302	120			

FV32_Sure	Gruplar Arası	10201425,803	2	5100712,901	35,189	,000
	Grup İçi	17104219,563	118	144951,013		
	Toplam	27305645,366	120			
CV8D_Sayi	Gruplar Arası	8,245	2	4,122	9,417	,000
	Grup İçi	51,656	118	,438		
	Toplam	59,901	120			
CV16D_Sayi	Gruplar Arası	14,638	2	7,319	5,456	,005
	Grup İçi	158,288	118	1,341		
	Toplam	172,926	120			
FV16D_Sayi	Gruplar Arası	4,482	2	2,241	5,895	,004
	Grup İçi	44,857	118	,380		
	Toplam	49,339	120			
CV32D_Sayi	Gruplar Arası	48,413	2	24,206	15,185	,000
	Grup İçi	188,100	118	1,594		
	Toplam	236,512	120			
FV32D_Sayi	Gruplar Arası	3,579	2	1,789	4,633	,012
	Grup İçi	45,578	118	,386		
	Toplam	49,157	120			

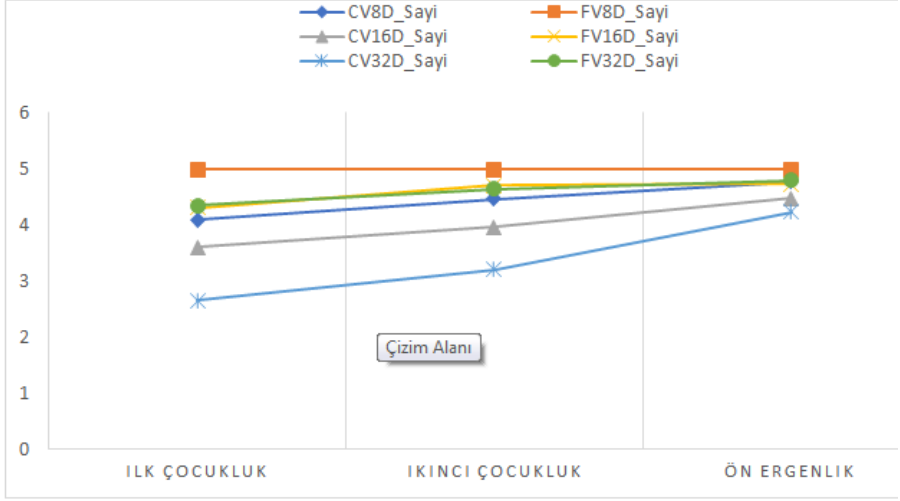
Tablo 2 incelendiğinde tüm bağımlı değişkenlerin F değerleri istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,01$) olduğu için, gelişim düzeyi grupları arasında bu bağımlı değişkenler bakımından farklılık olduğu görülmektedir. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını görebilmek için Levene test sonuçlarına göre post hoc testler yapıldı. Anamlılık düzeyi olarak .05 kabul edildi.

Buna göre, özellik görevinde hedef var denemelerinde ekran boyu 8 iken, doğruluk açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yoktu; ancak yaşla birlikte hız anlamlı olarak arttı. Ekran boyu 16 iken oyun dönemi çocukları ile ikinci çocukluk dönemi çocukları arasında

doğruluk ve süre açısından anlamlı fark vardı. İkinci çocukluk dönemindeki çocuklar oyun dönemi çocuklarına göre bu denemeleri anlamlı olarak hem daha doğru yaptılar hem de daha hızlılardı. Ön ergenlik dönemi çocukları ikinci çocukluk dönemi çocuklarından doğruluk açısından anlamlı fark göstermediler; ancak anlamlı olarak daha hızlılardı. Ekran boyu 32 iken, gruplar arasında doğruluk açısından anlamlı bir fark yoktu. Süre açısından bakıldığında ikinci çocukluk dönemi çocukları oyun dönemi çocuklarından anlamlı derecede farklılaşmadılar; ancak ön ergenler ikinci çocukluk dönemi çocuklarından anlamlı derecede daha hızlılardı.

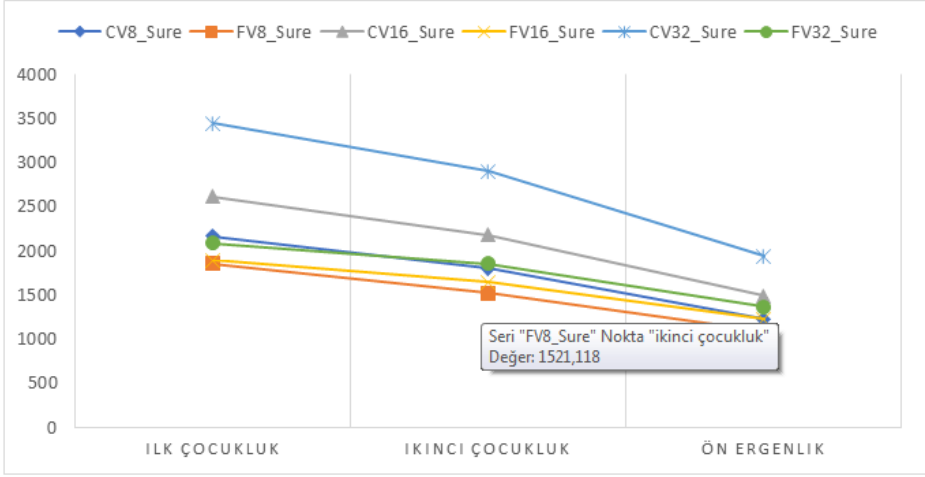
Bağlantı görevine bakıldığında, hedef var denemelerinde ekran boyu 8 iken doğruluk açısından sadece ön ergenler oyun dönemi çocuklarından anlamlı olarak farklılaştilar. Ekran boyu 16 iken, doğruluğun yaşa bağılı olarak anlamlı olarak değişmediği görüldü. Süre açısından ise, ikinci çocukluk dönemindeki çocukların oyun dönemi çocuklarına göre, ön ergenlerin ikinci çocukluk dönemi çocuklarına göre anlamlı olarak daha hızlı oldukları görüldü. Ekran boyu 32 iken, doğruluk açısından sadece ön ergenler oyun dönemi çocuklarından anlamlı olarak farklılaştilar; ancak hız yaşa bağılı doğrusal olarak anlamlı derecede arttı. Şekil 2'de hedefin olduğu denemelerde 3 yaş grubunun her bir ekran boyu için her iki görevdeki doğru sayısı verilmiştir.

Şekil 2. Hedef Var Doğru Sayısı

Şekil 2 incelendiğinde bağlantı görevinde yaşa bağlı dalgalanmanın özellik görevine göre daha belirgin olduğu görülmektedir. Ayrıca, ön ergenlik dönemine kadar ekran boyu artışının bağlantı görevinde performans üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şekil 3'te hedefin olduğu denemelerde 3 yaş grubunun her bir ekran boyu için her iki görevde geçirdiği süre verilmiştir.

Şekil 3. Hedef Var Süre

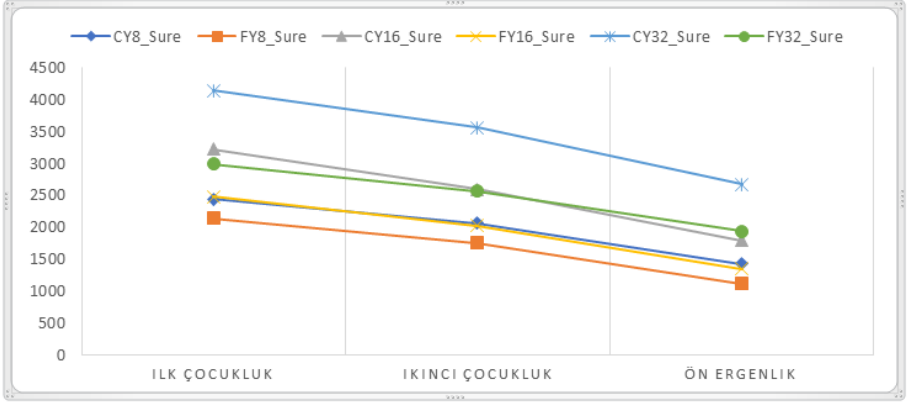

Şekil 3 incelendiğinde her yaş grubu için ekran boyunun özellik aramaya göre bağlantı aramalarda tepki hızı üzerinde daha belirgin bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Yaşa bağlı değişim incelendiğinde, özellik görevinde yaşa bağlı performansta bir gelişme olsa da çocukların yaşla birlikte bağlantı görevindeki performans artışları daha belirgindir.

Özellik görevinde hedef yok denemelerinde ekran boyu 8 ve 16 iken, gruplar arasında süre açısından anlamlı bir fark vardı. Bir başka deyişle, yaşla birlikte hızın anlamlı olarak arttığı görüldü. Ekran boyu 32 iken, ön ergenler ikinci çocukluk dönemindeki çocuklardan anlamlı derecede daha hızlılarken, ikinci çocukluk dönemindeki çocuklar oyun dönemi çocuklarından daha hızlı olsalar da bu fark anlamlılık düzeyinde değildi. Bağlantı görevinde hedef yok denemelerinde ekran boyu 8 ve 16 iken, gruplar arasında süre açısından anlamlı bir fark vardı. Başka bir ifadeyle, yaşla birlikte hızın anlamlı olarak arttığı görüldü. Ekran boyu 32 iken ön ergenler ikinci çocukluk dönemindeki çocuklardan anlamlı derecede daha hızlılarken, ikinci çocukluk dönemindeki çocuklar oyun

dönemi çocuklarından daha hızlı olsalar da bu fark anlamlılık düzeyinde değildi. Şekil 4’ te hedefin olmadığı denemelerde her iki test ve her bir ekran boyu için 3 yaş grubunun tepki zamanları verilmiştir.

Şekil 4. Hedef Yok Süre

Şekil 4 incelendiğinde her iki testte ekran boyu artıka performansın düştüğü ve yaşla birlikte performansın arttığı görülmektedir. Her yaş grubu için ekran boyunun artmasının performans üzerindeki etkisi bağlantı görevinde özellik görevinde olduğundan daha belirgindir. Bağlantı görevinde yaşın artmasına bağlı olarak ekran boyunun performans üzerinde etkisi özellik görevinde olduğundan daha fazladır.

Tartışma

Bir çocuğun odasında kayıp oyuncuğunu aramasından otoparkta park ettiğimiz arabamızı aramamıza kadar rehberli davranışta görsel aramanın çok önemli bir rolü vardır. Bu çalışmada, oyun döneminden ön ergenliğe doğru çocuklarda görsel dikkatin gelişimi iki tip (özellik ve bağlantı) görsel arama görevi kullanılarak incelenmiştir. Daha önceki çalışmalarda, çıkıntı (pop out) hedefleri arayıp bulmada yaşla ilgili bir fark gözlenmediği görülmüştür (Gerhardstein vd. 2002; Quinn vd.

1998). Küçük çocuklar renk gibi bir temel üzerinde arama yaparken yaşça daha büyükler kadar etkili arama yapabilmektedirler. Bununla birlikte, odaklanmaları gereken hem renk hem şekil olduğu zaman, arama performanslarının daha büyük çocuklar kadar başarılı olmadığı gözlenmektedir (Merrill vd. 2013). Araştırmamızdaki özellik görevinde, hedefi bulmak için sadece renk faktörü yeterli değildi. Hedefi bulmak aynı zamanda şekle de odaklanmayı gerektirmekteydi. Elde ettiğimiz sonuçlar, daha önceki çalışmalarla tutarlı olarak, amaca odaklanma ve dikkat kontrolünü sürdürmenin yaşla birlikte arttığını göstermiştir (Donnelly vd. 2007; Gerhardstein vd. 2002; Hommel vd. 2004; Trick vd. 1998; Merrill vd. 2013). Bu performans gelişiminin, doğruluktan ziyade tepki zamanı ile ilgili olduğu ve çocukların yaşla birlikte bir hedefi bulma hızlarının arttığı görülmüştür.

Araştırmamızda görsel arama performansının ölçümünde reaksiyon süresine verilen önem düşünüldüğünde, bizim için önemli bir faktörün yaşa bağlı gelişen bilişsel hız olduğu açıktır. Araştırmamızda, yetişkinlerle çocukların tepki sürelerini karşılaştıran araştırmaların büyük bir kısmıyla tutarlı olarak, görsel aramanın basitçe çocuklar ve genç yetişkinler için temelde aynı olduğu; fakat değişen hızda gerçekleştiği gözlemlenmiştir (Kail 1991). Yund ve Efron'un (1996) genç yetişkinlerin görsel arama verimliliğinin pratik ile artırılabilirdiği ve bunu 3 yıl boyunca sürdürdükleri yönünde kanıtlar elde ettikleri çalışmaları, yaşla birlikte görsel arama verimliliğinde gözlenen artışta, temel algısal gelişim ve algısal öğrenmenin önemli rolünü ortaya koymaktadır.

Yaşam boyunca bilgi işlem hızında U şeklinde bir gelişim söz konusudur (Cerella vd. 1994). Bununla birlikte, yaş etkileri bilişsel karmaşıklık arttıkça daha belirgin olmuştur. Bağlantı görevi iki farklı çeldirici grubundan alınan belirli iki farklı özelliğin birleşimini gerektirdiğinden, özellik görevi ile karşılaştırıldığında daha karmaşık bilişsel süreçler gerektirmektedir. Sonuçlarımıza göre, her iki görsel arama görevinde yaşa bağlı bir gelişim gözlenirse de, bağlantı

görevindeki yaşa bağlı gözlenen gelişimin, özellik görevinde yaşa bağlı gözlenen gelişime göre çok daha belirgin olduğu görülmüştür.

Oyun dönemi ve ikinci çocukluk döneminde ekran boyunun artmasının, bağlantı görevi için, hedefi doğru bulma ve tepki zamanı üzerindeki performansı, özellik görevinde olduğundan çok daha fazla etkilediği bulgulanmıştır. Oyun dönemi ve ikinci çocukluk döneminde ekran boyu arttıkça bağlantı görevinde çocukların performansları önemli ölçüde azalmıştır. Bu durum özellikle ekran boyu 32'ye çıkarıldığında gözlenmiştir. Ön ergenlik döneminde ise, özellik testinde ekran boyunun artmasının performansa önemli bir etkisinin olmadığı; ancak bağlantı görevinde ekran boyu 32'ye çıkarıldığında hedefi arama süresinin uzadığı görülmüştür.

Posner'ın (1980) görsel yönelim teorisince bu durum, bağlantı aramalarda hedef madde distaktörlerden yeterince farklılaşmadığından dikkati kendi başına çekmede yetersiz olması ve hedef madde bulunana kadar gözlemcinin maddeleri tek tek taramak zorunda kalması ile açıklanmaktadır. FİT'e (1980) göre ise, bağlantı aramalarında hedef madde bulunana kadar ekrandaki her bir madde için özellik entegrasyonunun yapıldığı ve bu nedenle, ekran boyunun önemli olduğu düşünülmektedir.

Hedef yok denemelerine baktığımızda ise, her iki görev için de, performansın ekran boyundan etkilendiği ve yaşa bağlı olarak ise bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Bu durum yine Posner'ın (1980) görsel yönelim teorisince belirtilen, hedef madde bulunana kadar gözlemcinin maddeleri tek tek taraması durumu ile açıklanabilir. Hedef madde olmadığından, özellik görevinde de bir arka plan oluşmamakta ve yine gözlemci maddeleri tek tek taramaktadır. Böylece her bir denemede geçen süre artmaktadır.

Bir başka taraftan, yaşın artmasıyla görsel aramada stratejilerin kullanımı da artmaktadır (Day 1978; Pick vd. 1973). Hem Donnely ve ark. (2007) tarafından hem de Trick ve Enns (1998) tarafından

çocukların organize görsel aramayı planlama ve yürütme becerilerinin birleşen arama görevindeki yaş ile ilişkili değişim üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, çocukların arama organizasyonu olarak adlandırdığımız becerileri nispeten keşfedilmemiştir. Tipik olarak, çalışmalarda reaksiyon süresi ile çeldirici sayısı arasındaki ilişkiden arama organizasyonu çıkarılmaktadır. Bir bağlantı arama görevinde çeldirici sayısı arttıkça reaksiyon süresi de artmaktadır (Duncan vd. 1980; Wolfe vd. 1989). Yetişkinlerle karşılaştırıldığı zaman çocuklarda görülen gibi daha dik arama eğimi daha disorganize veya verimsiz aramayı belirtmektedir (Donnelly vd. 2007). Bununla birlikte, doğruluk değişkeni yetişkinlerde tavan etkisinden dolayı bilgilendirici olmasa da, çocuklarda değişkendir ve görsel arama performansının önemli bir ölçümünü sağlamaktadır.

Arama organizasyonunun yaşla birlikte geliştiği ve arama organizasyonundaki en kapsamlı gelişmelerin 12 yaşında gerçekleştiği bulgulanmıştır (Woods vd. 2013). Arama organizasyonundaki yaşla ilişkili gelişmede, dorsalateral prefrontal kortekste ortaya çıkan yönetici işlevlerin olgunlaşmasının önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Etkili seçim, yürütme ve göreve uygun stratejik davranışın izlenmesi, planlama, ketleyici kontrol, çalışma belleği gibi karmaşık bilişsel süreçler yönetici işlevler terimi altında toplanmaktadır (Elliot 2003). Yönetici işlevlerin gelişimi ise, geç ergenlik dönemine kadar süren uzun bir periyotta tamamlanmaktadır (Anderson vd. 2001; Giedd 2004). Bu nedenle, 10 yaşın üstündeki görsel arama performansının gelişiminde yönetici işlevlerdeki artan etkinliğin önemli bir faktör olduğunu düşünebiliriz. Örneğin, görsel arama sırasında dikkati yönlendirme, daha önce aranan yerleri tekrar aramayı önleme gibi süreçlerde çalışma belleğinin önemli olduğu ve çalışma belleği kapasitesinin etkili arama ile ilişkili olduğu yönünde kanıtlar elde edilmiştir (Emrich vd. 2009; Peterson vd. 2007). Çalışma belleği gibi yönetici işlevlerdeki sınırlılıkların, çocukların seri aramalarını önemli şekilde etkilediği görülmüştür (Donnelly vd. 2007; Han vd. 2004; Luria vd. 2011; Trick

vd. 1988). Görsel arama görevinde, ekranı dikkatlice izleme, dikkati istenen bilgiye verme, istenmeyen bilgiden dikkati çekme, ilişkili bilgiyi uzun süreli bellekten getirme, bilgiyi entegre etme ve oluşan çıktıyı uygun beyin alanlarına gönderme, hızlı ve etkili karar vermek için gerekli olan süreçlerdir ve bizim dış dünyadan gerekli olan bilgileri yine aynı süreçler ile edindiğimiz söylenmektedir (Funahashi 2001).

Arama verimliliğinde yaşla ilişkili farklılıklar gözlenirse de aşağıdan yukarı süreçler tüm yaş gruplarında aynı şekilde işlemektedir. Belirli bir hedefin belirlenmesi, bu hedefin etrafındaki diğer tüm öğelerden ne kadar farklı olduğuna bağlı olmaktadır. Bu nedenle, etrafında sadece mavi uyarıların olduğu kırmızı bir uyarı çok fazla aktivasyon alırken; eğer çevrede kırmızı uyarılar da varsa daha az aktivasyon almakta; eğer sadece kırmızı uyarılarla çevriliyse hiç aktivasyon almamaktadır. Wolfe'un (1989) rehberli arama modelinde (Guided Search Model), aktivasyon haritalarında temsil edilen aktivasyon düzeyleri yetişkinlerle karşılaştırıldığında çocuklar için daha az farklıdır ve bu durum çocukların hedefe götürmeyen yerlerde daha fazla zaman harcamaları ile sonuçlanmaktadır. Doğal olarak çocukların hedefi bulma süreleri artmaktadır.

Rehberli arama modelinde dikkat özellik aktivasyonu ile belirli özelliklere çekilirken, özellik entegrasyon teorisinde (FIT) ise, belirli özelliklerden dikkati çekmek için özellik inhibitasyonuna vurgu yapılmaktadır (Treisman vd. 1990). Her iki durumda da, bir bağlantı aramada seçici arama yapmak için, dikkat öncesi süreçlerden elde edilen bilgi kullanılabilir. Bununla birlikte, birçok bilişsel görevi gerçekleştirmek ilgisiz bilginin etkili ketlenmesine bağlıdır. Özellik arama görevi ile karşılaştırıldığında, bağlantı aramada gözlenen düşük performansı, bu görevde çeldiricileri ketlemenin özellik görevine göre daha zor bir süreç olması ile açıklayabiliriz. Bununla birlikte, özellik aramaya göre bağlantı aramada, çeldirici sayısındaki artışın performans üzerinde etkisi daha belirgin olmuştur. Diğer taraftan, küçük çocuklar görevle ilgisiz bilgiyi ihmal etmekte zorlanmışlardır (Hommel 2004).

Çünkü ketleyici mekanizmalardan sorumlu kortikal sistem henüz olgunlaşmamıştır. Öyleyse, ketleme verimliliği, iki görev arasında gözlenen performans farkını açıklayabildiği gibi, görsel arama performansındaki yaşam boyu gözlenen farklılıkları da açıklayabilmektedir.

Sonuç olarak, görsel dikkatin oyun döneminden ön ergenliğe doğru gözlenen gelişiminde ketleme verimliliğinin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Bu nedenle, söz konusu gelişim doğruluktan ziyade tepki hızı ile ilgili olmuştur. Ketleme verimliliği yaşla birlikte arttığından, çocukların hedefi bulma hızlarının da yaşla birlikte arttığı düşünülmektedir. Hedefi bulmak zorlaştırıldığında bundan en fazla oyun dönemi çocukları en az ön ergenler etkilenmektedir. Bununla birlikte, ekran boyu bağlantı aramalar için daha önemli olmuştur. Çünkü ketleme süreci özellik arama görevine göre bağlantı arama görevinde daha zordur. Çocuklar bağlantı aramaları gerçekleştirirken daha fazla zamana ihtiyaç duymuşlar ve bağlantı aramaların yaş gradyanı daha belirgin olmuştur. Hem bağlantı hem de özellik aramaların sonuçları, çocukluk boyunca görsel aramada bir gelişmenin altını çizmiştir. Sonuçlar, çocukların görsel aramalarını yaşlandıkça daha iyi organize ettiklerini göstermiştir.

Kaynaklar

Anderson, Vicki A. vd. (2001). “Development of Executive Functions through Late Childhood and Adolescence in an Australian Sample”. *Developmental Neuropsychology*, C. 20, S. 1, s. 385-406.

Bernstein, Lori J. ve Lynn C. Robertson (1998). “Illusory Conjunctions of Color and Motion with Shape Following Bilateral Parietal Lesions”. *Psychological Science*, C. 9, S. 3, s. 167-175.

Carrasco, Marisa vd. (2006). “Attention Speeds Processing across Eccentricity: Feature and Conjunction Searches”. *Vision Research*, C. 46, S. 13, s. 2028-2040.

Carrasco, Marisa (2011). "Visual Attention: The Past 25 Years". *Vision Research*, C. 51, S. 13, s. 1484-1525.

Cerella, John ve Sandra Hale (1994). "The Rise and fall in Information-Processing Rates over the Life Span". *Acta Psychologica*, C. 86, S. 2-3, s. 109-197.

Day, Mary Carol (1978). "Visual Search by Children: The Effect of Background Variation and the Use of Visual Cues". *Journal of Experimental Child Psychology*, C. 25, S. 1, s. 1-16.

Donnelly, Nick vd. (2007). "Visual Search in Children and Adults: Top-down and Bottom-up Mechanisms". *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, C. 60, S. 1, s. 120-136.

Duncan, John ve Glyn W. Humphreys (1989). "Visual Search and Stimulus Similarity". *Psychological Review*, C. 96, S. 3, s. 433.

Elliott, Rebecca (2003). "Executive Functions and Their Disorders: Imaging in Clinical Neuroscience". *British medical bulletin*, C. 65, S. 1, s. 49-59.

Emrich, Stephen M. vd. (2009). "Visual Search Elicits the Electrophysiological Marker of Visual Working Memory". *PLoS One*, C. 4, S. 11, s. e8042.

Enns, James T. ve Nameera Akhtar (1989). "A Developmental Study of Filtering in Visual Attention". *Child Development*, s. 1188-1199.

Fox, Elaine (2008). *Emotion Science*. Londra: Palgrave Macmillan.

Funahashi, Shintaro (2001). "Neuronal Mechanisms of Executive Control by the Prefrontal Cortex". *Neuroscience research*, C. 39, S. 2, s. 147-165.

Gerhardstein, Peter ve Carolyn Rovee-Collier (2002). "The Development of Visual Search in Infants and Very Young

Children”. *Journal of Experimental Child Psychology*, C. 81, S. 2, s. 194-215.

Giedd, Jay N. (2004). “Structural Magnetic Resonance Imaging of the Adolescent Brain”. *Annals of the New York Academy of Sciences*, C. 1021, S. 1, s. 77-85.

Goldstein, E. Bruce (2013). *Bilişsel Psikoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Grubert, Anna vd. (2014). “From Features to Dimensions: Cognitive and Motor Development in Pop-out Search in Children and Young Adults”. *Frontiers in Psychology*, S. 5, s. 519.

Han, Sang-Hoon ve Min-Shik Kim (2004). “Visual Search Does Not Remain Efficient When Executive Working Memory Is Working”. *Psychological Science*, C. 15, S. 9, s. 623-628.

Hommel, Bernhard vd. (2004). “Visual Search across the Life Span”. *Developmental Psychology*, C. 40, S. 4, s. 545.

Huang-Pollock, Cynthia L. vd. (2011). “Development of Implicit and Explicit Category Learning”. *Journal of Experimental Child Psychology*, C. 109, S. 3, s. 321-335.

Kail, Robert (1991). “Developmental Change in Speed of Processing during Childhood and Adolescence”. *Psychological bulletin*, C. 109, S. 3, s. 490.

Luria, Roy ve Edward K. Vogel (2011). “Visual Search Demands Dictate Reliance on Working Memory Storage”. *Journal of Neuroscience*, C. 31, S. 16, s. 6199-6207.

Merrill, Edward C. ve Frances A. Connors (2013). “Age-related Interference from Irrelevant Distracters in Visual Feature Search Among Heterogeneous Distracters”. *Journal of Experimental Child Psychology*, C. 115, S. 4, s. 640-654.

- Merrill, Edward C. ve Regan Lookadoo (2004). "Selective Search for Conjunctively Defined Targets by Children and Young Adults". *Journal of Experimental Child Psychology*, C. 89, S. 1, s. 72-90.
- Peterson, Matthew S. vd. (2007). "Visual Search Is Guided by Prospective and Retrospective Memory". *Perception & Psychophysics*, C. 69, S. 1, s. 123-135.
- Pick, Anne D. ve Gusti W. Frankel (1973). "A Study of Strategies of Visual Attention in Children". *Developmental Psychology*, C. 9, S. 3, s. 348.
- Posner, Michael I. (1980). "Orienting of Attention". *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, C. 32, S. 1, s. 3-25.
- Quinn, Paul C. ve Ramesh S. Bhatt (1998). "Visual Pop-out in Young Infants: Convergent Evidence and an Extension". *Infant Behavior and Development*, C. 21, S. 2, s. 273-288.
- Robertson, Lynn C. ve Joseph L. Brooks (2006). "Visual Search and Spatial Deficits". *Visual cognition*, C. 14, S. 4-8, s. 851-862.
- Scialfa, Charles T. (1998). "Age, Target-Distractor Similarity, and Visual Search". *Experimental Aging Research*, C. 24, S. 4, s. 337-358.
- Thompson, Laura A. ve Dominic W. Massaro (1989). "Before You See It, You See Its Parts: Evidence for Feature Encoding and Integration in Preschool Children and Adults". *Cognitive Psychology*, C. 21, S. 3, s. 334-362.
- Treisman, Anne M. ve Garry Gelade (1980). "A Feature-Integration Theory of Attention". *Cognitive Psychology*, C. 12, S. 1, s. 97-136.
- Treisman, Anne ve Sharon Sato (1990). "Conjunction Search Revisited". *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, S. 16, s. 459-478.

Treisman, Anne ve Stephen Gormican (1988). "Feature Analysis in Early Vision: Evidence from Search Asymmetries". *Psychological Review*, C. 95, S. 1, s. 15-47.

Trick, Lana M. ve James T. Enns. (1998). "Lifespan Changes in Attention: The Visual Search Task". *Cognitive Development*, C. 13, S. 3, s. 369-386.

Wolfe, Jeremy M. vd. (1989). "Guided Search: An Alternative to the Feature Integration Model for Visual Search". *Journal of Experimental Psychology: Human perception and performance*, C. 15, S. 3, s. 419.

Wolfe, Jeremy M. (1994). "Guided Search 2.0 a Revised Model of Visual Search". *Psychonomic Bulletin and Review*, C. 1, S. 2, s. 202-238.

----- (1998). "Visual Search". *Attention*, S. 1, s. 13-73.

Woods, Adam vd. (2013). "The Development of Organized Visual Search". *Acta Psychologica*, C. 143, S. 2, s. 191-199.

Yund, E. William ve Robert Efron (1996). "Guided Search: The Effects of Learning". *Brain and Cognition*, C. 31, S. 3, s. 369-386.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of the study

The aim of this study is to examine the development of visual-spatial attention during the transition of the child from the play age to the pre-adolescence by using a feature search where the target is not pop-out, and a conjunctive search task.

The problem of the study

In many studies, it has been concluded that children display performance similar to adults in the feature search tasks. We think that this is the result of a unique target stimulus rather than a target stimulus which is defined on a single feature basis. Because small children are more affected by the presence of an irrelevant stimulus. Accordingly, in the study, we aimed to reevaluate the age-related variations by designing a feature search task in which the target were not pop-out, and to examine age-related changes in the play age, early childhood, and pre-adolescent period for both search tasks (feature and conjunctive).

Method

In the feature search task, the participants searched for a target which shared one property with a group of distractors. In the conjunctive search task, the participants looked for a target that shared a feature with a group of distractors and shared another feature with the other group of distractors. Each task consisted of two cross factors that formed 6 possible screenshots: Screen size (8, 16, and 32) and target status (presence of absence of a target). There were equal number of attempts for presence and absence of a target and for all screen sizes. The test consisted of a total of 84 display screens: 24 familiarization trials and 60 trials. It was randomly determined with which search task that individuals would start the test. The screen size and target status of the experiments in each task were also randomly assigned. The experimental task was touching the target stimulus as quickly as possible if the target stimulus was present in the trial or by touching the gray button at the bottom of the touch screen if the target stimulus was absent. Reaction times and error data were recorded by the computer at each trial.

Findings

The time spent for the conjunctive search task was more than the time spent for the feature search task. When the task was made difficult by increasing the screen size, the time difference also increased linearly. In the feature task, for the trials where the target was present, only the speed increased significantly with age when the screen size was 8. When the screen size was increased to 16, accuracy increased

significantly from the play period to the second childhood. On the other hand, the speed increased significantly from second to early adolescence. When the screen size was increased to 32, pre-adolescents were significantly faster than children in the second childhood. In the conjunctive task, in the trials where the target is present, only the pre-adolescents differed significantly from the play age children in terms of accuracy while the screen size was 8. When the screen size was 16, the children in the second childhood period were significantly faster than those of the play age and the adolescents were significantly faster than the children at the second childhood period. When the screen size was 32, only the pre-adolescents differed significantly from the play period children in terms of accuracy. However, the speed was significantly and linearly increased depending on the age.

In the feature task and conjunctive task, in the absence of target, when the screen size was 8 and 16, speed increased significantly with age. When the screen size was 32, pre-adolescents were significantly faster than the second-childhood children. On the other hand, although the children in the second childhood were faster than the children of the play age, this difference was not significant.

Conclusion

The results of both conjunction and feature searches have emphasized an improvement in visual search throughout childhood. This improvement was related to the response speed rather than accuracy, and the children's speed to find the target increased with age. When the target was made difficult to find, the most affected were children of the play period. The least affected were pre-adolescents. However, the screen size was more important for conjunctive searches. Children needed more time to perform conjunctive searches, although there was an improvement with age for both tasks. The age gradient was more distinct in the conjunctive search. The results showed that children organize their visual searches better as they get older.

Mamaç, Serdar (2019). "Pablo Casals'ın 20. Yüzyıl Müzik Dünyasına Etkileri".
Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, S. 37, s.
959-973.

DOI: 10.21550/sosbilder.434524

Araştırma Makalesi

PABLO CASALS'IN 20. YÜZYIL MÜZİK DÜNYASINA ETKİLERİ

Serdar MAMAÇ*

Gönderim Tarihi: Haziran 2018

Kabul Tarihi: Eylül 2018

ÖZET

Ünlü çellist Pablo Casals hakkında konuşulan çok fazla hikâye vardır. Güçlü kişiliği ile kendinden söz ettiren dâhiyi ve ardında bıraktıklarını daha iyi anlamak için yaşamına, çalışmalarına, düşüncelerine ve bunları ifade etme biçimine değinmek, yaptığı müziği daha iyi anlamaya ve yorumlamaya yarayacaktır. Casals, politik düşünceleriyle kitleler üzerinde etkili olmuş, yaptığı trio ve solo kayıtlarla arkasında büyük bir miras bırakmış ve genç yaşında J. S. Bach'ın Çello Süitlerini bulup tekrar müzik dünyasına kazandırmıştır. Öğretilerinden birçok ünlü çellist yararlanmış, çello çalmak bambaşka bir sanat haline gelmiştir. Literatür tarama tekniğiyle yapılan bu çalışma, Casals'ın müzik dünyasında bıraktığı etkilere değinmek ve çello hayatına getirdiği yenilikleri açıklamak amacındadır. Çalışmanın müzisyenler, özellikle çellistler için yol gösterici bir kaynak olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pablo Casals, çello, viyolonsel, Bach Çello Süitleri, ifadeli entonasyon

Pablo Casals' Effect on the 20th Century Music World

ABSTRACT

There are so many stories told about great cellist Pablo Casals. In order to understand his genius, interpret his music, and appreciate the gifts he left behind, we

* Öğr. Gör., Yaşar Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Müzik Bölümü,
serdar.mamac@yasar.edu.tr

need to refer to his life, his work, his ideas and the way that he expressed them. He influenced the masses with his political ideas, left a great legacy with his solo and trio recordings, and, after finding J. S. Bach's Cello Suites at a young age, brought them back to musical life. Many famous cellists have benefited from his teachings, which changed the art of cello playing in important ways. The current study is the result of a review of the literature about Casals, in order to touch on his effects on the music world and to explain the innovations he brought to the life of the cello. The author hopes that this work will be a guiding resource for cellists and other musicians.

Key words: *Pablo Casals, cello, violoncello, Bach Cello Suites, expressive intonation*

Giriş

Casals'ın farklılığını ifade edebilmek için H. L. Kirk, “*Pablo Casals: A Biography*” adlı kitabında; Müziğin verdiği atmosferin Casals'ın fantazilerinin beşiği olduğundan ve hatta zaman geçtikçe Casals'ın sürekli bu fantazi dünyasında yaşadığından bahseder.

Casals'ın klasik müziğe ve çello çalma anlayışına getirdiği yenilikler yirminci yüzyılın klasik müzik yorumlarını etkilemiş, çalma teknikleri geliştirmiş; müziğin sadece sanat için değil toplum ve insan için olduğu gerçeğini ön plana çıkarmıştır. Casals politik kaygılarını müziğin gücünü kullanarak belli etmiştir. İspanya'nın o zamanki diktatörü Francisco Franco'ya ülkesinde konser vermeyi redderek gösterdiği sessiz tavır, müzisyenler ve toplumlar arasındaki ahenk ve uyuma ilham vermiştir. Güçlü kişiliği ile çello müziğine olan etkileri, ardında bıraktığı eserler ve çello repertuvarına kazandırdığı yorumlar Casals'ın yirminci yüzyıl müziğinde ve çello ekollerine büyük izler bırakmasını sağlamıştır.

Casals'ın, zamanında en çok konuşulan tarafı olan dünya görüşü ve bir müzisyen olarak o zamanın politik durumuna gösterdiği tepkiler dışında, ardında bıraktığı ve repertuvara kazandırdığı en büyük miras kuşkusuz Bach'ın Solo Sütleri ve çello tekniğine getirdiği yenilikler olmuştur. Ayrıca, Cortot ve Thibaud ile kurduğu ve uzun yıllar konserler verdiği Trio, o yüzyılın en büyük oda müziği gruplarından

biri olarak ses getirmiştir. Casals'ın ismini taşıyıp hala devam eden ve en eski ve prestijli müzik festivallerinden olan “Uluslararası Parades Casals Müzik Festivali” ise hala dünyanın her köşesinden gelen büyük sanatçılara yer vermekte ve misyonunu devam ettirmektedir. Çalışmanın ve kendini geliştirmenin sürekliliğine inanan Casals hayatının son dönemlerine kadar ders vermiş, ardında daha iyi bir dünya bırakma hayali ile yaşamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, tüm dünyada örnek gösterilen bir sanatçının müziği ardındaki anlam ve fikirlerin standartlarını anlayarak kendini müzik yoluyla ifade etme şekli hakkında genel bir fikir edinmek ve yarattığı çello çalma tekniklerine değinip örnekler vererek müzik alanına katkıda bulunmaktır.

Resim 1: *Portrait of Pablo Casals, Jan Toorop, 1904*

Sanatçı Kişiliği

20. yüzyılın en büyük çellisti varsayılan; ayrıca seçkin bir besteci, şef ve piyanist olan Pablo Casals, 1876'da İspanya'nın Katalonya bölgesinde müzisyen bir ailede doğdu. Babası kilisede org çalar, koroda şarkı söyler, evde ise Casals'a piyano öğretirdi. Casals dört yaşına geldiğinde piyano çalmaya başladı, beş yaşında koroya katıldı, altı yaşında babası ile birlikte beste yapmaya başladı ve dokuz yaşına geldiğinde keman ve org çalmayı öğrendi. On bir yaşında ise bir oda müziği konserinde gördüğü çelloyu çalmaya karar verdi. İlk çello derslerini Jose Garcia'dan alan Casals, Barcelona Belediye Konservatuvarının çello, piyano ve kompozisyon bölümlerinden birincilikle mezun oldu. On sekiz yaşında Madrid Konservatuvarı'na girerek Tomas Breton ve Jesus de Monasterio'yla kompozisyon ve oda müziği çalıştı. Brüksel Konservatuvarı'nda bir süre Edouard Jacobs ile çello çalıştı. İspanya'da opera orkestralarında çello çaldı. Liceu Okulunda öğretmenlik yaptı. Bu süre zarfında öğrencilerini o zamanın sert ve eski moda olan yay tutuş tekniğinden çıkartmak üzerine yoğunlaştı. Öğrencilere kendi ürettiği parmak numaraları ve arşe yöntemlerini kullanmayı öğreterek, üzerinde çok kafa yorduğu bu yeni tekniği kullanan çellistler yetiştirdi.

Casals her zaman eski moda sıkı disiplinli eğitimler ile çalışmıştı. Çelloyu kendi istediği gibi ifadeli çalmakta gösterdiği ısrar, çello performansında devrim niteliğinde yeni bir yol açmış ve çelloyu daha popüler bir solo enstrüman haline getirmiştir. E. Feuerman, C. Cassado, M. Eisenberg, R. Garbusova, P. Fournier, P. Tortellier, C. Bunting, M. Gendron ve M. Rostropovich gibi isimleri onun öğretilerinden yararlanan çellistler olarak sayabiliriz. Barcelona'nın müzik ve kültür çevresine 1889 yılında bir kafede her akşam üç saat çello çalarak giren genç Casals, konser kariyerine 1891'de, şeflik kariyerine ise 1919 yılında başladı. Parlak ve etkileyici tekniği ile kazandığı uluslararası şöhret her zaman emsalsiz sayılmıştır (Stowel 1999: 80-82).

Pablo Casals 1905 yılında kemancı Jacques Thibaud ve piyanist Alfred Cortot ile zamanın en ünlü triosunu oluşturmuştur. Trio 1906 yılında ilk konserini verdikten sonra o dönemin en parlak grubu haline gelmiş ve benzersiz bir şöhrat yakalamıştır. Her biri solist olarak isim yapmış olan müzisyenler, karakterleri ve mizaçları birbirlerinden çok farklı olsa da, müzikal düşünce ve ifadelerini dikkat çekici ve anlaşılır bir şekilde kaynaştırmışlardır. Grubun birlikte geçirdiği çeyrek asırlık dönem içinde sahip olduğu repertuarın muhteşem yorumları o zamanın kayıt teknolojilerinin yetersiz olması sebebiyle maalesef iyi bir ses kalitesinden yoksun şekilde kaydedilmiştir. 1925'te mikrofon ve kayıt teknolojisi geliştikten sonra ise trionun yaptığı kayıtlardan elimize sadece birkaç dinlenebilir kayıt kalmıştır (Salter, Erişim: 04.05.2018). Trio'nun 1927-1928 yıllarında yapmış olduğu Mendelssohn ve Schumann kayıtları için piyanist Paul Orgel, “Birçok modern piyanolu trionun son hedefi olan teknik ustalık ve kusursuz birliktelik, bu sanatçılar için sadece başlangıç noktasıdır” demiştir (Orgel, Erişim: 06.06.2018).

Casals, yaptığı konserler, kayıtlar ve trio çalışmalarının yanı sıra, 1920'lerin başında Barselona'da kurduğu “Orquestra Pau Casals” ile şeflik kariyerini de yürütmüştür. Orkestra, dokuz yıllık çalışmanın ardından Avrupa'nın en iyi orkestralarından biri haline gelmiştir. Dünyaca tanınmış solist ve şeflere programında yer vermeye başlayan orkestranın daimi şefliği ve solistliğini yapan Casals, bu orkestranın dünyaca tanınır hale gelebilmesinde çok etkili olmuştur. Casals böyle bir orkestrayı kurup devamlılığını sürdürebilmek için kendi birikimlerini kullanmıştır (Garza 1993: 68).

Her zaman yoksulluğun acısını anlayan ve müziğini insanlara yardım etmek için kullanmış olan Casals, mağdur insanlar için mektuplar yazmış, konserler düzenlemiş, Sovyetler Birliği, Almanya ve İtalya gibi hükümetlerin vatandaşlarına kötü muamele ettiği ülkelerde konser yapmayı reddetmiştir. Acımasız İspanyol İç Savaşı'ndan (1936-1939) sonra, General Francisco Franco, İspanya'nın diktatörlük kontrolünü ele geçirdiğinde, Casals İspanya'yı terk etmiş ve Franco

iktidarda olduğu sürece asla geri dönmeyeceğini açıklamıştır. Önce Fransa'nın Prades kentine ve sonra San Juan Puerto Rico'ya yerleşen Casals, 1973 yılında doksan altı yaşında ölmüştür. 1946'ya kadar Franco gibi tiranları protesto etmek için çok nadir olarak konser vermiştir (www.paucasals.org, Erişim: 04.06.2018). Haksızlıklara ve savaşa karşı gösterdiği bu cesaretli duruşu ile eşsiz sanatçı kişiliği birleşince; müziğin ve müzisyenlerin kitleleri etkileyebileceğini kanıtlamış, ardında bütün sanatçıların örnek alması gereken bir miras bırakmıştır.

Çello Tekniğine Getirdiği Yenilikler

1919 yılında Paris'te eğitimlik yapan Casals, diğer enstrümanların metotlarında gözlenen çalma teknikleri ile ilgili evrimi çello metotlarının takip edemediğini gözlemlemiştir. Ona göre Jean Louis Duport'un 1806 yılında yazdığı 'Essai sur le doigte du violoncelle, et sur la conduite de l'archet (Paris)' çello metodundan o zamana kadar büyük bir geri kalmışlık vardı. Anatomi, fizyoloji, müzik akustığı ve mühendislik çalışmalarındaki bilimsel ilerlemeler, enstrümantal performans ve öğretimde yeni ve ilgili potansiyel bilgiyi zenginleştirmiş fakat bu müzikal ve bilimsel değişikliklere uyum sağlamaya başlayan keman ve piyano için gelişen pedagojik sistemlerden farklı olarak, çello, henüz kapsamlı bir revizyon geçirmemişti. Yenilikçi düşünceler ve tekniklerle bu geri kalmışlığa son verme yolunda çalışmalar yapan Casals'ın öğretilerinin çoğunu Diran Alexanian isimli öğrencisi üstlenmiş ve Casals'ın fikirlerine dayanan "Traite Theorique ve pratique du Violoncelle" (1922.Paris) adlı çello metodu basılmıştır. Bu metot parmakların çalma pozisyonları arasında fazla açılmasını vurguladığından ve açıklamalarının karmaşıklığı yüzünden zamanın çellistleri tarafından çok tercih edilmese de çello tekniğini geliştirmekte atılan büyük bir adım olmuştur. Casals çello çalarken her zaman doğal bir yaklaşım seçmiştir. Parmak numaralama yöntemini ve sol elin hareketini de bu doğallığın üzerine kurmaya çalışmıştır. Bu doğallığı yakalayabilmek için ise küçük ellerine rağmen

birinci pozisyondaki tam ve yarım aralık parmak numarası olan 1-3-4 yerine 1-2-3 parmak numaralarını kullanmış, dördüncü pozisyona ulaşmak için ise 1.ve 4. parmakların arasını açmayı tercih etmiştir (Stowel 1999: 201).

Casals'ın çalışındaki doğallık farklı şekillerde ortaya çıkar. Bir eseri yorumlarken şarkı söyler gibi bir ton, sesin doğal ve kendiliğinden oluşan lirizmini talep eder. Bir müzisyenin, çalıştığı eserdeki lirik pasajları şarkı gibi söyleme alışkanlığı geliştirmesinin ne kadar yararlı olduğuna işaret eder ve bunun, müzisyenin potansiyel lirizmini ve coşkunluğunu tamamen doğal bir şekilde teşvik ettiğini düşünür. Fakat bu ifade yoğunluğu olsa bile müziğin sahip olduğu mesaj tam olarak nasıl gelişir, nasıl tamamen müzikal hale getirilir ve dinleyiciye en açık ve en canlı biçimde nasıl ulaştırılır? Bunun cevabı elbette Casals'ın çalış tarzının her yönüyle bağlantılıdır. Ancak her şeyden önce, estetik ve teknik olmak üzere iki önemli maddeyi bir araya getirmek gerekir.

Estetik olarak bakıldığında; Casals “ifadeli entonasyon”dan bahsetmektedir. Bunun anlamı, genellikle kullanılandan çok daha doğal ve açıkça ifade edilen bir entonasyondur. Normal entonasyon, klavyeli enstrümanlardan çok fazla etkilenmiştir öyle ki; notalar açılmayan organik bir çizgide değişken aşamalar olarak değil, neredeyse sabit konumda olan bağımsız varlıklar olarak görülmelidir. Bu aşamalar, mekanik olarak veya seslerin yapay uzlaşmasıyla değil, melodideki etkilerine ve armonideki ilerlemelerine göre duyarlı bir şekilde yanıt vermelidir. Aslında çoğu sanatçı kendiliğinden ifadeli entonasyonu kullanır. Klavyeli enstrümanların etkisi bu bağlamda doğal hassasiyeti körelttiği için belirli bir miktar bilinçli analize ihtiyaç duyulmaktadır ve bu tam olarak Casals'ın sunduğu şeydir. Belki de bu entonasyon durumunun en belirgin olanı toniklerine ve minör yedinci derecesine doğru giden notaların çözülmesidir. Casals, tonaliteyi 'yer çekimi' olarak adlandırır ve incelikli örnekler gösterir. Aslında tüm yarı tonlar arasında bir çekim vardır, sadece tonağına doğru giden ana nota değil, aynı zamanda üçlünün dördüncü dereceye doğru yükseldiğini, altıncı derecenin majör yedinci ve ikinci derecenin de üçüncü dereceye doğru

çekildiğini keşfetmiştir (Cherniavsky 1952: 398-400). Bu şekilde gam dinamikleşmiş, mekanik şekilden çıkıp daha iyi bir yön ve ilerleme hissine sahip duruma gelmiştir.

Casals, “ifadeli entonasyon” olarak isimlendirdiği, “notayı tona göre ve tondaki önemine göre şekillendirme” kavramıyla geleneksel metotlara göre parmakları pozisyonda sabit tutmak yerine sol el parmakların bireysel kullanımının vibratoyu kolaylaştırdığını da savunmuştur. Vibrato bir resimde renk paletinin kullanılması gibi birçok ton ve nüans üretebilecek kapasitede kullanılmalıdır. Casals diminuendoyu da “müziğin yaşamsal parçalarından biri” olarak nitelendirmiş ve hissetmiştir. Ona göre diminuendonun kuralları müziğin iletişimde olduğu kadar, konuşma sanatının da vazgeçilmez bir unsurdur (Stowel 1999: 202).

Teknik olarak bakıldığında sol el tekniği öne çıkar. Ana prensip enerjik bir sol el hareketinin sağlanmasıdır. Sadece Casals’a özgü bir hareket olan, sol el parmaklarını tuşeye vurup, parmakları kaldırırken de teli hafifçe çekerek kaldırma hareketi, çalışma berraklık getirir. Bu ekol aynı zamanda Eisenberg, Bunting ve Stutschevsky'nin sol el öğretisinin temelini oluşturmuştur. Bir diğer ana prensip vurmali (darbeli) tekniktir. Seslerin rezonansını ve netliğini artırır, temel olan canlılık ve hassasiyet duygusunu verir. Sol elin parmakları önce güçlü bir şekilde tuşeye vurmali, sonrasında hemen rahatlamaya bırakılmalıdır. Bu canlı sol el parmak hareketini elde edebilmek için Casals sıkça gam çalışmasını tavsiye eder. Gam yaparken açık teller önceki telde yerini terk etmeden ilk parmak tarafından hafif bir koparma hareketi ile titreştirilir. Bu teknik, gamın inişinde, sol elin parmaklarıyla, koparma hareketi sabit bir prensip haline getirilerek her bir parmak tarafından telden ayrılırken uygulanır, parmaklarda sertlik ya da gerilme belirtisi olmamalıdır (Cherniavsky 1952: 398-400). Casals'ın vurmali (darbeli) tekniğinin bir uzantısı ise “kertenkele hareketi” denen sol kol hareketidir. Tüm kolun şeklini bozmadan seri bir şekilde pozisyonlara ulaşmasını sağlayan hareket, pozisyon geçişini güvenli bir şekilde

gerçekleştirmeyi amaçlar ve ilk önce yaysız olarak çalışılmalıdır. Asıl amaç, hızlı ve temiz bir hareket üretmek ve bunu, sonrasında tam bir rahatlama ile birleştirmektir. Sol koldaki kuvvet, parmakların sürekli baskısıyla değil tüm kolun ağırlığından gelmelidir. Sağ el tekniğine bakıldığında ise, Casals yayda kullanılan dinamik vurgu ve agogic vurgu (*Bir notayı, normal zaman değerinin biraz üzerinde, genişleterek vurgulama*) arasındaki farkı fazlasıyla belirterek gösterme yoluna gitmiştir. Dirsek de dâhil olmak üzere, sağ kolda tamamıyla serbest hareket özgürlüğü geliştirmeye çalışmıştır (Stowel 1999: 201). Tüm yay tekniğini daha güçlü ve daha kolay hale getiren bu serbest hareket, gelenekçiler arasında uzun zaman sorgulanmasına neden olmuştur.

Belki de her şeyden önemlisi, Casals ilerlemiş yaşına ve kariyerine rağmen çalışmayı hiçbir zaman bırakmamış ve çalıştıkça geliştiğine inanarak tüm müzisyenlere örnek olmuştur. O, sadece notaya bağlı kalmanın deli gömleği giymek olduğunu, oysa müziğin, hayatın kendisi gibi, sürekli bir hareketlilik ve doğallık içinde her türlü kısıtlamadan uzak olması gerektiğini savunmuştur.

J. S. Bach'ın Solo Çello Sütleri

Casals, Bach'ın Çello Sütlerinin muazzam müzikal değerinin farkına çok erken varmış ve bu eserleri yıllarca çalışmıştır. Ünlü çellist, 1936 -1939 yılları arasında Johann Sebastian Bach'ın solo çello için yazmış olduğu altı sütünü EMI markası için kaydetmiş ve sütleri seyirci önünde çalan ilk sanatçı olmuştur. Çello sütleri ilk keşfettiğinde, bu esere dair hiçbir ses kaydı bulunmaması, nota üzerinde tempo, nüans, çalışma işaretleri veya artikülasyon bilgileri olmaması gibi eksikler her ne kadar Casals'ın gözünü korkutmuş olsa da, sütlere kendi ruhunu dökmesi için harika bir fırsat sunmuş, ortaya çıkan müzik besteci ve icracı arasında büyüleyici bir yorum ortaya çıkarmıştır (Adomeit, Erişim: 05.06.2018). Casals'ın Bach'ın eserlerine getirdiği yorum, müzik ile ilgili tüm alanlarda çağdaş çalıcılığın akışını büyük ölçüde etkilemiştir.

Casals'ın Bach yorumunda gösterdiği ustalık, enstrümanın fiziksel engelleri ele alındığında daha da şaşırtıcıdır. Çalış tekniği kadar, Bach yorumları da zamanın müzik otoritelerince olağanüstü nitelikte kabul edilmiştir. Sanatçıların, eserleri bestecinin stiline göre değil kendi zevklerine göre yorumladıkları Post Romantik Dönemde Casals'ın yaklaşımı, yepyeni bir bakış açısı getirmiştir. Casals her bestecinin kendi stiline ve yorumuna bir samimiyet ve derinlik getirmiştir. Onun için sanatın mekaniği ikincil önemde, müzikal düşünce ise sanatın en önemli unsuru olmalıdır (Gökçen, Erişim: 06.06.2018).

Casals'ın cümle ve ritimlerdeki özgür ifade biçimi, müziğin doğal ve yoğun bir şekilde lirik olduğunu hissettirir. Barok Dönemden bu yana Bach Solo Çello Sütler, barok tarzın yanı sıra daha romantik girişimler de dâhil olmak üzere birçok farklı şekilde yorumlanmıştır. Casals'ın Bach yorumları diğer performanslarla karşılaştırıldığında hala örnek olarak gösterilmektedir (Sanderson, Erişim: 12.04.2018).

Akorlar ve çift sesler sayesinde doğuşkan sesler ile polifonik çalmanın daha mümkün olduğu kemanın aksine çello, tellerin arasındaki boşluklar, enstrümanın boyutu ve aralıkları gibi nedenlerle sadece tek sesli çalmaya indirgenmiştir. Bach Çello Sütlerinin karmaşık yapısını, çizgisini ve rengini ortaya çıkartmak için gereken renkli dinamikler, zengin vibrato, önemli notaları daha fazla duyurabilme ve doğru bir entonasyonla çalabilme, enstrümanın yardımı olmadan, tamamen çellistin kendi becerisine bağlıdır.

Önceleri Bach'ın Çello Sütleri daha çok teknik egzersizler olarak düşünülmüş, Casals'ın dâhiyane yorumculuğu, eserin derin anlamını tam olarak kavraması ve yorumlaması sayesinde, bugün klavyede “Bach Goldberg Çeşitlemeleri” ne ise, çello için de “Bach Solo Sütler” aynı anlamı taşımaktadır (Eisenberg, Erişim: 03.05.2018). Alman çellist Alban Gerhardt, Casals için şöyle der: “O eşsiz ve eksiksiz bir müzisyendi. Bach'ın Çello Sütlerinin güzelliğini keşfederek eseri tüm çellistler için bir kutsal kitap haline getirdi. Bach kayıtları hala ilham kaynağıdır” (Gerhardt, Erişim: 01.06.2018).

Resim 2: *Portrait of Pablo Casals, Luis Quintanilla, 1957*

Sonuç

Bir müzisyen olarak yirminci yüzyılı hem müziği, hem getirdiği yeni çalış teknikleri hem de politik duruşu ile etkileyebilen sayılı kişiliklerden olan çellist Pablo Casals, çok yönlü kişiliğiyle kitlelere ulaşmış, klasik müziğe yeni bir yol vermiştir.

Sanatın ve müziğin kapsamı gün geçtikçe genişlemekte ve içeriği zenginleşmektedir. Müzik, kültürler arası ilişkileri zenginleştirir, toplumlara birbirine yaklaştırır. Müzik, paylaşma, anlaşma ve kaynaşma; müzik icracıları ise temsilcilerdir. Misyonlarının bilincinde olarak, daha iyi bir dünya ve kültür toplumu için çalışan büyük sanatçılar yüzyıllara damgasını vurur. Bu sayılı sanatçılardan biri olan büyük sanatçı Pablo Casals hakkında yapılan araştırma ve çalışmaların Türkiye’de çoğalması ile sanatçının tüm Dünyada yarattığı etkinin Türk

Klasik müzik hayatına ve sanatçılara da etki etmesi kaçınılmaz olacaktır.

Kaynaklar

Adomeit, Matt. “Pablo Casals and the Bach Cello Suites”.

<https://www.primephonic.com/> (Erişim Tarihi: 05.06.2018).

Casals, Pau. “United Nations Speech”.

<http://www.paucasals.org/> (Erişim Tarihi: 04.06.2018).

Cherniavsky, David (1952). “Teaching of the Cello”. *The Musical Times*, s. 398-400.

<http://www.jstor.org/> (Erişim Tarihi: 03.05.2018).

Eisenberg, Maurice (1943). “Casals and the Bach Suites”. *Violins And Violinists*,

<http://www.cello.org/> (Erişim Tarihi: 03.05.2018).

Garza, Hedda (1993). *Pablo Casals: Spanish Cellist and Conductor*. New York: Chelsea House Publishers.

Gerhardt, Alban. “Pablo Casals”.

<https://www.gramophone.co.uk/> (Erişim Tarihi: 01.06.2018).

Gökçen, Selma. “Revisiting Pablo Casals”.

<http://www.cello.org/> (Erişim Tarihi: 06.06.2018).

Orgel, Paul. “Thibaud, Cortot, Casals: Schumann & Mendelssohn Piano Trios”.

<https://www.pristineclassical.com/> (Erişim Tarihi:06.06.2018).

Salter, Lionel. “Cortot, Thibaud, Casals Trio Historic Recordings”.

<https://www.gramophone.co.uk/> (Erişim Tarihi: 04.05.2018).

Sanderson, Blair. “J.S.Bach Six Cello Suites for Solo Cello”.

<https://www.allmusic.com/> (Erişim Tarihi: 12.04.2018).

Stowel, Robin (1999). *The Cambridge Companion to the Cello*. New York: Cambridge University Press.

Resim 1. *Portrait of Pablo Casals*, Jan Toorop, 1904.
<https://www.wikiart.org/> (Erişim Tarihi: 06.05.2018).

Resim 2. *Portrait of Pablo Casals*, Luis Quintanilla, 1957.
<http://www.museoreinasofia.es/> (Erişim Tarihi: 06.05.2018).

EXTENDED ABSTRACT

Music is the oldest and most basic form of human expression. It is also the highest, the most elevating, and most eternal form of human expression. The main goal of this work is to understand the standards of the idea behind music making through a well known musician and to get a view of the way in how he expressed himself with music.

“Maybe music will save the world,” said Pablo Casals, the great cellist and humanitarian musician of the twentieth century. Shinichi Suzuki, founder of the Suzuki Method, also believed so, but amended the point by writing, “If we work hard, music can save the world.” Ludwig van Beethoven, composer of some of the most magnificent music known to man, also believed and lived for the purpose that music should save the world. When we refer to Casals’s life, his work, his ideas and the way that he expressed them, we can clearly see that all was for the purpose of serving for a better a world. Without question, music has power and Casals’s expression of music and the way he used it shows a great deal of power with a long lasting effect.

When we talk about Casals, we talk about determination for what he believed in his music, we talk about the art of cello playing which he discussed openly and try to teach extensively. Pablo Casals was an artist who wished to keep faith with human principles. He viewed music as an affirmation of the beauty of mankind, to be used as a force for the elevation of humanity. He believed that artists were not exempt from social obligations, and in fact had a special responsibility since their voices could be heard when others' were not. Artists must have consciences, he insisted, and must strive toward justice and freedom. These principles has been important examples for every musician and every music teacher all around the World for decades.

When he recorded Bach Solo Suites through the years; it was during the Spanish civil war in 1930s, there was the Battle of Madrid and civilians were being bombarded in 1936, Spanish Republic was still holding out against the fascist onslaught in 1938 and in 1939 General Franco had won the war. Reason for the Bach recordings to be the most listened recordings of all times is because it clearly comes from within, from the way he expresses his emotions of those times and situations. Also, for him tone and intonation were indivisible, he formulated 'expressive' intonation, he believed the the speed lies in the frequency of the harmonic range, or on the extent to which our ear can take in succeeding harmonies. He believed that there are many possible ways to make music more expressive.

Pablo Casals made musical history with his cello, playing for kings, queens and presidents around the World, making statement and demands. He also made history with his way of playing the cello. Many of his technical innovations have now passed into standard cello practice and his ideas on intonation is still a discussion among musicians.

Even though many articles and books written about him all over the World, there are not many translated or written literature in Turkey. This problem shows itself when we think about expressing ideas through music and when we think about inovations and new ways in playing an instrument. It is important that knowing his 'expressive' intonation, tecnichque when teaching an instrument and it is important that knowing why every musician needs to listen to the recordings of the Bach Solo Cello Suites before performing them. This information gives us clarity and guides us thorough becoming an truely equipped musician.

Abay, Nizam (2019). "Roma Döneminde Lykaonia Bölgesi Su Tanrısı Kültleri".
Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, S. 37, s.
975-994.

DOI: 10.21550/sosbilder.474328

Araştırma Makalesi

ROMA DÖNEMİNDE LYKAONİA BÖLGESİ SU TANRISI KÜLTLERİ

Nizam ABAY*

Gönderim Tarihi: Ekim 2018

Kabul Tarihi: Ocak 2019

ÖZET

Klasik Çağ'da, Konya ve Karaman'ı içine alan bölgeye Lykaonia denilmektedir. Lykaonia adının ise, Hititler dönemindeki Lukka'dan kaynaklandığı kabul edilir. Antik kaynaklarda Lykaonia'ya ilişkin olarak çok değişik sınır tanımlamaları verilmektedir. Antik Çağ'da Lykaonia'nın batısında Phrygia Paroreus, doğusunda Laranda ve Kybistra, güneyinde Antik İsauria, Homanades ve Doğu Pisidia yer almaktadır. Dolayısıyla Lykaonia Bölgesi, Anadolu'nun merkezinde bulunmasından dolayı kültürel bir yoğunluk ve çeşitliliğe sahip olmuştur. İnsanoğlunun var olduğu her coğrafyada olduğu gibi bu bölgede de inanç sistemi, tanrıya ya da tanrılara kült varlığını sürdürmüştür. Nitekim bölgede yapılan araştırmalarda Roma Dönemi içerisinde su tanrıları diye tanımladığımız nehir tanrıları ve deniz tanrısı Poseidon'a ait kültlerin varlığı saptanmıştır. Yeni araştırmalarla güncellenen bu kültürel duruma ilişkin verilere sikkeler, çeşitli yollarla gün yüzüne çıkan kabartmalı kaya anıtı, mimari blok, mezar yapılarına ilişkin betimli ve yazıtlı arkeolojik malzemeler yoluyla ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lykaonia, Antik Dönem, Poseidon, Nehir Tanrısı, kült

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü,
nizamabay21@gmail.com

Water God Cults of Lykaonia Region in Roman Period

ABSTRACT

The region that involved Konya and Karaman in Classical Age is called as Lykaonia. About the name of Lykaonia, it is accepted that this name is rooted in Lukka in Hittites period. A far cry boundary definitions relating to Lykaonia are given in ancient sources. In an ancient age, there was Phrygia Paroreus in the west of Lykaonia; Laranda and Kybistra in the east of Lykaonia; Ancient İsauria, Homanades and East Pisidia in the south of Lykaonia. Accordingly, since Lykaonia region is at the center of Anatolia, there was a cultural intensity and variety. As in every geography where human beings exist, belief system continued it's cult existence for god or the gods. However, the studies conducted in the region determined the existence of the cults that belong to river gods and Poseidon in the Roman period. The data related to this cults situation, which is updated with new researches, is reached by means of archaeological materials depicted and depicted on grave structures, on the embossed rock monument unearthed in various ways, architectural block, coins.

Key words: *Lykaonia, Ancient Period, Poseidon, River God, cult*

Giriş

Lykaonia, genel olarak doğuda Kappadokia, güneyde Kilikia, batıda Pamphylia ve Pisidia, kuzeyde Phrygia ve Galatia ile çevrili, bugünkü Konya ve Karaman ilinin büyük bir kısmını içine alan antik bölge ismidir (Göktürk 1996: 53). Lykaonia adı İlk Çağ kaynaklarından tanınan bir bölgenin adıdır (Xenophon I: 19)¹. Lykaonia Bölgesi'nin idari durumu tarihi süreç içinde değişiklikler gösterdiğinden, bölgenin sınırlarını kesin çizgiler ile tanımlamak oldukça zordur (Ruge 1927: 2253-2265). Xenophon, bölge hakkında en iyi bilgiyi MÖ 333 yılında İskender'in Dareios'a karşı yaptığı seferinin konu edildiği Anabasis adlı eserinde verir. Xenophon (I: 11,19) bölgeyi; Phrygia'nın en son şehri Ikonion'un doğu tarafından başlatır ve beş günlük yürüyüş mesafesindeki Dana'ya kadar uzandığını ifade eder.

¹ Daha sonraki antik yazarlardan Strabon (XII: 11,6) ve Plinius'un (*Nat. His.* V, 95) eserlerinde de Lykaonia bir bölge ismi olarak geçmektedir.

Strabon ise bölgenin batısında Phyrigia, doğusunda Kapadokia, kuzeyinde Galatia, güney kesiminde ise Toroslar olduğunu ifade eder (Strabon Geographica XII: 11-10).

Plinius (V: 95), Tetrahia ex Lykaonia = Lykaonia Prensligi'nden söz ederken Ikonion ve Toroslardaki Thebase ve Galatia ile Kappadokia hududundaki Hyde'yi de içine alan 14 şehirden bahseder. Örnekleme çalıştığımız antik kaynaklardan da anlaşılacağı gibi Plinius şehir sayısını da belirtmesi açısından bölge hakkında en iyi tanımlamayı yapmış diyebiliriz.

Antik yazarlardan sonra en ayrıntılı bölge tanımlaması Belke-Restle (1984: 39) tarafından yapılmıştır. Kısaca bölge Beyşehir Gölü'nün doğusu sınır olmak üzere batıda Beyşehir, güneyde zaman zaman Lykaonia sınırlarına dâhil edilen Isauria'dan Karaman'a, doğuda ise Karaman'dan başlayıp Karadağ-Barata'ya, kuzeyde Verinopolis, Savatra ve Laodikeia'ya uzanmaktadır (Belke vd. 1984: 40-42).

Su Tanrısı Kültleri (Nehir Tanrıları, Deniz Tanrısı Poseidon)

Tarih öncesinden itibaren su insanlık tarihi boyunca hayatın kaynağı görülmüştür. İnsanlar ilahi güçlerin öfkelerini dizginlemek, bağılıklarını göstermek için pınar, çay, nehir ve deniz gibi su kaynaklarına tapınım gösterdiler. Bu ve benzeri nedenler doğrultusunda tarih öncesinden günümüze dünyanın değişik yerlerinde yaşayan insanların suyla ilgili birçok inanç dünyasında kültürler oluştu.

Anadolu toprakları içerisinde yer alan Lykaonia Bölgesi, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerce iskân edilmiştir. İnsanoğlunun var olduğu her coğrafyada olduğu gibi bu coğrafyada da inanç sisteminde, tanrıya ya da tanrılara tapınım varlığını sürdürmüştür. Her ne kadar günümüzde diğer bölgelerde olduğundan daha az kalıntı bulunsa da mevcut veriler Lykaonia bölgesinde de birçok tanrının tapınım

gördüğünü ve kültlerinin yer aldığını kanıtlamaktadır. Örneğin Lykaonia Bölgesinde yer alan Savatra² antik kentine ait Antoninus Pius (MS 138-161) sikkelerinin arka yüzünde ortada sola duran çıplak, sakallı nehir tanrısı betimlenmiştir (Resim 1). Solda önünde balık motifi betimlenmiş olan figür sol eliyle bir dala dayanmış, sağ elinde iki adet kamış tutmaktadır (Aulock 1976: 49, fig. 175). Savatra sikkesi üzerinde ayakta duran nehir tanrısına baktığımızda bu durumun dinsel ve ya kültel bir işlev ile ilişkili olduğunu düşünmekteyiz. Strabon, Savatra ya da Soatra için, Garsaura (Aksaray) yakınında bir kasaba olduğunu, burada dünyanın en derin kuyularının bulunduğunu ve suyun bu kuyulardan çekildiğini söyler. Sulanmadığı halde, ülkede müthiş bir koyun yetiştiriciliğinin yapıldığını ve derin kuyulardan elde edilen suyun da burada parayla satıldığını belirtmektedir (Strabon Geographika XII-XIII-XIV: 65). Sikkemiz üzerinde görülen su bitkisi olarak adlandırılan sazlıktan dolayı bölgede yapılan araştırmalar sonucunda herhangi bir ırmak ya da su kaynağı tespit edilmemiştir. Ancak antik kaynaklardan kentte bataklık alanların fazla olduğunu öğrenmekteyiz. Tüm bu değerlendirmeler sonucunda nehir ve ırmak olmadan da insanların kendilerine böyle bir tipte tanrı yaratacağı düşünüyoruz. Çünkü suyun eksikliği insanların böyle bir tanrının varlığını düşünmelerine sebep olabilir. İnsanlar kafalarında böyle bir şey tasarlayarak bunu somutlaştırma ihtiyacı duymuşlar ve yaratmış oldukları bu tanrıya dua ederek su ihtiyacını karşılamış olabilirler. Nitekim böyle bir tanrıya yabancı oldukları içindir ki Anadolu'da bütün nehir tanrıları uzanmış olarak betimlenmiş olmasına rağmen bir tek Anadolu'da tek bir örneği dışında ikinci bir örneği olmayan Savatra nehir tanrısı ayakta betimlenmiştir. Roma imparatorluk sikkelerinde ve sanatında pek rastlanılmayan bu tip (ayakta duran nehir tanrısı), Küçük Asya sikkelerinde bir tek Morsynos ırmak tanrısı için kullanılmıştır. Thrakia kentlerinden Plotinopolis'te Hebros (Meriç) ırmak tanrısı için

² Savatra, Lykaonia bozkırının kenarında Boz Dağları'nın eteğinin üzerinde modern Yağlıbayat köyünde yer alır (Strabon XII, 6.1).

kullanılan bu tip, Aleksandreia ise Neilos ırmak tanrısı için kullanılmakta olduğunu görmekteyiz (Ostrowski 1991: 29)

Bölgede yer alan Hyde³ şehir sikkelerinin arka yüzlerinde ortada sola dönük kline üzerine dayanmış sakallı nehir tanrıları betimlenmiştir (Resim 2). Sağ elinde kamış tutmuş olan betimin ayaklarının üzerinde içinden su akan yan yatmış bir amphora tasvir edilmiştir (Aulock 1976: 41, fig. 87). Uzanan nehir tanrıları personifikasyonunun kökenini MÖ 4. yüzyıl Yunan sanatı olarak görmek daha uygundur. Bazı araştırmacılar uzanan ırmak tanrısı betiminin ilk örneğini, yaklaşık MÖ 340 yılına tarihlendirilen Tegea'daki Athena Alea tapınağının batı alınlığındaki sahne olduğunu düşünmektedir. Bu sahne Kaikos (Bakırçay) Vadisi'nde gerçekleşen Akhilleus ile Telephos arasındaki çarpışmayı konu edinmiştir (Pausanias 1964: 8.45.5). Köşelerde uzanan iki figürden kadın olan Nymphe Teuthrania'dır; erkek olan ise, olayın mekânsal olarak gerçekleştiği Kaikos Irmağı'nı temsil etmektedir (Dugas vd. 1924: 90, Fig. 54; Weiss 1986: 149-150).

Hellenistik Dönem'de Aleksandreialı sanatçılar nehir tanrılarına ilişkin erken dönemlerdeki betimlerden etkilenmiş olup kendi eserlerinde uygulamaya başlamışlardır. Örneğin Aleksandreia ve V. Epiphanes sikkelerinde de Nil tanrısı başında nilüfer çiçeği ile betimlenmiştir (BMC Sicily 1963, 75). MÖ 2. yüzyılın sonlarına tarihlenen Sicilya'daki Katanya kentinin sikkelerinde çıplak ve uzanmış olarak betimlenen genç İrmak Tanrısı Amenanes, bir elinde bereket boynuzu diğer elinde palmye dalı ve saz tutmaktadır (Cahn 1981: no 7). Bu tip Roma imparatorluk döneminde de sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Roma Dönemi'nde uzanan ırmak tanrısı betimleri, mozaikler, heykeller ve rölyeplerde de karşımıza çıkmaktadır. Kompozisyon düzeni genelde hiç değişmezken ırmak tanrısı hafif yarım şeklinde uzanmaktadır. Genellikle dirseğini ve kolunu içinden su akan

³ Hyde'nin bugünkü ismi Karapınar'dır (eski adıyla Karabunar) (Calder-Bean 1958: 38).

yan yatmış bir amphoraya yaslanmış bir şekilde tasvir edilmiştir. Bedenin üst kısmı ise çıplak, belden aşağı ise hymation ile örtülü olup sakallı betimlenirken bazıları ise sakalsız betimlenmiştir. Bazı araştırmacılar sakallı olanların Neilos Tiber gibi büyük ırmakları tasvir ettiğini, sakalsız olanların da daha küçüklerini temsil ettiğini düşünmektedirler (Imhoof-Blumer 1923: 543). Dolayısıyla Hyde sikkesi üzerinde yer alan uzanan nehir tanrısının mitolojik bir işlevi olduğunu düşünmekteyiz. Burada bu betim mitolojik olayın yerine işaret ederek sahnede kompozisyonu tamamlayan süs ögesi olarak görülmektedir. Ancak bu nehir tanrısı bize Hyde'nin sulak alanlara yakın bir yerde bulunduğuna işaret ediyor olabilir. Nitekim şehrin güneybatısına doğru yaklaşık 20 km uzaklıkta bugünkü adı Hotamış olan antik dönemde var olan şimdi ise kurumuş olan büyük bir göl başlıyordu. Aulock'a göre (1976: 41) bu göl özellikle balık avlanmalarıyla ünlüdür. Ayrıca Karapınar'ın 5 km kuzeyinde aşağı yukarı 6 km uzunluğunda 1 km genişliğinde içinde hemen hemen hiç balık yaşamayan bir bataklık bölgesinde var olduğu da bilinmektedir.

Prof. Dr. Asuman Baldıran başkanlığında bölgede yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında Lykaonia Bölgesi'nde deniz tanrısı Poseidon'un da tapınım gören tanrılardan biri olduğu görülmüştür (Baldıran 2009: 313-332; 2010: 121-134). Mitolojide Poseidon genellikle deniz tanrısı olma özelliği ile ön plandadır. Ancak göller ve kaynak suları da Poseidon ile ilişkilendirilmektedir. Bölgede Poseidon'un göl sularını kutsadığını söylemek mümkündür. Bugün Konya Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Acıgöl yakınlarındaki Savatra'da bulunmuş olan Poseidon yontusu da bu düşüncemizi doğrular niteliktedir (Resim 3). Ayrıca Lykaonia Bölgesi'nin bugünkü Göller Yöresi olarak adlandırılan bölgeye uzantısı ve Iconium'da Antik Dönem'de Trogitis Limne (Suğla) ve Karallis (Beyşehir Gölü) gibi göllerin varlığı düşünüldüğünde Poseidon'a tapınım kaçınılmaz olmuştur.

Yunan pantheionunda Olymposlu tanrılar genelde at üzerinde canlandırılmamış, savaşta ve barışta ata değil arabaya binmişlerdir (Wiesner 1968: 110-114). Ancak Geç Roma Çağı'nda atlı tanrı motifinin revaçta bulunduğu taşra sanatında Poseidon'u bir binici görünümünde biçimlendirebilmiştir (Delemen 1993: 42; 1999: 56). Homeros'un destanlarından bu yana, Yunan pantheonunda en güçlü tanrılarında biri olarak tanıdığımız, "toprağı sarsan" denizler egemeni Poseidon da (Wüst 1953: 446-557) kutsal hayvanlarından birinin at olmasına karşın, ancak istisna durumlarda atlı tipte canlandırılmıştır (Keller 1909: 246-249; Malten 1914: 179-186). MS 2 ve 3. yüzyılda Anadolu'da özellikle Lykaonia Bölgesi'nde atlı tip yöresel nitelikli birçok tanrıya öylesine sevilerek uygulanmıştır ki, bunlar arasında Poseidon'un da yer alması şaşırtıcı olmamaktadır.

Beyşehir Fasıllar nekropol alanının kuzeyinde, Asartepe denilen mevkiinin güney eteğinde bir kaya kütlesi üzerinde ortada bir erkek büstü, her iki yanında birer at betimlenmiştir (Resim 4). Erkek büstünde detaylar kabartma yüzeyi çok aşındığı için seçilememektedir (Baldıran 2012: 76). Ancak korunabilen kısımlarına göre hymation giyimli, dalgalı gür saçlı ve sakallı bir erkek figürü olduğu bellidir. Büstün iki tarafında oldukça besili olan at figürlerinin başları büste yöneliktir. Kompozisyon olarak bilinçli seçilmiş bir konu olmasına rağmen figürlerin betimlenişi ve vücut oranlarında düzensizlikler dikkati çekmektedir. Özellikle at figürlerinin kompozisyonda yer alması bu kabartmanın bir kütle ilişkisi olması gerektiğini düşündürmektedir. Mitolojide at figürünün Poseidon'un simgelerinden biri olarak bilindiğini Dağlık Kilikia Bölgesi'nde Efrenk'de Athena ile Poseidon mücadelesinde de Poseidon sahnede bir atın ön kısmı olarak yer almasından da anlıyoruz (Zoroğlu 1988: 395-396).

Bir diğer örnek Konya ili Bozkır ilçesindeki Tosuntaşı antik yerleşmede karşımıza çıkar. Yerleşmenin önündeki düzlüğe bakan küçük bir mağaranın duvarında, ön sağ bacağı hafif yukarıda olan, arka

bacaklardan sağdaki biraz geriye atılmış, soldaki ise bir podyuma basmakta olan dolgun vücutlu atın üst tarafındaki iki satırlık yazıtta:

Καστωρ Γ<α>ίου

Ποσειδωνί

Ευχή

“Gaius oğlu Castor Poseidon’a bu adağı (sundu)” şeklinde bir ifade geçmektedir (Swoboda vd. 1935: 55). (Resim 5). Böylelikle buradaki kabartmanın deniz tanrısı olan Poseidon’a adanmış olduğu anlaşılmaktadır. Deniz veya göl ile herhangi bir bağlantısı olmayan bu yerleşmede Poseidon tapınımına ilişkin böylesi bir yazıt ve kabartmanın yer alması, antik yerleşmenin hemen önündeki düzlükte kış aylarında karların erimesi sonucu oluşan ancak yaz aylarında suları çekilen geçici bir göl ile de açıklanmaktadır (Yılmaz 2005: 185).

Konya’da Alaaddin Tepe’de bulunmuş, Konya Arkeoloji Müzesi’nde korunmakta olan dikdörtgen formlu bir altar da Poseidon’a adanmıştır (McLean 2002: 15) (Resim 6). Altarın üst kısmında yer alan köşe akroterleri çok basit olarak detaylar işlenmeden şekillendirilmiştir. Köşe akroterleri arasındaki silme üzerinde ve altarın kaidesinde iki satırdan oluşan Grekçe yazıt bulunmaktadır:

Ποσειδωνί

Λουπος ανεθηκε

“(Bu adağı) Poseidon’a Lupus adadı” ibaresi okunmaktadır. Altarın gövde kısmına ise sola dönük bir at figürü işlenmiştir.

Bir başka örnek Konya civarında bulunmuş olup satın alma yoluyla Konya Arkeoloji Müzesi’ne getirilmiş, yapım maddesi kireçtaşı olan üçgen alınlıklı mezar stelidir. Stelin alınlık boşluğunda nehir tanrıları gibi uzanır pozda bir erkek figürü betimlenmiştir (Resim 7). Sağ üst köşesi kırık olan stelin gövdesi üzerinde sekiz satırdan oluşan Grekçe yazıtta:

*Αγαθη Τυ
Αυρ. Φιλλιπ-
Πος Απολλωνι
ος συν υιω Αν
δρεα υπερ των
τετραποδων
παντων Ποσ
ειδωνι ευχην*

“Hayırlı olsun. Aur(elius) Philippos Apollonios, oğlu Andreas’la beraber bu adağı bütün dört ayaklı hayvanlar için Poseidon’a (adadılar)” denmektedir (McLean 2002: 15).

Konya’da Kale tepesinin yanındaki küçük Yunan kilisesinde bulunduğu söylenen ama günümüzde yerinde olmayan kare formlu bir altar tespit edilmiştir (Resim 8). Altarın gövdesi üzerinde şaha kalkmış bir at figürü, atın üstünde ise elinde tridentiyle binici bir Poseidon betimi tasvir edilmiştir (Buckler vd. 1924: 29-30, fig. 13). Altarın üst köşesinde 4 satırlık bir yazıt bulunmaktadır. Yazıtta:

*Μηνας χαι
Περσεις Ποσει
δωνι*

Menas ve Perseus, bu adağı Poseidon’a (sundu)” ibaresi bu altarın Poseidon’a ait bir kült varlığı olduğunu akla getirmektedir.

Ayrıca yine Fasıllar’da bugün için nerede olduğunu bilemediğimiz ancak Swoboda (1935: 13) tarafından yayında sadece çizim olarak verilmiş olan bir altar üzerinde de Poseidon betimlenmiştir.

Sonuç

Yapılan araştırmalardan bölgede Prehistorik Dönemlerden Geç Antik Çağ'a kadar yerleşim alanlarının var olduğunu görüyoruz. Özellikle Roma Dönemi'ne ait çeşitli kültürlerin varlığı saptanmıştır. Son yıllarda tespit edilen kimi arkeolojik malzemelerin de tanrılar ve kültür açısından yeni ipuçları sağlaması, epigrafik ve arkeolojik malzemelerin topluca değerlendirilmesi, Lykaonia Bölgesi'ndeki Antik Dönem dinsel inançlar konusunun güncellenmesini mümkün kılmıştır.

Bu araştırmalar ışığında Lykaonia su tanrıları hem kaynakları, pınarları, denizleri, gölleri, atları kapsayan hem de kendisine ibadet edilen bir obje, bir kültür aracı olarak görülmektedir.

Lykaonia Bölgesi'nde de su tanrılarının, su kaynaklarının az olmasına rağmen rağbet gören tanrılar olduğu anlaşılmaktadır. Bu tapınımlara ilişkin verilere epigrafik malzemeler, kaya anıtları, kabartmalı mimari bloklar ve sikkeler yoluyla ulaşılmıştır. Dolayısıyla bölgenin Roma Dönemi kültür inancında önemli bir konumda olduğunu ve bölgede yapılacak arkeolojik faaliyetlerin mevcut olan bilgilerimizi artırabileceğini düşünmekteyiz. Özellikle Yunan Tanrısı olan Poseidon'un binici figür ikonografisinde yerel tanrıların özellikleri ile bir arada değerlendirilip Roma Çağı içlerine kadar yaşatıldığı ve tapınıldığını rahatlıkla ifade edebiliriz.

Resim 1: Savatra şehir sikkesi üzerindeki nehir tanrısı

Resim 2: Hyde şehir sikkesi üzerindeki nehir tanrısı

Resim 3: Konya Arkeoloji Müzesi'nde Poseidon yontusu

Resim 4: Fasıllar'dan Poseidon kabartması

Resim 5: Tosuntaşı'ndan Poseidon kabartması

Resim 6: Konya Arkeoloji Müzesi'nde korunan Poseidon yazıtlı altar

Resim 7: Konya Arkeoloji Müzesi'nde korunan Poseidon yazıtlı mezar steli

Resim 8: Poseidon kabartmalı altar

Kaynaklar

Aulock, Hans Von (1976). *Münzen und Städte Lykaoniens*. Tübingen: Istanbuler Mitteilungen, Beiheft 16.

Baldıran, Asuman (2009). “Taşkent İlçesi ve Civarı 2007 Yılı Yüzey Araştırması Raporu”. 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26-30 Mayıs 2008, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 1, s. 313-332.

_____ (2010). “Taşkent-Seydişehir 2008 Yılı Yüzey Araştırmaları”. 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25-29 Mayıs 2009, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 1, s. 121-134.

_____ (2012). “Yeni Örneklerle Lykaonia Bölgesi Kültürleri”. *Stratonikeia'dan Lagina'ya. Ahmet Adil Tırpan Armağanı*. İstanbul: Ege Yayınları.

Buckler, William Hepburn vd. (1924). “Asia Minor, Monuments from Iconium, Lycaonia and Isauria”. *The Journal of Roman Studies*. C. 14, s. 24-84.

Calder, William Moir ve George Ewart Bean (1958). *A Classical Map of Asia Minor*. London: British Institute of Archaeology.

BMC Sicily (1963). *Catalogue of Greek Coins*. Ed. Reginald Stuart Poole, London: Trustees of the British Museum.

Belke, Klaus ve Marcell Restle (1984). *Galatien und Lykaonien*. Österreichische Akademie Der Wissenschaften. Tabula Imperii Byzantini. Herbert Hunger. Band-4, Wien.

Cahn, Hilliard (1981). “Amenanos”. *LIMC I/2*. S. 7.

Delemen, İnci. (1993). *Anadolu'da Athl Tanrıları*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

_____ (1999). *Anatolien Rider – Gods*. Bonn: Asia Minor Studien, Band 35.

Dugas, Charles vd. (1924). “Le sanctuaire d’Aléa Athéna à Tégée au IVe siècle”. Paris, 1, s. 90.

Göktürk, Tevfik (1996). *Anadolu Medeniyetleri Müzesi yillığı*. Ankara: Sayı X.

Imhoof-Blumer, Friedrich (1923). *Fluss und Meergötter auf griechischen und römischen Münzen (personifikationen der gewässer)*. Au siège de la Société.

Keller, Otto (1909). *Die Antike Tierwelt*. Säugetiere: Leipzig.

Malten, Ludolf (1914). *Das Pferd im Totenglauben*. Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts. S. 29, s. 179-255.

McLean, Bradley Hudson (2002). *Grek and Latin Inscriptions in the Konya Archaeological Museum*. Ankara: RECAM IV.

Ostrowski, Janusz (1991). *Personifications of Rivers in Greek and Roman Art*. Cracow: Jagiellonian University Press.

Pausanias (1964). *Periegesis tes Hellados. Description of Greece I-V*. Çev: William Henry Samuel Jones, London: The Loeb Classical Library.

Plinius (1958). *Natural History*. Çev. Human Resources Rackham, London: The Loeb Classical Library.

Ruge, William (1927). *Lykaonia maddesi*. Paulys Realencyclopädie Der Classischen Altertumswissenschaft. J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung Stutgart.

Strabon, (1993). *Antik Anadolu Coğrafyası. (Geogrqphika; XII, XIII, XIV)*. Çev. A. Pekman. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Swoboda, Heinrich vd. (1935). *Denkmaler aus Lykaonien, Pamphylien und Isaurien*. Wien: R. M. Rohrer.

Weiss, Carina (1986). *Griechische Flussgottheiten in Vorhellenistischer Zeit*. Würzburg.

Wiesner, *Joseph* (1968). “Fahren und Reiten”. *ArchHom* 1/F, s. 110-114.

Wüst, Ernst (1953). “Poseidon”. In *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (RE)*. Band XXII,1. Stuttgart Sp., s. 446-557.

Yılmaz, Mustafa (2005). *İsauria - Bozkır Çevresinin Antik Tarihi ve Eserleri*. Konya: Kişisel Yayınları.

Xenophon (1998). *Anabasis I (Onbinlerin Dönüşü)*. Çev. Tanju Gökçol. İstanbul: Sosyal Yayınları.

Zoroğlu, Kamil Levent (1988). “Doğu Dağlık Kilikya 1987 Yılı Araştırması”. *AST VI*, s. 393-406.

EXTENDED ABSTRACT

Lykaonia region includes a part of today's Konya and nearby districts, Karaman and Aksaray provinces. Since the region boundary differed in the historical process, determining the boundaries of Lykaonia region in ancient period is quite difficult. Xenophon who made the definition about the region in his book called 'Anabasis' mentioned that the region starts from the east side of İkonium that is the last city of Phrygia and extends over Dana that is at 5-days walking distance. Strabon pointed out that there was Phrygia at the west of the region; Kapadokia at the east of the region; Galatia at the north of the region; the Taurus Mountains at the south of the region. Since Lykaonia region was at a cross-regional transition in the ancient period, it was strategically important. We understand via research findings that there were settlements in the relevant region from prehistoric periods to the late antiquity. Accordingly, the existence of various cults as from Neolithic period have been found in the region. In the course of the investigations that we realized in Konya and its vicinity, it was determined that there were many a good deal of cults in this region. There exist many cults in Isauria – Beyşehir where the settlement continued to exist initiating from the Hittites period at least up to the Roman Imperial period.

The purpose of this research was to present information on River Gods and Poseidon through epigraphic and anaglyph artifacts that were determined in archeological museums in Turkey within the scope of surface surveys in Lykaonia region.

This research does not include any detailed study that was about water god cults of Lykaonia region and also that was conducted abroad and in national boundaries; this is the problem of this research. Other studies were just discussed so as to be descriptive. It is understood that there has not been performed a comprehensive study on water god cults in Lykaonia region as of yet. In other words, a holistic research has not been conducted as of yet. So, the publication that will be created by this article study can fill the gap in this field soon.

As method; anaglyph, depicted artifacts with inscriptions relating to water gods were researched within the scope of Konya archeological museums and surface surveys. Besides, also the studies that have been performed in the relevant region until today were scrutinized by literature review. This study was detailed by comparing the data of this research with other samples found in other regions. We endeavored to strengthen the scientific basis in the light of archeological materials.

It is found that worshipping to River God has been documented by coins, funerary steles, and reliefs. The existence of Poseidon cult was understood both by funerary steles, rock monument, sculpture and horse symbol that is Poseidon's holy animal.

In conclusion, previous research findings show that there were settlements in the relevant region from prehistoric periods to the late antiquity. Moreover, there are several cults belong to Rome period in the region. It is possible to update the issue of ancient period religious beliefs in Lykaonia region by evaluating epigraphic and archaeological materials and also the clues on gods and cults due to some of the archeological materials. Authorities and investigators have information about the city by commenting on the issues described through the artifacts. These artifacts are remarkable documents in terms of contributing to future scientific studies about Lykaonia region.

Şakar, Reşat (2019). "Rus Dilinde Meslek İsimlerinin Kelime Yapım Açısından İncelenmesi (Son Ekli Örneklerde)". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 995-1026.

DOI: 10.21550/sosbilder.533755

Araştırma Makalesi

RUS DİLİNDE MESLEK İSİMLERİNİN KELİME YAPIM AÇISINDAN İNCELENMESİ (SON EKLİ ÖRNEKLERDE)

Reşat ŞAKAR*

Gönderim Tarihi: Şubat 2019

Kabul Tarihi: Mayıs 2019

ÖZET

Bu çalışmada Rus dilinde meslek ifade eden isimlerin, kelime yapım açısından, son ek yardımıyla oluşumu üzerinde durulmaktadır. Rus dili genel dil bilgisi kuralı gereği, ilk olarak fiilden, sıfattan ve isimden eril cinsiyette meslek ismi yapmaya yardımcı son ekler tespit edilmektedir. Daha sonra, eril cinsiyetteki meslek isminden modifiye olan kadın meslek isim son ekleri, sadece kadın meslek isimlerini ifade eden son ekler ve hem erkek hem de kadınlar için ortak kullanılan meslek isim son ekleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Tespit edilen meslek isim son ekleri üretken olup olmamalarına göre sınıflandırılmaktadır. Ayrıca 21. yy. başında ortaya çıkan ve meslek ismi yapmaya yardımcı olan son ekler de tespit edilmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında meslek ismi yapmaya yardımcı olan son eklerin sayısal oranı verilerek, sözcük türlerinden sırasıyla isimlerin, fiillerin ve son olarak sınırlı sayıda sıfatların meslek ifade eden isimleri yapmada etkili olduğu saptanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rus dili, kelime yapımı, son ek, üretken son ekler, üretken olmayan son ekler

* Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, resatsakar@hotmail.com

Examination of the Profession Nouns in Russian Language in terms of Word Formation (In the Examples of Suffixes)

ABSTRACT

In this study, it is emphasized the profession nouns in Russian language are formed with the help of the suffix in terms of word formation. In accordance with the general grammar rule of the Russian language, firstly, the masculine profession nouns in terms of suffixes of the verbs, adjectives and nouns are identified. Then, the feminine profession nouns modified from the masculine profession nouns, the suffixes expressing only the feminine profession nouns and the common suffixes used for both masculine and feminine profession nouns are determined. Moreover, the professional noun suffixes identified are classified whether they are productive or not. In addition, the new profession nouns in terms of suffixes emerged at the beginning of the 21st century is also identified. In the final section of the article, providing the numerical ratio of the profession noun suffixes, it is determined that the nouns, verbs and finally a limited number of adjectives from the word types are effective in obtaining the profession nouns, respectively.

Key words: *Russian language, word formation, suffix, productive suffixes, non-productive suffixes*

Giriş

Dil, bütün toplumlarda, sadece bir iletişim aracı olmamakla birlikte, ait olduğu çevreyi ve sahip olduğu kültürü yansıtan en temel kavramlardan birisidir. Dilin, bütün yönleriyle ve doğru kullanılmasıyla kişi, ait olduğu toplumun bütün değerlerini kavrar ve o dil etrafında nasıl örgütlenildiği hakkında fikir sahibi olur.

Dil, sürekli oluşma sürecinde olan hareketli bir yapıdır. Dili yerinde ve doğru kullanarak kişi, iletişim kurmanın ötesinde, her gün yeni şeyler öğrenerek ve bilineni tekrar ederek sürekli bir devinim içerisinde. Dildeki değişimler sosyal, siyasi, kültürel ve coğrafi faktörlerle yakından ilişkilidir. V. Berkutova'nın da makalesinde dile getirdiği gibi, her dilin kendine özgü gelişim mantığı olmakla birlikte, bir dil diğer dillerden izole olmadan, aksine birçok dil ve lehçeyle temas

halindedir. Bazı yenilikler dile kolay girerken, bazıları ise sosyal direnişin üstesinden gelmeye ve önemini kanıtlamaya ihtiyaç duyar (2018). Dilde özgün kelimeler oluşturmada ve yabancı dilden alıntılama kelime yapım bilimi önemli bir yer tutmaktadır.

Her dilde olduğu gibi, Rus toplumunda da Rusça ve yabancı meslek isimleri önemli bir yere sahiptir. Özellikle 21. yy. çağdaş Rusya'sına bakıldığında, yabancı kelimelerin Rus diline girişi daha da hızlanmış ve bu, meslek kollarına da yansımıştır.

Rus dili meslek adları açısından oldukça zengin bir dildir. İş kolu çeşitliliği, Rusların tarih boyunca çeşitli mesleklerle ilgilenmesi, çeşitli iş kollarında ticaret yapması, üretime girmesi, eski Slav dilinden günümüze kadar kullanılan kelimelerin çok büyük değişikliğe uğramaması ve dilin korunması burada etkin bir rol oynamaktadır. Buna karşın bazı meslek isimleri de her dilde olduğu gibi kullanımdan kalkmış ve yerini yabancı kökenli kelimelere bırakmıştır.

Rus dilinde meslek ifade eden isimler, Rus dili genel dilbilgisi kuralı gereği eril cins üzerine kuruludur. Dolayısıyla, meslek ifade eden kelimeler öncelikle eril cinsle göre yapılmış ve dişi cinsi ifade eden meslek isimleri de bu kural doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca hem eril cinsi hem de dişi cinsi temsil eden meslek isimleri mevcuttur. Buna karşın anlam açısından kadın meslek gruplarını belirten, sadece dişi cinsle ait meslek isimleri de vardır. Bütün bunlar ve meslek isimlerini oluşturmada kullanılan fiilden, sıfattan ve isimden isim yapan son ekler üretkenliklerine göre sınıflandırılarak makale içerisinde sırasıyla verilmeye çalışılmaktadır.

Rus Dilinde Kelime Yapım ve Son Ek Kavramı

Kelime yapım, en genel anlamıyla, S. Kuznetsov'un Açıklamalı Büyük Rusça Sözlüğü'nde (Rusça aslından kısaltılışı BTS) iki şekilde tanımlanmaktadır: 1. Adı geçen dilin kurallarına göre kelime oluşturma; 2. Kelime oluşturma yöntemlerini öğreten dil bilgisi bölümü (Kuznetsov 2000: 1211). Rus dilinde "Kelime yapım

(словообразование=дериватология)” [(lat. derivatus ‘türetilmiş kelime’ (дериват) ve yun. lógos ‘bilim, öğreti’ (учение)] terimi, E. Klobukov’un da belirttiği gibi, en temel anlamıyla dilsel mekanizmada belirli bir sistemi belirleme görevi görür ve bu sistemi inceleyen dil bilimi bölümünün adıdır (2013: 343). Kelime yapım, aynı kökten olan kelimeler aracılığıyla yeni kelime oluşumu ve yeni kelime ile üretilen kelime arasında ortaya çıkan biçimsel-anlamsal ilişki olarak tanımlanabilir. Örnek olarak: преподавать (prepodavat’-öğretmek) → преподаватель (prepodavatel’-öğretmen), дом (dom-ev) → домик (domik-küçük ev) vb.

Kelime yapım bilimini kendi içerisinde “senkronik (синхроническое)” ve “diyakronik (диахроническое)” olarak ikiye ayırmak mümkündür. Ancak, E. Klobukov’a göre, kelimenin tarihi süreçleri ile ilgilenen bir bilim dalı olarak “Etimoloji” var olduğu için ve araştırmalarının odak noktasında kelimenin ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığı yer aldığından dolayı kelimelerin gerçek oluşum tarihiyle bu bilim dalı ilgilenir. Dolayısıyla çağdaş Rus dili biliminin kelime yapım bölümünün ilgisini, sadece günümüzde ortaya çıkan kelimeler arasındaki biçimsel-anlamsal ilişkiler yani ‘senkronik kelime yapım (синхроническое словообразование)’ oluşturur (2013: 346).

Rus dilinde kelime yapım biliminin belli başlı modellerinden birisi morfolojik yöntemlerle, yani ek yardımıyla (аффиксальный способ) yapılan kelimelerdir. Bu ekler; ön ek (префиксальный способ), son ek (суффиксальный способ), ön ek-son ek (префиксально-суффиксальный способ) vb. gibi yöntemlerdir.

BTS’ye göre son ek (lat. suffixus - прикреплённый) dil biliminde, kelimenin kök veya bitiş arasındaki kısımdır (2000: 1292). Yeni kelime yapma görevi görür ve kelimeye yeni anlam veya anlamlar kazandırır. Örneğin; читать (çitat-okumak) → читатель (çitatel'-okuycu), академия (akademiya-akademi) → академик (akademik-akademi üyesi), лень (len'-tembellik) → ленивый (leniviy-tembel) vb.

Meslek ifade eden isimlerin morfolojik metotlarına gelince, E. Cuto'nun da ifade ettiği gibi, kullanım ve üretkenlik açısından, kuşkusuz, ilk sırada son eklerle yapılan kelime yapım yöntemi yer almaktadır (Cuto 2005: 142).

Rus dilinde meslek isimlerinin yapımında morfolojik yöntemin yanı sıra, mesleki terminolojiyi tamamlamada yabancı dilden alınan kelimeler de önemli bir kaynak olarak yer almaktadır. 17-19. yy. Rus dili tarihini inceleyen V. Vinogradov, yabancı kökenli birçok meslek isminin Rus topraklarına girmesini etkileyen iki eğilimin olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu iki eğilimi genellersek V. Vinogradov ilk olarak Batı Avrupa terminolojisine hakim olma eğilimi olduğunu ileri sürmektedir. Petro döneminde sosyal, idari, askeri, ticari vb. alanlarda yenilenme yoluna gidilmiş ve bütün bunlar Rus diline Batı Avrupa'dan yeni terminolojilerin girmesinin önünü açmıştır. Burada Petro hükümetinin Avrupalılaştırma çabası da etkili olmuştur. Bunlara örnek verilecek olursa, Alman dilinden Rus diline giren архивариус (arhivarius-arşiv görevlisi), нотариус (notarius-noter), маклер (makler-simsar, arabulucu), полицеймейстер (politseymeyster-polis amiri, baş polis), канцлер (kantsler-şansölye), президент (prezident-başkan), вахтер (vahter-bekçi) vb. İkinci olarak yabancı kelime modası eğilimi olduğunu vurgulamaktadır. Barbarlık olarak adlandırdığı, Petro dönemindeki yapılanma ile başlayan ve doğrudan ihtiyaç olmadığı halde gündelik dilde, kilisede, kitap dilinde ve kamu dilinde yabancı kelimeleri kullanmak moda olmuştur (Graudina vd. 2001: 37'den aktaran; Cuto 2005: 144-145). Üzülerek belirtmelidir ki, bu durum hemen hemen bütün dillerde mevcuttur ve günümüzde de artarak devam etmektedir.

Son Eklerle Yapılan Meslek Adlarının Sınıflandırılması

“Niceliksel olarak, eril cins isimler ağır basmaktadır. Bu, hem dil dışı sosyo-tarihsel koşullarla hem de dilsel faktörlerle açıklanabilir. Eril kelimeler, her şeyden önce insan hakkında genel bir fikri

kapsamaktadır, cinsiyete bakılmaksızın onun sosyal veya mesleki aidiyetini belirtir. Bu nedenle, eril kelimeler, hem eril cins hem de dişi cins kişilere kendini uydurabilmektedir. Kişi isimlerinin temel dil bilgisel özelliği, öncelikle eril kelime yapım son ekleri ve bunlarla iliőikli dişi ekleri olarak kabul edilir” (Aleş 2003: 13-14). Rus dili, son eklerle eril cinsi nitelendiren kelimeleri oluşturma açısından oldukça zengin bir dildir [писатель (pisatel’-yazar), журналист (jurnalist-gazeteci), подарок (podarok-hediye), лекарь (lekar’-hekim), зеленчак (zelenak-ham, olmamıő bitki, meyve), борец (borets-savaşçı), посланец (poslanets-elçi), моряк (moryak-denizci), ежегодник (yejegodnik-yıllık), терапевт (terapevt-dahiliyeci) vb.].

Etkinlik ve çeşitlilik açısından bu eklerin arasında, meslek anlamında kelimeler oluőturun bir grup son ek vardır. Bilim ve teknolojik devrim çağındaki meslek kavramı küreselleőmektedir. Sayıları oldukça fazla ve bu sürekli artmaktadır. Bu nedenle, son eklerin rolünün aktif olması doğaldır (İvanova vd. 1990: 48).

Kelime yapım sisteminin ve türemiş kelimelerin temel sınıflandırma birimi, kelime yapım tipidir. Başka bir ifadeyle, Rusça Dilbilgisi’nin tanımına göre, “anlamsal bütünlük ile karakterize edilen her kelime dizisinin, ayrıca kelime oluşumu yönteminin bütünlüğüne kelime yapım tipi denir” (Rusça Dilbilgisi 1960: 3’ten aktaran; Cuto 2005: 142). Rus dili kelime yapımı genel yapısında, [bununla ilgili ayrıntılı olarak (Klobukov 2013: 386; Şvedova vd. 1980: ő 198-200) bakılabilir], Şu tipler göz önüne alınmaktadır:

1. Üretken ya da az üretken tipler (продуктивные или малопродуктивные типы), üretken olmayan tipler (непродуктивные типы),

2. Düzenli ve düzensiz tipler (регулярные и нерегулярные типы).

Eğer bir kelimedenden ekler yardımıyla yeni kelimeler türetilbiliyorsa üretken ya da az üretken tip [örneğin -тель (-tel’) son

eki: двигать (dvigat'-çekmek, hareket etmek) → двигатель (dvigatel'-motor, itici), учить (uçit'-öğretmek) → учитель (uçitel'-öğretmen]; yeni kelime türetilmiyorsa üretken olmayan tiptir [örneğin -ух (-uh) son eki: пить (pit'-içmek) → питух (pituh-alkolik), пасти (pasti-otlatmak) → пастух (pastuh-çoban)]. Son ek yöntemiyle yapılan kelimelerin üretken olup olmadıkları N. Şvedova, İ. Uluhanov vd. tarafından 1980 yılında hazırlanan “Rusça Dilbilgisi” kitabında verilmektedir.

Kelime yapım tipinde düzenliliğin işareti olarak türetilmiş kelimelerin sayısına bağlı olduğunu ileri süren G. Vinokur, bunun üretkenlikle karıştırılmaması gerektiğini ve eğer tip, türetilmiş çok sayıda yeni kelime barındırıyorsa düzenli, yeni kelime türetilmiyorsa düzensiz bir kelime yapım tipi olduğunu varsaymaktadır (Vinokur 1959: 426-427). Ancak, bu durum Rusçayı yabancı dil olarak öğrenenler açısından karıştırılabilmektedir. Dolayısıyla meslek ifade eden isimlerin kelime yapım tiplerinin üretkenliğe ve düzenliliğe bağlı anlam ve yüklendiği görev bakımından kesiştiğini varsayarak sadece üretkenlik açısından incelemenin daha yararlı olacağı düşünülebilir.

Dil bilgisel karakteri gereği türetilmiş sözcükler, 1) fiiller, 2) sıfatlar, 3) isimler, 4) diğer sözcük türleri (sayılar, zarflar) tarafından türetilen isimlerle ayırt edilir (Şvedova vd. 1980: § 209). Son ek yöntemiyle türetilmiş isimlere bakıldığında, elde edilen veriler sonucunda meslek ifade eden isimlerin sadece fiilden, sıfattan ve isimden türediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden fiilden, sıfattan ve isimden oluşturulan eril cinsteki meslek ifade eden isimler üç ana başlıkta ve kendi içerisinde de üretken olup olmamalarına göre sınıflandırılmaktadır.

V. Vinogradov'un editörlüğünde 1960 yılında ve N. Şvedova'nın editörlüğünde 1980 yılında basılan “Rusça Dil bilgisi” kitapları bu araştırmada yol gösterici olmaktadır. Ancak V. Vinogradov'un editörlüğündeki kelime yapım bölümünde son ekler

verilirken fiilden, sıfattan ve isimden diye ayrılmamış ve eş sesli son ekler bir arada verilmiştir. Bu yüzden makalede, meslek isimlerinin sınıflandırması verilirken N. Şvedova'nın editörlüğündeki kitap temel alınmaktadır. Örnekler mümkün oldukça, son dönemde Rus diline girmiş olan ve G. Sklyarevskaya'nın editörlüğündeki "21. yy. Başlı Rusça Açıklamalı Sözlüğü. Güncel Kelimeler" adlı sözlükten verilmeye çalışılmaktadır. Verilen örnekler birçok anlama gelmesine rağmen, hatta cansız bir anlam dahi taşımasına rağmen, sadece meslek ifade eden anlamları ele alınmaktadır. Öte yandan, son eklerle türeyen kelimelerin fiilden, sıfattan veya isimden olup olmadığını belirlemede A. Tihonov'un iki ciltten oluşan "Rus Dili Kelime Yapım Sözlüğü" adlı çalışmasından ve elde edilen son eklerin meslek ifade eden isimler için üretken olup olmadığı konusunda A. Zaliznyak'ın "Rusça Dilbilgisi Sözlüğü" adlı çalışmasından yararlanılmaktadır.

Ayrıca, her ne kadar temel alınan kaynak kitapta son ek üretken olarak nitelendirilse de, meslek ifade eden isimlerde örnek bulmada zorluk yaşanan son ekler üretken olmayan ekler grubuna dahil edilmektedir. Yani temel alınan kaynak kitapta son ek hem genel olarak hem de meslek ifade eden isimler açısından üretkenlik ifade ediyorsa üretken grubuna, eğer ilgili ekle birçok meslek ismi varsa ve kaynak kitap üretken olmayan bir ek olarak nitelendiriyorsa, bu durumlarda kaynak kitaba göre hareket edilmektedir.

Bu makalede sıralanan son ekler, sonuç bölümünden sonra tablo halinde ayrıca verilmektedir.

1. Eril Cins Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ekler

1.1. Fiilden Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ekler

Fiilden türetilen isimlere bakıldığında genel olarak son ek, ya sesli harften sonra fiilin gövdesine, yani fiilin geçmiş zamandaki gövdesine ki bu çoğu zaman fiilin mastar halindeki gövdesi ile aynıdır [читать (çitat'-okumak) → читатель (çitel'-okuycu)], ya da sesli harfi düşürülerek biten gövdeye [проводить (provodit'-geçirmek,

gezinmek vb.) → проводник (provodnik-iletken; rehber vb.)] eklenir (Şvedova vd. 1980: § 210).

1.1.a. Üretken ekler

-ант/-янт/-ент (-ant/-yant/-ent) son eki, örneğin: ассистировать (assistirovat'-asistanlık yapmak) → ассистент (assistant-asistan), консультировать (konsul'tirovat'-tavsiye/akıl vermek) → консультант (konsul'tant-danışman, müşavir), проектировать (proyektirovat'-projelendirmek) → проектант (proyektant-proje hazırlayan, tasarımcı), реферировать (referirovat'-özet/tebliğ yapmak) → референт (referent-raporçü), рецензировать (retsenzirovat'-eleştirmek) → рецензент (retsenzent-eleştirmen), спекулировать (spekulirovat'-karaborsacılık yapmak) → спекулянт (spekulyant-karaborsacı) vb.

-атор/-ятор/-итор (-ator/-yator/-itor) son eki, örneğin: компилировать (kompilirovat'-derlemek) → компилятор (kompilyator-derlemeci), курировать (kurirovat'-kürator olmak) → куратор (kurator-küratör), организовать (organizovat'-düzenlemek) → организатор (organizatör-düzenleyici), публиковать (publikovat'-yaımlamak) → публикатор (publikator-yaımcı), репетировать (repetirovat'-özel ders vermek) → репетитор (özel ders veren öğretmen), реставрировать (restavrirovat'-onarmak) → реставратор (restavrador-onarım uzmanı) vb.

-льщик (-l'şik) son eki, örneğin: вязать (vyazat'-örmek) → вязальщик (vyazal'şik-örücü), красить (krasit'-boyamak) → красильщик (boyacı), носить (nosit'-taşımak) → носильщик (nosil'şik-hamal), обжигать (objigat'-pişirmek) → обжигальщик (objigal'şik-pişirme ustası), рисовать (risovat'-çizmek, resim yapmak) → рисовальщик (risoval'şik-ressam, desenci), чистить (çistit'-temizlemek) → чистильщик (çistil'şik-temizlikçi) vb.

-ник/-еник/-ик (-nik/-enik/-ik) son eki, örneğin: заточить (zatoçit'-bilemek, yontmak) → заточник (zatoçnik-bileyici), истопить

(istopit' -ısıtmak) → истопник (istopnik-kaloriferci), проповедовать (propovedovat'-vaiz vermek) → проповедник (propovednik-vaiz), работать (rabotat'-çalışmak) → работник (rabotnik-işçi, emekçi), советовать (sovetovat'-tavsiye etmek) → советник (sovetnik-danışman, müşavir), толковать (tolkovat'-yorumlamak) → толковник (tolkovnik-yorumcu) vb.

-ор/-ёр (-or/-yor) son eki, örneğin: гравировать (gravirovat'-kazmak) → гравёр (gravyör-hakkak, gravürcü), дирижировать (dirijirovat'-yönetmek, felik yapmak) → дирижёр (dirijyör-orkestra şefi), ревизовать (revizovat'-teftiş etmek) → ревизор (revizor-müfettiş), редактировать (redaktirovat'-düzeltmek) → редактор (redaktor-redaktör, düzeltmen), суфлировать (suflirovat'-sufle etmek) → суфлёр (suflyör-suflör), танцевать (tantsevat'-dans etmek) → танцор (tantsor-dansçı) vb.

-тель/-итель (-tel'/-itel') son eki, örneğin: врачевать (vraçevat'-tedavi etmek) → врачеватель (vraçevatel'-doktor), издать (izdat'-yaımlamak) → издатель (izdatel'-yaımcı), писать (pisat'-yazmak) → писатель (pisatel'-yazar), преподавать (prepodavat'-öğretmenlik yapmak) → преподаватель (prepodavatel'-öğretmen), служить (slujit'-hizmet etmek) → служитель (slujitel'-hademe), спасти (spastikurtarmak) → спаситель (spasitel'-cankurtaran) vb.

-ун (-un) son eki, örneğin: бегать (begat'-koşmak) → бегун (begun-koşucu), вeдaть (vedat'-yönetmek, bilmek) → ведун (halk arasında bitkiyle tedavi eden hekim), колдовать (koldovat'-büyücülük yapmak) → колдун (koldun-büyücü), петь (pet'- şarkı söylemek) → певун (pevun-ozan, şarkıcı), плясать (plyusat'-oynamak) → плясун (oyuncu), прыгать (prıgat'-atlamak) → прыгун (atlayıcı) vb.

-щик/-чик (-şik/-çik) son eki, örneğin: лепить (lepit'-yapmak, oylumlamak) → лепщик (lepşik-alçı, sıva ustası), летать (letat'-uçmak) → лётчик (lyotçik-pilot), проверить (proverit'-denetlemek) → проверщик (proverşik-denetleyici), размолоть (razmolot'-çekmek,

öğütme) → размольщик (razmol'şik-öğütme ustası), разносить (raznosit'-dağıtmak) → разносчик (raznosçik-seyyar satıcı, dağıtıcı), танцовать (tantsovat'-dans etmek) → танцовщик (tantsovşik-dansci) vb.

1.1.b. Üretken olmayan ekler

-ам (-at) son eki, örneğin: делегировать (delegirovat'-delege temsilci olarak göndermek) → делегат (delegat-delege, temsilci).

-аль (-al') son eki, örneğin: катать (katat'-yuvarlamak) → каталь (katal'-el arabasıyla yük taşıyan), ковать (kovat'-dövmek, nallamak) → коваль (koval'-demirci, nalbant), макать (makat'-batırmak, banmak) → макаль (makal'-sergi üretim çalışanı), строгать (strogat'-yontmak) → строгаль (strogal'-planyacı, yontma ustası) vb.

-арь (-ar') son eki, örneğin: звонить (zvonit'-çalmak) → звонарь (zvonar'-çan görevlisi), лечить (leçit'-tedavi etmek) → лекарь (lekar'-hekim), пахать (pahat'-çift sürmek) → пахарь (pahar'-çiftçi), точить (toçit'-bilemek, torna etmek) → токарь (tokar'-tornacı) vb.

-ат(ый) (-atıy) son eki, örneğin: водить (vodit'-sürmek) → вожатый (vojatıy-vatman, klavuz), провожать (provojat'-götürmek) → провожатый (provojatıy-kondüktör, yürütücü).

-атай (-atay) son eki, örneğin: возглашать (vozglasha't-nutuk atmak) → глашатай (glaşatay-haberci), орать (orat'-çift sürmek) → оратай (oratay-çiftçi).

-ач (-aç) son eki, örneğin: ткать (tkat'-dokumak) → ткач (tkaç-dokumacı), слушать (sluшат'-dinlemek) → слухач (sluhaç-dinleme uzmanı) vb.

-аш (-aş) son eki, örneğin: торговать (torgovat'-ticaret yapmak) → торгоаш (torgaş-bezirgan, tüccar).

-ер (-er) son eki, örneğin: интервьюировать (intervy'uirovat'-mülakat yapmak) → интервьюер (intervy'uer-mülakatçı),

пробировать (sarraflık etmek) → пробирер (priborer-sarraf), продюсировать (prodyusirovat'-уарымcısı olmak) → продюсер (prodyuser-уарымсы), хакнуть (haknut'-zorlayıp açmak) → хакер (haker-bilgisayar korsanı) vb.

-ец/-нец (-ets, -nets) son eki, örneğin: гонять (gonyat'-koşturmak, sürmek) → гонец (gonets-ulak, kurye), петь (pet'-şarkı söylemek) → певец (pevets-şarkıcı), продавать (prodavat'-satmak) → продавец (prodavets-satıcı, tezgahtar), шить (şit'-dikmek) → швец (şvets-terzi) vb.

-ир (-ir) son eki, örneğin: командовать (komandovat'-emir vermek, komuta etmek) → командир (komandir-komutan, kapitan).

-к(а) (-ka) son eki, örneğin: искать (iskat'-aramak) → ищейка (sivil polis, ajan), служить (slujit'-hizmet etmek) → служба (slujka-hizmetli, uşak).

-л(а) (-la) son eki, örneğin: бомбить [bombit'-özel taşımacılıkla uğraşmak (Bombit' 2018)] → бомбила (bombila-arabası, paytoncu, nakliyesi), водить (vodit'-sürmek, götürmek) → водила (vodila-şoför, sürücü).

-лец (-lets) son eki, örneğin: помолоть (pomolot'-öğütme) → помелец (pomolets-öğütme işçisi), сидеть (sidet'-oturmak) → сиделец (sidelets-dükkançı, tezgahtar) vb.

-ух (-uh) son eki, örneğin: пасти (pasti-otlatmak) → пастух (pastuh-çoban).

-ухай (-uhay) son eki, örneğin: вертеться (vertet'sya-dönmek) → вертухай (vertuhay-kule görevlisi, gardiyan, milis).

-ч(ий) (-çiy) son eki, örneğin: доезжать (doyezjat'-varmak) → доезжачий (doyezjaçiy-köpekli hizmetli, uşak).

-ырь (-ır) son eki, örneğin: пасти (pasti-otlatmak) → пастырь (pastır-çoban; papaz).

-яр (-yar) son eki, örneğin: доить (doit'-sağmak) → дояр (doyar-sağıcı).

1.2. Sıfattan Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ekler

Niteleme sıfatları ile türetilen isimlerin özelliği, doğrudan sıfatla ve dolaylı olarak isimlerle türetilmiş olmalarıdır [крановщик (kranovşik-vinç operatörü) (крановой рабочий) (kranovoy raboçiy-vinç çalışanı) ve (рабочий на кране) (raboçiy na krane-vinçte çalışan)]. Sıfatlarla türetilen son ekli isimler ayrıca, çoğunlukla edilgen sıfat-fiil (ortaç) ile türetilen isimleri de içerir [посланный (poslannıy-gönderilen) → посланец (poslanets-elçi), отпущенный (otpuşennıy-salınan) → отпущенник (otpuşennik-özgür bırakılan esir veya köle)] (Şvedova vd. 1980: § 284).

1.2.a. Üretken Ekler

-ец/-овец/-авец (-ets/-ovets/-avets) son eki, örneğin: автозаводской (avtozavodskoy-otomobil fabrikası ile ilgili) → автозаводец (avtozavodets-otomobil fabrikası çalışanı), деповский (depovskiy-depo ile ilgili) → деповец (depovets-depo çalışanı), марафонский бег (marafonskiy beg-maraton koşusu) → марафонец (marafonets-maratoncu), мартеновская печь (martenovskaya peç?-martin fırını) → мартеновец (martenovets-martin fırını çalışanı), посланный (poslannıy-gönderilen) → посланец (poslanets-elçi), просвещенный (prosveşennıy-aydın, kültürlü) → просвещенец (prosveşenets-halk eğitim çalışanı, öğretmen) vb.

-ик/-ник/-евик (-ik/-nik/-evik) son eki, örneğin: аграрный (agrarnıy-tarımla ilgili) → аграрник (agrarnik-tarım uzmanı), биржевой (birjevoy-borsayla ilgili) → биржевик (birjevik-borsacı), естественный (yestyestvennıy-doğal, tabii) → естествовик (yestyestvennik-doğa bilimleri uzmanı), киношный (kinoşnıy-sinema ile ilgili) → киношник (kinoşnik-sinema görevlisi), налоговый (nalogovıy-vergiyle ilgili) → налоговик (nalogovik-vergi dairesi çalışanı), оптовый (optovıy-toptan) → оптовик (optovik-toptancı) vb.

-ист (-ist) son eki, örneğin: аутентичный (autentiçniy-otantik, aslına uygun) → аутентист (autentist-otantik tarzı müzisyen), батальная живопись (batal'наya jivopis-savaş resmi) → баталист (batalist-savaş resmi sanatçısı), инструментальный (instrumental'nyu-enstrümental) → инструменталист (instrumentalist-müzisyen), специальный (spetsial'nyu-özel) → специалист (spetsialist-uzman), термическая обработка металла (termičeskaya obrabotka metallatermik işlem) → термист (termist-termik işlem uzmanı), фигурное катание (figurnoye kataniye-artistik patinaj) → фигурист (figurist-artistik patinajcı) vb.

-щик/-чик (-şik/-çik) son eki, örneğin: инструментальный (instrumental'nyu-enstrümental) → инструментальщик (instrumental'şik-enstrüman ustası/işçisi), крановый (kranıviy-vinç) → крановщик (kranovşik-vinç operatörü), подземный (podzemniy-yeraltı, altyarı) → подземщик (podzemşik-yeraltı/altyarı uzmanı), раллийный (ralliyniy-ralli sporu ile ilgili) → раллийщик (rallişik-ralli sporcusu), часовой (çasovoy-saat) → часовщик (çasovşik-saatçi), ядерный (yaderniy-nükleer) → ядерщик (yaderşik-nükleer fizik uzmanı) vb.

1.2.b. Üretken Olmayan ekler

-ак/-як/-чак (-ak/-yak/-çak) son eki, örneğin: горный (gorniy-maden) → горняк (gornyak-maden işçisi/mühendisi).

-ий (-iy) son eki, örneğin: аграрный (agrarniy-tarım ile ilgili) → аграрий (agrariy-tarım uzmanı).

1.3. İsimden Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ekler

İsimlerden türetilen son ekli isimler sisteminde, “bir nesnenin belirtisinin taşıyıcısı” olarak (bu belirtiy; nesne, kişi, türemiş sözcük olarak adlandırılan bir olgudan ibarettir) sözcükler genel anlamıyla, modifiye anlamları olan sözcüklerle karşılaştırılır. Modifiye kelime yapımının özü, türeyen kelimelerin temel anlamlarına bazı unsurlarının

eklenmesinden ibarettir. Modifiye isimlerin sonekları arasında kadınlık, çocukluk (küçüklük), benzerlik, topluluk, teklik yer almaktadır (Şvedova vd. 1980: § 328). Bu yüzden bu makalede, özellikle eril cinsten oluşan dışı meslek grupları ayrı bir başlık altında verilmektedir.

1.3.a. Üretken ekler

-ант (-ant) son eki, örneğin: комедия (komediya-komedi) → комедиант (komediant-komedyen), музыка (muzıka-müzik) → музыкант (muzıkant-müzisyen), негоция (negotsiya-ticaret, satış) → негоциант (negotsiant-yurt dışına satış yapan tüccar, toptancı), оркестр (orkestr-orkestra) → оркестрант (orkestrant-orkestra sanatçısı), практика (praktika-staj, pratik) → практикант (praktikant-stajyer) vb.

-арь (-ar') son eki, örneğin: аптека (apteka-eczane) → аптекарь (aptekar'-eczacı, eczane çalışanı), библиотека (biblioteka-kütüphane) → библиотекарь (bibliotekar'-kütüphanecisi, kitaplık memuru), виноград (vinograd-asma, üzüm) → виноградарь (vinogradar'-bağcı, bağ tarım uzmanı), ложка (lojka-kaşık) → ложкарь (lojkar'-ahşap kaşık ustası), почта (poçta-posta) → почтарь (poçtar'-postacı, dağıtıcı), чёбот (çyobot-ayakkabı) → чеботарь (çebotar'-ayakkabıcı, kunduracı) vb.

-ач (-aç) son eki, örneğin: зурна (zurna) → зурнач (zurnaç-zurnacı), изба (izba-izbe) → избач (izbaç-kültür-eğitim kurum müdürü/çalışanı), скрипка (skripka-keman, viyolon) → скрипач (skripaç-viyolonist, kemancı), труба (truba-trompet) → трубач (trubaç-trompetçi, müzisyen), фирма (firma) → фирмач (firmaç-firma temsilcisi/delege), цирк (tsirk-sirk) → циркач (tsirkaç-sirk artisti) vb.

-ер/-онер/-|je|p/-up (-er/-oner/-'yer/-ir) son eki, örneğin: автодизайн (avtodizayn-oto tasarım) → автодизайнер (avtodizayner-oto tasarım uzmanı), андеррайтинг (anderrayting-taahhütname, sigorta) → андеррайтер (anderrayter-sigorta uzmanı), банк (bank-banka) → банкир (bankir-bankacı), веб-дизайн (veb-dizayn-internet tasarımı) → веб-дизайнер (veb-dizayner-internet tasarım uzmanı), касса (kassa-

gişe, kasa, vezne) → кассир (kassir-kasiyer, veznedar, gişe memuru), функция (funksiya-işlev, görev) → функционер (funktioner-parti/sendika görevlisi) vb.

-ец/-инец (-ets/-inets) son eki, örneğin: движение (dviyeniye-hareket, trafik) → движенец (dviyenets-ulaşım hizmetleri çalışanı), поручение (poruçeniye-görev) → порученец (poruçenets-görevli, devlet memuru), снабжение (snabjeniye-ikmal, sağlama) → снабженец (snabjenets-ikmal görevlisi), управление (upravleniye-yönetme) → управленец (upravlennets-yönetim/daire çalışanı) vb.

-ик (-ik) son eki, örneğin: критика (kritika-eleştiri) → критик (kritik-eleştirmen), техника (tehnika-teknik) → техник (tehnik-teknisyen/tekniker), химия (himiya-kimya) → химик (himik-kimyacı, kimya uzmanı/çalışanı), электрика (elektrika-elektrik) → электрик (elektrik-elektrikçi, elektrik teknisyeni) vb.

-ист (-ist) son eki, örneğin: аукцион (auktsiyon-müzayede) → аукционист (auktsiyonist-müzayede memuru, mezatçı), визаж (vizaj-cilt bakımı) → визажист (vizajist-cilt bakım uzmanı), журнал (jurnal-dergi) → журналист (jurnalist-gazeteci), программа (programma-program) → программист (programmist-bilgisayar program uzmanı), трактор (traktor-traktör) → тракторист (traktorist-traktör sürücüsü), экономика (ekonomika-ekonomi) → экономист (ekonomist-iktisatçı, ekonomist) vb.

-мей-стер (-mey-ster) son eki, örneğin: (нем. Ballettmeister) → балетмейстер (baletmeyster-koreograf), полиция (politsiya-polis) → полицмейстер (politsmeyster-polis şefi/amiri), почта (poçta-posta, postane) → почтмейстер (poçtmeyster-postane müdürü), танец (tanets-dans) → танцмейстер (tantsmeyster-dans hocası), трал (traltrol ağı) → тралмейстер (tralmeyster-trol ağı ile balık avlama uzmanı) vb.

-ник/-атник/-арник/-овник (-nik/-atnik/-arnik/-ovnik) son eki, örneğin: вестъ (vest'-haber) → вестник (vestnik-haberci), исповедь

(isповед'-günah çıkarma) → исповедник (isповедnik-günah çıkaran papaz/din adamı), медведь (medved'-ayı) → медвежатник (medvejatnik-ayı avcısı), попса (popsa-pop müzik) → попсятник (popsyatnik-pop müzik sanatçısı), цирюльня (tsiryulniya-berber/kuaför salonu) → цирюльник (tsiryulnik-berber/kuaför) vb.

-ор/-ёр/-ер (-or/-yor/-er) son eki, örneğin: архитектура (arhitektura-mimarlık) → архитектор (arhitektor-mimar), док (doktersane) → докер (doker-liman işçisi), монтаж (montaj) → монтажёр (montajyor-montaj ustası), ремонт (remont-onarım) → ремонтёр (remontyor-tamirci), репортаж (reportaj-röportaj) → репортёр (reportyor-muhabir) vb.

-тор/-атор (-tor/-ator) son eki, örneğin: губерния (guberniya-vilayet) → губернатор (gubernator-vali), инквизиция (inkvizitsiya-engizisyon) → инквизитор (inkvizitor-engizisyon hâkimi), канализация (kanalizatsiya-kanalizasyon) → канализатор (kanalizator-kanalizasyon çalışanı), катехизация (katehizatsiya-soru cevap şeklinde anlatma, açıklama) → катехизатор (katehizator-hristiyanlıkta vaiz), композиция (kompozitsiya-kompozisyon, beste) → композитор (kompozitör-besteci), фортификация (fortifikatsiya-tahkimat) → фортификатор (fortifikator-tahkimat uzmanı) vb.

-щик/-чик/-овщик (-şik/-çik/-ovşik) son eki, örneğin: дальнoбой (dal'noboy-uzun yol) → дальнoбойщик (dal'noboyşik-uzun yol şoförü), извоз (izvoz-taşıma, nakliye) → извозчик (izvozçik-arabacı, raytoncu), компьютер (komp'yuter-bilgisayar) → компьютерщик (komp'yuterşik-bilgisayar uzmanı), кооператив (kooperativ-kooperatif) → кооперативщик (kooperativşik-kooperatif işçisi), раздача (razdaça-dağıtma, tevzi) → раздатчик (razdatçik-dağıtma görevlisi), фанера (fanera-kaplama) → фанерщик (fanerşik-kaplama ustası), электрон (elektron) → электронщик (elektronşik-elektronik uzmanı) vb.

1.3.b. Üretken Olmayan ekler

-ак/-як (-ak/-yak) son eki, örneğin: море (more-deniz) → моряк (moryak-denizci, filo görevlisi), рыба (rıba-balık) → рыба́к (rıbak-balıkçı) vb.

-ан (-an) son eki, örneğin: критика (kritika-eleştiri) → критикан (kritikan-eleştirmen, tenkitçi), политика (politika) → политикан (politikan-politikacı) vb.

-ар (-ar) son eki, örneğin: бочка (boçka-fiçı, varil) → бочар (boçar-fiçı, fiçı yapım ustası), рецепт (retsept-reçete) → рецептар (retseptar²-eczane çalışanı) vb.

¬-ариус (-arius) son eki, örneğin: архив (arhiv-arşiv) → архивариус (arhivarius-arşiv görevlisi/koruması), сценарий (tsenariy-senaryo) → сценариус (tsenarius-senarist, yönetmen yardımcısı).

-эвт (-evt) son eki, örneğin: ароматерапия (aromaterapiya-güzel koku kullanılan bir tür tedavi yöntemi) → ароматерапевт (aromaterapevt-yararlı nitelikteki güzel kokuları kullanarak güzellik tedavi ve koruyucu bakım uzmanı), терапия (terapiya-tedavi) → терапевт (terapevt-dahiliye uzmanı), фармация (farmatsiya-ecza/ilaç ile ilgili) → фармацевт (farmatsevt-eczacı).

-ей/-ачей/-очей (-ey/-açey/-oçey) son eki, örneğin: казна (kazna-hazine) → казначей (kaznaçey-muhasip, muhasebeci), книга (kniga-kitap) → книгочей (knigoçey-kitap satıcısı) vb.

-ейник (-eynik) son eki, örneğin: короб (korob-sepet) → коробейник (korobeynik-küçük tuhafıye tüccarı, seyyar satıcı).

-ман (-man) son eki, örneğin: лотция (lotsiya-kaptan klavuz kitabı) → лотцман (lotsman-gemi kaptanı/klavuzu).

-нич(ий) (-niçiy) son eki, örneğin: город (gorod-şehir) → городничий (gorodniçiy-vilayete bağlı yerin başkanı), лес (les-orman) → лесничий (lesniçiy-ormancı, orman bölge şefi) vb.

-ов(ой) (-ovoy) son eki, örneğin: люк (lyuk-maden ocağı) → люковой (lyukovoy-maden ocağı çalışanı).

-овец (-ovets) son eki, örneğin: ВАЗ (VAZ-Volga otomobil fabrikası) → вазовец (vazovets-Volga otomobil fabrikası çalışanı), исполком (ispolkom-yürütme kurulu/komitesi) → исполкомовец (ispolkomovets-yürütme kurulu çalışanı).

-овик (-ovik) son eki, örneğin: попс (pops-pop müzik) → попсовик (popsovik-pop müzik sanatçısı).

-олог (-olog) son eki, örneğin: маркетинг (marketing-pazarlama) → маркетолог (marketolog-pazarlama uzmanı), тест (test-test, deney) → тестолог (testolog-test/deney uzmanı).

-онер (-oner) son eki, örneğin:

-смен (-smen) son eki, örneğin: бизнес (biznes-iş) → бизнесмен (biznesmen-iş adamı), спорт (sport-spor) → спортсмен (sportsmen-sporcu) vb.

-ург (-urg) son eki, örneğin: драма (drama-oyun türünde edebi eser) → драматург (dramaturg-oyun/tiyatro yazarı), металл (metall-maden, metal) → металлург (metallurg-metalürji/ uzmanı, madenci).

-ух (-uh) son eki, örneğin: конь (kon'-at, beygir) → конюх (konyuh-at bakıcısı).

-шник (-şnik) son eki, örneğin: ГАИ (GAİ-Devlet araç kontrol kurumu) → гаишник (gaişnik-araç kontrol kurum çalışanı), ГИБДД (GİBDD- Devlet yol güvenlik kontrol kurumu) → гибэдэдэшник (gibededешnik-Devlet yol güvenlik kontrol kurum çalışanı) vb.

2. Kadınlığı Temsil Eden, Eril Cinsten Modifiye Meslek İsimleri

Kadın meslek isimlerini temsil eden, eril cinsiyetteki bir kelimedenden türetilen dişi cinse ait kelimeler bu gruba aittir. Bu gruba ait

olan kadın meslek isimleri, temel anlamlarına ek olarak kadınlığı temsil eden son ekler almaktadır. Yani bağıntı olarak dişi cins birçok kelime, eril cins kelimeye aittir. Kadın ve erkek uzmanlık alanlarının eşit ve birbiriyle ilişkili olduğu durumlarda, kadın meslek isimlerini temsil etmeye yardımcı birçok son ek bulunmaktadır.

Cuto, makalesinde, врач (vraç-erkek doktor) → врачиха (vraçihâ-bayan doktor), профессор (professor-erkek profesör) → профессорша (professorşa-bayan profesör) gibi kelimeleri örnek vererek, bazı kadın meslek isimlerinin statü olarak erkek isimleriyle kullanıldığını ileri sürmektedir. Yani kadın meslek isimleri için kullanılan врачиха (vraçihâ-bayan doktor), профессорша (professorşa-bayan profesör) gibi kelimelerin statü olarak daha aşağıda kaldığını ileri sürmektedir (2005: 139). Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Burada sadece şu ileri sürülebilir ki, eril cinsten modifiye olmuş kadınlığı temsil eden birçok kelime kullanıma alışılmadığı için eril cins kelimeler kullanılmıştır. Ayrıca, konuşma dilinde de tercih edilmemesi, zamanla kadın mesleğini ifade eden eril cins kelimenin halk arasında daha yaygın kullanılmasına yol açmıştır. Yoksa bu kelimelerin statü olarak daha aşağıda olduğunu belirten bir sözlük anlamı bulunmamaktadır.

Öte yandan, meslek ifade eden kelimeler verilirken, daha önce de belirtildiği üzere, kelimenin meslek anlamını içermesine istinaden ilgili son ek alınmaktadır. Kadınlığı temsil eden kelimeler aynı zamanda “bir kişinin hanımı” anlamına da gelmektedir. Bu grupta kelime anlamları verilirken, kadın meslek grubundaki kelime sadece cinsiyet olarak ayrıldığından, anlam olarak aynı kelime anlamını taşıdığından, sadece eril cins kelimenin anlamı verilmektedir.

2.1.a. Üretken Ekler

-ecc(a) (-essa) son eki, örneğin: гид (gid-turist rehberi) → гидесса (gidessa), клоун (kloun-palyaço) → клоунесса (klounessa), комик (komik-komedi aktörü) → комикесса (komikessa), критик (kritik-eleştirmen) → критикесса (kritikessa), поэт (poet-şair, ozan) →

поэтесса (poetessa), стюард (steward-host, garson) → стюардесса (stewardessa) vb.

-ис(а) (-isa) son eki, örneğin: аббат (abbat-manastır müdürü, papaz) → аббатиса (abbatisa), актёр (aktyor-aktör, oyuncu) → актриса (aktrisa), диакон (diakon-diyakoz) → диакониса (diakonisa), директор (müdür, yönetmen) → директриса (direktrisa), инспектор (inspektor-müfettiş, kontrolör) → инспектриса (inspektrisa) vb.

-их(а) (-iha) son eki, örneğin: врач (vrač-doktor, hekim) → врачиха (vračıha), дворник (dvornik-kapıcı) → дворничиха (dvorničiha), пловец (plovets-yüzücü) → пловчиха (plovçıha), портной (portnoy-terzi) → портниха (portniha), сторож (storoj-bekçi) → сторожиха (storojıha), ткач (ткаç-dokumacı) → ткачиха (ткаçıha) vb.

-иц(а) (-itsa) son eki, örneğin: буфетчик (bufetçik-büfeci) → буфетчица (bufetçitsa), мастер (master-usta) → мастерица (masteritsa), певец (pevets-şarkıcı) → певица (pevitsa), работник (rabotnik-işçi, çalışan) → работница (rabotnitsa), фельдшер (fel'dşer-sağlık memuru) → фельдшерица (fel'dşeritsa), художник (hudojnik-sanatçı, ressam) → художница (hudojnitsa) vb.

-к(а)/-овк(а)/-анк(а)/-ичк(а)/-ачк(а) (-ka/-ovka/-anka/-içka/-açka) son eki, örneğin: артист (artist-sanatçı, artist, oyuncu) → артистка (artistka), биолог (biolog-biyolog, biyoloji öğretmeni) → биологичка (biologiçka), лекарь (lekar'-hekim) → лекарка (lekarka), скрипач (skripaç-viyolonist, kemançı) → скрипачка (skripaçka), слуга (sluga-hizmetli, uşak) → служанка (slujanka), химик (himik-kimyacı, kimya uzmanı) → химичка (himiçka) vb.

-ниц(а) (-nitsa) son eki, örneğin: алтарник (altarnik-kilisede hizmetli, uşak) → алтарница (altarnitsa), водитель (voditel'-şoför, sürücü) → водительница (voditel'nitsa), врачеватель (vračevatel'-hekim) → врачевательница (vračevatel'nitsa), коробейник (korobejnik-küçük tüccar) → коробейница (korobejnitsa),

таможенник (tamojennik-gümrükçü) → таможенница (tamojennitsa),
учитель (uçitel'-öğretmen) → учительница (uçitel'nitsa) vb.

-ш(а) (-şa) son eki, örneğin: администратор (administrator-yönetmen, idareci) → администраторша (administratorsa), банкир (bankir-bankacı) → банкирша (bankirşa), библиотечарь (bibliotekar'-kütüphaneci, kitaplık memuru) → библиотечарша (bibliotekarşa), инженер (injener-mühendis) → инженерша (injenerşa), казначей (kaznaçeu-muhasebeci) → казначейша (kaznaçeuşa-kilisede muhasebeci rahibe), кассир (kassir-kasiyer, veznedar) → кассирша (kassirşa) vb.

2.1.b. Üretken Olmayan Ekler

-[j]- (-'ya) son eki, örneğin: ведун (vedun-büyücü) → ведунья (vedun'ya), игумен (igumen-rahip, manastır lideri) → игуменья (igumen'ya), колдун (koldun-büyücü) → колдунья (koldun'ya), прыгун (prigun-atlayıcı) → прыгунья (prigun'ya) vb.

-ант/-к(а) son eki, örneğin: гувернёр (guvernör-evde eğitimlik görevi yapan kişi) → гувернантка (governantka-mürettiye).

-ин(я) (-inya) son eki, örneğin: геолог (geolog-jeoloji uzmanı) → геологиня (geologinya), инок (inok-keşiş, rahip) → инокиня (inokinya), петрограф (petrograf-taşbilimci) → петрографиня (petrografinya), филолог (filolog-filoloji uzmanı) → филологиня (filologinya) vb.

3. Eril Cinsi Olmayan, Sadece Kadınlığı Temsil Eden Meslek İsimleri

Çok nadir olmakla beraber, Rus dilinde eril cinsi olmayan, kadınlığı temsil eden meslek ismi yapmaya yardımcı son ekler de mevcuttur. Bu son ekler, fiilden, sıfattan ve isimden kadın meslek ismi yapan ekler olarak tespit edilebilmektedir. Ayrıca, tespit edilen bu eklerle çok sınırlı sayıda kadın meslek ismi türetildiği için, burada

verilen eklerin hiçbirisi meslek ismi türetmesi açısından üretken değillerdir. Ayrıca burada bulunan son ekler başka gruplarda da yer alabilir. Eğer içerisinde bir kelime, sadece kadınlığı temsil eden meslek ismi olarak tespit edilirse, bu gruba da dahil edilmektedir.

3.1. Fiilden Sadece Kadın Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ekler

-e[j]- (-eya) son eki, örneğin: ворожить (vorojit'-büyü yapmak) → ворожея (vorojeya-büyücü), жать (jat'-biçmek) → жнея (jneya-ekin biçen kadın, orakçı), плести (plesti-örmek) → плетейя (pletēja-örücü), строчить (stroçit'-dikmek) → строчейя (stroçēja-dikici), шить (şit'-dikmek) → швейя (şveya-dikişçi, kadın terzi).

-к(а) (-ka) son eki, örneğin: стряпать (stryapat'-yemek pişirmek/hazırlamak) → стряпка (stryapka-aşçı kadın).

-лк(а) (-lka) son eki, örneğin: гадать (gadat'-fala bakmak) → гадалка (gadalka-falçı), заряжать (zaryajat'-doldurmak) → зарядка (zaryajalka-dokuma işçisi), кормить (kormit'-emzirmek) → кормилка (kormilka-ücretli sütanne), полоть (polot'-ayıklamak) → пололка (pololka-yabani otları vs. ayıklama işçisi), сидеть (sidet'-oturmak, kalmak) → сиделка (sidelka-hastabakıcı), сновать (snovat'-mekik dokumak) → сновалка (snovalka-sargı makinesinde çalışan kadın).

-ух(а) (-uha) son eki, örneğin: стряпать (stryapat'-yemek pişirmek/hazırlamak) → стряпуха (stryapuha-aşçı kadın).

-х(а) (-ha) son eki, örneğin: прясть (pryast'-eğirmek) → пряха (pryaha-ip eğirme ustası), ткать (tkat'-dokumak) → ткаха (tkaha-dokumacı).

3.2. Sıfattan Sadece Kadın Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ek

-к(а) (-ka) son eki, örneğin: технический (tehniçeskiy-teknik ile ilgili) → техничка (tehniçka-hizmetli, temizlikçi).

3.3. İsimden Sadece Kadın Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ek

-ш(a) (-şa) son eki, örneğin: маникюр (manikür) → маникюрша (manikyurşa-manikürcü), педикюр (pedikür) → педикюрша (pedikyurşa-pedikürcü).

4. Erkek ve Kadınlar İçin Ortak Meslek İsimleri Yapmaya Yardımcı Son Ekler

Meslek ifade eden kelimelere bakıldığında, yukarıda sıralanan ve morfolojik özelliklerinden dolayı, ya eril cinsye ya da dişi cinsye ait olabilecek son ekler incelenmektedir. Ancak, Rus dilinde bazı meslek grupları, morfolojik yapılarının dışında genel cinsiyet grubuna girmektedir. Yani anlamsal olarak hem eril hem de kadın meslek ismini belirten kelimeler bulunmaktadır. Bu durumda, sözdizimsel yapı (yüklem yardımıyla), mesleğin erkek veya kadın mesleği temsil ettiğini anlamaya yardımcı olmaktadır. Konuşma dilinde her ne kadar kadınlığı temsil eden son ekler kullanılsa da, resmi dilde genel kullanımın önüne geçememiştir.

4.1. Fiilden Erkek ve Kadınlar İçin Ortak Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ekler

-j(a) (-'ya) son eki, örneğin: судить (sudit'-yargılamak) → судья (sud'ya-yargıç, hâkim).

-к(a) (-ka) son eki, örneğin: притворяются (prityoryat'sya-mış gibi yapmak) → притворяшка (prityoryaşka-komedyacı).

-л- (-l-) son eki, örneğin: зазывать (zazivat'-gelsin diye ısrarla çağırmak) → зазывала (zazivala-müşterileri mağazasına/işyerine çekmek için çağıran/davet eden kişi), запевать (zapevat'-şarkı söylemeye başlamak) → запеваля (zapevala-koronun solisti), менять (menyat'-değiştirmek) → меняля (menyala-tüccar), стричь (striç'-kesmek, kırmak) → стригала (strigala-deri üretimi elemanı) vb.

-х(a) (-ha) son eki, örneğin: побираться (pobirat'sya-dilenmek) → побираха (pobiraha-dilenci).

4.2. Sıfattan Erkek ve Kadınlar İçin Ortak Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ek

-ар(a) (-aga) son eki, örneğin: вольный (vol'ny-özgür, serbest) → вольняга (vol'nyaga-sivil, sözleşmeli çalışan).

4.3. İsimden Erkek ve Kadınlar İçin Ortak Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ekler

-к(a) (-ka) son eki, örneğin: побируха (pobiruha-dilenci) → побирушка (pobiruška-dilenci).

-ниц(a) (-nitsa) son eki, örneğin: воз (voz-yüklü araba) → возница (voznitsa-arabacı, paytoncu).

-уш(a) (-uşa) son eki, örneğin: чин (çin-memur) → чинуша (çinuşa-bürokrat, devlet memuru).

Sonuç

Rus dili kelime yapım açısından oldukça zengin bir dildir. Son ek yardımıyla oluşturulan meslek isimleri ile ilgili, temel kaynak olarak kullanılan N. Şvedova editörlüğündeki “Rusça Dilbilgisi” kitabından elde edilen bulgular, meslek isimlerinin sadece fiilden, sıfattan ve isimlerden türediği, diğer sözcük türlerinden (sayılar, zarflar) meslek ifade eden kelimelerin bulunmadığını ortaya çıkarmaktadır.

Meslek, uğraşı veya bir görevi temsil eden isim yapmaya yardımcı son ekler bu makalede 4 ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar:

1. Eril cins meslek ismi yapmaya yardımcı son ekler: Bunlardan 26 son ek (8 üretken, 18 üretken olmayan son ek) fiillerden, 6 son ek (4 üretken, 2 üretken olmayan son ek) sıfatlardan, son olarak

29’u ise (12 üretken, 17 üretken olmayan son ek) isimlerden meslek ismi yapılan son ekler olarak tespit edilmiştir.

2. Eril cinsten modifiye, kadın meslek ismi yapmaya yardımcı son ekler: Bu son eklere bakıldığında, eril meslek isimlerinden 10 son ek yardımıyla (7 üretken, 3 üretken olmayan) kadın meslek ismi yapıldığı saptanmaktadır.

3. Eril cinsi olmayan, sadece kadın meslek ismi yapmaya yardımcı son ekler: Bu gruba dâhil olan son ek sayısı sınırlı sayıda olmakla beraber 7 üretken olmayan son ek (5 fiilden, 1 sıfattan ve 1 isimden) olarak tespit edilmektedir.

4. Erkek ve kadınlar için ortak meslek ismi yapmaya yardımcı son ekler: Bu gruba ise 4 fiilden, 1 sıfattan ve 3 isimden olmak üzere 8 son ek dâhil edilmektedir.

Temel kaynak olarak ele alınan N. Şvedova editörlüğündeki “Rusça Dil Bilgisi” kitabında tespit edilen son eklere ilave olarak, G. N. Sklyarevskaya editörlüğündeki sözlükten yeni ve üretken olmayan 9 son ek tespit edilmektedir. Bunlar:

1. İsimlerden meslek ismi yapmaya yardımcı son ekler: -ейник [коробейник (korobeynik-küçük tuhafiyeye tüccarı, seyyar satıcı)], -овец [исполкомовец (ispolkomovets-yürütme kurulu çalışanı)], -овик [попсовик (popsovik-pop müzik sanatçısı)], олог [маркетолог (marketolog-pazarlama uzmanı)], -шник [гибэдэдэшник (gibededeşnik-Devlet yol güvenlik kontrol kurumu çalışanı)].

2. Fiilden meslek ismi yapmaya yardımcı son ekler: -ухай [вертухай (vertuhay-kule görevlisi, gardiyan, milis)], -ла [водила (vodila-şoför, sürücü)].

3. Sıfattan erkek ve kadınlar için ortak meslek ismi yapmaya yardımcı son ek: -ага [вольняга (vol’nyaga-Sivil, sözleşmeli çalışan)].

4. Eril cins meslek isminden kadın meslek ismi yapmaya yardımcı son ek: -антка [губернантка (gubernantka-müebbiye)].

Özetle, Rus dilinde meslek ifade etmeye yardımcı toplam 86 son ek tespit edilmektedir. Bunlardan 77 son ek Rus dilinde var olan son ek, meslek ifade etmeye yardım eden 9 son ek ise yapılan bu çalışma sayesinde ortaya çıkarılmaktadır. Meslek isimlerinin en çok yine isimler yardımıyla yapıldığı, bunu fiillerin ve sınırlı sayıda sıfatların takip ettiği sonucuna varılmaktadır.

Eril Cins Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ekler					
Fiilden		Sıfattan		İsinden	
Üretken Ekler	Üretken Olmayan Ekler	Üretken Ekler	Üretken Olmayan Ekler	Üretken Ekler	Üretken Olmayan Ekler
-ант/-янт/-ент -атор/-ятор/-итор -льщик -ник/-еник/-ик -ор/-ёр -тель/-итель -ун -щик/-чик	-ат -аль -арь -ат(ый) -атай -ач -аш -ер -ец/-нец -ир -к(а) -л(а) -лец -ух -ухай -ч(ий) -ырь -яр	-ец/-овец/-овец -ик/-ник/-овик -ист -щик/-чик	-ак/-як/-чак -ий	-ант -арь -тор/-атор -ач -ер/-онер/- jɛp -ир -ец/-инец -ик -ист -мей-стер -ник/-атник/-арник/-овник -ор/-ёр/-ер -щик/-чик/-овщик	-ак/-як -ан -ар -архус -евт -ей/-ачей/-очей -ейник -ман -нич(ий) -ов(ой) -овец -овик -олог -смен -ург -ух -шник

Tablo - 1

Eril Cinsten Modifiye Kadın Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ekler	
Üretken Ekler -ещ(a) -иц(a) -их(a) -ищ(a) -к(a)/-овк(a)/-анк(a)/-ичк(a)/-ачк(a) -нщ(a) -и(a)	Üretken Olmayan Ekler - j -ант/-к(a) -ин(я)

Tablo - 2

Eril Cinsi Olmayan, Sadece Kadın Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ekler		
Filden	Sıfattan	İsimden
-e j -к(a) -лк(a) -щ(a) -х(a)	-к(a)	-иц(a)

Tablo - 3

Erkek ve Kadınlar İçin Ortak Meslek İsmi Yapmaya Yardımcı Son Ekler		
Filden	Sıfattan	İsimden
-j(ä) -к(a) -л- -х(a)	-аг(a)	-к(a) -нщ(a) -щ(a)

Tablo - 4

Kısaltmalar

BTS: Bolşoy Tolkovny Slovar Kuznetsova (Большой толковый словарь русского языка).

TDK: Türk Dil Kurumu

Semboller

§: Paragraf

Kaynaklar

Aleş, Brandner (2003). “Osobennosti virajeniya kategoriy roda u oduşevlennih suşestvitelnih v russkom i çeşskom yazıkah”. Sbornik Praci Filosofiske Fakulty. Brnenske univerzity Studia minora fakultatis philosophicae universitatis brunensis. Linguistica brunensia. A 51: 13-24.

https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/100022/A_Linguistica_51-2003-1_3.pdf?sequence=1 (Erişim Tarihi: 08.11.2018).

Berkutova, Veronika (2018). “Feminitivı v russkom yazıke: lingvistiçeskiy aspekt”. Svobodnoye psihoanalitiçeskoye partnerstvo. <https://www.psyart.com/feminitivy-lingvisticheskii-aspect> (Erişim Tarihi: 28.10.2018).

Bombit’ (2018). <https://argo.academic.ru/540/бомбить> (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

Cuto, Eugenija (2005). “Rod imen suşestvitelnih v nazvaniyah professiy”. Croatica Et Slavica Iadertina (1): 135-151.

Diyakronik ve Senkronik (2018). www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 30.10.2018).

Engizisyon, Tahkimat vb. (2018). www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 28.11.2018).

Graudina, Lyubov (2001). Kultura russkoy reçi: uçeбnik dlya vuzov. Moskva: Norma.

İvanova, Vera vd. (1990). Zamenitelno o russkom yazıke: Posobiye dlya učitelya. Leningrad: Prosveşeniye.

Klobukov, Evgeniy (2013). “Slovoobrazovaniya”. Sovremenniy russkiy literaturniy yazık. Pod. red. P.A. Lekanta. Moskva: Ast-Press Kniga: 343-401.

Kuznetsov, Sergey (2000). Bolşoy tolkoviy slovar russkogo yazıka. Pod red. S.A. Kuznetsova. Sankt-Peterburg: Norint.

Şvedova, Natalya vd. (1980). Russkaya grammatika. T. 1.: Fonetika, Fonologiya, Udareniye, İntonatsiya, Slovoobrazovaniye, Morfologiya. Moskva: Nauka.

Tihonov, Aleksandr (1990). Slovoobrazovatelniy slovar russkogo yazıka. V dvuh tomah. Moskva: Russkiy yazık.

Tolkovoy slovar russkogo yazıka naçala XXI veka. Aktualnaya leksika (2006). Pod. red. G.N. Sklyarevskoy. Moskva: Eksmo.

Vinogradov, Viktor vd. (1960). Grammatika russkogo yazıka. T. 1. Fonetika i morfologiya. İstitut russkogo yazıka. Moskva: Akademiya nauk SSSR.

Vinokur, Grigoriy (1959). “Zametki po russkomu slovoobrazovaniyu”. İzbranniye rabotı po russkomu yazıku. Moskva: Gosudarstvennoye uçebno-pedagogiçeskoye izdatelstvo Ministerstva prosveşeniya RSFSR. s. 417-442.

Zaliznyak, Andrey (2007). Grammatiçeskiy slovar russkogo yazıka. Moskva: Russkiye Slovare.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the nouns that express the profession in Russian language with the help of the suffixes.

The Russian language is quite rich in terms of word formation. According to the Russian language morphological rule, firstly the words of the male sex are produced. The words of the female genus are produced through the words of the male sex.

In this study are identified primarily the masculine profession nouns suffixes, then the feminine profession nouns suffixes, which modified from the masculine profession nouns are determined. In addition, although very limited, only the suffixes used to create the feminine profession nouns and the suffixes used to create for both the masculine and feminine profession nouns are identified. It is tried to find out which part of the language (verb, adjective and noun) which is determined noun's suffixes by this method. In addition to all these methods, the identified professional noun suffixes are also classified according to whether they are productive or not. Productivity is related to how much new words are produced in terms of word formation science in this article with the help of a suffix.

In addition to the traditional Russian language sources used in identifying these suffixes, the new professional nouns that emerged at the beginning of the 21st century are also identified. The findings obtained from the work used as the main source of the study reveal that the profession nouns are derived from verb, adjectives and nouns, and there are no words expressing professions from other word types (numbers, adverbs).

In the table, the profession noun suffixes, which are classified according to their productivity and which part of the language, are grouped under four main headings in this article. These:

1. *The suffixes expressing the masculine type profession: 26 of them suffixes from the verbs (8 productive, 18 nonproductive), 6 suffixes (4 productive, 2 nonproductive suffix) from the adjectives, finally 29 suffixes (12 productive, 17 non-productive suffixes) from the nouns were identified as suffixes of profession nouns.*

2. *The suffixes of feminine profession nouns, which are the masculine-styled, feminine-representing suffixes: When looking at these suffixes, the feminine professional nouns (7 productive and 3 non-productive) are identified with the help of the 10 suffixes from the masculine professional nouns.*

3. *Suffixes of feminine nouns, which are non-masculine, professions representing only femininity: The number of the suffixes included in this group is limited, although 7 non-productive suffixes (5 verbs, 1 adjective and 1 noun) are identified.*

4. *Common suffixes used for masculine and feminine profession nouns: This group includes 8 suffixes from 4 verbs, 1 adjective and 3 nouns.*

In addition to the suffixes identified in the basic resource book, 9 new and non-productive suffixes are identified. These:

1. *The suffixes that make a noun from the nouns are: ейник [еуник-коробейник (korobeunik-small weird merchant, mobile seller)], овец [исполкомовец (ovets-ispolkomovets-executive board employee)], овик [понсовик (ovik-popsovik-pop music artist)], олог [маркетолог (olog-marketolog-marketing specialist)], шник [шник-губэздэшник-as the employee of the state-owned road safety control agency)].*

2. *The suffixes that make a noun from the verb are: ухай [вертухай (uhay-vertuhay-tower guard, guard, militia)], ла [водила (la-vodila-driver)].*

3. *The suffix with the common profession noun is: ага [ага-вольняга (aga-vol'nyaga-civic, contracted employee)].*

4. *The suffix to the representation of femininity by the noun of the masculine profession is: антка [губернантка (antka-gubernantka-governess)].*

To sum up, a total of 86 suffix in the Russian language are identified. Of these, 77 suffix are available in the Russian language, and the 9 suffix revealed through this study. It is concluded that the profession nouns are mostly made with the help of nouns, followed by verbs and a limited number of adjectives.

Karakuş Umar, Esra (2019). "Sosyolojik Bakış Açısından Gıda Güvencesi Kavramı". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 1027-1046.

DOI: 10.21550/sosbilder.512834

Araştırma Makalesi

SOSYOLOJİK BAKIŞ AÇISINDAN GIDA GÜVENCESİ KAVRAMI

Esra KARAKUŞ UMAR*

Gönderim Tarihi: Ocak 2019

Kabul Tarihi: Mart 2019

ÖZET

Temelde gıda güvencesi, bir insanın yaşamını sürdürmesi adına tüketmesi gereken gıdaya ulaşabilmesine karşılık gelmektedir. Bir sosyal hak olarak gıda güvencesi, küreselleşme ile bireyin tüketim tercihlerine bırakılmıştır. Neo liberal politikaların etkisi ile yükselen bireyselleşme de devletlerin, vatandaşlar için gıda güvencesi sorumluluğunu üzerinden almış ve vatandaşların, kendi gıda güvencesini kendisinin sağlaması gerektiği bir alan yaratmıştır. Üreticinin, üretim sürecinden uzaklaştırılırken gıda güvencesini sağlaması sadece satın alma davranışı üzerinden yürütülebilecek gibi görünmektedir. O halde Türkiye özelinde gıda güvencesi kavramı, daha geniş çerçeveden yorumlanmalıdır. Söz konusu çerçevenin sınırları da çalışmanın konusunu belirlemektedir. Buna göre; "küresel şirketlerin hızla söz sahibi olmaya başladığı tarım topraklarında, gıda güvencesinden bahsedilebilir mi?" ve "köysüzleşen nüfus, gıdayı kendisi üretiyorken üretim sürecinden kopmuşsa gıdaya ulaşım şekli nasıldır?" soruları gıda güvencesinin, Türkiye için sosyolojik bir çerçeveden yorumlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bundan dolayı gıda güvencesi kavramı çalışmamızda "mülksüzleşme", "köylü-işçi", "iç göç" ve "kentleşme" kavramlarından yola çıkılarak anlaşılmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: gıda güvencesi, tarım, kentleşme, iç göç

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, esra.umar@atauni.edu.tr

Food Security Concept from a Sociological Perspective

ABSTRACT

Individualization rising under the effect of neo-liberal politics abdicated responsibility of food security for citizens given by the state and created a new zone where citizens need to provide his or her own food security. Food security as a social right is left to the individual's consumption preferences through globalization. Basically food security corresponds to having access to food needed for survival. Providing food security by producer while being suspended from production process can seemingly be performed over his or her buying behavior. Therefore, the concept of food security specific to Turkey must be evaluated from a broader perspective. The limit of this perspective specifies the subject of this study. Accordingly, the questions 'Can food security be mentioned in agricultural soil where global companies started to have a corner promptly?' and 'What are the ways of accessing food by deruralized population suspended from production process while they produce food themselves?' reveals the need to reinterpret food security for Turkey from a sociological perspective. Consequently, food security concept will be studied on the basis of 'dispossession', 'peasant-worker', 'domestic migration' and 'urbanization' terms.

Key words: food security, agriculture, urbanization, internal migration

Giriş

Tarih boyunca gıdanın yetiştirilebileceği verimli topraklara ulaşma isteği kanlı savaşlara ve isyanlara sebep olmuştur (Kıymaz vd. 2010: 2). Ayrıca üretim yapılacak toprakların da ürün vermesi için doğa koşullarına bağlı olması insanlar için belirsizlik ve korku kaynağı olmuştur. Üretim yapılacak topraklara sahip olunması ve üretimin de sağlıklı bir şekilde sağlanması durumunda ortaya çıkan ürünün hasadı ile birey, tüm yıl ihtiyacı oldukça kullanabileceği ürünü elde edebilmektedir. O yılın ürünü aynı zamanda gelecek yılın tohumunu sağlamakta ve sürekliliğe hizmet etmektedir. Doksanlı yıllara kadar üretim ve saklama sürecinde yaşanan belirsizliklerde devlet, üreticinin yanında durmuş ve üreticinin belirsizliklerle başa çıkmasında yardımcı bir güç olarak var olmuştur.

Son yıllarda verimli topraklara ulaşma fikri, ülkeler arasında kanlı savaşlara neden olmak yerine daha farklı yöntemlerin kullanılmasına neden olmaktadır. Shiva (2014), “çalınmış hasat” isimli çalışmasında Hindistan’daki köylünün küresel şirketler için çalışan çiftçilere dönüşme sürecini anlatır. Öyle ki Hindistan’ın sahip olduğu verimli topraklarda köylü, kendi ürettiği ürüne yabancılaşmıştır. Çiftçi küresel tohum ve ilaç şirketleri tarafından borçlandırılmıştır. Öyle ki bu borçlanma neredeyse tüm ömrü boyunca yapacağı üretimle bile kapanamayacak duruma gelmiştir. Neticede verimli topraklar hala Hindistan’a aittir ancak ürünler, küresel gıda arzının bir parçası durumundadır. Dolayısıyla verimli topraklara ulaşmak, artık küresel pazar için kan dökülmesini gerektirmeden yeni yolların bulunmasına vesile olmuştur.

Üretim alanında kullanılan teknolojilerle birlikte üreticinin korkusu olan doğayla da baş edilmiştir. Teknolojik gelişmelerle birlikte doğayla başa çıkmanın yanında üretim de önemli sıçramalar yaşanmıştır. Öyle ki genetiği değiştirilerek üretilen tohumlarla ne kadar sürede ne üretileceği kestirilebilir bir hal almıştır. Ayrıca teknolojik gelişmeler, üretim koşullarında doğanın etkisini kontrol edebilmenin yanında hasat sonunda da ürünlerin saklanması ve dağıtımını anlamında önemli gelişmeler sağlamıştır.

Son olarak neoliberalleşmeyle başlayan süreç, devlet desteğinin piyasadan çekilmesine neden olmuştur. Neticede piyasalar ve üretilen teknolojiler gıda üreticisinin belirsizliklerle başa çıkmasında yardımcı olur gibi görünmektedir. Küresel şirketlerin girişimciliklerini serbest bir şekilde yapabilmelerinin önemli bir yolu da devlet müdahalesinin ortadan kalkmasıdır. Ancak destek ortadan kalktıkça gıda üretimindeki belirsizlik yeniden gündeme gelmiştir (Kıymaz vd. 2010: 2). Ancak bu belirsizlikler önceki dönemdeki gibi doğa koşullarıyla alakalı olarak değil üreticiler ve küresel tohum sektörünün üreticinin başına açtığı yeni belirsizlikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ortaya çıkan sıkıntılar artık doğa koşullarına tümüyle bağlanamamaktadır. Ayrıca toprak hâkimiyeti ile üretimin yapıldığı yere ait olduğu ve orada tüketileceği fikri de ortadan kalkmıştır. Bu sebeple gıda güvencesizliğinin sebebini başka yerlerde aramak gerekmektedir. Magdoff (2015), gıda güvencesizliğinin temel sebebini serbest piyasada görmektedir. Serbest piyasanın devletin müdahaleci tavrını engellemesi ve devleti üretim süreçlerinden uzaklaştırması küresel şirketlerle üreticiyi karşı karşıya getirmiştir. Dolayısıyla bugün yaşanan küresel gıda krizlerinin sebebi de küresel şirketlerin kar elde etmek adına köylüyü üretim alanlarından uzaklaştırması ya da işçisi olarak çalıştırması olarak düşünülebilir.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada; gıda güvencesi, tarım, kentleşme ve iç göç ile ilgili yapılmış akademik çalışmalar incelenmiştir. Ayrıca çeşitli kurum ve kuruluşlara ait istatistikler üzerinde çalışılarak sosyolojik anlamda gıda güvencesi kavramı, tarımdan kopan nüfus ile kentleşme ve göç olgusu üzerinden değerlendirilmiştir. .

Gıda Güvencesi Kavramı

Gıda güvencesi kavramı ilk olarak 1996 yılında Dünya Gıda Zirvesinde gündeme gelmiştir. En temelde gıdanın piyasalarda bulunuyor olması ve tüketicinin de ya kendisinin üretimi yoluyla ya da piyasalar aracılığıyla ulaştığı gıdayı tüketmesini içermektedir. Kavramın karmaşıklığı ise sürdürülebilir bir zeminde tartışılmadığı için gıda güvencesinin risk içermesinden kaynaklanmaktadır. Neticede gıda güvencesi artık doğal koşulların izin vermemesi ile tehlikeye giren bir süreç olmaktan çıkmış ekonomik, sosyal ve siyasi süreçlerin uygulama alanı olmuştur.

Kavram, gıdaya erişim güvencesini tanımlarken temel ilkelerden yola çıkılmaktadır. “Sağlanılabilirlik” ilkesi herkese yetecek gıdanın üretilmesi ve bozulmadan tüketiciye ulaşmasını içerirken fazlalığın da etkin bir şekilde korunması konularını içermektedir. “Erişilebilirlik”

ilkesi ise tüketicilerin yeterli gelire sahip olmalarını işaret ederken yeterli gelire sahip olmayanların da devletin desteği ile gıdaya erişebilmesini ifade etmektedir. “Kabul edilebilir olması” ise gıdaların sağlıklı olmasını ancak kültürel açıdan da uygun ürünlerin sağlanmasını temsil etmektedir. “Yeterlilik” ilkesi ise bugünkü üretim faaliyetlerinin gelecek nesillerin de gıdaya ulaşmasını engellemeyecek şekilde sağlanmasını içermektedir (Koç 2013: 16-18). Gıda güvencesinin hesaplanması ile ilgili uluslararası çalışmaların sayısı artmaktadır ancak gıda güvencesini tam olarak temsil edebilen bir hesaplama yöntemi üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır. Ayrıca yapılan hesaplamalarda gıda güvencesinin, sağlanılabilirlik ve erişilebilirlik boyutları açıklanırken kabul edilebilirlik ve yeterlilik boyutları ihmal edilmektedir (Koç vd. 2018: 978).

Gıda güvencesi, doğa koşullarından tamamıyla bağımsız değildir. Ancak özellikle son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler, doğa koşullarını kontrol altına alabilmenin olanaklı olduğunu göstermektedir. Bunun yanında yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler de gıda güvencesinin sadece doğaya bağlı olmadığını aynı zamanda toplumsal bir sürece de tabi olduğunu göstermektedir. Gıda güvencesinin sağlanmaması, açlığa sebep olduğundan ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan birçok plan ve program bu konuda çalışsa da kalıcı bir çözüme ulaşılabildiği söylenemez (Erbaş vd. 2015: 51-59).

Türkiye’de gıda güvencesini tehdit eden etmenleri araştırdıkları çalışmalarında Yalçın vd. (2016), iklim değişikliği ve kuraklık, tarımsal üretim kaynaklı etmenler, kırdan kente göç, biyo-yakıt kullanımı, eğitim ve işgücü, girdi ve ürün fiyatları, yoksulluk ve yüksek gıda fiyatları ile tarım politikaları konularından hareket etmişlerdir. Ağaç (2011) yüksek lisans çalışmasında gıda güvencesinin sağlanamamasını, ekonomik bir sebebe yani kapitalizmin gelişimine bağlamaktadır. Bu konuda çalışma yapan Boratav (1980: 74) kapitalizmin, tarımda küçük üreticinin ortadan kalkmasına neden olduğunu vurgulamaktadır. Bu

noktada “Kapitalizm, gıda güvencesinin sağlanabilmesinin karşısında mıdır?” şeklinde soru sorulduğunda aslında gıda güvencesinin temelinde tüketim kültürü etkisinin olduğunu kabul edersek böyle bir amacının olmadığı sonucuna da varılacaktır. Neticede kapitalist ekonomi, nüfusun daha çok tüketmesini isteyecektir. Zira gıda güvencesi kavramı tanımda bu görülebilir. Gıda güvencesi bireyin gıdayı rahatlıkla tüketmesi için tüm koşulların seferber edilmesini ifade etmektedir.

Türkiye’de Tarımın Tasfiyesi

Yirminci yüzyılın iktisat tarihçisi Hobsbawn bu yüzyılın ikinci yarısında bizi geçmişin dünyasından koparan bir gelişmenin meydana geldiğinden bahseder. Bu gelişme, köylülüğün ölümüdür. Söz konusu yıllarda yani 80’li yılların başında dünyada köylülüğün ölümünden bahsedilirken Türkiye’de o dönemde mutlak bir çoğunluk tarımla uğraşmaktadır. Bu durum Türkiye’nin, “köylü kalesi” olarak nitelendirilmesine neden olmuştur (Köymen 2008: 10).

Türkiye’de 80’li yıllarla birlikte dönüşüme başlayan süreç dünyada önceki dönemlerde yaşanmıştı. Özellikle 80’li yıllara gelindiğinde Türkiye ile Orta ve Güney Amerika arasındaki farklılık gözle görülebilir derecedeydi. Keyder vd. (2015: 111), tarımda diğer ülkelerden farklılaşmamızın sebebini yabancı şirketlerin Türkiye’deki etkinliğinin önemsiz derecede olmasında görmektedir. Aynı dönemde Orta ve Güney Amerika’da tarım sektöründe yabancı sermayenin yatırımları Türkiye’ye kıyasla yüksek seviyelerdeydi. Örneğin Venezuela’da buğday işleme sektörünün tamamına yakınına iki Amerikalı şirket (International Milling ve Pillsbury) ve bir yabancı ortaklı şirket (Bunge and Burn / General Mills) kontrol etmekteydi.

Türkiye’de süreç 80’li yıllarla başlasa da küresel krizle aynı özellikler göstermektedir. Tarımsal üretimde yatırımların ihmali önemli bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle küçük üreticinin pazardan çekilmesine neden olan bu süreç tarımsal üretimde serbest

ticaret fikri ile paralel gittiğinde ithalatın patlamasına neden olmaktadır. Devletin tarım üzerindeki rolünün azalması süreç üzerinde etkili olabilecek düzenleyici elin de ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Koç (2013: 79), dünya gıda piyasasındaki ücretlerin düşüklüğüne aldanarak yapılan gıda ithalinin, tarım sektörünün ihmal edilmesine neden olduğunun, sonuç olarak da uzun vadede ithalatçı ülkede gıda güvencesinin riske gireceğinden bahsetmektedir.

Küçük üreticinin üretimden çekilmesi ve küresel on büyük şirketin tüm tohum piyasası üzerinde söz sahibi olması birbiri ile bağlantılı iki durumdur. Bu durumun sosyolojik sonucu ise yoksulluk oranının yükselmesi, işsizliğin artması, kırdan kente göçlerin yaşanması şeklinde sıralanabilir. Öyle ki üreticiler kendi ürettikleri ürüne yabancılaşmakta ve Hindistan örneğinde olduğu gibi çiftçilerin tüm hayatları boyunca çalışsa bile ödemeyecekleri bir borç yükünün altında kalmalarına neden olmaktadır (Shiva 2014). Bu duruma bir örnek de Meksika'dır. Üretilen gıda, küresel pazara hizmet ederken Meksikalı üreticinin aşırı yoksullukla mücadele ettiği bilinmektedir (Topal 2014).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de köylü ve çiftçi kavramları tartışılmaya başlanmıştır. Owen (2005: 371), bir ülkenin modernliğinin, köylünün ortadan kalkması ile mümkün olabileceğinden bahseder. Ancak bu şekilde bir toplumun geleneksel yapıdan koptuğu söylenebilir. Bu noktada köydeki nüfusun işçileştirilmesi de gerekmektedir ki bu da planlanan durumun, sosyal hayata uyumlanamadığını bize göstermektedir. Burada köylü kesimin üreteceğinden daha fazla üretecek çiftçi, köylünün elindeki verimli topraklara sahip olmak adına küresel şirketler tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca kredilendirilme ile borçlandırılan köylü, aldığı ürünle borcunu karşılayamamakta ve topraklarına el konularak mülksüzleştirilmektedir (Bozoğlu 2018: 32).

Türkiye'de tarımda çalışan nüfusun toplam çalışan nüfus içerisindeki payı, 1991 yılı verilerine göre % 48 iken 2017 yılındaki

verilere göre % 19,0'a gerilemiştir (TÜİK 2017). Dünyada tarımda çalışan nüfusun payı ise, 1991 verilerine göre % 43,3 iken 2017 yılında % 26,5'e gerilemiştir. Avrupa'da ise Türkiye ve dünya ile paralel olarak 1991 yılında % 9,8 iken 2017 yılında % 4,2'e gerilemiştir (ILO 2018 akt. İTB 2018). Söz konusu verilerde dikkati çeken ayrıntı ise Türkiye'nin Dünya ve Avrupa ile kıyaslanamayacak derecede iyi bir oranla tarımla uğraşırken tarımla uğraşan nüfusun, dünyada tarımla uğraşan nüfus oranının bile gerisine düşmesidir (Bozoğlu 2018: 30).

Kırsal Göç ile Üretimden Uzaklaşan Birey

Türkiye'de işçinin ortaya çıkması diğer ülkelerde işçi sınıfının oluşmasından bağımsız olarak değerlendirilmelidir. Köylülerin işçi sınıfına eklenme süreci diğer ülkelerde kapitalizmin gelişim süreci üzerinden düşünülürken; Türkiye'de feodal yapının olmayışı ve Osmanlı'nın toprak anlayışı, bu sürecin farklı şekilde yorumlanması gerektiğinin altını çizmektedir.

Dünya tarihinde köylü, mülksüzleşerek yani kendi üretim aracını, toprağını kaybederek işçiliğe yönelmektedir. Ancak Türkiye'de köylünün özellikle de kente göç etmesinden yani işçi olarak değerlendirilmesinden sonra bile köyünde kendine ait küçük de olsa toprağı olduğu bilinmektedir. Bu durum "köylü-işçi" ifadesinin Türkiye örneği için daha uygun bir ifade olacağını düşündürmektedir (Yıldırımaz 2014: 48). Dünya tarihinde işçi sınıfının oluşumu, köylülükten kopan işçi için daha anlamlıdır ve bir bilinç meselesidir. Ancak Türkiye gerçeğinde köylü, toprağını ekerken aynı zamanda köye yakın bir fabrikada işçi olarak da çalışabilmektedir. Dolayısıyla işçi ve köylü ayrımının net bir şekilde yapılması ve bu süreçlerin birbirinden ayrılan ifadelerle tanımlanması zordur.

Bugün Türkiye'de köylü, köylü-işçi kavramından uzaklaşmaktadır. Köylü artık sadece işçi olarak hayatına devam etmeyi düşünerek kırdan kente göç etmektedir (Öztürk vd. 2008). Kırsal göçü işaret eden çalışmalar, 1980 sonrasında artmıştır. Bunun sebebi de

kentli nüfusun, kırsal nüfusu geçmesi olarak değerlendirilmiştir (Özer 2004: 51). Söz konusu çalışmalarda köylünün kente göçü sırasında köylü-işçi olduğu göz ardı edilmiştir. Köylünün tam bir şekilde kente göç ettiğinden bahseden çalışmalarda köylünün mülksüzleştirildiğinden bahsedilir. Makine sahibi olan köylüler, topraklarını genişletmek adına “ortakçı ya da yarıcı” olarak tanımladıklarını üretimden çıkarmışlardır. 1982 yılında Kıray (1982: 122-123) tarafından yapılan bu değerlendirme, dönemi için açıklayıcı olsa da köylünün kente gitmesine rağmen köyü ile sürdürdüğü bağına açıklamamaktadır.

Öztürk vd. (2008), Türkiye özelinde iç göçün sebeplerini inceledikleri araştırmalarında tarımın öneminin altını çizmektedir. Tarım politikaları, tarım topraklarının miras için bilinçsizce parçalanması ve ekilecek tarlanın darlığı, tarımda teknolojinin gelişmesi ve doğal afetler tarımla uğraşan kesimi olumsuz etkileyerek onları açlığa ve işsizliğe sürüklemiştir. Neticede üretim sürecinden vazgeçen birey, gıdaya birinci elden ulaşmak yerine para kazanmaya ve gıdayı satın almaya itilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Türkiye’de iç göçlerin sebep olduğu gıda güvencesizliği, kentin çekiciliğinden ileri geliyor gibi görünse de temelinde kırsal yapının bireyi itmesiyle ortaya çıkar. Bu noktada tüm dünyada olduğu gibi kentte var olan ekonomik etkinliklerin ya da gelişen sanayinin işçileri kente çağırması durumu, Türkiye’de söz konusu değildir. Kentte, birikimsel ve dengesiz bir durumun oluşması da bundadır (Özer 2004: 50).

Kırdan kente göç ederek farklı iş kollarında çalışan birey, tarımda üretim sürecinden uzaklaşmaktadır. Yaşanan kırsal göçle birlikte tarımda çalışan işgücünün azalması, terk edilen ve ekilmeyen arazinin atıl bir şekilde kalması ile üretimin ve verimliliğin düşmesi ayrıca üretimde yaşanan sıkıntılardan dolayı yoksulluğun artması sorunları da göçün kırsal alanda yaşanan sonuçları olarak görülebilir (Yalçın vd. 2016: 1).

Eski Küçük Üretici, Yeni Tüketici

Bu kısımda üretim sürecinden uzaklaşan küçük üreticinin kentlere yönelerek işçileşmesi sonucu söz konusu bireyin gıda güvencesi durumu incelenmiştir. Küçük üretici kavramı, üreticinin sahip olduğu toprak büyüklüğü ile ilgili bir kavramdır. Orta Avrupa ölçülerinden yararlanan Açıl (1957: 113)'ın çalışmasında 1-500 dönüm arasındaki tarım toprakları küçük; 500 dönüm üzeri tarım toprağı ise orta ve büyük üreticinin toprağı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Ayrıca küçük işletmeleri kendi içinde sınıflandıran Öktem (1966: 64) çalışmasında, 100 dönüme kadar olanlara küçük; 100-200 dönüme sahip olanlara orta ve 200-500 dönüm arazi işleyen işletmelere de büyük köylü adını vermiştir.

“Trakya Bölgesi 2014 – 2023 Bölge Planı” çalışmasında tarımda daha az işgücüne ihtiyaç ile arazi fiyatlarının artması ve arazi büyüklüğünün ekonomik sürdürülebilirlik açısından yeterli olmaması nedenlerinin, Trakya’da gençlerin tarımdan kopmasına ve üretici konumuna yeniden gelmek istemeyerek kente göç etmelerine sebep olduğu sonucuna varılmıştır¹. TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı) Antalya’da yaptığı çalışmada 2018 yılında 5 bin işçinin tarımı bıraktığı, tarımı bırakan nüfusun da turizm ve kamuya geçtiği sonucuna varmıştır. Söz konusu nüfusun yeniden tarımsal faaliyetlere dönmeye niyetli olmaması da çalışmanın sonuç kısmında belirtilmiştir (Hürriyet, Erişim Tarihi: 01.12.2018). Söz konusu iki örnekten de anlaşılacağı gibi küçük üreticiler, çeşitli sebeplerle tarımdan kopmakta ve yeni iş kollarına yönelmektedirler.

Tarımdan kopan nüfusun hizmet kollarına yönelmesi durumunda işsizliğin söz konusu olması doğaldır. Neticede ekonomik sorunlar sebebiyle hizmet sektörü kendi işçisini bile gözden çıkarmaktadır. Ayrıca teknolojik gelişmelerin de etkisi ile insan gücünün gerektiği

¹ www.yesilvadiarsaofisi.com.tr (Erişim Tarihi: 11.12.2018)

üretim ortamı yerini makine ve teknolojik ürünlere bırakmıştır (Kazgan 1994: 112). Özkaya tarafından 1996 yılında İzmir’de küçük üreticiyi konu aldığı çalışmasında küçük üreticinin yerine sıklıkla büyük işletmelerin desteklendiğini söylediklerini belirtir. Burada küçük üretici, devlet tarafından desteklenmediğini düşünürken desteğin büyük işletmelerden yana olduğunu belirtmektedir. Bu noktada sorunun seksenler sonu doksanlar başından başladığı ve küçük üretici ile büyük işletmelerin arasındaki farkın söz konusu yıllarda başladığı söylenebilir ancak çalışmanın yapıldığı tarihlerde üreticinin göçü düşünmediği sadece topraksız olan köylünün göç fikrini değerlendirdiğini vurgulamaktadır.

Yaklaşık otuz yılda küçük üretici ya da işletme sahipleri göç konusuna daha sıcak bakmaya başlamıştır. Yalçın vd. 2016 yılında küçük işletme sahiplerinin göçe yönelme sebeplerini şöyle açıklamaktadır; “küçük işletmelerden oluşan Türk tarım yapısında, üretim girdilerinin küçük işletmelerde birim maliyetleri artmıştır. Buna karşılık piyasada oluşan düşük ürün fiyatları, desteklemelerden yararlanmada yaşanan sıkıntılar, küçük işletmeler için cazip olmayan koşullara sahip tarımsal krediler tarımı itici hale getirmiştir” (Yalçın vd. 2016: 156).

Tarımın iticiliği, bireyleri üretimden uzaklaştırmakta ve üretileni tüketen haline getirmektedir. Yeni tüketiciler için kent, ilgi çekici görünmektedir. Pınarcıoğlu vd. (2012), “nöbetleşe yoksulluk” kavramını kullanarak “kent içi yoksulluk” kavramının Türkiye’de farklı bir anlam yarattığı olgusunu açıklamaktadırlar. Nöbetleşe yoksulluk, üreticilerin yeni birer tüketici olarak kente uyumlanmalarını sağlamaktadır. Neticede kente uyumlanamama ve sosyal dışlanma yaşama sonunda bireyin sistemde iş piyasasına katılma şansı ortadan kalkmaktadır. Bireyin tüketici olarak hayatına devam etmesi önemli bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda Baudrillard (2004) yeni dünya düzeninin tüketim kültürü odaklı olmasından kaynaklı sorunların yaşandığından bahseder. Birey, tüketim kültürüne uyum sağlamak için

tüketmelidir. Tüketmemesi ise onun hiçbir sınıfa ait olmasına yani “sınıfaltı” olmasına neden olacaktır. İşte nöbetleşe yoksulluk, tarımdan kopan nüfusun kente gelmesi ile kente uyumunu sağlamaktadır. Bu da kendinden önce kente gelen nüfusun para kazanmak adına kendinden sonra gelen nüfusu aracı olarak kullanmasından ileri gelmektedir.

Ya Topraksız Köylüler?

Buraya kadar kırsal alanda yaşayan ve çeşitli sebeplerle toprağından ayrılarak iç göç yolunu tercih eden kişiler üzerinden ilerleyen gıda güvencesi sorununa son olarak topraksız köylü açısından da bakmak gerekmektedir. Tek partili dönemden itibaren yerine getirilemeyen düşünce olan toprak reformu, Mustafa Kemal’in sıklıkla üzerinde durduğu bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toprak reformu, kısaca topraksız köylüyü toprak sahibi etmek adına toprakların yeniden paylaşılmasını içermektedir ancak söz konusu projenin hala hayata geçirildiği söylenememektedir.

Topraksız köylüler, tarımda makineleşmeden en çok zarar gören kesim olarak karşımıza çıkmaktadır (DİE 1973: 70; Tütengil 1975: 90). Sonuçta tarımda makineleşme ile birlikte topraksız köylüyü köyünde tutacak sebep ortadan kalkmıştır. Köyde yeni bir iş alanı sağlanmadığı sürece topraksız köylünün iş için göç yolunu seçmesinden başka bir çaresi kalmamış gibi görünmektedir. “1948 – 1957 yılları arasında tarım sektörüne giren 40.000 traktör 160.000 aileyi başka bir deyişle 800.000 kişiyi kentlere göç etmeye zorlamıştır. 1950 ve 1955 yılları arasında tarımın makineleşmesi sonucu 350 bin çiftçi ailesinin işlerini kaybettiğini iddia etmektedir.” (Koyuncu 2011: 57).

Bu süreçte belirtilmesi gereken sadece topraksız köylünün değil büyük şirketlerin tarım sektörüne geçişi ile birlikte küçük üreticinin de toprağını bırakarak göç etmesidir. Dolayısıyla büyük toprak sahipleri karşısında küçük üretici ile topraksız köylünün konumu eşitlenmiştir (Koyuncu 2011: 56). Teber tarafından yapılan çalışmada, 1980 yılında tüm köy nüfusunun % 86,2’sini oluşturan bu grubun tarım topraklarının

sadece % 28'ine sahip olduğudur (Teber 1980: 51). O halde belirtmek gerekir ki topraksız köylü ile küçük üretici arasındaki fark “göç” konusuna yansımamıştır. Neticede miras yolu ile toprakların bölünmesi ya da küçük üreticinin topraklarını büyük üreticiye satışı gibi durumlarla toprak mülkiyetinde “kutuplaşma” bireyleri üretimden kopararak göçe sürüklemiştir.

Sonuç ve Tartışma

Gıda güvencesi kavramına Türkiye özelinde sosyolojik açıdan yaklaşıldığında, iç göç sonucu ortaya çıkan kentleşme ve üretim sürecinden uzaklaşan küçük üretici ve tüketime odaklanan işçi kavramları dikkati çekmektedir. İç göç ve kentleşme, üretimden uzaklaşan eski üreticinin çare olarak gördüğüdür. Üretici konumundan tüketici konumuna geçmesi ise içinde bulunduğumuz ekonomik ve sosyal koşulların bir sonucudur. Tüketim kültürünün hâkim olduğu kapitalist bir düzen, çiftçisinden kentlisine kadar etkilidir. Dolayısıyla yaşanan göç de tüketim kültürüne uyumlanma zorunluluğunun bir sonucu olarak düşünülür.

Eski üreticinin tarımdan kopması ve kente uyum süreci, tüketimde bulunup bulunamaması ile ilgilidir. Dolayısıyla tarımdan kopmasının sebebi de tarımdan elde ettiği ürünü tüketmesi değil tüketim kültürünün ürünlerini tüketip tüketmemesinden ileri gelmektedir. O halde eski üreticinin gıda güvencesini sağlayabilmesi için sadece sebzesini değil aynı zamanda ihtiyacı olan tüm bileşenleri (et, süt, bakliyat vb.) üretmesi ya da doğal zamanında ürünlerine erişebilmesi gerekmektedir. Bireyin tek tip beslenmesine neden olacak olan üretim süreci, onun gıda güvencesini sağlayamaması anlamına gelmektedir. Gıda güvencesinin sağlanması gerekir düşüncesiyle yola çıkıldığında üreticinin satın alma davranışı ile temel ihtiyaçlarını gidermesi gerekmektedir. Bu da üreticinin tüketim için nakit ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Toplumların özellikleri, bireylerin davranışlarını da belirlemektir. Tüketim toplumlarında bireylerin toplumsal hayatta var olma biçimleri tüketimleri üzerinden gerçekleşmektedir. Tüketim toplumunun özelliği herkesin her şeye ulaşabilmesi ve her şeyi tüketebilmesi şeklinde düşünüldüğünde küçük üreticinin ürettiğini tüketmesi anlamsızlaşmaktadır. Neticede gıda güvencesi kavramının tanımından da anlaşılabilceği gibi çeşitli beslenme ürünlerinden yararlanılması gerekmektedir. Burada ihtiyaçtan fazlası gerekmekte, tükettikçe tüketim kültüründe var olunabilmektedir. O halde gıda güvencesi kavramının tüketim kültürüne paralel bir kavram olduğu söylenebilir. Fakat bu kavramın Türkiye özelinde üreticiye yansması; iç göçleri hareketlendirmesi ve bireyleri tüketime yönlendirecek arayışlar içerisinde girmesi anlamında anlamlıdır.

Türkiye’de üreticinin mülksüzleşerek tarım topraklarından ayrılması, yeni bir süreç değildir. Tarımda makineleşme ile başlayan göçler, günümüzde de devam etmektedir. Dikkat çeken nokta ise yeni kavramların ortaya çıkmasıdır. Örneğin tüketim kültürünün etkisiyle “tüketici” kavramı yeni bir boyut kazanmıştır. Bunun yanında yükselen bireyselleşme ve devletin üretici üzerinden el çekmesi ile üretici, kendi başının çaresine bakmak zorunda kalmıştır ayrıca küçük üreticinin karşısında artık küresel şirketler yer almaktadır. Küresel şirketlerin bu noktada küçük üreticinin ve topraksız köylünün üretim alanını kısıtladığı ve topraklarını ya da çalışma alanlarını ellerinden alarak onları mülksüzleştirdikleri de düşünülebilir.

Sonuç olarak Türkiye’de gıda güvencesi, tarım özelinde düşünüldüğünde tüketim kültürü, mülksüzleşme, bireyselleşme, küreselleşme, iç göç ve kentleşme olgularıyla yorumlanmalıdır. Bu durum da gıda güvencesi kavramının sadece sağlığı ilgilendiren bir kavram olmadığını gerisinde karmaşık sosyolojik ilişkilerin bulunduğu bir durumu işaret etmektedir. Bu çalışma ile savunulan, Türkiye’de tarımda çalışan nüfusun yeterli gelir elde etmemesine rağmen tarımda çalışmaya devam etmesi değildir. Burada öne sürülen görüş, kente göç

eden bireylerin, göç sonrasında da işsizlikle yüzleşebileceğidir. Bu sebeple ekonomik çalışmaların, kırsalda katma değer yaratacak başka faaliyetlere yönelik çalışmalarda bulunması gerekmektedir.

Kaynaklar

Açıl, Fethi (1957). *Zirai İşletmelerimiz ve Özellikleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, C.1.

Ağaç, Medeni (2011). *Türkiye Hayvancılık Sektöründe Gıda Güvencesi Sorununun Kırmızı Et Örneğinde İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Baudrillard, Jean (2004). *Tüketim Toplumu*. Çev: Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Boratav, Korkut (1980). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Bozoğlu, Yasin (2018). “Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarımının Yalnızlaştırılması ya da Yabancılaştırılması”, https://www.academia.edu/35007771/Tar%C4%B1m%C4%B1n_Yaln%C4%B1zla%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1_yada_Yaba%C4%B1la%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 21.12.2018)

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1973), *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*. Ankara: DİE Yayınları.

Erbaş, Mustafa ve Sultan Arslan (2015). “Açlığın Önlenmesi ve Gıda Güvencesinin Sağlanması”. *TMMOB Gıda Mühendisliği Dergisi*, S. 36, s. 51-59.

Hobsbawn, Eric (2007). *Yeni Yüzyılın Eşiğinde, Söyleşi: Antonio Polito*. Çev: İbrahim Yıldız. İstanbul: Yordam Kitap.

Hürriyet Gazetesi (2018).

<http://www.hurriyet.com.tr/yemel-haberler/antalya/antalyada-5-bin-ciftci-tarimi-terk-etti-41008711> (Erişim Tarihi: 01.12.2018)

Işık, Oğuz ve M. Melih Pınarcıoğlu (2012). *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

İTB (İstanbul Ticaret Borsası) (2018).

<https://itb.org.tr/dosya/rapordosya/-turk-tariminin-global-entegrasyonu-ve-tarim-40-pr.pdf?v=1552089600181> (Erişim Tarihi: 15.02.2019)

Özer, İnan. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Kazgan, Gülten (1994). *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Keyder, Çağlar ve Zafer Yenal (2015). *Bildiğimiz Tarımın Sonu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kıray, Mübeccel B. (1982). “*Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*”, Ankara: İletişim Yayınları.

Kıymaz, Taylan ve Ahmet Şahinöz (2010). “Dünya ve Türkiye - Gıda Güvencesi Durumu”. *Ekonomik Yaklaşım*, C. 21, S. 76, s. 1-30.

Koç, Mustafa (2013). *Küresel Gıda Düzeni: Kriz Derinleşirken*. İstanbul: Nota Bene Yayınları.

Koç Gökçe vd. (2018). “Gıda Güvencesini Hesaplama Yöntemleri ve Son Gelişmeler”. *Conference: IX. IBANESS Congress Series*.

https://www.researchgate.net/publication/328228961_Gida_Guvencesini_Hesaplama_Yontemleri_ve_Son_Gelismeler (Erişim Tarihi: 15.03.2019).

Koyuncu, Ahmet (2011). *1980'den Sonra Kente Göç Edenlerin Tutunma Yolları: Konya Örneği*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Köymen, Oya (2008). *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar-Üretenler-Patronlar*. İstanbul: Yordam Kitap.

Magdoff, Fred (2015). “Dünya Gıda Krizi: Kaynaklar ve Çözümler”. *Ekolojik Felaket ve Meta Olarak Gıda*. Der: Hakan Tanıttıran. İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 39-59.

Owen, J.Robert (2005). “In Defence of the Peasants”. *Journal of Contemporary Asia*, C. 35, S. 3.

Öktem, Vural A. (1966). “Türkiye’de Zirai İşletme Büyüklükleri ve Zirai Prodükktiviteye Tesiri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/21/2/5_A_Vural_Oktem.pdf (Erişim Tarihi: 14.03.2019).

Özkaya, Tayfun (1996). *Türkiye Tarımında Küçük Üreticiler, Topraksızlar Sorunu ve İzmir İlinde Küçük ve Orta Büyüklükteki Tarım İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*. İzmir: Ziraat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi Yayınları.

Öztürk, Mustafa ve Nihat Altuntepe (2008). “Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması”. *Journal of Yaşar University*. C. 3, S. 11, s. 1587-1625.

Shiva, Vandana (2014). *Çalınmış Hasat: Küresel Gıda Soygunu*. İstanbul: BGST Yayınları.

Teber, Serol (1980). *İşçi Göçü ve Davranış Bozuklukları*. Konuk Yayınları: İstanbul.

Topal, Aylin (2014). “Meksika’da Tarım Politikaları ve Kırsal Mücadele Dinamikleri”. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C. 41, S. 2.

<http://www2.feas.metu.edu.tr/metusd/ojs/index.php/metusd/article/view/683> (Erişim Tarihi: 15.03.2019).

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2017).

<https://itb.org.tr/dosya/rapordosya/-turk-tariminin-global-entegrasyonu-ve-tarim-40-pr.pdf?v=1543568133282> (Erişim Tarihi: 20.12.2018).

Tütengil, Cavit Orhan (1975). *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

www.yesilvadiarsaofisi.com.tr, “Trakya Bölgesi 2014 – 2023 Bölge Planı”, <https://www.yesilvadiarsaofisi.com.tr/trakyada-tarimdan-fabrikalara-ic-goc-hizlandi/> (Erişim Tarihi: 11.12.2018)

Yalçın, Güneş E. vd. (2016). “Gıda Güvencesini Tehdit Eden Etmenler ve Çözüm Önerileri”. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, TARGİD Özel Sayı, s. 130-134.

Yalçın, Güneş E. vd. (2016). “Kırsal Göç ve Tarımsal Üretime Etkileri”. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 20, s. 154-158.

Yıldırım, Sinan (2014). “Köylüler, İşçiler ve Köylü İşçiler”. *Toplumsal Tarih Dergisi*, www.academia.edu/7323368/Köylüler_Işçiler_ve_Köylü-Işçiler (Erişim Tarihi: 12.12.2018)

EXTENDED ABSTRACT

The subject of the study in point is the analysis of food security concept sociologically. The complexity of food security has been examined then. The respective concept personalizes the process while regarding the individuals as responsible in their health issues.

The study has started out from the definition of food security concept. The individual should carry out the principles such as 'availability', 'accessibility', 'acceptability' and 'sufficiency' to provide food security. While the individual should provide food security at first step here, the state should support him/her in cases where the individual remains incapable with reference to principle of social state.

It's seen in the studies in which the sample of Turkey is analyzed that Turkey hasn't provided the food security. It's been considered in the researches conducted whether the principles mentioned have been carried out or not. In this case, the principles point at the ideal one to provide the food security. The ideal one has to be carried out as necessity or else unhealthiness will emerge, and this is something that needs to be examined.

The subject argued in the study is that there is also the effect of consumption culture on the individuals who move to cities quitting the production culture. Consumption culture does not get involved in the life of individual moving to city. Consumption culture indeed can be shown as the reason why the individual gave up farming and drifted apart from production process. The concept of consumption, as a result of the social structure in which we live, causes the producer pursue his/her desires which are beyond to meet the basic needs. The desire in question can be considered as an important reason of the individual's migration.

Furthermore, with the effect of neoliberal politics and globalization, the acts to possess fertile soil have also changed. There is no need for bloody wars for capitalist firms anymore. Therefore, strategies which are developed to take the soil away from the small producer have become significant. For instance, small producer is charged as in the study. The charge in question is carried out over seed and pesticide market.

The small producer who is charged in order to produce considers his/her abandoning the soil as deprivation of state aid. If the state aid to the small producer is cash, it can be easily presumed that loan will continue as the purchase of seed and pesticide goes on. The biggest reason for this situation is the genetically modified products which are used to get more efficiency from harvest. These products change

the structure of the soil. Therefore, the producer is forced to loan to buy the same seed every year.

The group who is occupied with production without possessing soil can even experience domestic migration with the effects of technology while disconnection from production seems to be a problem of small producer. It has removed the difference between the peasants who have been deterritorialized while possessing soil and the peasants without soil by dispossession. The concept of 'peasant-worker' symbolizes a situation remaining in between. It is the reason of not being able to show the growth of western countries by the Turkish working class. The worker doesn't sell his/her land in the country side even if s/he moves to city and finds a job. This controversial case is the reason why there is an occurrence of the perception of a different working class from the one in the west. Therefore, the formation of working class essential for modernization has failed due to the occurrence of 'peasant-worker'. 'The peasant-worker' has been able to fulfill individualization even it stays as an obstacle for modernization. They see that moving to cities as a result of individualization is the solution of financial problems and the way to fulfill the desires dictated by the consumption culture.

Consequently, it's evident that the concept of food security is not only about health. The tracks of consumption culture can be seen in the complexity of this concept. The individual will be able to get the common need, which is food, only by fulfilling certain requirements. There is no full nourishment that can be mentioned apart from this. There appears the matter of unhealthiness for the individual who is not able to meet the need to preserve products under certain conditions. Production remains in the background for the individual who is aware of the fact that one can survive through consumption in today's world dominated by consumption culture. It will especially lose attraction if production is estimated as unhealthy.

Güreşir, Salih Koralp (2019). "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Edirne". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 37, s. 1047-1073.

DOI: 10.21550/sosbilder.475161

Araştırma Makalesi

TANZİMAT SONRASI TÜRK ŞİİRİNDE EDİRNE

Salih Koralp GÜREŞİR*

Gönderim Tarihi: Ekim 2018

Kabul Tarihi: Ocak 2019

ÖZET

Malzemesini genel manada hayattan toplayan edebiyatın, mekân-insan ilişkisi doğrultusunda şehirle ilgilenmesi kaçınılmazdır. Türk edebiyatı özelinde, barındırdığı zengin tarihî altyapı dolayısıyla liste başı olan İstanbul'u bilhassa Türk devletlerine başkentlik yapmış şehirler takip etmiştir. Söz konusu şehirlerden biri de Edirne'dir. Edebiyatımızın Edirne ile temasını Tanzimat sonrası şiiri ile sınırlandıran çalışmamızda, tarihî ve güzel bir kentin şiir türünden okunması amaçlanmıştır. Bu türlü bir okumada, şehrin dört tema etrafında Tanzimat sonrası Türk şiirine aksettiği görülmüştür. Bunlardan ilk üçü Osmanlı'nın girdiği feci neticeli üç savaştır: 93 Harbi, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı. Balkan Harbi'ni konu alan şiirler dışında çok sınırlı olarak görülen Edirne imajlarında şehir, feci neticeli savaşların etkilerini yaşayan bir sınır kentidir. Tarihî ve güzel bir şehirde yaşama zevkinin ürünü olan metinler, Edirne'nin dönem şiirine yansıdığı son kategoriye teşkil etmektedir. Cumhuriyet devrinin iki güçlü şairi Ahmet Kutsi Tecer ve Arif Nihat Asya'nun öne çıktığı bu tasnifte Edirne, şiir türünün gerektirdiği estetik imajlarla gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk şiiri, şehir, Edirne, Balkan Harbi, Rumeli

Edirne in Turkish Poetry after Tanzimat Period

ABSTRACT

It is inevitable that literature, which collects its material from life in a general sense, deals with the city in relation to the place-human relationship. Due to the rich history of İstanbul, which is the top city in the list, is followed by that were the capital of

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi Türk Dili Bölümü, salihkoralp@trakya.edu.tr

Turkish States. One of the cities in question is Edirne. In our study, which limits the scope of our literature with Edirne's poetry after Tanzimat period, it is aimed at reading a poem of a historical and beautiful city. In this kind of reading, it is seen that the city has echoed Turkish poetry with four themes. The first three of these are the disastrous Ottoman wars: 93 War, the Balkan War, and the First World War in Edirne images, which are very limited except for the poems about the Balkan War, the city is a border city with the effects of disastrous wars. Texts, which are the product of the taste of living in a historical and beautiful city, constitute the last category. The two powerful poets of the Republican era, Ahmet Kutsi Tecer and Arif Nihat Asya in this classification where Edirne stands out, are shown with the aesthetic images required by the poetry type.

Key words: *Turkish poem, city, Edirne, Balkan War, Rumeli*

Giriş

Bir şehre edebiyatın şekillendirdiği pencerelerden bakmak, onu aslında bir güzellik avcısı olan sanatla ilişkilendirmek, velhasıl şehri sanata mâl etmek, her şeyden evvel o şehri tarihi ve/veya hâlihazırıyla sevmek, beğenmek ya da şehirle insan arasında bir şekilde oluşan aidiyet hissiyle mümkün olabilir. Yahya Kemal, söz konusu insan-şehir münasebetini İstanbul âşığı bir şair olarak “Bir Başka Tepeden” şiirinde şöyle belirlemiştir: *Yaşamıştır derim en hoş ve uzun bir rüyada / Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan* (Beyatlı 1985: 15)

Şairin, layıkıyla yaşanmış ömür tarifiinden hareketle, bir şehri sevmenin orada doğmak, bir vesile ile bulunmak ya da hiç değilse orada ölmekle mümkün olacağını söyleyebiliriz. Bir şehre sevdalananları, seyyahlardan ayıran da budur aslında. Seyyah, kendi belirlediği bir güzergâhta daimî bir yolculuk hâlinde bulunan, bir şehirde uzun müddet kal(a)mayan, şehirden beğendiklerini alıp beğenmediklerini bırakan, velhasıl şehirden yaşamadan geçip giden bir çerçiye benzer. Oysa şehir sevdalısı, ya burada doğmuş ya da kaderin sevkiyle yolu bir şekilde buraya düşmüş olan insandır. Şehrin güzelliklerinden istifade ettiği kadar çirkinliklerinden şikâyet eden, yokluklarına, acılarına ağlayan, zaferlerine sevinen, diğer bir deyişle şehri ve hayatını içselleştirmiş

olandır. Fakat bir şehrin, bu fizikî birlikteliği yaşamadan sevimleyeceğini söylemek iddialı hatta yanlış bir görüş olabilir. Bilhassa tarihî kıymeti olan şehirler, yalnızca orada bulunanların değil kendisini o millete ait hisseden herkesin muhabbet dairesine girebilir. İstanbul, Bursa, Edirne, Erzurum, Konya, Ankara, Çanakkale ve adını burada saymadığımız birçok kadim Türk şehri uzaktan da sevimli olmakta, bizde hayranlık ve hürmet hisleri uyandırabilmektedir.

Sözünü ettiğimiz gerekçelerle bir şehre bağlanıp onu sanatın malzemesi yapan sanatkâr, bunu sahip olduğu edebî kudretle başarır. Fakat Tanrı'nın sanatkârlık yeteneği bahşetmemiş olduğu insan da güzel ve tarihî bir şehirde yaşamının hazzını tadabilir ya da şehrin yaşadığı olumsuz hadiselerle üzülebilir. Bu hususta sanatkâr, yalnızca hissini ifadeye ondan daha muktedirdir. Yoksa aynı manzara karşısında hemen her insan az çok aynı şeyleri hisseder.

“Her şey biter Edirne bitmez.” diyerek büyük bir iddiada bulunan Süheyl Ünver şüphesiz mübalağa da yapıyordu. Fakat Edirne sevdalısı bir bilim adamı olarak maksadı; Osmanlı'nın Bursa'nın ardından gönlünü kaptırdığı, uzaktaki bir sevgili gibi arzuladığı Rumeli'nin eşliğini gördüğü, bir asra yakın başköşede oturan bir misafir gibi ağırlandığı, İstanbul'u fetih rüyalarının görüldüğü uykulara dalındığı, muradı saltanat olup talihinin sunduğu bir yudum zehre razı olan Cem Sultan'ın ilk masallarını öğrendiği bir şehrin zengin tarihî ve kültürel birikimini ifadeydi elbet. Edirne üzerinde çalışan ya da buna niyetlenenlerin, şehrin çetin bir cevizden farksız olduğunu gördüklerinde bu söz üzerinde bir kez daha düşündüklerini zannederim.

Bu derece zengin bir mazide birikenlerin bir sanat ve kültür şehri olarak hazırladığı Edirne; şehirde edebiyat, edebiyatta şehir gibi başlıkları geniş imkânlarla doldurur. Edirne'nin Türk edebiyatına XV. yüzyıldan günümüze uzanan çizgide sayısı 200'ü aşkın şairle katkıda bulunması (Canım 2015: 17) şehrin şairler yetiştirebilecek bir sanat ortamına sahip olduğunu göstermektedir. Türk edebiyatına ilk olarak

divan şiirinde giren Edirne¹, Batılılaşma süreci Türk şiirinde, 93 Harbi, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı sonrasındaki Yunan işgali gibi tarihî hadiselerin etrafında ve tarihî ve güzel şehir imajları etrafında oluşan kent sevgisinin ürünü olan şiirlerde söz konusu edilmiştir. Şehrin bilhassa tarihî vaziyeti söz konusu şiirlerdeki Edirne imajlarını şekillendiren başlıca husus olmuştur.

93 Harbi Temalı Şiirimizde Edirne

93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nda Edirne, maruz kaldığı işgalle savaşın getirdiği olumsuzlukları yakından hisseden Türk şehridir. Sivil halka yapılan eziyetin yanı sıra şehir yakıp yıkılmış, tarihî dokusuna telafisi zor olan zararlar verilmiştir. Birçok tarihî eser kaçırılmış bilhassa camiler zarar görmüştür. Selimiye Camii Hünkâr mahfilinden sökülen çiniler söz konusu tahribatın en bilindik olanıdır. Rus ordusunun şehre girmesinden önce cephanenin düşman eline geçmemesi için ateşe verilen saray, şehrin savaş kaynaklı bir diğer tarihî eser kaybidir. Şehre bu derece zarar veren işgal 13 Mart 1879'da bitmiş, Edirne yaklaşık bir yılın ardından tekrar Osmanlı Devleti tarafına geçmiştir. (Karal 1975: 277)

93 Harbi ve sonrasında yaşanan işgaller, yaşananlarla sığacağı sığacağı yazılan birçok şiire çeşitli açılardan aksetmiştir. Namık Kemal “Bir Muhacire Kızın İstimdadı”, “Vatan Mersiyesi”, “Hilâl-i Osmanî”, “Vaveylâ”, Abdülhak Hâmid “93'ten Sonraki Felaketlere Bir Nevha” (Uğurcan 2012: 104) adlı şiirlerinde hem yenilgi hem de işgaller sırasında yaşanan elim hadiseler karşısında duydukları üzüntü ve öfkeyi hamasî tarzda dile getirmişlerdir. Savaşa değinen şiirlerin birçoğu, daha çok doğu illerinin işgalini konu edinen ve halk şiiri tarzında yazılanlardır.² Harbin sonrasında işgal edilen, ayrıca Balkanlardan gelen

¹ Şehrin divan şiirine yansımaları hakkında bk. Gürgendereli 2018.

² Bu şiirler için bk. Uçak 1997.

büyük göçmen kabileleriyle başa çıkmaya çalışan Edirne, 93 Harbi temalı şiirimizde çok sınırlı bir yer edinmiştir.

Şairi ve ismi belli olmayan birkaç şiirde Edirne, savaşın mahvettiği insanların sığınacakları bir liman olarak gördükleri ilk Türk şehri olarak gösterilmiştir. Bu şiirlerin birisinde, Edirne muhacirlerin yeni yurdu olarak şu mısralara yansır: *Ağla anam ağla / Moskof boyadı / Rumeli'yi kana / Tükendi takatim yürüyemem / Edirne düşer hangi yana?*(Uçak 1997: 517)

Balkan Harbi Temalı Şiirimizde Edirne

Yeni Türk şiirinin Edirne ile asıl teması Balkan Harbi ile gerçekleşir. Balkanların tamamen kaybedileceği Balkan Savaşları süreci ve sonrasında Edirne, acımasız bir işgalin feci neticeleri ile yüzleşen insanların şehri olarak karşımıza çıkar.

Rumeli'nin kaybıyla neticelenecek olan savaş, 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başlar. Trablusgarp Harbi'nden henüz çıkmış olan Osmanlı ordusu, iki hafta gibi kısa bir sürede hezimetle uğrar. "Edirne müdafii" unvanlı Şükrü Paşa'nın idaresinde gerçekleştirilen meşhur savunmaya rağmen Edirne 26 Mart 1913'te işgal edilir. Sadece Edirne'de 225.000'den fazla insan Bulgar esareti altında açlıktan ölür. Şehir, Enver Paşa'nın komuta ettiği birliklerin 21 Temmuz 1913'te gerçekleştirdiği harekâta kadar işgal altında kalacaktır (Küçük 1992: 24-25).

Balkan Savaşı'nı konu edinen şiirimizde Edirne; bir başkenti kaybetmiş olmanın verdiği utanç ve acı, yaşanan fecaate yakılan ağıt, kutsal mekânlara zarar verilmesinden kaynaklanan öfke, Osmanlı'nın kuruluş ve yükselme dönemlerindeki muzaffer padişahlarını yâd etme, şehrin geri alınmasının verdiği sevinç ve heyecan, dönem siyasetini acizliğini örneklendirme ve tenkit gibi unsurlar etrafında ele alınır. Tüm bunların cihat, gaza gibi maksatları oluşturan din duygusu ile dönemin güçlü ideolojisi olan Türkçülüğün etkisiyle şekillendiğini söylememiz

mümkün görünmektedir.³ Bu açıdan hemen hepsi hamasî tarzda yazılmış şiiirlerdir.

Balkan Harbi teması etrafında Edirne'ye değinen Rıza Tevfik Bölükbaşı, 1869'da bugün Bulgaristan'da yer alan, Edirne vilayetine bağlı Cısr-i Mustafa Paşa (Tsaribrod) kazasında doğar.⁴ (Uçman 2014: 13) “Edirne İçin” şiiirini, şehrin geri alınmasının ardından geçen bir yılın sonunda kaleme alır. Şiiirde, işgalin yarattığı yıkımı sevgilisiyle paylaşan şair, bir vakitler başında Hüma kuşunun dolaştığı, güzelliklerin şehri Edirne'yi, işgal sürecinde bir mezar yerinden farksız görmüştür: *Bir vakit başında hümâ uçardı / Ağaçlar yoluna çiçek saçardı / Bastığın yerlerde çiğdem açardı / Bir yıldır o yerler hep mezar oldu.* / (Uçman 2014: 12)

Rumeli'nin kaybedilmesi karşısında duyduğu üzüntüyü toplamda sayısı altıyı bulan “Hilal-i Giryan” şiiirleri ile yayımlanmamış şiiirleri arasında bulunan “Hâile”de dile getiren Cenap Şehabettin, savaşı herkesin payına düştüğü kadar aldığı “ayb u zillet” hissesi olarak görür. Edirne'ye ise yayımlanmamış olan bir “Hilal-i Giryan”da değinir. Yanya, Manastır, Selanik'le birlikte Edirne, kaybedilen Rumeli coğrafyasını oluşturan şehirdir: *Kızlar paralandı, köy soyuldu / Çiğnendi vatan, ezildi sinem... / Yanya'mla Manastır'im ne oldu? / Kimlerde Selanik'im, Edirne'm* (Kaplan vd. 2011: 271)

Biyografisinde Edirne'nin bulunduğu Mehmet Akif Ersoy, dönem şiiirinde şehre temas eden bir diğeri şairdir. 1893 yılının sonlarından, 1896 yılına kadar aralıklarla Edirne Vilayet Baytarlığı'nda görev yapan Mehmet Akif (Duymaz 2011: 120-121), *Safahat*'ta şehre

³ Balkan Harbi'nin Türk edebiyatındaki akislerini kapsamlı bir şekilde ele alan ilk önemli çalışma Halûk Harun Duman'a (2005) aittir. Balkan Harbi'nin edebiyattaki karşılığını şiiir türüyle sınırlı olarak ortaya koyan önemli bir çalışma da Mehmet Güneş (2011: 183-206) tarafından yapılmıştır.

⁴ Şairin Edirne ile bir diğeri bağlantısı İkinci Meşrutiyet sonrasındaki Edirne mebusluğudur (Uçman 2008: 68).

Balkan Savaşı teması etrafında temas eder. Bizzat bulunduğu Edirne'nin düşman işgaline uğramasına ve yaşanan mezalime derinden üzülen şair, Balkan Harbi'ni vatan toprağında çıkmış bir “yangın”dan farksız görür (Ersoy 2000: 264). *Fatih Kürsüsü*'nde Edirne'yi, “İslam'ın “ahenin sûru”, “Şark'ın cebin-i mağruru”, Osmanlının “ikinci arş-ı tealisi”, dünyanın “birinci mevki-i feyyazı” “darü'l-hilafenin kilidi” (Ersoy 2000: 253) gibi ifadelerle yüceltir. Hilal-salip mücadelesinin yaşandığı şehirde, ikincisinin galip gelmesine kahrolmuştur:

Edirne kal'asıdır gördüğün hisar-ı mehîb; / O zirvesinde biten simsiyah ağaç da: Sâlib / Murad-ı Evvel'i sırtında gezdiren tepeler, / Nasıl rükû ediyor Ferdinand'a bak, bu sefer! / Bizim midir saniyorsun şu yükselen bayrak? / Çeken: Savof... Lala Şahin değil, kuzum iyi bak! (Ersoy 2000: 253)

“Vaiz Kürsü”de şiirinde Bulgar mezaliminin boyutu, Meriç ve Tunca nehirleri ile adı harple özdeşleşen Sarayıçi'nde yaşanan hadiselerle verilir. “Tamtakır adanın tamtakır muhiti” ifadesiyle resmedilen mekân, cephe gerisinde yaşanan en feci sahneleri barındırmaktadır:

Meriç'le Tunca'nın sırtında gördüğün kümeler / Nedir bilir misin? Enkaz-ı tarumar-ı beşer! / Sarayıçi'ndeki biçareler ki hepsi kadın / Kenara vurmuş olan kısmıdır bu ecsadın! / Nazarlarında sönen gözlerin sönlük nazarı; / Kulaklarında civarın enin-i muhtazarı; / Kucaklarında birer na'ş-ı pare pare defîn... / Ecelle uğraşıyor bir yığın kemik... Ne hazin! (Ersoy 2000: 254)

Edirne'de bulunup şehre şiirinde yer veren bir diğer şair diğer şair Enis Behiç Koryürek'tir. Hariciyeci olarak kaldığı Peşte'de geçirdiği yedi yılın ardından yurda döndüğü 1922'de, Trakya işgal edilirken Edirne Vilayeti Umur-ı Hukukiye Müdürlüğü'ne tayin edilmiş, bir müddet kaldığı şehirde resmî vazifesi dışında edebiyat ve Fransızca öğretmenliği de yapmıştır (Tevetoğlu 1971: 4). “Edirne'deki Talebelerime” başlığı altında seçtiği öğrencilerine hitaben yazdığı dörtlükler, saf öğretmenlik hisleriyle kaleme alınmış metinlerdir.

Şair, Balkan Savaşı Edirne'sine iki şiirinde temas etmiştir. “Vatana Mersiye”de Meriç Nehri “gazi unvanı ile akarken (Koryürek 1971: 91) “Ey Meriç”te şehrin geri alınması, sahibine teslim edilen nehir imajı ile ortaya konur (Koryürek 1971: 82-83-84).

Celal Sahir Erozan'ın “Öç” başlıklı iki şiirinde de Edirne; tabii güzellikleri, verimli toprakları ve adıyla özdeşleşen mimari yapıları ile kadim bir Türk şehridir. Balkan Harbi'nde Edirne'yi kaybetmiş olmanın şehrin fatihlerinin ruhlarını rahatsız ettiğini söyleyen şair, “*Sakin sakın Edirne'yi unutma!*” (Enginün vd. 2011: 440) diyerek herkesi intikam hissinde birleştirmeye çalışır.

Balkan Savaşı'nda Edirne'ye şiirinde yer veren bir diğer isim Köprülüzade Mehmet Fuat'tır. Savaşla sığacağı sığacağı yazdığı “Harş Şarkısı”, “Akıncı Türküleri” ile Edirne'ye temas ettiği “Meriç Türküsü” ve “Anadolu Akşamı” (Duman 2005: 144) adlı şiirler, diğerlerinde de gördüğümüz gibi savaş ve getirdiklerini Türkçü ideolojinin etkisiyle yorumlayan hamasî şiirlerdir.

Kemalettin Kamu, Rumeli'nin kaybedilmesini Meriç nehri üzerinden işleyen bir diğer şairdir. “Sınırdı Sular” şiirinde Meriç'in ötesinin Türk toprağı olmamasına üzüldü öfkelenir: *Meriç kıyılarında / Başını büktü atım / Bulgar kurşun atımı / Yunan sekiz on adım* (Turanlıoğlu 1963: 16)

İsmail Zühdi'nin “Diyar- Kin” şiirinde “kederli vatan” imajı, büyük ölçüde Edirne'nin kaybı doğrultusunda oluşur. Şehrin kaybedilmesini bir utanç vesikası olarak gören şair, bunu en ziyade tarihten seçtiğı isimler karşısında yaşar: “*Yok mu kalbinde arzı mahvedecek / Bir hışım, söyle ey vatan, söyle! / Yok mu sinende eski evladın / Yok mu yâdında Osman'ın / Yok mu hûnunda Fatih'in Murad'ın*” (İsmail Zühdi 1329: 238)

“Şehid-i Edirne” şiirinde Abdüllatif Nevzad, çan seslerinin duyulduğı işgal Edirne'sini “baykuşların elinde kalan güzel yuvam” ifadesiyle tanımlar. Şehrin kaybedilmesinin tüm Müslümanlarda kin ve

intikam hisleriyle karşılık bulduğunu söyleyen şair muhtemel bir zaferden emindir:

*Umk-ı dilimde avaz-ı intikam / Âlemle hem-hayat olacak kinlerim benim
/ Ben müminim cihana mezelletle gelmedim / Bir gün Edirne sen
kovacaksın da çanları / Allah'tan isteyip bulacaksın ezanları / Allah'a
en büyük dinin en büyük sözü / Bil ey Edirne! Müslüman'ın sendedir
gözü / Günlerle, haftalarla, asırlarla çarpışan / Canlar yetiştirir
Müslüman'da kan / Ey rabb-i müste'an! / Ehl-i İslam'da yok mu bir
iman? / Yoksa her şey demek sarîh ü âyân / Varsa ey kâdir ü Mennan /
Müslümanlar neden hakir-i cihan? (Abdülâtif Nevzad 1913: 68)*

İhsan Ali Rıza'nın "Ey Meriç" başlıklı şiirinde Edirne'nin tarihî önemi ve tabîî güzellikleri, "büyük hakikat", "serteser bir misal-i cennet" ifadeleriyle yüceltilir. Meriç'i işgalle birlikte can çekişen birinden farksız gören İhsan Ali Rıza, dönem Edirne'sini konu edinen birçok şairde gördüğümüz gibi tarihten aldığı güçle gelecekten ümitlidir: "*Yok hata eyleme uyandı şîr / Medeniyet dilerse dinlemesin / Var iken bizde bir silinmez kin / Diyecektir yarın hesabı verin / Bu hamasetli millet olmaz esir*" (İhsan Ali Rıza 1913: 252)

İskeçeli Mehmed Sıdkı'nın, şehrin alınmasından beş gün önce yazdığını belirttiği "Edirne... Selimiye!.. Geliyoruz..." şiiri de benzer bir ümidi barındırır. Annesini şehrin işgal altında olduğu süreçte kaybeden şair, Edirne'nin kaybını annesinin ölümüyle özdeşleştirir. Zafer ordusunun şehitlerini tebrik edenlerden biri de annesi olacaktır: "*Tes'ide hazırlan geliyor şan ile ordum / Bir ordu ve bir el ki serapa güzel annem* (İskeçeli Mehmed Sıdkı 1339: 1)

Köy edebiyatı hareketinin şiirdeki güçlü sesi olan Mehmet Başaran, "Gülleri Bursa'nın Rumeli Kokar" şiirinde Rumeli göçmenlerinin göçtüğü başlıca şehirlerden olan Bursa'yı kaybedilen Balkanlarla özdeşleştirir: "*Kopsa bir dal Deliorman'dan / Serez Çarşısı'ndan / Kemikleri sızlar Uludağ'ın / Gülleri Bursa'nın Rumeli kokar* (Atasoy 2013: 360) Bu münasebete Rumeli'nin kaybedilmesinin en feci sahnelerini yaşayan Edirne, "solgun yüzlü saraylar" imgesiyle

dâhil edilmiştir: *Bre Çelebi Mehmed Şehzade Murat / Sarayları Edirne'nin neden solgun / Yüzlerinde neyin gölgesi* (Atasoy 2013: 360)

Edirne'nin işgalden kurtarılmasının oluşturduğu sevinç, Şair Nigâr Hanım'ın Edirne'nin İstirdadı"⁵ şiirinde de, saf dinî duygular etrafında söz konusu edilmiştir. Şehrin geri alınmasını "mehib mucizeler"ın eseri sayan şair, Edirne'nin "hikmet-i Hak'la" kurtulduğunu ifade eder (Güneş 2011: 189-190).

Şehrin kurtarılmasının yarattığı heyecan, M. Alaattin'in *Rübab* dergisinde yayımladığı "Edirne Kahramanına" adlı şiirde de söz konusudur. Şiirde Edirne, kurtarıcısı olarak görülen Enver Paşa dolayısıyla geçer. Şiirde, "ey şanlı gazanfer", "ey dest-i pelengâne-i dilhun" gibi ifadelerle yüceltilen Enver Paşa, şehri "seyf-i mutalsam"ıyla fethetmiş bir cihangir portresindedir. (M. Alaattin 1328: 70)

"Ah Edirne" şiirinde şehrin yaşadıklarına "Bulgar hunharı"nın kadın ve çocuklara yaptığı zulüm ekseninde değinen İhsan Ali Rıza, şehrin geri alınması ile oluşan mutluluğun "sermedî bir bahar"a dönüşmesi için dua eder: "*Hursid-i tabdârın / Ye's-âver olmasın oh! / Gülsün şükûfe-zârın / Gülşen içinde olsun / Artık senin hezârın / Âsârı câri olsun / Bir sermedî baharın*" (İhsan Ali Rıza 1913: 188)

El-Medaris dergisinde, "Erzurum mebus-ı esbakı Şevket" imzasıyla çıkan "Güzel Edirne" şiiri, şehrin geri alınması ile oluşan heyecanı hamasi hislerle veren bir diğer metindir. Sivil halka zulmedip mabetleri harap eden Bulgar askerini "vahşi" olarak nitelendiren şair, şehrin Osmanlı için taşıdığı öneme şu mısralarıyla değinir: "*Sensin bütün Osmanlıların canı Edirne / Sensiz olamaz mülkümüzün şanı Edirne / Osmanlılığın şanlı nigehebânı Edirne* (Şevket 1913: 189)

⁵ Nigâr Hanım, hatıratında Edirne'nin geri alınışından duyduğu heyecanla yazdığı bu şiirin, Veliâht Vahdettin Efendi tarafından bestelendiğini yazar (Şair Nigâr 1959: 67).

Birinci Dünya Savaşı Sonrasındaki İşgali Konu Edinen Şiirlerde Edirne

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi gereği işgal edilir. 25 Temmuz 1920'de başlayan işgal iki yıldan fazla sürecek, şehir 11 Ekim 1922 Mudanya Mütarekesi ile Türk tarafına geçecektir. Tıpkı 93 Harbi'ni konu edinen şiirde Edirne'yi ele aldığımız bölümde gördüğümüz gibi burada da Edirne oldukça sınırlı bir şekilde şiire yansımıştır.

Emin Recep Gürel'in⁶ Edirne'nin Yunan işgalinde olduğu 1921 yılında Tırnova-Simin'de yazdığı “Meriç” şiiri, işgal altında olan vatan resmini, artık başka bir milletin nehri olarak akan Meriç vasıtasıyla verir. Nehrin geçtiği yerlerde oluşturduğu tabiat manzaralarının sınırlı olarak tasvir edildiği şiire hüznün ve öfke duyguları hâkimdir. Bu, bilhassa şu mısralarda çok etkili ve belirgindir: *Ruhumdan ruhuna vardır yol yine / Silinip gitse de kalbinden yâdım / Ey Meriç, bizim ol, bizim ol yine! / Yoksa mahşere dek dinmez feryadım* (Tekin vd. 2014: 369)

Şairin aynı yıl yayımladığı “Arda Nehrinde Bir Gurûb” şiiri, içli kalpli” ve “inleyen” nehir imgeleriyle işgalin verdiği acı ve hüznü deşinen, aynı zamanda nehre yansıyan günbatımını tasvir eden güzel bir şiirdir (Tekin vd. 2014: 145).

15 Nisan 1921 tarihli *Dergâh*'ta çıkan Arif Dündar'ın “Edirne'de Sultan Selim Camii” şiirinde Edirne, abidevî ve dinî bir yapının düşman eline geçmesinden kaynaklanan utanç, hüznün ve intikam hislerine sahip insanların yaşadığı şehirdir. Esaretine ve içinde

⁶ 1889 Selanik doğumlu olan şair, bir Rumelili olmasının yanı sıra Garbî Trakya, Cebel, Tırnova, Simin, Şeyh Cuma, Rodop gibi Rumeli merkezli ikametgâhlarda bulunmuştur (Özarslan 2013: 160). Onun, Yahya Kemal'in öğrencilerinden olduğunu söyleyen İnci Enginün, *Dergâh* muhitinde bulunan şairin edebî kabiliyetini de önemser ve onu unutulmayı hak etmeyecek şairler arasında sayar (bk. Enginün-Kerman 2011: 62-63).

yaşadığı şehrin hâline üzülen bir Edirneliden farksız olan Selimiye, birçok felaketselere tanık olmuş bir mabettir. Fakat Yunan işgali bunların en “elimi”dir. “Bugün bir türbeden daha hüzünlü” (Tekin vd. 2014: 26) olan kubbesinden yayılan ezan, kendi cenazesinin ilanıdır. Bu olumsuz manzaranın etkisiyle intikam hissiyle bilenen şair, öcünü almaya imkân vermesi için Allah’a şöyle yalvarır: *Tanrı! Sen işit, ey Rabb-i müntakim! / Kinimin hududu, payanı yoktur! Öcünden geçenin imanı yoktur* (Tekin vd. 2014: 27)

Tarihî ve Güzel Edirne İmajının Oluşturduğu Şehir Sevgisini Yansıtan Şiirler

Tarihî ve güzel bir şehre duyulan ilginin akisleri, Edirne şiirlerinin asıl ağırlık noktasını oluşturmaktadır. Şehrin tarihine duyulan ilgi ve saygı, tabiat manzaraları, abidevî mimarî yapıları, gelenekleri ve festivalleri, serhat kenti olmasının insanında oluşturduğu psikoloji ve Trakya insanın hâlleri, bu tasnife giren şiirlerde görülen ana temalardır. Şehrin birçoğu öğretmen olan yerel şairlerinin de daha ziyade bu temaları tercih ettikleri görülür. Bilhassa Balkan Harbi’nde yaşanan acıların da hatırlandığı söz konusu metinlerde Edirne, hemen her hâliyle sevilen, gurbet durumunda ise özlenen bir şehirdir.

Ahmet Kutsi Tecer ve Arif Nihat Asya, şiirlerindeki Edirne ilgisi ve dikkati ile bu kategorinin en güçlü isimleri olarak öne çıkarlar. Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin iki güçlü isminin Edirne temalı şiirlerinde onların şehre büyük bir saygı ve sevgi ile bağlandıklarını görürüz. Bilhassa Balkan Savaşı temalı hamasi şiirlerde gördüğümüz, edebî kıymetten uzak, zayıf Edirne imajları, ilk olarak onların şiirlerinde gerçek manada güzel ve kıymetli görünmüş, böylelikle Edirne de şiirden okunacak şehirlerin arasına dâhil olmuştur. Her ikisinin de Edirne’de bir müddet bulunmalarının, bu durumun gerçekleşmesinde büyük rol oynadığı muhakkaktır.

Ahmet Kutsi Tecer, şehre olan sevgisini “Bir Gün Edirne’ye Gelirsen”, “Muradiye’de Akşam”, “Şehri Gezerken”, “Ağaça

Sarmaşık”, “Selimiye’nin Minareleri”, “İstanbul Yolundan Selimiye”, “Kırkpınar’da Edirne” adlı şiirlerinde dile getirir.⁷ Şairin 1957 yılında bir müddet Edirne’de bulunduğunu, kitabının “Edirne’den Şiirler 1957” adlı bölümünde yer alan şu ithaf cümlesinden öğreniyoruz: “Orada birlikte geçen günlerimizi anarak bu şiirleri eşsiz eşime armağan ediyorum” (Tecer 2016: 169). Söz konusu şiirlerde oluşan tarihî Edirne imajından hareketle şairin kente bilhassa tarihî oluşu nedeniyle bağlandığını söylemek mümkündür. Söz konusu imaj; aşk, uzağında kalınan şehre duyulan özlem, Selimiye hayranlığı, folklorla tutkun bir şairi cezbeden Kırkpınar güreşleri gibi duygu ve dikkatler etrafında oluşmuştur.

“Bir Gün Edirne’ye Gelirsen”de, şairin Edirne’ye olan sevgisi âşık olduğu kadına olan aşkı ile birlikte yürür. Şiirde Edirne, kendisini ilk kez gören insanı cezbeden, güzel bir şehirdir. Sevdiği kadının Edirne’yi beğenip burada oyalanacağından emin olan şair, Araf’tan gelip ona ve Edirne’ye kavuşacaktır: *İnansam beni özlediğine / Ben de Edirne’ye dönerdim inan* (Tecer 2016: 171)

“Muradiye’de Akşam” şiirinde Edirne, şairin sevdiği kadınla birlikte geçirdiği hoş bir akşam vaktini hatırladığı şehirdir. Muradiye Camii’nin oluşturduğu tarihî atmosferde hatırlanan bir Temmuz akşamı, şehri tarih ve aşkın birbirine karıştığı hususi bir mekân olarak göstermektedir. Tarihî mekânın tesirleriyle bir geçmiş zaman rüyasına da dalan sevgililer, dayandıkları revaklardan Balkanları Türk yapan orduların arasına karışırlar: *Baktık, baktık, baktık o uzaklara, / Orada karıştık giden orduya* (Tecer 2016: 173)

İki zamanlı bir şiir olan “Şehri Gezerken”de Tecer, daldığı “tarih ve zaman” hülyasında “eski bir Edirneli” (Tecer 2016: 174) olarak şehri dolaşır. Burada Edirne, tarih bilgisi ve sevgisi olan şaire bir eski zaman

⁷ Ahmet Kutsi Tecer ve Arif Nihat Asya’nın Edirne şiirlerini tespit eden Yüksel Topaloğlu, ayrıca bunları ayrıntılı bir şekilde tahlil etmiştir (Topaloğlu 2007: 192-211).

rüyası gördürecek özelliklere sahip, tarihî bir şehirdir. Edirnelilerin şehre gelen padişahı karşılamaya gittikleri bir günde bomboş kalan şehirde, asesler peşinde olduğu hâlde şehri gezmiş, nihayetinde omzuna birinin dokunmasıyla bu eski zaman rüyasından uyanmıştır.

“Ağaçla Sarmaşık” (Tecer 2016: 176) şiirinde, Sultan İkinci Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi’nde (Darüşşifa) yaşandığına inanılan bir aşk efsanesi söz konusudur. Bir zamanlar burada bulunan iki hasta genç, iyileşmeleriyle biten aşklarını yeniden canlandırmak yeniden Darüşşifa’ya bir şekilde dâhil olmuşlar, nihayetinde hâllerine acıyan Hızır’ın ilaçlarına kattığı iksirle kız hastanenin bahçesinde bir ağaca, oğlan ise sarmaşığa dönüşmüş. Halk kültürünü bilip seven Tecer’in söz konusu efsaneye dikkatini, şiir anlayışının gereği olarak görmemiz mümkün görünüyor.

“Selimiye’nin Minareleri” ve “İstanbul Yolundan Selimiye” şiirlerinde camiyi anneye, minarelerini dört kız kardeşe benzeten Tecer, anneleri ile kızlarının gök kubbeyi ayakta tuttuğunu söyleyerek esere ve mimarına olan hayranlığını dile getirir: *Üçer şerefeli iki minare / Çiviliyor yere, uçan kubbeyi* (Tecer 2016: 178)

Günümüzde festivali andıran bir organizasyon olarak düzenlenen Kırkpınar Yağlı Güreşleri’ne de hem tarih sevgisi hem de halk kültürüne olan ilgisi nedeniyle değindiğini söyleyebileceğimiz Tecer, güreşleri “Kırkpınar’da Edirne” şiirinde söz konusu eder. Şiirde Edirne, tarihî manzarasıyla bütün bir vatani temsil eden şehirdir: *İşte Sultan Selim, dört minaresi / İşte bir velvele / İşte baştanbaşa şehir... Neresi / Bu kadar tamamlar bize vatani?* (Tecer 2016: 179)

1948’de geldiği Edirne’de iki yıla yakın bir süre öğretmenlik vazifesiyle bulunan Arif Nihat Asya (Yıldız 2011: 31), sahip olduğu tarih bilinci ve memleket sevgisi ile Edirne’ye büyük bir saygı ve sevgiyle bağlanmıştır. İki yıldan daha az bir süre bulunduğu Edirne, sahip olduğu tarihî zenginlikleri ve tabî güzellikleriyle şairi o derece etkiler ki şairin temalarında “büyük değişmeler” oluşturur (Özbalcı

2011: 106). Bu değişimin başlangıcını oluşturan Edirne şiirleri şunlardır:

“Edirne Kasidesi”, “Edirne”, “Kırkpınar I” Kırkpınar II”, “Lârî Camii”, “Muradiye”, “Selimiye”, “Kırkpınar” ve yine “Selimiye” başlıklı dört rubai ve camiin açılışına tarih düşürdüğü “Selimiye’nin Açılışı” adlı rubai. Görüldüğü üzere, ilk üç şiir haricinde hususi olarak şehrin mimarî yapılarını konu edinen Arif Nihat, bunu sahip olduğu Türklük ve İslamiyet şuurunu, tarih sevgisi ve güçlü söyleyişini ile yapar.

Edirne’yi; camileri, çeşmeleri, semtleri, nehirleri, art arda yaşadığı işgallerin yarattığı yorgunluk ve tahribat, Kırkpınar güreşleri gibi dikkatler doğrultusunda resmeden “Edirne Kasidesi”⁸, manzum tertip edilmiş bir gezi rehberinden farksızdır. Edirne’yi “eski eserler kamusu”, “Türk’ün Trakya’daki tapusu” gibi imajlarla yücelten şair, Yahya Kemal’in İstanbul sevgisini dile getirdiği şiirlerini anımsatan şu mısralarla bitirir: *Biz geldik, gideriz... doğacaklara / Edirne’de doğmak arzusu gelir* (Asya 1967: 17)

Biz ne zengin haritalar gördük / Gördük Arda’lı Tuna’lı (Asya 2018: 93) mısraları ile başlayan “Edirne” şiirinde Arif Nihat, barındırdıkları ile bir imparatorluk şehri olduğunu fazlasıyla kanıtlayan Edirne özelinde “debdebeli, tantanalı” bir devir olarak nitelendirdiği Osmanlı’nın çöküşüne üzüldür. Akınlar ve fütihat devrinin “bahtiyar yıllar” bahsettiği Edirne, orduların geçiş güzergâhı olduğu dönemlerinden çok uzak bir görüntüdedir. Bu bakımdan tıpkı imparatorluk gibi “talihsiz”dir. Söz konusu Edirne manzarasına zamanın tahribatını da ekleyen şair, böylelikle oldukça olumsuz bir şehir portresi oluşturmuştur. “Kırık mezar taşları”, “kırık çeşmeler”le altı çizilen bu “kırık” görüntü, zelzeleler, seller gibi doğa hadiselerinin eseri olsa da, şairin öfkesi kadim bir şehri bu derece ihmal eden siyasete

⁸ “Edirne’nin Camileri” ya da “Edirne Destanı” adıyla da şairin muhtelif şiir kitaplarında ve antolojilerde yayınlanmıştır. Biz en çok geçen adını tercih ettik.

olsa gerekir. Şairin şehirde bulunduğu yıllar dikkate alındığında bu eleştirinin 1950 öncesi siyasetini hedef aldığını söylemek mümkün görünüyor. Edirne'ye tarihî gerçekliğini kaybettiren bu durum, şehri aslında yalandan ibaret olan “masal”ın insafına bırakmıştır: *Edirne tarihini sil / Ve yaz Edirne masalı* (Asya 2018: 95)

Arif Nihat, oldukça karamsar bir ruh hâliyle çizdiği ihmal edilmiş, bakımsız Edirne imajlarını, “Lârî Camii” ve “Muradiye” şiirlerinde söz konusu yapıların hâlihazırdaki olumsuz durumları üzerinden devam ettirir. Yoksul ve yetimlerin sığındığı bir harabe olarak resmettiği Lârî Camii'nin durumuna çok üzülen şair, onu can çekişen bir insana benzetir. Şaire göre camii bu hâli, şehrin bilindik camilerine yönelen ilgi ve dikkatin Lârî'den esirgenmesidir: *Selimiye'nin, Muradiye'nin / Kitapta yeri var... / Onu kim arar, / Kim sorar* (Asya 1967: 12) Doğanın, zamanın ve insanın tahribatıyla kubbesi çatlamış, yazıları sağanaklarda silinmiş yapı, şiirin sonunda kendi salâsını verecektir.

“Muradiye” şiirinde, camii Lârî'den farklı olmayan tasvirlerini okuruz. Neylerin üflendiği, “şakrak şadırvan”ından sular aktığı makbul zamanlarından çok farklı bir görüntü veren cami, yine de çinileriyle güzeldir.

Arif Nihat, Selimiye şiirlerinin ilki olan “Selimiye” şiirinde, şairin camiye, mimarına ve bu ikisini oluşturan zamana olan hayranlığını hamasi tarzda dile getirmektedir. Oldukça uzun bir şiir olan metinde Selimiye, şehirdeki tarihî mirası, sanatın gelebileceği en üst noktadan izah eden efsanevi bir yapı olarak gösterilmiştir. Bu bakımdan cami, hem “kuvvetin tuğrası”nı hem de “sanatın mührü”nü birlikte taşır. Fakat Edirne'yi daima bir eski zaman hülyasında görüp seven şaire göre ancak “Edirne'nin altın devri”nde gerçek manada şaşaalı ve güzeldir: *Ne bilsin Selimler, ne bilsin Sinan / Ki avlun bu kadar küçülecekti / Ey ilahî kubbe sana bir avlu, bir / kıta gerekti* (Asya 1967: 18)

Arif Nihat'ın "Selimiye" başlıklı dört rubaisinde de cami, şairin "Selimiye" şiirinde oluşturduğu imajlardan farklı bir görüntü vermez. Yalnızca şairin tarih düşürme merakını⁹ Edirne'den örnekleyen "Selimiye'nin Açılışı" rubaisini veriyoruz:

Hicrî 982

Kutlu olsun başarın... gayri Sinan / Seni her dil anacak her yerde / Dedi tarih, sana sünbül getirip / Bunu açtırdı elin mermerde (Asya 2015: 92)

"Kırkpınar" şiirinde kentin tarihî manzarasına bu kez yağlı güreş üzerinden değinen Arif Nihat, güreş meydanının hiçbir zaman boş kalmadığını söyler: *Dünya boş kalmamış... Güreş takviminin / Doğmuş her mevsiminde bir Kurtdereli* (Turanlıoğlu t.y: 23)

Niyazi Akıncıoğlu'nun¹⁰ "Edirne" şiirinde şehir; nehirleri, köprüleri, Bülbül Adası, Kıyık gibi mekânlar ile buralardaki tabii güzellikleri ile övülür. Tıpkı Arif Nihat ve Ahmet Kutsi Tecer gibi o da ahenkli ve veciz bir söyleyişi, şiir türünün istediği yoğunlukta vermeyi başarmış, şehrin tarihiliğini sınırlı şairlik kabiliyetleriyle hamasi formlarda verebilen şairlerden çok farklı bir Edirne portresi oluşturmuştur:

Burda her şey / bakır hüsnüne hayran / Seyreler cemalini eğilmiş suya / mermer ihtişamında serhadd-i vatan. / Aşına bir çehre sezer belki diye / devr-i saltanatından Edirne; / bir deste alev güldür, mahzun, / yâr elinden düşürülmüş şimdi suda / Ve sular; / şimşir kelamı dilinde / destan okur okur akar. / Ve bihaber Yıldırım'da bir evcikte akan sudan, uçan kuştan / yeşil dut yaprağında / ak bir ipek böceği / kozasını dokur

⁹ Şairin tarih düşürme sanatına olan ilgisi için bk: Yakıt 2011.

¹⁰ 1919'da Kırklareli'de doğan, doğduğu şehirde uzun yıllar avukatlık yapan Niyazi Akıncıoğlu, bu yönüyle Edirne ve muhitini tanıyan bir şairdir. Türk şiir geleneğinden kopmadan toplumsal gerçekçi çizgide eser veren şairin, Edirne şiiri dışında, Bursa'ya da yazdığı güzel bir şiiri vardır (Kurdakul 1991: 259). Şiirleri ölümünün ardından *Umut Şiirleri* adıyla kitaplaştırılan şair hakkında ayrıca bk. Can 2003: 297-309.

dokur ölüir. / Uyanır veda etmiş gibi artık uykuya, / konuşan bir dil olur / bülbül sesi yağmur gibi Bülbül Adası'nda (Kurdakul 1992: 263)

Şairin bir diğer Edirne şiiri “Meriç”tir. “Edirne” şiirindeki başarılı kompozisyonu ve gelenekle uzlaşan yeni söyleyişini ilk dönem şiirlerinden olan “Meriç”te göremeyiz. Yıllardır yabancı topraklarda doğan Meriç, çektiği yurt hasretine rağmen, hâlâ “bahar ve kızıl akşamlar”ın oluşturduğu güzel bir tabiat manzarasında insana “tatlı rüyalar” gördürecek derece güzeldir.

Edirne’de görev yapmış öğretmen-şairlerimizden olan Halide Nusret Zorlutuna¹¹, Edirne’ye beş şiirinde yer verir. Şairin tarihe ve vatanına duyduğu sevginin tesiriyle yazdığı şiirler hamasi tarzdadır. “Edirne’de Bayrak”ta Selimiye Camii’nin minareleri arasında dalgalanan bayrak hür yaşamı simgeler: *Fakat ancak Sultan Selim minareleri arasında / gördüğüm an / Anladım “Bayrak”ın ne olduğunu!.. / Anladım ne demektir kurtulmuş Vatan / Hür Vatan!* (Zorlutuna 2008: 141)

“Edirne’de Sultan Selim Minareleri”, Selimiye’nin asırların getirdiği tahribattan etkilenmeyen sağlamlığına övgüdür: *Dört yüz yılın güneşi / Geçmiş üzerlerinden onlara dokunmadan / Asırlar kıyamamış bozmağa bu vakarı / Ölümsüz sanatında yaşıyor Koca Sinan* (Zorlutuna 2008: 142)

Edirne’deki öğretmenlik yıllarında kaleme aldığı “Gurbette Kandil”, şairin İstanbul’dan ve ailesinden uzakta geçirdiği ilk kandil gecesinde kapıldığı daüssılanın etkisiyle yazılmıştır. Selimiye Camii’nin kandil akşamındaki “ulu ve güzel” hâli bile ona hicranını unutturamamıştır: *Minarelerde bile “hicran vardı”, okudum / Gözlerim dalyorken güzel “Sultan Selim”e* (Zorlutuna 2008: 225) Kitaplaşmamış

¹¹ Dönemin edebiyat muhitinde tanınmış bir şair olarak 1924 yılında Edirne’ye gelen Halide Nusret, Edirne Darülmuallemi’nde iki yıl öğretmenlik yapar. Birçok eserini Edirne’de kaleme aldığı gibi Binbaşı Aziz Bey’le burada evlenmiştir (Coşkun 2010).

şairlerinden olan “Sultan Selim ve Sinan”, şairin karamsar bir ruh hâliyle yaşam sevgisi kaynaklı coşkunsuzluk hâli arasında gidip geldiği şiiirdir. Şairin Edirne’de bulunduğu 1924 yılında yayımlanan şiiirde, “güzel, ulvi ve büyük” olan Selimiye Camii ile mimarı Sinan zayıf imajlarla hatırlanmaktadır.

Az sayıda şiiir yazan, daha ziyade “Bu Vatan Kimin?” şiiiri ile bilinen edebiyat tarihçisi Orhan Şaik Gökyay, 1931-1934 yılları arasında Edirne’de öğretmenlik yapmıştır (Erünsal 1996: 144). “Üç Nehir” şiiirinde Edirne’yi; Tunca, Arda ve kendi gönlünde akıp giden, mazi hasreti, gurbet ve ayrılık hislerinden müteşekkil bir nehir dolayısıyla sınırlı olarak andığını görürüz.

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi’ndeki öğreniminin hemen ardından Edirne Lisesi’ne edebiyat öğretmeni olarak atanan Nihat Sami Banarlı (Güngör 1992: 51), Meriç Nehri’ne olan sevgisini “Meriç Türküsü”nde dile getirir. Tunca ve Arda nehirlerine Meriç’i tercih etmiştir: *Meriç budak budak daldır / Edirne dallarda güldür / Tuna’yu andıran seldir / Gönlüm Meriç’te Meriç’te* (Turanlıoğlu 1963: 8)

Tarih, millet ve Atatürk sevgisi ile oluşturduğu millî romantizm anlayışını şiiirinin gayesi yapan Behçet Kemal Çağlar, Edirne’ye tespit edebildiğimiz kadarıyla üç şiiirinde yer verir. “Selimiye Destanı” şiiirinde Selimiye’nin muazzam kubbesini göğün sekizinci katı olarak gören şair, kubbenin bir inşa faaliyetinden ziyade dinî bir vecd hâliyle yapıldığını ifade eder: *Habbe habbe değil bu, kubbe kubbe, / İmanın kaynayıp taşması mı ne?* (Halıcı t.y: 66) Şiiirde Edirne, başkent kimliği ile yüceltilirken, şairin şehre olan sevgisi şu mısralara yansımıştır: *Ayrılamaz kaderimiz, bahtımız: Göğe mühürlüdür sende ahdımız; / Ayrılamaz kaderimiz, bahtımız; / Edirne! İkinci payitahtımız! / Bizce sen bir yana, dünya bir yana!* (Halıcı t.y: 66)

“Meriç’te Akşam” şiiirinde nehre yansıyan bir akşam vaktini tasvir eden Behçet Kemal, Balkan Harbi’nden bu yana yabancı

memleketlerde doğan Meriç'in bu kısmını kirlenmiş bulur. Meriç, ancak Türk tarafında kirlerinden arınır: *Sular diyor: Bu hız, ne hırs ne hile / Kirlendik yabancı bayraklarıyla / Teyemmün edip Türk topraklarıyla / Denizlere ak, pak geçer gibiyiz* (Turanlıoğlu 1963: 12) Edirne'nin dinî-tarihî görüntüsünü çok güzel ifade eden “minareler ormanı” benzetmesi de de aynı şiirde geçmektedir.

“Bir Sınırdan Bir Sınıra” şiirinde bir eski zaman rüyasına dalan şair, Osmanlı'nın fütihat devrine gider. Arda, Meriç ve Tunca boylarında yaptığı gezintinin ardından ruhu Selimiye'ye sığınarak huzur bulmuştur.

“Cazgır” şiirinde adını vermediği bir güreş meydanını tasvir eden Attila İlhan, birçok açıdan Kırkpınar güreşlerini hatırlatan bir er meydanı tasviri yapar. Davul zurnanın başpehlivan havası çaldığı bir sahnede, Kırkpınar'ın büyük isimleri Yusuf'la Aliço'nun hatırası ile “her biri bir özge diyarda başpehlivan” olan yiğitler er meydanına çıkarlar. Güreş, peşrevin ardından başlayacaktır (İlhan 2016: 116).

Yayımlanmış birçok şiir kitabı, bir kısmı Edirne şiirlerini içeren 12 antolojisi ve yine uzun yıllar boyunca çıkardığı *Damla* dergisi ile dikkat çeken Uluğ Turanlıoğlu Kırklareli'nde doğmuş olmasına rağmen ömrünün 61 yılını Edirne'de geçirmiş bir Edirne sevdalısıdır (Canım 2015: 601). Bu bakımdan Edirne'nin yerel şairlerinin en velût ismidir. Halk şiiri tesiriyle yazdığı şiirlerini şu şekilde tasnif etmek mümkün görünüyor: Tarihî Edirne, Edirne Sevgisi, Edirne Manzaraları. Şehri bu temalarla sevip yücelten şair, bilhassa “Edirne Destanı”nda, şehre beslediği muhabbet ve hayranlık hislerinin oluşturduğu tarihî Edirne imajını başarılı bir şekilde ortaya koymuştur.

1931 yılında Edirne'de doğan Mustafa Yıldırım, asıl mesleği olan hekimliğin yanı sıra (Canım 1995: 613) doğduğu topraklara olan sevgisini yazdığı şiirlerle ortaya koyar. “Edirne'ye Sesleniş”, “Edirne'ye Selam”, “Edirne'miz”, “Dünkü Edirne”, “Edirne'yi Özleyiş”, “Tek Beldesin” (Yıldırım 2001: 18-25-32) gibi şiirlerinde,

tarihî Edirne imajını şehrin tabîî güzellikleri, mimari yapıları gibi dikkatler üzerinden oluşturmuştur. Hayatının büyük bir kısmı Edirne dışında geçen biri olarak Edirne temalı şiirlerine gurbet hissi hâkimdir.

Edirneli şair, bestekâr Beyazıt Sansı çoğu marş tarzında bestelenmiş şiirleriyle şehrin tanıtımında rolü olan önemli bir isim olarak dikkat çekmektedir. Bilhassa Edirne Belediyesi tarafından tarihî Kırkpınar yağlı güreşlerinin resmî marşı olarak kabul edilen “Kırkpınar Marşı” ile öne çıkan Sansı, “Edirne Türküsü Marşı”, “pir” imgesiyle dikkat çeken “Mabetler Sultanı Pir Selimiye” “Ölme Meriç” gibi bir kısmı bestelenmiş şiirleriyle Edirne’yi Türk tarihinin kadim şehri olarak gösterir.

Yeni Türk şiirinde Edirne, bu isimlerden başka tespit edebildiğimize göre sayısı 100’ü aşkın şair tarafından konu edinilmiştir. Bu yazıda söz konusu isimlerin hepsine yer verebilmek tabiatıyla mümkün değildir. Çoğunlukla bölgenin insanı olan ya da şehirde uzun yıllar çeşitli vazifelerle bulunan bu isimlerden birkaçının ismini Edirne sevdalı şairler olarak saymak durumundayız: Mehmet Ağırgan, Özlem Ağırgan, Necdet Tezcan, Metin Barbaros, Cemil Çalıklardan, Filiz Çırpıcı, Muhterem Durmuş, Mehmet Göklen, Sabiha Gürol, Celal Kalezade, Saim Metin, Fazlı Mısırlı, İlyas Ocak, Nefise Öztürk, Halil Türkân, Hasan Tahsin Arıkan, Saim Metin, Abdülkadir Güler, Suat Önengüt, Akif Hikmet Karazeybek, Muhsin Durucan, Mehmet Bozkurt Esenyel vd.¹²

Sonuç

Edirne, Tanzimat sonrası Türk şiirine köklü mazisinin izleri, büyük savaşlardan kaynaklanan dramı, ihmali ve tabîî güzellikleri doğrultusunda aksetmiştir. Edebiyat-şehir münasebetine yeni bir başlık ekleyecek olan bu durum, büyük ölçüde şehrin Osmanlı’ya bir asırlık

¹² Bu şairler ve daha fazlası için bk. Canım 1995; *Edirne’den Esintiler*, 1998; *Edirne Şairleri 2001*, 2001.

başkentliği dolayısıyladır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'de Konya'ya verdiği daimî başkentlik payesinin, edebiyat-şehir münasebeti çerçevesinde Edirne için de geçerli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir Osmanlı başkenti olarak Edirne'nin yaşadığı acılara ve her türlü ihmale rağmen hâlâ tarihî, güzel ve bizim görünmesinin hikmeti Tanrı'nın başkentlere verdiği bu imtiyazdan kaynaklansa gerek. Kendisinden başkasını taşra kalmaya mahkûm eden İstanbul'a rağmen Edirne'nin, edebiyatımızda esaslı bir yeri doldurması da bu yüzdendir. Şehir temalı edebiyatta bu kadim başkent in kapladığı yer fethedildiği günden bugüne büyümektedir. Şöyle ki, bu yazının konusu olmayan roman, hikâye ve tiyatro türlerinde de Edirne birçok açıdan söz konusu edilmiştir. Tüm bunlar Edirne'yi gezilesinin yanında okunası şehirlerin arasına dâhil ediyor.

Kaynaklar

- Abdüllatif Nevzad (1913). “Şehid-i Edirne”. *Sebilürreşad*, S. 10, s. 68.
- Asya, Arif Nihat (1967). *Dualar ve Âminler*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Asya, Arif Nihat (2008). *Ses ve Toprak*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Asya, Arif Nihat (2015). *Fatihler Ölmez ve Takvimler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Atasoy, Ahmet Emin (2013). *15. Yüzyıldan Bugüne Rumeli Motifli Türk Şiiri Antolojisi*. Bursa: Nilüfer Belediye Başkanlığı Yayınları.
- Beyatlı, Yahya Kemal (1985). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Bölükbaşı, Rıza Tevfik (2014). *Serâb-ı Ömrüm*. Haz. Abdullah Uçman, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Can, Esat (2003). “M. Niyazi Akıncıoğlu ve Edirne'ye Dair Şiirleri”. *I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Edirne: Edirne Valiliği Yayınları, s. 297-309.

Canım, Rıdvan (1995). *Başlangıcından Günümüze Edirne Şairleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Coşkun, Betül (2010). *Halide Nusret Zorlutuna Hayatı-Eserleri-Fikirleri*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Duman, Halûk Harun (2005). *Balkanlara Veda*. İstanbul: Duyap Yayıncılık.

Duymaz, Recep (2011). “Mehmed Âkif Ersoy’un Edirne Yılları”, *Mehmed Âkif Ersoy*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Enginün İnci ve Zeynep Kerman (2011). *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri I Şiir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ersoy, Mehmet Akif (2000). *Safahat*. Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Gonca Yayınevi.

Erünsal, E. İsmail (1996). “Orhan Şaik Gökyay”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, s. 144-146.

Güneş, Mehmet (2011). “Rumeli’nin Kaybının Türk Şiirindeki Akisleri”. *Türkbilig*, S. 21 s. 183-206.

Güngör, Şeyma (1992). “Nihad Sami Banarlı”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, s. 51-53.

Gürgendereli, Müberra (2018). *Osmanlı Dönemi Şiirinde Edirne*. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.

Halıcı, Feyzi (t.y.). *Parlamentar Şairler*. Ankara: TBMM Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

İhsan, Ali Rıza (1913). “Ah Edirne”. *el-Medaris*, S. 12, s. 188.

İhsan, Ali Rıza (1913). “Ey Meriç, *el-Medaris*, S. 16, s. 252.

İlhan, Attila (2016). *Sisler Bulvarı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

İskeçeli Mehmed Sıdkı (1339). “Edirne, Selimiye!.. Geliyoruz...”. *Trakya Bilgi Demeti*, S. 2, s. 1.

İsmail Zühdi (1329). “Diyar-ı Kin”. *Rûbab*, S. 58, s. 238.

Kaplan, Mehmet vd. (2011). *Cenab Şehabeddin'in Bütün Şiirleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karal, Enver Ziya (1975). *Osmanlı Tarihi*. C. VIII, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Koryürek, Enis Behiç (1971). *Miras ve Güneşin Ölümü*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Kurdakul, Şükran (1992). *Çağdaş Türk Edebiyatı III*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Küçük, Cevdet (1992). “Balkan Savaşı”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, s. 23-25.

M. Alaattin (1328). “Edirne Kahramanına”. *Rûbab*, S. 48, s. 70.

Özarlan, Ersin (2013). “Emin Recep Gürel'in Dergilerde Kalan Kalem Mahsullerinden On İki Şiiri ve Terbiyevî Bir Monoloğu”. *Millî Eğitim*, S. 200, s. 159-179.

Özbalcı, Mustafa (2011). “Şairliği ve Şiirleriyle Arif Nihat Asya” *Arif Nihat Asya*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 94-153.

Şair Nigar Hanım (1959). *Hayatımın Hikâyesi*. İstanbul: Ekin Basımevi.

Şevket (1913). “Güzel Edirne”. *el-Medaris*, S. 12, s. 89.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2008). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tecer, Ahmet Kutsi (2016). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Tekin, Arslan ve Ahmet Zeki İzgöer (2014). *Dergâh*. C. I, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Topaloğlu, Yüksel (2007). “Ahmet Kutsi Tecer ve Arif Nihat Asya’nın Şiirlerinde Edirne”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 1, s. 192-211.

Turanlıoğlu, Uluğ (1963). *Şiirimizde Edirne*. Edirne: y.y.

Turanlıoğlu, Uluğ (t.y.). *Edirne ve Kırkpınar Şiirleri*. Edirne; y.y.

Uçak, Nurcan (1997). *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nin Türk Edebiyatındaki Akisleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Uçman, Abdullah (2008). “Rıza Tevfik Bölükbaşı”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, s. 68-70.

Uğurcan, Sema (2012). “Türk Sanat ve Edebiyatında 93 Harbi”. *Edebiyatımız I Edebiyat-Tarih İlişkisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 102-112.

Yakıt, İsmail (2011). Arif Nihat Asya’nın Tarih Düşürme Sanatındaki Yeri”. *Arif Nihat Asya*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 395-411.

Yıldırım, Mustafa (2001). *Şiirler*. Edirne: y.y.

Yıldız, Saadettin (2011). “Arif Nihat Asya’nın Hayatı ve Şahsiyeti”. *Arif Nihat Asya*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 13-75.

Zorlutuna, Halide Nusret (2008). *Bütün Şiirleri*. Haz. Betül Coşkun, İstanbul: Timaş Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, it is discussed how Edirne, a century-old capital of Ottoman Empire, is reflected on Turkish poetry after Tanzimat. Edirne, which is a cultural city with its rich history, has been extensively studied in our poetry in the period from divan literature to present-day poetry. Nevertheless, the place of Edirne in Turkish poetry after Tanzimat has not attracted the attention of the researchers. Therefore, our study is expected to fill the gap in the field.

Edirne, Turkish poetry after the Tanzimat period of the Ottoman War, three disastrous three war, 93 War, the Balkan War, the World War I centered on the reflected. The poems written in this direction have been the interpreter for the feelings of pain, sadness, anger and revenge given by the occupation of an Ottoman capital. In this respect, almost all of them are in the style of a heroic. Disturbances such as the destruction of wars to the city, the disintegration of socio-cultural life, the shame of losing a capital are common themes repeated in these poems. Heroic Edirne poems are devoid of the aesthetic form required by the type of poetry except for the texts of one or two names such as Mehmet Akif.

In these kinds of poems, Edirne was seen as a memory of Rumeli land lost during the war. Among the poems included in this category, Mehmet Akif Ersoy's poems of Edirne are the most effective images of war poems. Akif is saddened by sincere feelings from the great empire of the Ottoman state, which became a state facing the danger of losing its sovereignty. He describes the Balkan War as a major disaster. The poet who lived in Edirne between the years of 1893-1896 reflects Edirne as the unfortunate city that suffered the most painful consequences of the war. In these poems, the Bulgarian persecution is given with striking scenes. Rıza Tevfik Bölükbaşı, Şair Nigâr Hanım, Celal Sahir Erozan and Kemalettin Kamu are some of the poets who work in Edirne with the same images.

We must say that our poets' interest in a historical and beautiful city really filled the Edirne title in our poem. The three great wars are bad and a memory of the past in these poems. In this respect, Edirne is a beautiful and historical city. This classification, the two strongest names of Turkish poetry in the era of the Republic, Arif Nihat Asya and Ahmet Kutsi Tecer have been filled alone. Both of them lived in Edirne for a while and they were connected to the city with their sense of love and respect. With its rich history, historical works and natural beauties, Edirne was first reflected in their poems with aesthetic images.

As far as we can find, Tecer has written seven poems about Edirne. In these poems of Tecer, the poet's love for Edirne is intertwined with the woman he loves. In addition, his interest in folklore made him the poem "Kırkpınar'da Edirne". Arif

Nihat Asya, who is one of the important names of Turkish ideology in the period poetry, was praised in Edirne as one of the important cities of Turkish history. Arif Nihat, who touched upon the neglect of Edirne for the period politics, is upset with sincere feelings about Lari and Muradiye mosques.

Apart from Arif Nihat Asya and Ahmet Kutsi Tecer, like them, poets who were born in Edirne and who had no physical connection with the city such as Attila İlhan, wrote poems about Edirne. The painful memories of the three great wars, the fascination with the historical structures of the city, especially Selimiye, the natural landscapes of the Arda, Meriç and Tunca rivers, the people of the region, the wrestling of Kırkpınar are the main Edirne themes in these poems.

As a result, we can say that the interest of Edirne in our poetry after the Tanzimat period, confirms the relation between literature and the city in many respects.

İmren, Mine ve Hasan Gürkan Tekman (2019). "The Relationship Between Media Multitasking, Working Memory And Sustained Attention". *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, Vol. 20, Iss. 37, p. 1075-1100.

DOI:
Research Article

THE RELATIONSHIP BETWEEN MEDIA MULTITASKING, WORKING MEMORY AND SUSTAINED ATTENTION*

Mine İMREN**

Hasan Gürkan TEKMAN***

Sending Date: November 2018

Acceptance Date: March 2019

ABSTRACT

Using more than one device simultaneously is almost inevitable in our daily lives because we face an overload of information and digital devices. As a result, the effects of multitasking on working memory and sustained attention have become a popular research topic in the literature, even if with inconsistent results. The current study aims to examine the effects of media multitasking behavior on sustained attention and working memory with a sample of Turkish young adults. Continuous Performance Task (CPT) and Digit Span tasks were employed for sustained attention and working memory, respectively. The results showed that media multitasking correlated positively with digit span task performance and negatively with the reaction time of false response in the CPT task. That is to say, media multitasking may improve working memory performance but inhibit maintaining attention. The results are discussed in the light of theories of limited capacity, multiple resources, and neural plasticity.

Key words: *sustained attention, working memory, media multitasking, neuroplasticity, cognitive capacity*

* The present research is a part of master's thesis which was submitted to Social Sciences Institute of Uludağ University on September 16th, 2015.

** Researcher Assistant, Kırşehir Ahi Evran University Faculty of Arts and Science Department of Psychology, mine.imren@ahievran.edu.tr

*** Prof. Dr., Bursa Uludağ University Faculty of Arts and Science Department of Psychology, tekman@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 20 Sayı: 36 / Volume: 20 Issue: 37

Çoklu Medya Görevi ile Çalışma Belleği ve Sürekli Dikkati İlişkisi

ÖZET

Teknoloji çağında doğan ve büyüyen gençler, dijital cihazları az bir çaba ile adeta uzman düzeyinde kullanabilmektedir. Öyle ki, birden fazla medya cihazının eş zamanlı veya aralarında geçişler yapılarak kullanımı olarak tanımlanan Çoklu medya görevi (ÇMG) davranışı özellikle gençler tarafından sıklıkla gerçekleştirilmektedir. Teknoloji tüketimi günden güne artış gösterirken, teknoloji kullanımının bilişsel düzeydeki sonuçları ile ilgili çalışmalar da artış göstermektedir. Ancak bu çalışma sonuçları özellikle çalışma belleği ve sürekli dikkat yetileri açısından karmaşık sonuçlar ortaya koymaktadır. Mevcut araştırma ise, daha önce çalışılmamış olan Türk gençleri örnekleminde çoklu medya davranışı ile sürekli dikkat ve çalışma belleği performansları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada çalışma belleği ve sürekli dikkat yetilerini ölçmek için sırasıyla, Sayı menzili ve Sürekli performans testi (SPT) görevleri kullanılmıştır. Sonuçlar, daha yüksek ÇMG bildiriminin daha iyi çalışma belleği performansı ile ve daha kötü sürekli dikkat performansı ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Elde edilen bulgular, kapasite ve çoklu kaynak teorileri ile nöroplastisite ışığında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: sürekli dikkat, çalışma belleği, çoklu medya görevi, nöroplastisite, bilişsel kapasite

Introduction

The network era offers us an inevitable technological environment which is available at all hours of the day and night. Since almost all media devices have some common functions, they can be used interchangeably or simultaneously for the same or different purpose. This kind of media usage, which offers us opportunity for saving time is called “*Media multitasking*” (Ophir et al. 2009; Lang et al. 2015) and it is widespread especially among teenagers (Voorveld et al. 2013: 392; Van der Schuur et al. 2015: 204) who are growing up in the digital environment by adapting to it (Choudhury et al. 2013). The “screenagers” (Choudhury et al. 2013: 2) use many digital tools in this manner and can use their smartphones for social media networks while watching TV and using computers for reading news.

Turkey is a developing country that has a large young population who consume technology rapidly. Turkish Statistical Institute (TÜİK) reported that the internet (84,3 %) is the most common information and communication technology (ICT) followed by the computer (68,4 %), and overall usage statistics showed that while cell phone or smartphones (97 %) are most popular digital tools, notebook (36,4 %) and tablet (30 %) usage is increasing (TÜİK 2016). According to a large-scale online research in 37 countries, young people in Turkey spend 36 % of their online time with media multitasking. That is comparable with America (41 %) and some Europe countries (Spain, Italy, Germany, France, Czech Republic, Poland, Hungary, Romania and Slovakia) (average 32,5 %) where most of the studies on multitasking effects were executed (Kantar Millward Brown 2014a). Although, intensive media multitasking among young persons alerted researches to the possible cognitive effects of the media multitasking (e.g. Ophir et al. 2009; Colom et al. 2010; Cain et al. 2011; Minear et al. 2013; Yap et al. 2013; Unchapher et al. 2016), there is no research about media multitasking and its cognitive effects in Turkey, which has a large young population. Because of that reason, the main aim of the study is examining relationship between media multitasking intensity, working memory, and sustained attention in the Turkish young population.

In the literature participants are generally divided into two groups as heavy and light media multitaskers by their Media Multitasking Index scores (MMI, Ophir et al. 2009) according to cut-off scores that vary from study to study (see Ralph et al. 2017: 583). Although comparing heavy and light media multitaskers may be useful, this division loses some of the information in the data (see Cardoso-Leite et al. 2016). In the present study we considered media multitasking behavior as a continuum. Participants were asked to report their daily amount of media multitasking by giving estimates of how many hours they use media multitasking in a day. In addition to avoiding problems of Likert scales, such as the central tendency bias,

this inventory provided information that could be used to investigate whether different device combinations have differential relations with cognition. We also measured media multitasking with an adapted and updated version of the MMI. The inventory was expanded by adding items including more current devices (smartphone, tablet, PC, etc.) and current functions of the devices (e.g., social media applications).

Literature Review and Hypotheses

MT studies date back to Telford's (1931) psychological refractory period (PRP) experiments (Meyer et al. 1997: 4). Telford (1931) named the delay in the response to one of two stimuli presented with a short inter stimulus interval a psychological refractory period. This finding was interpreted as meaning that the mind has a single channel. The low performance and increased task completion time during MT supports the limited capacity hypotheses (Broadbent 1958; Pashler 1994). Similarly, the bottleneck theory (Broadben 1958; Pashler 1994) suggests that the mind has a bottleneck inhibiting dual task performance. For instance, Pashler (1994) showed that participants failed in executing two simple tasks (e.g. stop-signal, flanker) simultaneously. Kahneman (1973: 182-185), claimed that the bottleneck view failed to account for PRP phenomena and suggested that since the mind has a one-limited resource for inputs and outputs, more than one task could not be executed simultaneously (Borst et al. 2010: 369). According to the limited capacity views MM can lead to low cognitive performance, since multiple media usage demands more cognitive resources than the mind has (Lang 2006: 59; Jeong et al. 2016: 2-3).

Some tasks can be done simultaneously (e.g. walking and talking), however. This is consistent with the possibility of *perfect time sharing* (Welford 1984) between resources. This idea fits in with the multiple resource theories, which assert that the mind has more than one resource and some tasks can be executed simultaneously by using different resource pools (Navon et al. 1979; Wickens 1984; 2002). MT

can provide efficient use of the cognitive capacity (Jeong et al. 2016: 13) because preferring different media combinations while multitasking means using different mental resources (e.g. visual-auditory or visual-language etc.).

Working Memory and Media Multitasking

MM requires task switching and division of attention between devices (Ophir et al. 2013: 15585). Furthermore, information received from one device must be retained in memory until the next step during switching and different usage styles and functions of the devices must be retrieved from memory. Moreover, sometimes the information in memory has to be manipulated to respond on any task. Because of these reasons, it is assumed that working memory has active role in media multitasking (e.g. Ophir et al. 2009; Colom et al. 2010). Working memory is generally defined as a function for storing information for a short time, keeping going on target act, executing tasks, switching attention between tasks, monitoring relevant information, inhibiting irrelevant stimuli/information and manipulating information by retrieving temporary information from short term memory or permanent information from long term memory (Baddeley et al. 1974: 77-80; Cowan 1988: 8; Baddeley et al. 1999: 29-33; Goldstein 2011: 238). Some existing results showed that intense media multitasking is not related with working memory capacity (Minear et al. 2013; Baumgartner et al. 2014; Cardoso-Leite et al. 2015; Edwards et al. 2017; Wiradhany et al. 2017), while others found a negative relationship (Ophir et al. 2009; Sanbonmatsu et al. 2013; Uncapher et al. 2016; Cain et al. 2016; Cardoso-Leite et al. 2016; Ralph et al. 2017). Ralph et al. (2017: 583) suggested that the reason for the inconsistency in the literature might be the absence of a standard in the tasks used in the studies. However, most of the research showed that high amount of media multitasking usage is related low working memory capacity.

H1: High media multitasking usage amount will be associated with low working memory performance.

Sustained Attention and Media Multitasking

Sustained attention can be defined as the ability to maintain relevant information for prolonged periods of time, and to detect and not to respond to irrelevant information or stimuli (Sepede et al. 2014: 261-262). In other words, sustained attention ensures detecting and inhibiting irrelevant stimuli while focusing attention on relevant targets. Assessment of sustained attention generally involves tasks in which participants are required to be vigilant and to respond to predetermined stimuli while inhibiting irrelevant stimuli over extended periods of time (Sarter et al. 2001).

Since media multitasking requires switching frequently between devices, it is thought that it requires sustained attention ability (Ralph et al. 2015: 391). In the literature, some of the results showed that sustained attention and media multitasking are not related, (Ralph et al. 2015; Moisala et al. 2016) but other studies found a negative relationship (Ophir et al. 2009; Ralph et al. 2014, Cardoso-Leite et al. 2015). Ralph and colleagues (2015) used four different task measuring sustained attention and did not find any relation with MM. In the self-report study of Ralph et al. (2014), HMMs reported daily attentional lapses more than light media multitaskers (LMMs). Ralph and colleagues (2015) suggested that HMMs may prefer not to avoid distractors from their own digital environment. On the other hand, Cain and Mitroff (2011) suggested that HMMs might have wider attentional span and that can help them to maintain attention. They claimed that single tasks used in labs might not be sufficient to differentiate heavy and light media multitaskers in terms of sustained attention performance. According to Ophir and colleagues' (2009) research results, heavy media multitaskers had difficulties inhibiting distractors, detecting changes in the visual pattern and controlling their attention to use task-relevant information. Since during media multitasking many cognitive abilities become a part of the activity, cognitive load might be forced to sustain attention (Ophir et al. 2009). Cardoso-Leite and colleagues (2015) also replicated Ophir and colleagues' (2009) study

and likewise found negative relationship. As a sum, it is supposed that media multitasking can disrupt sustained attention and the assumption supported by the literature predominantly.

H2: High media multitasking usage amount will be associated with poor sustained attention performance.

Method

Participants

One hundred and twenty undergraduate students (96 female) aged 18 to 33 (mean age = 21, 89 years, SD = 1.80) of Uludag University participated voluntarily to the study. One participant was removed from the sample because of an outlier was excluded from the study, the sample was 119 students. Target population of the study was from the faculty of science and letters and they were balanced in terms of departments to provide sample representativeness. The science students were from department of Math (14,2 %), Biology (21,7 %), Chemistry (11,8 %) and Physics (0,8 %) and they made up % 49 of the sample. Social sciences and humanities students were from department of Psychology (25,8 %), History (3,3 %), Sociology (0,8 %), Literature (7,5 %), Philosophy (6,7 %) and History of art (6,7 %) and they made up 51 % of the sample.

Materials

Media Multitasking Usage Inventory

To measure media multitasking usage amount of the participants, an inventory was adopted from MMI (Ophir et al. 2009) was formed by changing some of the items. MMI has 12 forms of media (TV, music, non-musical audio, video or computer games, video, telephone and mobile phone, instant messaging, SMS (text messaging), computer programs (word processing, storing data etc.), surfing on the net, and email). The inventory had two parts and 62 items in total (Cronbach's $\alpha = 69.5$). The first part included questions on daily estimates (How many hours do you use the media devices below

simultaneously in a day?) of media multitasking between media devices (TV, Notebook, Desktop PC, Tablet PC, Phone/Smartphone) and the second part included question about daily estimates of concurrent usage between the media device functions (Talking on the phone, Texting/reading SMS, Texting/Reading e-mail, Surfing on the net, using computer programs, playing computer game and listening to music). The devices and their functions were organized as a table separately. Daily mean media multitasking was the average of all the numbers of hours reported in these tables.

Continuous Performance Test (CPT)

CPT developed by Rosvold et al. (1956). Karamürsel (1994) computerized the Turkish version. The Turkish version uses Z in place of X, because X is not a letter in the Turkish alphabet (Zaimoğlu 1997). In the present study the stimuli consisted of letters presented for 160 ms and the Interstimulus Interval was 800 ms. Participants were told to press spacebar in the keyboard when they see letter “A” following letter “Z”. Target stimuli “A” (following Z) were 20 % of total stimuli. Omissions, number and reaction time of false response were determined for each participant. Greater number of omission errors is thought to be a sign of inattention; false response reaction time gives information about inattention and impulsivity (Zaimoğlu 1997).

Forward and Backward Digit Span Tasks

Digit span tasks adapted from Wechsler Intelligence Scale for Children- Revised (WISC-R) standardized by Savaşır et al. (1995) were used for assessing working memory capacity. Digit span tasks measure short term memory, working memory and basic attention (Öktem 2004 in Tekeli 2013). The limits for normal Turkish people are 6 for forward and 4 for backward span (Peker et al. 2009).

Procedure

Participants first read the written informed consent and then filled the questions about their demographical information, technology

ownership status and daily usage amounts of the technology which they have (How many years do you have the media devices below and How many hours do you use the devices in a day?) and average daily amounts of MM. After the Inventory participants 'cognitive abilities were assessed via Continuous Performance Test (CPT) and Forward and Backward Digit Span respectively. Before the tasks all participants informed about the procedure and provide short practice in the CPT task. Also, participants were given verbal fluency task and they were asked their average daily and yearly amounts of using ICT. Since the data was collected as part of another study, examining relationship between technology use status and memory, executive functions and attention, the results do not given in the current study.

Open sesame 2.9.5 software (Mathôt et al. 2012) was used in the study and stimuli were presented on a notebook with 15.6 inch screen, 2.6 GHz, and Windows 10 operating system. Participants were tested in the psychology department laboratory individually and completing the entire study took approximately 20 minutes.

Results

Descriptive statistics and correlations between media multitasking and the cognitive task parameters can be seen in Table 1. According to the Kolmogorov Smirnov test (Table 2), data were not normally distributed ($p < .001$). Therefore to test whether there is any relationship between cognitive measurements and amounts of using MM, the data were analyzed with Kendall's tau correlation (r_τ).

Table 1. Descriptive statistics and correlations of MMI, Digit span and CPT task

	M	SD	1	2	3	4	5
1. Daily MM	.34	.32	—	.07	.08	.01	-.14
2. Digit Span	5.69	1.04	—	—	-.17*	-.02	-.05
3. CPT Omission	.31	.99	—	—	—	-.03	.04
4. CPT RT of False responses	.43	.78	—	—	—	—	.52**
5. CPT Number of False responses	348.62	142.25	—	—	—	—	—

Table 2. Kolmogorov-Smirnov Normality test for the dependent variables

Dependent variables	Kolmogorov-Smirnov ^a	
	Statistic	<i>p</i>
CPT omission	.47	< .001
CPT RT for false responses	.43	< .001
CPT number of false responses	.42	< .001
Digit span	.13	< .001

Working Memory

Daily mean media multitasking and WM were not related significantly ($p = .273$) (Table 3). However, working memory performance was related with concurrent texting/reading SMS and playing game ($r_{\tau} = .16, p = .039$), TV and Tablet PC ($r_{\tau} = .19, p = .020$), TV and phone/smartphone ($r_{\tau} = .21, p = .004$), Tablet PC and phone/smartphone ($r_{\tau} = .17, p = .028$) positively (Table 3).

Table 3. Media multitasking with device, functions and WM

r_{τ}	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Digit Span	—	.10	-.10	.19*	.21**	.06	-.03	-.02	.17*	.16*
2. TV & Notebook			.16	.09	.46**	-.04	.20*	.02	-.11	-.09
3. TV & Desktop PC				.10	.20*	-.04	-.01	.35**	.10	-.01
4. TV & Tablet PC					.16	.10	-.05	.12	.33**	.09
5. TV & Phone/Smartphone						-.14	-.00	.11	-.08	-.10
6. Notebook & Tablet PC							.08	-.06	.12	.05
7. Notebook & Phone/Smartphone								.02	.09	.10
8. Desktop PC & Phone/Smartphone									.20*	-.03
9. Tablet & Phone/Smartphone										.16*
10. SMS & Game										—

** $p < .01$

* $p < .05$

Sustained Attention

Daily mean media multitasking and CPT performance (omission ($p = .302$), number of false responses ($p = .855$), RT for false responses ($p = .906$)) were not related significantly (Table 4). However, concurrent TV watching and Notebook/Netbook use were significantly

and positively correlated with CPT task reaction time of false response performance ($r_{\tau} = .29, p = .013$). There was no relationship between media multitasking with functions of the devices and sustained attention task parameters.

Table 4. Media multitasking and Sustained Attention

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. CPT RT for false responses	—	.52**	-.16	.29*	.13	-.01	.08	-.15	.14
2. CPT number of false responses			.04	.07	.06	-.04	-.04	-.11	.01
3. CPT omission				-.06	.09	-.12	.02	-.08	-.03
4. TV & Notebook					.16	.10	.46**	-.04	.20*
5. TV & Desktop PC						.10	.20*	-.04	-.01
6. TV & Tablet PC							.16	.10	-.05
7. TV & Phone/Smartphone								-.14	.00
8. Notebook & Tablet PC									.08
9. Notebook & Phone/Smartphone									
10. Desktop PC & Phone/Smartphone									
11. Tablet & Phone/Smartphone									

** $p < .01$

* $p < .05$

Discussion

The current study aimed to examine the effects of media multitasking intensity on working memory and sustained attention. It was hypothesized that greater media multitasking would be associated with low working memory and low sustained attention performance. The results partially supported the hypotheses. However, the current results present some new and surprising information.

Discussion on the Working Memory Results

It has been hypothesized that working memory can overcome the cognitive load which results from switching between media devices. However, that hypothesis could not be supported to date (Ophir et al. 2009; Cain et al. 2011; Minear et al. 2013; Baumgartner et al. 2014). The current results showed that there are positive relationships between working memory and some kinds of media multitasking behaviors. According to the results, working memory, thought as an important function in terms of executing simultaneous tasks, was not related with

the daily average amount of MM. Other researchers (Ophir et al. 2009; Cain et al. 2011; Minear et al. 2013; Edwards et al. 2017; Wiradhany et al. 2017) obtained similar results. However, the results showed that concurrent use of some functions of media devices were related with working memory performance. Concurrent TV watching and using phone or tablet PC, texting/reading SMS and playing computer game, Tablet PC and phone/smartphone were positively related with working memory performance. TV and smartphone are most common media devices used in Turkey and also they are generally used simultaneously (Kantar Millward Brown 2014b). Since TV is not an interactive device, people may prefer to use other handheld smart devices for communication, checking on their social media accounts, reading news or any other reason simultaneously with watching TV. Concurrent use of tablet PC and smartphone is an interesting result, because they have similar functions and generally the same software (e.g. Android). However, this similarity may provide switching facility and cause intense use of working memory. Some studies on the relationship between video games and working memory (Blacker et al. 2013; Colzato et al. 2013; McDermott et al. 2014) found positive relationships, while other studies did not (e.g. Ballesteros et al. 2018; Bediou et al. 2018; Boot et al. 2008; Unsworth et al. 2015). Thus, the result seems inconsistent with the literature. Jeong and Hwang (2016) examined cognitive outcomes of MM as a function of user control, number of the shared modalities, task contiguity, task relevance, task hierarchy. They found that whether the user has control of MM activity, tasks have related content and MM devices have spatial contiguity can affect the cognitive outcomes. The results of higher WM correlated with the SMS and game multitasking may reflect that content of the tasks or the user having control while multitasking may be relevant as suggested by Jeong and Hwang (2016).

The results are also consistent with the neuroplasticity account. Multitasking should require practicing working memory because it involves switching between devices or their functions. Working

memory performance may increase with practice and daily activities may provide cognitive improvement because of the plasticity of the brain (Jak 2012: 284; Choudhury et al. 2013: 16; Loh et al. 2016). Although it is debated whether working memory training transfers to different working memory and other cognitive tasks (Melby-Lervåg et al. 2012; Shipstead et al. 2012; Harrison et al. 2013; Hsu et al. 2015; Cardoso-Leite et al. 2015; Hsu et al. 2017; Linares et al. 2017; Clark et al. 2017; Blacker et al. 2017), multitasking might provide practice or training for working memory performance (Anguera et al. 2013: 98; Van der Schuur et al. 2015: 206).

Discussion on the Sustained Attention Results

Since media multitasking involves switching and allocating attention between devices, maintaining attention is needed for avoiding any possible mistakes during MM. In the present study, no relationship was found between average daily media multitasking and sustained attention scores. However, simultaneous TV and notebook usage is related positively with CPT reaction time of false response. That is, the more multitasking with TV and notebook people do, the more they experience lapses on attention and make mistakes. As in online surveys, the current sample showed that simultaneous use of TV and notebook is the second most preferred media multitasking behavior (the first one is simultaneous use of TV and smartphone) (Kantar Millward Brown 2014b). Maintaining attention may become difficult during simultaneous use of TV, which presents a large number of stimuli, and notebooks, which are used interactively. The results were consistent with Ralph and colleagues' (2014) self-report study, but not with Ralph and colleagues' (2015) performance based study. That might result from how media multitasking measured and the different tasks that were used. In the current study sustained attention was measured with a single task and the task may have been more difficult to maintain for multitaskers, because it was simple but monotone. Therefore, participants would find it difficult to focus constantly to catch the target stimulus. Also, Ralph et al. (2015: 400) suggested that media

multitasking effect might be seen more explicitly in daily life by heavy multitaskers. However, the current study showed media multitasking intensity effect also in a laboratory setting. As a result, some forms of media multitasking might make sustaining attention difficult because that requires focusing on one task (Gunzelmann et al. 2010). Therefore, multitasking with media devices may impair focusing ability by distorting the prolonged performance.

Conclusions

Overall, it was seen that media multitasking was related positively with working memory and negatively with sustaining attention. Both the limited capacity and the multiple resources theories may account for these results. MM may reduce attentional performance as a result of limited mental capacity because TV- Notebook multitasking requires different kinds of resources at the same time and also Notebooks need more intensive hand use (for keyboard and mouse or touchpad) than touchscreen devices. It can be inferred that if mental capacity is limited, TV-Notebook as an attention demanded kind of MM may distort attention performance.

On the other hand, working memory has different components for different kinds of input (visual-spatial sketchpad, phonological loop, etc.) and as suggested by the multiple resource hypothesis, that can enable efficient cognitive performance via the resources. That is to say, some kinds of MM, that need different input resources, might be executed easily due to working memory components enabling multiple input processing.

WM results may also reflect a training effect (Anguera et al. 2013: 98; Van der Schuur et al. 2015: 206) on working memory via neuroplasticity (Jak 2012: 284; Choudhury et al. 2013: 16; Loh et al. 2016). However, that needs to be supported by neuropsychological data. For sustained attention, on the other hand, switches between devices might cause unintended lapses on attention. Although the relationships are weak and some possible limitations might be affecting the results as

argued before, the findings present new and essential information to the literature which is including studies that are reported negative or no relationships between MM and attention, memory. Also, this is the first study measuring MM with a daily metric measurement. It is thought that the multitasking level may differ day to day and the results showed that how many time students spend with multitasking is an essential variable. Another contribution of the study is that the study based on theoretical background on the contrary to the studies in the related literature.

The study has some limitations. The first limitation of the study is non-parametrical statistical analysis of the data. The distribution may result from the study sample, which was thought be highly representative but heterogeneous. Another limitation was the measurement of daily media multitasking amounts by self-report. Self-report studies have some risk about reflecting reality (see more information, Fan et al. 2006). It may be an improvement to test media multitasking in lab setups that are arranged similarly to a real-life media environment. In addition, the different results for the attention and working memory may reflect individual differences in cognitive capacity and MM preference. That is to say, individuals with low sustained attention may prefer MM with cognitively demanding tasks such as TV-Notebook while individuals with high WM prefer other kinds of MM.

As a final evaluation, the surprise findings might be reflecting differences in the technological history of the populations of current study. Although Turkey as a developing country has a large proportion of young population, ICT usage is still behind the developed countries. The results may have to do with the fact that Turkey has a short but fast history of ICT technology. Media multitaskers in Turkey may need time to deal with the negative effects of media multitasking on attention. It is possible that the positive effects of media multitasking may not last over the long term. Therefore, effects of media multitasking on cognition should better be studied longitudinally with larger sample

sizes to get more reliable information about its long-term effects. For future studies, the media multitasking usage amount can be measure objectively. Also, if studies can ensure real life media multitasking environment to participants even in labs as much as possible, it can provide greater validity of the results.

Bibliography

Anguera, Joaquin A. et al. (2013). “Video Game Training Enhances Cognitive Control in Older Adults”. *Nature*, Iss. 501, p. 97-101.

Baddeley, Alan D. and Robert Logie (1999). “Working Memory: The Multiple Component Model”. In A. Miyake, & P. Shah (Eds.), *Models of Working Memory*. New York: Cambridge University Press, p. 28-61.

Baddeley, Alan D. and Graham, J. Hitch (1974). “Working Memory”. In *Psychology of Learning and Motivation*, Academic press. Vol. 8, p. 47-89.

Ballesteros, Soledad et al. (2017). “Effects of Video Game Training on Measures of Selective Attention and Working Memory in Older Adults: Results from A Randomized Controlled Trial”. *Frontiers in Aging Neuroscience*, Vol. 9, Iss. 354, p. 1-15.

Baumgartner, Susanne E. et al. (2014). “The Relationship between Media Multitasking and Executive Function in Early Adolescents”. *The Journal of Early Adolescence*, Vol. 34, Iss. 8, p. 1-25.

Bediou, Benoit et al. (2018). “Meta-analysis of Action Video Game Impact on Perceptual, Attentional, and Cognitive Skills”. *Psychological Bulletin*, Vol. 144, Iss. 1, p. 77-110.

Blacker, Kara J. and Kim M. Curby (2013). “Enhanced Visual Shortterm Memory in Action Videogame Players”. *Attention, Perception, & Psychophysics*, Vol. 75, Iss. 6, p. 1128-1136.

Blacker, Kara J. et al. (2017). “N-back Versus Complex Span Working Memory Training”. *Journal of Cognitive Enhancement*, Vol. 1, Iss. 4, p. 434-454.

Boot, Walter R. et al. (2008). "The Effects of Video Game Playing on Attention, Memory, and Executive Control". *Acta Psychologica*, Vol. 129, Iss. 3, p. 387-398.

Borst, Jelmer P. et al. (2010). "The Problem State: A Cognitive Bottleneck in Multitasking". *Journal of Experimental Psychology. Learning, Memory, and Cognition*, Vol. 36, Iss. 2, p. 363-382.

Broadbent, Donald Eric (1958). *Perception and Communication*. Oxford: Pergamon Press.

Cain, Matthew S. et al. (2016). "Media Multitasking in Adolescence". *Psychonomic Bulletin & Review*, Vol. 23, Iss. 6, p. 1932-1941.

Cain, Matthew S. and Stephen Mitroff (2011). "Distractor Filtering in Media Multitaskers". *Perception*, Vol. 40, Iss. 10, p. 1183-1192.

Cardoso-Leite, Pedro et al. (2015). "On The Impact of New Technologies on Multitasking". *Developmental Review*, Vol. 35, March, p. 98-112.

Cardoso-Leite, Pedro et al. (2016). "Technology Consumption and Cognitive Control: Contrasting Action Video Game Experience with Media Multitasking". *Attention, Perception, & Psychophysics*, Vol. 78, Iss. 1, p. 218-241.

Choudhury, Suparna and Kelly A. McKinney (2013), "Digital Media, the Developing Brain and the Interpretive Plasticity of Neuroplasticity". *Transcultural Psychiatry*, Vol. 50, Iss. 2, p. 192-215.

Clark, Cameron et al. (2017). "Working Memory Training in Healthy Young Adults: Support for the Null from a Randomized Comparison to Active and Passive Control Groups". *PLOS ONE*, Vol. 12, Iss. 5, e0177707.

Colom, Roberto et al. (2010), "Intelligence, Working Memory, and Multitasking Performance", *Intelligence*, Vol. 38, Iss. 6, p. 543-551.

Colzato, Lorenzo S. et al. (2013). "Action Video Gaming and Cognitive Control: Playing First Person Shooter Games is associated with Improvement in Working Memory but not Action Inhibition". *Psychological Research*, Vol. 77, Iss. 2, p. 234-239.

Cowan, Nelson (1988). "Evolving Conceptions of Memory Storage, Selective Attention, and Their Mutual Constraints within the Human Information-Processing System", *Psychological Bulletin*, Vol. 104, Iss. 2, p. 163-191.

Edwards, Kathleen S. and Myoungju Shin (2017). "Media Multitasking and Implicit Learning". *Attention, Perception & Psychophysics*, Vol. 79, Iss. 5, p. 1535-1549.

Fan, Xitao et al. (2006). "An Exploratory Study about Inaccuracy and Invalidity in Adolescent Self-Report Surveys". *Field Methods*, Vol. 18, Iss. 3, p. 223-244.

Goldstein, E. Bruce (2011). *Cognitive Psychology: Connecting Mind, Research, and Everyday Experience*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Green, C. Shawn and Daphne Bavelier (2015). "Action Video Game Training for Cognitive Enhancement". *Current Opinion in Behavioral Sciences*, Vol. 4, August, p. 103-108.

Gunzelmann, Glenn et al. (2010). "Fatigue in Sustained Attention: Generalizing Mechanisms for Time Awake to Time on Task". *Cognitive Fatigue: Multidisciplinary Perspectives on Current Research and Future Applications*, Ed. Phillip Ackerman, Washington DC: American Psychological Association, p. 83-96.

Harrison, Tyler L. et al. (2013). "Working Memory Training may Increase Working Memory Capacity but Not Fluid Intelligence". *Psychological Science*, Vol. 24, Iss. 12, p. 2409-2419.

Hsu, Wan-Yu et al. (2015). “Delayed Enhancement of Multitasking Performance: Effects of Anodal Transcranial Direct Current Stimulation on the Prefrontal Cortex”. *Cortex*, Vol. 69, August, p. 175-185.

Hsu, Wan-Yu et al. (2017). “Enhancement of Multitasking Performance and Neural Oscillations by Transcranial Alternating Current Stimulation”. *PLOS ONE*, Vol. 12, Iss. 5, e0178579.

Jak, Amy (2012). “The Impact of Physical and Mental Activity on Cognitive Aging”. *Current Topics in Behavioral Neurosciences*, Vol. 10, p. 273-291.

Jeong, Se-Hoon and Yoori Hwang (2016). “Media Multitasking Effects on Cognitive vs. Attitudinal Outcomes: A Meta-Analysis”. *Human Communication Research*, Vol. 42, Iss. 4, p. 599-618.

Kahneman, Daniel (1973). *Attention and Effort*. New Jersey: Prentice-Hall.

Kantar Millward Brown (2014a). “How Are Screens Used?” <https://www.millwardbrown.com/adreaction> [Access Date: 07.11.2018].

_____ (2014b). “How Do People Multiscreen?” <https://www.millwardbrown.com/adreaction> [Access Date: 07.11.2018].

Lang, Annie and Jasmin Chrzan (2015). “Media Multitasking: Good, Bad, or Ugly?” *Annals of the International Communication Association*, Vol. 39, Iss. 1, p. 99-128.

Lang, Annie (2006). “Using the Limited Capacity Model of Motivated Mediated Message Processing to Design Effective Cancer Communication Messages”. *Journal of Communication*, Vol. 56, Iss. 1, p. 57-80.

Linares, Rocio et al. (2018). “Training Working Memory Updating in Young Adults”. *Psychological Research*, Vol. 82, Iss. 3, p. 535-548.

- Loh, Kep-Kee and Ryota Kanai (2016). “How Has The Internet Reshaped Human Cognition?”. *The Neuroscientist*, Vol. 22, Iss. 5, p. 506-520.
- Mathôt, Sebastiaan et al. (2012). “OpenSesame: An Open-Source, Graphical Experiment Builder for the Social Sciences”. *Behavior Research Methods*, Vol. 44, Iss. 2, p. 314-324.
- McDermott, Ashley et al. (2014). “Memory Abilities in Action Video Game Players”. *Computers in Human Behavior*, Vol. 34, May, p. 69-78.
- Melby-Lervåg, Monica and Charles Hulme (2013). “Is Working Memory Training Effective? A Meta-Analytic Review”. *Developmental Psychology*, Vol. 49, Iss. 2, p. 270-291.
- Meyer, David E. and David Kieras (1997). “A Computational Theory of Executive Cognitive Processes and Multiple-Task Performance: Part 1. Basic Mechanisms”. *Psychological Review*, Vol. 104, Iss. 1, p. 3-65.
- Minear, Meredith et al. (2013). “Working Memory, Fluid Intelligence, and Impulsiveness in Heavy Media Multitaskers”. *Psychonomic Bulletin & Review*, Vol. 20, Iss. 6, p. 1274-1281.
- Moisala, Mona et al. (2016). “Media Multitasking Is associated with Distractibility and Increased Prefrontal Activity in Adolescents and Young Adults”. *NeuroImage*, Vol. 134, July, p. 113-121.
- Navon, David, and Daniel Gopher (1979). “On the Economy of the Human-Processing System”. *Psychological Review*, Vol. 86, Iss. 3, p. 214-255.
- Ophir, Eyal et al. (2009). “Cognitive Control in Media Multitaskers”. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, Vol. 106, Iss. 37, p. 15583-15587.
- Pashler, Harold (1994). “Dual-Task Interference in Simple Tasks: Data and Theory”. *Psychological Bulletin*, Vol. 116, Iss. 2, p. 220-244.

Peker, Ayfer and Süreyya Karagöz (2009). “Vardiya Sistemi İle Çalışan Hemşirelerin Dikkat Düzeyleri”. *Toplum ve Hekim*, Vol. 29, Iss. 2, p. 140-149.

Ralph Brandon C. W. and Daniel Smilek (2017). “Individual Differences in MM and Performance on the N-Back”. *Attention, Perception, & Psychophysics*, Vol. 79, Iss. 2, p. 1-11.

Ralph, Brandon C. W. et al. (2015). “Media Multitasking and Behavioral Measures of Sustained Attention”. *Attention, Perception & Psychophysics*, Vol. 77, Iss. 2, p. 390-401.

Ralph, Brandon C. W. et al. (2014). “Media Multitasking and Failures of Attention in Everyday Life”. *Psychological Research*, Vol. 78, Iss. 5, p. 661-669.

Rosvold, H. Enger et al. (1956). “A Continuous Performance Test of Brain Damage”. *Journal of Consulting Psychology*, Vol. 20, Iss. 5, p. 343.

Sanbonmatsu, David et al. (2013). “Who Multi-Tasks and Why? Multi-Tasking Ability, Perceived Multi-Tasking Ability, Impulsivity, and Sensation Seeking”. *PLoS ONE*, Vol. 8, Iss. 1, e54402.

Sarter, Martin et al. (2001). “The Cognitive Neuroscience of Sustained Attention: Where Top-Down Meets Bottom-Up”. *Brain Research Review*, Vol. 35, Iss. 2, p. 146-160.

Savaşır, Işık and Nail Şahin (1995). *Wechsler Çocuklar İçin Zekâ Ölçeği (WISC-R) El Kitabı*. Ankara: Türk Psikoloji Derneği Yayınları.

Sepede, Gianna et al. (2014). “Sustained Attention in Psychosis: Neuroimaging Findings”. *World Journal of Radiology*, Vol. 6, Iss. 6, p. 261-273.

Shipstead, Zach et al. (2012). “Is Working Memory Training Effective?”. *Psychological Bulletin*, Vol. 138, Iss. 4, p. 628.

Tekeli, Çağla (2013). *Multiple Skleroz (MS) ve Hidrosefali Hastalarının Bilişsel Profillerinin Bellek Dikkat, Yönetici İşlevler Ve Görsel - Mekânsal Algı Açısından Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Telford, Charles (1931). “The Refractory Phase of Voluntary and Associative Responses”. *Journal of Experimental Psychology*, Vol. 14, Iss. 1, p. 1-36.

TÜİK (2018). “Information and Communication Technology (ICT) Usage in Households and by Individuals”.

<http://www.turkstat.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist> [Access Date: 07.05.2017].

Unchapher, Melina et al. (2016). “Media Multitasking and Memory: Differences in Working Memory and Long-Term Memory”. *Psychonomic Bulletin & Review*, Vol. 23, Iss. 2, p. 483-490.

Unsworth, Nash et al. (2015). “Is Playing Video Games Related to Cognitive Abilities?”. *Psychological Science*, Vol. 26, Iss. 6, p. 759-774.

Van der Schuur, Winneke et al. (2015). “The Consequences of Media Multitasking for Youth: A Review”. *Computers in Human Behavior*, Vol. 53, December, p. 204-215.

Voorveld, Hilde A. and Margot Van der Goot (2013). “Media Multitasking Across Age Groups: A Diary Study”. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, Vol. 57, Iss. 3, p. 392-408.

Welford, Alan Traviss (1952). “The “Psychological Refractory Period” and the Timing of High-Speed Performance: A Review and a Theory”. *British Journal of Psychology*, Vol. 43, Iss. 1, p. 2-19.

Wiradhany, Wisnu, and Mark Nieuwenstein (2017). “Cognitive Control in Media Multitaskers: Two Replication Studies and a Meta-Analysis”. *Attention, Perception, & Psychophysics*, Vol. 79, Iss. 8, p. 1-22.

Yap, Jit Y. and Stephen Wee H. Lim (2013). “Media Multitasking Predicts Unitary Versus Splitting Visual Focal Attention”. *Journal of Cognitive Psychology*, Vol. 25, Iss. 7, p. 889-902.

Zaimoğlu, Sennur (1997). *Gelişimsel Süreçte Üst Düzey Bilişsel İşlevler: Olayla İlintili Potansiyeller ve Nöropsikolojik Test Performansı*. Tıpta Uzmanlık Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The network era offers us an inevitable technological environment which is available at all hours of the day and night. Since almost all media devices have some common functions, they can be used interchangeably or simultaneously for the same or different purpose. This kind of media usage, which offers us opportunity for saving time is called “Media multitasking” (Ophir et al. 2009; Lang et al. 2015) and it is widespread especially among teenagers (Voorveld et al. 2013: 392; Van der Schuur et al. 2015: 204) who are growing up in the digital environment by adapting to it (Choudhury et al. 2013). The main aim of the study is examining relationship between media multitasking intensity, working memory, and sustained attention in the Turkish young population.

It is assumed that working memory has active role in media multitasking (e.g. Ophir et al. 2009; Colom et al. 2010). Some existing results showed that intense media multitasking is not related with working memory capacity (Minear et al. 2013; Baumgartner et al. 2014; Cardoso-Leite et al. 2015; Edwards et al. 2017; Wiradhany et al. 2017), while others found a negative relationship (Ophir et al. 2009; Sanbonmatsu et al. 2013; Uncapher et al. 2016; Cain et al. 2016; Cardoso-Leite et al. 2016; Ralph et al. 2017).

H1: *High media multitasking usage amount will be associated with low working memory performance.*

Since media multitasking requires switching frequently between devices, it is thought that it requires sustained attention ability (Ralph et al. 2015: 391). In the literature, some of the results showed that sustained attention and media multitasking are not related, (Ralph et al. 2015; Moissala et al. 2016) but other studies found a negative relationship (Ophir et al. 2009; Ralph et al. 2014, Cardoso-Leite et al. 2015).

H2: *High media multitasking usage amount will be associated with poor sustained attention performance.*

Method

Participants

One hundred and twenty undergraduate students (96 female) aged 18 to 33 (mean age = 21, 89 years, SD = 1.80) of Uludağ University participated voluntarily to the study. One participant was removed from the sample because of an outlier was excluded from the study, the sample was 119 students.

Materials

Media multitasking usage inventory

To measure media multitasking usage amount of the participants, an inventory was adopted from MMI (Ophir et al. 2009). The inventory had two parts and 62 items in total (Cronbach's $\alpha = 69.5$).

Cognitive tasks

Continuous Performance Test (CPT) was used to measure sustained attention performance and Forward and Backward Digit Spans were used to measure working memory performance.

Procedure

Participants first read the written informed consent and then filled the MMI inventory. After the Inventory participants' cognitive abilities were assessed via Continuous Performance Test (CPT) and Forward and Backward Digit Span respectively.

Results

Daily mean media multitasking and WM were not related significantly ($p = .273$). However, working memory performance was related with concurrent texting/reading SMS and playing game ($r_{\tau} = .16, p = .039$), TV and Tablet PC ($r_{\tau} = .19, p = .020$), TV and phone/smartphone ($r_{\tau} = .21, p = .004$), Tablet PC and phone/smartphone ($r_{\tau} = .17, p = .028$) positively. Concurrent TV watching and Notebook/Netbook use were significantly and positively correlated with CPT task reaction time of false response performance ($r_{\tau} = .29, p = .013$).

Discussion

Overall, it was seen that media multitasking was related positively with working memory and negatively with sustaining attention. Both the limited capacity and the multiple resources theories may account for these results. MM may reduce attentional performance as a result of limited mental capacity because TV- Notebook multitasking requires different kinds of resources at the same time and also Notebooks need more intensive hand use (for keyboard and mouse or touchpad) than touchscreen devices. It can be inferred that if mental capacity is limited, TV-Notebook as an attention demanded kind of MM may distort attention performance. On the other hand, working memory has different components for different kinds of input (visual-spatial sketchpad, phonological loop, etc.) and as suggested by the multiple resource hypothesis, that can enable efficient cognitive performance via the resources. That is

to say, some kinds of MM, that need different input resources, might be executed easily due to working memory components enabling multiple input processing.

For future studies, the media multitasking usage amount can be measure objectively. Also, if studies can ensure real life media multitasking environment to participants even in labs as much as possible, it can provide greater validity of the results.